
GRADIŠĆANSKO HRVATSKI GOVORI

1. svezak

Robert Bacalja | Nikola Bencsics | Šandor Horvath | Sanja Vulić

HRVATSKA RIČ *GRADIŠĆANSKIH HRVATOV*

IMPRESSUM

Izdavač: Hrvatski kulturni i dokumentarni centar (hkdc), 7000 Eisenstadt/Željezno

Autori/ce: Robert Bacalja, Nikola Bencsics, Šandor Horvath, Sanja Vulić

Glavni urednik: Nikola Bencsics

Korekture/Lektorat: Nikola Bencsics, Josip Galić, Edith Mühlgaszner, Sanja Vulić

Recenzenti: Anđela Frančić, Irvin Lukežić

Layout by hkdc

Tisak: Öko-Druck GmbH, Stoob-Süd

© 2019 by hkdc

ISBN 978-3-9504723-3-2

Gefördert vom Bundeskanzleramt - Volksgruppenförderung

Predgovor.....	6
Uvod	7
<i>Nikola BENČIĆ</i>	
NA VRETENU VRIMENA.....	9
Općenito.....	9
Selidba.....	10
Jezik.....	12
Struktura naseljev	13
Samostalni razvitak	14
Jezik, školstvo, pisana rič	15
Nove društvene I kulturne prilike.....	17
ČA SU MOGLI IMATI U NAPRTNJAČI?.....	19
NA POČETKU	21
PROTESTANTSKE STRANPUTICE	24
RAZDOBLJE NABOŽNE KNJIŽEVNOSTI = VJERSKA PISMENOST.....	32
Evandjelja i lekcioniari	32
Molitveniki i crikvene pjesmarice (jačkarne knjige)	44
Prijelaz u novije vrime	50
Katekizmi.....	50
ZA DUHOVNO OKRIPLJENJE.....	54
IZ NABOŽNOSTI U PROFANOST.....	63
Pjesništvo.....	63
Proza	73
Dramska književnost.....	87
DVOJEZIČNOST U GRADIŠČANSKOHRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI	96
NAČELNO O KNJIŽEVNOJ KRITIKI.....	102
Tekstovni primjeri.....	106
NOVINARSTVO	110
KALENDARI	112
ŠKOLSKE KNJIGE	117
GRAMATIKE I RJEČNIKI.....	122
KNJIŽEVNE VEZE S MATICOM	128
<i>Šandor HORVAT</i>	
PUČKA KNJIŽEVNOST.....	131
Pitanje autorstva.....	132
Povijesna tematika.....	132
Pobožna tematika	135
Spričanje.....	135
Sibile	137
Pregovaranje.....	138
Trivijalna književnost	140
USMENA KNJIŽEVNOST.....	141
Uvod.....	141
Narodna ili usmena književnost?.....	141
Vrimenska periodizacija.....	142
Sakupljači usmene književnosti Gradišćanskih Hrvatov.....	142
Tipovi gradišćanskohrvatske usmene književnosti	145

Lirika.....	145
Epske usmene pjesme.....	149
<i>Balade, epsko-lirske jačke</i>	151
<i>Legendarne balade</i>	154
<i>Jačke pri poslu</i>	154
<i>Bokter</i>	154
Usmene prozne vrsti.....	155
<i>Povidajke</i>	156
<i>Povijesne povidajke</i>	158
<i>Natprirodne povidajke</i>	159
Legenda.....	160
<i>Špotanje, ruganje (rugalice)</i>	161
Drama.....	161
Govornički oblici.....	162
Jednostavni oblici ili proverbije.....	163
Rubni usmenoknjiževni oblici.....	165
Arhaične molitve.....	165
<i>Jafkanje</i>	167
Dički folklor.....	168
O stilu usmene književnosti.....	169
Rijetke riči u usmenoj književnosti.....	171
Usmena književnost kot umjetničkih prikazanj sudbinov.....	173
Utjecaji okolice u usmenoj književnosti.....	173
ZAKLJUČAK.....	175

Robert BACALJA

POGLEDI I INTERPRETACIJE GRADIŠČANSKOHRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 20. I. 21. STOLJEĆA

Mate Karall (1827. – 1911.).....	177
Mate Meršić Miloradić (1850. – 1928.).....	183
File Sedenik (1862. – 1920.).....	191
Ivan Blažević (1888. – 1946.).....	193
Tome Bedenik (1889. – 1940.).....	201
Ivan Jagšić (1893. – 1964.).....	205
Dometar Lemperg (1898. – 1944.).....	205
Ignac Horvat (1895. – 1973.).....	207
Jožef Radostić (1910. – 1956.).....	217
Fridrik Bintinger (1913. – 1960.).....	219
Adalbert/Bela Schreiner (1915. – 2005.).....	223
Franjo Feri Sučić (1918. – 2012.).....	233
Augustin Blazović (1921. – 2004.).....	235
Mate Šinković Capa (1927. – 1972.).....	246
Anton Leopold (1928.).....	250
Viliam Pokorný-Tica (1929. – 2016.).....	256
Mate Kočiš (1930. – 1995.).....	259
Pavao Horvat (1930. – 2008.).....	264
Vladimir Vuković (1938.).....	266
Lajoš/Ljudevit Škrapić (1938. – 2016.).....	271
Joško Weidinger (1942. – 2010.).....	275
Matilda Bölcs (1949.).....	279

Ana Šoretić (1952.).....	282
Jurica Čenar (1956.).....	291
Doroteja Zeichmann (1957.).....	300
Timea Horvat (1967.).....	306
Petar Tažky (1968.).....	310
Franc Rotter (1970. – 2002.).....	316
Ptići i slavuji (1983.).....	320

Sanja VULIĆ

Jezik GRADIŠĆANSKOHRVATSKE KNJIŽEVNOSTI - Od Karala do suvremenosti

UVOD.....	329
SLOVOPIŠ.....	331
Slogotvorno g.....	332
PRAVOPIŠ.....	333
Sastavljeno i nesastavljeno pisanje.....	334
Zarez.....	335
FONOLOGIJA.....	335
Vokalizam.....	336
Odras jata.....	336
Odras poluglasa.....	338
Odras prednjega nosnoga samoglasnika.....	342
Vokalizacija.....	342
Dvoglasni.....	344
Ostale samoglasničke značajke.....	345
Konsonantizam.....	346
Rotacizam.....	346
Ostale glasovne promjene.....	347
Suglasničke skupine.....	348
Ostale suglasničke značajke.....	349
MORFOLOGIJA.....	352
Imenice.....	352
Zamjenice, pridjevi i brojevi.....	357
Glagoli.....	361
RJEČOTVORJE.....	364
Tvorba imenica.....	364
Tvorba pridjeva i brojeva.....	372
Tvorba glagola.....	373
Tvorba nepromjenjivih riječi.....	374
SINTAKSA.....	375
LEKSIK I SEMANTIKA.....	378
ZAKLJUČAK.....	386
LITERATURA I PRIRUČNIKI.....	388
KRATICE.....	403
KRATKI ŽIVOTOPISI KNJIŽEVNIKOVA/PISCEVA (izbor).....	404
POPIS IMENA.....	439
POPIS GEOGRAFSKIH MJESTA.....	447

PREDGOVOR

U znanstvenom obdjelivanju naše gradišćansko-hrvatske tematike, zvana Hadrovicsa, Neweklowskoga i Benčića, nemamo temeljitije rasprave cjelokupne pismene kulture. More biti to tematski, kot je književni razvitak u novoj domovini (Benčić) ili razvitak govornoga jezika od doseljenja do danas (Neweklowsky) i študija o pismenosti i jeziku (Hadrovics).

Ova knjiga o književnosti ide korak dalje u obdjelivanju. Ona nam kani dati uvod u pisanu i književnu rič i usmenu književnost. Do sada takovoga djela nismo imali, a Hrvatska je počela obdjelivati „Povijest hrvatskoga jezika“ u većem broju knjig, ča je i poticaj za nas, da se predstavi razvitak našega književnoga i govornoga jezika tokom stoljeć.

Usmirenje hkdc-a je pokazati, da ne odgovara mi nismo razvijali svoju rič i svoju književnost, neki velu pismenost, neodvisno od općenitoga trenda jezičnoga razvitka nimškoga (braća Grimm), ugarskoga (Kölcsey), hrvatskoga (Gaj) ili drugih jezikov našega prostora. I naš jezik se uklapa u novije jezične težnje, akoprem moremo ukazati na jezična i književna zaustavljanja, ko rezultira iz geopolitičke situacije prostora. Ne smi se zaboriti, da su na jezik zapadnougarskih, danas Gradišćanskih Hrvatov veliki uticaj imala kulturnopovijesna usmirenja onoga, ne! – svakoga vrimena i prostora. I teško je otkriti, konstruirati paralelnost s jezičnim razvitkom u hrvatskoj matici. Povijesno-kulturno uticanje svojega vrimena se čuti u svakom razdoblju. Početo od iskidanja iz hrvatske književnosti „Klimpuškom knjigom“ i daljnjem samostalnim razvitkom protestantizma od Konzula i Mekinića, sve do najsuvremenijih književnikov u dijaspori. Ni u najmanju ruku ne trebamo imati čuti manje vridnosti, akoprem čudakrat, zakašnjenjem ali priključili smo se najnovijim, točnije suvremenim književnim i jezičnim usmirenji našega sridnjoeuropskoga kulturnoga prostora.

Ada, uzmimo ovu knjige kot putokaz po jezičnoj kulturi i pisanom jeziku Hrvatov ovoga prostora, ki su izvan svojega matičnoga jezika razvili svojevrstu regionalnu hrvatsku kulturu, ka je ipak zvanaredna u našem prostoru.

Daleko bi nas peljalo ako bi ovde sada počeli nabrajati sve, ki su sudjelivali u ovom projektu. Sva imena morete najti u naslovi pojedinih poglavljev. Svakako ali je posebna zasluga hkdc-a, da si je u svoj program zeo tako veliki zalogaj iz našega kulturnoga svita. I nije dost, da se zahvalimo, nego moramo pokusiti dalje izdjelivati, produbiti, širiti i uznaniti našim ljudem kulturnu vridnost našega jezika i kulture.

Martin Ivancsics
Izdavatelj

UVOD

Mnogi od nas će se pitati: čemu to točno, da ne velimo pretirano prikazivanje „hrvatske“, to znači gradišćanskohrvatske riči u našem prostoru? Već pozivanje na šarolikost sridnjoeuropske kulture nas opravda u tom. Ako točnije pogledamo kulturni prostor na granici između Austrije, Mađarske, Slovačke i Češke, onda ćemo friško najti povijesno obrazloženje. Ovo je bio višenarodni prostor od propasti Rimskoga carstva početo. Gradišćanski Hrvati su zadnji slap seljenja u 16. stoljeću. A da se nisu potpuno utopili u tudjem svitu, (i toga je bilo, npr. Dolnja Austrija ili današnja Slovačka), imaju se zahvaliti u prvom redu Crikvi, i to izričito Jurske i Sambotelske biskupije, pak i seoskoj (civilnoj) upravi, ka je svenek nepopustljivo gledala na dobrobit svojih stanovnikov i čuvala njev interes.

Ova knjiga o našoj pisanoj riči i usmenoj predaji kani na današnjem znanstvenom temelju pokazati na put i razvitak naše jezične kulture u prošlih 500 ljeti. Pojedini dijeli su zamišljeni kot orijentacija u jako zauzlanu tematiku književnosti i suvrimenijega jezika.

Tako imamo na početku tematski pregled književnosti od 16. do kraja 19. st. od Nikole Benčića, povjesničara književnosti, u gradišćanskohrvatskom jeziku. Jednu od najočividnijih temov hrvatske riči, usmenu predaju i književnost nam predstavlja Šandor Horvat, etnolog, isto u gradišćanskohrvatskom. On se uz općenite teme našega prostora čuda bavi i gradišćanskohrvatskimi povezanosti sa životom susjednih narodov. Nadovezuje na to prilično opširan prikaz novije gradišćanskohrvatske književnosti po izboru (znači nepotpuno) sveučilišnoga profesora u Zadru, Roberta Bacalje, naslovom „Pogledi i interpretacije gradišćanskohrvatske književnosti 20. i 21 stoljeća“. U čemu je vridnost takovoga prikaza? U prošlosti se u nekoliko djeli dao sistematski pregled naše književnosti ali ovde ide za nešto drugo, za noviji, drugačiji prikaz i prilaz našoj književnosti i našem jeziku, kakovoga mi, zbog naše pristranosti i bliskosti ne rememo dati. Zato je ta tekst u potpunoj dužini u hrvatskom književnom jeziku. I na kraju prikaz profesorice na sveučilišću u Zagrebu, Sanje Vulić „Jezik gradišćanskohrvatske književnosti“ od Mate Karala, ki je u KsvF 1903. otvorio put u našu književnu rič 20. stoljeća, do suvrimenosti. Nje doprinos „Jezik gradišćanskohrvatske književnosti do suvrimenosti“ ukopča naš jezik u „povijesnu seriju hrvatskoga jezika“ i dodiljuje našem regionalnomu jeziku ravnopravnost hrvatskom književnom jeziku.

Moramo upozoriti na još jednu posebnost. Prikazi su ostavljeni u gradišćanskohrvatskom i hrvatskom književnom jeziku, za usporedbu i uvid u strukture obadvih književnih jezikov.

Preostaje nam najsrdačnija zahvala svim sudjelačem u projektu, na izdržljivosti, strpljenju i neobičnom poslu, velikim ufanjem, da je sve to na dobrobit i ugled gradišćanskih Hrvatov.

Nikola Benčić

NA VRETENU VRIMENA

Općenito

Gradišćanski Hrvati danas blizu, više ili manje, petsto ljet bivaju izvan svoje matične zemlje u pograničnom prostoru Ugarske, Austrije, zapadne Slovačke i istočne Češke. Naziv g/Gradišćanski Hrvati su dobili 1921. poslije priključenja pretežnoga dijela životnoga prostora Austriji. Ta naziv se koristi danas u kulturološkom smislu, ne društvenopolitičkom (ali nije svagdir prihvaćen). Pod tim nazivom se misli(lo) preobladati nekadašnju zbrku nazivov kot: zapadnougarski Hrvati, Hrvati Maračkoga polja, Hrvati Dolnje Austrije, Hrvati u Slovačkoj, Vodeni/Bosanski Hrvati, Prakoni, Kroboti, Ervati i Horvati, ... i spodobno. Naziv je stvorio pjesnik Miloradić po nimškom Burgenland, akoprem on nikada nije stanovao u austrijskoj saveznoj zemlji Gradišće. Po tom se i nameće kulturnopovijesna a ne politička interpretacija naziva. Pod natuknicom autohtonost se je u zadnjem vrimenu uplela još jedna mutna diskusija u naš diskurs, čim bi se kanilo potkripiti samoniklost, u prvom redu kulturnih nastojanj s neizrečenom političkom pozadinom.

Stoljeće doseljenja u nove krajine je bilo jako burno i nepregledno. Stoprv postepeno su se otkrivali uzroci i posljedice i tako činjenicama nadvladale stereotipne tvrdnje o prostoru, ljudi i o povijesni događaji prostora. Jednoznačno je da su poticajem seljenja bili turski boji na jugoistočnom Balkanu i hrvatskom prostoru. No to nije potvrdilo tezu, da su Hrvati bili pretežno bigunci 16. st. i bižali ispred Turkov. Ako poznajemo onovrimene feudalne strukture nije bilo moguće masovno bižanje, ar su kmeti bili vezani uz grudu a pretežni dio iseljenikov je bio vezan uz seljačtvo i feudalni veleposjed. Tako se je ispostavilo da su tzv. bigunci, ki je bilo svakako čuda med njimi, u pretežnom dijelu preseljeni iz od Turkov ugroženoga prostora u Hrvatskoj, Slavoniji, sjevernoj Bosni na sigurnija mjesta veleposjedov zapadne Ugarske, istočne Austrije, pretežno Dolnje Austrije (Batthány, Erdődy, Fugger, Harrach, Nádasdy, Pálffy, Salm, Zrinjski, ...). Postupno se namjerno ili nemarno zabilo u dovoljnoj mjeri ukazati na ispraznjenje useljenoga prostora od bolesti (kuga, groznica, ...), bojnih pohodov pojedinih vlastelinov (Svadja Güssingerov, bojni događaji med Corvinom i Friedrichom III, ...), prirodne neprilike (suša, povodja, tuča, ...), prijelaz gospodarstvenoga sistema od feudalnoga (naturalnoga) u obnovljeni društveni sistem gospodarenja (financijskoga), zbog čega su veleposjednici u velikom broju potribovali djelatnu snagu za dobitno gospodarenje. Tako je oslobođena djelatna snaga dobro došla za ove u djelatnom snagom osiromašene prostore.

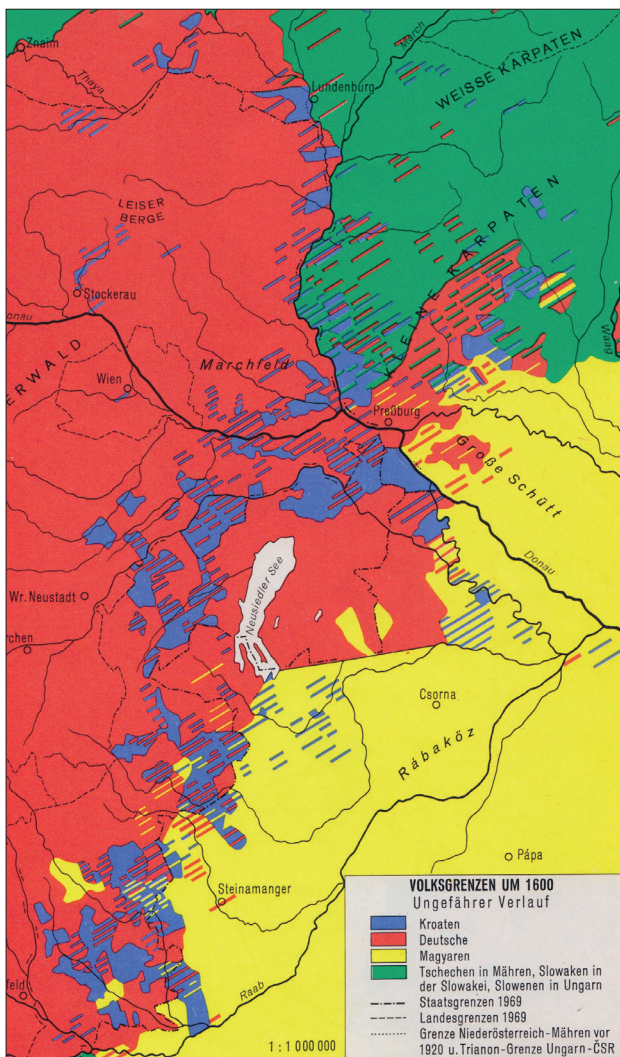
Selidba

Seljenje je duralo preko cijeloga 16. st. u nekoliko slapi i bilo odvisno od bojnih pohoda Turkova na utvrde i pokrajine. (Mohač 1526., Jajce 1528., Beč 1529., Kiseč 1532., Gorjane 1537., Kostajnica 1556., Siget 1566., Sisak 1593., ...) i henjalo stopr kada je uspjelo zastaviti tursko napredovanje. Breu sažeto tvrdi: *Eine Zergliederung der Auswanderungsursachen ergibt, daß die Auswanderung vor allem in jenen Gebieten stattfand, die vor der jeweiligen Grenze der türkischen Macht lagen, und in die der Feind stets mehr oder weniger organisierte Raub- und Plünderungszüge unternahm, wodurch ihre Bewirtschaftung erschwert oder unmöglich gemacht wurde; ... dass sich im 16. Jahrhundert ein Strom von Kroaten über die Muhr in slowenisches, deutsches, magyarisches und slowakisches Land ergoß, ist auf die Initiative der Grundherrschaft zurückzuführen.* [Raščlamba uzrokov seljena jasno pokazuje, da je seljenje zahvatilo one pokrajine, ke su ležale pred svakidanjem granicom turske sile i u ke je neprijatelj mogao manje više organizirano poduzeti svoje raubarske i pljačkaške pothvate, zbog čega je njevo obdjelivanje otežano ili uopće onemogućeno, ... da se je u 16. st. razlila poplava Hrvatova preko Mure u slovenske, nimške, madjarske i slovačke zemlje se more dovoditi na **inicijativu feudalnih gospodarova, ...**] (Breu:17).

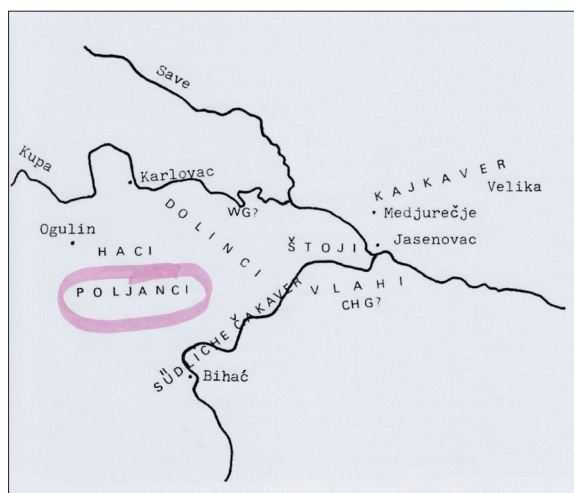
Naselili su se u bivša opustošena, napušćena ili decimirana sela, u manjem broju slučajev sami osnovali nova naselja po volji gospodara. Njev prostor naseljenja počinje na sjeveru na granici nimško-češke narodnosti, nedaleko od Brna u južnoj Moravskoj, južnije u doljnoaustrijskom prostoru, na rubi Malih Karpatova duž Morave, okolice Požona i nastavlja se prik Mošonske, Šopronske, Željezanske i Zala županije sve do Mure na Štajersku i sjeveru Dolnje Austrije, i povezana je usko s gosposćinama, kot su to npr.: Novi Grad, Fortnava, Ugarski Stari Grad, Željezno, Vorištan, Červený Kamen, Devin, Drnolec, Pezinok, Pajštun, i sl.

Njeva stara domovina je po povijesnom i dijalektološkom istraživanju bila Lika i Krbava, Pokuplje i Pounje, Slavonija, Moslavina, okolica Siska, nikako ne kot se to u starijem vrjemenju širilo, da su porijeklom s morja ili poluotoka Istre. Jedva imamo povijesnih dokazova po povelji, np.: Joannes Paulus Brankovicz de Jajcze; Gregor Horvath de Petthryny 1548.; Mate Katichi z Zalaja na Kupi 1586.; Keglevich de Bazin 1609.; Georg Lukinich Lukinich Vrh; Andreas Osztopan-Perneszi iz Sigetvara 1566.; Johann Wyhyatitsch de Zelina 1573.; kajkavski Hrvati u Vedešinu i Umoku iz Međurica i Šenkvice iz okolice Kostajnice,...

Nesporazum je nastao (akoprem to danas računalnim programima ne bi smio biti problem!) oko broja iseljenih/doseljenih Hrvatova. Mohl Adolf u svojoj mnogocitiranoj raspravi 1914. u Naučnom društvu Sv. Štefana u Budimpešti govori od oko 200 naseljeva sa stotisuć ljudi, ča su kasnije prez provjere preuzimali i drugi (Mohl:17). Neki su čak tvrdili 150 000 (Valentić:18). Danas se dvoji u ispravnosti takovoga broja kad nima stvarne potvrde.

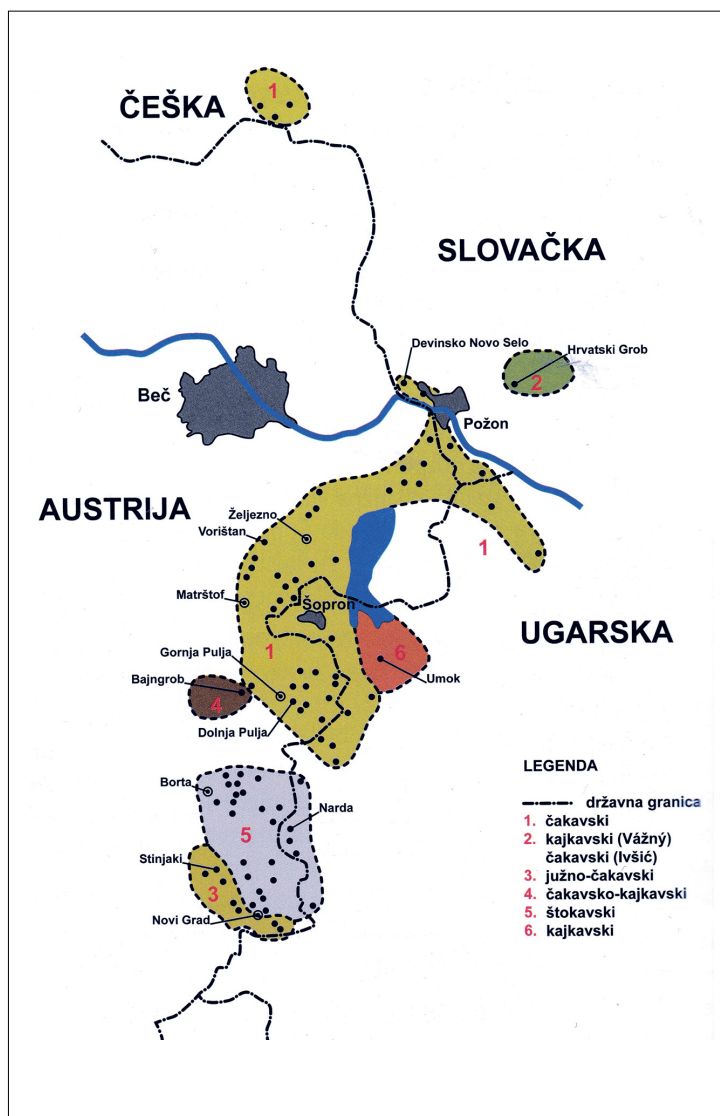
Narodnosne granice oko 1600.
(Breu, XIII)

Porijeklo gradišćanskih Hrvatov
(Karta Neweklowsky)

Jezik

Jezično su zastupani svi tri hrvatski dijalekti: a) *kajkavski* istočno od Šoprona, b) *čakavski* je najprošireniji u sridnjem i sjevernom Gradišću, nekadašnja naselja u Dolnjoj Austriji kot u Slovačkoj i južnoj Moravskoj. Čakavski je i najjužniji dio naseljenoga prostora. c) *štokavski* u južnom Gradišću ispod Runačke gore i na obronki brigovlja 12 sel, ke nazivamo Vlahijom. Danas se živi ostatki prozivaju i svojim lokalnim razlikovnim nazivi: 1) *Hati*, najsjeverniji Hrvati ispod Požona, 2) *Poljanci*, Hrvati u okolici Željezna, Matrštofa i Šoprona 3) *Dolinji*, Hrvati u okolici Gornje Pulje i Kisega, 5) *Štokavci* jugoistočno ispod Runačkoga brigovlja, 6) *Vlahija* na obronki Runačkoga briga, 7) *Južni čakavci* u okolici Santaleka.

Gradišćansko-hrvatski dijalekti
(Neweklowsky)

Struktura naseljev

Za društvenosocijalnu strukturu i nacionalno/narodno opstojanje su od bitne znatnosti strukture naseljev u koje su došli Hrvati. Breu razlikuje.

A) postojeća sela:

a) sela u koje su se uselili Hrvati, a se je bio smanjio broj stanovnika, b) sela u koje su Hrvati osnovali uz postojeće ugarsko, nemško ili slovačko naselje podružno selo unutar seoske uprave ili samo naselili jednu ulicu, jedan red, c) postojeće naselbine, koje su potpuno obnovili Hrvati, a je nestalo staro stanovništvo.

B) Novoosnovana sela:

a) putem krčenja, b) novostvoreni majeri, c) poharana mjesta i d) u lozni kraji novoosnovana sela.

Tokom stoljetnih asimilacijov su od ovih tipov naseljenja mogla preživjeti samo ona s hrvatskom većinom i to samo u Jurskoj biskupiji, a Bečanska i Ostrogonaska biskupija nisu trajno za hrvatske vjernike osigurali dušobrižništvo. U stoljeću doseljenja, za vrijeme protestantizma pak u naselji s hrvatskom manjinom nije svagdir bilo osigurano dušobrižništvo na hrvatskom jeziku, a i školstvo se je organiziralo samo na ugarskom ili nemškom jeziku, ča je dopeljalo do prvoga asimilatorskoga vala hrvatskih vjernikov. Najbolnije je bilo, kada se i većinska hrvatska sela zbog političkoga ili kulturnoga pritiska asimilirala.

Mora se još dodati, da malo i visoko plemstvo nije preuzelo peljanje u narodnom pogledu. Niže plemstvo se po Tobleru angažiralo kod organiziranja seljenja na sjever u ime svojih gospodarov ili na vlašću ruku. (Tobler 1978). I oni su imali svoju egzistencijalnu borbu za opstanak. Oni su se prilično friško uvrstali u ugarsku i austrijsku tablu plemstva i se asimilirali ili su spalili na staliž seljaka, neodvisnoga podanika. Miloradić u svojoj pjesmi *Gospodin Jože Ficko* simbolično i ironično ustanovi:

*Draškovići, Keglevići,
Feštetići, ... knezi,
Zrasli su na našem kići
Kot metla na brezi.*

*Ali mi smo njim Hekuba,
Drugi su im dragi;
Zrasla im je nova truba,
Kot va Bosni agi.*

*Robe hoće grof prez plaće,
S fajte i ne s fajte;
Reć uz dereš: „Doli gaće!
Dvajsetpet mu dajte!“*

Pretpostavljamo da je 16. st. vrijeme sredjenja, izgradjivanja, stabilizacije, otpora protiv širenja novoga vjerskoga pokreta protestantizma. I ovde moramo isto zramati jednu jako obljublenu i proširenu tezu gradišćansko-hrvatskoga vjerskoga života u koj bogmanjem tvrdu, da med Gradišćanskimi Hrvatima nije bilo protestantova. Sama egzistencija Konzula i Mekinića u našem prostoru, nadalje i Payerova povijest Transdanubijskog evangeličkog okruga nam opovrgavaju takovu u protivreformaciji ustalozenu tezu. (Benčić 2017)

Samostalni razvitak

Stopr u 17. st. počinje samostalni duhovni razvitak, prožet katoličkom vjerom, protivreformacijom u kojoj su Hrvati odigrali znatnu ulogu, jer su bili jedini ki su išli u većem broju na teološke študije u ovom prostoru. Vidi se to na broji školovanja na jezuitski sveučilišći u Beču, Gracu, Trnavi. (Benčić 2015).

Hrvati su u novoj krajini našli svoj socijalno-društveni red. Na početku poslije doseljenja bili su oslobođeni poreza i dać da bi si mogli izgraditi svoju skromnu egzistenciju, većinom kot odvisni od svojih veleposjednih gospodarova. U toj izgradnji su im vjerska povezanost s katoličanskom vjerom i crkveni uredjaji bili na pomoć. Nisu imali i mogli izgraditi viši plemićki ili peljajući sloj, ni niže plemstvo im nije bilo u tom poslu na pomoć, ar su većinom dostali donacije na oslobođeni kraljevski ili plemićki porta u većinski ugarski ili nimški seli. Tako su morali sami izgradjivati svoj niži socijalni red u novom prostoru, ar zvana nekoliko primjerova, kot ča je bio Čepreg, Santalek ili Šenkvice se nisu naselili u varoše. Tako je župnik/farnik zadobio od svojega vjerno odanoga naroda zadaću duhovnoga peljača i dobio med Gradišćanskimi Hrvatima i odgovarajući naziv: gospodin kot sinonim za svećenika, dušobrižnika ali i svitskoga gospodina/gospodara = der Herr (nim.), az úr (ug.), ki stoji na čelu ili iznad naroda. Tako upotribi i Ignac Horvat u svojoj noveli *Štefanićev gospodin* ta pojam. A iza njega se redali svitski upravitelji, noter = bilježnik, vlastelinski upravitelj dobra, učitelj (ki na početku razvitka školstva nije imao veliki ugled, v. Jandrišević *Sličice*) i dosta stroga podiljenost na seoskoj razini: seljak, celovnjak, polovnjak, frtaljnjak, hižičar, tobrač, siromah, petljak, ... itd. Obrtnički sloj je bio slabo zastupan, samo s najvažnijimi obrti kot je to kovač, kolar, krojač, cipelar/šuster, poljar/vrdir, lugar, pastir, svinjar, derač/šinter, ... i većinom učlanjeni u ugarski i nimški ceh svoje pokrajine. Novodoseljeniki su u svojoj staroj, istotako i u novoj domovini sve do oslobođenja od kmetstva bili vezani uz poljodjelstvo i stopr industrijalizacijom u drugoj polovici 19. st. se počelo seljenje u varoše, ko je u prvom redu poslije Drugoga svitskoga boja dobilo svoj izobraženi oblik pendlerstva = (putovanje izmed stanovanja i djelatnoga mjesta/školovanja). U mnogi slučajji je to značilo i odseljenje u varoše, tako danas Beč ima više Gradišćanskih Hrvatova nego tri (ili već) sel skupa u Gradišću. A tu pojavu moremo ustanoviti i na ugarskoj strani po broju i gustoći tzv. hrvatskih samoupravova u ugarski varoši: Sambotel, Kiseq, Čepreg, Starigrad, Budimpešta, čak i u Stolnom Biogradu. Izmedju dva boja je pravac seljenja bio prikmorje, u prvom redu SAD = USA, zato imamo u naši seli ulice Sotbend i Chikago, ar su u ti gradi bile velike skupine Gradišćanskih Hrvatova. A u Slovačkoj

imaju hrvatska sela, ka su 1947. priključena Požonskoj oblasti jako teško stanje opstanka hrvatskoga obilježja, ar se u ozračju velevaroša Požona, ki se je nametnuo u njeva sela i oduzima potpuno seoski hrvatski karakter sa svojimi neboderi i fabrikami.

U duhovnokulturnom pogledu je 18 st. do revolucije sredinom 19. st. najsnažniji i najbogatiji polet u narodnom, vjerskom i kulturnom pogledu. U to vrime je Crikva izgradjivala svoje prejake strukture i okupila zapadnougarske Hrvate u svojem krilu. Od Hrvatov slabo naseljena sela su se utopila u ugarskom i nimškom arhipelagu, u Dolnjoj Austriji je asimilatorski proces skoro završen, a na slovačkom jezičnom teritoriju je zbog bliskosti/srodnosti jezika utapanje u slovačke crikvene i svitske strukture išlo prez većih zaprekov. I u našoj pokrajini su nacionalizmi donesli vjerski, narodni i politički nemir, raskol, cipanje, ča črpi na skupnoj narodnoj snagi, u prvom redu zbog nejasnoga i nacionalizmom natopljenoga i prekrivenoga neznanja i nerazumivanja.

Jezik, školstvo, pisana rič

Od druge polovice 19. st. počinje polagana emancipacija u prvom redu od Crikve i integracija u političke dogodjaje svojega okruga. To se je pokazalo već i u ponašanju prema dogodjaji u Ugarskom ustanku 1848./49., kada zapadnougarski Hrvati sami dojdju u dilemu državne poslušnosti i narodnoga odredjenja. Bachov apsolutizam odredbom po prvi put dopelja do jasne spoznaje, da svaka narodnost u državi more imati samo jedan jezik u školstvu, ča manjinu prisili na razmišljanje o budućnosti zaostale jezične norme. Gajeva jezična reforma je naišla na jaki otpor u redi starijega svećenstva, ki su bili ujedno i upravitelji privatnih vjerozakonskih škol po naši seli. Oštra kritika je došla od Gašpara Glavanića i njegovog kruga, ki se ali nije mogao do kraja probiti. Došlo je do nepravednoga/truloga kompromisa na očividnom polju fonetike ali se u morfologiji i sintaksi nije ništa minjalo. Hauszerove knjige (početnica, rječnik) se jednostavno ignorirale, a i Glavanić je morao svoje djelo za školu podrediti kompromisu, kojega je pak proveo Naković i Borenić, kasnije Dobrović i od koga do danas nismo došli dalje. Uopće je Naković s Borenićem na školskom polju ali istotako i u crikvenoj literaturi (molitveniki, jačkar) vrlo oprezno položio čvrstu, akoprem i ne idealnu podlogu za budući razvitak.

U istu dob sa školskom promjenom se etablira svitska književnost. Prvi su ćutljivo gingavi okviri položeni učiteljskom generacijom početkom 19. st., ka ne producira još pisanu/tiskanu pismenost, izuzetno u jednom kalendaru 1806., nego oponaša ili hrvatske narodne epske jačke ili ugarske štoričarske, sajmarske historične pjesme i tako daje živu podlogu kasnijoj svitskoj književnosti. I nevjerovatno da se ravno na profanom polju tiska začne gradišćanskohrvatska književnost šikanošću jednoga gradskoga službenika u Ugarskom Starom Gradu Mate Drobilića, ki ravno pogodi trend 1854. s ... *egyptomszkom Knyigom Szanye* ... kom ide u staru tradiciju loterije i gatanja. Danas bi takovu vrstu literature jednostavno uvrstili u trivialnu narodnu književnost ali u vrimentu kada se nisu poiskivale knjigoprodaje je najefektivnija forma bila na sajmi, na punjavi prodavati knjige, lakocjeno, po narodnom, tj. fantastičnom,

praznovjernom duhu, zato su Ugri prozvali tu vrstu književnosti *ponyva* = šund literatura, u neutralnom smislu riči. Drobilić je izdao još legendu *Genoveve ...* (1856.), *Čudnovato godanje dvi(h) labudov ...* (1856.), o vitezu *Stielfriedu i Bruncviku...* (1856.), *Oktaviana ...* 1858.), *Zabentani princu ...*(1870.), sve ugarskimi slovami. Nesmimo potcijeniti Drobilićev značaj, ki leži u razumivanju fabule, shvaćanju prepletenoga fabuliranja po čudnovatom iz svita legendov, vilov, ča je moralo buditi fantaziju, biti razumljivo i dostupačno i našem narodu, ar moramo priznati da je nasuprot prepovidanja s prodikaonic narod bio jako praznovjernan. Sve to Drobilić prezentira pak u narodu razumljivom, uobičajenom jeziku.

Stvarne temelje za širenje literature, svejedno kakove vrste, su stvorili kalendari. Svi naši književnici su nastali poznati krez kalendar: Glavanić, Jandrišević, Naković, Miloradić, I. Horvat, ... i tako redom. Istina, prvi poznati kalendar 1806. se nije mogao probiti. Izgleda da nije bilo još dovoljne mentalne i materijalne podloge ali početo od 1864. s *Krstjansko-katolicsanskim kalendarom ...* čisto kratkimi prekidi do danas kalendar dojde u svaki hrvatski stan. A imali smo vrijeme, kada se po dva ili tri pojavili istovrimeno. Tako su kalendar i novine, ke su 1910. izašle po prvi put, redovita platforma, mogućnost za ostvarenje literarnih tekstov, a to ipak ne moremo prešutiti i tribamo je u svakom hipcu naglasiti. Mi nismo imali nikada dovoljno resursov za literarne i kritičke časopise i redovite serije pjesničkoga, proznoga ili dramskoga karaktera. Pomagali su si naši s privrimenimi izdanji. Tako je Naković 1891. pokrenuo časopis *Knjižnica za seljačke ljude...*, ki je doživio samo dva broja. Istu sudbinu su dilili i pokusi Tome Bedenika, Nikole Benčića, Antona Šatovića, ... Prvi pravi književni produkt su *Jačke* 1912. File Sedenika pomoću Pajngrčana Štefana Pinezića, šopronskoga pravnika i političara. Zapravo bi nas izdanje NN *Noćni čuvar Betlehemske*, božićna igra 1911. moralo upozoriti na netočnost podatka, no ta božićna igra je prijevod iz ugarskoga, kot ča su i Drobilićeve knjige bili prijevodi.

Paralelno uz Sedenika pelja na vrhunac književnu rič Miloradić isto po svojem kalendaru i novina. On je ostao sve do 70. ljet prošloga stoljeća književna norma i cijeli red se dao, oponašajući ga, po njegovi literarni slijedi.

Med boji se je u prvom redu razvijala dramska/igrokazna djelatnost. Izgleda da je preuzela uz tamburice neku ulogu narodnoga osviščavanja i čuvanja jezične i melodične riznice. Rukopisno se širili igrokazi u organizaciji Martina Meršića ml. i Konrada Meršića. Stopr po Drugom svitskom boju je Hrvatsko kulturno društvo = HKD stvorilo svoju bogatu šapirografiranu knjižnicu, dramoteku. Na početku su to bili prijevodi iz ugarskoga, manje iz nimškoga i hrvatskoga književnoga jezika. Vremenom ali su počeli sami stvarati svoju dramsku književnost: dva Meršići, Bedenik, Kuzmić, I. Horvat, Blazović, pak kasnije Ana Šoretić, Joško Weidinger, da spomenemo samo glavna imena toga žanra.

Nove društvene i kulturne prilike

Čisto kulturološki, povijesni i literarni šok je bio kada se je nakon 400 ljet najveći dio zapadnougarskoga prostora s Hrvati priključio po St. Germainu (1919.) i Trianonu (1920.) k Austriji. To je značilo za sada već gradišćanske Hrvate potpunu preorijentaciju, napušćanje dosadašnjih kulturnih centrov: Jura, Kiseg, Sambotel, Šopron, Ugarski Stari Grad i Požon novim usredotočenjem na Beč, vrremenom na Željezno i nove regionalne centre. I to je potribovalo velike narodne supstance, gubljenja narodnoga prostora.

Povijesno se Hrvati u borbi: ostati u Ugarskoj ili priključiti se Austriji, razdvojili, kot su se već prije razdvojili u politički nazori na desničare i livičare. Svećenstvo i školovana inteligencija se je borila za opstanak u Ugarskoj a djelači, ki su većinom dostali zaposljenje u austrijski industrijski centri, bili svakako za priključenje k Austriji. Ali je bilo i med redi školovanih subornikov za priključenje k Austriji, kot je to bio svećenik Ivan Čuković, činovnik Jože Vuković, željezničar Mate Jurasović. A učitelj Koloman Tomšić je minjao svoje političko osvidočenje kot mu je odgovaralo. Tako su Hrvate u novostvorenoj austrijskoj pokrajini Gradišće gledali sumljičavo (Ernst) za madjarofile ili slaveno/jugoslavenofile, i duralo je sve do tridestih ljet 20. st. dokle se je rasprašila ta povijesna sumlja.

Gradišćanski Hrvati se uz krizne okolnosti ipak uklopili u svakidašnji kulturni i politički život u novostvorenoj pokrajini Gradišće. Ali počela su nova, rafiniranija iskušavanja, mamljenja u političke stranke, u pokretu nacionalsocijalizma, a na ugarskoj strani strijelcev (nyilasok). I ne moremo zatajati da su i med Hrvati novi pokreti našli svoje pristaše, istotako kot pred tim na desnoj i livoj strani političkoga života (Schlag). Radi povijesne ravnoteže mora se ustanoviti, da se protiv Ugrov i Hrvatov Gradišća nije pokrenula otvorena hajka kot protiv Židovov i Ciganov ali bilo je cijeli niz represalijov protiv škole, općinske uprave, crikve zbog čega je nastao širok otpor protiv nacionalsocijalizmu. Da spomenemo samo neke od natprosječnog broja (od drugih) proganjanih: Vili Gregorić, Štefan Kuzmich, Hana Sturm, Matija Semeliker, ... A bila je u planu i izmjena, tj. iseljenje izmedju stanovnikov Nimškoga Reicha i Jugoslavije (1942.). A poslije Drugoga svitskoga boja si Gradišće izabralo za poglavara zaslužnoga Lovru Karalla hrvatskoga porijekla, desničara, jer si je očekivalo prednosti u zahadjanju s Rusi. Istina je ali, da su Hrvati, akoprem nisu imali svojega narodnoga zastupništva u političkom životu, izborili svoja mjesta u svi veliki partija i tako došli i do najviših državnih časti. Stvarne cijene, naplate na narodnom kulturološkom polju za takovo paktiranje s (vele)strankami se do danas nije ispitivalo, (ar se nigdor ne sigura na to fucko polje). Austrijska rektorska konferencija sveučilišćev je 1989. pokusila opisati stvarno stanje narodnih grup u Austriji, ča je izazvalo otpor nekih uticajnih političkih strankov, kot i potpuno zamućanje od svih političkih odgovornih, i naših Hrvatov.

Do promjene na literarnom i jezičnom polju dojde med sveučilišnom mladinom u Beču u Hrvatskom akademskom klubu = HAK, kade se mladi literati priključili europs-

kom trendu konkretne i avantgardističke književnosti (Čenar, Gassner, Höld, Lipković, Šoretić i dr.) i tako uz poštivanje klasične Miloradićeve tradicije radikalno dopeljali i gradišćanskohrvatsku književnost do ruba suvremenoga razvitka.

Raspad Austrougarske Monarhije je ali uvjetovao nekadašnju jednosmjernu liniju razdvojiti u različna usmjerenja nacionalnoga karaktera. A komunizam je potpuno razdvojio istočni, manji dio (Čehoslovačka, Ugarska) od zapadnoga (Austrija, Gradišće, Beč) većega dijela. Poslije postepenoga priključenja ovih zemalja u EU je bilo veliko ufanje na skoro i brzo skupno jedinstvo, ko se ali do danas nije potpuno moglo ostvariti. Prevelike su razlike u mišljenju i svitonazori. Zvana toga se je Moravska grana (Češka) popuno zničila komunističkom državnom kaštigom raseljenja poslije Drugoga svetskoga boja. (Pavličević, Jembrih)

U pitanju je i odnos prema matičnoj zemlji Hrvatskoj. Dokle je od sredine 19. st. postepeno izgradjivana dobra i uska veza med intelektualci, početo od Frana Kurelca, Kuhača, Milčinskoga, Kutena, Barléa, Miloradićeva veza s JAZU, u Hrvatskoj postavljeno „Društvo prijatelja Gradišćanskih Hrvata“, ko se je moralo 1932. raspustiti, ko je izgradilo i dobre osobne veze izmedju književnika Ignaca Horvata i Mate Ujevića, pak Josip Andrić s Hrvati u Slovačkoj, se poslije Drugoga svetskoga boja, unatoč stalnoga zalaganja Hrvatske Matice Iseljenika privremeno pomutila veza zbog političkih prilika, ča je potrajalo i za vrime Domovinskoga boja a produbila stoprv početkom 21. st.

Službena veza izmedju zemlje Gradišće i Republike Hrvatske je ali omogućila ostvarenje gradišćanskohrvatskoga rječnika (1982., 1991.) i suradnju kod ostvarenja gramatike 2003. Medtim su učlanjeni i gradišćanskohrvatski književnici u DHK, ko se je već pred tim trudilo obdjelivanjem gradišćanskohrvatskog književnog materijala (1998., 2000.), a Nikola Benčić učlanjen za dopisnoga člana HAZU.

Sve to nas ali ne smije obmanjivati, ar ima i protivstrujanja u austrijskom nacionalnom duhu za potpuno otcipljenje povezanosti od matičnoga hrvatskoga kulturnoga kruga.

ČA SU MOGLI IMATI U NAPRTNJAČI?

Uzbudljivo je pitanje, ko je postavio već Andreas Karall (Karall:89) u svojoj teološkoj disertaciji o gradišćansko-hrvatskoj nabožnoj (vjerskoj) književnosti i 1963. u neku ruku i riješiti. No to je ipak složen posao, posebno i zbog nedovoljno istražene pozadine, kot i rašicanosti izvornoga i sekundarnoga materijala, u prvom redu crkvenih vizitacijov iz 16. st., pak regionalnih i središnjih arhivov ugarskih, austrijskih, slovačkih i moravskih biskupijov, ali i siromašnoga privatnoga materijala, kot i burnih povijesnih događajev od turskih napadov i nezgode reformacije.

Po Karallu nemoremo identificirati jednoznačno nitijedan naslov predreformatorskih nabožnih rukopisov ili knjig za stoljeće doseljenja. Povjesničarom književnosti i etnologom je uspjelo izlupiti iz usmene predaje nekoliko motivov ki dosižu u hrvatski sridnji vijek (Bošković-Stuli, Bucolić, Gavazzi, Ivan i Šandor Horvat) ali pisana rič se more oslanjati samo na hipoteze.

Prva takova pretpostavka je, ku moremo gledati i povijesno osiguranom tezom, da iseljenički narod nije prošao u tudjinu prez duhovničkoga potpora (Karall:70), pratili su ga narodu odani svećeniki, ki su izobrazbu dobili još u staroj domovini. O takovi svećeniki govoru kanonske vizitacije 1544. u Cimofu/Hof a. Leithaberge o Sigmundu Wartolawizu kada veli: *Nachdem der Pfarrer ein Khrabat, der weder Teutschen noch Lateinischen sprachenn khundig Ist ...*[Pokidob farnik, jedan Krobot, ki ni nimški ni latinski nije znao...] (Karall:71), za farnika u Schönau a. d. Tristing, Günselsdorfa i Teesdorfa Georga Vitschlowitscha sredinom 16. st. (1539.-1573.), o nekom Vitusu u Prellenkirchenu, ki isto po hrvatski služi mašu, ili u ostavščini Michaela Brotkowitza od Wolfpassinga (1574.-1590.), ki je umro 14.02.1590. se je našlo 53 knjig, med njimi i *Evangelium Matthaei secundum linguam sclavonicam* ...[Evandjelje po Mati u sclav(on)skom jeziku ...], prez naznake kim pismom je pisano. Ni kasnije kanonske vizitacije jurske ili drugih biskupijov nisu zvana malih iznimkov rječitije u dokazi. Hipotetično Karall misli, da su morali imati liturgične knjige ponesene sa sobom (evangelistar, misal, brevir, molitvenik, ...).

Karall pretpostavlja, da je niže i visoko plemstvo imalo knjig ali prez dokazov, popisov. Ke knjige bi to mogle biti? Svakako ali po matrikula bečanskoga, gradačkoga/grackoga i tirnavskoga jezuitskoga sveučilišća moremo najti veliki broj sitnih/malih plemićev od kojih navadjamo neke:

(Npr. na sveučilišću u Beču kot nobilis: BARILICZ Matthias-Traustorffensis, 1710; BELLESCHICY Joannes-Czenkiensis, 1690; DIANCSEVITH Georgius-Felsókethely/Neumarkt i.Tt., 1622; DIUNICH Petrus-Proderstorffensis, 1661; DOMINKOVICS Franciscus-Felső-Pullyensis, 1767; FANCZOVICS Georgius-Jaszlocziensis, 1692; HORWATH Franciscus-de Lomnocza, 1658; HORVATH Stephanus-Sztrazsa, 1777; JACOVICH Gregorius-Diviniensis, 1741; JANKOVITSCH Stephanus-Threnchiensis, 1719; KERSNERICH Mathias-Draspurgensis, 1733; KNESKOVICH Casparus-Sarvariensis, 1696; KUDELOVICZ Joannes-Asodiosiensis, 1694; KUNITS Adamus-Czikliensis, 1717; KUZNICH Petrus-Czikliniensis, 1661; LACKOVICH Joannes-Filekiensis; LAKITS György-Polancz,

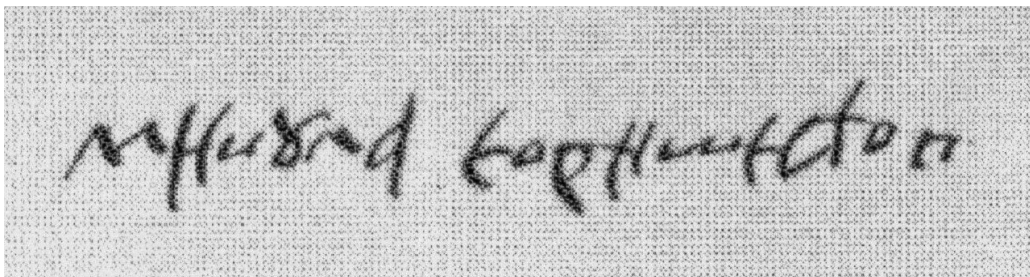
1758; MATKOVICS Martinus-Saeculiensis, 1724; MERSICH Joannes-Farankiensis, 1667; MILKOVICS Joannes-Horstainensis, 1719; MUCZINA Thomas-Lapossoviensis, 1719; NAKOVICH Georgius-Hornsteinsis, 1694; OWCZAROVICZ Joannes-Hostetiensis, 1670; PAULOVIJ Joannes-Baziniensis, 1695; PERICZA Paulus-Szilocsuiensis, 1793; PETRASOVICH Josephus-Sarndorffensis, 1732; RIVOLOVICS Joannes-Csaten, 1703; ROSZENICZ Franciscus-Baziniensis, 1701; SCHELESKOVIZ Andreas-Teben; 1716; SENKWIZI Martinus-1665; SCHULIZ Sigismundus-Gözendorffensis, 1696; SELESKOVIZ Antonius-Tebe-nensis, 1716; SENKVICZI Mathias- Szenkviczienzis, 1625; STANSCHIZ Paulus-Kihalmen-sis; SAUCHLOVICZ Michael-Tyrnaviensis, 1695; TAMASKOVICS Augustinus-Szasticiens, 1722; TOMSICH Georgius-Saarodiens, 1672; VALOVICH Stephanus-Cseithensis, 1731; VIDNICS Paulus-Szakolczensis, 1714; VRANOVICS Martinus-Lopassoviensis, 1693; WLAŠSICH Joannes-Hedegsediensis, 1692).

Bilo bi nevjerovatno da bi neko poznao bio prvo izdanje glagolitičkoga misala iz 1483. tiskan u Veneciji. Ali poslije toga se pojavu redom liturgične knjige u Veneciji i Senju, pretežno glagoljicom: spovid 1492. i 1496.; 1493. brevijar; misal 1494.; Naručnik plebanušev i Tranzit sv. Jeronima 1507.; 1508.; ritual i Mirakuli slavne divice Marije 1508.; misal u narodnom jeziku u Rijeki, itd, itd. Najstarija ali nedatirana latinicom tiskana knjiga je molitvenik, najglasovitija knjiga iz 1495. u Veneciji tiskan Evandjelistar/ Lekcionar Bernardina Splićanina, ki je, morebit, najdjelotvornije uticao i na kasnije gradišćanskohrvatske vjerske knjige. Istovrimeno su se pojavljivale i tiskane knjige ćirilicom.

Jezični primjer iz *Naručnika*:

Ove knjige ke se zovu naručnikъ plebanuševъ biše štampane v seni po naren'ju počto-vanoga gospodina silvestra bedričica arhižakna i vikara sen'skoga na tolikъ trudъ od mnogo redovnikovъ proševъ i po mnogo gospode potaknen'ji. doprotumačene po veće našega ězika redovnikihъ i zaistinu nikihъ meštarъ i dokturovъ kih imena ne izriču se za ukloniti se tašće slave. ke knjige bēše komponenē i korēzene po dominu urbani s otočca i po tomasu d'ěkonu kanonicihъ crikvě senske I bi štampa svršena po meštru grguru sena-ninu ki navlašć na to delo pride iz benetakъ. i svršene biše v hiži rečenoga gospodina arhižakana Misec(a) avgusta na dan . 27. V letihъ spasitěla našego. 1507.

(Hercigonja:227)

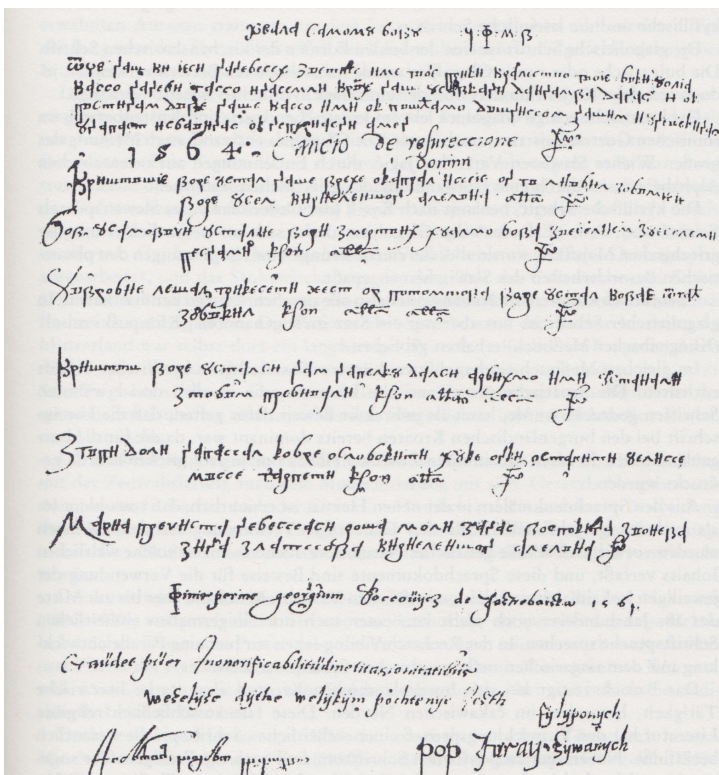
NA POČETKU

Najbolji poznavatelj bitke za Kiseg 1532. i arhivar regionalne povijesne zbirke u gradu István Bariska piše da je Nikola Jurišić bosančicom potpisivao svoja pisma i neke dokumente, tako i donaciju slobodnoga plemićkoga dobra 1543. Hansu Salzeru. Time se svojim potpisom upisao u gradišćanskohrvatsku povijest pismenosti bosančicom/hrvatskom ćirilicom: *микула юришичом*. (str. 18)

Najpoznatiji dokumenat iz početka gradišćanskohrvatske pismenosti je upis u 1501. ljeta u Ostrogonu tiskani Klimpuški latinski misal, ki se danas čuva u Jurskom biskupskom arhivu. Prvobitni upisi nimškim i latinskim jezikom su iz ljeta 1502. do 1518. od farnika Pankraza Frankha o zaklada i vlasništvu fare, ka je po svemu u to vrime bila nimška.

Hrvatski su upisi hrvatskom ćirilicom: 1. *Hvala samomu bogu* 1564. ...; 2. *Oče naš...*; 3. vazmena jačka s latinskim natpisom *Cancio de resurreccione domini: Kristuš je gore ustal ...* 6 kitic; 4. bilješka na kraju: *ϕinis per me georgium Soccoüjcz de Jaztrebarska* 1561.; 5. latinski upis po Sokovićevom imenu: *Gaudet puer Inonorificabilitudineticationibus s hrvatskim tumačenjem: weselyze dythe welykym pochtenye(m) jezth.*; 6. ime: *fylypouych*; 7. ime: *pop Juray Sywanych*. 8. glagoljicom: *zdravo budi štošju (štioču?, štioče?)*.

Najnovije istraživanje Katarine Tyran ime Sywanych interpretira kot Symaných = Simanić ili Zimanić.

Prijepis teksta po Katarini Tyran (str. 20):

hvala samomu bogu. :č:f:m:g:

*otče naš ki jesi na nebeseh zvetise ime tvoje pridi kraljestvo tvoje bvdi uolja / kako nanebi tako inasemli krvh naš usagdani dainamga danas i od / pustinam dvge naše kako imi od pvšdjamo dvšnikom našim **i unevedinas / unapast isbavinas ot nepriasni amen.***

1564. Cancio de refureccione / domini

Kristvšje gore ustal naše grehe odapral ikeje on tv livbil zobvmje je / gore usel kirieleišom alevlja alla

Bog usamogvci ustalie gori zmertvih hualmo boga zveseliem zueselemi / pesnami kfon alla

Uvgrobie lešal trideseti žest or potomtoga gore ustal kogae ottadj / zobvdil kfon alla alla.

Krištvs gore ustalsi nam napeldu dalsi arbihmo imi ustaiali / z tobvm prebivali kfon alla alla.

Ztvpi doli napakal dobre osloboditi hude ondi ostaviti uelike / mvke tarpeti kfon alla.

Maria prečista nebeskasi roša moli zanas gospodina zvoiega / zina zlatkoga kirieleišon alevlia.

Finis per me georgium Uokoüjcz de Jastrebarska 1561

Gäudet püer Inonorificabilitüdinetitacionibüs est / Weselyse dÿthe welykÿm pochtenÿe lezth / Fÿlÿpouÿch

zdravo budi bošju

Pop Juraÿ Sywanÿch

Upis u Klimpušku mašnu knjigu nam dokazuje da se je u neki naši seli kratko po doseljenju štala maša u starohrvatskom crikvenom jeziku i zato more biti „Otče naš...“, po svakoj pretpostavki samo jedan fragment od nam nepoznate mašne liturgije i zato te zadnje dve prošnje nisu u narodnom jeziku kot prvi dio molitve, nego u ondašnjem crikvenom liturgičnom jeziku: *i unevedinas / unapast isbavinas ot nepriasni amen* = i ne uvedi nas u napast, izbavi nas od neprijazni. Amen (Slično je jačio tekst i 25. aprila 2009. u Koljnofu i 26. aprila 2009. u Kisegu mješoviti zbor iz Žminja: *i ne vavedi nas v napast, na izbavi nas ot neprijazni.*)

Jačka „Kristuš je gori ustal...“, potvrđuje naše stare vjerske korijene u hrvatskoj crikvi. Ona se je našla i u rukopisnom „Pavlinskom zborniku“, 1644., kot i u „Cithara octochorda“, 1701. A u Gradišću ima tradiciju od Mekinića, ki ju ima u izdanju „Duševne pesne“, 1609. (22, 23), 1611. (20, 21, 22). Pak u kasniji molitveniki sve do današnjega molitvenika „Kruh nebeski“, od sebe razumljivo u različni sadržajni i verzušni varijacija.

Ujedno ukazuje tekst i na to, da se je u neki seli održala staroslav(en)ska bogoslužba i rijetki slijedi ukazuju zvana Klimpuha na to. Naveli smo nešto prije Cimof i Prellenkirchen. Wiedemann u svojoj knjigi o reformaciji i protivreformaciji i za Schönau na rijeki Tristing tvrdi, ali i Kučerova za 1561/62. za Žáhorsku Bystricu *plebanus Glagolita, Matthias nomine (...) missa celebrata lingua croatica* [farnik je glagoljaš, Mate po imenu (...) i služi mašu na hrvatskom jeziku] (Kučerova:183). A u Nádasdyjevoj gosposčini Fertőendréd/Endrišće se tvrdi, da imaju stari kalež, patinu i rubac na kom je *régi betűkkel tótul vagyon carmasin selyemmel kivarva* [našito starimi slovami slav(en)ski/slav(on)ski, karmazin svilom] ispisane desetere zapovidi, ča more biti ili glagolica ili ćirilica (Payr:74).

Poznato je, da se je 1569. pojavila u Željeznu kod vlasnika Željezanske gosposčine Hansa von Weißpriacha delegacija hrvatskih svećenikov (po svemu Georg Ladmitsch iz Vulkaprodrtšofa, Markus Latitsch iz Trajštofá i Gregor Nabinitz iz Uzlopa), ki su prosili od cesarkih komesarov da im dopustu držati mašu po „staroj navadi“, (Rittsteuer 1968:202). Sve to ukazuje na rijetke podatke o staroslav(en)skoj bogoslužbi s odgovarajućom knjiškom pozadinom, ka se je ali u protivreformatorski potezi friško zatrla i hrvatske i mišane fare bile uključene u jedinstveni latinski rimokatolič(ans)ki crikveni ritus.

Konrad Glöggelius, arhiepzbiter i župnik u Šopronu, 12. septembra 1592. uputi pismo rimskom cesaru nad Ennsom i Kloštarskom savjetu u kom odlučno zahtijeva, da se hrvatskim faram oduzme pravo na slobodan izbor svećenika, ki privileg oni imaju od vrimena Ferdinanda: *daß alle priester, sowohl die Khrabatischen alß auch die Teutschen ire praesentationes haben unnd ordentlich installiert werden* [da svi svećeniki, hrvatski kot i nimški dobiju svoju pravu prezentaciju i po redu budu ustoličeni], ..., *sonsten so sy ex gratia rusticorum leben muessen, ist ihnen dass mau schon gesperdt, unnd muessen sagen, waß den pauren wollgefelt* [drugačije moraju živiti po milosti seljakov, ar im je trubac zatvrdjen i moraju govoriti ono ča se seljakom dopada.] (Rittsteuer 1955:17).

Vizitacije poslije 1580. ljeta već nigdir ne spominju slav(en)sku liturgiju. Imamo samo jedinu potvrdu neposlušnosti iz Vorištana za Johanna Laurakowitza (Lofronics), ki je 1599. službovao po privilegu slobodnoga izbora (Rittsteuer 1955:167). Snažan protivreformatorski pokret je uzeo crikvenu organizaciju čvrsto u svoje ruke. A za obnovu Crikve su Hrvati ovoga postora uz lutorske Nimce i kalvinske Ugre ostali najsnažniji oslonac Crikve. Izobrazba svećenstva se iz hrvatskih prostorov premjestila na jezuitska sveučilišća u Beču, Tyrnavi i Grazu (Benčić 2015:246).

PROTESTANTSKE STRANPUTICE

Zapadnougarski, danas Gradišćanski Hrvati, do najnovijega vremena nisu obdjelali i poznali hrvatsku crkvenu/vjersku pismenost među svojim redi, zvana nekih aspektova. Protivreformaciji, ka je u našoj krajini u prvom redu hrvatskom pomoću ojačala i porinula protestantizam u one okvire, ki do danas postoju, je bila toliko uspješna među Hrvatima, da oni ni slutnje nisu imali o proširenju reformacije i ozbiljnih naporima i među iseljenim Hrvatima. Stoper vjerskopovijesna istraživanja 20. st. su postepeno otkrivala u kolikoj mjeri je i među zapadnougarskim Hrvatima nova vjera lovila. A da među dolnoaustrijskim i gornjougarskim (slovačkim) Hrvatima nemamo spomenaviridnih študijova toga pokreta.

Ozbiljni istraživači vjerskoga života 16. i 17. st., kot je to Adolf Mohl i Josef Rittsteuer, a čak i izvješćaji Kloštarratu/Kloštarskom savjetu iz naše krajine jednodušno velu: *Die Regel aber besagt, dass die burgenländischen Kroaten immer treue Söhne der katholischen Kirche gewesen sind.* [Pravilo ali veli, da su Gradišćanski Hrvati svenek bili vjerni sinii katolič(ans)ke Crkve] (Rittsteuer 1968: 206), a to potvrđuju i crkvene vizitacije 17. i 18. st.

No podrobnija istraživanja od Franjo Bučara, Sándora Payra, a pogotovo povelje *Urkunden des Burgenlandes*, posebno IV. svezak Petra Jandriševića jednoznačno ukazuju, da je i Hrvate u ovom prostoru zahvatio snažan protestantski pokret i da su i oni nazočni kot pastori i superintendanti u širenju nove vjere, dovoljno je ukazati samo na Zvonariće u Šarvaru i na pristaše na dvoru Batthyányija u Novom Gradu. Tako moramo odustati od samostvorene legendarne interpretacije: gradišćanski Hrvati su bili svenek vjerni katoličanskoj Crkvi! Mirno moremo ukazati na pismene/literarne zasluge protestantizma u novoj postojbini i spominjati zadovoljšćinom i tu periodu naše književnosti.

Bez dvojbe je prvi pismeni dokumenat, rukopisni umetak bosančicom, latinicom i glagoljicom u latinski misal fare Klimpuha iz 1564., prvi autentični dokaz vjerske pismenosti ali već samo četiri ljet kašnje, naime 1568. slijedi *Posztila EVANYELIOV*, ... od Antona Dalmatina i Stipana Konzula Istranina u osvidočenju:

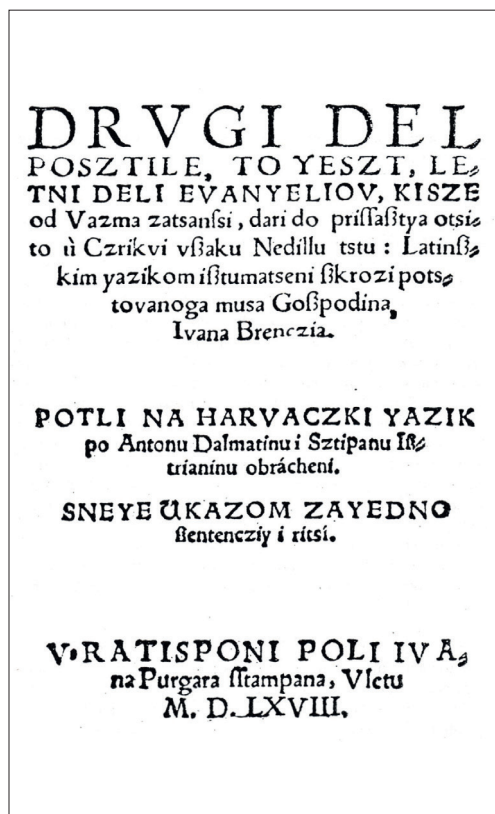
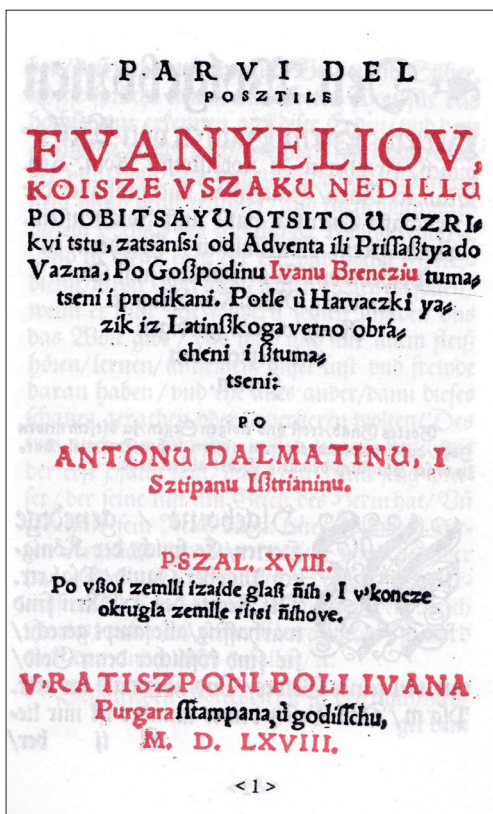
*I kto zna, more biti da yešt Gospodin Bog
czich toga uboge Harvate bkrozi Turke
is njih Otatsaštva prognal, i ovamo tsinil
priti, da bkrozi V.P.M. Bkarb tako
Ibukarštu Blusechi, i po njih takajffe
v'tuyih Bstranah i oštáli lludi fsiroko
i daleko pod Turkom. K'bogu
pribavlvlenii pripellani budu. I Bada
Bami Bobom mišlechi, da naš yešt
Gošpodin Bog radi ovoga njegova
dugovanya ili dela naprid ù Nimfsku.
zemllu pošlal, i bkrozi Papino
progananye nato dovel, da mi njegovu*

I ko zna, morebit da je Gospodin Bog
zbog toga uboge Hrvate krez Turke
iz njevih očinstvov prognal i simo
učinil dojtii, da krez V.P.M. skrb tako
Jezušu Kristušu služeći, i po nji isto
u tudjih strana i ostali ljudi široko
i daleko pod Turkom k Bogu
pribavljeni i pripeljani budu. I sada
sami sobom misleći, da nas je
Gospodin Bog zbog ovoga njegovoga
Dugovanja ili djela najper u Nimšku
zemlju pošlal, i krez papino
proganjanje dopeljal, da mi njegovu

Bosaštvenu ištinu špoznafsi, za ku mi ņega vavike hvalimo, i to ne za naš, nego offche da tuištu dalle škrozi naffu šlusbu, miloštivu pomochu Bosyu Harvaczkim yazikom mei vnoge narode na šsiroko razplodimo, razšiyemo i oštuyemo, da poznana bude, kadi ni znana.

božanstvenu istinu spoznavši, za ku mi njega vsevijeke hvalimo, i to ne za nas, nego još i da tu istu dalje skroz našu službu, milostivu pomoć Božju hrvatskim jezikom med mnoge narode na široko rasplodimo, rasijemo i očitujemo, da poznana bude, kade nij znana.

(Iz Predgovora/Posvete)

Originalne naslovne stranice

PARVI DEL / POSTILE / EVANJELIOV, / KOI SE VSAKU NEDILU / PO OBIČAJU OČITO U CRIK=/kvi čtu, začansi od Adventa ili Prišašća do / Vazma, Po Gospodinu Ivanu Brenciu tuma=/čeni i prodikani. Potle u Harvacki ja=/zik iz Latinskoga verno obra=/čeni i stuma=/čeni: / PO / ANTONU DALMATINU, I / Sztipanu Istrianinu. / Psalm, XXIII. /Po vsoj zemli izajde glas njih, I v'konce / okrugla zemle riči njihove. / V'RATISPONI POLI IVANA / Purgara štampana, u godišću, / M.D. LXVII.

DRUGI DEL / POSTILE, TO JEST, LE=/TNI DELI EVANJELIOV, KI SE / od Vazma začansi, dar i do prišašća otči=/to u Crikvi vsaku Nedilju čtu : Latins=/kim jazikom istumačeni skrozi poč=/tovanoga muža Gospodina, / Ivana Brencia. / POTLI NA HARVACKI JAZIK / po Antonu Dalmatinu i Stipanu Is=/trianinu obračeni. / S NEJE UKAZOM ZAJEDNO / sentenciu i riči. / V' RATISPONI POLI IVA=/na Purgara štampana, Vletu / M. D. LXVIII.

I tako je Stipan Konzul Istranin na poziv Hansa von Weißpriacha, založnog gospodara Kisega, Kobrštofa, Fortnave i Željezna, kapetana grada Šoprona došao 1568. na „ius patronatus“ u Željezansku gosposčinu, u koj je bio veliki broj hrvatskoga naroda da širi novu vjeru med Hrvati. Konzul je sobom ponio već spomenutu „Postilu“, ku je izdao u Regensburgu. Medtim se ali njegova očekivanja, ka je dobio prilikom kratkoga boravka 1567. kod Weißpriacha nisu obistinila: *Consul beklagt sich in Briefen an seine lutherischen Freunde bitter über den Aberglauben und das störische Wesen der katholischen Kroaten* [Konzul se gorko tuži u pismi svojim lutorskim prijateljem o praznovjerju i tvrdoglavom biću katoličanskih Hrvatov]. Odnosi se to na pismo, ko je poslao Bartolomeo Pica iz Graza 16. septembra 1568. superinterdantu Nikolausu Gallusu, flacianeru u Regensburg o Konzulovom poslovanju med Hrvati u okolici Željezna:

Venerunt quoque ex eo loco, ubi noster bonus Consul suis Croatis semen divini verbi spragit. Laudant homines curam et fidelitatem, improbant que superstitiosae gentis obstinacitatem scripsit ad me et alios amico ego quoque hoc die rescripsi utcumque valde occupatus. [Striljci, ki su došli iz onoga mjesta (Željezna), kade je naš dobri Konzul sijao svojim Hrvatom sime Božje riči, hvalu ovi ljudi brigu i njegovu vjernost i držu za pretirano ono što je pisao o tvrdokornosti praznovjernoga naroda, kakogod bio on od toga pogodjen] (B. H. Zimmermann: 77).

Svakako je veliki bio Konzulov napor, ki je ipak ostao bez većega uspjeha.

Payr nam za 1582. ljeto svidochi o sličnom suprotstavljanju protestantskomu pastoru u Koljnofu za Gašpara Dragonusa, ki je šopronski pastor od 1575. do 1582., kamo su potpadala i hrvatska sela Klimpuh i Koljnof: *Csak 1582-ig volt soproniaknak magyar és horvát papja. Ő (Dragonus) járt ki ugyanis Kópházára is (Kolnhof) horvát nyelven prédikáltni és úrvacsorát osztani magánházbán. Horvát hívei ellen azonban panasza volt, mert 1581. nov. 27. megjelent a városi tanács előtt s bevádolta őket, hogy Kópházán nem prédikálhat, mert nem akarnak megjavulni, nem akarnak neki helyiséget átengedni, melyben a szentségeket kiszolgáltathatná és nem fizetnek neki semmit.* (Payr:130).

[Samo do 1582. su imali Šopronci ugarskoga i hrvatskoga svećenika. On (Dragonus) je redovito išao i u Koljnof prodikovati i diliti svetu pričest na hrvatskom jeziku u privatni stani. Ali protiv svojih hrvatskih vjernikov je imao pritužbu, ar 27. nov. 1582. se je pojavio pred varoškim tanačem i optužio je je, da u Koljnofu ne more prodikovati, ar se ne kanu poboljšati, ne kanu mu prepustiti slobodnoga prostora u kom bi mogao diliti svetu pričest i ne plaćaju mu ništa.].

Po sadržaju je Konzulova Postila „Evagelistar“ (Lekcionar) za određene svetke crkvenoga ljeta/obrede, nedilje i svetačne dane. Svaki put prodikom, podučavanjem, ko se zove po grčkom *omelija*, tj. homilija i znači *propovijed kojom se tumači neki stavak Svetoga pisma* (Klaić:552). Nije u svakom slučaju otiskano odgovarajuće evandjelje, samo naznačeno u naslovu ali u svakom slučaju izlaganje, tj. prodika, po ki put i dvi.

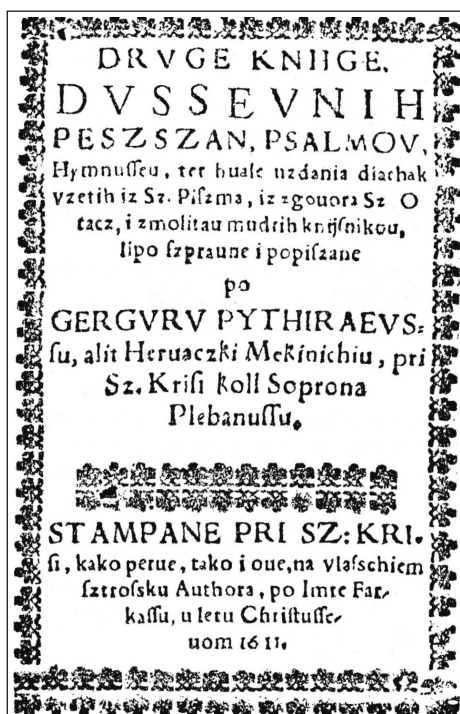
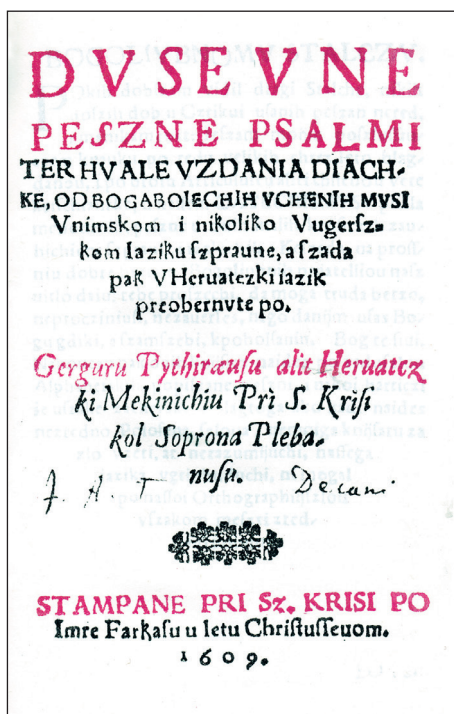
Jezik „Postile“ je po istraživanju prof. Jembriha ovisan o tekstu evandjelja u Lekcionaru Bernardina Splicićanina (1495.), čakavski ikavsko-ekavskim refleksom jata (ě) s čakavsko staroslavenskom interferencijom i obilježjem štokavskog i čakavskog jezika. (Jembrih 1993:31).

Poslije Weißpriachove smrti 1571. izgubi se Konzulov slijed u našoj pokrajini. Tako moremo samo ponoviti već prijašnju tezu: da je Konzul svojom Postilom bio *začetnik gradišćanskohrvatske književnosti* vjerskoga žanra. Načelno moremo ustanoviti, da i jedni i drugi istraživači imaju pravo sa svojega procjenjivanja protestantskoga pokreta u našem prostoru ali samo oni skupa, u simbiozi daju potpunu sliku naše pismenosti kratko po doseljenju.

Konzul i Dalmatin

A Konzulova Postila nije jedina pojava, simo moramo uvrstiti Mekinićeve *Duševne pjesme* iz 1609. i 1611., protestantskoga pastora u mišano nimško-hrvatskom Štamperku i nimškom Keresturu. O Konzulovom pokušaju su školovani Gradišćanski Hrvati 1933. ljeta mogli nešto čitati u Bučarovom članku u „Burgenländische Heimatblätter“, a o Mekiniću posredovanjem Martina Meršića ml. u „Kalendaru Gradišće 1971.“, pak i u BHBl. 1972. Meršić je preuzeo materijal od slovenskih znanstvenikov Marijana Smolika (1969.) i Ivana Škafara (1970.) ki su pronašli pjesmarice u Ljubljanskoj biskupskoj knjižnici.

Mekinićeve Duševne pesne

DUŠEVNE / PESNE PSALMI / TER HVALE VZDANJA DIAČ-/KE, OD BOGABOJEČIH UČENIH MUŽI / V nimškom i nikoliko V ugerskom Jaziku spravne, a sada / pak V Hervatcki jazik / preobernute po / Gerguru Pythiraeusu alit Hervatcki / Mekiniću Pri S. Križi / kol Šoprona Pleba-/nušu / (Ukras) / ŠTAMPANE PRI SV: KRIŽI PO / Imre Farkašu u letu Kristušeovom 1609.

DRUGE KNJIGE. / DUŠEVNIH / PESAN, PSALMOV, / Himnušev, ter hvale vzdania diačak / vzetih iz Sv. Pisma, iz govora Sv. O-/tac, iz molitav mudrih knjižnikov, / lipo spravne i popisane / po / GERGURU PYTHIRAEUSU=/u, alit Hervacki Mekiniću, pri Sv. Križi kol Šoprona Plebanušu. / (Ukras) / ŠTAMPANE PRI SV: KRI=/ži, kako perve, tako i ove, na vlašćem / strošku Authora, po Imre Far-/kašu, u letu Kristuše-/vom 1611.

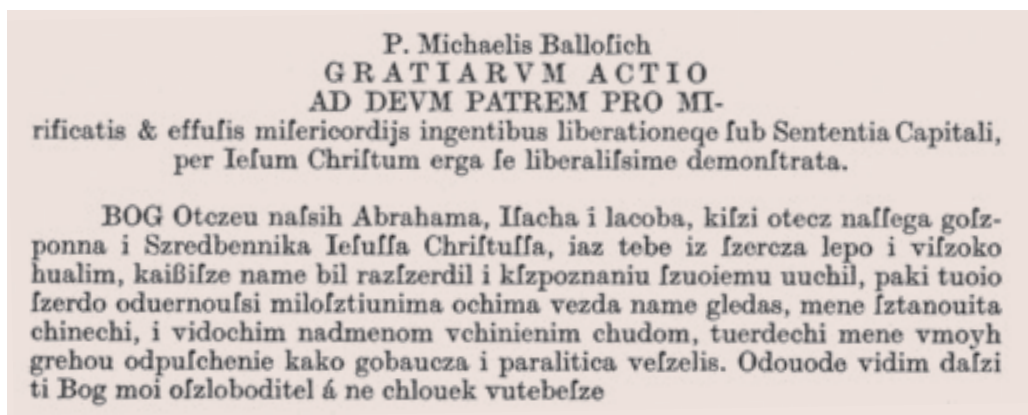
Po sadržaju su pjesmarice (jačkene knjige) vezane uz crkveno liturgično ljeto ali i za svakidašnje vjerske sadržaje, uobičajene molitve, pokore, hvaljedavanje, srićno putovanje, litanije, srićnu skradnju uru, ali i „prot Turku,,, kugi, tući, grmljavini, o sudnjem dnevnu. Obadvi skupa imaju 301 jačku, u prvoj (1609.) 160, u drugoj (1611.) 141 a prijevodi su iz latinskoga, nimškoga i ugarskoga jezika. Mekinić sam sebe navadja kot sakupitelja i sreditelja a ne za autora: *po redu velikih črez leto blagdanov, i po broju Artikulušev aliti členov vere kerščianske, u našem CATECHISMUSU pozlamenovanih (Bogoljubnomu štalcu).* Samo nije naveo, ki je to katekizam bio, zbog čega istraživači samo nagadjaju Konzulov, Truberov ili od Luthera.

Svakako su one u vrijeme nepismenosti služile boljem pamćenju vjerskoga nauka i posredovanju vjerskih načelov. Mekinić, akoprem nima notov u pjesmarica, služi uobičajenim „ad notam“, ča ali svakako pretpostavlja poznavanje melodije i teksta napamet. U Mekinića imamo upute na latinske, nimške, hrvatske (slovenske) i ugarske melodije: a) latinske: *Veni redemptor gentium... , Diers est laetitiae..., Veni sancte Spiritus...;* b) nimške: *Gelobet seist du Jesu Christ..., Da Jesus an dem Kreuze stund..., Es gingen drei heilige Frauen...;* c) hrvatske: *Z' nebes andjeli doidu ..., Jesus Christus budi hvaljen..., Otac nebeski obrani ...;* d) ugarske: *Jesus Kristus Istennek fia ..., Kristus feltámda ..., Halando emberek, kik ...*

To znači za nas danas, da su vjerniki morali poznavati melodije i tekste svih jezikov ovoga prostora, i da je Mekinić vrlo dobro poznao jezične navade naših ljudi sridnjega Gradišća.

Po jeziku se zgledao na govore svoje pokrajine u kojoj je djelovao, na sridnje Gradišće, kade su čakavci i kajkavci doma ali se je zgledao i na književnu tradiciju. Opširnija jezična analiza je u popratnoj študiji prof. Jembriha prilikom reprint izdanja 1990. (Jembrih 1990).

Imamo još jedan nepojašnjeni primjer zahvaljujući se vrsnomu madjarskomu istraživaču starijih knjig Gedeonu Borsi. On je iz korica kalendara Georgiusa Caesiusa za 1601. ljetu, ki se čuva u arhivu u Šopronu, izvukao fragment 18 dvostranic jednoga nepoznatoga protestantskoga molitvenika. Po rekonstrukciji se je ispostavilo, da je molitvenik morao imati 96 listić od kojih je spašeno 47. Med drugimi je i zahvalna molitva iz smrtne pogibeli od Mihaela Balošića/ Baložića, po čemu se pretpostavlja da je on autor toga molitvenika.

[Zahvala oca Mihaela Balošića Bogu ocu, za čudnovito izlivenu neizmjernu milosrdnost oslobođenja od smrtne kaštige, ku je Jezuš Kristuš njemu velikodušno iskazao.

BOG ocev naših Abrahamama, Isaka i Jakoba, ki si otec našega gospona i sredbenika Jezuš Kristuš, jaz tebe iz serca lepo i visoko hvalim, kaj si se na me bil razserdil i k spoznanju svojemu vučil, paki tvojoj serdo odvernuvši, milostivnima očima vezda na me gledaš, mene stanovita čineći, i vidočim nad menom včinjenim čudom, tvrdeći mene v mojih grehov odpušćenje kako gobavca i paralitica veselíš. Od ovde vidim da si ti Bog moj osloboditel á ne človek, vu tebe se ...]

Iz Balošićeve knjige

Po tipografiji slov je molitvenik tiskan u Manliusovoj tiskari u Varaždinu ili Eberavi. Fragmenti sadržavaju različne molitve u smrtnoj pogibeli, protiv bolesti, za mir, protiv neprijateljev, molitve patriarkov i staroteštamentarnih prorokinj, preporučanje dušice Bogu kot i molitva Martina Luthera na smrtnoj postelji i spodobno.

O Balošiću je iz teksta rekonstruirano, da su ga zbog svojega vjerskoga usmirenja proganjali, da je bio u uzi i sam Bog – po zgora navedenoj molitvi – ga je svojom mi-lošćom izbavio iz smrtno pogibelji. Po teksti se ali i naslućuje, da nisu sve molitve od istoga autora ali da su morali biti porijeklom na ugarsko-hrvatsko-slovenskoj jezičnoj medji, morebit iz Medjimurja. Zvonimir Bartolić u svojem razmišljanju naslućuje *da se radi o pseudonimu nekog hrvatskog protestantskog pisca* i da bi bila identifikacija s Bučićem *suviše preuzetna* i preuranjena (Bartolić I. 1980:109). Ali o Balošićevom životopisu se do danas nije više zvidilo.

Nije čisto razvezano, zač je Mekinić posvetio knjigu na Nádasdyjevoj gospoščini Nikoli Zrinskom, koga naziva *vazdar milostivi-m obranitelj-em*. Ali ako posmislimo, da je Franz Nádasdy, gorljiv zaštitnik protestantov, umro 1604., a njegova žena Elisabetha Báthory bila umišana u najveći kriminalni proces stoljeća, mora nam biti jasno da je gospoščina imala krupne probleme u društvenoj zajednici.

Payr Sándor tvrdi u svojoj monografiji o Transdanubijskom protestantizmu za Livir/Lövő, Nádasdyjeva gospoščina: *És egy nyomtatott tót graduál volt a gyülekezet birtokában*. [I bio je jedan gradual u vlasnićtvu vjerske zajednice.], (Payr:100). Latinska rić gradual ima dvoja znaćenja, to je dio službe božje i priručnik mašnih jaćak (Klaić, 496), a za nas bi to moglo znaćiti samo da su to Mekinićeve knjige, ke su upotribljavali uz ugarske i iz kih je oko 1650. Vajda György (?) skupa s Csepregi Turkovitz Mihályom (1608.-1667?) *irott graduált készített, ... (és pedig tótból fordított énekeket is)* [naćinjjili pisani gradul, ... (i iz slav(on)skoga=hrvatskoga prevedene pjesme)]. A ako su prevadjali i „tótból” = slav(on)skoga = hrvatskoga, onda su morali znati i hrvatski! Za Csepregija znamo, da je imao i dodatno ime Turkovitz=Turković i da se je obitelj zbog nestrpljenja odselila u Sedmogradsku/Erdély i zadobila veliki ugled na dvoru kneza Apafy Mihály. Za Varga Györgya se zna, da je još 1651. bio pastor u Liviru.

Payr istotako svidoći i za Keveždu/Kövesd, Nádasdyjeva gospoščina, za 1631.: *Még 1631. is volt itt a gyülekezett birtokában egy tót graduál*. [Još ljeta 1631. je u vlasnićtvu vjerske zajednice jedan slav(on)ski=hrvatski gradual.], koga su upotribljavali uz Huszár Gálvoga ugarskoga „Magyar Graduálé” (1574.), (Payr:107).

Svakako nam se nehoteć nameće pitanje, kako je uz takov snažan inicialni protes-tantski pokret bilo moguće da je med zapadnougarski Hrvati propao/potonuo po-kret? (Breu:145).

1) Gospodari gospoščin naše pokrajine, ki su se tokom 16. st. naslonili na reformaciju i skrozspravili načelo „Cuius regio, eius religio”: Batthyány, Dersffy, Dürr, Fürst, Kollonics, Königsberg, Listy, kraljica Marija, Nádasdy, Puchheimer, Stotzing, Weißpriach, Zinzendorf, slobodni gradi Kiseg, Šopron i drugi.

2) Hrvati u slaboj, manjinskoj poziciji se morali podvrći vjerskoj većini (anyagyülekezeti = matično vjerska zajednica, npr.: Bozsok, Csepreg, Endréd, Fertőszentmiklós, Hegykő, Kövesd, Lővő, Nagycenk/Tótczenk, Pereszteg, Rechnitz, Stegersbach, Steinberg, St. Michael, ... i druge. (Breu 155).

3) Nijemci i Ugari su po novoj Lutherovoj lozinki osnovali školstvo u maternjem jeziku, dokle Hrvati takov privilegij nigdir nisu dostali.

4) Većinske hrvatske općine su najodlučnije odbijale novi vjerski pokret, danas bi rekao iz duševnohigijenskih razlogov, a neke zajednice su mogle očuvati svoj hrvatski karakter i za vrime protestantizma: Čajta, Čatar, Čemba, Filež, Hodas, Narda, Vedešin, Vincjet, ...

5) Tako je reformacija, nasuprot tvrdnje H. B. Zimmermanna bila prva sila, ka je namjerno ili po svojoj materinskoj vjerskoj zajednici asimilirala. Tako su se izgubile znatne hrvatske reformatorske općine/zajednice u mišanojezični općina, a hrvatski jezik se je mogao održati samo u hrvatski većinski općina.

Bilo bi nepravično pozabiti na one Hrvate, ki su se angažirali u protestantskom pokretu na njemškoj i ugarskoj strani. Svakako bi na prvom mjestu morali spomenuti obitelj Zvonarić iz Nádasdyjevog Sárvára. Akoprem jednostavna rukotvoračka obitelj, cipelarska, su potomci probili u prve rede protestantske elite, tako Mihály/Miho Zvonarics (1570.-1625.), predikator, s ugarski djeli; Imre/Emerik Zvonarics (1575.-1621.), desetnik, s latinskim i ugarskim djelom; György/Juraj Zvonarics (1602.-1640.), pjesnik, latinska i ugarska djela. Gašpar Dragonus/Dragoni (?-1612.?) sa svojim izgubljenim latinskim djelom „Speculum Theologicum“ ... Ne u posljednjem redu pravnik János/Ivan Kitionich, nadimak kostajnički, (1560.-1619.), podžupan mošonske županije, kraljevski fiškal latinskim izlaganji pravnih djel, med njimi i tumačenje Tripartituma (1619.), ko djelo je imalo više nakladov, med njim zadnje na ugarskom jeziku 1848. A nepojasnjenog porijekla je varoški liječnik grada Šoprona Gergely Frankovics (?-?) sa svojim medicinskim djelom (1588.), prvim na ugarskom jeziku i morebit još ki-ta, za koga ni neznamo.

RAZDOBLJE NABOŽNE KNJIŽEVNOSTI = VJERSKA PISMENOST

Kategorija nabožne književnosti je u hrvatskoj pismenosti pojmovno zauzeta/pokrita sa sridnjim vijekom, ar se je uz sridnjovjekovnu, pretežno vjersku književnost renesansom počela širiti i svitska/svitovna književnost. Med Gradišćanski Hrvati se ta pojam more/mora produžiti sve do sredine 18. st., do pojave prve školske knjige nazvana *Šlabikar* (1754.?), ka ali isto uvelikom sadržava samo nabožne sadržaje. Prva, u pravom smislu knjiga svitskoga sadržaja se je pojavila 1854. ljeta od Mate Drobilića s ugarskimi slovami ... *Knyiga szanye...*, kom Drobilić otvara svoju šund-seriju, zapravo po ugarskom uzoru ponyva = književnost na ponjavi (MMtL IX:224) po sajmarskom prodavanju (vrlo unosnih) knjig.

Ada se je u gradišćansko-hrvatskoj duhovnoj/duševnoj sredini sve do sredine 19. st. okripljavao narod izričito na nabožni sadržaji: molitveniki, evandjelja/lekcioniari, katekizmi, kontemplativni (za razmišljanje) teksti, apokrifni molitvica i stoprv u novijem vrimenu legendami svecev. Tako sadržaji potvrđuju tezu od Ralfa Bogišića (1970, 843) i Milorada Stojevića, ki tvrdu da je i Miloradić još na početku 20 st. u svoji pjesma *u neku ruku nastavak stare čakavske poezije, odnosno da on u novom vremenu, novoj varijanti i u novoj sredini pjesničkom riječi oživljuje jedan stari hrvatski književni medij.* (Stojević 1987:371).

Po Konzulu slijedi od Geralda Schlaga (1980/4, 195) otkriti i kratko opisani pronalazak lekcionara *Szveti Evangeliumi. ...*, 1694., ki je istovrimeno imao izdanje za zagrebačku biskupiju. Naše izdanje je po svemu narudžba Pavla Esterházyja za svoje Hrvate Željezansko-Fortnavske gospoščine. Jembrih tvrdi, *da je dio tiskane naklade knjige bio namijenjen za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj, a dio za one u Zagrebačkoj biskupiji, ...* (Jembrih 2012:48) ča nam se čini vrlo logičnim. Moramo dopuniti, da je prvo izdanje izašlo u Gracu 1651. od zagrebačkoga biskupa Petra Petretića, ki je ali knjigu svojim autoritetom preuzeo od Nikole Krajačević-Sartoriusa (Georgijević:71).

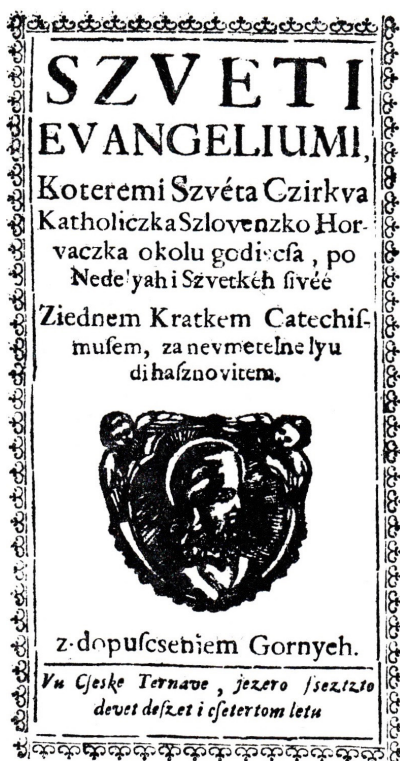
Akoprem smo rekli, da je u staroj domovini neki molitvenik (bez ljeta izdanja) registriran na početku tiskanih nabožnih izdanj za narod u našoj sredini je to bilo „Horvatczko evangyelye“ ... iz 1732. od anonimusa.

Evandjelja i lekcioniari

To prvo evandjelje u gradišćansko-hrvatskom jeziku pojavilo se je 1732. ljeta. Akoprem u naslovu stoji *na / novo Stampano*, nije nam se ugodalo pronajti starije izdanje. Za njim su slijedila brojna izdanja u različni sadržajni i jezični varijanta. Tako varijiraju i naslovi izmed evandjelja i lekcionara.

HORVACZKO / EVANGYE-/LYE, / Szkupa Z-popifzanyem Muke nafega / fzapfitya JESUSA KRISTUSA y Katolicsanszkim / naukom / Polag Uredbe y Zakona Rimzki Mafni / knyig / Szim Katolicsanzkim Duhovnim Pafz- / tirom y Redovnikom, i Ucse-

tyim Mladenczom na / novo Stanpano, y poredgyeno. / Krez Milofztivno Nadilye-
nye Poglavita, / y veliko Poftovanoga / Gozpodina Gozpodina Jandre fgdicsa / ve-
liko vridnoga Gyurzfhoga Kononika, / ij Lectora. / GYURI, / Stanpano kres Jofepha
Antona Streibig M.DCC. XXXII.

Naslovne strane *Sveti evangeliumi* u Tyrnavi 1694. i Juri 1732.

[PETRETIĆ, Peter], **SZVETI / EVANGELIUMI**, / Koterimi Szvéta Czirkva / Katholiczka Szlo-
venzko Hor- / vaczka okolu godiscfa, po / Nedelyah i Szvertkéh sívéé / Ziednem Kratkem
Cathechif- / mufem, za nevmetelnelyu / dihafynovitem. / z-dopufsceniem Gornych. / Vu
Cfeske Ternave, jezero fsezizto / devet deszet i cfeterom letu.

Već prvo samostalno izdanje 1732. ukazuje, da se je hrvatski jezik u svojoj ovdašnjoj varijanti stabilizirao i na to, da su naši farniki upametili razliku med jezikom u staroj domovini i jezikom u novoj postojbini. Da su upametili razlike u govornom jeziku i kanili dostati skupnu pisanu normu. Akoprem ta razlika u to vrime nije mogla biti jako velika, ipak je ona postojala. Na drugoj strani je i praktično promišljanje: u 18. st. je laglje dati tiskati knjige u najbližoj okolini a ne iskati knjige i tiskare u dalekom Zagrebu ili kade drugdir u daljini.

Prez dvojbe, evandjeoske knjige odigravaju jednu od bitnih ulogov u očuvanju, održavanju i ustalozenju hrvatskoga jezika u ovom prostoru. Ujedno daju i jezične podloge za sve druge relevantne pismene/književnoslične produkte.

Nije nam poznato ime prevoditelja prvoga **evandjelja**. Hadrovics misli *Es kann nur vermutet werden, daß er ein Jesuit oder ein Franziskaner war* [Može se samo naslućivati, da je to bio jedan jezuit ili franjevac.] (Hadrovics:26), ča nam se čini i za ono vrime prilično širokim krugom, ar je na poznati sveučilišći Beč, Tyrnava i Graz študirao veliki broj Hrvatov iz ove okolice. Svakako nam je poznato, da su prve misije u rekatolicizaciji protestantskoga okružja proveli jezuiti (Rittsteuer 1968, 232-244), a u drugom koraku od njih preuzeli franjevci (Bogović, Palković, Šostarić, ...) duhovnu brigu za obnavljanje katoličanskoga života našega prostora. Žarišće dušobrižničke brige u hrvatskom jeziku je nastala Jurska biskupija nasuprot Ostrogonskoj nadbiskupiji i Njitranskoj biskupiji, kade se daje prednost slovačkom jeziku i Bečanske biskupije, kade dostane prednost nimški jezik. Jurska biskupija daje ravnopravnost ugarskom, hrvatskom, nimškom i slovenskom (vendskom) dušobrižničtvu. Tako su Hrvati od 17. st. sve do danas (Benković, Šatović, Živković) zauzimali važna mjesta u izobrazbi, upravi i dušobrižničtvu ove biskupije. To nam potvrđuje i prvo poznato izdanje evandjelja, kada se u naslovu ne spominje ime prevoditelja, ali navodi: *Krez Milofztivno Nadilyenye Poglavita, / y veliko Poftovano-ga / Gozpodina Gozpodina Jandre fgodicsa / veliko vridnoga Gyurfzhoga Kononika, / ij Lectora.*

Hadrovics u svojoj čuvenoj knjigi veli: *Auch über den vom „Anonymus“ als Mäzen gepriesenen Chorherrn Jandre Sgodich (Žgodić) ist mir nicht Näheres bekannt.* (Hadrovics:26).

Površna sadržajna i jezična analiza ukazuje na čakavsko-ikavsko-ekavski jezik ali i na predložak kajkavskoga teksta „evandjelja“ iz 1694. (Nyomárkay:39-401). Jembrih u svojoj točnijoj analizi (2012:50) vrlo dobro primjećuje, da se takvi teksti nisu čitali samo u crkvi nego i po domaćinstvi i tako odgajali i širili jezičnu kulturu u dotičnoj biskupiji, tako i med Gradišćanskimi Hrvati. Ali je anonimac prilagodio jezik svakidašnjoj jezičnoj kulturi ovde. Tako se mogao ta jezik uočiti *uzorom književnojezične norme Hrvata u zapadnoj Ugarskoj, jurske biskupije i šire, ...*

Sadržajno su to samo evandjelja za nedilje i svetke bez poslanic, neke molitve, litanije, mali katekizam po Petru Kaniziusu, molitve za spovid, pokoru i pričest, molitve BDM-i, itd. Uz sve to je ustanovljeno, da se nešto malo razlikuje od tirnavskoga i istovrimenoga zagrebačkoga izdanja ali Nyomárkayeva spoznaja za 1694. stoji, da je to ... *die Hauptquelle von Horvaczko evangyelye 1732 gewesen sein dürfte.* [moglo biti glavnim zviranjkom za Horvaczko evangyelye].

NA DEN SZVETOGA STEFANA Pervomucfenika,

Evangelium Sz. Mateja vu 23. deelu.

V*U onom vremenu* : Govoráffe Jéfus fseregom Sidóvzkem i poglaunikom Popóvzkem. Ovo ja *posilyam* kvam Proroke, i múdre, i vu *Pifzmu* vucfene; i zmegy nyih búdete ráfali, i na krife rozpinyali; i zmegy nyih búdete bicfuvali vu Sinagógah vafseh; i búdete nyé preganyali iz váraffa vu Varas : da pridé oberh vafz vfa kerv pravicfna, kotera je prelejana na zemlyu, od kervi pravicfnoga Abela, do kervi Zakariáfa fzina Barakiáfevoga, kogazte umorili megy Czirkvum i oltarom. Ztanovitò govorim vam, da hoté priti vfa ova na ov národ. Jerufálem; Jerufálem, ki umarias Proroke, i kamenujeson e, kiifzu ktebe pozflani: kulikò krat jefzem hotel zkupa zpraviti **ti fzine**

ti fzine tvoje, kakti zpravlya kokos pod péruti piplicfe fzvoie, ter néfzi hotel? Ovo hocfe fze oztaviti vam hifa vaffa púzta. Ar velim vam; ne budete videli mene od vezda, dokle ne recfete: Blagosflovlyen, kije príffel vu Imenu Gozponnovom.

Primjeri:

Evangeliumi nedelyni (1694.: 11)

Na den szvetoga Stefana pervomucfenika.

Evangelium Sz. Mateja vu 23. Deelu.

Vu onom vremenu: Govoráffe Jéfus fseregom *Sidóvzkem* i poglaunikom Popóvzkem. Ovo ja *posilyam* k vam proroke, i múdre, i vu *Pifzmu* vucfene; i zmegy nyih búdete *ráfali*, i na krife rozpinyali: i *zmegy* nyih búdete *bicfuvali* vu *Sinagógah vafseh*; i búdete nyé preganyali iz *varaffa* vu varas: da pridé oberh vafz vfa kerv pravicfna, kotera je prelejana na zemlyu, od kervi pravicfnoga Abela, do kervi Zakariáfa fzina Barakiáfevoga, koga zte umorili megy *Czirkvum* i oltarom. Ztanovitò govorim vam, da *hoté* priti vfa ova na ov národ. Jerufálem, Jerufálem, ki umaras Proroke, i kamenujes one, *kii* fzu k tebe pozflani: kulikò krat jefzem hotel zkupa zpraviti fzine tvoje, kakti zpravlya kokos pod péruti piplicfe fzvoie, ter néfzi hotel? Ovo hocfe fze oztaviti vam hifa vaffa púzta. Ar velim vam; ne budete videli mene od vezda, dokle ne recfete: Blagosflovlyen, ki je príffel vu Imenu Gozponnovom.

Horvacko evangelye (1732.: 7)

Na dan szvetoga Stefana pervomucsenika.

Evangelium Sz. Mateja XXIII. Deeli.

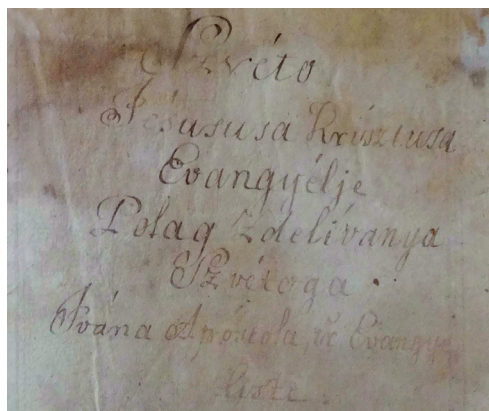
Va onom *Vrimenu*: govorafse Jefus fseregom *Sidóvzkim*, i Poglavnikom popovzkim. Ovó ja *fsalyem* k vam Proroke, i mudre, i *va Pjzmi* ucene, i *zmed* nyih budete *umárali*, na Krife razpinyali, i *zmed* nyih budete *bicfevali*, *va Szinagogavafsih*, i budete nye preganyali iz *Varosado Varosa*: da, pride *ober* valz *sza* kerv pravicsna ka je prolyiana na Zemlyu od Kervi pravicsnoga Abela, do Kervi Zakariafa Szina Barakiafevoga, koga zte umorili *med Czri-kvum*, i Oltaróm. Ztanovitó govorim vam, da *ote* priti, *sza* ova na ov národ. Jerufalem, Jerufalem, ki umaras Proroke, i kamenujes one, *ky* szu k tebi poszlani: Kulikókrat *jeszam otil* zkupa zpraviti Szine tvoje, *kod ti* zpravlya kokos pod *Krelyute* pipliche szvoje, *á ti* nijzi *otil*? Ovó *oche* sze oztaviti vam Hifa vafa puzta: ar velim vam ne budete *vidili* mene od *fzeda*, dokle ne recsete: Blagofzlóvlyen, *ki prihaja va Ime Gozpodinovo*.⁹

(Primjeri po Jembrihu 2012:58-59)

Prilično brzo iza toga se pojavi 1741. „Epiztole i vangyelja“ ... od Ladislava Valentića. Oslanja se na izdanje iz 1732. ljeta i ima neke male promjene u grafičkom i fonetskom sistemu.

VALENTICH, Ladislav, *EPIZTOLE / I VANGYELJA*, ..., Besci 1741, *EVANGYELYE / Z-EPISZTOLAMI* / ..., Soproni 1792., 1806,

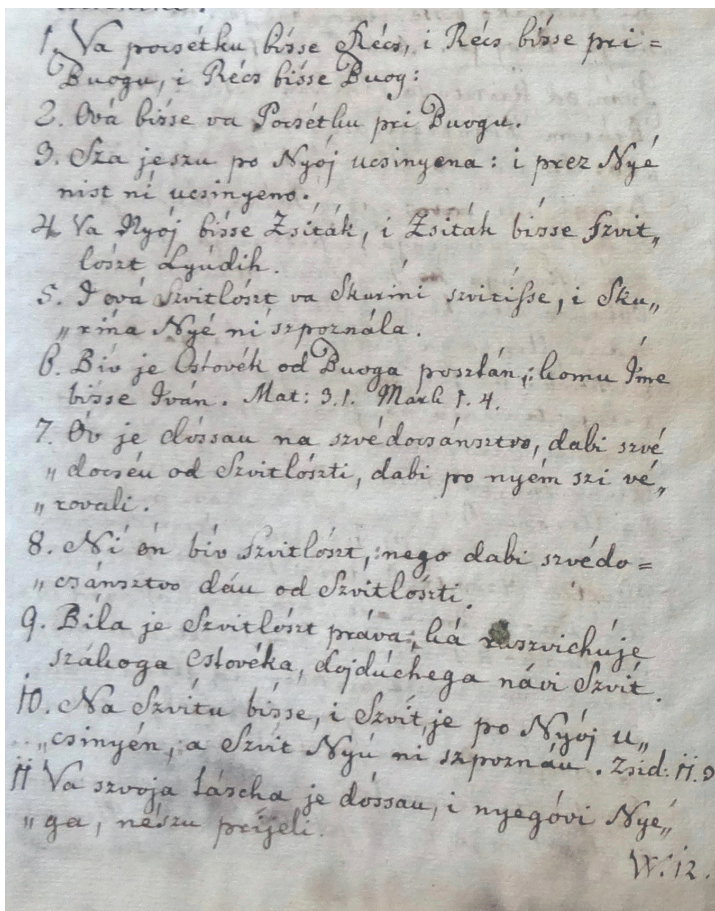
[LAAB/LÁAB, Matijaš/Mátyás], *Szvétó / Jesusa Krisztusa / Evangyelje* / Polag Zdelivanya / Szvétoga/ Ivána Apostola / tr Evangyeliste /, rukopis u Biskupskom arhivu Željezno.)

Po sadržaju su to štenja i evandjelja na nedilje i zapovidane svetke, nadalje za dane svecev, ki se posebno poštuju i najvažnije molitve. Podloga za izdanja 1792., nešto malo prošireno, 1806. i 1841.

Nije bilo poznato, ar je ostalo u rukopisu i bez aprobacije prijevod *Novoga tešamenta* od Matijaša Laaba. Rukopise je otkrio u farskom arhivu Pajngrta velečasni Ivan Karall 2011., ali nažalost samo dijele originala. Laab je 1813. ljeta zgotovio prijevod i po današnjem znanju poslao ili

predao djelo zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu, ki se je pohvalno izrazilo o prijevodu. (1812. u Požonu, ?) No jurska cenzura mu na osnovi procjene vulka-prodrštovskoga cenzora Ivana Mikača nije dodilila aprobaciju. Matijaš Laab se je sa svojimi subrati zapleo u jezičnu diskusiju i iznio svoja načela biskupu Jožefu Viltu u latinski i ugarski pismi.

1. Na početku biše Réč i Réč biše pri Buogu i Réč biše Buog:
2. Ová biše va Početku pri Buogu.
3. Sa jesu po Njoj učinjena: prez Nje ništ ni učinjeno.
4. Va Njoj biše Žitak, i Žitak biše Svitlost Ljudih.
5. I ová Svitlost va Škurini svitiše, i Škurina Nje ni spoznála.
6. Bio je Oštovék od Buoga poslán: komun Jime biše Iván. Mat. 3. 1. Mark 5. 4.
7. Ov je došau na svédočanstvo, da bi svédočén od Svitlosti, da bi po njem si verovali.
8. Ni on bio Svitlost, nego da bi svédočanstvo dáu od Svitlosti.
9. Bila je Svitlost práva; ka rasvichuje sakoga Človéka dojdúčega návi Svit.
10. Na Svit biše, i Svit je po Njoj učinjén, a Svit Nju ni spoznau. Žid 11.o.
11. Va svoja lásča je došau, i njegóvi Njega, nesu prijeli.

55. Budúchi pák Štefan pún Dúha Svétoga: progledavši na Nebo, vidiv je Slávu Buožju: i Jézuša stojécega na Désnu krépósti Buožje.
 56. I veli: nut Já vidim odprta Nebeska; i Sina Člověčánskoga, stojécega na Désnu krépósti Buožje.

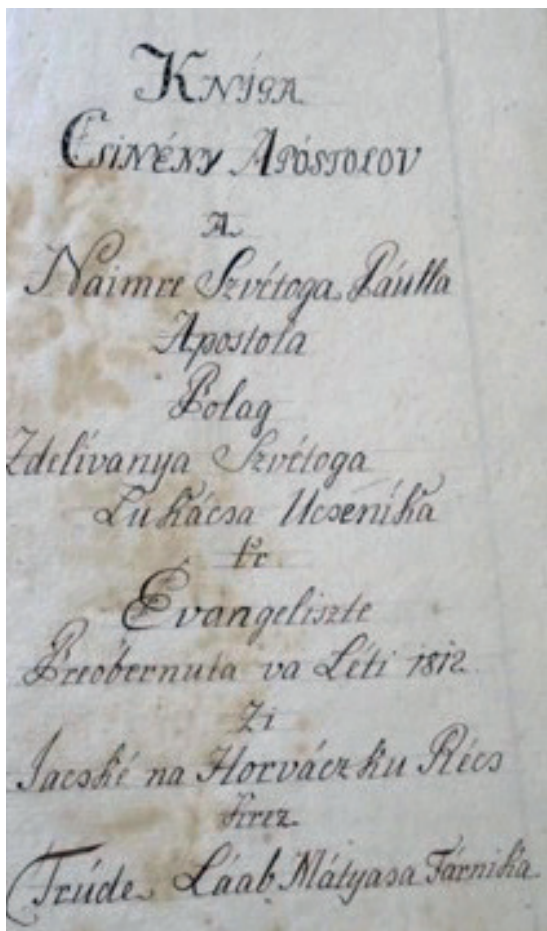
57. Kó ovo čuječí uši svoje zatvdeč iz i sega Guta kričeu močno si na njega udríse i zgrabéči ga za tvrdili su Ušsi svoje: i si z jed ním Silum na njega se dajuči, zgrabili su ga i varoša hitili ter kamenovali. / Oni pak zi sim Gutom kričáše: za tvrdili su Ušsi svoje: i si z jed ním Silum na njega se dajuči, zgrabili su ga i varoša hitili ter kamenovali. / Oni pak zi sim Gutom kričáše: za tvrdili su Ušsi svoje: i si z jed ním Silum na njega se dajuči, zgrabili su ga i varoša hitili ter kamenovali. / Oni pak zi sim Gutom kričáše: za tvrdili su Ušsi svoje: i si z jed ním Silum na njega se dajuči, zgrabili su ga i varoša hitili ter kamenovali.

58. I zgrabéči ga van su ga zi varoša hitili ter kamenovali. Zi váróša ga van hitéči kamenováli su ga. Svédoki pák su gornju Pratež svoju slékli, i dali suju na čúvanje jednomu Mladencu ki se zvaše Šaul.

59. I su kamenováli Štefana zazivajúcega: i govorécega: Gospodine Jézuše primi Dúšu moju!
 60. med tim Prignúši na koléna, z velikim glasom zakrikne govoréči: Gospodine! neka ovo njim računat za Gréh. I kada bi bio ovo z rekau: zaspau je va Gospodinu. Šaulus je pak pri, voljiv k Njegóvomu umaranju.
 Luk 23. 34. Zol. 90. 8. Iv. 11. 11.

- 55. Budúci pák Štefan pún Dúha Svétoga: progledavši na Nebo, vidiv je Slávu Buožju: i Jézuša stojécega na Désnu krépósti Buožje.
- 56. I veli: nut Já vidim odprta Nebesa; i Sina Člověčánskoga, stojécega na Désnu krépósti Buožje.
- 57. Kó ovo čuječí uši svoje zatvdeč iz i sega Guta kričeu močno si na njega udríse i zgrabéči ga zi varoša hitili ter kamenovali. / Oni pak zi sim Gutom kričáše: za tvrdili su Ušsi svoje: i si z jedným Silum na njega se dajuči, zgrabili su ga'
- 58. i zgrabéči ga van su ga zi varoša hitili ter kamenovali. Zi váróša ga van hitéči kamenováli su ga. Svédoki pák su gornju Pratež svoju slékli, i dali suju na čúvanje jednomu Mladencu ki se zvaše Šaul.
- 59. I su kamenováli Štefana zazivajúcega: i govorécega: Gospodine Jézuše primi Dúšu moju!
- 60. med tim Prignúši na koléna z velikim glasom zakrikne govoréči: Gospodine! neka ovo njim računat za Gréh. I kada bi bio ovo z rekau: zaspau je va Gospodinu. Šaulus je pak pák privóljiv k Njegóvomu umaranju.

LÁAB, Matyás, **KNÍGA / CSINÉNY APÓSTOLOV** / A / Naimre Szvétoga Páulla / Apostola / Polag / Zdelivanya Szvétoga / Lukácsa Ucsenika / tr / Evangeliszte / Preobernuta va Léti 1812. / Zi / Jacské na Horváczkú Récs / Krez / Trúde Láaba Matyása Fárnika /, (rukopis u Biškupskom arhivu Željezno.)

Laab se je bavio i hrvatskom jezičnom reformom i zastupao obnovljenje hrvatskoga jezika, zbog čega je došao u sukob sa svojim cenzorom. No moramo dodati, da mu je uspelo 1814. prirediti katekizam, ki se je uvrstio u dugi red sličnih školskih knjig (GK 1982:59) i za koga Kuzmich veli da je jezično predjelao starija izdanja. (Kuzmich:68). Uopće moramo dodati, da je 19. st. vrlo bogato u izdanji školskih vjerskih knjig biblijske tematike, tako:

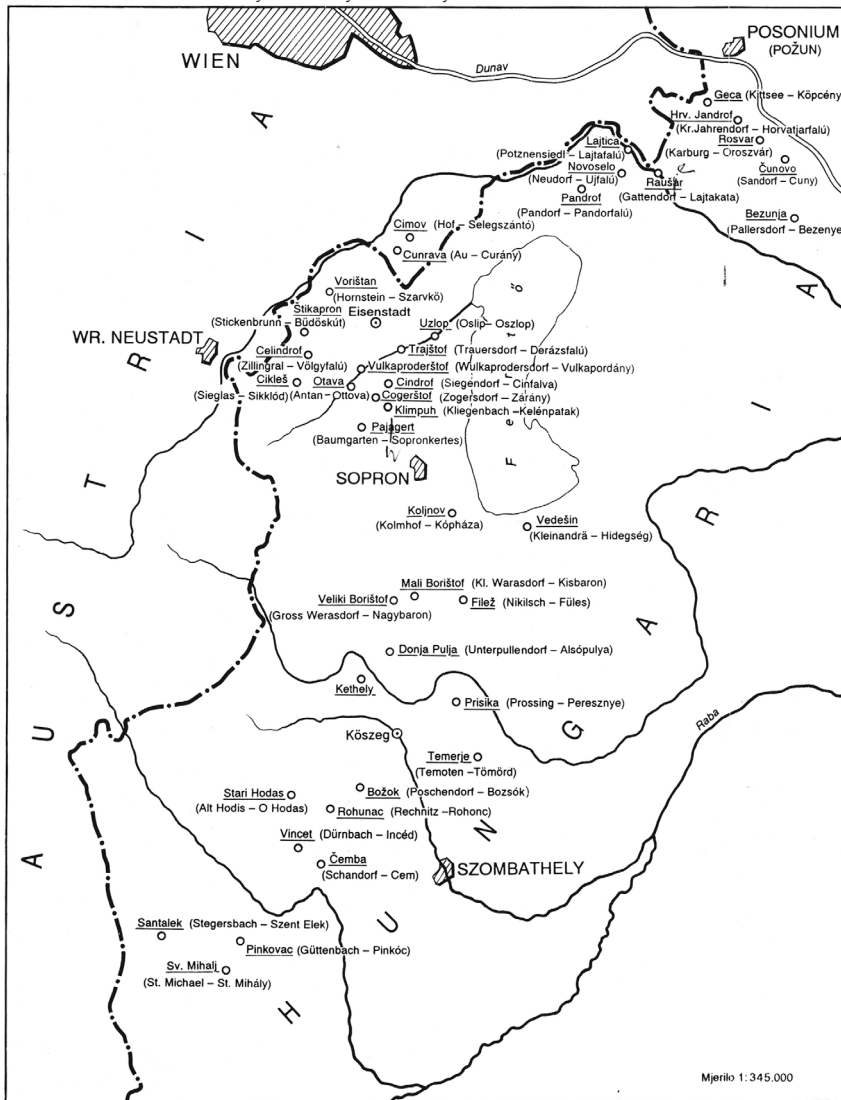
[DOMNANOVIĆ, Franjo], *PRIPETENJA / STAROGA TER NOVOGA / TESTAMENTA / ...*, U Pesti 1867, V Pešte 1872, U Sopronu 1874, U Zselezni 1888, 1902; [BEÉRY, Štefan], U Kiszegu 1873. za Sambotelsku biskupiju.

BERLAKOVIĆ, Ivan, *EVANGJELJA / EPISTOLE I ŠTENJA / ...* U Željeznu 1880; KARALL, Mate, *KRATKA PRIPETENJA SVETOGA PISMA, ...*, Agria 1886., a u 20 st. nastavlja Mušković

i Meršić ml.: MUŠKOVIĆ, Ivan, *MALA BIBLIJA / ILI SVETA PRIPETENJA STAROGA / I NOVOGA ZAKONA ...*, Győr 1912, 1913, Beč 1925, Wien-Leipzig 1931; MERŠIĆ, Martin ml., *Mala Biblija*, Beč 1925.

Izgleda, da su jozefinske odredbe imale svoj odjek i na vjerska izdanja, jer se pojavi drugi tip biblijskih tumačenja. Po Laabovom neuspjehu, ki stoji u do sada nedokazanoj posljedici jozefinizma i napoleonskih bojev, je i med zapadnougarskim svećenstvom, pretpodstavljamo i u narodu, počela obnova vjerskoga života. Sredinom 18. st. jezuit zagrebačke biskupije Juraj Muliš provede još sveobuhvatne narodne misije po cijelom hrvatskom prostoru zapadne Ugarske sa zvanaredno nezamišljivim uspjehom.

KARTA MULIHOVA MISIJSKOG DJELOVANJA III

Mulihove misije (Fuček:444, karta III)

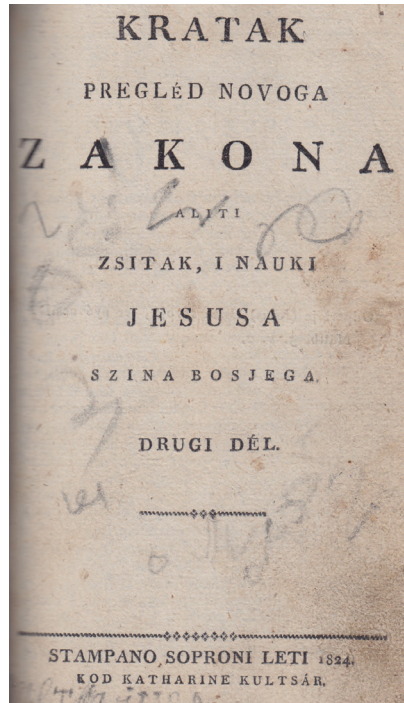
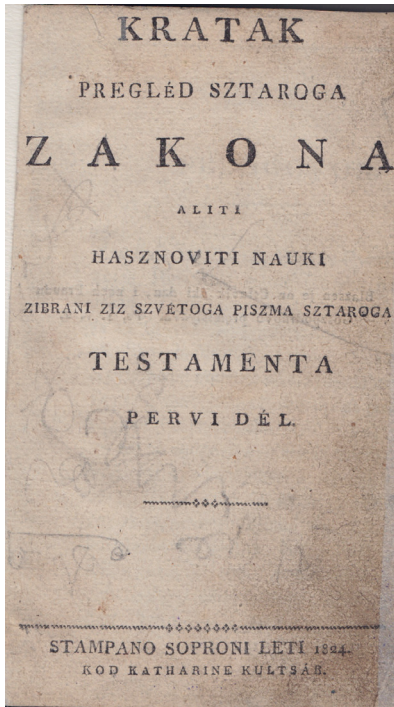
A palatin Pavao Esterházy 1691. iz Željezna pokrene zmožno „palatinsko hodočašćenje,, u Celje (Raimann) s 11 000 diozimatelji, od kih su veliki dio bili Hrvati iz okolišnih sel Željezna. Ta vidna demonstracija narodne pobožnosti se do danas nije prekinula i daje najvažniju okosnicu gradišćanskohrvatske narodne pobožnosti ča je jozefinizam popario. Tako se početkom 19. st. iskala nova rješenja za najsnažniji izraz narodnoga vjerovanja i duše, ka se najjasnije izražavala u vjerskom pokretu. U pitanju je bilo, obnoviti u potpunosti vjerski život i tako riskirati narodni otpor ili prilagoditi novim potreboćam, životnim tokom s usmirenim prilagodjivanjem i iskorišćavanjem postojećih živih podlogov. Zapadnougarski Hrvati jurske biskupije se odlučili za nujno prilagodjivanje i našli u župniku Jožefu Ficki potpuno sposobnoga i šikanoga peljača i prilagoditelja. Njegova je zasluga ča je rascvitani i zakoćeni hrvatski vjerski barok dopeljao u novu živu fazu neobaroka na ta način, da je cjelokupnu crikvenu literaturu prekrojio, očistio od pretiranih baroknih formov, brisao nepotribno i ostavio samo ono ča je najbolje odgovaralo duši hrvatskoga vjernika. Tako je obnovio barokne molitvenike ali istotako i evangeosku literaturu sa svojim pregledom staroga i novoga teštamenta. To nije novi prijevod nego novoformuliranje starih, uobićajenih, uhodanih sadržajev s kratkimi biblijskimi teksti i opširnimi tumaćenjem, izlaganjem za svakidanji život.

Miloradić ga u svojoj njemu posvećenoj pjesmi nazove *naš otac si*, ... a drugi nešto malo pretirano *Vater des kroatischen Schrifttums* [otac hrvatske (misli se na gradišćanskohrvatsku) književnosti]. No moramo se svakako pozvati na Karallovu karakteristiku: ... *so hat er sich für die heute burgenländischen Kroaten unschätzbare Verdienste erworben. Er war der große Einiger all der geistigen und geistlichen Ströme, die vor ihm flossen. Er legte neue Quellen geistiger Potenzen dieses kleinen Volkes frei. Er zeugte durch seinen nimmermüden Genius neues Leben in andere und inspirierte sie zum Eigenschaffen. Er beeinflußte so die geistige Richtung für 150 Jahre und formte das Werden und geistige Antlitz seines Volkes ganz entscheidend.*

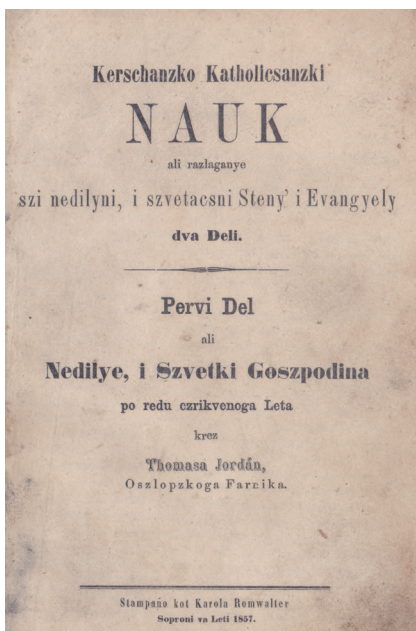
[...i tako je zadobio za danas Gradišćanske Hrvate necrocjenjive zasluge. On je bio ta veliki ujedinitelj svih onih duhovnih i duševnih strujanj, ke su se razvile pred njim. Otkopao je nove zviranjke duhovnih potencijov ovoga maloga naroda. Stvorio novi život svojim neutrudljivim geniusom i druge potaknuo na samostalno stvaranje. I tako je uticao odlučujući smir duhovnoga razvitka u sljedećih 150 ljeti i oblikovao postanak i duhovno lice svojega naroda.] (Karall:163).

Njegova je nakana bila oslanjati se na vlastite snage i kriposti, istribiti nepotribno, tudje i stvoriti si samostalne instrumente, podloge za našu narodnu dušu i pobožnost. Svakako je on učinio prvi korak obnove života i jezika u jednoj odmirenoj i odgovarajućoj veličini. I njegove podloge u obliku molitvenikov, razlaganja biblije i pokusa na školskom polju (prez uspjeha!) su djelotvorno uticali na naš narod, sve do PSB. Njegov uticaj u široke sloje naroda je pripovidska/štoričarska forma, privlačljivo povidano i tako prava hižna knjiga, ka se je čitala po cijelom ljetu u hrvatski stani. Zapravo je tako dostigao dibinu i obnovljenje vjerskoga života, ar nije samo tumaćenje Staroga i Novoga teštamenta, nego i uputa za ponašanje u svakidašnjem životu. A uz sve to u Novom teštamentu najvažnije sadržaje daje u verzuši, ritmično, da si lakše moru zapamtiti glavna načela kršćanskoga žitka.

U narodu se pozna samo po svoji knjiga kot „prisički farnik“. Dao crikvenu fundaciju kod sambotelskoga kaptola, kojom se je u kisečkom sirotišću Adolffy-Kelcza školovao po jedan dičak iz Fickine rodbine.

Fickine knjige

Jordan je pokusio pojtji po slijedi prisičkoga farnika sa svojim *NAUKom*, ugarskimi slovi (1857.) ali se slipo držao Leonhardta Goffinénove ručne postile (1690.), ka je imala veliku proširenost u katoličanskom narodnom svitu. I Jordanova knjiga je bila u narodu obljudljena ali nije dostignula Fickinu popularnost.

Jordanov Nauk

Nastavlja red izdavačev Gašpar Glavanić 1860., Ivan Berlaković 1880., pa po dužoj pauzi unutar ugarskoga kulturnoga kruga Mate Karall II. Nakon priključenja k Austriji 1932. Martin Meršić st. od koga je brigu lektionara preuzeo Martin Meršić ml. 1952. i 1964. u suradnji više sudjelatačev. Martinu Meršiću ml. je uspjelo 1962. izdanje *Rimsko-ga misala*, ki ali više nije došao do primjene i ima danas svoju neprocjenjivu vrednost u svojem jezičnom ostvarenju. Nadomjestio ga je Štefan Horvat 1983. svojim *Rimskim misalom* po propisima Drugoga vaticanskoga konzila.

[GLAVANICH, Kaspar], *Evangelja, / Epistole i Štenja / ...*, U Beču 1860.

[BERLAKOVIĆ, Ivan], *EVANDJELJA / EPISTOLE I ŠTENJA ...*, U Železnu 1880.

KARALL, Mate II., *SVETA EVANGJELJA / PISMA / ŠTENJA / NA NEDILJE I SVETKE / ...*, Győr 1912.

MERŠIĆ, Martin st., *Sveta Štenja i Evandjelja ...*, U Neuslju 1934.

MERŠIĆ, Martin ml. *Sveto Pismo Novoga Zakona*, Beč 1952., skupa s Ivanom Jagšićem i Karlom Prečom.

MERŠIĆ Martin ml. i dr., *Rimski misal ...*, Wien 1962.

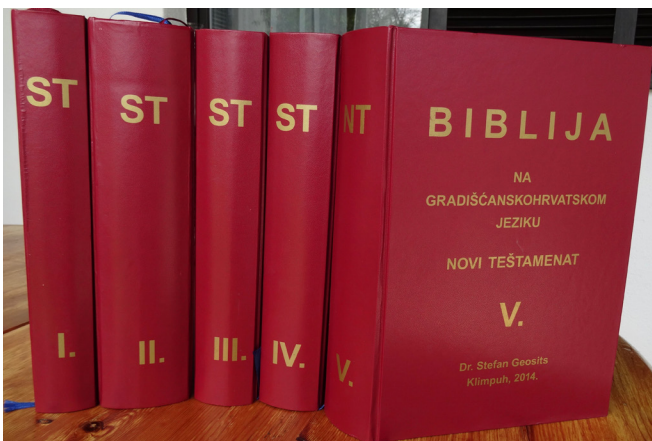
MERŠIĆ Martin ml., *Sveta Štenja i Evandjelja na dane svecev ...*, Željezno 1964.

HORVAT, Štefan, *RIMSKI MISAL I LEKCIONAR, ...*, Željezno 1983.

Nije nam potvrđeno da li su Gradišćanski Hrvati imali želju dostati u ruke cjeloviti prijevod *Biblije*, svakako moremo to pretpostaviti za *Novi teštamenat*, ki je ali stoprv 1952. izašao u svojoj potpunosti. Karall u svojoj disertaciji misli (Karall 165), da su Fickini, vrlo obljubljeni, kratki pregledi staroga i novoga teštamenta načinjili to suvišnim. Ali po farski knjižnica se i danas moru najti različna izdanja iz različitih vrimen iz stare domovine.

Na kraju krajeva je takov orijaški pothvat ostvario u dvadesetgodišnjem prevodilačkom djelu Štefan Geošić i 2014. prezentirao svojim sunarodnjakom cjelokupni prijevod *Staroga i Novoga Teštamenta*.

GEOŠIĆ, Štefan dr., *BIBLIJA* na gradišćanskohrvatskom jeziku, Klimpuh 2014., *Stari i Novi teštamenat*, 5 sv.

Molitveniki i crikvene pjesmarice (jačkarne knjige)

Nedvojbeno je, da su u razvitku i produbljenju narodne kulture i duhovnosti molitveniki odigrali najvažniju ulogu. To su molitveni teksti i jačke uz skupnu javnu Božju službu ili privatne molitvene ure. Nimamo nikakovoga dokaza da bi naši precoci donesli bili kakov molitvenik sa sobom. I u Hrvatskoj književnosti se *Raj duše* Nikole Dešića bilježi med prvi molitveniki iz ljeta 1560., kada je seljenje bilo u punom toku.

Po svemu ča bi mnogli zaključiti po Mekinićevoj *Duševne pjesme* da su vjerniki jačili i molili napamet, npr. Alia ad Notam: *Zneba Angeli doide* ili *Christus bi od fzmerti dersan ili O Bofe fzkafmi tuu milofzt, &c*, kot i latinske, nimške i ugarske jačke.

I u gradišćanskohrvatskoj književnosti prve molitvenike poznajemo samo iz literature. Tako jezuit Sommervogel (VI, 1312) u svojoj bibliografiji veli za jezuita Štefana Puslabonića: *Edidit illyrice libellum perutilem peccatorium Catholicis pie vivendi institutionibus refertum* iz čega povjesničar ugarske književnosti Szinnyei (XI, 272) preuzme samo: *Illyr imakönyvet adott ki*. [Izdao ilirski molitvenik], što doslovno preuzme i File Sedenik (Sedenik:74).

Najstari molitvenik Gradišćanskih Hrvatov po Istvánu Nyomárkayju (Nyomárkay 1982) je u rukopisu i čuva se u Ugarskoj nacionalnoj knjižnici u Budimpešti: *Libellus infirmorum deserviens patri Hungaro-croatae conscriptus industria P. fratris Seraphini Gyivkovics* iz 1728. ljeta. Nyomárkay misli čak, da je kasnije datiran i da moremo pretpostaviti da je rukopis ranijega porijekla.

Po pečatu potječe iz franjevačkoga samostana u Sambotelu/Szombathely ali po bilješki pred naslovnom stranicom je bio u upotrebi u Novom Gradu/Güssing i ima 81 lista, trojezičan je: hrvatski, madjarski i latinski od više pisatelja. Po sadržaju svakdanje molitve, molitve uz mašu, posebno težišće batrenje bolesnikov, Lauretanska, Jezuševovo ime i u Smrtnoj uri litanije po ondašnjem običaju madjarskih i hrvatskih molitvenikov. Prvi četrdeset listića je čakavski s kajkavskimi karakteristikami. Nyomárkay u svojem brižnom opisu točno ukazuje na kajkavske i ugarske predloške.

O sastavljaču specifičnoga molitvenika Serafinu Gyifkovicsu nam životni podatki nisu poznati. Pretpostavlja se, da je identičan sa Serafinom Djukovićem.

*Szmiluyfze meni o Bose fzmiluyfze meni
Gozpone, polag tvoje prevelike nezgovorne
miloscse.*

*I polag tvoje velike milofzernofzti i dike
profzti meni fze moje grihe male i velike.*

*Ar ja poznam hudobu moju, i noge krivicze:
grihi moyi, i krivicze fzagdar proti meni kric-
se.*

Smiluj mi se, o Bože, po svojoj milosrdnosti,

*I po velikom svojem milosrdju uništi moju
grihotu! Operi me čisto od moje krivice, od
griha me moga očisti.*

*Ar svoju krivicu priznajem i grih moj je svag-
dar pred manom.*

Va hudobah je fzam prijet, i na ov gorkifzvit rogyen: i va grihi prijela mene tusna mati moja.

Tebifzam fzamomu zagrissil, i zlofzam pred tobom csinil: nifzamfze tebefzramoval, ni tvoja oka bojal.

Ad odverni licze tvoje, od zla i hudobe moje, operi fze grihe moje, obrissi hudobe moje.

Aldov je tebi Duh posten, dussa salofztna za grihe: radoftzie tebi ponizno ter placсно fzercze za grihe.

Poniznote ada profzim ne odverzi moje prosnye, tusne prosnye, ter ponizne, ne odverzi dragi Bose.

Salujemfze za hudobe, placsem fze grihe moje: placсна fzercza ter salofztna neoduri mili Bose.

Neodurime Gozpone, neodverzi me od tebe: Duha tvojega fzvetoga Bose nezami od mene,

Csifzto fzerdcze fztvori Bose va meni, i mifzal csifztu: i ponovi volyu moyu, pamet i fzu dussu moju.

Povernimi pervo zdravlye, pervo Duhovno vefzelye, potverdime Duhom tvojim na vekovecsno zvelicsenye.

Dika budi Otczu Bogu, Szinu i fzvetomu Duhu i kodie bilo na pocsetku, fzada y fzagdar. Amen

(Psalm 51 (50))

Ar evo, u grihu sam rodjen; u krivnji me j' prijela mati moja.

Tebi samomu, tebi jesam zagrišio, pred tobom zlo sam učinio.

Odvрни lice svoje od mojih grihov i sve moje krivice.

Žrtva je Bogu duh, ki se kaje, skrušeno i ponizno srce, o Bože zahititi nećeš.

I po velikom svojem milosrdju uništi moju grihotu! Operi me čisto od moje krivice, od griha me moga očisti

Odbacit me neka od lica svojega, uskratit mi neka svojega svetoga Duha.

O Bože, čisto srce mi stvori i duh okripljen u meni obnovi!

Vrati mi radost spasenja svojega, pripravnim me duhom ojačaj!

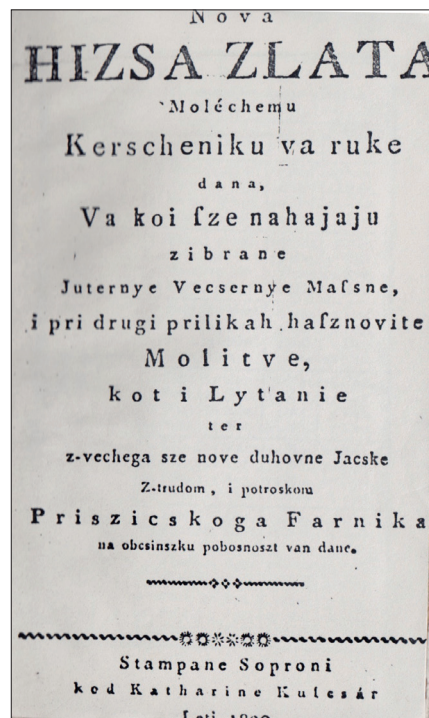
(Geošić, Biblija III, 82-83)

Prvi vjerovatno tiskani molitvenik je izašao 1746. od Jeremijaša Šostetića naslovom *Duhovni Vertlyac ...* (Karall:144) ali do danas nije poznat niti jedan primjerak.

Zbog toga uzimamo izdanje iz 1753. u Šopronu od Lovre Bogovića i Godefridusa Palkovića pod naslovom *Duhovni vertlyac z-trimi rósiczami ...*, kot prvi molitvenik. Ali klasičnim uzorom svih izdanj molitvenikov moremo gledati Bogovićeve *Hižu zlatu*,

prvo izdanje 1754., ka drži do danas originalom i Fickinom obnovljeno „novom“, sve rekorde med Gradišćanskimi Hrvatima.

HISA ZLATA. / Z-MARLYIVIM TRUDÓM, / Y Z-VELIKUM SZKERLYUM UZIDANA, / PRI SZ. BRIGU KALVARIE / OD / P. LAURENCZIUSSA BOGOVICSA / Marianfszke Prov. Réda Sz. Ferencza / Szerafinfzkoga Nedil. Horvat. Prod. / BLASENOI / DIVICZI MARI / SELÉZANSZKAI / Offrovana, ter / Sz. OTCZU SZERAFINSZKOMU / Preporucsena, / Za obatre nye pobósnoga horvatczkoga / Naróda: va koi fze nahajaju / Izibrane / MOLITVE, OFFICZIUMI, / LITANIE, BRATINSZTVO, / BLAGOSZLOVI, KRISNI PUT, / UGODNE / JACSKÉ, KERSCHANSZKI NAUK, / Y ZERCZALO K-SZ. SZPOVIDI. / CUM PERMISSU SUPERIORUM. / Stampana va leti 1754. Pri JOSEFU SZIESZU. / Mórefze naiti blizu Seléznoga polig Sz. Briga Kalvariae kod / Wambeka Dvórfzkoga knigara.

Pojavila se je još: 1755, 1772, 1778, 1813, 1820, 1822, 1836, 1843, 1846, 1847, 1848, 1854, 1857, 1860, 1864, 1869,

kot **NOVA** HIZSA ZLATA, obnovljena od Jožefa Fickoa: 1829, 1837, 1839, 1848, 1864, 1851, 1855, 1870, 1872, 1873, 1877, 1878, 1879

Uspjeh toga molitvenika leži u koncepciji kom je po sadržaju i jeziku u najširjem smislu najdalekosežnija u duhovnom/duševnom značenju sve do danas. Po duhu je tipična knjiga barokne duhovnosti i osniva na službi i izgradjivanju kulta Blaženoj Divici Mariji franjevačkoga tipa. I njom je Bogović točno pogodio vjersku ćut i titranje duše svojega naroda, a osnova za to je udarena izgradjivanjem hodočasoga pokreta, početo od palatina Pavla Esterházyja, ki je sa svoji podaniki (već od dvanaest tisuć)

1691. hodočastio u Štajersko Celje (Maria Zell) kot zahvalno hodočaščenje pobjedonosne bitke nad Turki kod Slankamena. Onda početa praksa s privremenimi prekidi održala se sve do danas.

Po sadržaju Karall zabilježi da je cijeli molitvenik usmiren na pokornu odanost (devocionalne molitve, pobožno poštovanje) a ne toliko na zagovorne molitve u ki se nešto prosi. Molitve su Sv. Trojstvu, BDM, Andjelu Čuvaru, imenskom patronu, mašne molive, litanije, kod Bogovića oficiji (službena molitva-brevir) čega Ficko već nima, ar bratinstva već nisu postojala, pašija, molitve za sve mogućnosti seljačkoga života (kuga, tuča, suša, poplava, beteg, ...) i na kraju oko 90 jačak, prez notov. Kod Fickinih izdanj se vidi promjena u pobožnosti. Jozefinske reforme su ipak ostavile svoje posljedice. Skupno im je poštivanje Sv. Trojstva ali pretirano naglašavanje Željezanske Marije na Kalvariji Ficko već nima, ar je dušobrižništvo od franjevcev preuzelo svitsko svećenstvo. Jožef Ficko je zvana toga imao težišće i na jačka, ke je čudakrat i sam ispejvao i time točno pogodilo hrvatsku strastvenost za jačenje, ka do danas nije henjala. Mnogobrojni rukopisni otpisi potvrđuju njegovu proširenost, ne samo u bivšoj Jurskoj biskupiji. Zvana toga je Ivan Čuković u svojem isto proširenom molitveniku 1898. *Vsdakidanja hrana / kršćansko-katoličanske duše. „beinahe wörtlich Gebete von Bogović übernahm, die Ficko durch das 19. Jahrhundert hindurch in seinen Neuauflagen von Bogović’ „Hiža Zlata“ ausgelassen hatte.“* [Vsakidanja hrana molitve skoro doslovno od Bogovića preuzeo, ke je Ficko u 19. st. izostavio] (Karall:152).

Zasluznu ulogu je odigrao (su odigrali) molitvenik u proširenju, ustalozenju gradišćanskohrvatske jezične norme. Hadrovics je u svojoj čuvenoj monografiji mogao već ustanoviti: *Durch sie (Druckwerke) wurden nämlich die festen Grundlagen einer neuen regionalen Schriftsprache gelegt, die in den späteren Jahrzehnten in anspruchsvolleren Werken der Erbauungsliteratur und in den Anfängen der weltlichen Literatur, in den Schulbüchern und Kalendern bereits konsequent Verwendung fand.* [Krez njih (tiskane knjige) su naime položeni čvrsti temelji regionalnoga pismenoga jezika, ki u kasniji zahtijevni izdanji nabožne, kot i u početki svitske literature, u školski knjiga i kalendari dostane konzekventnu primjenu.] (Hadrovics:31) A Feliks Vančić tvrdi, da je to *knjiga jezične sinteze porijekla izdavatelja (sridnjogradišćanac) i njegovog djelo-kruga (poljanski Hrvati) oko Željezna.* (Wanschitz: 36).

PRÉDGOVOR.

V-Nogo puti premislyavajuchi fztalis Bathyanfzko-Novo-Gradfzke Zemlyé, falofztnò jefzmo zdihóvali, kako bifze ovomu Horvaczkomu Naródu moglo pomochi? Nato mi odrégyeni Duhovni Szini Sz. Ferencza, va fztalnófzti jednoga fzercza, jefzmo Tolnacse csinili, ter tako z-Kripóschum Szvétoga Duha jedan lagak Slabikar na Szvitlo dali, iz koga fzeje mali y veliki va kratkom Vrimenu ftati naucsil; da moremo rechi: Flores apparucrunt in terra moftra. Szkazalo fze je Czveché va naffoi zemlyi. Cant. 2. Ova zemlya fze med drugimi fzada Naródi kod Oral pod fzuncseno Nébo podiguje. Zato je dófztojnò Duhovni Vertlyacz zafzaditi, ter tako nafs Horvaczki Naród iz Zarucnyum va Salomonfzkih Jacskah odicsenum va nyega zapelyati: Veniat dilectus in hortum suum, Cant. 5. neka ide Zarucnyak va fzvoi Vertlyacz. Setuite adda véfzelo va ov lipi duhovni Verlyacy z-trimi Rósiczami nakincsen; ovde

chete Duffu okripiti, fzerdze obatriti, y Volyu zverffeno zafzitati. Ar molitve na pocsétku pofztavne fzu Nébo-vedrene duhovné Hyaczinte: Ja-cske napofzred zafzagyene fzu lipe Tulipane: á Nauk Kerschanfzki na konczu prilófen je fznigo béla Narcifza. Zato preporucsamo ov duhovni Vertyacz naffemu dragomu Horvaczkomu Naródu poniznò va pobosnófzt, ter tako ubichena z-drugimi jofs knjigami obatrenye, y do fzmerti fzlusbu. Ki ofztajemo va Novom Gradu preporucseni na Dan Prefzvétoğa Troifztva va Léti 1753.

P. Laurentius Bogovics, ter P. Godefridus Pallkovics, Horv. Prod.

Na istoj liniji, u skladu s Bogovićem je djelovao i franjevac Godefrid Palković u Novom Gradu, skupno izdjelali pravila za „Bratinstvo Horvackoga Naroda“ i tako u duhu baroka izgradjivali najedikvatniju narodnu pobožnost. Oni su sakupili hrvatska sela u redovitoj pobožnosti preko cijeloga ljeta u Željeznu i Novom Gradu, po trećeredni propisi i tim dali hrvatskomu narodu podršku i čvrstu podlogu duhovnoga/duševnoga postojanja.

Kot zadnji zastupnici Bogović-Palkovićevog tipa molitvenikov se javljaju Miho Galović ... *Ključ nebeski* ..., 1811, ki je skraćeni molitvenik „Duhovne kitice“ od Palkovića i Kalistusa Ambruša *Sveti Križni put*, 1844. izadao u franjevačkoj tradiciji.

S molitveniki skupa moramo svakako spomenuti i vjerske jačkarne knjige, ke su bile prlje ovde od molitvenikov. Tako već navedene protestantske od Mekinića 1609. i 1611. i Jurja Muliha, *Duhovne jacske / Pofzlovanya / Apofztolfzkoga, / ...*, Gyuri 1750., pred sveopćim djelovanjem franjevcev med Gradišćanskimi Hrvatima.

Uopće ne moremo u dovoljnoj mjeri istaknuti djelovanje hrvatskoga jezuita Jurja Muliha (1694.-1754.) med Hrvatima zapadne Ugarske i Dolnje Austrije, akoprem med Gradišćanskimi Hrvatima nije bilo jako poznato ili se je porinulo u pozadinu. Sedenik zna za njega (Szedenich 90). Čudno je samo da ga nijedan franjevac ne spominje a djelovao je tik pred njima i mogao/morao imati vezu s njima, dokle je bio u jezuitskom konventu u Šopronu. Juraj Muliha, hrvatski jezuit je kratko pred velikim razvitkom duhovnosti od franjevcev proveo sveobuhvatne misije, kojima je dosegao pretežni dio danas Gradišćanskih Hrvata. Boravio je med njima 1730., 1749./50./51., 1754. Uz bogato pismeno djelovanje (oko 30 knjig) je dvi posvetio i Hrvatima zapadne Ugarske: *Pripravljanje k spovidi, ...*, Željezno 1748., i gore spomenutu *Duhovne jačke*, Juri 1750. Nakon Mekinićeve protestantske pjesmarice je ovo druga crkvena jačkarna knjiga i sadržava 24 jačke, pozdravne jačke pri primanju misionara u selo, himne. Kot molitveni dio ima litanije, prigodne po danu i pokajanja. Jezik mu je čakavo/evakski/ikavski, zbog čega pretpostavljamo, da je morao imati pomagača iz ovoga prostora. Jačke su po Fučeku (Fuček:286) u tradiciji napjevov hrvatske crkve.

Čisto jačkene su: BEÉRY Stefan, *Szvine Jacske pri bozsjoj szluzsbi, ...*, 1872., za Hrvate Sambotelske biskupije. Klasičan i željno čekani ali po drugoj kantorskoj tradiciji i uo-

bijenom pjevanju BORENIĆ, NAKOVIĆ, *KERŠTJANSKO-KATOLIČANSKI CRIKVENI JAČKAR*, U Gjuri 1901.; SZEDENIK, File, *Svete Ceremonije*, - (Ritualski Peljač)-..., 1902; VUKOVICH, Ivan, *NAPEVKA* ili *Venac crikvenih melodija*, Neusiedl am See; BUBIĆ, Štefan, *Pripjevi – crikveno ljeto A, B, C*, Željezo 1996.

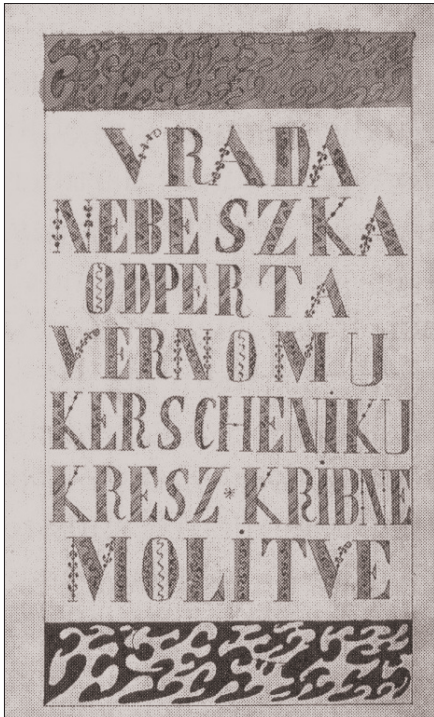
Borenić-Nakovićev „Jačkar“ je pomoću hrvatskoga skladatelja, najvećom diskre- cijom, tajnom potporom Frana Kuhača najbolje (unatoč svih nedostatkov) klasično djelo gradišćanskohrvatske crikvene muzike, načinjen za kantoručitelje. To, u pravom smislu stoljetno djelo iz početka 20. st., je ostalo najuticajnijem djelom crikvene muzi- ke, prem večkratnih pokusov izrivanja i obnavljanja. Sve okolnosti, nezgode o post- anku toga djela je opisao Martin Meršić ml. u HN 1972. Kocsis, naš sadašnji slavni skladatelj i muzikolog veli: *Borenić und Naković sind Schöpfer eines Werkes dem Respekt gebührt*. [Borenić i Naković su stvorili djelo koje zaslužuje respekt.] (Kocsis:261).

A uz sve to imamo cijelu poredicu **rukopisnih** pjesmaric/jačkarov, ke su kantoručitelji pripremili za olakšanje obavljanja crikvenoga obreda, ke su ali ljubo- morno čuvali i sakrivali jedan od drugoga. Jakob Dobrović je pokupio, sudio i izdao (b.lj.) stare rukopsne, u prvom redu iz ostavštine Grga Gusića (1821.-1894. oko 1000 jačak), u vlastitoj nakladi *Duhovne jačke Gradišćanskih Hrvatov u vrimentu oko ljeta 1800*. Na glasu rukopise poznajemo od Jure Vajkovića (1799.-1875.): *Za me Gyuru Vej- kovitsch va Leti 1816. Preceptor Bezonyi*, Marijanske, očuvane u ostavštini Janka Barléa 1917.; Mathias Szinovacz (1781.-1855.): *Litanie Lauretanae für Canto und Organo für mich Mathias Szinovatz* (1807., 1816., sadržava i hrvatske Marijanske kot i druge jačke; Pavao Szinovacz: *Jacske preblazsenoj Divici Mariji szlozne krez Szinovacz Pavla va letu 1883., Kniga melodicna zbirni jacsak pri crikvenoj szluzsbi ...* (1882.) (Szivat); Stjepan Jackovich: *Muka Goszpodina nassega na Cvitnu nedilyu, Duhovne jacske* (1828.); Jo- seph Tomaschitz, *Pafsia na Czvitnu Nedilyu* (1838.) ; Jandre Wehofsits (1779.-1844.): *Jacske od Szvetacz...*, *Knyige, va kisce Nahajaju Jacske Pobosnosti za Godinu i za lipo vrime* (1810.), ... *od Pokore. Himbenoszt, i nesztalnoszt Szvita*,... (1813),... *od Jezussa...* (1822), *Jacske va Adventu* (1823.), *Jácske kesze szaku dobu kresz Léto móru Jacsit* (1837., *Evangyelyszke Jacske ...*, ... *kadasze Czelye ter iz Czelya Domón putuju, ... obvrsavanye pri bosjoj szlusbi ...*, ... *ke sze moru vas szako vrome po Elevati jacsit, ...* (1840.), ... *Korizmenom vrimentu ...*; Ivan Szalai, Petar Zarić (Carić), Pavao Treuer (*1821. tri rukopisne zbirke iz ljeta 1858., 1864.; Petar Perušić: *Božične jačke, ...* (1882.), itd., itd. ... (Benčić 1992); Jure Treuera (*1873.): *Svete jačke i druge sakorjačke jačke spisane evandjelske knjige* (jačke 1887.-1904.); *Adversaria!*, ... (1900.); *Cantate domino cantium, novum, ...*, (1901.); *Liber Mariazellensis, ...* (1906); *Jačkena i molitvena knjiga, ...*, (1901.); iz Jandrofa, nepoznati: *Putnik Marianszki aliti Knyizsicze duhovne, ...*, (1844.) (Botik). Jožef Prikosovits: *Jačke od svecev božji* (1896.). U ovu seriju moremo ubrojiti i rukopis od Jožefa Fickoa: *Liber 150 cantionum suae propriae compositionios, jačke o crikveni sveci*. (Tobler 1980).

Cjelokupne uglazbene maše imamo od Martina Meršića ml., *Hrvatska maša ...*; Štefan Kočiš (*1930.): *Maša svetoga Donata* (1975.), *Maša Sv. Križa* (1977.), *Maša Sv. Lovrenca* (1981.), *Maša Sv. Ivana* (1986.), *Maša Sv. Demetrijusa* (1989.), *Hrvatska maša* (1991.), *Maša Sv. Luke* (1991.), *Maša Presvetoga Trojstva* (1992.), *Maša Svih Sveti* (1993.),

Maša Sv. Nikole (1994.), Maša Sv. Štefana (1999.), Psalmi 19, 57, 97, 104, 139, 145 i Pjesma Suncu (1986., Fr. Asiški), i puno drugih sakralnih melodijov; Richard Bedenik: Maša Sv. Petra i Pavla (1993.), Maša milosti i hvale (2005.); Hanes Lasaković: Hrvatska maša (2004.); Ferdo Sinković: Ave Regina coelorum.

Prijelaz u novije vrime

Franjevački program baroknih molitvenikov je završio nasuprot jozefinističkih reformov i ograničenj Šime Kniefac svojimi: *VRATA NEBÉSZKA*, ... 1800.; *LAPAT EVANGYÉLIUMSZKI*, ...1798., i brojnim nakladami Šostarićevoga *MARIANSZKOGA CZVÉCHA*. Njemu se pripisuje i molitvenik *Poszuda duhovna aliti knyga lipe pobosnosti*, ... 1793., ka se je pojavila anonimno. Karallova prosuda o njegovom djelovanju je točno na svojem mjestu: *Kniefacz' Gebetbücher sind ein letztes leuchtendes Aufflacken barocken Geistes unter den Kroaten*. [Kniefacovi molitveniki su zadnji plameni baroknoga duha med Hrvati] (Karall :154)

Otpis Karnerovog molitvenika (1857.) od Martina Püreschitza u Cundravi

Katekizmi

Ako govorimo o katekizmi med Gradišćanskimi Hrvati, onda govorimo o jednom od najuspješnijih knjig med njimi. Zapravo je ravnopravno s izdanji evandjelja za svetke i nedilje, vrlo rano tiskan, ča ukazuje na zvanarednu vridnost u duhovnom životu. Već kratko po izdanju evandjelja 1732. ljeta se 1744. ljeta pojavi **KRATKA / SPRAVA NAUKA / KERSCHIANZKOGA / Od/ Veliko Miloztiunoga / GOSPODINA, GOSPODINA / ADOLPHA / Jurzkoga / BISKUPPA, &c. / Na horvaczko Stomachena, j na Stampanie dana / Od / GEORGYA DAMSHICZA, / Plebanna Zillingdoffzkoga.**

K R A T K A
**SPRAVA NAUKA
KERSCHIANZKOGA**
od
Veliko Miloztiunoga,
y Veliko Poztovanoga
GOSPODINA, GOSPODINA
ADOLPHA
Jurz koga
BISKUPPA, &c.
Na horvaczko Stomachena,
j na Stampanie dana
od
GEORGYA DAMSHICZA,
Plebana Zillingdoffzkoga.

—❁❁❁❁❁❁❁❁—
Stampano Beczkom Novom Mestŭ, pri
Samuel Mülleru, Varoskom Stamparu, Va-
lieti M. D. CC. XXXXIV.

Domšičev naslov katekizma

PREDGOVOR

*Primi ovu kratku fpravu nau-
ka Kerschianskoga, verni Ker-
schian na horvaczko Stomachenu,
va Koj se zdershava pravi Duh, j
Schitak vere Christuszeve, j ponoj
se redi, j raunai za vrimenta Szit-
ka tvoiega, tako ches dosetchi na
konacz Spasenia tvoiega: po ovi
nauki, Bogha tvoiega, ve rui,
va niega se uffai, j niega liubi
to febi, j tebi fzeli nauka ovoga.*

*Tomachnik.
G.D.P.Z.*

Primi ovu kratku spravu nauka
kerščanskoga, v(j)erni krščan
na horvatsko stumačenu,
va koj se zdržava pravi duh, i
žitak v(j)ere Kristuševe, i po njoj
se redi, i ravnaj za vrime žitka
tvojega, tako ćeš doseći na konac
spasenja tvojegoga, po ovi kratki
nauki Boga tvojegoga, v(j)eruj, va
njega se ufaj, i njega ljubi
to sebi, i tebi želi nauka ovoga.

Tumačnik
G.D.P.Z.

O katekizmu znamo, da je to kratko izlaganje kršćanskoga vjeronauka s pitanji i odgovori i da obdjeluje temeljne principe kršćanske vjere. Takovoga sadržaja se uvelikom držali i naši katekizmi. Moremo čak potvrditi, da su i naše prve školske knjige, tzv. šlabikari u izdanju Bogović-Palkovića pred „Hižom zlatom“ imali pretežno vjerski sadržaj, kako to moremo doznati iz opisa Martina Meršića ml. u „Hrvatskom kalendaru“ 1941. On piše: *Na prvoj strani je kip Jezusa: Prik glave mu letu andjelci, uko njega se rivaju dica, ku on uči. Zdola potpisak: Jesus naucitelj. ... Po ABC-di dojdu štiva. ... A kako va su to štenja? Prvo je prekrižanje: ... Onda Otac naš, Zdrava Marija, vera Božja, Desetera Božja zapovidi, Petera Crikvena, Sedam Sakramenat, Glavni grihi, molitvica večernja, ... kada ure biju, kada dica školu dojdu, iz škole hte projti, i jačka kada dica iz škole odhajaju. Molitva pred jilom i po jilu kot ju i danas molu va pravom kršćanskom stanu. Onda dojde „Perva škola“, kršćanski nauk za maljahnu dicu: na kratki vse, ča dite znati mora. Onda jedna jačka. Zdrava budi Marija, a na zadnje ministracija, ... Podudara se djelomično s katekizmi. (Nažalost se ov šlabikar nije održao, skrsnuo je iz Dobrovićeve ostavščine!)*

Katekizam je pronašao Alojz Jembrih u NSB u Zagrebu i 1994. dao tiskati u reprint izdanju. „Kratka sprava“ nije original nego Damšićev prijevod djela jurskoga biskupa Adolpha Grolla (1681.-1743.). O samome prevoditelju znamo vrlo malo, bio je zašlužan celindofski farnik. Sadržaji se skroz redu po znameniti izdanji Petrusa Caniziusa.

Drugo izdanje je slijedilo 1747. ko Hadrovics (28) predstavlja kot „der erste selbständige Katechismus“ pomoću mecenstva Blaža Leškovića, pandrofskoga farnika naslovom *HORVATZSKI/KATHEKIZMUS / Aliti KRATAK NAUK KERS-/CHANSKI...* a u predgovoru i samoj knjigi se govori i o jednom šlabikaru, ki se ali isto nije našao. I slijedu brojna izdanja, ne samo za školsku upotrebu nego i u prvi molitveniki kot nauk za odraščene a od sredine 19. st. redovita školska izdanja od poznatih prirediteljev.

Katekizam iz 1747.

Čuvena su izdanja, vjerovatno od Bogović-Palkovića u Šopronu 1759., pod naslovom *OBCHINSZKE / MISZIE / PITANYA KNISICZE / ...* u tri knjige kot priručnik za vrlo aktivno „Horvatsko bratinstvo...“ u Željeznu i Novom Gradu.

Inovatorsko tih izdanj je, da priminjuju pedagoško-didaktička načela i podilu sadržaje na odgovarajuće uzraste; dica, mladina, odrasćeni i daje ujedno upeljanje u bratinstvo.

Ormar „Hrv. Bratinstva“ na Kalvariji Brigu u Željeznom.

Opširne velike katekizme za odraščene imamo od Matije Laaba, *Kratka summa velikoga obcsinszkoga katekizmusa*, Budim 1804, ki nije bio jako poznat i proširen u narodu. Zato su ali svi poznavali *Razlaganye velikoga katekizmusa* od prisičkoga farnika Jožefa Ficka u dvi dijeli iz 1836. I jako dogmatično, na pitanja i odgovore usmiren *Kerschanzko Katolicsanzki Nauk* od Tome Jordana, iz 1857., ki je bio u narodu dosta proširen.

Nismo do danas mogli zviditi da li je pri nas, med protestanti bio Konzulov katekizam u upotribi. Mekinić u svojem ‚predgovoru‘ 1609. govori o „naffem CATECHISMVS“, a naš katekizmuš u onom vrimenu je, po izdavačkoj logiki, mogao biti samo Konzulov *Katehismus*, iz 1564., izdan latinicom u Tübingenu. Pronašao ga je Zvonimir Bartolić (1980:63) u Evangeličkoj knjižnici (Evangélikus Gyülekezeti Könyvtár) u Šopronu početkom osamdesetih ljet prošloga stoljeća za vrime svoga istraživanja. Svakako nam se čini nevjerovatnim, da desetak Konzulovih izdanj iz knjižnice ne bi bio u praktičnoj upotribi.

Bilo kako bilo. Ukazali smo na prva izdanja za zapadnougarske Hrvate. Najuspješnija izdanja katekizma imamo za školsku dicu. Od početka 19. st. redovita periodična izdanja početnoga i sridnjega katekizma (nešto prik dvajset nakladov), kim su sastavljajući naši najgorljiviji svećeniki, tako Franjo Domnanović, Lovre Karall, legendarni pisatelji katekizmov Ivan Mušković i Martin Meršić ml. I značajni pjesnik Mate Meršić Miloradić se je pokusio u pisanju katekizma i 1902. izdao „Nauk katoličansko-kršćanske viere“ za školsku dicu kot i odraščene, bez većega uspjeha. Kritično je raspravljao 1907. o pitanju novoga katekizma u raspravi od 15 stranica *Az új katekizmusnak theológiája és logikája* [Teologija i logika novoga katekizma], ka rasprava je ostala u rukopisu. Imao je svoje, posebno mišljenje o metodi i sadržaju podučavanja vjeronauka. Po Drugom vatikanskom koncilu se je pak potribovalo novo sadržajno i formalno podučavanje i u vjeronauku, ku je pak ostvario med Gradišćanskimi Hrvati Štefan Geošić, odgovorni nadzornik za podučavanje vjeronauka u hrvatskom jeziku.

ZA DUHOVNO OKRIPLJENJE

Jedinstvenim vrhuncem gradišćanskohrvatske nabožne proze za duhovno okripljenje gledaju jednodušno svi obdjelači tematike Kragelovo djelo u narodnoj formulaciji „Četira posljednja“ iz 1763. ljeta:

CSETVERO-VERSZTNI / DUHOVNI / PERSZTAN, / KI SZTOJI / va marlyivom Premislyavanyu / CSETIRI POSZLIDNYI / DUGOVANYIH: / Iz vech pobosnih knjig fzkupa zibran, y na fzaki-/danyi fzpominak, / Kot ne manye / na veliku dufsnu hafzan fzemu / HERVATSKOMU NARODU / darovan / OD / P. EBERHARDA MARIA KRAGELA, / Réda Servitanfzkoga Maffnika. / CUM PERMISSU SUPERIORUM. / SOPRONI. / Stanpan pri Jivanu Josefu SZIESZU, 1763.

CSETVERO-VERSZTNI
DUHOVNI
PERSZTAN,

KI SZTOJI

va marlyivom Premislyavanyu
CSETIRI POSZLIDNYI
DUGOVANYIH:

Iz vech pobosnih knjig szkupa zibran, y na szaki-
danyi szpominak,

Kot ne manye

na veliku dufsnu hafzan szemu

HERVATSKOMU NARODU

darovan

od

P. EBERHARDA MARIA KRAGELA,

Réda Servitanfzkoga Maffnika.

CUM PERMISSU SUPERIORUM.

SOPRONI,

Stampan pri JIVANU JOSEFU SZIESZU, 1763.

Deckblatt des eschatolog. Buches
von Servitenpater E. Kragel 1763

Naslovna stranica Kragelove knjige

Ovo homiletičko djelo sadržava razmišljanja i pouke o smrti, zadnjem sudu, paklu i nebu, zato je od naroda prozvano kratko kot knjiga „četira posljednja“, naime dugovanja ljudskoga života. No Kragel dodaje još jedno poglavlje *Pridavak o vječnosti* i posebno ističe poštovanje BDM, ča je po sebi razumljivo, djelo je naime nastalo u Marijinom svetišću Lovreti, čime je narušio po mišljenju Andreje Sapunar četverovrsnu kompoziciju djela. (Sapunar:94). Sam Kragel je opravdao to sa: *Pomislí ô človik: na četiri tvoja posljednja dugovanja, i na véke nećeš grišiti, potribno mi se vidi, i od vekovečnosti jedna promišljanja najper donesti, da tako četira posljednja jače i diblje va našoj misli, sercu, ćutenju ter pameti zakopana budu ...* (Kragel:410).

Po vrsti literature je *Persztan* vjerska moralno-didaktička proza, ka na primjeri/pelda/egzempli iz Staroga i Novoga teštamenta, tekstov crikvenih ocev kani, a ne zazire ni od citatov drugih i poganskih mudracev, svojemu narodu zorno i očividno razložiti „četira posljednja“. Jezik mu je jako impulzivian, bujan, barokno napuhnut o čemu Meršić ml. ustanovi, su mu sadržaji jako ozbiljni i zbog toga nisu dospili na opću

popularnost jednoga Bogovića ili Ficka. (Meršić 1949:43). Hadrovics misli da je imao ključnu poziciju po sadržaju i jeziku u baroknoj periodu. *Kragel ist ein hervorragender Sprachkünstler. Wie in der volksnahen Erbauungsliteratur überhaupt, werden die abstrakten Betrachtungen auch bei ihm sehr gründlich ausgearbeitet und an zahlreichen handgreiflichen Beispielen veranschaulicht. ... so dass ganze Werk ein Meisterstück der Barockprosa und eine wahre Fundgrube des kroatischen Wortschatzes darstellt.*

[Kragel je izvrstan umjetnik jezika. Kot ča u narodu bliskoj pobožnosti su i pri njemu apstraktna razmišljanja vrlo temeljito izdjelana i mnogobrojnim očividnim primjeri predočena. ... tako je cijelo djelo pravo meštarsko barokne proze a istovrimeno i prava riznica bogatstva hrvatskih riči.] (Hadrovics 1974:32).

A kot je mogla minuciozno iskazati u svojoj disertaciji Andrea Sapunar o Kragelovoj stilistici moremo to upotrijebiti i na njegov stil, kojega je u svojoj kratkoj analizi zauptio i Hadrovics. Sapunar ustanovi, da je Kragel u svojem djelu reagirao na cijeli niz heterogenih strujanj svojega vremena. Točno izdjela, ukazuje na cijeli red stilističkih figurov u djelu kot i strukturu pojedinih razmišljanj i zaključuje da sve to ukazuje na živu egzistenciju baroka, baroknih elementov u književnosti Gradišćanskih Hrvatov, čim ujedno prekoračne srednjovjekovne kategorije književnosti. Kragelov stil *weist auf einen Schriftsteller hin, der nicht nur ein begnadeter und überzeugter Prediger (Redner), sondern auch ein hervorragender Prosaist ist. ... Kragel hat definitiv gezeigt, dass diese Sprache reif und hocht entwickelt ist und somit über vielfältige Ausdrucksmöglichkeiten verfügt.*

[... pokazuje na pisca, ki nije samo jedan darovit i osvidočen prodikač (govorač) nego istotako i zvanaredan prozaist. ... Kragel je definitivno pokazao, da je ov jezik zreo i posjeduje dobro razvijenu i raznoliku izražajnu mogućnost.]. (Sapunar:188).

Kragel se je svojim djelom „četira poslidnja“ i po hrvatskoj, kot i ugarskoj i nimškoj uvrstio u klasično djelo, ko je bilo obljubljeno i prošireno u nabožnoj književnosti.

JEDNI UZROKI,

Zbog ki fzu ove Knige napravne.

Pervi je: Ar jos nifzu za pobosno ftanye Knige van dane va ricfi, ku Hervati va Ugerfzkom Orfzagu, ali va Efzteraju prebivajuchi govoru; zato nikako ne dvojim, nego czélo uffanye jmam, da che je fzakomu pod ruke doidu, rado fztati, y fze zá nye prefzkerbiti; ar va nyih fze pravi, y csifzt nauk kerschanfzki nahaja, koga ki bude verno obdersaval, oche fzégurno va fzvoju vekovecsnu domovinu priti.

JEDNI UZROKI,

zbog ki su ove Knjige napravne

Pervi je: Ar još nisu za pobožno štanje Knjige van dane va riči, ku Hervati va Ugerskom Orsagu, ali va Esteraju prebivajući govoru; zato nikako ne dvojim, nego cijelo ufanje imam, da će je svakomu pod ruke dojdu, rado štati, i se za nje preskerbiti ar u nji se pravi i čist nauk kršćanski nahaja, koga ki budi vjerno obdržat, hoće sigurno va svoju vjekovječnu domovinu priti.

Drugi je: Dabi y Hervati, kot drugi Narodi iz ovih knjig fzvét ter pobosan razgovor moze jmati; z-ovim nachinom oche nogomu ogovaranyu, y nogim drugim nehafznovitim ricsam put zapriti.

Tréti je: Ar va fzeli nemoru fzi iz fztana pri Prodiki zócsi biti; zato on (ki ono dobo, kada je Prodika, ali Kerschanzki Nauk Czrikvi, mora doma csuvati) more onda iz ovih knjig jedan ali drugi Dél na fzvoje Duffno batrenye ftati.

Cseterti je: Ar fze va nógi fzéli, kadi polig Hervatov y drugi Narodi va velikom broju fztalno prebivaju, va Hervatfzkoj ricfi Prodike ne dersu; zato ki odlag fzvojé Materinfzke drugu Rics nezna, more fzvoju duffnu hranu iz ovih knjig obilno jmati.

Ovo fze takaiFFE razumi y od onih, ki med drugih Narodih fzlusu, ali zbog fzvoji pofzlov duglye fze med nyimi zdersavaju. Medtimga moi dragi ftitel! ako ti fze moi nacfin pifzati va jednom ali drugom naibolyi ne vidi; znai: da Hervatfzka Rics ní fzagdir jednaka. Zato dabi moje délo fzim Hervatom na véchu duffnu hafzan fzlufilo, potribno je bilo: ov nachin pifzati dersati. Ali guscha navada ftati oche ti ové knige lahke v prijétne nacfiniti

Drugi je: Da bi i Hervati, kot drugi Narodi, iz ovih knjig svét ter pobožan razgovor mogli imati; z-ovim načinom oče se nogomu ogovaranju, i nogim drugim nehasnovitim ričam put zapriti.

Treti je: Ar va séli ne moru si iz stana pri Prodiki zóči biti, zato on (ki ono dobo, kada je Prodika, ali Kerščanski Nauk Crikvi, mora doma čuvati) more onda iz ovih knjig jedan ali drugi Dél na svoje Dušno batrenje štati.

Četerti je: Ar se va nógi séli, kadi polig Hervatov i drugi Narodi va velikom broju stalno prebivaju, va Hervackoj riči Prodike ne deržu; zato ki odlag svoje Materinske druge riči ne zna, more svoju dušnu hranu iz ovih knjig obilno jmati.

Ovo se takajše razumi i od onih, ki med drugih Narodih službu, ali zbog svojih poslov duglje se med njimi zdržavaju. Medtimga moj dragi štitel! Ako ti se moj način pisati va jednom ali drugom najbolje ne vidi; znaj: da Hrvatska Rič ni sagdir jednaka. Zato da bi moje délo sim Hervatom na veću dušnu hasan služilo, potribno je bilo: ov način pisati deržati. Ali gušća navada štati oče ti ové knjige lahke i prijétne načiniti.

Kragel vrlo jasno opiše svoju motivaciju, da Hrvati do sada nemaju nabožnih knjig, ča po današnjem znanju opisa književne povijesti ne odgovara, jer u to vrime imamo evandjelja (lekcionare), molitvenike, šlabikar, jačke, knjige za bratinstvo o čemu možda Kragel izoliran u kloštru i geografski s druge strane Lajtagore nije mogao/mora znati. Glavni mu je cilj narodna pobožnost, ku on kani širiti i izrivati prazan govor. Istotako kani pomoći onim ki ne moru biti nazoči pri prodiki i krščanskom nauku, ča mu je bilo vrlo važno. Rič „čuvati“ znači ostati kod kuće, čuvati ognjišće, oganj, ki je u onom vrimenu stalno gorio u „črnoj hiži“. Nadalje upućuje svoju knjigu Hrvatom u manjinski seli, kade nisu imali hrvatsku mašu, prodike, litanije, obrede, molitvu, ča je u onom vrimenu bio slučaj u mnogi seli Maračkoga polja Bečanske biškupije, a naši

ljudi razumili samo hrvatsku rič. I na kraju krajeva se poziva na jezičnu situaciju, ku je vrlo razumno uobličio i izabrao jednu normu, ka bi morala biti razumljiva za svakoga iz ove okolice, čime je ujedno i ravnao put za normirani gradišćanskohrvatski jezik.

Nikada više nabožna homiletska književnost nije došla u blizinu toga vrhunskoga djela gradišćanskohrvatske vjerske proze. Najvidljivija karakteristika cjelokupne barokne književnosti je izgradjivanje kulta BDM. Morebit iz takove potriboće na jednostavnoj narodnoj razini je tiskan apokrifni tekst 1780. *Preblassene Divicze Marie szanya i Molitva ku je jedan pobožni pustinac od svojega andjela čuvara prijel.* To su prozni teksti u obliku malih žepnih knjižic, objavljeni anonimno. (Sapunar Knežević 2012:12). „Sanja” majke o muka i smrti, direktno na jednostavan način povida muku Kristuševu u odredjenom rečeničnom toku, ča daje tekstu ritam molitve. I zaista se je tekst molio na odredjene velikotajedne dane sve do kraja 20. st. i pokazuje na dugu tradiciju usmene predaje (Benčić 1990:18). Zvana jedne rukopisne verzije iz Žamara i Mjenova (1914, danas u HAZU) presenećuje nas tiskano izdanje apokrifnim i sličnim tekstom „sanji” *Sveto Pismo iliti Sveti list, ...*, tiskan u Grant St. Pittsburgu, b. lj. tiskanja, vjerojatno na početku 20. st. Vjerojatno bi simo mogli dodiliti i rukopisnu „Knjiga Sibile” iz Vulkaprodrštova (1914.) i neke druge rukopisne spise.

Sanja Blažene D. Marije

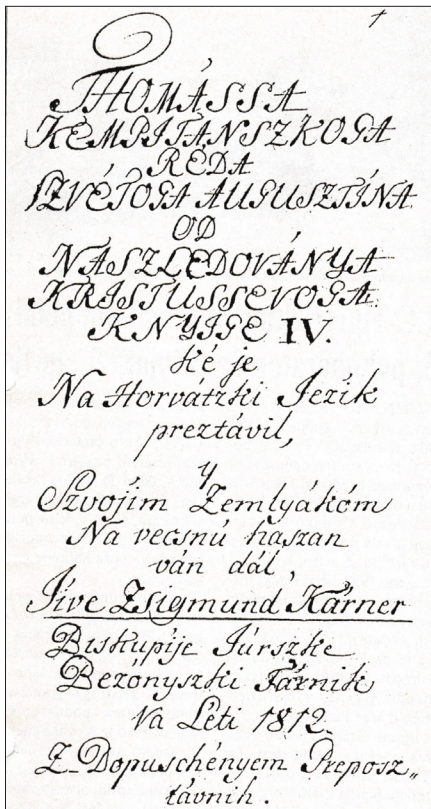
Jezuš Kristus pravi Božji Sin j' čiste Divice Marije.

*Kada je preblážena Divicza Marija va Bethlehemu,
na brigu Olivetanskom zaspala,
dojde k njoj nje dragi Sinak i reče njoj:
predraga Majka spiš, ali virostuješ?
I odgovori ona, sam zaspala, ti si me prebudil,
strašno sam od tebe sanjala, kot da bi ti bil va verti ulovljen,
s uži svezan, pred Kaifaša peljan, od Kaifaša k Pilatušu,
od Pilata k Herodešu. Da su tvoju sv. glavu zbili,
s ternjem korunili, iz sudske hiže van peljali,
na tvoja sv. ramena Križ navalili, iz varoša na brig peljali,
onde na Križ prebili, tako visoko da te nisam mogla doseći,
tvoj bok preboden, da je kerv i voda van curila
i mene poškopila, potom su te Sv. Križa doli zneli,
va moje ruke kod mertva dali, ter zakopali, tako
da je moje serdce od žalosti puklo.
Reče Jezuš njoj: draga Majka, je tebi jedna istinska sanja prišla,
ki bude na tu sanju mislil, ali pri sebi nosil,
on će od zloga očuvan biti, i neće z naglum smerćum umriti
prez sveti sakramentov. Ja i ti Majka ćemo pri njegoj poslidnjoj uri biti,
njegovu dušu va nebo zapeljati. Amen (1780.)*

Najbliže uspjehu i proširenosti „četira poslidnjoj” je tokom 19. i 20. st. došlo naj-prije nepotpuno izdanje *ZSITAK SZVECZEV ...*, priredjeno u dva sveska 1864. od Šime

Meršića, ugarskimi slovami i dopunom 1897. od Ivana Čukovića tretim sveskom hrvatskom ortografijom. (Kod Čukovića se vidi (prenumeracija) kakovim poteškoćam se je borilo zapadnougarsko hrvatsko društvo.). To je izdanje došlo isto u skoro svaki hrvatski stan našega prostora. To su legende sa životopisi o pojedini sveci preko cijelog ljeta. I naš narod je, kot ča se je tužio Štefan Zagrebec i Hilarijon Gašparoti više vjerovao „vsakorjačkim fabulicam i pripovijesti“ od svete i pobožne knjižice. To djelo je poslije Drugoga svetskoga boja doživilo novo, revidirano izdanje po Drugom Vatikanskom koncilu od benediktinca Augustina Blazovića s glavnom je razlikom u fabuliranju romantičnoga tipa u 19. i stvarnoga triznoga u 20. st.

Najbolje se približili potribovanju kontemplativne peldodavne književnosti Tome Jordan, *Vivia Perpetua mučenica* iz Karthaga u 3. st. (1884.); Ivan Čuković na ugarskom i hrvatskom jeziku, po popisu Ivana Karalla 78 manjih ili većih djel. (Karall 2005:57f). Neki ga gledaju za najplodnijega nabožnoga pisca gradišćanskohrvatske književnosti, ča po broju njegovih izdanj more i odgovarati ali sadržajno daleko zaostaje za Kragelom i Fickom. Nadalje: Ivan Mušković, *Sveti Ivan Berhmans, ... 1917., Sveta Terezija od Maloga Jezusa, ...*, 1930; Martin Meršić st.: *Poslanstvo iz Konnersreutha, ...*, Jure Pum: *Nauk pobožnosti, ...* (p.lj.), *Krunica, ...* 1990.); ... da samo neke spomenemo, no pod čisto drugačijimi uvjeti i nakana. Nikada oni nisu obdjelali vjersku tematiku u tolikoj mjeri kot Kragel, Ficko ili Jordan, nego se posvetili jednoj težišnoj praktičnoj temi, ku su obdjelali u mali knjižica, brošurica u jako dopadljivom sadržaju i stilu za narod.

Prijelaz iz visokog baroka obilježavaju Ivan Karner i Matijaš Laab, da bi Jožefom Fickom naš duhovni pokret preskočio vrime prosvetiteljstva/jozefinizma i zaokrene najzad u neobarok. O Laabovom naporu smo prije kazali već najbitnije, a Ivan Karner markira promjenu u duhovnom životu. Dok za vrime protestantizma daju jezuiti glavni smjer vjerskoga života, za vrime baroka franjevci, Karnerom preuzimaju svitovni svećeniki, pri čemu ostaju Gradišćanski Hrvati sve do druge polovice 20. st.

Karnerov književni profil se nije obdjelao u gradišćanskohrvatskoj pismenosti, akoprem se svojim prijevodom 1812. *Od nasledovanja Kristuševoga ...* točno uklapa u Kragelovu nakanu, proširiti okvire nabožne literature med zapadnougarskimi Hrvati. Medtimtoga je ali njegovo djelo ostalo u rukopisu i čuva se u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu. Med Gradišćanski Hrvati ga je na veliko promovirao prof. Alojz Jembrih, ki ujedno i za prijevod ustanovi zrelí prijevod. (HN 2000:25, 7).

I Karner ponovi u predgovoru *da se je dosle malo dó potrsil ča va domačem Jeziku z Perom delati, aliti svoje Načine, i Pisma ljubljenim svojim, (dostkrat va Neznanosti, i Pamei škuriki bludečim Zemljakom, krez štampu očitovati, i njim jedne, ali druge kripne, pobožne, tr na zveličenje hasnovite Knige, prepoložiti. ... Istotamo se čuvaju i Nóve Duhovne Jacske ...*, za ke se do danas nigdor nije mario. Ipak mu to nije uspelo, ar su rukopisi, izgleda, završili u Zagrebu u tiskari biskupa Maksimilijana Vrhovca, ka nije mogla ispuniti očekivana obećanja. Još se u svojem latinskom pismu jurskomu biskupu Zalki 1868. poziva Kurelac na rukopis (Kurelac:XIX-XXI) ali je stopr Anton Šatović objelodanio u svojem šapirografinom časopisu „Pobožnost“ (1981/1:62-117), prvi dio i najavio nastavak, do čega ali isto nije došlo. Mate Meršić Miloradić je u svojem „Kalendaru sv. Familije“ 1905, 1906., 1912. i 1913. objelodanio dvi Kempitanske knjige i do 8. poglavlja tretu knjigu, nima ili nije se našao prijevod od 8. do 59. poglavlja niti IV. knjige ne! Miloradić izgleda nije znao za Karnerov prijepis. Sam Miloradić veli u KsvF 1905. da se je redio po prijevodu profesora Štefana Bosanca.

2. Csudaj' i za Bózsju Diku,
Prógon trpit Zsáloszt zsuhsin,
Nigdár sze nezvissávat:
Nit na szvoja vridna Déla,
Ali druga Zaszlúzszenya,
Prévech sze ne zannassat.

Veliko i preveliko, ... kad Bogu na diku hoće
podnašati progon srca i va ničem neće sebe
samoga iskati i na svoje za-sluške gledati.

3. Csaje Csúdo dasz' pobózsán,
Vészél, i Bógu ugódan,
K'-tebi kad Miloszt dojde:
O szjim je to zselyna Úra,
Ar Szlászt, Myr, Pokój sze sztvára,
Kamo god ona zájde.

Ča je pri tom velikoga, da si vesel i pobožan,
kad pristupi milost Božja? Vsim je željna takova
ura.
Dost ugodno leti on, koga milost Božja nosi.

4. I csaj' Csúdo da ne chúti
Brime, koga Szemogúchi,
Va szém zselyno podnássa:
Lahko mu je putovati,
Szuprotivna obládáti,
Szám Bóg nyéga kad pélya.

I ča je pri tom čudnoga, ako človik ne čuti
težine, kad ga nosi Vsemogući i pelja peljač
najviši?

5. Jischemo szí: Szvíta Rádoszt,
Odurávajuchi Zsáloszt,
Számi szébe bátrechi:
I tesko je szébe hudat,
Zarad Bóga sze zapuschat,
Ki je nájvech ljubéchi.

Drago nam je, kad nas ča ubatri, i težko se
človik luči od sebe samoga.

6. Obladál je Szvit Lovrénacz,
Z-Poglavárom ják Mládenacz,
Ar csagod je na Szvitu;
Zselyno, drago nyému bilo,
Sze szej' nyemu odurilo,
Va jednóm szlavnóm Hipu.

Prevladao je ov svit sveti Lovrenac
Mučenik zi svojim mašnikom, ar je
vse zanemervrgao, ča nam se
čini na svitu ugodno:

(Miloradić, KsvF:190)

Velika je Karnerova zasluga na školskom polju kada 1806. zamini Bogović-Palkovićev *Šlabikar* s moderniziranim novim, ki je doživio redovite naklade sve do 1853. ljeta.

Razumljivo, da su klasični barokni i postbarokni molitveniki i nadalje odredili sadržajni raspored sve do danas. Trebamo samo pokuknuti u izdanje vrlo obljubljenoga i proširenoga molitvenika od Martina Meršića ml.: *Kruh nebeski*, (poslije 1976. imamo samo reprint izdanje): kalendar, glavne molitve, molitve za skupnu i privatnu pobožnost, red maše, litanije, pobožnosti prik ljeta, vešpera, sakramenti, pobožnosti za različne potreboće, jačke za crkveno ljeto i obrede. U dodatku se posebno istaknu jačke za euharistiju, Srce Jezuševog, Marijanske, hodočasne, pa mali obrednik za krst, bermanje, hižni zakon, pokora, sakramenti bolesnikov i pogreb, sve ono ča je stoljećima odredjivalo život vjernika. Ipak moramo upozoriti na neka sadržajna, jezična i autorska odstupanja.

Prva velika promjena je ča je Marija Terezija 1777. izdvojila iz velike Jurske biskupije Sambotelsku i na čelo imenovala Jánosa Szilija, ki je istotako kot i jurski biskupi nosio brigu o svoji manjina Hrvati, Vendi i Nimci. Slično nešto se je dogodilo i 1960., kad se je iz Jurske i Sambotelske silom političkih prilikov, izdvojila Željezanska biskupija i prvi njen biskup Štefan László, Hrvat po majki iz Trajštofa i odgojen u hrvatskom duhu, dobronaklono baratao s hrvatskom i ugarskom manjinom u dijecezi. Iz toga je izrasla neka vrsta crkvena i školska konkurencija jakomu jurskomu centru, ča moremo prepoznati u imeni: Štefan Beery, Juraj Fridetzky, Ivan Iletić i neki drugi. No sambotelska biskupija, naprotiv velikih naporov, nije imala toliko duhovnoga kapaciteta kot Jurska, a po 1921. se je silom povijesnih činjenic hrvatsko duhovno-duševno središće premjestilo iz Jure u Gradišće. Tako su Sambotel i Željezno preuzeli odredjivanje vjerske linije i Jura vrimenom izgubila svoj značaj. To se more ustanoviti i na mjesti tiska: Željezno, Kiseg, Nežider, Šopron, Beč, Matrštof, ...

Već za prvoga biskupa Sambotelske biskupije veli životopisac Géfin: *Idegenajkú híveinek anyanyelvükre lefordítva (miseénekek) küldi meg eme énekeket.* [Svojim stranskojezičnim vjernikom na svoj materinski jezik prevodjeno pošalje ove (mašne) jačke.] (Géfin I:37), ča ne bi bilo potrebno ako bi gledali bili u prijašnja franjevačka izdanja). Bili su i drugačiji napori. Juraj Fridetzky, nardanski farnik i školski nadzornik hrvatskih škol Sambotelske biskupije je 1869. izdao molitvenik *Angel Čuvar ...*, u kajkavskom jeziku, zbog čega ga je Zvonimir Bartolić (1994.) ubrojio med kajkavske pisce. Molitvenik je bio naminjen pretežno štokavskim Hrvatom ali već gajicom. Priredio je i Deharbeov katekizam, ki je ostao u rukopisu (Tobler 1981).

Primjeri iz „Andjela Čuvara„:

A, a.

*Ako preko groba v-Raj željiš dospeti,
Pérvo ti naj bude, duše skèrb imati:
Koi neg' tĕlu živi, ne boji se grĕšit,
Onog' će i duša na vĕke se skvarit.*

F, f.

*Fantiti se čuvaj, zbantovanja zabi,
Bog je propovĕdal, zlo-z-zlem povernuti:
Ne znaš li da Jezuš, još na skradnjoj vuri,
Molil je za one, ki sù gâ razpĕli?*

P. p.

*Poštuj Otca, Mater, budi njim pokoren,
Neg' tak' moreš nadiat, da buš blagoslovljen:
Poglavare, stare, takaj k-njim pridruži,
Da dugo i srĕčno buš mogel živeti.*

Z, z.

*Zmed više zlih vsigdar menše je zebrati:
Ako pak zebranje nè od tebe visi:
V-srĕći i nesrĕći Boga blagoslovi;
Ar On je koi dati, On koi more vzeti.*

(Zlata Abeceda)

Dokle je Frideczki izdao kajkavski molitvenik je učitelj Ivan Iletić (1844.-1907.) to učinio u čakavskom (drugi dio) i štokavskom (prvi dio) jeziku *Marianszki put*, 1889., ugarskimi slovami. Prepisao je i „Hižu zlatu“, ka je ostala u rukopisu.

Promjena na polju molitvenikov se more ustanoviti da su, kot je to bio Iletić u Sambotelskoj biskupiji i u Jurskoj izdavačku djelatnost preuzeo zaslužni učitelj Miho Naković i postigao s timi nakladami veliku proširenost, ča se dobro vidi i po broju izdanj: *Vĕnac*,... 1878.; *Duhovni Vĕnac*,...1867.; *Novi Duhovni Vĕnac* ..., 1887.; *Srĕdnji Vĕnac*,... 1892.; *Novi Vĕnac*,... 1893.; *Novi Srĕdnji Vĕnac*,...1902.; *Zlata Koruna*, ...1879.; *Nova Zlata Koruna*,... 1905.; *Nebeska koruna*, ...1906.; *Nebeska Kitica*,..., 1906; *Pĕrva Molitvenica*, ... 1892.: ... u mnogobrojni izdanji. I njegovi kolegi, djelomično konkurenti, kot je to File Sedenik sa *Srce Jezušev*o ..., 1902. i Jandre Kuzmić s molitvenikom *VĚNAC*, ... 1906. nastavu vidljive promjene, ar nisu samo svećeniki sastavljali molitvenike za narod. Uz sve to od 1898. je i Čukovićev molitvenik *Vsdakidanja hrana*..., kot i u istom ljetu za mladinu *Keščansko-katoličansko Cvetje* ..., *Jezuš i Marija / prelipa zrcala*..., 1906; i *Sveti Angjel Čuvar* 1916.

Poslije prvoga Svitskoga boja je proširen Grubićevo, Vera, *ufanje i ljubav*, ..., 1925. i Meršić Martinovo ml., *Kruh nebeski*, ..., ki je izašao za vrime boja 1941. i do sada imao šest izdanj.

Morebit moramo napomenuti bojno izdanje od Ivana Blaževića, *Dika Bogu* 1940. i Štefan Horvatovo *Crikvenu pjesmaricu* 1944., kada nije bilo papirnih zalihov, akoprem su one bile mišljene za lokalnu upotribu Koljnofa i Maloga Borištofa.

Danas narod željno čeka na izdanje modernoga molitvenika, ki bi mogao zaminiti obljubljeni *Kruh nebeski* za suvrimenoga hrvatskoga vjernika.

IZ NABOŽNOSTI U PROFANOST

Početkom 19. st. se pojavi slabucka kitica svitske pismenosti u obliku kalendara naslovom *Novi horvaczki kalendar*, ... 1806., sveukupno 18 listićev. Nažalost povijest književnosti ništa pobližega ne zna o okolnosti izdanja. Svakako je kalendar, po mjestu izdanja Šoprona izašao za zapadnougarske Hrvate. A anonimni izdavač, sastavitelj je uz kalendarske i astronomske podatke imao jasnu nakanu: *Vefzela zimfzkoga csafza rasprudjenja*, ada svakako zabava, ka nakana se ostvaruje i u kasnijim spodobnim izdanjima. Za rasprudjenje služu anegdote, štorice, po broju 19, npr. br. 12:

Veli Jedan, ki je va nogi nezrecsenu ból jimal – Podragu: vidil je uz óblóg zdravoga mladoga na Gauge peljat: fzkrikal je bolezlivi. O! dab ja tvoje nóge jimal! â ón, kóga fzu peljali, odgovori: dab ja tvoj vrat jimal, bifze veljek minjal.

I na kraju: *Dragi Horvaczki stavacz, neka na pervo léto kalendara nóvoga, ovo dozta bude, na léto ches vech nait, od vefzeli steny, y vracstvov Domachi fzakorjacski od blaga &c.* ali takovo izdanje nije poznato, kot se nije moglo razvezati ča znači ovde *nóvi*, je to novi kalendar ili znači nešto drugo? Hadrovics pisatelja karakterizira *ein ungeübter Schreiber und schwacher Stilist* [neuvježbani pisatelj i slab stilist], po jeziku bliži narodnomu govoru a ne toliko crikvenojezičnoj tradiciji.

Pjesništvo

Uz jako bogatu usmenu narodnu predaju, ku je djelomično pokupio Fran Kurelac sredinom 19. st., su narodni učitelji, točnije kantoručitelji početkom 19. st. započeli u zaigrani, špotljivi, ugrizljivi jačka, med sobom, uz crikvene obaveze, na sastanki, imendani, na kiritofi jačiti svoje tekste, sadržaje kot je to: *Kako se vino s mesom kara* (Ginzler); *Jačka od zeca* (Ginzler); *Jačka od Golubićevoga zeca* (Gusić); *Prodrštofski takičari* (Gusić); *Jačka od Štefe Ginzlera* (Gusić); *Jačka od reber* (Naković); *Kafica* (Borenić); ... i slično, ke se do dana današnjega održale. Nisu to niti politički, niti socijalnodruštveni dogodjaji ali usadjen u narodu, iz svakidašnjega života, bezazleno ali istinito. Najpoznatiji med

njimi su Štefan (1814-?) i Mate Ginzler (1780.-1850.) i Grgo Gusić (1821.-1894.). Tradicija takovoga stvaranja se nije prekinula do najnovijega vremena, najbolji primjer za to je Tedy Prior (1919.-2006.) iz Cindrofa sa svojom pjesmom *Cindrofi va kupališču*.

Štefan Ginzler

Kako se meso s vinom kara

*Čul sam denas
Jedan vesel glas,
Da j' vino na tužbu došlo
S lipom pečenjom.
Oni su se tužbovali
Prilikom ovom:*

*Meso j' reklo
Kad se j' speklo:*

*„Ja sam čuda bolje neg ti,
Prez mene j' zaman,
Nikomu se pit ne rači,
Kigod je gladan.“*

Vino veli lipoj pečenji:

*„Ja sam on gost, ki načinja
Ljude vesele!
Ki se mene napije, on
I tanca velje!“*

*Hip, hop, hop, hop!
Tancajmo na skok!
On toljar kog zatancamo,
Neće bit vas svit!
Ja si mislim, kaj je ov bil,
Da će ih još bit!*

Prvim pisateljem u pravom smislu riči moremo prepoznati nesrićnoga svećenika Gašpara Glavanića, ki je imao pred okom crikvenu književnost, svitsku dimenziju i jezičnu stranu. Najrodovitija grana djelovanja mu je svakako svitska strana, ku moremo podiliti na školsko djelovanje, inicijativu da se pokrene kalendar skupa s Jurom Horvatom (1830.-1903.), u kom kalendaru je mogao ostvariti i svoje literarne, kot i jezičnoreformske ideje. U prosvetiteljsko-literarnom smislu moramo istaknuti njegove napore za obnovljenu školu, početo od 1859. (*Početnica, Pèrva Štanka*) i zagriženu borbu za obnovljenje školskoga i crikvenoga normativnoga jezika, ku reformu je učitelj Naković dopeljao do kraja. Na crikvenom polju je na novič priredio pod tisak 1860.

Evangjelja, Epistole i Štenja ... gajicom, ka je bila u onom vrimenu potpuno tudja za zapadnougarske Hrvate. Rukopisni molitvenik od 173 stranic, pisan ugarskom ortografijom mu je ostao netiskan, datum na zadnjoj stranici 1872. Gla...

Stranice iz Glavanićevoga molitvenika

Literarna zasluga mu je, da se je pojavio kot pjesnik s pjesmami: *Ja znam jednu jacsku, ka gre po szlovacsku, Jacska nochnoga csuvara, Szanya o szudnjem dnevnu, Szarich i Cvilko, Szrichan szeljak ...*, a i *Crikveni jačkar* iz 1901. sadržava cijeli niz njegovih nabožnih jačak, ke se jaču sve do danas. Istina da je i njegova intencija u pjesma moraliziranje, podučavanje, možda zabava, to je ostalo gradišćanskohrvatsko pjesništvo sve do 70. ljet prošloga stoljeća ali ne more mu se uskratiti da je bio prvi pjesnik svitskih sadržajev.

Okarakterizirali smo ga za „nesrićnoga“, ča bi mogli potkripiti: 1) Nije mu uspjelo beskompromisno provesti začetu jezičnu reformu, 2) Prvo mjesto farnikovanja u Vedešinu je morao napustiti zbog nesnošljivosti svojih vjernikov, ke je nahuskao neki neprijatelj (Fodor:354; 3). Da se je u novoj fari Vorištanu pri joganju sam nastriljio i od rane tragično umro.

GAŠPAR GLAVANIĆ

Tulipan

*Tulipane lipi,
U zemljice krilu,
Zač si prignul tužno
Glavu tvoju milu?*

*Ča te je napalo,
Lipi tulipanak?
Ča ti ne ugadja
Lipi ljetni danak?*

*Ča nij svitlost sunca
Tebe oteplila?
Ča nij hladna rosa
Tebe napojila?*

*Ča ti, tulipane,
Života nasladi,
Kako va lip vrtljac
Vrtlar te zasadi?*

*Ča te ne obliče
Skrbnih pčelic jato,
Ča ne ljubi metulj
Tebe, svoje zlato.*

*Sunce niti rosa
Niti najlipši vrt.
Ne moru mi pomoć:
Moj cvijet je moja smrt!*

*Višnja moć to redi:
U dob svoju cvasti
Smimo, a po tom pak
Moramo k tlu pasti!*

Medij za svitsku književnost, kot smo to i na drugom mjestu ustanovili, je stvoren u ograničeni/suženi mogućnosti po kalendari i tajedni novina. Prvu čisto literarnu knjigu je izdao 1912. File Sedenik svojimi *Jačkami*. A kad je Martin Meršić st. za Miloradićeve *Zibrane Jačke* još za njegovoga života počeo pokupljati pretplatnike, nije mu uspjelo. Stoprv 1933. mu je izašla nepotpuna, cenzurirana zbirka pjesam. Uopće su med dvimi boji bile knjige jako rijetko posijane. A u matici je izašla za to vrime samo jedna knjiga od gradišćanskohrvatskoga pisatelja Ignaca Horvata, 1934. pod naslovom *Gradišćanske* u seriji Sv. Jeronima.

Prvi književni vrhunac razvitka svitske književnosti je dostignuto u pjesničtvu pojavom Mate Meršića, pjesničkim imenom Miloradića, ki je svojom eruditivnom pjesničkom snagom nadvladao sva dotadašnja skromna književna nastojanja. Martin Meršić st. je prepoznao u njemu *poeta nascitur*.

Ugledan uspjeh u svojem narodu nije dobio zbog svojega znanstvenoga djelovanja. O tom njegovi domoroci nisu puno svega znali i samo začudjenjem, štovanjem govorili o tom. Njegove se pjesme, publicirane na platformi kalendara i novin, širile kot nekada narodne jačke, od ust do ust i ostale dugo po njegovoj smrti živo blago/kinč gradišćanskohrvatske književne kulture. Obljubljenost mu rezultira iz jasnoga,

logičnoga, domorodnoga jezika, akoprem to nije narodni jezik i pregledne, postupno gradjene tematike u pjesma. Zato njega ne moremo gledati lirskim pjesnikom. On je po sadržaju i jeziku epski pjesnik, ki svoje sadržaje upotribljava za zabavu, šalu i pouku, po naravi i nakani svojega svećeničkoga zvanja i životnoj filozofiji.

On govori o rodoljublju, ko si ne moremo izabrati po minjanju društvene situacije i ko mora ostati neošćrbivo. Iz toga slijedi njegovo potribovanje: odano služiti svojemu narodu! U tom mu je zvijezda peljačica za hrabrenje, pozivanje, upozorenje na moralne narodne i vjerske dužnosti ke slijedu za njega iz *ius naturae*. Zbog toga si zame slobodu bičevanja, oštre riči ali istotako i batrenja. Neke pjesme mu ukazuju na unutrašnju samoborbu, samootkrivanje, svidočanstva o sebi, vrimenu, okolnosti i narodnoga života. Dragi su mu malobrojni prijatelji ki se spominje u dobri i zli časi. A velike epske pjesme su uz zabavni karakter poučne, skrojene na didaktički način odraščenom bliskom tematikom narodne pobožnosti. Uočiti moremo, u skladu sa svojim vrimenom, i anti tematike, kao ča su to: antisemitizam, antifeminizam, antialkoholizam, antibojne pjesme, antit(h)eokratizam, ... ke su mu unesle negativne ocjene s razničnih stran, ča u najmanju ruku ne govori o njegovoj versifikaciji.

Najoštrije su mu pjesme protiv Prvoga svitskoga boja i iz njega slijedeće kratke periode Madjarske sovjetske republike. Moremo ga gledati i za prvoga pravoga pjesnika dičje pjesme, kade se skoro suprotno od onoga za odraščene, potpuno zna utopiti u duhovnom svitu dice i mladine.

Sadržajno nam raspodjela pjesništva, ku si je po svidočanstvu Meršića st. sam načinio još za vrime svojega života, daju najbolji pregled: Najprije o svojem najužem krugu odgoja i školovanja, roditelji, život na selu po ki put idila, prijatelji, mučno djelo sve do rastanka od ovoga svita. Nadalje o vjerskom životu i razgovori o dušnom spoznanju, poštovanju BDM, svetoga Križa, ali i mučnom životu seljaka i životne okolnosti uopće. Da bi slijedio ciklus prijateljem i slijedila narodna tematika u koj je i himna Gradišćanskih Hrvatov, o jeziku, iseljavanju u Ameriku, o neprijatelji. Slijedu pak njegovi ep(os)i o majki = teti Kati, grišnoj mladoj Jelki, božićnom ugodjaju u Betlehemu, sinu zgubljenom i najdenom, seoskom galženjaku Luki Vušiloviću i svadji med seljaki ka završi u kladi. U ovoj seriji moremo najti i čutljivo-nujni spominak na mlade i stare dane. Eruptivnom jačinom se bori protiv boja, krvoprolića, nepravličnoga mira, nezgode s pokušajem tišenja jadi i suz u bojni časi. A svoje strijelice pak spušta protiv kratkoga ali vrlo neugodnoga časa komunističkoga pokusa u Ugarskoj početkom 1919. Iskrice pak davaju sveopće mudrosti za pouku u svakidašnjem životu. Posebno se moraju istaknuti njegove dičje pjesme, kalendarke i prijevodi od Puškina, Vörösmartyja, Pertőfija, Goetheja, Tome Akvinskoga, Thomasa Kempensa, A neke pjesme i prijevodi su mu ostale neobjavljene ili se zničile, ar nisu prošle kroz cenzuru svojih subratov. Ali je po svoji sadržaji i po jeziku nastao, nehoteće, knezpoeta sve do kraja 20. st. i imao, zapravo ima oponašavatelje sve do danas.

MATE MERŠIĆ MILORADIĆ

Bog i Hrvati

Bože, ki si na višini,
Ki narodom živit daš.
Svega svita kralj jedini,
Kralj, otac, branitelj naš!
Ta hrvatski narod mali
Rad bi živit, rast i cvast!
Dugo su ga Turki klali,
Ti mu nisi dal propast!

Smrt na kolcu, ne na križu ...
Ti si gledal grozni čin ...
Ruke s groba k tebi dižu
Oci, majke, kćer i sin!
Za toliku bol i ranu,
Za toliki strah i big,
Za toliku krv proljanu
Plaću prosi mučenik!

Ne to prosi, da na druge
Sebe stavi kot tiran;
Neg da lanci i veruge
Padnu svim na svaku stran!
Da nek samo dobre ljude
Hrani širom Božji svit,
A Hrvat u radost bude
Med dobrimi dobar bit!

Da od boja, kuge, glada
Čuvaš svit i svaki kut;
Da na zemlji zmožno vlada
Sloboda uz mar i trud!
Da te slavi muž i žena,
Oci, majke svi okrug,
Od koljena do koljena
Sin i kćer i dalnji vnuk!

Naš jezik

Naš jezik kroz vijeke star,
Je mudrosti pun ormar;
Dâ ti pamet ta jezik
I prez škole i prez knjig!

Glejte, to je ča željim
S jačkami pokazat svim!
Prost živari naš jezik
Sâm, prez škole i prez knjig.

Pak si još zajačit znam,
Da me nij pred svitom sram!
Znam mudrosti zreć va njem,
Ča va mudri knjiga štem!

Ta jezik biš rad zatrt?!
To je zlo i grih na smrt!
Je kulturi lomit vrat,
Je oltare rušit, žgat!

Gospodaru Mati

Ča je s tobom, Mate? Ne goru ti lica,
Da te zasićuje masna kobasica?
Kamo su dospili mladi ideali?
Nonplusultra ti je kravin zaj va štali.

Kad se vonjba širi na gomili s gnjoja,
To je kot Neronu Ilion i Troja!
A kad krulji stara prasica iz blata,
Je tvojemu uhu najlipša sonata!

I va kokošinjak noga ti prohaja,
Skrbno pobrat, zbrojit kokošinja jaja.
Ej, ne bludi, Mate! ruke si operi,
Daj se takat tenti na hrvatskom peri.

Moramo ali napomenuti, da je Miloradić svojevremeno imao pjesničkoga kolegu u učitelju File Sedenika. Sedeniku je uspjelo pomoću odgovornoga urednika Naših novin, odvjetnika Štefana Pinezića tiskati 1912. u Šopronu pjesničku zbirku *Jačke*. To je prva tiskana svitska knjiga pjesam med onda zapadnougarski Hrvati. Ona govori istotako kot i Miloradićeve pjesme u prvom redu o osobni obiteljski dogodjaji, rodoslovlju, ali pjeva isto o rodoljublju i ljubavi, čega se Miloradić nije dotaknuo, izuzetno u duhu katoličanskoga morala. U Sedenika imamo ali nečega ča ne moremo najti kod Miloradića, zalaganje za žensku ravnopravnost i ljudska prava.

Uopće moremo naslutiti nekakvo zanemarivanje toga vrlo zaslužnoga učitelja, kojega su istisnuli, nije poznato zač, iz kruga hrvatskih učiteljev. Sedenik je prešao za kantoručitelja i upravitelja ugarske škole u Peresztegu/Prestegu, kade je nastao svoji mi ugarskimi školskimi knjigami, marljivom kantorijom i upravom škole zaslužan ali i konkurent Mihovilu Nakoviću u Koljnofu.

Ova dva pjesnika su odrasli na klasičnoj ugarskoj i nimškoj versifikaciji, uz to je Miloradić dobro poznao i hrvatsko pjesništvo. Ta sridnjoeuropska pjesnička versifikacija je zavladała gradišćanskohrvatskom pjesničkom formom i ostala vladajuća forma sve do kraja prošloga stoljeća, a pošto je ju pretežno formalno i sadržajno prakticirao Miloradić nazivamo njegove nasljednike Miloradićevim epigonom, ar se ne samo formalno nego i sadržajno kreću u granica ke je i on prakticirao. Stojević (1987:264) je kreirao za tu vrstu pjesništva *antejevski kompleks*, t.j. *anakroničnu ranjivost otcjepa od matere-zemlje, ... apsolutnu privrženost predodžbenim shemama koletivne svijesti njena poetskog toposa, ... unutrašnja destrukcija, poput psihoanalitičkih odnosa svijesti i podsvijesti, ča se točno ukaže u skromnom literarnom djelovanju študentskog časopisa novoga glasa u HAKu u Beču*. Stojević jednostavnije govori o pjesničtvu kampanelizma a pjesnike po tradicionalnom sadržaju kampaneliste (1987:274) i nabraja sva imena toga gradišćanskohrvatskoga pjesništva. Ovde istaćem samo najpoznatija: Tome Bedenik (1889.-1940.), komu je 1922. uspjelo isto pokrenuti nekoliko malih sveščić pjesam pod naslovom Rožice, Ivan Blažević (1888.-1946.), Ivan Jagšić (1893.-1964.), Demeter Lemperg (1898.-1944.), Pepi Radostić (1910.-1956.), Franjo Sučić (1918.-2012.) Anton Leopold (*1928), Ferdo Sinković (1911.-1993.) Mate Šinković (1927.-1972.), Anton Slavić (*1934.), Ljudevit Škrapić (1938.-2016.), Milo Vašak (1925.-2007.), kajkavac Pavao Horvat (1930.-2008.), ... i neki drugi, ke smo u književnosti podredili pod pojam pučki/narodni pisci. Da bi se imeni Augustina Blazovića (1921.-2004.) i Vladimira Vukovića (*1938.) prelomilo u novi formalni oblik s tradicionalnimi sadržaji.

FILE SEDENIK

Moje rodno selo

*Moje rodno selo drago
hiže slamom pokrite,
v toj dolini, meni, kako
premilo vi ležite.*

*Svih palačov svoja gizdost,
sve zmoljane kitice,
ne moru dat tu običnost,
ku tebi te hižice.*

*Blizu tebe, cerje', brižič,
koga mnogi cer kiti,
k tomu se tvoj potočić,
otako zna militi!*

*Nij na zemlji mesto niedno,
tako krasno ko b' bilo,
i se meni – selo rodno! –
neg ti više vidilo.*

PAVAO HORVAT

Nejme sroum

*Nejme sroum
kad poudem doumom
Serce me bulji.
Ne pozna me već nikur,
Sakom sem tudji.
Ali i meni je saki
Juš tak tudjinec
Ki me kounji ali ne zna
Da sem i ja Vedešinec.
Onde sem zrasel
Onde ču počinut
To mi je zadnja želja
Onde i preminut.*

IVAN BLAŽEVIĆ

Zadnji pjesnik

(Misli k slici u NN, 1916.11.02, Miloradiću)

*Ti si zadnji, a prvoga ni nit bilo ...
(Tudje jačke j' ljudstvo poljubilo.)
Svoje jačke huda i sramuje
Za svim sve u tudjinu putuje.
Samo Ti si se stal još med nami
Ti velikaš med nami maljani!
(Zadnji plamen žeravke gašuće ...)
Med nas shital kinče neviduće.
Iz sna zbudjal, zdizal, gladil, šćipal.
Srce-dušu si u jačke razljal.
Sjačil diku Bogu, zadnje himne.
Batriil srca, teplil duše zimne.
Pjeval pjesme, jačke kot i psalme
Smišil, učil, karal, tolil žalne.
O velikaš med nami maljani
Oral jaki med plahi pticama.
Tvoje jačke kot rič u pustini,
Kot zvezdeno nebo u škurini.
Kot kitice po suhi skalina,
Kot kapljice ognjenoga vina,
Kot dušeci med lakomim ustam.
(Ocat, mirha pokvarenim dušam.)*

*Ti velikaš med nami maljani,
Živit ćeš ... i umrit neg zis s nami.*

PEPI RADOSTIĆ

Zemlja mati

*Kad nigdor na svitu
Mene već ne ljubi,
Kad za milom majkom
Zaman oko bludi.
Onda, majka zemlja
Ti si mi jedina.
V tebi mi je želja,
Radost, bol, istina.*

*Kad nigdor na svitu
Za me se ne mari,
Nit me gdo nadili
Od srca zis dari.
Onda, milo polje,
Ti si moja mati.
V tebi će mi jednoč
Tijelo počivati.*

*Oj zemlja rodeća,
Ku sad obdjelivam.
Oj voda cureća,
Uza ku počivam.
Pašnjaki zeleni
I široke loze,
Meni prirodjeni!
Hvala tebi Bože!*

*Tebe su mi stari
Skrbno uzgajali.
Jednu tvoju grudu
Na drugu metali.
Mnoge slatke ure
Nad tobom snivali.
Skrb i teške danke
Podnašati znali.*

*Kada pak u žitku
Mene skrb uhvati,
Onda, zemlja mati,
Dare mi ne skrati.*

*Daruj meni kruha,
Hrane i napitka,
Mir u tvom krilu
Po svršetku žitka!*

FERI SUČIĆ

Cvatuća hruška

*Kao gora snižna diže se hruška,
bijelo, šumeće, pjevajuće čudo*

*na medji usred polja.
Protuliće je, ljeto mlado,
divojčice beru cvijeće,
pletu vjenčice.
Povjetarac, dičak neobuzdani,
češlja travu,
trese kićem,
gladi sitve,
rasteći kruh.*

*Sada je sve drugačje nego je jučer
bilo.
Stalno se minjaju obliki.
Oni su umreći.
Drivo raste, rodi, vene,
samo ne cvijet, on je uvijek isti.
Tijelo naše raste i u svoj čas umre,
samo duša ne.*

ANTON LEOPOLD

Večer na Niuzaljskom jezeru

*Zarudio je obzor cijeli,
A s rogoza vjetar dahne,
Oblaki se šaru bijeli,
Na njih zlatno cvijeće sahne.*

*Oblaki su rujne ovce,
Ti purpurni sanki danka,
Siplju vodom zlatne novce,
Da ukrasu staze sanki.*

*Jedrenjak po vodi plovi,
Čudesno se modri jedro,
Val se lomi, raspolovi,
Pine plešu kolo vedro.*

*Sami smo na jedrenjaku,
Ja i moja vila bajna,
Plivamo u zlatnom traku.
Voda pljuska ... Noć je sjajna.*

AUGUSTIN BLAZOVIĆ

Jug

*U mojoj krvi klije žega juga,
Sva gola strast Dinarske planine.
Jadrana plavog tajne dubine,
U mojoj duši bdije čežnja juga.*

*U mojoj krvi klije borba juga,
U kojoj seljak mučno reže brazdu,
U kojoj mati rodi djecu hrabru,
U kojoj biju moji predji Turka.*

*U mojoj krvi svira radost juga,
U pjesmama, u ritmu burnoga plesa,
Kad kolo gazi divlja mlada četa.*

*U mojoj duši cvate mladost juga
U njoj se grli veselje i tuga
Ko sunčan jug i sudbina Slavena.*

VLADIMIR VUKOVIĆ

Stari plug

*Na vrtu pod živikom
gdje ljetom gnjijezdaju ptice
star leži plug.*

*Sav od drva, pomalo gnjije.
Orao je s njim otac moj i djed.
Hodali za njim, rezali brazdu
po brazdu,
dovikivali volovima i pucali bičem
u ranu bijelu zoru ljetnu.*

*A sad leži pod živikom
star i pomalo gnjio
posve zaboravljen.*

MILO VAŠAK

Na Frielištovskom cimitieri

*Mojemu dieđu Šani Jurtiću
a sim Hrvatom ki su va Frielištofi na
cimitieri pokuopani a tamo odpočivaju.*

*Za stou liet,
kad na mojem grobi
trava bude rasla,
a slaka cviet
mi kamek nad glavu ozdobi
a v nogah se koza bude pasla,
a ti putnjiče,
ako v naše selo duojdeš,
na cimitieri se ti staviš,
a brže nek pruojdeš,
mrvu muoj vrtljac popraviš,
zajač ti meni jačku,
zajač mi ti hrvatsku,
ja ću se v grobi ganut,
ja ću te čut.*

Za stou liet.

Proza

Svitska PROZA je još kasnije krenula na put razvitka, zapinajući preko sridnjovjekovnih profanih legendov Mate Drobilića. Nastavlja se s vjerskim legendami od Šime Meršića o *žitku svecev* i dostane prostora u redoviti kalendari od anonimcev i kalendara kot je to Martin Borenić, Jandre Kuzmić, Blaž Gludovac i dr. Znatniji zastupnik je Mate Karall sa svojimi *crticami iz selskoga žitka*, ki po svemu po ugarski uzori svojega vrimena jednoga Gárdonyija ili Vas Gerebena, preko zabave i šale moralizira, ča su naši čitatelji prez dalnjega mogli prihvatiti, ar su se odgajali na vjerski teksti (Kragel, Ficko, Jordan), ki su imali izgled peldice, kratke proze, prikaza (Lukežić 1995:140).

O Drobilićevom naporu u širenju svitskih sadržajev smo već na drugom mjestu ustanovili, da je pokusio na profanoj bazi narodnoga vjerovanja i srička u loteriji praktičnom sajmišnom metodom prodrti u narod. Nije našao nasljednika, ar je ta žaner skrsnuo i iz drugih literaturov sridnjoeuropskoga prostora. U svi literatura i svi vrsti književnosti se je probila narodna linija romantičnoga nacionalizma, za kim su i ugarski književnici rado grabili, ako gledamo samo Jókai Móra, Vas Gerebena, Gárdonyi Gézu, Petőfi Sándora i Arany Jánosa iz ugarske literature, Petera Roseggera, Marie von Ebner-Eschenbach, Wilhelma Buscha iz nimške, za Slovake Jána Kollara, Pavola Országa Hviezdoslava i ke druge su i naši ljudi znali. A za Matu Karalla se tvrdi da je imao na polici Preradovića, Vraza, Šenou, i brojne hrvatske časopise, a farnik Fabijan Kačić je organizirao krug ili kolo za čitanje časopisov i novin iz Hrvatske.

Svećenik Mate Karall je u Miloradićevom kalendaru pokrenuo seriju *Crtice iz selskoga žitka* pod šifrom *prietelj/prijatelj svoga roda i naroda*, redom od 1903. do 1911. To su mala poučna djela u razumljivom i pristupnom hrvatskom jeziku, prosvjeteljskim, poučnim težišćem. Po sadržaju mu je prva tema vjerska (1903.) ali od 1904. o uredbi na seljačkom dvoru i u stanu, školskom odgoju, o Židovu trgovcu, zbog čega su mu neki prišili antisemitizam, maloprodaji u selu, o vječnoj zelenoj temi asimilacije, o pirovni običaji, ljubavi prema selu, o robi u Afriki, kot i ocu Bartolu i njegovom sinu, psihološkom pozadinom kojom kani upozoriti na dosta proširen i kvaran alkoholizam u narodu. Irvin Lukežić u svojoj procjeni veli: *Pišćeva se težnja prema izvornosti očituje podjednako u njegovanju osebjnoga pučkoga anegdotizma, uporabi živoga govornog jezika i usavršavanju domaćeg književnog izraza. Više je nego očito da su njegove pričice pisane s namjerom da čitatelja zabave, što posve odgovara starom horacijevskom geslu **docere et delectare**, ...* (Lukežić 1995:186)

Ako pak nek površno preletimo doprinose po kalendari najt ćemo cijeli red značajnijih ili skromnijih doprinosov literarnoga karaktera, ki do danas zabavno i poučno objavljujaju svoje doprinose kot anegdote (do danas obljubljene, npr. Martin Jordanić), crtice, štorice, smišice ili satirice, putopisi, ... bez toga da bi hlepili za književnom slavom. Med njimi moremo najti kot najmarljivije i najbolje Martina Borenića, Mihovila Nakovića, Jandru Kuzmića, Ivana Muškovića, pak od Miloradića opjevanoga Matu Horvatha, kasnije pak Ivana Blaževića-Tugomira, Alojza Marolda, J. Domnanovića i J. Perušića i mnoge druge. Za njih je karakteristično, da se nisu nikada bavili teorijom

književnosti, zvano onoga u preparandiji ili na teološki nauka, a to ne moremo uvrstiti u usmireni studij o književnosti. Pisali su za zabavu, za pouku, na bezazleno širenje znanja, prez toga da bi mahali moralnim kažiprstom ali svakako čudakrat prožeto religioznom podlogom. Još nešto moramo istaknuti, kot nisu imali produblenu osnovu o književnosti, tako nisu dobili sistematsku izobrazbu u svojem maternjem jeziku u kom su pisali. Imamo samo sporadične dokaze za punktualnu jezičnu vježbu/izobrazbu na teologiji u Juri, odvisno od dalekovidnoga biskupa i učiteljsku izobrazbu u preparandiji u Šopronu. Redoviti jezični tečaji za učitelje su počeli nakon dužega natezanja u Austriji u preparandiji Gornje Šice, a kasnije u Štamperku i Matrštofu. A po Drugom svitskom boju se nastavlja u izobrazbeni škola za učitelje. Moramo ali priznati, da se sistematski tematikom izobrazbe i usavršavanja hrvatskoga jezika nije do sada nitko bavio, akoprem imamo diplomatsko djelo od Johanna Egresitsa (prominio ime u Göttel) na Institutu za povijest u Beču, ki se dotakne u nekoliko rečenica pitanja (str. 63-64) i doktorsku raspravu od Andreje Zorke Kinda-Berlaković na Slavistici u Beču isto na kratko (str. 86). Obadva djela se bavu hrvatskim jezikom kot podučavni jezik a ne učiteljskom izobrazbom i samo austrijskom periodom od 1921.

Ovu tradiciju pisanja proze nastavlja **Petar Jandrišević**, porijeklom štokavac, čija djela, crtice, prikaze, male krokete, po koje manje novelice su u novina i kalendari pritisluli, pretvorili na sridnjogradišćansku čakavsku normu, ča mu je zagnjavilo južnogradišćansku štokavsku originalnost. Po tematiki prikaže dogodjave iz ditiñstva, život i ljude, u prvom redu neobične, čudake, originale iz Stinjakov na vrlo prirodan način, ljubavlju i do kraja istančan. Vrlo su mu impresivni osobni dogodjaji iz Sandžaka za vrime PSB, kade je bio vojni dušobrižnik. Ima puno autobiografskoga, povijesnoga, neobičnoga iz jednoga svita koga naši ljudi nisu poznavali. I iz suvrimenoga života približuje našim/svojim puno poučnoga, zanimljivoga djelomično originalnim proznim prikazom ili prijevodom iz tudje, druge književnosti. Sam sebi dalje karakteristiku: *Moje crtice nisu povidajke (...), samo za zabav, iako da je najveć popišem šalno i humoristično. Šala u nji je samo vanjska kora i lupinja, da se dojde ugodnije do zrna. Na ov način – katkada šalno – hoću vam opisati naše stare i dopeljati pred duhovne oči. Ne u fraku, nego u gaća ću vam je pokazati, onako, kako su zaista bili prosti, ponizni, pošteni, pobožni. Nisu bili lakaji, nogelizeći sluge, nego čvrsti, tvrdi muži, ki su do sebe držali, ali ki su pravoda imali i svoje slabosti.* (Naši stari) A to se točno poklapa i nakanama drugih piscev.

Bio je mnogostran, danas bi ga gledali za univerzalnoga človika, ar se je uz svoje dušobrižništvo bavio i kritičnim novinarstvom i uz hrvatske novine bio dopisnik madjarskih i niških novin. Bavio se je amaterski arheologijom, narodnim vraćenjem povezano s ljekovitim biljem, istraživanjem i sakupljanjem povijesnih dokumentov, a vrlo aktivno je sudjelivao u političkom životu novostvorenoga Gradišća. Mnogi ga smatraju za gorljivoga Madjara i pozabu na njegovu odanu ljubav prema svojem narodu.

MI HRVATI

(odlomak)

Došli smo s juga, izmed brigov. Ovde se u vrućini drobi kamen, kipi krv. Ali duša lize gori k Bogu. Onde je Bog bliže človiu nego u tustoj dolini, gde se ljudi stalno kupaju u medu i maslu. Onde zgora med brigi ima svaki toliko, koliko more odboriti suhoj, tvrdoj skali. Onde ne ide plug prik sto tustih jutar; onde se zemlja nosi čudaputa na vlašćem hrptu na brig. Ov človik, ki potuljen pod težinom košare mora gledati tu zemlju pod nogami, ov človik je ponizan. Ov človik komu svaka huda godina odnese ne samo urodju nego s urodjom skupa i zemlju, naučio se je ako znamda i s puškom na ramenu i s nožem u pasu – pasti na koljena i moliti.: „Oče naš, ki si na nebesi ...“ Ov človik, ki nad sobom ništa nima nego nebo, a oko sebe samo kup gladne dice, ta zna svoje dvi tvrde šake sklopiti uz zdjelu mledne juhe i moliti od srca: „Kruh naš svagdanji daj nam ga danas ...“

Dica ovih ocev smo mi. Iz ove zemlje smo izrasli; vlaga ove s potom poljivane zemlje spravila se u naši žila. Ova krv pak ov pot, jedno pomišano s drugim, to smo mi Hrvati Gradišća.

Ki ovo ne zna, ta nas nikad pravo upoznati neće. Tomu je to, ča je krv u nami divljost, naša poniznost plašljivost, naša pobožnost bedavost i zaostavnost. Ov će nam se i na dalje smijati i se dalje srditi na nas, ar ne zna, ča je drama i tragedija, ar je uvijek vidio samo komediju.

ŽUŽA PAK BOSANAC

Tako sam bio skoro svaki dan, osebuju u ljetno vrime, kod Žuže na mojem kiselom mliku. Kad tako jednoga dana stojim na pragu u razgovoru sa Žužom, dojde Bosanac u dvor pak veli:

– Gospodine pope! Kupi mi što!

Žuža se začrljeni, naglo se okrene, zgrabi metlu pak hoće Bosanca po glavi. – Što imate, Žuže?

– Ča niste ovoga ništvridnoga cundraša čuli, da vam je „pop“ rekao, pak k tomu još i „ti“? U mojem stanu se usudjuje duhovnoga oca špotat?!

Siromah Bosanac je začudjeno gledao, ar nij razumio, ča se je ovo najednoč godalo.

– Ali Žuže, Žuže! Ov človik me nij pošpotao!

– Kako nij? Ča to nij špotanje, kad se duhovnomu ocu veli „pop“? Ča ste vi pop?

– Kod nas pravoda ovo tako gluši kao špotanje, ali u njegovoj domovini ne. Onde velu svakomu duhovniku „pop“, kako i Ugri.

– Ali i „ti“ vam je reako. Ča to nij zbantovanje?

– U njegovoj domovini ni to ne. Oni i kralju velu „ti“.

– A pak od kuda si, pak ča si? – zapita Žuže još uvijek s metlom u ruki.

– Bosanac sam.

– Ne Turak?
– Ne, ne! Hrvat sam iz Bosne.
– Hrvat? Pak ča za kapu imaš to na glavi, ako si Hrvat? Takovoga ča nek Turki nosu. Pak kakovu vjeru imaš?
– Katoličan sam, kao ti, ženo, pa kao ovo i ovaj vaš gospodin, ...
– Da ne rečeš opet „pop“, ar ću te po glavi! Ako si zaista katoličan pak Hrvat, onda moreš pojt nutar u krčmu. Ali to ti velim, da kod nas duhovnim ocem već ne budeš rekao „pop“, a još manje „ti“. A i kakovu kršćansku kapu bi si mogao nasadit. Ovakova je bila naša Žuža.

(Iz ciklusa Žuža)

Ako smo **Ivana Blaževića** prikazali kot prvog nasljednika Miloradićevoga pjesništva moramo ga posebnom pozornošću spomenuti kot pisatelja crtic. Istina po pret-hodni uzori zabave i poučavanja. Med njimi ima ali i pravi lirskih opisov fantastičnom pozadinom kot je *Stric Zima*, *Blažen Kraljić*, ... ili o poštenom ali siromašnom životu *Vas žitak s korbom po svitu*. Kot vojni kaplan u Prvom svitskom boju opiše vjerno svoje doživljaje u ciklusu *Iz špitalja*. Pokusio je stvoriti i gradišćanskohrvatsku novelicu s *Djaki – zreljaki* o študentskom životu kot prozu za mladinu i tzv. romanom *Anton Glavanić* o kriznom vrimenu prijelaza života iz ugarske državnosti u austrijsku. Pokusio se je kot i Anton Grubić ili Linzer (putovanje u Rim, Jeruzalem, ostalo u rp.) u putopisu. Naši lju-di nisu bili u stanju putovati po svitu, bili su strogo vezani uz grudu ili djelatno mjesto u fabriki, zato su rado primali putopise u kalendari sve do najnovijega vrimena.

Odlomak iz crtice **STRIC ZIMA**

Pak nek na jednoč su stali pred nami. Jeseni jur u zimskoj opravi. U kapi pak i teploj bundi. Obraz žut kot naranča, brada do pasa i vlasi kot snig, a kapa kot ugljen. Pres-trašili bi se ih bili, ako nam se milo ne nasmiju. I smijući oči nam se je zakrisila njeva velika dobrota ljubavi. Pak ju i zamu na usta.

– Dica moja, dica, još vas morem viditi, o Bože kako si ti dobar! Pak su se popali po-minati, svakoga su nas poznali, ar su pitali za oca, za mater, nek imena nisu znali od nijednoga. Ovo nam je bilo jako čudno, zato je Pave pita:

– A odakle ste vi, teče?

Na ovo su se zdravo nasmijali i rekli. – O dica, ča me ne poznate, ja sam došao iz Sibirije, kade je vječna zima, kade Zima ima svoj tronuš i kraljuje, a ja sam joj stric. Sada sam došao k vam, da komu zignam jesen odavljek pak i ovo dostanem pod naše kraljevstvo. O dica, pak ćemo se čuda puti viditi. Tovuši ćemo biti, dokle ne projdem, a onda me već nigdar nećete viditi.

I na ove riči im je lice nastalo vedro, još i ranci su se zvećega zgubili kot da bi se bili veselili, da te i moć projti, da ih već nigdar ne budemo vidili. Nek ovoliko su nam rekli, pak su dalje prošli.

Mi smo čudno za njimi gledali, ...

Odlomak iz crtice **VAS ŽITAK S KORBOM PO SVITU**

Strefio sam se s najstarijom nosačicom korbe i mislio sam kroz nje iskusnost će mi ona dati najpravičniji sud o korbi i o žitku s korbom, zato sam se s njom dao u razgovor.

Došla je s palicom u ruki, pošinuta, s korbom na hrbatu, suha, mršava, kot je ju zme-ljao žitak. Kot da bi bila još i sama duša u njoj zasušena. Lice su joj sami ranci, a iz crnih očih kot trnula joj se je još svenek krisila vedrina nje blage duše.

– No, teta Žofija, koliki je ov zadnji korbac, koga nosite u vašem žitku.

– A bome, duša gospodine, to bi vam nek sam Bog znao povidati.

– A kako dugo ga nosite?

– A i to bi vam nek sam Bog znao povidati. Pokle pametim, mislim, da sam ja jur s korbom na svit došla. Ali ako se u tom vkanjujem, onda su mi ga veljek spleli moj dobri pokojni otac, kad sam vansplaznila iz zipke. Igrala sam se jur kot mala divičica ne lutkom nego korbom. No, pak mi je nadilio kašnje dobri Bog u mojem žitku i dost lutkic – dice. A, hvala Bogu, da su moji dobri starji tako skrbni bili i su mi jur u maloj maljanosti moj obrt, moju sriću, moju korbu dali u ruke.

– Teta Žofija, kako to govorite: vašu sriću?! Ja sam do sada držao tu korbi- čarsku meštiju za najgorju ... ča već nije lipšega na svitu?

– Oh, ja bi i lipšega znala. Ali ča ću, ča more siromašan človik, kad ništa nima na svitu, nek čitovato tijelo pak zdrav razum, a živit svejedno nek mora. Ja sam dvanaest dice othranila nek iz korbe – a pak pošteno. Nigdar nisu gladila.

– Kad je Bog siromaha stvorio, je za njega stvorio i korbu, da ide po svitu. Jer Bog sve najbolje uredi: ja gor ne znam, kako bi živila, kako bi siromašan človik živio, kad mu Bog ne bi bio stvorio korbe s kom si zaslužava kruh. Kad već korbe ne budem mogla nositi, onda me neka Bog zame k sebi.

– Pak ta kruh nije tako žukak kot mislu gospodin. Zato, jer je laglje nositi korbu nego cijeli dan krampati motinkom. I već nosi, svaki dan ča maloga, a krumpir, koga krampaju, urodi nek jednoč u ljetu. Pravoda, da i takovih mora biti ki ništa nima kot ja, moram se na tudjem potrkivati, sjesti uz tudji stol ... zagledivati. I naša meštija nije laka, ali još nam većputi i ča boljega ide pod nosom u usta.

– No, kad je i vaša meštija teška, ča vas je pak najteže spalo?

– Ja ću vam ravno povidati, to, da u ovoj meštiji človik ne more biti zvršeno pošten.

Najplodnijim proznim piscem Gradišćanskih Hrvatov se gleda **Ignac Horvat**, ki je uz Miloradića i najpoznatiji i najobjelanjiji (Hajsan, Stojević). Ono što ga istakne med prozaisti je *zaokružena koncepcija, stanovit prozni sustav, i sistematičnost u ispisivanju romana, pripovijesti, novela i ostalih narativnih žanrova.* (Stojević, 1994, 89).

I on je duga ljeta kalendarac i novinar, tako ostvaruje svoje crtice i prikaze. A uz to su mu samostalna djela: *Veliki i mali*, Beč 1927., crtice; *Gradišćanke*, Zagreb 1930, pripovijetke; *Iz naše stare gore*, Beč 1947., roman; *Školnik zvonar*, Beč 1949., igrokaz; *Brate, ostani doma*, 1955., igrokaz, rp; *S perom kroz selo i život*, Željezno, 1965. crtice; *50 ljet Gradišće*, igrokaz, 1971., rp; *Hiža rasipana po svitu*, Željezno 1974., novelica, *Kiselo*

zelje, jednočinka za dicu, *Božićni objed*, jednočinka za dicu. Bio je urednik kalendarov: *Naša Domovina*, *Gradišće kalendar*, *Hrvatski kalendar*, *tajednik*, *Kršćanskokatoličanske Hrvatske novine* 1923. Izdavač većeg broja božićnic, pomagač kod *Sveto Pismo novoga zakona*, Wien 1952. Prevodio igrokaze: Lukács Sándor, *Božja ruka*, 1924, rp.; Kő Benedek, *Klarica i dva zaručnjaki*, 1960., rp. *Božićni objed*, rp.

I kod njega prevladavaju teme domoljublja, brige za jezik, odnarodjivanje ali on nikada ne čini to kažiprstom nego umota je u štoricu ili kakov događaj. Vrlo dobro je razlikovao književno djelo od poluznanstvenoga prikaza ili upućivanja o jeziku. Na početku u *Veliki i mali* prikaže lipote, posebnosti, karaktere iz naše krajine. To mu je tematika i u drami *Školnik zvonar*. Dokle mu se *Gradišćanke* posvetu problematiki selo-grad, ka se već pojavila i kod Glavanića. I u igrokazu *Brate, ostani doma* se vrati toj tematiki za ku nima rješenja do danas. U prikazu *maloborištofske stare gore* prikaže povijesni razvitak od doseljenja do PSB i to u slika/kipici kot monumenti naše prošlosti. A novelica, bolje rečeno nacrt proznoga djela *Hiža rasipana po svitu* sudbinu napušćanja sela i raseljenje po država u ki živu Gradišćanski Hrvati, i u prikormorju. O cjelokupnom narodnom životu, sve aspekte problematičnoga manjinskoga života je na neki način pokušavao prikazati i ukazati na napore i natprosječna ulaganja u očuvanje jezika i hrvatske narodne kulture. Uz Miloradića je jedan od bolje poznatih gradišćanskohrvatskih književnikov i u matičnoj književnosti.

SLIKE OD DANAS

Postavili su ljudi nasred sela bojni spomenik.

Jednoga vojaka iz svitloga bijeloga kamena.

Na dan otkrivanja dobrodilo se je k njemu pod črnimi zastavami deset sel i nakinčili su ga, tužnjaka, s vijenci, rožami i kiticami.

Izibrani govorači govorili su lipo i žalno od spalih vojakov, nesrićnjakov i istočili su ljudi on dan mnogo-mnogo suza za mrtve.

*A vojak iz kamena je nek gledal preda se. Tužno, turobno kot ga je kipar izri-
zal. I kot je gledal i vidil pred sobom črijedu premučenih zemaljskih ljudi, kot je gledal njihove razorane obraze, njihove klonjene glave, viseća ramena, njihove oči, s kimi su gledali stakleno u maglenu budućnost i kot je spoznal njihove prevelike skrbi i boli, onda se činilo, kotno kad bi se bilo njegovo otvrdnulo lice ganulo i zaškurilo od pomilovanja, njegove kamene prsi su se na hipac zdignule i na oči mu je dozvirala jedna svitla suza, jedna vruća suza za žive.*

Po stazici med poljem se šeće jedan stari školnik u mirovini.

*Teško i trudno od težine mnogih - mnogih ljet načinja korak za korakom. Okolo nje-
ga si farulja protuliće. Starac srće s punimi plući u sebe dušeći,
okripljajući majuški zrak – je li će ga već moć k ljetu? – i s dičinjim veseljem gleda kot
poskakuje u grmu od kite na kitu jedan palčac.*

*Dalje, na jednoj širokoj tabli ukapaju burgundicu. Sve mladi, zdravi junaki i divojke,
jednoč njegovi školari.*

Stari školnik postane, upre se na palicu i dugo, miljano-željno gleda u nje. Pak si misli: „Ej, Bože, kad bih ja nek još tako mogao.“ Jedan ditić ga zagleda ter veli: „Glejte der toga staroga ljenjaka, kako ziva va nas, ne da bi nam došal pomoć.“ A njegovi drugi i družice se nasmihuju. Glasno i špotljivo.

Stari palir za njimi nek maše glavom. Ali ništ ne prigovori. Boji se mladih.

Perica i Jandrica su zgora, na jednoj črišnj. Općinskoj črišnj. A zdola, pod črišnjom stoji vrdir (poljar). Vrdir se grozi, a dičaki se plaču. I čim se on jače grozi, tim oni jače zazivaju majku i lizu sve više ter više na stablu.

Sada se vrdir domisli i splazni za njimi na stablo. A Perica i Jandrica nek hop!

I najednoč su dičaki zdola, a vrdir zgora. Vrdir se još uvijek grozi, a dičaki se sada smiju. I čim se on srditije nagraža sa sucom, tim mu se oni jače ukrivljaju.

Ovo su: dica.

Na sjenokoši kosi jedan kosac.

Sada se nastavi, otare kosu s travom pak zagrabi najzad za brus. I kot vrže ruku na hrbat, tako mu i ostane leže na hrbtu, ar u ovom hipcu je zagledal na putu jednoga gospodina. I gleda ga, nek gleda, dokle ov do njega dojde, kot uza njega mimo projde, gleda još čtvrt ure i za njim, dokle mu se zgubi u jednoj dragi. Onda tegne brus iz tobolca, pljune na njega, nabrusi kosu i kosi dalje.

Ovo je: seljak.

ŠTEFAC U VINOGRADU

U to je došao k njim gornik, tetac Šime. Njemu je, človiku bistroga oka i šaljivih riči, pravoda već zdaleka palo u oči ukunjanje i leharenje djaka, te se sada, kad je dostignuo djelače, upro na pušku i porugao:

– Hoho! A ča to imate med vami za tobrača? ... Jednoga študenta? ... Glej, glej! ... Ne b' si bio mislio ... Ja sam se uvijek nadijao, da će biti jednoč od njega farnik ili oficir ... Pak poglejte ga! ... Tako djela, kao da b' mu išlo za kruh! ...

– Aj, tečko, nekate nam ga još jače znoriti. I tako smo ga jedva spravili van, da nam malo pomore, – odgovorio je Štefačev brat Šimi.

Štefac nije spustio ni riči. Samo je muče zastenjao kao on, koga su pogodili u najbolnije mjesto i zasikao svojom motikom srdito u zemlju.

– No pak! Ča znamda nima pravo, kad se krati motike? – nastavlja je gornik Šime vragoljaste volje. – E, Štefac, ne b' se ja na tvom mjestu mučio i našuljio si ruke. Nego bih hitio tu motiku k vragu, pa b' se legao kamo u hlad. Ili b' se išao u krčmu kegljati s gospodini ... Bogme, ja!

– A pak sam se sada već i zasitio ovoga rovanja u blatu! Neka okapa on, koga je majka za to rodila! Ali ja neću djelati! I već nigda ne! – puknuo je dičak sada najednoč. Pak se kao zmahnut zgodio, čagod se mogao motikom u tla i pobignuo po vinogradu doli.

A za njim zaglušao po gori glasan i podrugljiv grohot staroga gornika. Stoprv, kad je dospio iz vinograda van pod slive, palo je Štefacu u glavu, da zapravo nima pred kim da biži. Ter je postao i ogledao se na hip najzad. I vidio je, kako stoji djed nasred vinograda i samo gleda i gleda za njim. Ali nije vidio, da su se svitile vrlomu starcu u očima i dvi žalne, samilosne suze. Pak se je dičak otpravio polako i muče prema selu. U njem je još kipio bijes, a srce mu tuklo od uzrujanosti u prsi kao bat. Ali jedva se odaljio nekoliko korakov od vinograda, u kom su se odzvanjale sada samo dvi motike, njegova srda se je namah rastalila, njegova se lica zažarila gorućim sramom, a noge mu nastale teške i preteške, kao da su obute u željezne čizme. I na-jednoč nije mogao više dalje ter je sjeo uz stazu i smirao zabljenim pogledom gori u vinograd. Čutio je, i to mu je sada kao pelin zažukilo sline u gutu, da je bilo njegovo ponašanje, osobito radi djeda, ružno, nevridno i ditiinjasto. Pak i vinograd? ... Ča mu je vinograd zakrivio? I bilo mu je, da je počinio nad vinogradom, u kom je probavio negda s djedom toliko blaženih dankov, grozan zločin, i nukalo, vuklo ga, da se mora odmah povrnuti te pokleknuti na tu svetu, blagodarnu zemlju i poljubiti ju onde, gde ju je zgodio u čelo, a ona je, – još sada mu gluši u ušima, – onako jalno zajauknula. E, da! Da samo toga vražjega gornika ne bi bilo onde! – uzdahnuo je Štefac. Pak se je tužan i vas slomljen, kao da se luči na svevijeke od vinograda, doma i roda, dignuo iz trave ... A ipak! Nije imao stari gornik pravo?! – zasiklo mu je opet kroz glavu. – Pravoda! ... Ja hoću ... Ja moram, da budem gospodin! ... Gospodiiiin! – zaviknuo. Pak je raskrio ruke u višak i smaknuo se po putu domom.

(Odlomak iz novele Štefanićev gospodin, VIII.)

Proznu tradiciju nastavljaju urednik HN **Mate Feržin** svojom pod pseudonimom Ivan Ljubić objavljenom novelicom *Marica Banović* (1928.) ka se bavi isto problematikom sudbine divojke iz sela u gradu. Pak **Fridrik Binting**, pravnik i urednik NT donša svoje zanimljive crtice, prikaze kot podlistak u novina, a ističe se svojim izbrušenim i zbitim stilom. Njegova je tematika uz seosku sredinu proširena i na bojnu tematiku iz Drugoga svetskoga boja. Neki ga kritičari gledaju za jednoga od najboljih piscev crtic i prikazov u novijoj gradišačnskohrvatskoj književnosti. **Bela Schreiner** se je istaknuo svojom novelicom *Probijanje u vječni led* (1971.) kojom tematikom nastavlja putopisnu tradiciju i prikazuje dalmatinske mornare kot mornare na glasu u austrijskoj sjeveropolnoj ekspediciji Juliusa Payera i ratnom tematikom, osobnima doživljaji s balkanskoga bojišća romanom *Skok konjića* (1981.) u kom govori o diozimanju gradišćanskoga Hrvata, oficira u akciji Rösselsprung, desanta na Drvar 1944.

Bela Schreiner

Odlomak iz romana SKOK KONJIĆA

– Sigurno poznajete klanac i dolinu Vrbasa. Dva puta ide u klanacu cesta na mostu preko šumeće njegove vode. Ovi dva čelični mosti imaju takovu vrednost, da je Wehrmacht nije dignuo u zrak iako je jur tri puta morao napustiti Jajce. Ni partizani je nisu dirnuli, ar su jedini ulaz u grad iz sjevera. Gdo ima ove dva moste u ruka, ta drži u šaki ključ za grad Jajce. Ove moste ćemo posjesti.

Rittmeister udri šakom po karti i pogleda slavodobitno Marića.

– Čujem rič „mi“. Sam i ja uključen?

– Tako je. Vi i ja i jedan moj pojačani vod. Dobili smo jur potanke podatke od Gavre. Ovput mislu partizani ozbiljno i ne kanu već prepustiti moste i grad. U betonske stupe izdubili su škulje za mine i će moste prije dignuti u zrak, nego je ovput ostavu Nimcem. Na nji stoji dupla straža dan i noć. Ovu stražu moramo odstraniti, prije nego bi raskinuli moste. To je preduvjet i temelj za otvorenje grada. Jasno?

– Ne potpuno. Mi to ne moremo jedinim vodom Branderburgovcev – iako je vrlo cijelim – zauzeti moste i grad i nje držati suproti napada partizanov.

– I to ne tribamo. Naši su samo mosti. Grad će zarobiti iz sjevera Oklopni regimena 202, a s juga 13. Iovački regimena Sedme divizije Esesovcev. Grena-dirom oklopne divizije moramo samo otvoriti vrata za grad tim, da prije posjednemo moste i ne damo, da je raskinu partizani.

– Sigurno će se početi ta šala, kad oklopnjaki stignu simo k nam u grad. To neće ostati partizanom nepoznato. Onda će jur čekati na nas, kad su alarmirani.

– Oklopnjački regimena neće postati u gradu. Na maršu kroz dan i noć idu ravno od Slavanskog Broda direktno za Jajce. Juriš iz pokreta!

– Poznate, Herr Rittmeister, ta osam kilometarova dužičak klanac Vrbasa? Nad vodom i nad cestom dižu se naglo skaline na visinu od sto, dvisto metarova. Ako je cesta iskopana i minirana more šakica oštih striljcev zastaviti dane dugo čitav regimena.

– U svoji oklopljeni vozila će probiti i ne smu paziti ako im tukeću kogule na hrptu. Za mine na cesti i za grabe imadu svoje pionire. To neka bude njihova skrb. Kad bude tako daleko ću vas pobliže uputiti u svemu.

Marić si jur natezao kožne rukavice pa još pita: Bi mogao imati za sutra VW, Herr Rittmeister?

– Zašto ga tribate?

– Profesor Golubić iz Etnografskoga muzeja će mi pokazati groblje Bogumilov u Čelnicu. Tribam auto za pol dana.

– Kako je bilo ime profesora? Golubić? – Rittmeister poseže u veliki ormar i prelista onde nekoliko karata, digne jednu van i pita: Mustafa Golubić?

– Da, točno, ča je s njim?

Rittmeister se nasmiši. – Ta dobri gospodin stoji pod nadgledivanjem. Obavijest ustaše: Nepouzdan! Svitujem vam, da ne idete s njim na ekskurziju. Moguće, da se već ne vratite.

Stvar s profesorom Golubićem mu nije išla iz glave. Učenjak je, filozofski naobražen, intelektualac pak šije s komunisti! Da li mu odgovara komunizam i njegova ideja ili već narodno oslobodjenje i ujedinjanje Jugoslavije? Ili želi jur sad osigurati svoje dje-

*Io i svoju glavu ter se naslanja na Tita? Gleda borbu Nimcev jur zgubljenom?
U blizini narodne banke sretne profesora. Ov ga udvorno pozdravi.*

– Kako ste, Herr Oberleutnant? Zašto niste došli više do mene? Možemo krenuti svaki dan. Naš prijatelj nas čeka.

– Ne mogu s vama u Čelinac, dragi profesore, jer ne dobivam auta. U koji pravac idete? Da vas pratim?

– Moram na tržnicu kod džamije. Ima već ranog povrća. Moja službena ide za kruhom i maslom.

– Vam je pravo da vas pratim?

– Meni to ne pači. Nećete dobiti vi poteškoće, kad se kao oficir Wehrmach-ta sastajete s jednim sumljivim?

– Znete već to sami, profesore? Mene su upozorili zbog vas. Vi ste pod nadzorom Ustaše.

(Odlomak iz 6. poglavlja Obruč)

Po Drugom svitskom boju se javlja **Augustin Blazović** od 1949., kada objavi pod pseudonimom *Figovo drivo* za mladinu i ostaje sve do smrti 2004. plodan pisac pjesam, proze i dramov. Veće prozno djelo mu je roman kot podlistak u „Crikvenom glasniku“ od 1962. o slavnom branitelju Kisega Mikuli Jurišiću pod naslovom *Gavran i šćipavac*. Zamišljeno je djelo kot uvod u veće prozno ostvarenje o doseljenju Hrvatov u okolicu Kisega. No do tog nije došlo. Ostaje vjeran tematiki matična zemlja i nova domovina u noveli *Od Vulke u Velebit*, 1967., u kojoj na primjeru učitelja Valentina kani pokazati rastrgnutost dvojne duhovne domovine. I u romanu *Kade ću najti dom?* kani razvezati svojevrimeni život u velegradu Beču i malim hrvatskim selom u Gradišću. Slijedom obiteljske tradicije ide u prikazi u nastavki (po kalendari) *Veliki i Mali File* u ki na pustolovan način prikazuje život naših starih prije PSB a svitska povijest se odražava u jednostavnoj seoskoj svakidašnjici. Značajna su i njegova prozna djela vjerskoga karaktera kot i dramska ostvarenja, ka su rado igrana po gradišćanskohrvatski pozornica. U kratki prikazi, crtica prikazuje rubne, neobične dogodjaje i nahere karaktere a i sam je živio u raskoraku izmedju svoje svećeničke obaveze i svitskoga života nedoglednih obavezov, ke nikada nije mogao dovesti do usavršene primjernosti, tako mu i jezik zrcali rascipljenost neizvrili misli.

Iz crtice „**ATA-TATA-TA“ i „HA“**

Jednoga je dana zginula Kati nje najdraža kokoš: lipa, mlada pepeljužasta. Od svih kokoš je ova najveć nesla.

Ne, ovo već nij mogla podnesti. Posudit će si tu susjedu Margu, kot ju nek strefi na ulici. I napasala ju je.

Ljudi dragi! Bio je to koncert. Najprije su si dobro zizdivale, onda jedna drugoj kazale ... no, onu oblost, ka se za haljami shranja pod hrptom. A zatim je počela Margga, kad drugo već nij mogla, vikati: „Ata-tata-ta“, „Ata-tata-ta.“ „Ata-tata-ta“. K nje dibokomu alt glasu kontrala je Kata oštro svoje „Koko-koko-dak“, Koko-koko-dak“, „Koko-koko-dak“.

Na vikanje došla je van znatiželjna susjeda Hilda pak nadopunila ulični koncert svo-

jim tankim visokim „lhi-hihi-hi“, „lhi-hihi-hi“, „lhi-hihi-hi“.

To vam je bio tercet. Steklo se je na ulici već ljudi, neg kad bubnjar bubnja.

Koncert je tako dugo durao, da je stari pastir, rentoš Luka, počeo u svoju masnu kožnu kapu „ajnitrit“ brat. Ali toga nij dao ni Kati, ni Hildi, ni Margi, nego ga je popio na krčmi u veselom društvu.

Iz romana **GAVRAN I ŠĆIPAVAC**

Vrijeda zatim počeo je Ibrahim sve jače i jače nagovarati Jurišića da prestupi od Ferdinanda u službu presvitloga cara Sulejmana.

„Takovomu vitezu, kot si ti, dragi Mikulica“ – laskao je hrabromu kapetanu Ibrahim – „bilo bi mjesto na našoj strani.“

„Presvitli gospodine!“ – odvratio je ponizno i lukavo kapetan Jurišić. „Ja sam dao vjernost kralju Ferdinandu. Kako bih ja mogao polamati moje obećanje? Ča bi imao hasni presvitli sultan od jednoga izdajnika?“

„Eh, Jurišiću moj! Ne bi bilo to izdajstvo. Ti samo napusti službu nesposobnoga Nimca Ferdinanda. Dojdi k nam i dostignut ćeš najviše časti. Neka biti tako tvrdoglav! Škoda bi bilo za Te! Vidiš, da i tvoj kralj ne drži svoje riči. Zač ti ne dojde na pomoć?“

„Dojt će, kad meni bude potribna pomoć.“

„Oj, neka tako govorit! Vidiš, da i tako moraš predati svoj grad.“

„Ja predati grad!? Nikad i nikad!“

„Ne hrusti se toliko. Ja tribam samo još jednoč ritnuti u tu krtalovinu, ku ti zoveš gradom i bit će konac tvojemu gradu i tvojoj hrabrosti.“

„Bolje je dično i hrabro umriti, neg kukavo izdati sebe i svoju vjeru.“ „Bolje je, dragi moj, živiti neg umriti. Za koga ćeš umriti? Za koga braniš ov grad? Za se? Za svoje Hrvate? Ne! Ne! Nego za skupe Nimce, ki ti još ni toliko novca ne dadu, da znaš plaćati dva – tri tuceta vojakov. Za koga se biješ? Ne za svoje, nego za tudje. Ča je tebi Nimac? Ča je tebi Ferdinand?“

„Ti ne razumiš toga. Nas skupa veže u jedno bratinstvo naša kršćanska vjera.“

„Ha-ha-ha! Lipo bratinstvo!“ – osmihavao je Ibrahim Jurišića. Nij li Nimac nam u kri- lo bacio tvoju hrvatsku domovinu, samo da očuva svoje varoše, svoju trgovinu, svoje bogatstvo?“

„Hah!“ – kriknuo je žuko Jurišić. „Ne čini li isto i tvoj cesar? Ne pustoši li našu hrvatsku domovinu? Ne vuče li u ropstvo našu dicu, ne tlači li naš narod? Tvoj cesar je najveći neprijatelj našega hrvatskoga naroda.“

VELIKI I MALI FILE

(odlomak)

Ar moj djed File biše vozar ili kako su onda htili reći furman, i zato je bio mnogo na putu. A vozio se je u kumpaniji s djedom moje majke, s ocem kanonika Franje Horvata, ki se je isto zvao File, ali je bio mali, i zato su ove dva nejednake furmane-vozače zvali „Veliki i mali File“.

Bili su u mnogom različni, ne samo po tijelu, nego i po karakteru. Veliki File se je držao ravno kot grof, koracao je oštro kot general, bio ponosan i gizdav na sve: na

svoje ime, na svoje sine i kćere, na svoje imanje, a najveć na svoje konje. – Mali File je opet bio hitar u misli, u govoru, u gibanju kot živo srebro, bio je zgovoran kot diplomat, u trštvu vješt kot Židov, u svakom svakidanjem poslu praktičan kot on, ki zna tišuć meštrij.

Dakle dva sasvim različni muži, i prem su zarad toga jedan drugoga mnogo puta ismihavali, bockali, podbadali, svaki se je u otajnom divio sposobnošćam drugoga, pak su držali skupa, kot da su ne samo brati, nego pravi pravcati blizanci, ili kako se kod nas veli dvojki.

Još bi morali navesti **Antona Leopolda, Martina Jordanića i Matu Kočiša**, ki su se odali tradicionalnoj seoskoj tematiki, donekle u šaljivom, po ki put podrugljivom tonu, Jordanić uz sve to pogodi humorističku žicu ka punokrat spominja na konstruiranost. U njega grad više nije antiteza selu nego dodatna grana životnoga prostora. A Kočiš k svemu tomu grabi i za neobičnom tematikom svojega vrimenta, novo iseljavanje iz stare domovine Hrvatske i tragičnim sudbinam iz takove konstelacije (*Čuška, Budućnost prez ufanja, Kasno protuliće, Puzeći strah*) i tako dojdemo i u gradišćanskohrvatski tematika do socijalnoga romana s psihologizacijom suvrimenih temov.

Anton Leopold

MELANKOLIJA U SEPTEMBRU

(odlomak)

Kiša je šuštajući cmigala a jesenska magla je zavila sve ulice, parke i visoke varoške stane u nekakovu tugaljivu surinu. Ništa nije bilo čuti, samo podmuklo zujenje prometa pak teški glas jur od bliza u maglu zatopljenoga turma velike crikve.

Oni su hotili pojtji u lozu kraj Pratera, ali bilo je preveć mokro i neugodno, prava „melankolija u septembru“. Zašli su pak u Prater, kade su se vozili na orijaškom kolu i na velikom vrtuljku. Marko nij znao čim će poslužiti tudjoj divojki, iako ta vožnja u jesenski suzni dan nij dala čuda uživanja. Ar mimo suroga neba pak nekih konturov od blišnjega dijela varoša se nij moglo čuda viditi. Štefanski turam i Dunajski turam su bili zatopljeni u maglini i mokroj oblačini. Oni su pak sjeli u jednoj praterskoj krčmi, kade su se mogli pak opširnije razgovarati. Iz nekoga automata je glušala moderna glazba, a neka pjevačica je kreščala nerazumljive riči nepoznate jačke.

Marko je dignuo stakaoce s vincem, kucnuo se je s njom i joj rekao ljubezno:

– Meni je ime Marko, a kako smim Vas zvati?

– Jelica mi je ime, to je Helena, ali neki me zovu i Jelka.

– Lipo, lipo, draga Jelka! Drago mi je da sam Vas upoznao i da ste imali volju s manom nekamo pojtji. Ovako mi je donesao ov mutni i suzni ranojesenski dan ipak nešto sunca.

Marko je ostao drugu subotu opet u Beču. Ovput nij bio pozvan na djelo. Imao je sastanak, randevu sa svojom novom prijateljicom Jelkom. Doma ćedu se znamda čuditi, zač on nij došao, a znamda bi bio potriban i na kakovo djelo. Ali sada mu je ovo prijateljstvo vrlo važno i drago.

Ovput je bio u varošu krasan subotni dan takozvanoga „babljega ljeta“. Otpodne su

se oni šetali kroz jednu ugodnu livadu usred loze Pratera. Papirni zmaji su se dizali u višinu, a dica su veselo kričala. Na rubu loze su se još čule poneke ptice, a lišće na stabalju i grmlju počelo je jur žutiti i otpadati. Na ploti nekih šreberskih vrtov cvale su još kasne rože.

Marko pak Jelka su se usko sprijateljili, oni su prešli na „ti“, ča ćedu pak kasnije u krčmi vinom potvrditi. A kad je blizu njih pao jedan glatki smedji kostanj na klup je to onako po jesensku zatutnjalo, je to bio znak za nešto slatkoga i tajanstvenoga: za prvi kušac.

Ovako je pak u jeseni počelo cvitati novo prijateljstvo i neka tajna ljubav. Po melanholiji u septembru došli su pak dani puni sunca, mladenačke radosti i ljubavi.

Martin Jordanić

Odlomak iz pripovijesti **SUDBINA ŽIVOTA**, završetak

– Vas moj život sam bio poslušan i ostat ću poslušan. Pak zač ja ovde uopće mudrujem. Ako ova floša spade doli, će se razbit, iako je snig jur zakrio zemlju. Prepričit morem da se razbije, ako ju popijem iako sam potom pijan ... joj, kako mi je vruće. Pak skoro sam se zabio opet napit.

Matoš je opet potegnua iz floše. Ćutio se je vedrijim. A vino mu je ugodno strujalo po žila. Onda je zatvorio flošu i ostatak vrgao na šporet, oko koga je počeo koracati. Opazio je, da noge ne kanu onako, kako si to on i želji. Zbog toga se opet sjede i sam sobom počne govoriti:

– Ja sam pijan. Gdo ovo jur more razumit?

U istom hipcu se je odvezao mimo auto, ki je zglasa zatrubio.

Matoš se drhne i zavikne:

– Kuš, stari. Zasmrdjuješ vas zrak, a pak se još ufaš ča vikat?

Matoš najednoč zašuti i tužno nategne glavu. Oko njega je vladala velika tišina. Počeo je plakati i pri sebi tiho zdvajati:

– Oh, majka moja, ne moreš bit zato, ča si me rodila i bolje da ne znaš o meni. Ti si sada barem srićnija od mene. A ja sam ostao kaštigan s vječnim siromaštvom. Majka, ti si mi bila sve na svitu ... Oh, kade si mi, moje rodno selo? Moje polje. Kako je bilo lipo doma. Bome, lipo je bilo dokle nij došla ona, ona, ka me je zakopala u vječno siromaštvo. Oh, ta prokleta divojka!

Matoš je opet zgrabio za flošom i u misli nazdravio Marijani:

– Daj, da se napijem i na te, ako još kade živiš. Nisi to zaslužila, ali Matoš je dobar človik. On oprosti svim.

Kad je nagnuo flošu i se iz nje napio, mu je došao na pamet i stari invalid: – Oprosti mi, ča sam ti popio vino. Laku noć stari i lipa hvala ...

Matoš je spraznio flošu do dna i ju hitio, da se je razletila u kusiće.

– Poj k vragu ... sad si me i ti ostavila! – zaviknuo je za flošom.

Onda mu je glava još jače klonula na šporet i tako je zaspao. U snu je vidio, kako je došla njegova Marijana ... nježno ga je gladila i mu tihim glasom govorila:

– Matoš, hodi, idemo domom. Hladno je, prehladit ćeš se.

Kanio ju je objamiti, ali nikako nije mogao dojt u nje blizinu. Pokusio se je približiti k

njoj, ali ona se je sve već odaljivala od njega. Konačno je sabrao sve svoje moći da ju ipak k sebi privliče. Bilo mu je, kot da ju jur čuti u blizini, da ju more poljubiti. Raširio je ruke ...

U snu je spao na hladnu zemlju, i već se nije stao.

Drugi dan jutro su vrtljari u parku našli mrtvoga Matoša. Ležao je uz šporet sa zadovoljnim posmihom na licu kot da bi kanio reći:

– Savladao sam sudbinu mojega života.

Mate Kočiš

Odlomak iz romana **BUDUĆNOST PREZ UFANJA iz XXI.** poglavlja

Minulo je ljetodan otkada je Štefan slobodno živio u njemu milom očevom domu. Po nedilje je rado bivao na malom brižiću za stanom, kade je mogao, zadubljen u misli, zaprtimi oči sanjarati. Kot u dani mladosti se je Angelika višekrat pridružila k njemu. Pri ti prilika su si mnogo povidali i tako je Štefan dočuo sve skrbi, brige kot i težak staliž koga je preživela Angelika otkad su se oni razlučili.

Otkad je on bio u nje blizini Angelika već nije zakrivala svoju ljubav prema Štefanu. Ali ona mu svoju ljubav nije namećivala i rivala, nego je strpljivo čekala dokle Štefan sam po sebi najde put k nje srcu. Angelika je čutila, da on još nije zizma prebolio nesrićnu prošlost i da on mora najprije najti k sebi.

– Štefan, zač si tako zamišljen? – je njega nježno pitala Angelika.

Štefan je jedan časak mučao i mislio, kako se je Angelika preminjila. I za nju nije ostalo stati vrime ko je u nje licu ostavilo ozbiljan slijed. Postala je zreloom ženom sa srićnim, ali i neugodnim životnim iskustvom. Njegov pogled je nježno lovio Angeliku kad joj je odgovorio:

– Teški su nam bili prolazni časi u ki sam mnogokrat bio sam, zaostavljen i pun zdvojnosti.

– Štefan, ja to znam. Predobro znam ja to. Zato ja tebe i potpuno razumim.

– Da, Angelika. Ti si mi uvijek došla na pomoć kad sam tribao pomoć i batrenje. Ne znam kako to morem nadoplatiti. Imaj moju iskrenu hvalu i oprosti mi, da si zbog moje krivice morala toliko trpiti.

– Štefan, ne govori o hvali i krivici. Ne morem te ničemu siliti, ar to moraš sam spoznati. Ali neka se stalno brani naše budućnosti. Preveć smo morali preboliti dokle sada konačno moremo biti zajedno. Moja ljubav je i danas još puna čežnje za tobom.

– Oj, Angelika, prevelika je moja krivica i strah zbog moje prošlosti. Ne morem već imati pravo da budem potpuno srićan. Melitin sinj me uvijek sprohadja, ar si nije zaslužila, da nje žitak konča na ta način.

– Pomisli. Ti si joj uvijek bio dobar muž. Ali ona je od nje ranih ljet bila sprokšena. Zapravo je bila u svojem žitku nesrićno dite. Znamda ju je nje rana sudbina zarad nje skvarenosti spasila od konačne propasti. Mirno pozabi sve ča je prošlo.

Dramska književnost

Svi (malobrojni) istraživači dramske književnosti med Gradišćanski Hrvati – oni govore samo o igrokazi/igrokazu – su došli do zaključka, da i ona ima svoje korijene u crkvenoj pismenosti, u vjerskom životu. Zvana toga da je zbog nesredjenoga materijala, nedostatkov seoskih arhivov, pretiranjem u usmenoj predaji ono ča nam je poznato u mnogim slučajima samo pretpostavka, ka nije u svakom slučaju ovjerena (Tutek 29).

Pretpostavka je svakako, da su crkveni prikazi, kot su bile Mulihove pokorničke prošecije, ke su u baroknoj crkvenoj literaturi na široko opisane, a u Fučekovoj monografiji o Mulihu i kartografski potvrđeni (Fuček, karta III:444), kot i rijetke, do danas sačuvane rukopisne *pašije* (... *na Cvitnu nedilju*, ... *na Veliki petak*), ka tradicija se do danas nije prekinula, dokaz za takove profane prikaze. A i preopširne, skoro epske jačke u naši čuveni molitveniki, kot je tematika Maloga Jezusa, Betlehemske pastiri, Na Novo ljetu, ... u korizmeno vreme i životu nekih svecev/svecic (Elizabeta, Lovrenac, Teofil, ...) ukazuju u svoji konstrukcija na nekadašnju dialošku scensku formu. Najbolje potvrđeni su dičji igrokazi/prikazi s kraja 19. st., ki se pak proširili i na omladinsko i odrasćeno djelovanje u oduševljeni prikazi legendov vjerskoga sadržaja. Najprije su to bili prijevodi a kasnije i vlašće produkcije. Poznate su legende o sv. Elizabeti, Genovevi, Fabioli, Agnjici, ... Betlehemske ciklus (Tutek:42) od naši najboljih prevoditeljev, kot je to Mate Meršić Miloradić, Mate Karal, Ignac Horvat, Martin Meršić ml., Franjo Fixl, Slavko Marhold, Anton Grubić, Ivan Jagšić, ... i brojni drugi. Originale imamo od Ivana Blaževića (više od 10 igrokazov za dicu), za odrasćene od Ferda Sinkovića: *Šesti pečat* (1972.), *Još nije pala šesta glava* (1982.), *O životu Nikole Tavelića, Očekivanje mešijaša* kot misteriji, ešhatološka igra, od Augustina Blazovića *Noe* (1963.), *Vratarića nebeska* (1980.), skupa Blazović-Geošić, Ribar Ljudi (1975.), *Sv. Martin biskup protiv volje* (1985.) i djelovanje Ivana Zakalla, ki je svojimi kratkimi vjerskimi akcijskimi igrokazi u crkvenom prostoru, pred oltarom, pokušio razbiti avantgardističkim metodami okamenjene tradicije starih legendov. Tutek ima raščlambu o bogatom ali dugo prešućenom/zamućanom kazališnom Zakallovom ciklusu, ki u potpunosti odstupa od dotadašnje crkveno-laične prakse. To je ciklus o Jezusu Kristušu (oko 14 igar), ciklus hagiografskoga karaktera (3 igre), treći ciklus s marijanskom tematikom (2 igre) i svitski sadržaji (oko 9 igar), čime je on stvorio čisto novi prikazivački žanr i oblik u svakom pogledu. Za Zakalla je dramska forma: *laici, ... budući nositelji crkvenog i vjerskog života, trebali biti izvođači, a dramski predlošci trebali bi se izvoditi u crkvi, živi dio vjerskoga i crkvenoga života.* (Tutek:60).

U nabožnu tematiku moramo ubrojiti i *Simona Cirenaca* (1975.), *Pobigli smo pred njim* (1977.), *Naš normalni svijet* (1979.) i *Quo vadis domine* (1981.) od Franje Grozaja, sve po opširniji postojeći literarni predloški.

Dobro razvijeno i oduševljenjem izvodjeno narodno (pučko) scensko prikazanje moremo s literarnoga stanovišća podiliti na prijevode i izvorne kusiće. Zvana toga po sadržaju na preudarane smišnoga, humorističnoga, zabavnoga s rijetki slučajima tragičnoga ili preozbiljnoga sadržaja. Prijevodi potiču iz preobiljne obljubljenega ugarske narodne kulture *népszimű* = glazbeni komad ki prikazuje idealizirani seljački život

i bečanskoga *Volkstheatra* = narodnoga (pučkoga) kazališća. Pokretač toga pokreta je ambiciozan Martin Meršić st. farnik u Velikom Borištofu, ki svojemu nećaku Martinu Meršiću ml. daje nalog – a to je bilo u trendu ondašnjega vrimena – da prevede za narodno kazališće/teater neke vrlo popularne ugarske ili nimške zabavne igre kot je to: *Seoski gauženjak*, *Žuto ždribe*, *Črljena mošnjica*, *Cigan*, *Sirota plemenitoga srca*, *Lumpaci vagabundus*, *Črv savjesti*, ... i puno drugoga, ke igre su imale veliki broj melodijov u ke su se zaljubili naši ljudi, ar su si rado jačili. (Do danas si med čini ili na kraju jaču, tamburaju kot završetak igrokaza.) Vrimenom im se je grostilo prevadjati i sami počeli po svojem kroju pisati igrokaze, zabavne, domoljubne, ljubavne, preglednim zapletom ali i o problematiki narodne grupe, svakidašnjega žitka. Ako je na početku čista zabava, razbibriga na oku, vrimenom dojdou i problematičniji sadržaj i na daske. Na početku imamo štentajuć, neodlučno izvorne produkcije ali vrimenom postane posebna opsesija i postavi ravnotežu med prijevodi i originali. Izgleda, početkom nisu vjerovali u vlastite snage književnoga stvaranja.

Akoprem imamo i anonimne dokaze za originale početkom 20. st., prvi imenom poznat nam je učitelj **Tome Bedenik** (1889.-1940.), po sebi problematičnim karakterom, ki je 1924. publicirao u HN alegoričnu igru po uzoru dubrovačkih pastirskih igar *Oganj* (1924.), ku je Ignac Horvat u novina okarakterizirao zbog svoje markantne kratkoće: *skupazgrabit ter izrazit vse teškoće, tuge i veselje našega maloga gradišćanskohrvatskoga naroda*. Od njega je i igrokaz *Domaća zemlja* (1929.) kom se načinja bogata tematiku toposa domoljublja i suprotivnost prema varošu, ku su dramski pisci redom obdjelivali. Tim počinje i bogata djelatnost seoskih amaterskih kazališnih društav, ke moremo/moramo gledati za najvažniji čimbenik u budjenju, održavanju, njegovanju narodne svisti i jezika u izvanškolskom ambijentu. Uopće moremo kazati da izmedju dva boja je amatersko kazališće Gradišćanskih Hrvatov doživilo svoju najlipšu periodu ča ima svoje opravdanje u ondašnjoj društvenopolitičkoj svakidašnjici.

Uz učitelja Bedenika izmedju bojev piše igrokaze svećenik **Ivan Jagšić** i učitelj **Jandre Kuzmić**. Jagšić pod stanoviti i alarmirajući doživljaji asimilacije u nekadašnjem čvrstom hrvatskom selu Gijeci napiše 1933. *Naši-Vaši/Naša krv* o suživotu Hrvatov i Nimac u jednoj općini.

Tipično narodne karaktere postavlja Jandre Kuzmić u svoji kusići: *Aldov dužnosti* (1932.), *Ljubav bližnjega* (1934), *Hudobni krčmar* (1934.) i *Jačkarno društvo* (1934.), više za prigodne zabave po seoski potriboća.

Za vrime boja muču muze! – veli poslovica. Znamo ali da je Ignac Horvat za vrime boja napisao svoja najbolja djela, med njimi i *Školnik zvonar*. Još jednu posebnost imamo na polju kazališnih igar za vrime boja. Ženske su preuzele režiranje i sve uloge, organizirale, akoprem je je nacionalsocijalistička vlast izrivala iz javnoga prostora, prikazi su u privatni prostori, po štaglji i crikveni (pred)dvori. Tako imamo dokaze za nekoliko predstavov za vrime boja.

Po Drugom svitskom boju je glad za zabavom, šalnim predstavami, za duhovnom

hranom a ne u posljednjem redu samozabavom glumac bio neutišiv. I redom moremo pratiti sve do kraja 80-ih ljet, da se skoro sva hrvatska sela uključila u aktivne seoske laične predstave igar. Kada se pak izgradnja prometne mriže i koncentracijom režizerov i piscev igrokazov počne centralizacija i fokusiranje na nekoliko mjest, tako na Klimpuh (Geošić-Blazović), Cogrštof (Šoretić-Pichler), Frakanavu (Weidinger), Mjenovo (Deutsch, Zvonarić), Čajta (Varga), Pinkovac (Sinković), Nova Gora (Novak), Petrovo Selo, Koljnof. ...

Veljek po boju 1946. dojde *Školnik zvonar* od Ignaca Horvata na pozornicu. U njoj je Horvat na tradicionalistički način obdjelao dužnosti školnika (školskog upravitelja) i nesnošljivih seoskih klandrov, ke prouzrokuju tragediju iz praznovjerja. Oko igrokaza je nastala i prva opširnija kritika i polemičan nesporazum izmedju autora i učiteljstva. Deset ljet kašnje, 1956. se javi dramom/igrokazom *Brate, ostani doma*, u koj se bavi žgećom tematikom bižanja iz sela, a 1971. prilikom jubileja priključenja teritorija k Austriji historijskom igrom *Pedeset ljet Gradišće*. U njoj daje egzemplarični pregled proteklih pedeset ljet u Gradišću. Uz ovih ima i nekoliko jednočinkov u prvom redu za dicu. Jezik mu je klasičan regionalni gradišćanskohrvatski, akoprem je bio zalagač za približavanje hrvatskom književnom jeziku. Po prosudbi Tutek (128) je svojim dramskim djelovanjem *otvorio put k „novom“ tipu konzervativno-tradicionalističkog koncepta pučkog komada ... prožetog jednim dijelom društvenokritičkim naglascima, a utemeljenog na prosvetiteljskoj funkciji.*

U toj funkciji ga je najdosljednije slijedio **Joško Weidinger**, ki je po svemu i najrodovitiji pisac dramskih igrokazov, po broju oko polsto. Svoje teme gradi na zavičajnom tradicionalizmu agrarnoga društva, romantično na konzervativni vridnosti. On pokušava povezati zabavu s kritičnošću neodoljivom linijom promjene, preloma društvene strukture. I njemu je selo i urbanost protivrječnost iz čega mu izvire tragično-komičan stil, ki prikriva ozbiljnost povijesne situacije. Akoprem je mišljenja da moramo očuvati i braniti gradišćanskohrvatski idiom od južne književne norme, skrene pri kraju svojega stvaranja u dvojezičnost, no ne u gradišćanskohrvatskohrvatsku nego u gradišćanskohrvatsko-nimšku. Tako misli opravdati dramatične promjene kulturne situacije u gradišćanskohrvatskoj sredini.

ISTRIJANSKI ČAVLI!

Bili smo na odmoru ... To znači, moja žena i ja, naši dva sini i naša kćerka. Smjestili smo se u jednom privatnom stanu, koga nam je na raspolaganje stavila jedna bolničarka iz Pule, ka je ali u Beču djelala.

Jednoga dana se je pak dogodila nesrića. Polamali smo stelju ... Ali prosim, ... ne moja žena i ja, nego naši dva jako živi sini. Za reparaciju stelje bi bili tribali par čavlov. I tako se otpravi žena u bližnju željeznaru, da priskrbi čavle. Po našu pravu hrvatsku se takova prodavaonica željeznara zove *Ajzhondljunga*.

Misleć, da se čavli u Istri drugačije zovu nego kod nas u Gradišću, si moja žena počne jur na putu u željezaru pripravljat sva moguća opisivanja toga špičastoga inštrumenta, komu se kod nas jednostavno veli čavao. Stupi nutar u željezaru, kade jur čeka jedan zaista uljudan prodavač. I onda se razvije slijedeći razgovor.

Moja žena Anka: Dobr dan!

Prodavač: Dobar dan! Molim, ... što bi trebali?

Anka: Znete ča bi mi prauvali, ... trebali?

Prodavač: To ne znam, gospodjo! ... Ali nadam se, da ćete mi kazati!

Anka: (*Nervozno.*) Da! ... Hahaha! ... Znete kad se ne znam tako dobro po vašu izrazit, ... ar ja sam iz Gradišća.

Prodavač: (*Nasmiješi se.*) Eh, ... pa to nije problem. Ako se ne varam, vi ste Hrvatica iz Gradišća i naredno na odmoru?!

Anka: Da, da! ... Tako je! ... Ovde sam s mojom obitelji, pak nam se je neka nesreća stala, ... ja mislim, godala.

Prodavač: (*Skrbno.*) Ah, ... unesrećili se? ... Možda nekakav udarac s vašim kolima?

Anka: (*Nasmiši se.*) Ne, ne! ... Znete, stelja je kraj!

Prodavač: (*Začudjeno.*) Molim? ... Ne razumijem točno!

Anka: No znate, ... krevet, ... da, ... krevet se je, nam se je polamao ... Mr znate, ta skradnja daska!

Prodavač: Ah, ... u krevetu se desila nesreća?! ... Razumijem, razumijem!

Anka: Ne, ne! Znete, ta krevet se je polamao, ... no, bejk je, ... no, ... jedna daska je spala doli.

Prodavač: Iz kreveta?

Anka: (*Srićno.*) Da, da, ... krevet se je slomio! Da!

Prodavač: Krevet se slomio? (*Nasmiši se.*) Burna noć, ... je li?

Anka: Ča? ... Aso! ... Ne, ne! To nij bila burna noć, neg' to su bili naši dva sini!

Prodavač: A tako! ... A što bi vi trebali?

Anka: A ja bih trebala, ... mr znate, ... no, ... tako ča iz željeza.

Prodavač: (*Amizira se.*) Gospodjo, ... pa imamo sve iz željeza.

Anka: No da! ... Ali ja trebam onako nešto, ... tako ča za zabit! ... Za reparaciju trebam to! ... Tako ča željeznoga, ča se va drivo nutar ... No ...

Prodavač: Imam odmah! (*Doneše male šrafiće.*) ... Evo, ovo će vam odgovarati!

Anka: I ovo nij to, ča ja kanim! ... Znete, to je tanko, pak ima na koncu špic!

Prodavač: (*Zamišljeno.*) Špic? ... Hm ... Špic? ...

Anka: (*Pomaže mu.*) Da, ... špic! ... Mr znate, to je tako nešto, ča se ne zašrafa nego zabije! (*Kaže s rukom znak zabijanja.*) S hamracom, ... no, ... s batacom! ... Ni, ... kako ću vam to razložiti?

Prodavač: (*Maše s glavom.*) Gospodjo, ... ne znam što mislite ... Zaista, ne mogu si predstaviti! ... (*Ali onda se najednoč prodavaču ali rasvitu oči.*) Gospodjo, ... možda želite vi čavle?

Anka: (*Skoro se zlomi.*) Ilijenoo! ... Da!, da! ... Čavle tribamo! ... Pak ja nisam mislila, da se i kod vas čavao, čavao zove ... No vako ča!?

I tako su pak svejedno ti južno-hrvatski čavli došli u skradnju dasku te polamljene stelje u Puli na Istri.

A od onda se svako ljeto odvezemo doli na Jadran, da te naše Hrvate u staroj domovini naučimo spametno po hrvatsku govorit. Ar lipo polako bi morali i u Hrvatskoj znat, da kako se po hrvatsku jednomu čavlu veli! ... Čavao! No, ne?

Najveći korak prema modernosti iz tradicije je načinio svojim dramskim stvaranjem **Augustin Blazović**. On je tradicijskom sadržaju dao i po sadržaju i po jeziku novi oblik i dobio veliku popularnost u narodu. Osebito s *Koliko smo, to smo* (1961.), na ku komediju su slijedile *Jutro, na podne, na večer* (1970.), *Popareni zaručnjak* (1982.), *Gospodin špan* (1974.), *Slamni udovac* (1990.) kot komedije na ke slijedu igrokazi s ozbiljnim sadržaji. Zapravo je započeo 1959. vrlo ozbiljnom tematikom izumiranja zbog diteta jedinca, ugašenja obitelji po naši seli s tragedijom *Hiža Drašković*. Uvijek je bio u dilemi izabrati ozbiljnu tematiku s moralnim čistim sadržajem, nekakvom melankolijom ili zabavljati, tragedija *Skrbitelj sirot* (1982.) o dici, ka moraju odrast prez roditeljev, *Noe* (1963.) misterij-drama, tragična biblijska tema o pokvarenosti svita, *Vratarica nebeska* (1980.) bečanskom legendom po nazivu Himmelfortgasse. Skupa sa Štefanom Geošićem je postavio na pozornicu život sv. Petra *Ribar ljudi* (1975.) i sv. Martina u *Sveti Martin, biskup protiv volje* (1985.) s velikim uspjehom, ar su farniki mobilizirali svoje vjernike.

O jezičnoj dilemi Augustina Blazovića i s njim skupa jedne cijele generacije raspravlja Ivo Sučić u monografiji o njemu, on veli: *Svojimi djeli se je dotaknuo pisac Blazović razlikih temov na način, kim je med gradišćanskimi Hrvati prednjačio. Za te sadržaje je morao proširiti jezične mogućnosti, a nije se mogao rediti svenek po jur gotovi modeli i šablona. Kot poštovatelj Horvatovoga djela i njegove jezične koncepcije se je počeo naslanjati na standardni jezik, preuzimajući na široko rječnik standardnoga hrvatskoga jezika, ostavljajući pri tom ali u svoji teksti one riči i oblike, ke je na drugi mjesti čudaputi istoga teksta zaminjao standardnimi. Tim kočkrat zbudja u štitelju ćut jezične neujednačenosti. ... (Sučić 2012:118) ... No kad bi imali i sva sredstva u obiljnosti na raspolaganje, svejedno bi ćlovik ćudaputi diboko u duši ćutio, da nije napisao i izrazio ono, ća je kanio i tako, kot je kanio. I ovde dajmo zadnju rić pjesniku;*

Misli i riči

*Misli za ćelom
ćuti u srcu
zać vas sne more
izraziti snažno
jezik mlahavi?*

*Riči ostaju
kotno u magli
tamne daljine
nemoćno slabe.*

(Sučić 1996:121-122)

Odlomak iz drame **HIŽA DRAŠKOVIĆ**

Bare: (*Nutar stupi bez toga, da bi ju drugi opazili bili.*) Ali, kako moreš tako ča reć ...

Anica: (*Pogleda u Miha.*) Zač ne date mira ovoj siroti?

Miho: Ja sam kanio nek dobro. (*Lamajući s rukami.*) Bože dragi! Kad bi se naši stari stali ... Koliko pokoljenj Draškovićevo je ovde živilo. A sada je konac ... konac ... konac svemu. Ovo je za zdvojiti!

Draškovička: (*Mrmrljajuć.*) Da šogor, kletva tvoje majke nij dosegla samo mene, nego i Draškovićevo stan. Tvojoj materi je bilo preveć dvoje dice. Ubojala se je, da ću imat cio tucet porodov. (*Počne opet mutnije govorit.*) Ej kad bih ih nek imala, pol tuceta sinov, pol tuceta kćer. Kćere za Beč, sine za boj. A onda sama ostat kot utrgana kita u jeseni, kad joj lišće pospada i mahat dan i noć, po vjetri i godini, zdihavati za zgubljenim liščem, za zgubljenimi kćerami i mrtvimi sini. O ljudi, kade su mi dica? Kade su mi sini? Kade su mi kćere? (*S proširenimi rukami se zruši na susjedu, ka ju pokusi tolići. Anica takaj tamo skoči s čašom vode.*)

Bare: Ali Mare, ostavi to! Čemu jaukat za prošlost! Podaj se u sudbinu!

Miho: Moja mat nisu čemerno mislili. Gdo bi bio mogao najper vidit, da će nas boj tako strašno pogodit, da će sve ovo tako daleko dojt.

Bare: (*Dala je pit Draškovički, ka k sebi dojde i se malo umiri.*) Na svaki način je bio grih branit se božjega blagoslova. Ali Bog neka udili pokoj i oprošćenje pokojnoj susjedi. Nij znala, ča čini.

Miho: (*Zdihava već sebi.*) Kad bi se naši pokojni stali? ... Kad bi ovo vidili! (*Po nekoj stanki zabljen-zabunjen.*) No laku noć. Moram pojti domom. Kasno je. Je li ću moć i spat, to sam Bog zna.

Draškovička: (*Tiho, već sebi.*) Laku noć!

Anica: Laku noć, striča! Reci ti Kazimiru, ja mu željim sriću i mnogo blagoslova k ženidbi. Neka si dobru ženu najde.

Miho: (*Putem van brunda.*) Danas dobru snahu najt? To je sto puti gorje, neg najt dobru kravu na sajmu. No laku noć.

Odlomak iz komedije **KOLIKO SMO, TO SMO!**

Roza: (*Dojde nutra od ulice.*) Ej, krčmar! Kade te zlo ima? (*Ispod fertuka potegne bocu. Prema publiku razlaže.*) Znete, ja ne pijem piva. To mi je žuko. Mora bit strašna vrućina, da se napijem toga štajerskoga žukila! I vina ne! Za ime Boga ja nisam pijanica. Velu, da va neki seli piju žene s lonca vino. Fuji! Toga ja nikad ne bi. Ali znate, meni je potribno vračtvo, kad imam tako slab želudac. Mrvu, nek mrvičicu ruma ili konjaka va te, da se malo stepli človik.

Lojzek: (*Medjutim je nutra došao.*) Ča to brbljaš, hej, ti stara viška. Ti moraš onda mrazno čuda teja zlokat. Skoro svaki dan dojdeš po flašu ruma ili slivovice.

Roza: (*Razljućeno.*) Glej nek staroga zjalana! Ti znam još ni pravo nij da človik potpira krščana, mer ja morem pojti Židovu, ako ti preveć na vrat dohadjam.

Lojzek: A mer meni su povidali, da se tebi i židovski rum rači. Češ ti nategnut i mimo teja direkt iz flašice.

Roza: Ti užeranac, ti ćeš koga špotat i sramotit? Gdo najveć popije ako ne ti.

Još i nos ti se jur rascvita, kot modrocvijet.

Lojzek: No, Roza, i tvoj nos igra jur korizmenu farbu.

Roza: To je kad je vani hladno, krčmar! Bolje mi daj štampelj, a ovu flašu napuni, ali ne skupo.

Lojzek: Sam ja još komu skupo napunio, ja fergunam sebi, ali i svakomu drugomu.

Roza: Rado velu: skupi da, ali lakomi ne!

Lojzek: Ja ti velim to gilta obrnuto, lakomi će dat, nek skupi ne. (*Natoči bocu.*)

(1. čin, 7. prizor)

Puni zaokret od tradicionalnoga teatra je dala **Ana Šoretić** (*1952.) iz Cogrštofa sa svojom fiksnom idejom izvornosti i zdravim duhom naticanja u oporbi s amaterskom kazališnom grupom Klimpuh, ka je pod režijom Štefana Geošića redom posigala za stare tradicionalističke, seosko romantične sadržaje s velikim brojem posjetiteljev. Ana Šoretić od početka postavi svoju amatersku grupu na temelje originalnosti i najsuvremenijega modernizma. Na početku nije bila osvidočena o svojem programu ali se možda drhtavimi nogami pojavila pod imenom Marko Varga (!) 1970. s komedijom *Ako ti je Marko žao*, lokalnim seoskim jezikom i sadržajem ali ženskom tematikom, ča je svakako novum u našoj kazališnoj literaturi. I od toga vrimenta redovito sama autorica piše svoje izvorne tekste, režira i organizira predstave. Još nešto se mora istaknuti. Uz sadržaje i precizno uvježbanu scenu velika se pažnja pokloni interijeru na pozornici i korektnoj modernoj opravi glumcev s nakanom i tako uticati na narodni seoski ukus i pripeljati ga najsuvremenijem obliku života.

Tutek tematski dili (154) sadržaje na tradicionalno domaće, seoske sadržaji ili jako obljubljene biblijske (*Elijaš, po zvanju prorok* 1984.), ke lako idu u predodžbu naših gledateljev. Takovi su komadi: *Ako ti je Marko žao* (1970.), *Kupio sam si ženu* (1972.), *Daniel u lavskoj jami* (1983.), tematika modernizacije robotom *Rebecca* (1984.), *Gladni* (1990.), *Tutorica* (1993.), *Sudbina je pemsko platno* (2001.) ... A jednim kusićem *Dvojščina* (1994.) se dotakne žakljive teme nacionalsocijalizma i pitanja Židovov u naši seli. Istitotako se je odrazio u tematiki na pozornici i *Domovinski rat* u Jugoslaviji u kusiću *Bosanac* (1991.), ... A u kusići *Tutorica* (1993.), *Stari vuk* (1996.) se vrati kritiki socijalnoga stanja najbliže okolice s vlašćimi doživljaji, ku tematiku aktualizira i u djelu *Paradižom na holjinstvo* (1999.) i *Mali državni ugovor* (2000.) i *Bog mu daj pokoj* (2001.).

Pak druga, suvremenija, modernija tematika u ki su ideje iz najaktualnijih TV–serijov ili poznatih literarnih djel „posudjene“, ke sadržaje svenek prilagodi prilikam svoje najbliže okolice. Tako npr.: *Raskinuti ured* (1986.), *O Bog* (1987.), *Vitezi* (1988.), *Tri oci* (1989.), *Lutke* (1991.), *Orao i mačkica* (1995.), *Kanibali su med nami* (1997.), *Dan* (1979.), *Romana i Julius* (2005.), *Umorniki i drugi špecijalisti* (2006.), ... Medtim ali u magisterijskom djelu Silke Billisics (2006.) postoji po sadržaju i nešto malo drugačiji raspored (49).

Po formalnoj analizi se koristi i uhodjenih dramskih konceptov ali u *O Bog* (1987.), *Lutke* (1991.) i *Stari vuk* (1996.) se koristi kontinuiranim tekstovnim i vrimenskim oblikovanjem, po tektoniki kusića. Primjećeno je da Ana Šoretić polaže težišće na komunikaciju, na dijaloge, odnose med ljudi, spontanost u kojoj ćuti moru i zapeljati, ne toliko kot Weidinger na točnost i kristalnost izraza. Ana Šoretić se u svoji kusići ne obraća romantičnom seoskom ambijentu nego suvrimenom, tokom vrimena prominjenoj aktualnoj situaciji i tako svojimi kusići daje književnojezično zrcalo našega društva.

BOSANAC

(Iz novelice „Eva na pragu“)

(Zastor je zaprt, ali vidi se kroza njega svića. U dvorani ide Bosanac s torbom i psuje.)

Jozo: Jebo te Austrija, koliko si prokleta. Tri mjesece dugo mogla si trpiti mene, a sada me proganjaš u Bosnu. Da bi tebi bilo jasno, kakovu vrijednost izbacaš od tebe, sakrila bi svoje lice i plakala viječni plač. Pa, što misliš, tko jesi ti? Nisi vrijednija od moje obljubljene bosanske grude. Pa što pričam, nisi niti vrijedna, da bi naslonio bicikl na tebe. Jebo te, koja ti je važnost? Ma nisi u stanju, da bi rodila poštenoga pekara, ki peče dostojan kruh, ili mesara, koji mi prodaje janjetinu. A ti bi se pravljala važnom, ponosna Austrijo? Ma, boli me kurac radi tvoje gizdosti.

(Sede, zame slaninu i kruha iz torbe i počne jist. Zastor se otvori, na pozornici su baba i naučnica Elvira. Baba prevlači stelju i kaže Elviri, kako mora djelati.)

Baba: Najvažnija zapovid u našem zvanju je čistoća. Jur od časa Ignaca Semmelweisa nam je to poznato. Ada dobro si zapameti, dite, svaki put, prlje nego ča počneš djelati, ruke oprat, nikada otprte vlasi imat, nohte čiste i porizane, ne lakirane. Mi babe nosimo veliku odgovornost prema majkam, a još veću prema tim malim pinckerom. (Elvira samo koč toč klimne glavom). Osebuju no ja kot privatna baba, takorekuć samostalna poduzetkinja, moram gledati na svoj stalž, ćuvati dobar ugled i obdržati kupce.

Elvira: Teta baba, ja sam ...

Baba: Neka me tako zvat. Reci gospodarica.

Elvira: Kot mislite, teta bab ..., oprostite, gospodarica. Ča sam hotila još pitati, koliko stelj imamo sve skupa?

Baba: Dosle četire, ali kot izgleda, ću morat povećati moju privatnu rodnu štaciju. Usmena propaganda je jur počela djelati pokle smo projdući misec porodili dvojke, lipe kot andjele. Majke se ćutu jako dobro u familijarnoj atmosferi. Nisu na dalje već broji u porodni fabrika, nego dovoljno opskrbljenje žene, ke se u dobrom raspoloženju moru koncentrirati na svoj posao.

Elvira: Moje prijateljice se ćudu, kako da se neke žene odluću za ov prosti način poroda, kad imamo u veliki špitalji dost tehnike.

Baba: Vi mladi s vašom tehnikom! Ne zna nijedan kompjutor nadomjestiti sposobnu babu. Sada si zami vruće vode, neka zabit na dezinfekciju, i očisti ov noćni stolić. Ja ću dokle obvršit moj pismeni posao. *(Sede k stolu i počne u*

*jednoj knjigi notirati. Elvira djela kot joj je zapovidano, zatim „uštarnu.“) (Sviti-
lo opet padne na Bosanca, ki u tom hipcu završi svoju južinu i se napije iz
floše.)*

Jozo: Šta da radim? Nikako nije pametno da se vratim u Bosnu. Usmijati će me
čitavo selo, kad me vidi. Koliko sam se gizdio, da ću se vratiti kot milijoner
u Bosanski Brod. Ako se ada vratim s praznom torbom i poderani cipeli,
zezati hte me čitav svoj život. Uzato je toliko grozna situacija okolo Bosne,
da bi se samo lud muškarac vratio u ovome hipcu. Evo, Jozo Kamenić još
nikada nije bio lud. Samo problem mi je sada Austrija. Jebo te! Koliko stra-
naca imaš u sebi. Turka, črnca, Hrvata, Kineza, još i prokletih Srba. A meni
Bosancu da zatvoriš vrata svoja! Vidiće se, tko će biti na zadnje pametniji!
Če si Jozo najti put, kojim možem krenuti u krilo tvoje, prljava Austrija.
Najprije da si najdem krevet za ovu noć.
(1. čin, 1. prizor)

Uz ove velikane gradišćanskohrvatske kazališne scene bi morali na prvom mjes-
tu istaknuti **Mirka Sinovca** (*1936.), ki je svojim pučkim mjuziklom uzlopskom ama-
terskom grupom dopeljaio scenu općedominantnoj formi devedesetih ljet prošloga
stoljeća kot su to *Tri ure u polnoći* (1992.), *Inka zlato* (1994.), *Pismo* (1996.), **Franju
Grozajia** sa svojimi vjerskimi kusići, **Franju Palkovića** (1913.-1980.), **Marlenu Varga**
(*1972.) i najmladje med njimi **Raimunda Schuha**, **Moniku Šumić** i **Waltera Weidin-
gera**.

Uz crikvene vjerske knjige, školske katekizme i žive intenzivne obrede je narod-
ni/pučki teater, danas i folklor, postao najvažnijom podrškom gradišćanskohrvatske
riči i kulture. Na početku se poslužuju prijevodi iz ugarskoga i austrij(an)skoga volks-
theatra i tek po Drugom svitskom boju počinju i izvorne produkcije. Sadržajno se je
posvetio u prvom redu komediji, šali s prosvetiteljskim, kašnje zabavnim karakterom.
Posveti se očuvanju identiteta i jačanju svisti i kulture. Originali se pretežno – sve
do danas – posvećuju temam gradišćanskohrvatskoga života. Pri tom prekoraknu i
uobičajene seoske teme ženidbe, jerba, pijančenja, klandranja i sl. i lomu nekadašnje
tabue (seksualnost, emancipacija, skrb za stare, migracija, ...) po općeliterarnom tren-
du suvrimenosti. Jezično ne kanu davati izravno smir jezičnoga razvitka ali neposred-
no imaju veliki uticaj na svakidašnji fond rječnika, istotako kot i oblikovanje interiera
i domačinstva.

Ako prihvatimo razvitak gradišćanskohrvatskoga teatra od Anđelke Tutek (193) kot
Vrijeme jedinstva razdvojenosti (od doseljenja do 1921.) onda se ta razdvojenost more
priminjiti samo na razdvojenost od matične zemlje Hrvatske, a zvana toga je samo
rudimentarno dokažljiva.

Druga faza je *Vrijeme razdvojenosti jedinstva* (od 1921. do 1990.) i odnaša se na
raskomadanje gradišćanskohrvatskoga narodnoga tijela na austrijski, ugarski i čeho-
slovački dio ča znači izolaciju za ugarski i čehoslovački dio, ar je stvaralački dio, jezgra

ostao u Gradišću, s malimi iznimkama kot je to Petrovo Selo, Koljnof, Hrvatski Jandrof.

Treta perioda je *Vrijeme potpune razdvojenosti* (od 1945. do 1990.), ku je zaudao komunistički sistem dilenjem Zapada i Istoka kot i medjusobno med komunistički država.

Četrta faza je *Vrijeme globalizacije* (od 1990. nadalje), kada se medjusobnimi gost-prikazi prik granic izminu amaterske grupe. Trend je ali – kot da bi ugarski i slovački dio morao pojti istim evolutivnim putem kot i amaterske grupe u Gradišću – da grupe posizu za sadržaji tradicionalnoga sadržaja, kot da bi nadovezali na iskustva iz druge faze razvitka.

Uloga hrvatskoga matičnoga teatra je vrlo skromna. Akoprem bi se nudili komadi za olakšaniji prijevod ili adaptiranje ostali su oni s imeni Viktor Car Emin, August Šenoa, Krsto Špoljar, Janko Matko, Eugen Tomić, Pero Budak, Slavko Kolar i neki drugi u vrlo skromni okviri. Vrlo su impresivni Dani pučkoga kazališta u Hercegovcu ke naše grupe rado posjećivaju. Privremena gostovanja pučkih teatrov iz Hrvatske, u prvom redu zbog jezične idiomatike, nisu pokazivala veće uspjehe. Jedino ča iznad očekivanja funkcionira su jačkani/pjevački nastupi hrvatskih hit zvijezdov i hrvatske melodije poznate i proširene širom Gradišća, s ove i one strane granice.

DVOJEZIČNOST U GRADIŠĆANSKOHRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Dvojezičnost u našoj književnosti je nekako u vezi s HAK-om u Beču, u kom su imali u zadnjoj četvrtini 20. st. niz predavanj o austrijskoj avangardi (Schmidt-Dengler, 1995), ka je imala moćan utisak na HAKovsku generaciju. Ona se okupljala oko časopisa „Glasa“ i „novoga glasa“. Uz sve to je bio u prelomu odnos i mišljenje o statusu hrvatskoga književnoga jezika i gradišćanskohrvatske pismene norme. Mišanje jezika, prekid rečenic, kratke stakato rečenice, pozivanje na poticanje razmišljanja s natuknicami, zazivanje neobičnimi riči, pretiranje (gledajte Blazovića, Čenara,...) je puno više odgovaralo mladenačkoj društvenoj situaciji od nekadašnjega uhodanog klasičnoga književnoga korita. Zoran dokaz za to je jedno od najboljih ostvarenj u našoj književnosti „sacraldermoide“ i danas već klasike gradišćanskohrvatske moderne „Herzipinki“ od Evalda Pichlera (1943.-2002.) ka pjesma počinje: - *Boz biz tu tan oma sinz? – Herzipinki! Mama, danas ćeš mi boa bebisitat Sven Olivera dokle si comramam ... i smišno, i društvenopolitički kritično ča je uvelikom odgovaralo gradišćanskohrvatskom mentalitetu i humoru. Još drastičnije nam prezentira ta gradišćanskohrvatski pidžin jezik Dieter Scherr (*1960.) u pjesmi „Ajnkafat do jutra“, ki samoga sebe naziva „kripto-Hrvatom“. U ovu generaciju moremo ubrojiti Freda Hergovića (*1960.), Elli Scharfegger-Stefely (*1942.), Rajmunda Schucha (*1963.), farnika Ivana Zakalla (1940.-2008.) i morebit još koga.*

Izgleda da nam nije čisto jasno ča pod pojmom „dvojezična književnost,“ zaistinu i razumimo. Da li je to prijevod gradišćanskohrvatskoga izvornoga teksta na nimški ili ki drugi jezik ili je to nekakova drugačija kreativna faza u stvaranju književnoga

produkta, npr. da original ne nastaje na gradišćanskohrvatskom (materinskom jeziku) nego na jeziku kulturne sredine. Kakovom je pobudom nastao original u tudjem jeziku, na to odgovora po autonomnoj slobodnoj volji kreativnosti more dati samo autor. Ono ča nam je iz općega obrazloženja poznato: da većina manjinu bolje bude mogla upoznati, tj. akceptirati! U prvom redu je Peter Paul Wiplinger (*1939.), ki ima med gradišćanskimi Hrvati veliki ugled, zastupao takovu tezu. I zaista je cijela poredica naših književnikov podleglo takovoj tezi i predalo se dvojezičnom poslu. Ali se nigdor nije do sada pobrinuo da bi potvrdio bio takovu tezu.

Ali da skrenemo pozornost na fenomen prave dvojezičnosti u smislu gore navedenoga pitanja. Prava dvojezičnost je stvaranje, pisanje književnih djel u dvi jeziki, u našem slučaju bi to bio: gradišćanskohrvatski i nimški, gradišćanskohrvatski i madjarski, gradišćanskohrvatski i slovački, s jednom iznimkom P. Augustina Blazovića, od koga imamo potvrde za trojezičnost: gradišćanskohrvatski, madjarski i nimški. Uz pitanje jezika nam se riva na vrh jezika i vridnovanje kvalitete, vridnosti takovih književnih opusov. I skoro je nemoguće odgovoriti na to pitanje i samo približno moremo davati prednost jednom od tih jezikov.

Književnopovijesno potvrđenu dvojezičnost moremo svakako ustanoviti kod **Ivana/Jánosa Nemetha/Németha**, kantoručitelja iz Petrovoga Sela, na ugarskom i hrvatskom, točnije južnogradišćanskom petrovišćanskom štokavskom jeziku. U njegovom rukopisnom dnevniku, zapravo povijesnoj kroniki „Szentpéterfa község multja és jelene” [Prošlost i sadašnjost Petrovoga Sela], ku je peljao od 1904. ljeta do 1932. i ka se je 2012. tiskala, sadržava nešto prik 200 pjesam. Moramo dodati i jačak, ar je dosta veliki broj s kajdami i jači se sve do danas po hrvatski seli s ovkraj i onkraj granice. Po količini je otprilike ravnoteža ovde ali po sadržaji je ispjevao neke samo na madjarskom a neke samo na hrvatskom jeziku. Imamo ali i identičnih sadržajev. Svakako ga moramo uvrstiti u didaktičke pisce s odredjenom pedagoškom nakanom, naime bio je u klasičnom smilu narodni učitelj dušom i tijelom. Bilo bi svakako potribno razvrstiti sadržajno i formalno njegove pjesme, (no zato ovde nimamo niti dovoljno mjesta, niti naloga po intenciji ovog poglavlja.) Toliko ali moremo uvaditi, da pjeva o prirodi: kitice, žetva, sadje, šoderica, paša, loza, divlje i domaće živine; o vjeri, ka daje selu i društvu središnje sadržaje, tako ugarskih svecev sv. Elizabete, sv. Emerika, o Božiću, Božjem oku, božićnimi andjeli, o vjeri, ufanju i ljubavi, sv. Familiji, Božjem prstu; o dogodjaji Prvoga svitskoga boja, pejsažne pjesme o Pinčenoj dragi, prigodne o obiteljski dogodjaji ali istotako tužno oplakivanje dogodjajev po Trianonu; domoljubne pjesme, a i nekoliko ljubavnih jačak u duhu narodnih pjesam. Veliki je nedostatak, da se do sada nigdor nije pozabavio s njegovim vrijednim literarnim stvaranjem (postao stoprv sada dostupačnim), pa gotovo onda kada smo slabije podignuli u naše književno nebo.

Sumljiv za dvojezičnost bi nam mogli biti još: **Šandor Horvat(h)**, **Ingrid Klemenčić** ili čak **Ivan Horvat(h)** ča ali nimamo potvrdjeno.

Moramo ukazati i na sociokulturnu sredinu. Kako da je odjednom došlo u drugoj

polovici 20. st. do povijesne potrebe, mogli bi kazati i pritiska dvojezičnoga literarnoga stvaranja? Na pitanje je približno lako odgovoriti: iz društvenopolitičkoga konteksta. Poslije II. sv. boja je društveni pritisak na hrvatski jezik kradom postao sve veći. Poslijebojno siromaštvo i nestašica je trpila naše ljude i svi su poželjkivali sve brži materijalni uspon, ravnopravnost s nimškim i ugarskim stanovništvom (akoprem nije bilo razlike med njimi) a političke stranke su njim to i obećavale. Cijena toga je bila: ne tribamo naš domaći hrvatski materinjski jezik, za bolje zapošljavanje, zasluške tribamo samo nimški, madjarski, slovački. To će peljati i naše stanovništvo u dobrostanje.

Nažalost nimamo spomenavridnoga prikaza dvojezičnoga fenomena u Gradišću. Petra Herczeg (2006.) je u svojoj značajnoj disertaciji položila težišće na prisvajanje/učenje/predaju dvojezičnosti, uticaj masovnih medijev, razvoja jezičnoga identiteta, sociolingvistike i sl.

O praktičnom bilingvizmu je Franz Rotter (1995.) opširno raspravljao u svojem diplomskom djelu na slavistici.

Ne moremo se upustiti u raspravu o učinkovitosti te teze, ar je to složeno i žakljivo pitanje gradišćanskoaustrijskoga i austrijskoga društva. Za sada znamo samo (po literaturi) za marginalne dokaze našega skupaživljenja. A u poslidnje vrime se prikaziva skupaživljenje u literaturi samo estetiziranimi površnim stereotipi znatiželjnoga prenamaganja. (M. Frühstück, *Tante Jelka überfährt ein (Huhn) Hendl*, 2012; Th. Bauer, Chikago, 2017; Berlakovich Jürgen, Tobman, 2018; ...).

Iz madjarske literature kot zastupnike velikog broja naših Hrvatov u ugarskom kulturnom životu su nam poznata imena Vas Gereben alias Józsefa Radakovitsa (1823.-1868.) porijeklom iz Pinkovca, ki je svojimi brojnim proznimi djeli zadobio veliku popularnost u ugarskoj javnosti u drugoj polovici 19. st. ili jezuita Ferenca Kunicsa (1697.-1763.) iz Cikljina sa svojom prvom jezuitskom školskom dramom na ugarskom jeziku „Szedeciás” (1753.). Uopće moremo ukazati na do sada neobjelanu stran bogate pismenosti u latinskom jeziku, ka se je utopila u postignući madjarskoga i nimškoga kulturnoga prostora.

Nije nam u dovoljnoj mjeri istražena književnojezična pozadina u 19. stoljeću, u prvom redu školske i vjerske književnosti/pismenosti. U nas se takov pismenost nije gledala za književnost nego za svrsihodno, uljudbeno pedagoško stvaranje, pa se nije ni istraživalo. Mogli bi ali naslutiti, da je u naši školski knjiga cijeli niz prilagodjenih ili originalnih kusićev za školsku dičju i omladinsku literaturu. Pa ni naši poznati učitelji: Naković, Borenić, Sedenik ili svećeniki Glavanić, Mušković, Jakšić, ... nisu iz prsta iscicali svoje tekste. Uopće moremo za Filu Sedenika ustanoviti, da je uz svoje hrvatske pjesme i istraživačko djelo književnosti, za ugarsku školu stvorio uzoran ugarski udžbenik „A népiskolások egyesítet tankönyve”, Sopron 1897. [Ujedinjena školska knjiga] i davao svoje pedagoške uputu na madjarskom jeziku.

No ne smije se pozabiti na jezičnu kulturizaciju u određenoj nimškoj, mađarskoj i slovačkoj sredini. Školovanje naših ljudi je na svakoj razini školske obaveze, čak i u dičji vrtiči dvojezična a viša sridnjoškolska, gimnazijska pretežno u državni jezici i samo slobodovoljno se u dodatnoj nastavi more produbljivati jezično znanje materinskoga jezika. Tako je određeni naraščaj dobio utisak, da mu je znanje u jeziku izobrazbe puno bolji, usavršeniji od svojega maternjega jezika i počeli se izražavati književnim izrazom većine. A očekivanje je bilo kako smo to već kazali na drugom mjestu i veći ugled toga jezika.

Pritisak na jezik je henjao od kraja 80. ljet prošloga st., kada su masovno dolazili gastarbajteri, med njimi i s južnoslav(en)skog prostora. Onda su i naši djelači dobili skroman ugled kot tumači, pomagatelji ili prevoditelji u tvornica i raznorazlični inštitucija. Danas je dvojezičnost prestižan ugled za manjinsku književnost i stvaratelja.

U klasičnom smislu dvojezična je na prvom mjestu Ana Schoretits (*1952.), Dorothea Zeichmann-Lipković (*1957.), od mladih Romana Schweiger (*1985., novi glas), Manuela Schmidt iz Nove Gore *Das SammelSummel´ Weihnachtsbuch*, 2017), Raimund Schuch (*1963., *Suze na koži/Tränen auf der Haut* 1989; *Gedankern sind frei* 1991; *dunkelgrau bis schwarz* 2003.)

Ana Schoretits kot pisateljica već po svojoj dikciji imena sugerira dvojezičnost: Ana je hrv. oblik za nimško ili ugarsko Anna, po tom je Hrvatica a Schoretits je nimška forma hrvatskoga prezimena Šoretić (ko bi mogli povezati s imenicom šor = linija, postavljeno u liniji/u redu) po čemu bi kanila dobiti akceptanciju i od nimških i ugarskih štiteljev. Ima cijeli niz dvo- i jednojezičnih zbirkov: *Sanje i ufanja – Träume und Hoffnungen* 1987; *Ravno – Geradeaus* 1989; *Handgemenge, Texte zu Sterben und Tod* 1995; *Zadnji Mohikanac – po slijedi hrvatske abecede / Pannoniens letzter Mohikaner, eine alphabetische Spurensuche* – 2012; *Nicht wissen, woher man kommt. Reisen, entdecken, begegnen – Ne znati, odakle smo. Putovati, otkriti, sastati se*, 2016; *Korak po korak – Begleiter für den Pilgerweg*, 2018; *aushalten*, *Gedichte und spirituelle Annäherungen an Gott*, 2019; dvojezične poslovice: *Prvo speci, pa reci* 2005; *Sram za tram* 2009., *Ki nosi, ne prosi* 2019. Naslovi sami nam nagovješćuju prevagu za nimški jezik i težišće na vjerskoj, komplativnoj tematiki. Ali potpunu sliku o nje stvaranju moremo samo dobiti ako ju gledamo u cjelokupnosti nje stvaranja i da je nje hrvatski opus u prvom redu na pučkom kazališću. (Tutek)

Druga ugledna dvojezična autorica brojnim izdanji pjesam i proze je **Doroteja/Dorothea Zeichmann/Zeichmann-Lipković** (*1957.), ka se je pojavila 1994. iz Prage sa zbirkom pjesam *Keine Erinnerungen - Nema uspomena*; poslije pak *Med nebom i paklom - Zwischen Himmel und Hölle*, 2018. (hkdc) i prozним djelom *Želja - Der Wunsch* 2013 (hkdc) u čast osobno obljubljenoga austrijskoga surealističkoga književnika Franza Kafke. Zastupana je i u brojni austrijski i hrvatski antologija.

Iznimno moramo navesti **Augustina Blazovića**, njegovu dvo- i trojezičnost, ada gradišćanskohrvatski, nimški i (bogati) mađarski, ku je sam, po svojoj impulzivnosti

stvarao paralelno ili zakašnjenjem po kom originalu, ki ne treba da je gradišćanskohrvatski. Skoro bi rekao da mu se uvijek pokaže prega prvoga jezika. Još nešto moramo istaknuti, da mu je madjarski jezik sočniji i izrazitiji od nimškoga. (Benčić 2012:149-162)

Posebno moramo istaknuti dve antologije. Jedna se pojavila 1983. pod naslovom *Ptiči i slavuji – Hawks and nightingales*, hrvatski original i engleski prijevod od Herberta Kuhnerta. Ča se prešuti je, da ova antologija daje sažeti početak i pregled novije gradišćanskohrvatske lirike a istovrimeno se za njom sakriva cijela dilema i sociolingvistička usmirenost. Glavno bi bilo pitanje: zašto engleski a ne nimški?

Druga je antologija u težnji prikazati austrijskoj čitalačkoj sredini noviju liriku, ka nije pisana u nimškom jeziku a nastala na austrijskom tlu i reprezentira isto književni život u Austriji: *Österreichische Lyrik – und kein Wort Deutsch*. 1990. (Haymon) u koj su zastupani i gradišćanskohrvatski književnici, urednik Gerald Kurdoglu Nitsche, drugo izdanje: *Neue österreichische Lyrik – und kein Wort Deutsch*, 2008. (Haymon)

U dvojbi ali opravdanjem dvojezične spomenliterature bi svakako morali spomenuti **Jozu Lawitschka**, rodom iz moravskoga Frielištofa, kot zastupnika, čak i zadnjega književnika Hrvatov s Morave. On je uz opširan zbuditeljski napor na regionalnu hrvatsku kulturu na vjerskom i društvenom polju stavio u hrvatskoj riči moravskih Hrvatov spominak na svojoj frelištofskoj seoskoj varijanti ali istotako i u nimškom jeziku kot npr.: *Erinnerungen an die Heimat Fröllersdorf, Zusammenleben der Deutschen und Kroaten, Die tüchtigen Mauna von Südmähren*, ... i puno drugih o svakodnevnom sjetno dirljivom spominku na Moravske Hrvate.

Ne želimo a nije ni smisao prikazati prijevode u austronimški, madjarski antologija i na esperantu, ke se trudile uvrstiti iz prestižnih i oportunih razlogov i gradišćanskohrvatske pisce, u prvom redu liričare, paralelno hrvatsko-nimški ili madjarski, bez toga da bi se ki osvrnuo bio kritički na te prijevode.

Danas bi, nasuprot privrimene protivne prošlosti svaki državnotvorni narod na neki način postavio u svoj jerb i manjinsku književnost ali ju more i čisto ignorirati. U Austriji, već spomenuti Peter Paul Wiplinger u nekoliko navrata raspravlja o toj tematici. Najznačajniji mu jer diskurs (prez odziva) u „Wiener Zeitung“ 1. marca 1996. na čemu se do danas ništa nije prominilo, čak situacija se je počemerila. Da vidimo nekoliko misli od Wiplingera: ...*Verwendet man irgendwo die Bezeichnung „Österreichische Literatur“, so wird mit diesem Begriff stets eine Reihe von Namen prominenter, deutschsprachiger österreichischer Autoren als Kenn- und Markenzeichen assoziiert, kein Mensch aber kommt auf den Gedanken, unter dieser Bezeichnung die Mehrsprachigkeit als wesentliche Identitätssignatur österreichischer Literatur anzumerken und zu verstehen. Zu lange haben diese Literaturen unserer österreichischen Volksgruppen einen tiefen Dornröschenschlaf im abgelegenen Kämmerlein der oft auch selbst aufgebauten Volksgruppenghettos gehalten, zugedeckt bis zum Nichtmehrwarnehmen und bis fast zum Ersticken von den Erfolgen der deutschsprachigen österreichischen Literatur...*

[Ako se kade priminji označavanje „Austrijska lirika“, tako se pod tim pojmom asocijira svenek cijeli red prominentnih nimškoaustrijskih autorov kot karakteristična marka. Nikomu ali ne bi palo na pamet

pod ovim pojmom označiti i razumiti većjezičnost kot bitnu identitetnu signaturu austrijske literature. Predugo su ove književnosti naših austrijskih narodnih grup spavale u dibokom zimskom snu u zabačeni kamrica, ke su si sami podignuli u obliku narodnoga getoa, do vrata pokrito do neprobudljivosti iz sna i skoro da se zalipljavaju od uspjevov nimškospisane austrijske literature.]

Bar dva kriva zaključka ima u tom, ki moru proizlaziti samo iz superiornoga nerazumivanja većinskoga prema manjinskomu statusu unutar nacionalne državice. Austrija, kot i druge osakačene male države, je poslije Pariških ugovorov (1919., 1920.) bila ekstremno nacionalno ustrojena i nije osiguravala dovoljnog prostora za razvoj stare dotadašnje manjinske kulture. Ona je morala akceptirati medjunarodne zakonske odredbe i tako dala minimalne zakonske okvire ali ništa više od toga. Pa se nimamo ni čuditi tom, da nije ni primjetila da su ovde različne narodnosne grupe s velikim potencijalom austrijskoga kulturnoga identiteta u nekom drugom, ne nimškom jeziku.

Druga je kriva tvrdnja „Dornröschenschlaf“ [zimski san]. O čemu ni govora ne more biti! Ravno u Austriji, u Prvoj Republici je gradišćanskohrvatska književnost, posebno u prozi i kazališnoj procvala i došla na svoj vrhunac. Da ju nimškogovoreći nisu uptili (ignorirali) to nije manjak manjinske književnosti. U pitanju je, da li se manjinska književnost, prez većinske potpore more prezentirati pred većinom? Dobar je primjer za to prijedlog za državnu nagradu austrijskog književnika slovenskojezičnoga Florjana Lipuša, ča je austrijsko književno društvo jednodušno odbilo da to nije austrijsko. Nego što? Zato nimalo ne more ostati prez otpora „Selbstverschulden“/samozakrivljen/, jer je narodna grupa iz svoje snage, iz svojih sredstav razvijala svoje kulturne potreboće, bez brige društva u kojem živi. Prema tom ne moremo govoriti o „Resignation“/rezignacija/, „Sichdahintreibenlassen“/dangubiti/ i „Desorientierung“/dezorijentacija/ i uobraženo „Tamburizzalyrik“ /lirika poput tamburice/ i „Selbstverschulden“ /samozakrivljen/. Ne more biti svrha manjinske literature „ins Deutsche transportieren“ /transportitati u nimški/ jer tim oduzima jedan dio identiteta narodne grupe i tako slabe snage manjinske književnosti.

Pravo ima Wiplinger u tom da je previše lirike (ne pita se zač?), malo proze, što gleda za veliki manjak naše literature (ima pravo!). Ali još većim nedostatkom gleda nedostatak *štiteljev*. Miloradića i danas znaju, nijednoga suvrimenoga našega pisatelja. Zvana toga im je važnija nimška/madjaraska/slovačka/ engleska književnost od svoje gradišćanskohrvatske.

Madjaraska literatura (do 1921.) nije imala nikakovu skrupulu uvrstiti sve građane Svetošćefanske zemlje u svoju kulturnu povijest. (Szinyei, Gulyás, ...)

To ne čini danas ni hrvatska leksikografija i kulturna povijest. Danas u rasprava o hrvatskoj povijesti i književnosti čuda čujemo i čitamo o „ubaštinenju“, ada stavljanje cjelokupne gradišćanskohrvatske kulture u jerb matične hrvatske kulture (Vidmarović, Stojević, ...) bez toga da bi razumili proces razvitka u tuđoj sredini. Ar su u narodnom životu ostatki iz matične zemlje nadogradjeni stranim sadržajem i duhom sredine u kojoj oni živu sve do danas. I njevu dvojezičnost, ka je na početku morala biti odredjena iz životnih potreboć čisto prosto, ruralno se mora svesti na praktične temelje

ondašnjega i današnjega življenja. Ada bi to reklo da su oni dio hrvatske kulture ali istotako i kulture u kojoj oni žive, svejedno da li je oni kanu imati ili ne. To ne znači da se more dodiliti potpuna apsolutcija i pomilovanje od vlašćih zamudjenih grihova i mogućnosti, ar je čuda svega bilo i u vlašćoj odgovornosti (ka je bila zatupljena od tudjega nacionalizma) ali za razumivanje se smi prositi, akoprem i to pelja u neuptivu propast.

NAČELNO O KNJIŽEVNOJ KRITIKI

Žakljivo je pitanje književne kritike med Gradišćanskimi Hrvati. U pravom smislu riči ni ne moremo goriti o književnoj kritiki, imamo samo opise, prikaze, osobna mišljenja, najvećkrat o sporedni, za književnu rič nebitnih pitanji. Kritika se je gledala nepovjerenjem i bila poljem nemira i nikada nije peljala literarnoj katarzi.

Za takovim stavom se skriva velika porcija samosvisti i pretirano vridnovanje svojega literarnoga stvaranja u jednom ambijentu, kade se bori manjina za svaku hrvatsku rič, kade more/mora biti svaka vridna i daje dragocjeno zrno u održavanju hrvatske riči i narodne svisti. Iz toga slijedi, svisno ili u podsvisti, da nam svaka kritična rič more biti (samo) na kvar, ka paradigma se navliče pak i na konstruktivne, dobro potkovane stručne/stručnije kritike. Akoprem smo svisni, da bi nam književna kritika bila jako potribna, ofriškala literarnu scenu, ne damo se rado na to mučno polje. Pred očima nam je stalno, da u našoj kulturnoj sceni svaki svakoga pozna i svaki ki žrtvuje svoje vrime za skupnu kulturu (većinom prez da bi imao materijalne koristi od toga) zaslužuje samo zahvalu i poštovanje. Svaki je od njih našu hrvatsku rič podignuo u višinu: *Glejte, to je ča željim / S jačkami pokazat svim!* (Miloradić, Naš jeziki), tako podignemo iz svakidašnje surosti u svetišće kulture a tamo je nepobadljivo, zapravo tabu. Ako je došlo do kritičkih prikazova, učinilo se je to vrlo oprezno, neki velu čutljivo, prez veće agresivnosti, na ke se je ali isto mogla povlič oštra reakcija.

Bilo bi nepravilčno kazati da se naši vrsni pisci nisu putili u književnotekstovne i estetske kriterije i pokušavali to i priminjiti na svoje literarno stvaranje. A po ki put i na analizu prikazanoga, zapisanoga teksta. Kako da interpretiramo rečenicu iz „Klimpuškoga misala“ 1564. ljeta, kada se farnik Filipović nije mogao najzadržati i zapisao i u tako jako odmirom mjestu na papiru: *Veselyse dýthe velýkým pochtenýe jezth!* (= Veseli se dite velikim poštenje jest!), ča se do danas nije pošteno razvezalo. U protestantskom kot i baroknom vrimenu imamo cijelu poredicu primjerova, u prvom redu u predgovori, kade se tužu na tiskare – ke većinom ne razumu hrvatsku rič. Tako piše Mekinić 1609.: *...ako kadi najdeš nezredno položena slova, nemojga knjižaru za zlo vzeti, ar nerazumijući našega jazika Ugrin budući, ni mogal po našoj ortografiji slov vsakom mesti zredno položiti.* (Bogoljubnomu štalcu!). Čitavu problematiku kritične analize u starijoj našoj pismenosti imamo u predgovoru glasovitoga molitvenika „Hiža zlata“ 1754. od Lovre Bogovića: *ako se pak komu ne bi vidila ova Hiža Zlata, tako neka saki po svojoj volji sebi zida, ar znam dobro: da bi tuliko zidarova bilo kot ogovorlivceva, tako ne bi knjige horvacke jimale broja, ke su vindar retko posijane, niti ne bi jimali štampari slov,*

ke se vindar malo brusiju z-horvackom štampom: zato moj učni ogovorljivac, i hasnoviti nenavidnik! Pokaži pervlje meni tvoj trud, i skerb, si li ča na svitlo dal? Ali koč tvoje pero utrudil štampom, pak se onda stoper nad ovom Hižum Zlatom fanti, i nju z-jezikom ruši: ...

Slična opravdanja moremo najti skoro u svakoj knjigi ondašnjega vrimena, specifično ali o jeziku. Nekako su imali pisci neodredjenu čut da ne moru zadovoljiti jezične potreboće svojega hrvatskoga naroda. Eberhardt Maria Kragel u svojem „Četverovrstnom duhovnom perstanu“ 1763. piše: *Medtimtoga moj dragi štitel! Ako ti se moj način pisati va jednom ali drugom najbolji ne vidi, znaj: da Hervatska Rič ni sagdir jednaka. Zato da bi moje delo sim Hervatom na veću dušnu hasan služilo, potribno je bilo: ov način pisati deržati ...* s čim nam sugerira da je Kragel mislio na nekakovu jezičnu normu.

Rasprava o jeziku, zapravo stilističkih normov, započinje pak pokrenućem „Kerstjansko-katoličanskoga kalendara“ 1864. u kom mladi svećeniki radikalno kritiziraju Fickina izdanja. Kritika je u prvom redu usmirena jeziku i do najnovijega vrimena nimamo primenjivanje književno estetskih normov. Stoprv s redovitim pojavljivanjem tajednih novin imamo prvih literarnoestetskih primjedbov. Tako imamo 1914. malu informaciju o prijevodi madjarskih pjesnikov Béle Horvatha, farnika iz Németi u Baranji, ke su i „Naše novine“ redoviti donašale s primjedbom: *Preobernenje je va naše braće bunjevačke zgovoranju, ali i mi je radošćom moremo štat.* A posebno istakne prijevode ugarskog nacionalnog pjesnika Petőfija kot *meštarski posal, ... i ovi kinči su postali i naši va knjigi Horvatha.*

Prve kritičnije misli o našem piscu imamo od pravnika Štefana Pinezića prilikom izdanja svitske knjige od File Sedenika 1912., naslovom „Jačke“: *... gyönyörrel olvastam, ... Megkapó könnyedd és zengzetes nyelvezet, a verseket jellemező igazi költőiesség szinte magukkal ragadják az embert.* ... [... uživanjem sam čitao, ... Privlačile su me, privlačno lakim i zvonkećim jezikom očara človika pravom poetičnošćom, ...], čim je ujedno i ukazao na tendencioznost, dobrohotnost, utilitarizam, svrsihodnost i moralizirajuću poruku.

Negativnu kritiku je dobio Tome Bedenik na svoje „Rožice“ 1924. u socijaldemokratskom stranačkom glasilu „Naš glas“ da su mu pjesme *plagijat*, prez konkretnih dokazov, ča bi ali mogli gledati i za političku spletku. Medtim se je ali Ignac Horvat o njegovoj alegoričnoj drami „Domaća zemlja“ izrazio 1925. pohvalno, usmirenjem na tendenciozno čuvanje kulture, vjernost prema domovini i jeziku.

Prvim ozbiljnim književnim djelom su poklonili u Hrvatskoj pjesničkom djelovanju Mate Meršića Miloradića, Uveliko samo vrlo povoljni prikazi i vridnovanje med Gradišćanskimi Hrvati (Blazović, Bölcs, Horvat I., Preč, Probst ... i mnogi drugi), i u Hrvatskoj (Ivšić, Strohal, Jembrih, Vidmarović, ...) i diozimatelji povodom simpozija o njemu 1989. u Zagrebu. Posebnu pažnju mu je poklonio u nekoliko opširni rasprava Milorad Stojević sadržajno, poetskoestetski, ideološki i nije mu ništa prištedio, ni u negativnom smislu ne.

I njemu je posvećena od Nikole Benčića disertacija na sveučilištu u Beču (1963.) i studija o njegovoj versifikaciji od Vladimira Vukovića (1974.).

Nešto sistematskije se pristupa književnom stvaranju Ignaca Horvata, ki je i med svojimi i u matičnoj zemlji uživao veliki ugled. Njegovom stvaralačkom opusu je Robert Hajszan posvetio disertaciju, a Milorad Stojević opširnije studije u nakani povezivanja *da se gradišćanski Hrvati kulturno povežu s Hrvatskom*. (Stojević 1994., 9). Njemu su poklonili pažnju Mate Ujević, Ivan Vitezić, Jure Prpić, Boro Pavlović, Joja Ricov, Ivan Krnic i Stjepan Krpan. Za njegovo književno stvaranje pokrene HAK svoj časopis „Glas“, u kom se otvorenije i redovito mladi bavu i kritikom, ku je Ignac Horvat o svojem djelu primao blagonaklono i velikim razumivanjem. Veću uzburkanost je imao iz ništavnih razlogov pri prikazu „Školnika zvonara“ (1946/1947.), kada se učiteljstvo ćutilo osramoćenim u svojem poštenju, a ništa se nije kazalo o jeziku, o strukturi seljačkog igrokaza, viziji i usmirenju same drame. I crtica „Hiža rasipana po svitu“ mu je dostala samo vrlo najzadržane prikaze. No Ignac Horvat se nije dao zastrašiti, odvratiti od svojega puta, ar je bio osvidoćen da je sve na dobrobit naroda i hrvatskoga jezika u dijaspori. Splašiti se je dao zaslužni kulturni djelač, novinar Mate Feržin po objavi novele „Marica Banović“ (1928.) zbog nepovoljne usmene i siromašne pismene kritike. Irvin Lukežić u svojoj opširnoj študiji „Proza u gradišćanskih Hrvata“ (215) piše: *i nakon izrazito nepovoljnih kritika što su uslijedile na stranicama „Hrvatskih Novina“, odustaje od dalnjih spisateljskih pokušaja i otada se posvećuje isključivo prevodilačkom poslu*.

Svakako je u razvitku književne kritike pojavom časopisa „Glas“ (1957.) učinjen veliki korak prema stvarnijem i srčenijem pristupu tematiki. Razumljivo da to pelja i do prepirkov, do razmimoilazenja sve do osobnih prekidov poznanstva i prijateljstva. Na jednoj strani se je jasno vidilo da stvarna kritika oživljava literarnu scenu a na drugoj strani se pokazala plašljivost, u prvom redu malodušnost od rušenja sloge i skupne ograničene snage u literaturi. Svakako ali moramo ustanoviti da to od mladih nije bila stručna kritika, oni za to nisu imali još nikakve spremne. Metodske je postupak, da se prikaže pisatelj, sadržaj, društvenosocijalna pozadina, glavni i sporedni akteri u književnoj akciji, prepoznatljivi smjeri, tudji/strani uticaji i spodobno. Najveć se ali govori o jeziku i stilu, posudjenica, o vječnoj problematiki svake manjinske družine. Takovo postupanje je pak dopeljalo do redovitoga prikaza, u prvom redu prikazov narodnih igrokazov i do prikaza novopojavljenih književnih ostvarenj. Prednjačile su u tom „Hrvatske novine“, po ki put i skrta, blaga kritika. A nekadašnja živa rasprava u časopisu „glas“ i „novi glas“ se nažalost reducirala na rijetke prikaze ili potpuno zamućanje gradišćanskohrvatskoga književnoga stvaranja.

Nestručno uzrujavanje smo imali samo prilikom Jordanićevoga romana „Dok nas smrt ne razluči“ (1982), Hergovićeve „Molitvice“ (1987) i Boisitseve „Novogorske pjesme“ (1999.), uvijek po sadržajnoj liniji, ku je lakše zaupiti nego estetsku. Općenito je obilježje za kritički prilaz protest iz Nove Gore, ne u hrvatskom, nego na nimškom jeziku: *Das Pflänzchen „Kroatentum“ steht in Neuberg ohnehin nur mehr auf schwachen Beinen und das traurige an den ganzen Geschichte ist, dass es gerade gestandene und aufrechte Kroaten sind, ... Was in jahrelanger Kleinarbeit aufgebaut wird, wird so in einem*

Handstreich hinweggefegt, ... [Slaba biljčica „hrvatstva“ stoji u Novoj Gori inako nek na slabi noga. Tužno u svemu tomu je, da to (kritika) pogodi ravno poštene/čvrste Hrvate, ... Ča je kroz mnoga ljeta mučnim djelom izgradjeno se jednim mahom poruši, ...]. Facit svega toga je: *nun glaube ich, ist an der Zeit, dass ich die Tätigkeit eines Ortsberichterstatters für ihre geschätzte Zeitung zurücklege, ...* [sada mislim da je vrime, da svoje sudjelovanje kot seoski dopisnik s vašimi cijenjenimi novinami položim, ...], odnaša se to na kritično razmišljanje „Elitarno i(li) narodno“ (HN 19.03.1999.) čim je točno opisana cijela čutljiva problematika odnosa prema kritični razmatranji literarnoga djela, prem književniki, uredniki novin, manjinskoga života i odnosa prema hrvatskom jeziku u selu. Čutljivo kot mimoza!

Čini nam se da je došlo do promjene čim su književni stručnjaci iz matičnoga naroda počeli razmatrati književno stvaranje u dijaspori, tako i med Gradišćanskimi Hrvatima. Bilo je opravdano ufanje da će opisi i analize polaziti od književnoestetskih polazišća. Zvana toga otajno očekivanje, da će se prosudbe iz daljine lakše i mirnije prihvaćati od svojih, kade se medjusobno poznajemo.

Ali i u matičnoj kritiki moremo prepoznati dva pravce. Jedan, ki je jako blizu ozbiljnim opisom u manjinskoj književnosti, dobronamjerno, utilitaristički, po usmirenju da je književnost isto sredstvo za čuvanje i jačanje jezika i narodne svisti. Ovakovi prikazi, bez sumlje, imaju u prvom redu informativni karakter i služu orijentaciji u književnosti, ka je po sebi raštrkana, razderana na nekoliko pokrajinov i tako stoji nezapaženo pod duhovnim nacionalnim pritiskom tih kulturnih krugov. I to se ne smi zanemariti! A ne tribamo zanemariti ni književna usmirenja/mišljenja matičnoga naroda. Do neke mjere su takova nastojanja imala i nakanu uklopiti gradišćanskohrvatsku pismenost u razvijeniju matičnu književnost. Šafařyk, Šime Ljubić, Fran Kurelac i drugi putopisci 19. st. gledaju književnost u dijaspori sastavnim dijelom hrvatske književnosti, stopr diskusijom o vrijednosti dijalekatske književnosti u matičnoj zemlji postane i gradišćanskohrvatska regionalnom književnošćom, da bi se preko Čakavskoga sabora ponovno uplela u toke hrvatske književnosti, u čemu je kulturni povjesničar Zvane Črnja imao velike zasluge. A na kraju toga stavljanja u jerb cjelokupne hrvatske = ubaštinjenje književnosti stoji Đuro Vidmarović svojimi brojnim prinosi naše pismenosti ove regije.

Drugi se smjer trudi na objektivan prikaz po znanstveni kriterija. I brojni su takvi prikazi, ki svojom istinitošću jamču o kvaliteti pismenosti/književnosti dijaspore.

Nije čisto pravično nabrojiti samo najvažnije napore na tom polju ali ne moremo da idemo na monografski prikaz. O starijoj književnosti vrlo je zaslužan Alojz Jembrih, ki nam je prikazao Konzula, Mekinića, Damšića i Karnera, Andrea Sapunar-Knežević je vrlo opširno pokusila analizirati gradišćanskohrvatski barok na primjeru nabožnoga djela Eberhardta Marija Kragela i Lovre Bogovića, slijede apokrifne u našem prostoru, kao i povezanosti Stanka Vraza s narodnom pjesmom. Ona nam je prikazala ča je Šime Ljubić mislio o hrvatski pisci zapadne Ugarske. Zvonimir Bartolić o prijevodu „Virgiliuša“ na gradišćanskohrvatski i protestantizmu med njimi. Poredicu cjelokupnih prikazov je uz starije izdanje Mate Ujevića pokrenuo Mirko Valentić sa svojom izložbom

i katalogom „Gradišćanski Hrvati“ (1973.), pak slijedu knjige Stjepana Krpana, analiza gradišćanskohrvatske proze od Irvina Lukežića (1997.) ki je dao uzorne izvratke iz cjelokupne književnosti (1998.), monografija o povijesti i kulturi (1995), kao i pregled pismenosti (2000.) u izdanju sekcije hrvatskoga P.E.N.-a. Posebnu brigu o književnosti i sudbini manjine pelja Đuro Vidmarović, ki je s gradišćanskohrvatskim tematikom dao pregled o suvrimeni književni razvitki s ove i one strani granice (1998., 2009.) i dao opširnu monografiju o pjesničtvu Jurice Čenara (2015.).

Tematikom se najizdašnije bavio do sada Milorad Stojević: o čakavskom pjesničtvu (1987.), o Ignacu Horvatu (1994.), dao svoje mišljenje o gradišćanskohrvatskoj književnosti Mate Meršića Miloradića, kao i katekizmi (2006.). Sažaljenjem moramo ustanoviti, da ni njegove opširne teze nisu potakle nikakvu diskusiju o teoriji i estetski vridnosti gradišćanskohrvatske književnosti, osebito o pitanju, ko je Đuro Vidmarović večkrat pokrenuo: ukoliko se moru na manjinsku sveukupnu pismenost priminjiti stroge mjere sveukupne književne teorije kritičnoga diskurza. Ča mora imati prednost? Estetika književnosti i jezika ili društvenopolitički razvoji? Opravdanje bi imalo i jedno i drugo!

Svakako je rezultat i ovakovoga preglednoga razmatranja dvojaki: od početka primenjivanje hrvatske riči u novoj postojbini imamo rudimetarne ostatke kritičkih primjedbov, svejedno kakovoga karaktera one bile. One nam ali i sugeriraju, da je usmena rasprava bila puno proširenija i oštrija. Stopr u najnovijem vrimenu imamo približno stručno znalački priminjenu kritiku. Ona se ali razvijala po ćutenju i peršonsko razvijenoj kritičkoj znanosti, ča ipak znači u nekoj mjeri ograničenje. I ovde ima Irvin Lukežić pravo kada veli: *Književnost manjine zapravo je uvijek na neki način pristrana i nema dovoljno razvijenu svijest o svojoj osobnosti. Ona samu sebe nikada ne promatra kao stvar per se, nešto što bi imalo neki zasebni entitet, već uvijek kao gotovu činjenicu per mundum.* (257)

Tekstovni primjeri

Fred Hergović MOLITVICA

*frici naš
ki si štikaproni
pusti kraljevstvo tvoje
budi bolje doma
ar se vidimo va pakli a ne na nebi
izjavu svakidanju drž si danas
i otpusti nam jezik naš
kot i mi otpušćamo bedavosti tvoje
i ne zapeljaj nas u asimilaciju
nego oslobodi nas od zla
amen*

Kako su Kitice-Rožice zrasle.

Zadnje dane sam se s jednim vrlim Hrvatom razgovaral. Medju govorom su i Tomine „Kitice-Rožice“ najper došle. Ja sam jednu i drugu pjesmicu našega neutrudljivo-ga „Nationalrata“ počel hvaliti i Tomu za pravoga ukretnoga pjevača glasit. No, ali sam mrazno pohodil. Moj prijatelj mi uznani, da je Tome jus one pjesme, ke sam ja tako dičil, iz starih hrvatskih kalendarov spisal. No, ovo nij lipo. Odmah mi je jedna stara povidajka u pamet došla, naimre, kad se je oslica va oroslana kožu ublikla i ovako ljude strašila, ali kod je od gizdavosti i s glasom se na nje držat hotila, su ju ljudi poznali i u malin vriće nosit odignali. Ja mislim, i gosp. hrvatskomu „Nationalrati“ se ovako ništo sanja.

(Naš Glas, 1924:5, 6)

Blaževich o crtici **Marica Banović**

Mi Hrvati smo u književnosti tako ubogi, da se veselit moramo vsakoj drobtinki. ... Zano s veseljem pozdravljamo ove knjige i zatuliko već, ča su naše, čisto naše: po jeziku, po duhu, po krajini, po žitku, ki je va nji opisan. Marica j' naša hrvatska divojka, ideal vsim našim divojkam ... Naši ljudi ne kanidu spoznat, važnost knjig – nima znarnosti ... Nima vlašćega jezika, a prez vlašćega jezika narod propadje.

(HN 1928:28, 3)

O novelici **Štefanićev gospodin** u zbirki „Gradišćanke„

I „Gradišćanke„ su zbirka pripovistih iz života gradišćanskih Hrvatov. Med njimi je prva i najveća „Štefanićev gospodin„ Iz malih selskih okolnostih ishaja junak pripovisti i te okolnosti ga sprohadjaju na celom njegovom putu. ...

U osobi Štefaca, študiranova sina jednoga hrvatskoga seljaka, postavil je pisac peldu jednoga hrvatskoga študenta. Materijalne teškoće se kot črljena vrca vliču kroz vas študij, a k tomu dohajaju još i dvojbe i sumnje nacionalno neučvršćenoga mladoga, nezreloga človika, ki stoper po dužem bludenju spozna vez krvi i moć rodne grude. Ignac Horvat je u ovom podal vernu sliku dvojbe i duševnih muk jednoga inteligenta, koga s jedne strane privlači lipota nauke i tudje umetnosti, a s druge strani ga zdravi seljački konzervativizam priči od prenagloga utopljenja u tudjinstvu, pak i onda, akoprem od domaćega svojega roda tako malo zna, kot Štefac. Stoper kad mu se otpre pogled u prošlost, kad vidi, da ima i već nego „lakat historičnoga grumena, kade se more čvrsto postaviti i ustvrditi, da on nije kakov iskorenik ili bigunac na širokom svitu, nego potomac jednoga roda, ki ima pred svojom sadašnošćum i svojom sridnji i svojom stari vijek„ ...

(HN1929:46, 2)

Jagšić, **Jesmo li jur zreli za kritiku**

1) Kada kritiku pišeš, premisli, da si seo na sudski stolac. Znaj, da sudac mora biti nepristran. Zato, ako ladaju va književnosti dva suprivni pogledi i dvojna jata med piscih, a ti slišiš k jednomu jatju zmed tih, onda nikada ne kritiziraj pisca s toga drugoga jata! Jedino to moreš učiniti onda, ako se ne najde drugi kritičar, a kritika je

neophodno potrebna! Zač? Jer ti neće nedan, a najmanje on, čije delo recenzeraš, zverovati, da ne vlučeš k sebi!

...

4) Išči pri recenziji uvek istinu, jer moraš biti nje sluga! Ne daj se pod robstvo gizdosti i sebičnosti! Zač? – Jer su si gizdost s srdom sestre pri čemernom svitovanju človika!

...

7) Pri recenziji se čuvaj superlativov, kot su to na pr. najduhovitiji, najugodniji pisac ili najbolji i najveći itd. Zač? – Jer se je – od kada jur svit stoji – uvijek našao lipši od najlipšega, bolji od najboljega i vsaki najjači se je nabahnul jednoga dneva na još jačega!

(HN 1941:12, 2-3)

Bartolić, **Novi glasovi pjesničkih ptica iz gradišća**

... govoreći o toj antologiji, zapažamo i to da Ptići i slavuji ne daju podjednaki uvid u čitavo postmiloradićevo razdoblje gradišćanskohrvatskog pjesništva. Izuzevši Augustina Blazovića i Antona Leopolda gradišćanskohrvatska antologija Ptići i slavuji pretežito okuplja pjesnike poratnog pjesničkog pokoljenja, one rođene – uglavnom – pedesetih godina našega stoljeća. Dok je prethodno pjesničko pokoljenje, počevši od Ivana Blaževića i Ivana Brezovića, preko Linzera, Ferija Sučića, Sinkovića, Lempurga pa do Radostića i Blazovića nosilo u sebi jake tragove Miloradićeve škole gotovo na svim razinama stvaralačkoga čina, pjesnici zastupljeni u antologiji Ptići i slavuji iskoračili su iz toga kruga tako očito da se tradicija u njihovoj poeziji u nekim aspektima skoro i gubi.

(Gesta 1983:17ff, 325)

Sapunar Knežević, **Barokne propovijedi Eberharda M. Kragela**

Za Kragelovo djelo karakterističan je stil egzemplarnoga kazivanja. Kraći pripovjedni oblici, uvršteni u propovjedni tekst, koje pisac naziva pelda, pripetenje, spodoba ili prilika imaju funkciju ilustracije određene ideje ili pojma. ...

Kragel preferira tip metaforičkoga izražavanja u kojemu je uz metaforu obvezatno nazočan i eksplicitno izražen njezin nemetaforički korelat ili kakva njezina eksplikacija, kao dio iste sintagme (genitivna metafora) ili kao dio iste rečenice (predikativna metafora). Budući da istodobno iznose oba pola, figurativnu i nefigurativnu, takve su metafore lakše razumiju od zamjenskih, kod kojih se ne bilježi doslovno značenje. Najčešći oblik Kragelovih genitivnih metafora je sinteza metaforičkoga nominativa s genitivom u doslovnom značenju. (2012:33, 37)

Stojević, **Ignac Horvat**

U svakom slučaju, usudio bih se reći da je Horvat zapravo utemeljitelj gradišćansko-hrvatske pjesme u prozi, a od njegovih se „crtica i slika“ iz dviju knjiga (Veliki i mali, S perom kroz selo i život) mogla složiti zbirka pjesam u prozi. (64)

Stojević, **Čakavsko pjesništvo ...**

Ako i literarnost shvatimo kao polje svijesti o literarnom kompleksu kanaliziranju te svijesti ka književnom uratku, onda već u Meršića Miloradića zapažamo literarnosnu književnu pragmu, doduše vezanu za njegov suženi literarni obzor, što nije ni čudno s obzirom na njegov „farnički“ prosvjetiteljski i domoljubni izazov, pa je i njegova poezija anakronizirana tim kontekstom. Međutim, literarnost se njegova oslanja na fon kulturnih uradaka starije hrvatske književnosti, a u ponekim čak djelima na reprezentativne oblike srednjovjekovne drame. (351)

Stojević, **Ideologijsko u čakavskom pjesništvu XX. stoljeća**

U trima izdanjima njegovih Jački bjelodan je viševrsan pjesnički ideologijski angažman koji se tiče njegovih duhovnih, društvenih, čudorenih i političkih nazora, a znatan je broj onih gdje se spomenute ideologijske protege i pragme uklepaju u njegov tzv. intimni svijet. Naime, i tada kada Miloradić piše o svojoj majci, kada pejsažira ili je nadahnut kojim intimnim problemom – on ne može bez ideoloških naznaka, makar u segmentima, a počesto je ideološki raison d'être podastrijet u poenti, pa ono, ideologijsko, i kada nije količinski dostatno zastupljeno dobiva prvovrsno značenje. (2006:51).

Vidmarović, Andi Novosel: **Pohota** (pjesme)

Zbirka Pohota je literarno iznenađenje, dobro, uzbuđujuće pjesničko djelo. Oporo i oštro poput skalpela kojim zasijeca u bolna i bolesna mjesta narodne manjine kojoj pripada, s kojom se poistovjećuje i zbog koje kao pjesnik – konačno – živi. Ta velika bolest, taj tumor što metastazira razarajući gradišćansko-hrvatsku narodnu manjinu, zove se asimilacija, a virusi te bolesti zovu se asimilanti. Novosel o tome govori bez dvosmislenosti, eufemizama ili sentimentalnosti. Jasno, precizno, otvoreno, grubo, jer stvarnost je grublja nego što pjesnik može opisati. (2009:108).

Vidmarović, **Mjesto Jurice Čenara u suvremenoj hrvatskoj književnosti**

Jurica Čenar je doista „preteča“, i „međaš“, u suvremenoj gradišćansko-hrvatskoj književnosti. On je širom otvorio vrata kako bi u njezino tkivo ušli modernizmi i postmodernizmi. Zbog toga njegovo djelo, započeto zbirkom misli iz 1983. ima povijesno značenje. Ali zadržati se samo na književnosti narodne manjine kojoj pripada, odnosno prikazivati njegovo djelo unutar manjinskoga naroda kojem pripada, bilo bi preusko. Što više i oblik diskriminacije prema pjesniku. Čenar je utkan u suvremenu hrvatsku književnost kao njezin uskličnik.

Ono što Juricu Čenara čini samosvojnim pjesnikom hrvatskoga modernizma, odnosno po čemu odstupa od prakse dadaizma, konkretizma i vizualizma, jest njegova vezanost uz tradiciju i privrženost povijesnoj misiji čuvanja materinskoga jezika manjine kojoj pripada. Upravo ova dimenzija nije do sada dovoljno istaknuta, premda se bez nje ne može shvatiti prihvaćanje navedene knjige od strane čitalačke javnosti. Gdje je Juričino mjesto u hrvatskoj književnosti izvan čakavskoga varijeteta?

Među stotinjak najboljih hrvatskih pjesnika. (2015:207).

NOVINARSTVO

Za gradišćanske, nekada zapadnougarske Hrvate, je novinstvo kot efektivno komunikativno sredstvo prilično kasno otkriće. Već su kratko po oslobodjenju od kmetstva, prilikom političke borbe strankov u našoj krajini zahvaćeni i naši narodni sloji svojim hrvatskimi letki, propagandom, čega do tada naš narod nije poznao.

Prve promišljene, sistematske korake na tom polju je poduzeo genialni i svemarljivi učitelj Mihovil Naković sa časopisom „Knjižnica za Seljačke Ljude“ 1891. i 1892. ljeta, ada samo dva broje, po tom je skrahirao. Dobronamjerna nakana s izdavačem hrvatskoga porijekla Jure Horvatom iz Vedešina, potomkom izdavačke hiže Horvath u Nežideru, ka je kanila postati hrvatskom tiskarom, nije dostala dovoljno podrške od seljačkoga i školovanoga hrvatskoga naroda. Izgleda da naši nisu razumili trumbitu ondašnjega vrimenta. Mogli bi nadodati, da se je iz narodnih slojev pročulo, kad su sakupljali pineze za izdanje Miloradićevih jačak sredinom dvadestih ljet 20. st., da je to „rasprudenje pinez“. Ali vrime i potriboća su friško pregazile takove nazore!

Martin Meršić st. je jasno i odlučno tumačio znake vrimenta, novine za zapadnougarske Hrvate. On sam piše u svoji „Spominki“ da je u velikoborištovskom kulturnom domu morao seljakom tumačiti ugarske i austrij(an)ske novine. A to je bio povod za novine u hrvatskom jeziku. Samoinicijativom je Martin Meršić st., naš veliki organizator i pokretač 1910. pokrenuo „Naše novine“, društveni, gospodarski i zabavni list, kom je uspjelo preživiti sve do danas.

U krizu su došle novine prilikom priključenja zapadnougarskoga teritorija k Austriji argumentom, da narodna manjina nesmi održati Juru centrom svojega izdavačkoga djelovanja. I tako su svoje djelovanje 1922. premjestile u Austriju. Za vrime Drugoga svitskoga boja je zbog velikoga pritiska nacionalsocijalistov i bojne krize 1942. obustavljeno izlaženje sve do 1947. od kada pak redovito izlazu. Crikvi se je već 1946. ugodalo pokrenuti svoj glasnik.

Pošto su HN usmirene na cijelu gradišćanskohrvatsku štiteljsku publiku ali vjerne svojem tradicionalističkom crikvenovjerskom usmirenju su ljevičarsko usmireni krugi pokušavali pokrenuti novine svojega usmirenja, tako „Naš Glas“, ki se je mogao držati samo do 1931., a po Drugom svitskom boju „Naša Domovina“, ke se isto nisu mogle dugo držati. Da je ali partikularizam, sadržajno i jezično nezadovoljstvo na tom sektoru prilično naraslo se more naslutiti iz brojnih malih novinic, u ki svaki piše po svojem osvidočenju i jezičnom znanju, i prik ki se sve jače prilagodjivaju većinskom (nimškom) jeziku.

U najnovije vrime novine pokušavaju ostvariti i svoj elektronski oblik, ki ali u seoskom ambijentu ima i svoje granice.

Jezik novin je svenek stajao na kritiki, akoprem se je trudio ostvariti razumljivu sridnju normu. Već je Miloradić u jednom pismu Martinu Meršiću st. izrazio svoju zabrinutost zbog jezične nedosljednosti, a na tom se do danas nije čuda prominilo. Nikada se nije mogao probiti u novina južnohrvatski književni standard. Jezik je u nekoj mjeri

uvijek bio odvisan od jezičnoga znanja svojega urednika. Novine su vjeran odraz evolutivnoga razvitka i na nji se točno more odmiriti jezični razvitak koga su novine u svojem stoljetnom postojanju načinjile.

VAŽNIJE NOVINE I ČASOPISI (*kronološki*):

Naše Novine, 1910.-1922., ur.: Štefan Pinezić 1910.-1913; Lovre Barilić 1913, Andrija Prikosović 1913-1922.

Novi Glasi, 1921.-1922., ur.: Franjo Čizmazija

Kršćanske Hrvatske Novine, 1922., ur. Ignac Horvat

Hrvatske Novine, 1922.-1942., ur. Lovre Karall 1922.-1927.; Mate Feržin 1927.-1942.; suurednik Franjo Leopold 1941.-1942.; Feri Sučić 1960.-1967.; Robert Sučić 1967.-1970.; Tome Schneider 1970.-1978. i 1981.-1983.; Jurica Čenar 1978.-1981.; Petar Tyran 1984.- do danas.

Naš Glas, 1923.-1931., ur.: Koloman Tomšić

Katoličanski Ljudski Savez, 1927.-1941., ur. Anton Grubić 1927.-1929.; Štefan Dobrović 1929.-1941.

Male Crikvene i Školske Novine, 1931.-1939., ur.: Martin Meršić ml.

Crikveni Glasnik Gradišća, 1946. do danas, ur.: Štefan Horvat 1946.-1949.; Karlo Preč 1949.-1956.; Augustin Blazović 1956.-1977.; Joško Preč 1977.-1983.; Leo Stubić 1984-, Agnija Bubić 1984.; Štefan Vukić; Željko Odošić

Naše Selo 1947.-1949., ur.: Rudolf Klaudus

Glazbeni Mesečnik, 1949-1950.: ur.: Ivan Vuković

Naša Domovina, 1952.-1956., ur. Tome Schneider

Mladost, 1953.-1962., ur. Slavko Marhold 1953.-1957., Ivan Martinković 1958-1962.

Naš Tajednik 1947.-1960., ur.: Fridrik Binting 1947.-1952.; Feri Sučić 1952.-1960.

Glas, 1957.-1963., ur. Martin Prikosović 1957.-1961.; Ivo Sučić 1961.-1963., suurednik Stjepan Šulek

Novi Glas, 1969.- do danas, ur. periodično iz odbora HAKa

Pokus, 1978.-1983, ur.: Petar Tyran

Put, 1980.-do ?, ur. Werner Varga 1980.-1981.; Gabriela Karall 1982.- ?

Moj mali mini multi, 1995.-2004.; ZORA-Verein d. bgld.kroat. Pädagogen,
ur.: Anton Berlakovich

Moj novi minimulti, od 2006., Narodna visoka škola GH

Uz ove ima skoro svako selo svoj **farski ili gmajnski list!** – dvojezično ili samo jednojezično.

KALENDARI

Bez dvojbe je uz Bogovićevu „Hižu zlatu“ med gradišćanskimi Hrvati kalendar, svejedno pod kakovim nazivom, najproširenija knjiga sa svitskim karakterom. Načelno je on sve do kraja 20. st. došao u svaki stan prez razlike, kakovoga političkoga ili pogleda svitskoga usmirenja on bio. I kot se more na izdavanji molitvenikov rekonstruirati nabožnost hrvatskoga naroda, iz školske knjige u prvom redu jezični razvika, tako moremo iz kalendarov upoznati svakidanji svitski život, profanost, prepletenost svakidašnjega života.

Nazlobni izlagači proširenosti bi mogli ubaciti, da seljački narod nije zbog profanoga i vjerskoga štiva nabavljao kalendar, nego zbog praktičnih upisov i uputov u prvom dijelu kalendara. U tom prvom redu pak morete najti, kada su sajmi u okolišni varoši, imate tablicu trbušnosti domaćih živin, štati (rukopisno): *Cifra se je odgonila, ..., krava se je utelila, ..., prodali smo Becku za toliko i toliko, ..., na ta i ta dan je spaljo čuda sniga ili curilo cijeli tajedan, ...*, svega morete najti u ti upisi (i bilo bi jako zanimljivo pretresti te upise za životna ostvarenja seljačkoga svita). Ali imamo cijeli niz potvrđov, da je sve do sredine 20. st. bio običaj čitati iz kalendara pri dugi zimski večeri pred cijelom obiteljskom družinom. U takovom priminjenju moremo iskati i objašnjenje, da su naši ljudi prilično dobro bili upućeni i o sadržaji po kalendaru i znali naše pjesnike, pisce napamet citirati.

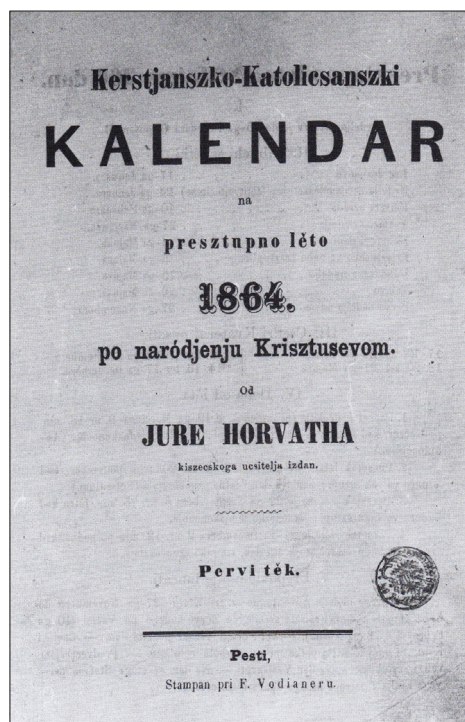
Katarina Zvonarić u svojem diplomskom djelu rasporedjuje kalendar po funkcionalnosti kot: 1) nositelj/širitelj informacije, 2) nositelj/širitelj načela za orijentaciju u životu, 3) kalendar kot zabavljač, 4) kalendar kot širitelj odgoja, školovanosti, 5) funkcionalni značaj kalendara kot upisač (upisnik) informacijov seljačkoga stana.

Nije posebno spomenuto skrito jezično značenje za svakidanju jezičnu upotribu.

Jezično se je kalendar prilagodjivao općoj jezičnoj normi, razumljivo, sastavljali su je ljudi, ki su bili djelotvorni i na drugi polji kulturnoga života.

Već se kod prvoga poznatoga hrvatskoga izdanja 1806. zadaje zagonetka, ar u naslovu na prvom mjestu stoji *NÓVI* i nije jasno po čemu, po izdanju, po sadržaji, po nečemu drugomu.

NÓVI HORVACZKI / KALENDAR / NA LÉTO / PO NARODJENYU KRISTUSSA / 1806. / LÉTO OBCHINSZKO JIMAJUCHE / DNÉVOV 365. / SOPRÓNI. ... 1806.

Po obimu ima ta kalendar samo 34 stranice s kalendarijom i opširnimi astronomskimi podatki, prognozom vrmena i dodatno 19 anegdota, štoricov sa znakovitim motom: *Veszela zimfzkoga csafza rasprudjenja*. Možda je to skroman početak gradišćanskohrvatske proze. Anonimnoga sastavljača Hadrovics naziva slabim stilistom i neuvježbanim pisateljem, naslanja se više na govorni jezik a ne pismenu normu, no ima i malobrojnih inovacija, kih do sada u molitveniki nije bilo.

Nije jasno, zač se je prekinula serija redovitoga izdavanja. Možda nisu imali dovoljnu potražnju. Svako se sljedeći kalendar pojavi stoprv 1864. pod naslovom *Kerstjanszko-katolicsanszki / KALENDAR / ...* Pešti, i za slijedeće ljeto 1865., priredio ga je Jure Horvath, učitelj u Kisegu, ugarskom ortografijom. U tom kalendaru imamo prve značajne početke pjesništva od Gašpara Glavanića (*Szarich i Cvilko, Szrichan szelyak, Jacska nochnoga virosztnika, ...*) ali istotako i načelne rasprave o jeziku (Aleksander Robica, *Vszaki pocsetak je tézsak*) i o hrvatskom mentalitetu (Glavanić, *Hèrvajte Hèrvati, Zabavno-poucsni razgovor, o hèrvackom pravopisu*, 1865.). I ov kalendar pauzira sve do 1892. kada Mihovil Naković oživi izdanje i redovito osigura do smrti 1900., kada još pokušava njegov učiteljski kolega Martin Borenić nastaviti do 1903. već reformiranom gajicom.

Dokle je usmirenje u 19. st. jednoznačno određeno s *kerstjanszko-katolicsanszki* se od početka 20. st. počelo razlučivati mišljenja i svitopogledi. Oslobođenje od kmetstva je stavilo i našu hrvatsku tobračko-kmetSKU djelatnu snagu na slobodno

tržište raspolaganja i ljudi počeli odlaziti u bližnje industrijske centre Austrije i Ugarske, ili u prikormorje, čime se je zaoštrila društvena situacija i po naši seli. Osebito se to vidi na kalendarski pokušaji blage učiteljske linije po Ferčak-Čenar-Horvath, po razmimoilaženju Martina Meršića st. i Ivana Čukovića, kot i austrosocijalističkoj liniji Kolomana Tomšića. Nijedno usmirenje se nije moglo probiti protiv tradicionalne, akoprem drugačije nazvane linije u koj Ignac Horvat svojim uredničtvom nastavlja Miloradićevu i Prikosovićevu tvorevinu, ka se pak po Drugom svitskom boju nastavi u kalendaru *Gradišće*, ki od sedamdesetih ljet dostane čisto profano usmirenje s gradišćanskohrvatskim tradicionalizmom. Kratkom epizodom „Ognjišća“ od Tukavca je prekinuto to čvrsto usmirenje, ko nije moglo sa svojimi, nešto malo sovjetsko nadahnutimi idejama, udriti puč na staroj utvrđi. Kot ča ni jugoslavenska titoistička prevara urednika Ignaca Horvata 1946. nije dala nikakovoga olakšanja u napetoj poslijebojnoj izdavačkoj situaciji.

Od početka su kalendari sadržajno bili usmireni na zabavu, „veselo rasprudjenje zimskoga časa“ i akoprem je sve do najnovijega vrimenta ostao kalendar vjeran svojoj prvobitnoj nakani. Već od sredine 19. st. mu se proširi sadržaj uz zabavu na zahtijevno štivo poučnom črtom u smislu svakovrimenske kršćanske moralne norme, dokle se pak nakon priključenja većega dijela zapadnougarskih Hrvatov u Austriju i novim nazivom „gradišćanski“ počeli i poučni sadržaji minjati, većinom težišćem odgovarajućega vrimenskoga problema: npr.: 1864. pitanje jezika i samosvisti, 1890. poštivanje roditeljev, o vjeri, narodna pobožnost, opisi bliže i dalnje pokrajine, 1910. unosnije gospodarenje i peljanje domačinstva, „počinju putopisni opisi, 1914. bojne okolnosti, nevolja i protiv boja, 1940. hrvatstvo, širenje poučnoga znanja, povijesnoga znanja, veze sa starom domovinom itd., itd. I dokle se med dvimi boji politička i narodna usmirenja medjusobno borila za svoje pristaše je za vrime nacionalsocijalizma došlo do zapljinjenja kalendara „Naše Domovine“ 1938. zbog rasporčanskoga Kővərijevoga članka „Krivi i pravi socijalizam“, a za vrime ruske posade se je morao kalendar predložiti ruskoj cenzuri, ka zbog dobrih odnosov gradišćanskoga poglavarstva nije bila toliko oštra.

Kalendar je imao i svoje književne zvijezdane trenutke, tako npr. kada se je Veđinac učitelj Horvat povezo sa štikapronskim svećenikom spremnim reformi Gašparom Glavanićem 1864. ljeta i od kada moremo datirati začetak našega svitovnoga sadržaja u pjesmi i prozi, ili kada su se 1902/03. urotili frakanavski Meršići i rodio pjesnik Miloradić i njegovi vjerni nasljedniki, ili kada je nakon dugoga štentanja Ignac Horvat s „Našom Domovinom“ preuzeo kormilo kalendarov, po kojoj liniji ide Feri Sučić, Augustin Blazović, Jurica Čenar i mnogi drugi po putu gradišćanskohrvatskoga kulturnoga izraza.

I jezična su obilježja dica svojega vrimenta. 1865. se kalendar pojavi još ugarskom ortografijom ali 1892. ne! I akoprem ima puno karakteristikov razlićnih mišljen, trzavic u jeziku, moremo kazati i u narodu se je tim kalendarom probila i prihvatila hrvatska ortografija, ka slijedi Gajevu reformu. Ako se još 1902. pojavi „Szridnyi katekizmus...“ ugarskom ortografijom, a i po tom još najdu rukopisne knjige i prijepisi sličnom ortografijom, gajica je neopozivno bila uspješna i pobjedila tu dugotrajnu raspravu.

POPIS KALENDAROV:

Nóvi horvaczki kalendar, ..., Soproni 1806., ur.: ???

Kerstjanszko-Katolicsanszki kalendar, ..., Pesti 1864., 1865.;
Nežider 1891.-1903., ur.: Jure Horvath; Miho Naković 1892.-1900.;
Martin Borenić 1901.-1902.

Hižni kalendar, ..., Šopron 1892.-1893., ur.: Franc Ferčak, Ivan Čenar, Mate Horvat

Kalendar svete Familije, ..., Juri 1903.-1919., ur.: Mate Meršić Miloradić 1903-1913.;
Jandre Prikosović 1914.-1918.; Ivan Dobrović i Anton Marianović 1919.

Hrvatski kalendar sv. Antona Paduanskoga, ..., U Kisegu 1903.-1922.,
ur.: Ivan Domnanović 1903.-1909.; Martin Borenić 1905.-1922.; 1910.-
Jandre Kuzmić 1910.-1922.

Kalendar svetoga Jožefa, ..., Šopron 19223., ur.: Ivan Čuković

Gradiški kalendar svetoga Jožefa, ..., Sauerbrunn 1923., ur.: Ivan Čuković

Hrvatski kalendar Gradjanske deržave, ..., Željezni 1923.-1926., ur.: M.(artin)
B.(orenić) i I.(andre) K.(uzmić)

Naš hrvatski kalendar, ..., Novo Miasto 1924.-1925., ur. F.(ranc) Č.(izmazija)

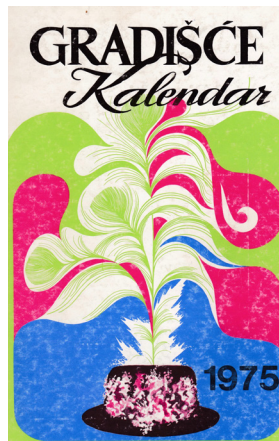
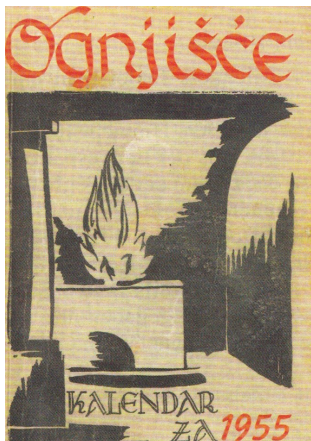
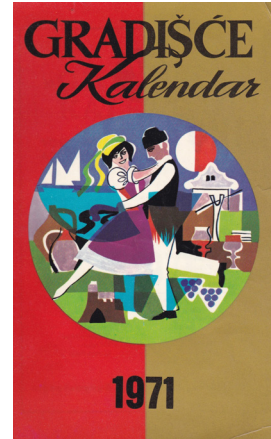
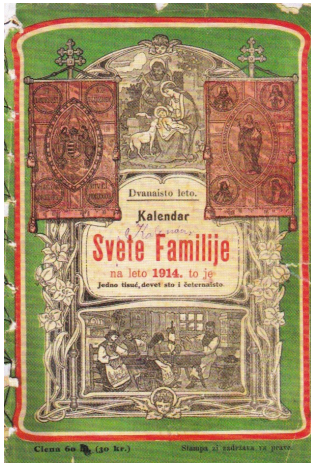
Kalendar svetoga Mihovila, ..., 1926.-1931., ur. Martin Borenić

Naš kalendar, ..., Sauerbrunn 1928.-1928., ur.: Koloman Tomšić

Naša domovina, ..., Neuzalj 1931.-1940., ur.: Tetac Franjo (= Franz Brešić), od 1933.
Ignac Horvat

Hrvatski kalendar, ..., Neusiedl a. See 1941.-1942., ur.: Ignac Horvat

Gradišće kalendar, ..., 1946.- do danas: Zagreb 1946., ur.: Ignac Horvat; Neusiedl am
See 1947., ur. Ignac Horvat; Beč 1948.-1961., ur. Ignac Horvat; Željezno 1962.-2017.,
ur. Ignac Horvat 1962.-1972.; ur.: Iganc Horvat i Feri Sučić 1972., ur. Feri Sučić 1974.-
1988., ur. Mirko Berlaković i Augustin Blazović 1983., ur. Tome Schneider 1989.-
1997.; ur. Anita Jugović-Čenar 1998.-2003.,; ur. Agnjica Schuster-Čenar 2004.-2008.:
ur. Ingrid Klemenčić 2009.- do danas.

ŠKOLSKE KNJIGE

Uz prvobitnu crikvenu pismenost je najučinkovitija jezična izobrazba bila u seoskoj elementarnoj školi.

Nije se moglo dokazati, da bi protestanski pokret, ki je imao velike zasluge kot upe-
ljanja seoskoga elementarnoga školstva i razvijao se je paralelno s doseljenjem Hrvat-
tov, osnovao bio i hrvatsko podučavanje kot je to dokazano za nimške i ugarske škole
u veći naselji ovoga prostora. Tako ima prve zasluge i na ovom polju katoličanska crik-
vena organizacija, ka je po nalogu Tridentskoga koncila i brojnih sinodov (odlučna u
Tyrnavi 1560.) u našem prostoru naložila farnikom brigu za osnovnu naobrazbu. Od
čistih početkov hrvatskoga školstva nimamo pouzdanih podatkov ali u crikveni vizi-
tacija, ke su u našem prostoru nastale redovite tokom 17. st. imamo i točnije pismene
izvješćaje a od odredbe marijaterzijanske školske reforme i za izobrazbu hrvatskoga
jezika kot "Schul-Ordnung" grofa Harracha za Pandrof i Novo Selo g.1761. kade mo-
remo čitati uz ostalo i: *von den Schulmeistern Kenntnis der deutschen und kroatischen
Sprache..., Für Knaben und Mädchen gilt, dass sie Deutsch und Kroatisch gut lesen und
schreiben lernen,...*

Od početka 20. st., dosljedno ali u Gradišću Prve Austrijske Republike se Crikva izri-
vala iz škole i država preuzela glavnu peljajuću ulogu u školskoj politici. Tako moremo
ustanoviti, da je od gingavih početkov školstva u 16. st., a od 17. do 20. st, u sveopćoj
izobrazbi, tako i u izobrazbi hrvatskoga jezika Crikva odigrala najvažniju ulogu. Zbog
društvenopolitičkih okolnosti nimamo točnoga prikaza školstva prošlih stoljećev,
zvana disertacije Helene Berlakovich o školstvu do 1921. ljeta (1984.), diplomskog
djela Johanna Egresitsa (1982.) i disertacija Andreje Zorke Kinda-Berlakovich ((2002., i
u tiskanom obliku (2005.) ke se odnašaju samo na austrijski dio školstva od 1921. ljeta.
No po tiskani školski knjiga moremo pokusiti orijentaciju o razvitku i podučavanju
hrvatskoga jezika u školi.

Nimamo nažalost u ruka niti jedan primjerak prvoga našega udžbenika za elemen-
tarnu nastavu, samo neposredno moremo iz jednoga opisa Mm (Martin Meršić ml.)
ukazati na školsku knjigu: *Hervaczki Sslabikar (sic!) isz koga sze lahko móres va knyige
stati naucsi, ako budes paszku imal.* (1785.) Pretpostavljamo, da je to neko slijedeće iz-
danje Šlabikara o kojem govori Bogović i Palković u predgovoru molitvenika „Duhov-
ni Vertlyacz“ 1753. Po opisu ta je školska knjiga po sadržaju više molitvenik za dicu a
ne toliko udžbenik i sadržava uz šlabikovanje abecede u prvom redu vjerske sadržaje,
molitvice i pouke iz katekizma. O jeziku veli: *po molitvica stopr na tretoj strani šestputi
va različnoj veličini, 25 slov ABC-je, suglasniki, spojeni s samoglasniki a, e, i ,o, u na 12
strani. Na vsakoj strani zgora i kip jednoga apoštola. A zatim dojde štanka za vježbanje.*
...(HK 194:60)

Zato se moramo oslanjati za početak na Karnerov „Šlabikar“.

[KARNER, Ivan Sigismund], SLABIKAR / ALITI / JIMEN KNYIZ'ICZA / ZA HASZAN / LADANYZKIH SKOL / HORVATZKOGA NARODA / VA/ UGERSZKOM KRALYESZTVI. / Namen Buechlein / zum Gebrauche / der Landŷchulen / einer Kroatijŷch-Slavijŷchen Nation / im koenigreiche Hungarn. / Cum ŷpec. Priv. Sac. Caefar. Reg. Apost. Majest. / Kof-tet ungebunden 6. Kreuzer. / Ofen, / gedruckt mit koenigl. Hung. Univeritaetsŷchriften, / 1806. Nove naklade: 1828, 1834, V-Sztarom Gradi 1853, 1857, 1859.

Ova dvojezična knjiga je sastavljena po školskoj reformi Marije Terezije i Jožefa II. i pretpostavljamo, da je valjala za cijeli državni teritorij zapadnoga i istočnoga djela. Ako kratko nabrojimo sadržaje: slove, šlabikovanje, lipoga držanja nauki (ponašanje), pak sve iz najbliže okoline diteta.; tijelo, hiža, pohištvo, ..., oprava, gospodarstvo, živine, nešto malo psihologije: čuti i ćutiti, nemir u nami, kako jimo, redom meštrije. Čisto kratke upute za hrvatski i nimški jezik: poznanje slov, šlabikovanje, štenje (ćitanje), jako poučno za jezik. U pridavku su pjesmice za školske ure za svaku uru posebno sve skupa pet ur i zapovidi iz knjig Šalomona, 30 kitic. (uveliko po Ecclesiasticusu). I Jožef Ficko je 1837. izdao dvojezičnu *Magyar és horvát ABC KÖNYVECSKE a magyar nyelvet tanuló kisdededek számára – Vugerska i horvatzka ABC KNYZSICZA za horvatzku malu diczu, ka zseli vugerszki navucsitisze*, ka ima puno sličnosti s Karnerovim Šlabikarom. Fickina knjižica ima još jedan veliki plus a to je ugarsko-hrvatski rječnik na kraju knjige, oko 2100 riči.

Veliku promjenu za školske knjige su donesla izdanja u obdjelivanju Gašpara Glavanića (1833.-1872.) od 1859. ljeta početo. Pripremio je na juriš Gajeve jezične reforme nadzornik za hrvatski jezik školske odredbe Bachovog apsolutizma Fabian Hauszer (1790.-1871.). Te reformne odredbe su izazvale diskusiju o obnovljenju školskih knjig i jezika. Izgleda da je Gašpar Glavanić dobio nalog predložiti novu Početnicu, ku je pak slijedila i Štanka. Timi knjigami je Glavanić stvorio kompromis med čvrstim konzervativnim krilom i novimi zastupniki reformov po uzoru Ljudevita Gaja. Prvi je korak za to bio upeljanje *Početnice za katoličanske učionice u austrijskoj carevini* 1853/54., ka je zastupala ideju da u carevini more biti samo jedan hrvatski jezik, ku su ali naši prezeši u principu odbijali. Tako je Glavanić tu Početnicu predjelao za naše škole 1859. Nije se odbijao sadržaj samo jezik južnohrvatske varijante. I ta se školska Početnica obdržala sve do Drugoga svitskoga boja, ona je čak u mnogo čemu ušla i u kasnije Početnice. Fabijan Hauszer je 1858. izdao i rječnik za učitelje, ki ali po točnoj analizi Valentina Putanca nije rječnik gradišćanskohrvatskoga jezika nego književnoga po Fröhlih-Šuleku. Glavanić je dopunio početnu školsku knjigu s *Pèrvom Štankom* (1860., ka se je 1871. pojavila već pod naslovom *Pèrva Ćitanka*) i *Drugom Štankom*, ke već imaju ozbiljan dio *Podučavanje u jeziku*, ki pridavak je Naković (1877.) izdao u posebnoj školskoj knjigi *Podučavanje u jezikoslovju*. Početu školsku reformu su pak dalje peljali učitelji Miho Naković (1840.-1900.) i Martin Borenić (1850.-1939.), ki su organizirali grupu sudjelačev. Njeva je zasluga, da je svaki školski predmet dostao posebnu knjigu, tako zemljopis, povijest (već varijantov), gospodarjenje, nature nauk, prirodopis, o novoj mjeri i vagi (decimalni sistem), jačkar, gramatika, ugarski jezik, fizika, brojne katekizme, molitvenik za školsku dicu i pregleda o biblijski dogodjaji. Sveukupno moremo danas ustanoviti, da je to bila najuspješnija perioda u izdavanju

školske djelatnosti. Moramo istaknuti, da se je tisak školskih knjig minjao od ugarskoga pisma na hrvatski, skoro ravnopravno i stopr od početka 20. stoljeća se je probilo gajevo pismo.

U Prvoj Austrijskoj Republici je pod nadzorom Ivana Dobrovića i učiteljskoj djelatnoj zajednici pod peljanjem Andrije Kuzmića izdjelana *Početnica* (1924.), *Druga* (1926.) i *Treta Štanka* (1929.), ke su kanile pokriti sve potriboće po školskomu zakonu. Uopće se je ustanovilo, da je Treta štanka mali leksikon za gradišćanskohrvatsku mladinu. Za malobrojne zapadnougarske hrvatske škole se je 1939. pojavila *Početnica i prva štanka*, ka se je jako redila po austrijskom izdanju. Ivan Čuković se na početku mladoga Gradišća mišao u izdavačku djelatnost, ku su ali učitelji najoštrije odbijali. Vrlo uspješne su bile *Pjesmarice* od Ivana Vukovića.

Po Drugom svitskom boju moremo razlikovati dvi različne tendencije, ke su se oblikovale po školskom zakonu odlučnim ljetom 1962., kada su se ukinuli gornji razredi osnovne škole. Do tog vrimenta su prevladavale knjige Slavka Marholda, Marije Bircic-Czeczelič, Štefana Zvonarića, Konrada Meršića i Štefana Kočiša. A krajem 70-ih ljet se pojavljuje novi tip školske knjige, u ki se polaže težišće na aktivno sudjelivanje školske dice. Te knjige izdjelivaju učiteljske djelatne zajednice, čudakrat i dvojezično u hrvatskom i nimškom jeziku. Glavni izdavač školskih knjig je danas hkdc = Hrvatski kulturni i dokumentarni centar u Željeznu.

PREGLED ŠKOLSKIH KNJIG od sredine 19. stoljeća:

HAUSZER, Fabian, *Kroatifch-deutsches / Wörterbuch / für / Schullehrer. / Mit bejonderer Rückŕicht auf den Dialekt der Kroaten in der / Raaber Diözese bearbeitet ... / ...*, Wien 1858., Mechitarijten

[GLAVANIĆ, Gašpar], *Početnica / ...*, U Beču 1859, 1871, 1876.

[GLAVANIĆ, Gašpar], *Pèrva Štanka / 1871. Čitanka ...*, U Beču 1860, U Budimu 1871, 1874, 1882,

BEÉRY, Stefan, *MALI / ZEMLJOPIS / ...*, U Kisegu 1872.

BEÉRY, Stefan, *Uvodna kniga za poducsavanje ugerszkoga jezika u hrvatskih škola zselezne varmedje, / ...*, Budapesti 1880, 1882.

BEÉRY-GROÓ, UGERSKA / ČITANKA / ... , V Budapešti 1900, 1902, 1903.

DREISKER, Jošef, *Pripetenja ugrov / ...*, U Kisegu 1872.

[SZABAR, Ivan], *GOSZPODARENJA NAUK / ...*, Budapest 1873.

NAKOVICH, Mihovily, *ZEMLJOPISZ / ...*, Budapest 1873, Zseleznu 1878, 1880. *ZEMLJOPIS / ...*, U Gyuri 1880.

NAKOVIĆ, Mihovil, *Nova / MĚRA I VÁGA. / ...*, Sopronu 1875.

NAKOVICH, Mihovily, *Jacskar. / ...*, Ugar. Sztarograd 1876.

NAKOVIĆ, Mihovilj, *Podučavanje / u / jezikoslovlju / ...*, Železno 1877.

NAKOVIĆ, Mihovil, *UGARSKA / SLOVNICA, / ...*, U Gyuri 1880, 1893.

[BERLAKOVICH, Ivan], *NATURE NAUK / ...*, Pesti 1873, Zselezno 1878.

PAVITSICH, Mate, *HISTORIA / UGERSZKOG ORSZAGA / ...*, V Bude-Pešte 1873, V Zselezni 1875.

[GLAVANIĆ ili NAKOVIĆ], *PRIRODOPIŠZ / (NATURGESCHICHTE) / ...*, Pesti 1873, U Železnu 1877, 1880.

FRIDECZKY, György, *Magyar-horvát betüző és olavsókönyv / ...*, Szombathely 1876.

POCSETNICA / ..., Zselezni 1877.

[BORENIĆ, Martin], *Početnica / ...*, U Gjuri 1880, (ukupno 12 izdanj).

[NAKOVIĆ ili BORENIĆ], *DRUGA ŠTANKA / ...*, V Gyuri 1880, (do 1912., 6 nakladov).

[MERŠIĆ, Mate ili MUŽKOVIĆ], *FIZIKA / ...*, V Gjuri 1880.

[KARALL, Mate], (*HISTORIA.*) / *POVĚŠT UGARSKA / i / NAJZNAMENITIJA PRIPETENJA / OBĆE POVĚŠTI. / ...*, U Gyuri 1880, 1901.

MILORADIĆ, Mate, *SLOVNICA / HERVATSKOGA JEZIKA. / ...*, Győr 1919.

[BORENIĆ-KUZMIĆ], *Početnica / i / PERVA ŠTANKA / ...*, Šoproni 1920, 1923., Beč 1924. Pojavila se je 1939. u Budimpešti za hrvatske škole zapadne Ugarske.

CSUKOVICH, Johann, *Doma i vani*, 1922, bez aprobacije.

CSUKOVICH, Johann, *Prva nimška vežbenica*, 1922, aprobacijom ali se nije tiskala.

CSUKOVICH, Johann, *Slovnica i Pismovnik*, bez aprobacije,

[DOBROVIĆ, Ivan], *Druga Štanka / ...*, Beč i Leipzig 1924., 1926.

[DOBROVIĆ, Ivan], *Treta Štanka / ...*, Wien und Leipzig 1929.

ZVONARICH, Stefan, *Čitanka*, Wien 1950.

VUKOVIĆ, Ivan, *Jačkar*, Beč 1924.

VUKOVICH, Johann, *Pjesmarica za hrvatske škole Gradišća*, Wien 1954.

MARHOLD, Slavko, *Početnica i Perva Štanka...*, Wien 1957.

MERSICH, Konrad, *Naš jezik / ...*, Wien 1960.

MERSICH, Konrad, *Velika čitanka*, Wien 1966.

BIRICZ-CZECZELICH, Marija, *Početnica* 1972.

KOCSIS Stefan, *Hrvatske pjesmarica*, 1973.

[DZ pod inšpektorom IBESICH, Josefom], *Idemo u školu – Wir gehen in die Schule*, 1978-82, 4 sv. *Rječnik za dvojezične škole Gradišća*, Hrvatsko-Nimško, Nimško-Hrvatsko, 1982.

[DZ pod inšpektorom MESNER, Antonom], *Hrvatski jezik 1, 2, 3, 4*, 1986-1990.

[BERLAKOVICH-KARAZMAN-PALATIN], *Zdravo*, 1991.

[PRIKOSOVICH-VUKOVICH], *Mi se učimo hrvatski*,

FRANTA, Franz, *Veselo ljetno*, 1985.

BUZECKI-FRANTA, *Nova čitanka*, 1985.

FRANTA, Franz, *Mi jačimo*, 1987.

[DZ], *Moja dvojezična knjiga – Mein zweisprachiges Buch*, 1986.

ARTH, Elfriede, *Početnica*, 1992.

FRANTA-LEOPOLD, *Hrvatske povidajke*, 1993.

TOMSICH-WEBER, *Pjevajmo i igramo*, 1993.

BERLAKOVICH, Mirko, *Hrvatska gramatika*, od 1995/96. u školskoj listi, hkdc

DZ-HKDC, [Djelatna zajednica hkdc-a], *Memo i mi*, od 1999/2000. u školskoj listi

DZ-HKDC, *Govorimo i vježbamo 2, 3, 4*, od 1999/2000. u školskoj listi

DZ-HKDC, *Nutri, vani-jači s nami 1, 2*, od 1999/2000. u školskoj listi

KRANZ, Daniela, *To kanim znati 1*, (Sachunterricht = nastava o prirodi i društvu), od 2001/02. u školskoj listi, hrv. prevod hkdc

KARAL, Viola, *Nove jačke-Neue Lieder-Uj dalok*, od 2001/02. u školskoj listi, hkdc
 DZ-HKDC, *Čitamo i povidamo 3/4*, od 2003/04. u školskoj listi
 KRANZ, Daniela, *To kanim znati 2*, (Sachunterricht = nastava o prirodi i društvu),
 od 2003/04. u školskoj listi, hrv. prevod hkdc
 BUNYAI, Stefan, *To kanim znati 3*, (Sachunterricht Burgenland = nastava o prirodi
 i društvu), od 2003/04. u školskoj listi, hrv. prevod hkdc
 BERLAKOVICH, Mirko, *Hrvatska gramatika hrv./nimš.*, od 2003/04. u školskoj listi,
 hkdc
 DZ-HKDC, *Čitaj, piši i povidaj 1, 2*, od 2005/2006. u školskoj listi
 DZ-HKDC, *Gradišćanskohrvatski pravopis*, od 2009/10. u školskoj listi
 DZ-HKDC, *Na putu 1*, od 2017/18. u školskoj listi
 KNOR, Karl, *Memo računa 1, 2, 3, 4*, od 2017/18. u školskoj listi, hkdc
 DZ-HKDC, *Na putu 2*, od 2018/19. u školskoj listi

GRAMATIKE I RJEČNIKI

Za gradišćanske Hrvate gramatike, ke su i ke bi morale biti temeljni jezični sistem, osnovna struktura jezika, nisu gustokrat pisane. To će imati već uzrokov, med njimi i naše socijalno društveno stanje, pak i školovanje na tudji škola. Temeljite izobrazbe hrvatskoga jezika, sve do najnovijega vrimenta naši nisu dobili i zato se moramo čuditi, kako su mogli pisati svoje prodike, kako podučavati u škola, kako govoriti o čistoći jezika, ar i toga je bilo, s intuitivnim poznavanjem svojega jezika. U svako su vrime znali, čutili to je dobro u jeziku, to nam kviri jezik ali na jako partikularni način i uvijek osvidočeni o svojoj pravilnosti u jeziku, ku su svakom prilikom i istaknuli, sve do danas.

Neki, ki ne poznaju cjelokupnu društvenu situaciju Gradišćanskih Hrvatov i polazu samo od filološkoga, a ne društvenoga tumačenja riči „hrvaćanski, Hrvaćani“ za Hrvate u povijesnoj Hrvatskoj (mi velimo u staroj domovini) i danas vidu pretiranu, naivnu prepotentnost u nazivu. Ne poznajemo potvrde za naziv pred 20. stoljećem. Pojavljenjem novinarstva se ali ono počne širiti i bude prihvaćeno ali ne u smislu protivnosti: mi smo Hrvati (Horvati, Hervati, Ervati) a oni na jugu samo Hrvaćani, po neki deminutivni Hrvati, nego u razlikovnom med Hrvati u domovini i Hrvati u dijaspori, posebno u zapadnoj Ugarskoj. Mislim, da našim ni u peti nije bilo tumačenje, ko su si u Hrvatskoj neki jezičnom istančanošću dopustili.

Svakako moramo i pri nas razlikovati normativne gramatike i opise dijalektalnoga sistema. Zapravo bi morali ustanoviti, da su dijalektalni opisi brojniji i temeljitiji, ar je slav(en)ska (kroatistička) filologija vidila u terenskom istraživanju puno veći, a možda i jednostavniji, konkretniji izazov od mukotrpnoga ispitivanja jezičnih sistemov tokom stoljeća, u ki je ostvaren cijeli niz odstupanja po osobni mišljenji.

Već Čaplović u svojoj čuvenoj monografiji 1828. konstatira: *Da nun das Volk so verdorben spricht, so muß sich auch die Geistlichkeit und die Beamten drein fügen; obschon es bey der ersteren nicht an Männern fehlt, welche sich die Sprachreinheit angelegen sein lassen. So schrieb der Stinaczer Pfarradministrator Simon Palatin schon eine Kroatische Grammaire...*, (26). Čaplović instinktivno razlikuje narodni govor i nastojanja za normativnu gramatiku kada govori o *Ursachen dieser literarischen Armut sind: Die Verschiedenheit der Orthographie, wegen welcher öfters auch die beste Arbeit hintertrieben wird.* (27) Hadrovicseva opisna definicija je ali povoljnija i točnija: *Diese Druckwerke der vierziger und fünfziger Jahre (18. Jhdt.) und ihre späteren Ausgaben sind zwar eine bescheidene literarische Produktion, in einer Hinsicht aber sind sie äußerst wichtig. Durch sie wurden nämlich die festen Grundlagen einer neuen regionalen Schriftsprache gelegt, die in den späteren Jahrzehnten in anspruchsvolleren Werken der Erbauungsliteratur und in den Anfängen der weltlichen Literatur, in den Schulbüchern und Kalendern bereits konsequent Verwendung fand.* (31)

Za prvi znanstveni prikaz gradišćanskohrvatskoga govornoga jezika moremo uvrstiti temeljitu študiju od Václava Vážnoga *Čakavské nářečí* v slovenskem *Podunaji* na

sveučilišću Komenski u Bratislavi 1927. U njoj prikaže govor Devinskoga Novoga Sela, Dubrave i Lamača. U Hrvatskoj slijedi pa prikaz Stjepana Ivšića 1937. predavanjem u JAZU i sažetkom u časopisu pod naslovom Hrvatska dijaspora u XVI. vijeku, koje predavanje je Božidar Finka 1977. u Münchenu objelodanio u *Stjepan Ivšić, gesammelte Schriften zum slavischen Akzent* u kom se daje sažeti pregled o svi narječji u ovom prostoru. I redom se pojavljuju znanstveni prikazi: J. Herben *Tři chorvatské osady na Moravě* (1882.); Ivan Brabec o *podunavski Hrvati* (Zagreb 1966.); Günther Stefanits *nimške i madjarske posudjenice u vorištanskom govoru* (Beč 1966.); Siegfried Tornow o Vlaha (Berlin 1971.); Helene Koschat o *Pajngrtu* (Beč 1978.); velika, temeljita monografija o svi *gradišćanski dijalekti* od Gerharda Neweklowskoga (Beč 1978.), ki uz to ima i veći broj posebnih študijov o jeziku u naši seli; Joško Balaž o dijalektu u *Devinskom Novom Selu* (1991.), o *govoru Hrvatskoga Groba* od Sanje Vulić i Bernardine Petković (Zagreb 1999.); Peter Houtzagars o *kajkavskom dijalektu u Vedešinu i Umoku* (Amsterdam 1999.); o *govoru u Čembi* od Edithe Mühlgaszner i Ivana Sučića (Željezno 2005.); a *jezične dodire između njemačkoga i gradišćanskohrvatskoga* je obdjelala velikom akribijom Aleksandra Ščukanec (Zagreb 2011.). Uz prikaze povijesnoga razvoja i gramatičke strukture imaju redovito vrlo vrijedni indeks riječi, Tornow čak i poseban rječnik vlaških sel. Svi bi mogli poslužiti za dalnje uspoređivanje.

Nimamo ili samo rijetkih dokazov, da bi se naši farniki i učitelji redovito školovali bili u sistematiki hrvatskoga jezika. Za farnike imamo nešto malo upućenja u Juri, za učitelje u preparandiji u Šopronu kratko po „Zakonu o nacionalni manjina u Ugarskoj“ (1868.). Kasnije pak podučavanje slobodnoga predmeta hrvatskoga jezika u Gornji Šica i u Matrštofu, pa poslije Drugoga svitskoga boja u većem opsegu na preparandiji, PA i PVŠ.

Za prvu gramatiku znamo samo iz sekundarne literature od Čaplovića. O njegovom glavnom informatoru Šimi Palatinu (1788.-1840.) piše *So schrieb der Stinaczer Pfarradministrator Simon Palatin schon eine kroatische Grammaire; ...* (26) i dokle je Zvonimir Bartolić 1974. u Sambotelu slučajno pronašao prijevod Virgiliušovih Eklogov se do danas gramatika nije našla. Tako moremo samo napipati prve pokušaje posredovanja jezičnoga znanja i to u školski knjiga. Istotako ne poznajemo niti jedan stvarni primjerak Bogovičevoga „Šlabikara“ iz 1754. ili 1755. Sadržajni opis Martina Meršića ml. u kalendaru 1941. (60), po izdanju 1785. nam ne daje nikakve vjerodostojne informacije o jezičnoj izobrazbi i čini nam se, da je više vjerska knjiga a ne „početnica“ za škole. Karnerov dvojezični hrvatsko-nimški „Šlabikar“ iz 1806. ljeta, ki je vladao neprominjeno školom sve do Bachovog apsolutizma ima na poldrug strani *URÉDBBA. na Poznanye szlov. Slabikovanye, y Sténye va Horvatzkom Jeziku*, isto i po nimšku. Nije točno ustanovljeno da li se je za vrime apsolutizma upeljala i u naše škole *Početnica za katoličke škole u austrijskoj carevini*, tiskana u Beču 1853. i 1854., kot to neki mislu po nalogu nadzornika Mošonske županije za hrvatske škole Fabijana Hauszera (1790.-1871.). Uopće smo u tom pogledu ovde u škurini ali ta je školska knjiga tiskana *gajicom* ada ima č, š, ž, ć(tj), dž, nj, dj, lj, ě i è i ima upute za učitelje. K svemu tomu mali rječnik kade se književne riči tumaču s adekvatnom našom ričom: *bašća-vèrt, džigerica běla-pluća, guja-zmija, kača, kazniti-kaštigovati, omara-velika vrućina, točka-piknja, punkt* i spodobno, ča

nam more i sugerirari, da je bila knjiga naminjena za naše školare. A varijanta Gašpara Glavanića iz 1859. točno preuzima tu knjigu, samo da ima u naslovu mjesto austrijske carevine *s osobitim obzirom na hrvatske škole u Ugarskom kraljevstvu* – i paralelno izdanje s ugarskimi slovami. Druga Štanka, iz 1860. ljeta ima već i *Podučavanje u jeziku. Prvi početki slovnice i prvo pismo podučavanje* i pripisuje se Gašparu Glavaniću. U njoj su gramatička tumačenja: **ě** (jat) za izgovor **i**, e i **ie**: lipo, seno, prepušća izgovor kako je u kom selu ili krajini obično; **samoglasniki**; **suglasniki**; **è** za *r* i zove ga poluglas kot u *pèrst-prst*, *kèrst-krst*, *dèrva-drva*; izgovor **ć**; razliku med **i**, **e** i **ě**; **l-lj**; **n-nj**; **d-dj**; **g-gj**; upotriba **kaj-kadě/gdě**; **g-ž**; **diftongi au, ou**; razlika izmedju dijalekta i književnoga jezika; spol; jednina i množina; imenice; rastavljanje; pridjevi; glagoli; prefiksi i sufiksi; i tako dalje po deklinaciji i konjugaciji; rečenica; složene rečenice; naglasak; familije riči; ... Kako vidimo priličan broj gramatičkih definicijov u priminjenu. A od 1877. imaju posebnu školsku knjigu *Podučavanje u jezikoslovlju za učitelje i školare*, priredio Mihovil Naković ali po Glavanićevoj štanki. I takva nam je ostala situacija jezikoslovlja sve do kraja Prvoga svitskoga boja. Kada bi mogli naslutiti nekakvo nezadovoljstvo po korespondenciji izmedju Martina Meršića st. i Mate Meršića Miloradića, ki je pisao novu gramatiku. Gramatika je izašla 1919. na skromni 30 strani u priredbi Jandre Prikosovića pod naslovom *Slovnica hrvatskoga jezika za selske škole* s vrlo dojmljivim motom u obliku pjesmice: *Naš jezik je vrt prostrani, / Ah, do seda Gethsemani! ... / Š njega smo si cveće zeli / Ter si mali venčac spleli*. Prvo ča moramo naglasiti je, da se je Miloradić dosta pokorno držao školske gramatike Tome Maretića. Drugo da mu je ostala torzo, jer je napisao samo skraćenu fonetiku i morfologiju, sve ostalo je izostalo jer se u pitanju jezika nije slagao s linijom Martina Meršića st. i treto zbog priključenja najvećega dijela zapadnougarskih Hrvatov je pitanje nastalo obsoletno. Za školsko jezično pitanje se briga od tada učiteljska zajednica pod vodstvom Ivana Dobrovića, ka je 1924. u *Drugoj*, pak 1929. u *Tretoj Štanki* imala pod naslovom *Pridavak i Slovnica* obdjelano školsku gramatiku za gradišćanskohrvatske školske prilike.

Po Drugom svitskom boju se napisala prva rasprava o jeziku od gradišćanskoga Hrvata Hermanna Dihanicha o *Das Verbum im Burgenländisch-Kroatischen* na sveučelišči u Beču 1954. Ostalo je pak pod utiskom rasprave u HAK-u, a i po općenitom mišljenju tzv. približavanja k hrvatskom književnom jeziku za školu (ka je svenek prednjačila u jezičnom pitanju) izdala od nadzornika za hrvatski jezik u Gradišću Konrada Mersicha/Meršića gramatika *NAŠ JEZIK*, vježbe za 2.3.(4) - 4.5.(6.) razred i *GRAMATIKA* za 6.7.8 razred hrvatskih osnovnih škol u Gradišću, Wien 1960., kade već po naslovu moremo uptit, da se ona približila skoro potpuno hrvatskom književnom jeziku. Jako se vidi i uticaj jezikoslovca Ivana Brabeca (1907.-1985.), ki je i na jezični tečajji učiteljem i gradišćanskohrvatskoj mladini pri redovito priredjeni MHI u Hrvatskoj, na Jadranu, predavao i vježbao pravila hrvatskoga književnoga jezika. Meršićeva gramatika se nije probila u školskoj nastavi. Regule crikvene jezične komisije i prelom/preobrnuće u HAK-u krajem 70-ih ljet je usredotočilo pažnju i snage, najprije na jezični fundus, pa zatim na normativnu gramatiku i pravopis gradišćanskohrvatskoga jezika.

Za prijelaznu fazu (najzad) se je gledala *Hrvatska gramatika* Mirka Berlakovića, Großpetersdorf 1995., ka do danas ima veliki ugled u prvom redu u mladji kru-

gi, ar je usporedna gramatika med gradišćanskohrvatskim i književnim jezikom. A čim su izašli dva toma rječnika, nije preostalo ništa drugo, nego obdjelati jezična pravila za gradišćanskohrvatsku normu, na čemu je djelala skupna gradišćanska i hrvatska komisija pod peljanjem Ive Sučića i ka je izašla pod naslovom *GRAMATIKA gradišćanskohrvatskoga jezika*, Željezo 2003., na 700 strani. Istotako i *Pravopis* 2009, pod peljanjem Ive Sučića.

Medjutim gramatikom nije uspjelo potpuno osvidočiti skeptičare i iskrene zalagače za gradišćanskohrvatsku književnu normu med Gradišćanskimi Hrvati. K svemu tomu je pak 2017. Ivan Rončević izdao *Praktische Grammatik der Burgenländischkroatischen Sprache*, ka se po svemu redi po velikoj gramatici iz 2003., ali o kojoj još nimamo nikakvih praktičnih iskustav.

Kurioznim mi se čini da je Bulgar u Nimškoj Cristo Vasilev 1966. u Wiesbadenu obdjelodanio *Die heutige čakavische Schriftsprache der Burgenland-Kroaten*, u *Ost und West Aufsätze zur slav. Philologie*, (189-237); s kojom študijom se nigdor od nas nije pozabavio.

O **rječnici** nimamo tako opširnu paletu svidočanstva i obdjelivanja. I zapravo do najnovijih vrimen smo mislili, da nam je on iz 1982. prvi i jedini. Znamo da su naši far-niki imali neke rječnike, tako Jambrešičev *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples...*, iz 1742., Fröhlich Veselićev *Ilirsko-njemački i njemačko-ilirski rukoslovnj* iz 1839. Čini mi se, da sam 70-ih ljet vidio i Belostenčev *Gazophylacium* iz 1740. A moremo potvrditi i Margalitsev *Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár* iz 1898. U novije vrime koristili su u Gradišću Hurmov rječnik (i neke druge nepodobne za naše prilike).

Ne kanim na novič nabrajati glosare iz dijalektoloških opisov kot dodatke i iz škol-skih knjig, ar je svako selo, svaki opis vrlo vrijedan po sebi za istraživanje rječničkoga fonda. Nažalost se nigdor ne briga za ta materijal da bi stvorili nacionalnu datoteku gradišćanskohrvatskoga jezika u potpunosti jezičnoga panja.

Svakako ali med rječnici moramo staviti *Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisch* iz 1982. i njegov drugi dio *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* u 1991. na najvažnije mjesto po značenju i dosegu, ki je bez sumlje zavrijedio etiketu „epohalno djelo“, ča manjina sama, bez matične zemlje Hrvatske i potpore većinskoga naroda u Austriji nikada po stručnom znanju, a niti ni po materijalnoj potpori ne bi zmogla bila. Moramo istaknuti da je bio uporan put do normativnoga rječnika, ar je peljač projekta s austrijske slavistike prof. Josip Hamm bio osvidočjenja, da bi dijalektalni rječnik puno više donesao manjini od normativnoga. Iz prikupljenoga rječničkoga fonda se izdvojio jedan dio materijala, ki se je pak 1987. pojavio pod naslovom *Wortschatz des Burgenländischkroatischen* u redakciji Elizabete Palković. Ako ova tri rječnika stavimo u jedan korpus moremo dobiti pretežni dio rječničkoga kinča od sredine 19. st. No ne bi se usudio kazati do danas, jer se u posljednje vrime rječnički fundus u mnogo čemu proširio. A ako imamo u 1. i 2. rječniku oko 25 000 a u Palkovićevom oko 13 000 onda ipak dojdemo na ugledan broj riči.

U normativne rječnike moramo ubrojiti *pravni rječnik* po nalogu austrij(an)skoga saveznoga kancelarstva iz 1999. u redakciji Rudolfa Tomšića, ki je kanio pokriti političko-upravno polje po priznanju gradišćanskohrvatskoga kot drugoga javnog jezika pokrajine. Pred tim se na tom stručnom polju koristio (bez ljeta) džepni rječnik *Hrvatski službeni jezik u Gradišću* od Gassner-Vlasitsa.

Najčudnovitiji izgred med rječniki je svakako on iz 1858. od Fabijana Hauszera *Kroatisch-deutsches Wörterbuch für Schullehrer* u kom nikako ne štima podnaslov *Mit besonderer Rücksicht auf den Dialekt der Kroaten in der Raaber Diözese*, za kojega je hrvatski istraživač Valentin Putanec jednodušno dokazao da nije rječnik hrvatskoga jezika u zapadnoj Ugarskoj nego kompilat iz hrvatskih rječnikov predšulekovoga doba, u prvom redu Fröhlich-Veselinovićevoga i zato mu značaj leži u činjenici ... *das einzige bisher bekannte kroatisch-deutsche Wörterbuch, das für die Schulen, bzw. für die Lehrer im heutigen Burgenland bestimmt war.* [Jedini poznati hrv.-nim. rj. namijenjen školi, t. j. za učitelje u sadašnjem Gradišću.] (Putanec:149) Činjenica je, da je med prvimi knjigami u koj se dosljedno priminjuje *gajica* i rogato *ě*, što je bilo po sebi potpuno novotarenje za ove Hrvate.

Dva bi izdanja svakako napomenuo još ovde: *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen* u izdanju Istvána Nyomárkaya, 1996., ki rječnik ishadja iz prikupljenoga materijala prof. Hadrovicsa i njegovoga glosara u monografiji *Schrifttum...* 1974. Ov rječnički kinč ima u prvom redu vjersko-teološki karakter, ar ima svojom osnovom u prvom redu molitvenike i vjerska izdanja do početka 20. st. Vrijednost mu leži u povijesnom materijalu i spašavanju starijega rječničkoga materijala. Drugo je izdanje *Rani gradišćanskohrvatsko-ugarski rječnik* u redakciji Šandora Horvatha, 1998. u kom je pohranjen nekadašnji rukopisni hrvatsko-nimški materijal iz Temerje, gospošćine Csernoch, u prvom redu praktični ruralni iz svakidašnje upotrebe.

Mogli bi upozoriti na više posebnosti od glosara, učiteljskih privatnih popisov, prikupljanju etnografskoga materijala za prof. Gavazzija, no to mora ostati specijalnim istraživačem, ki su odani svojem jeziku i narodu.

Završiti moremo s konstatacijom, da je i med Gradišćanskimi Hrvatima prilično rano bila želja i potribovanje za obdjelivanjem leksikografskoga dobra. No oni za to nisu imali ni humane, ni materijalne podrške niti ikakve državne inštitucije, ke bi strogo znanstveno organizirale bile ta zahtjevni posao. U naši prilika će leksikografija ostati zauvijek amatersko djelo iz ljubavi prema jeziku i narodu.

ABC

Gr 2003	DP 1609	Ev 1732	Ka 1744	HZ 1754	Čp 1763	Šl 1806	Po 1859	Je 1877	Sl 1919	DŠ 1926
A a	a	a,á	a,aa	a	A	a	a,e	a	a,e	a
B b	b	B	b,bb	b	B	b	b	b	b	b
C c	cz,tt	cz	cz,c	cz, c	cz,c	cz	c	c	c	c
Č	c,ch,	cf,ch, cs,cz	ch,cz tch,zt	cf,cs,	cs,	cs	č	č	č	č
Ć ć	chi	ch,cf, cfj,ti	tch, chi,ch	ch,cf	Ch	ch	ć	ć	ć	ć
D d	d	d,dd	d	d	D	d	d	d	d	d
Dj dj	ie,di,gi	gy,dgy, y		gy,dy, dj	j,dj		dj,gj	gj	dj	dj
E e	e	e,ee	e,ee,ae	e,ae	e,i	e	e	e	e,é	e
Ě ě	i,e	i,e	i,e	i,e	i,e	i,e	ě,ie	ě	i,e	i,e
F f	f,ff,ph	F	f,ff,ph	f,ph	F		f	f	f	f
G g	g	G	g,gh,gg	g	G	g	g	g	g	g
									gj	gj
H h	h,ch	H	h,ch	h	H		h	h	h	h
I i	i,ij,y	i,y	i,j,y,ji	y,i	y,i	i,y	i	i	i	i
J j	i,j,y	y, j,i	j,i,y,g	i	j,i	j	j	j	j	j
K k	k,ch,c	K	k,c,ch	k	K	k	k	k	k	k
L l	l	L	l,ll	l	l,j	l,ly	l	l	l	l
Lj lj	gli,li, lli	ly,lj	li,ly	ly	Ly	ly	lj	lj	lj	lj
M m	m,≈	M	m	m,n	M	m	m	m	m	m
N n	n,≈	ny,nj	n	n	N	n	n	n	n	n
Nj,nj	ni,	ny	ni,ny,nj	ny	Ny	ny	nj	nj	nj	nj
O o	o	o,ó,u	o,oo	o	o,u		o	o	o	o
P p	p	P	p,pp	p	P	p	p	p	p	p
R r	er	R	r	r	R	r	r	r	r,er	r
ř	er	er	er	er	Er	er	er	r	r	er
S s	fz,sz,β, z	fz,sz, z,f	z,s,Ss,ff, f,fs,fz,sz	sz,fz,z	fz,s,ss, f,z	s,z,fz,	s,z	s	s,z	s
Š š	s,f,ff,fs	f,ff,s, fs,sh, Ss	sz,fz,ff, fs,s,z, zh,f	s,fs,ff,	s	s,ss ž	š	š,ž	š	š
T t	t,th	t,tt	t,th	t	t,tt	t	t	t	t	t
U u	u,v	u,v	u,v	v,u	U	u	u	u	u	u
V v	v,u	V	u,v	v	V	v	v	v	v	v
Z z	z,fz	Z	f,s,fz,z, ff	z	Z	z	z	z	z	z
Ž ž	f,s,	f,fs,fh	f,fz,sh,s, z,sz,sch, fs,fzh, fch,fz, Scz,zh	s,f	z,s,f	z',	ž	ž	ž	ž

Konrad Meršič u „Naš jezik“ 1960. ima i đ i dž, kot i ije, je.

(Općom normom za današnju pismenu normu imamo u gornjoj tabeli gramatiku iz 2003. ljeta.)

Ostale rubrike daju pregled pismene norme po izboru: Mekinić, Duševne pesne 1609; Evadjelje 1732; Damšić, Katekizam 1744; Bogović, Hiža zlata 1756; Kragel, Četiri poslidnja 1763; Karner, Šlabikar 1806; Glavanić, Početnica 1859; Naković, Jezikoslovje 1877; Miloradić, Slovnica 1919; Dobrović, Druga štanka 1926.

KNJIŽEVNE VEZE S MATICOM

U ovom kratkom pregledu književnih vez s matičnom zemljom moramo gledati čisto logičnim intenzivnu vezu u prvom stoljeću, tj. 16. nakon doseljenja, ke se morebit produžile još i na 17. st. Potpisi u „Klimpuškom misalu“ Filipović, Vuković, Simanić (Živanić), imena Konzul i Mekinić nam to potvrđuju. Nije dvojbeno da su književne veze postojale od ranoga vrimena i nikada se nisu prekinule. Slijed se je po ki put malo izgubio, postao tanji, bolje bi bilo reći skrio i bio podzemni, da pak novom snagom izbije na površinu. I sam Hadrovics se poziva u svojoj monografij (26) na Vatroslava Jagića, ki je kod analize evangelijov i lekcionarov ustanovio zagrebačke predloške. Ča bi svakako značilo da su primali nabožne knjige iz kajkavske pismene sredine ča moremo po pregledivanju farskih bibliotekov i potvrditi. Imena Krajačević, Habelić, Belostenec, Gašparotti, Zagrebec, Jambrešić, morebit i neka druga, su bila zastupana i na polica naših farskih bibliotekov. Miloradić spominja i Vida Došena. A Mulih je za zapadnougarske Hrvate izdao čak dvi knjige *Pripravlyanye k szpovidi* (1748.) i *Duhovne jacske* (1750.), ke pak nastavljaju Konzulovu tradiciju izdavanja. Ne moremo dokazati Mulihove žive veze s našimi baroknimi nabožnimi književniki, ki su u to vrime počeli izdavati svoja djela za zapadnougarske Hrvate. No bilo bi nevjerovatno da nije imao nikakvih vez, ar je dvi zime prebavio u konviktu u Šopronu (1749/50, 1750/51.). Bogovićeve *Hiža zlata* (1754.) ima veliku srodnost s kajkavskimi molitveniki.

Najintenzivnije veze pak moremo dokazati u narodnoj književnosti, u prvom redu u pjesničtvu. Prvo ča moramo reći da je odredjeni sadržajni i formalni fond ponesen sa sobom iz stare domovine, akoprem se pokazuju i neke promjene, prilagodjivanju novim prilikam. Drugo ča moramo istaknuti, da već u prvoj polovici 19. st. se budi i vrimenom poraste zanimanje za usmenu predaju Hrvatov ovoga prostora. Ivan Kukuljević Sakcinski je jedan od prvih, ki piše u Hrvatskoj o usmenoj predaji (1842.). I slijedu redom velika imena: Stanko Vraz 1847.), Fran Kurelac (1871.), Franjo Kuhač (1878.-1881.), Ivan Milčinski (1898.), Vinko Žganec sve do Balinta Vujkova (1971.) i Miroslava Vuka Croate (1993., 2000.).

A da je *Preblassene Divicze Marie szanya* najstariji tiskani apokrifni tekst iz 1780. za dolnjaustrijske i zapadnougarske Hrvate na cjelokupnom hrvatskom teritoriju je čisti puki slučaj, ar se misli da su i pred tim takovi teksti kružili po teritoriju hrvatskoga jezika. Sredinom 19. st. su se pak pojavili dva prikazi o književnosti 1865. u Pragu Paul Josef Šafařík, *Geschichte der südslawischen Literatur* i Šime Ljubić 1869. na Rijeki *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* u ki se predstavu dotadašnja književna ostvarenja.

Stoper krajem stoljeća imamo masivnu povezanost med Franom Kuhačem i Martinom Boreničem, ki je s Mihovилоm Nakovićem pripremao *Crikveni Jačkar* za kantore, ki se je 1901. ljeta zaista i pojavio. Korespondencija med njimi nam pokazuje jako intezivnu povezanost. (Objelodanio MM ml. u HN 1972.)

Posebno moramo istaknuti povezanost učitelja Borenića s Kaptolom iz Zagreba, kim je omogućio školovanje zapadnougarskih hrvatskih djakov na kaptolskoj gimnaziji u Zagrebu. Tim se je pokazao put uskoga prohoda med ugarskim i nimškim nacionalizmom, koga su ugarski novinari gledali za veleizdaju. Problem je bio samo u tom, da je skoro polovica školovanih u Zagrebu ostala u Hrvatskoj i nije se vratila svojemu narodu u dijaspori, kako se je to zamišljalo. Vratili su se Mate Feržin, kasniji urednik HN, Ivan Jagšić, farnik, Rudolf Klaudus umjetnik i još ki drugi. Prvi svitski boj i razvalenje Monarhije je zakrčio sve pute ki su se do tada mukotrпно izgradili.

Pod novi društvenopolitički uvjeti kada je svaka novostvorena država ljubomorno gledala i čuvala svoje nacionalne interese je književnik Ignac Horvat vrlo oprezno izgradjivao pute u maticu, više privatno no društveno (bio je predsjednik HKD) s Matom Ujevićem, nakon ča je „Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvatov“ u Zagrebu moralo obustaviti svoje djelovanje. Početkom dvadesetih ljet se pojavili kratki prikazi od Rudolfa Strohala i Jure Prpića. Tako se pojavi i prvi književni tekst, novela gradišćanskohrvatskoga autora u nakladi sv. Jerolima 1930. pod naslovom „Gradišćanke“ od Ignaca Horvata. Mate Ujević je priredio malu monografiju prilikom 400-ljetnoga jubileja doseljenja „Gradišćanski Hrvati“. Nije se ali proširilo originalno izdavanje na druge autore, tako je Ignac Horvat ostao jedini autor sve do 1991. kada Đuro Vidmarović priredi izbor iz Miloradićevih pjesam pod naslovom „Hrvat u Gradišću“. Franjo Bučar je 1933. raspravljao o Konzulovoj protestanskoj „Postili“. Poslije Drugoga svitskoga boja sve već antologijov u Hrvatskoj uvrsti i gradišćanskohrvatske autore u svoja izdanja. Josip Andrić je izdao poseban roman o životu slovačkih Hrvatov pod naslovom „Velika ljubav“ Zagreb 1942. A Boro Pavlović pod naslovom „Simfonija Gradišća“ 1968. posveti poemu Ignacu Horvatu i tako bi mogli navesti Zvanu Črnju, Ivana Aralicu, Stanislava Gezu Milošića, Denisa Peričića.... A u posljednje vrime „Književni dani“ u Koljnofu, i brojni pozivi na čitanje gradišćanskohrvatskih autorov izgradjivaju i prodibljuju tu vezu s hrvatskimi književniki na širokoj bazi.

Svakako ali moramo istaknuti zalaganje i promoviranje gradišćanskohrvatske književnosti prik svih granic Đure Vidmarovića, ki u nekoliko knjiga i rasprava pokušava ubaštiniti i gradišćanskohrvatsku u skupni hrvatski jerb. A njegovo esejističko djelo „Jurica Čenar hrvatski pjesnik iz Gradišća“, Split 2015., predstavlja na vrlo tankočutan način avangardističkoga pjesnika Juricu Čenara s prilogom najnovijeg pjesničkog opusa kot indikatora suvremenoga života manjine u ovom pograničnom prostoru.

Istaknuti moramo na polju populariziranja i širenja razumivanja za našu manjinsku književnost pregled književnosti gradišćanskih Hrvatov od Nikole Benčića, knjiga VII (1998.) i VIII (2000.) u seriji „Prinosi za povijest književnosti u Hrvata“ u brigi Stjepana

Šešelja, izdanje Sekcije DHK i Hrvatskog centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u iseljeništvu.

A za pjesništvo je Milorad Stojević u svojoj omašnoj studiji i antologiji za 20. st. (1987.) dao izdašan opis gradišćanskih čakavskih pjesnikova i poezije. A posebno bi morali istaknuti monografiju o Ignacu Horvatu (1994.) i kontroverzne studije o Mati Meršiću Miloradiću (2006.).

Književnopovijesnim pitanjima se bavio Stjepan Krpan (književni portreti), Zvonimir Bartolić (protestantizam, Martin Meršić ml.), Alojz Jembrih (protestantizam, Karner, Miloradić). Andrea Sapunar (barok), Irvin Lukežić (proza), ...

Zaključiti moremo priželjkivanjem Zvonimira Bartolića iz 1991. *Edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti ne bi smjela biti zaključena bez jedne dvije knjige posvećene gradišćansko-hrvatskoj književnosti.*

PUČKA KNJIŽEVNOST

Pučka¹ književnost je prelazna književnost med umjetnom i usmenom. Ona se od XVIII. stoljeća more dokazati pri Gradišćanski Hrvati ali do sada se kot o posebnom tipu književnosti pri nas ni govorilo, iako je Divna Zečević već 1978. ljeta pisala i za gradišćanskohrvatsku pučku književnost u svojem pregledu hrvatske pučke književnosti. (Zečević 1978:382–388) Ar je upamet zela da je 1871. ljeta Fran Kurelac u svojoj zbirki gradišćanskohrvatskih jačak već govorio i o trećoj književnosti: *Znam da bi mnogomu, a i meni, milije bilo, da sam mogao narodne od nenarodnih odrediti, ali se nije dalo izvesti, er se nikde medjaši narodne i nenarodne ili učene tobož pesme tako ne stiču i ne križaju, kako u naših naseljenikov.* (Kurelac 1871.) Kurelac je objavio pučke jačke „Od Luce ter Petra“, „Od Cujde Šuševskoga“, „Tužba na pijane muže“, „Tužba na pijane žene“, „Hrvatski školniki“, „Hrvatske divojke“, „Aleksander“, „Eberhard i fratar“, ter „Jačka od Belgrada“, „Jačka od Budima“, „Jačka Salaškoga polja“, „Kad je Turak pod Bečom ležal“, „Nadaždi“. A jačku od Zrinskoga i od Rákócziya ni dao šampati, ar su mu se činile jako slabe. Većina tih jačak se more najti i u hrvatski pjesmarica XVIII-XX. stoljeća pak i u hrvatski kalendari XIX. stoljeća.

A to onda Gradišćanske Hrvate povezuje sa starom domovinom. *Među dokazima takve najuže povezanosti ne samo tradicionalnih usmenih nego i pučkih pjesama osobito iznenađuje – piše Zečević – da je Kurelac među Gradišćanskim Hrvatima zabilježio poznatu, svojedobno i omiljenu, pučku pjesmu koja je sačuvana u različitim varijantama. Pjesme u Kurelčevu zapisu počinje stihovima:*

*S bogom s bogom Zagreb varaš,
Ki junake na zlo spravljaš.
S bogom s bogom Zagreb varaš,
Ki divojkam vince uzimaš.*

(Zečević 1978:384)

Željimo li kratko opisati osobine pučke književnosti, onda je to po madjarskom stručnjaku, Istvánu Csörsz Rumen sljedeće: didaktično nakanjenje, monologizirajući govor, tipična životna situacija, grupiranje po tekstovna familija, variranje, pojava u rukopisi i popularni štampani izdanji, anonimnost autora. (Csörsz Rumen 2006:274-275)

A mlada hrvatska istraživačica, Vanja Budišćak piše – polag ostalog – sljedeće: *Narativne i manje narativne strukture pučke književnosti, osim formalno-sadržajnim prizivanjem tradicije usmenog pjevanja (stih, klišeizirani izrazi, prepoznatljivi motivi), pažnju su mamile i zadržavale i nizom populističkih strategija mahom deriviranih iz svjetonazora ciljane publike: od pretendiranja na istinitost i provjerljivost (preciznog navođenja vremensko-mjesnog okvira) i senzacionalističkog pristupa koji je pojačavao dojam etičko-moralnoga otklona tematiziranog događaja od vrijednosti zajednice, preko prizivanja*

¹ Rič *puk* u gh. znači bak, prč i po svemu je iz nim. jezika *der Bock*. U knj. *puk* znači narod, svit. Iz te riči je izvedeno pučki, pučka, pučko i znači određenu vrstu narodne književnosti.

prvobitnoga poretka i glorificiranja dobrih, starih, moralnijih vremena te naivno-praznovjernog pogleda na stvarnost u kojoj su moguća čudesa, pa i fantastična zbivanja, sve do binarnog variranja svijeta (dobro vs. zlo, normalno vs. devijantno itd.), /// isticanje duhovne (transcendentalne) dimenzije življenja te anegdoticnosti i naturalističke prikazbe. Okrenutost pučkih ostvarenja vječno važećim istinama i tendiranje poučnosti, osim u (epskim) pjesmama, romanima, pripovijestima i dramskim igrama, manifestirala se i u drugim žanrovima s naglašenom sadržajnom važnošću – povijesno-kronikalnim prikazima, katekizmima, životopisima moralno uzornih pojedinaca, proročanstvima i sl. – koji su recipijentima također osiguravali konkretnu životnu korist. (Budišćak 2015:62-163)

Divna Zečević je tematički skupa spravila one vrste, ke se broju u ovu prelaznu književnost izmed umjetne i usmene književnosti: *Termin pučka književnost obuhvaća štivo, stihovano ili u prozi, koje se prenosilo pisanim, tiskanim i usmenim putem, srednjovjekovne legende, mirakule i viteške romane, živote svetaca, molitvenike, kalendare, sanjarice, priče, romane, pjesme, rukopisne pjesmarice (raznolika sadržaja), prigodne deseteračke i osmeračke pjesme od Kačićeva opijevanja junačkih podviga do suvremenih deseteračkih rimovanih kronika (rukopisnih ili tiskanih), a obuhvaća i veliku većinu pjesama nastalih u toku narodnooslobodilačke borbe.* (Zečević 1978:389-390)

Jako je znamenit prelazni karakter ovog književnog fenomena. *I ne treba je gledati kao neki jasno omeđen cjelovit blok makar i s hibridnim svojstvima, nego se njeni rubovi brišu i nestaju čas u tradicionalnoj usmenoj a čas u pisanoj književnosti.* (Bošković-Stulli 1967:257)

Pitanje autorstva

Bisere pučke književnosti 19. st. Gradišćanskih Hrvatov u novije vrime moremo djelomično povezati s autori. Tako se misli da je jačke od „Nadaždina grofa“, jačke „... od Matijaša kralja“ (Kurelac 1871:203-204, 214-216) napisao učitelj Grgo Gusić. (Benčić 1998:149-151.) A Štefan Ginzler napisao šaljive pučke pjesme “Kako se vino s mesom kara” i “Od zeca”. (Benčić 1998:220-222) Ada dokazalo se i autorstvo pučke književnosti Gradišćanskih Hrvatov.

Povijesna tematika

Posebna je skupina jačak sa povijesnim sadržajem. Pripetenja iz povijesti su gustomkrat izjačena u pučkoj književnosti. (Vidi gori nabrojene tekste iz knjige Kurelca.) Rado se pokažu fiktivne situacije. Ali Gradišćanski Hrvati imaju i lip broj i takovih povijesnih jačak, ke opišu i prave, konkretne dogodjaje, ke ali povidaju po pravilu pučke književnosti. Moremo i tako misliti da se je povijesna epika – ka fali – ovdje zaminjila, povezala ovimi. Tako je na peldu najzad zimanje Beograda.

„Uzeće Beograda“ Kurelac ima „Jačka od Belgrada“

(br. 500, str. 205. Iz Velike Narde u Ugarskoj)

*Prietelj pitaš mene, kako 'e vse i kada
Odi dobivanja našega Belgrada,
Koga je jur Turak petdeset let vladal,
Dokljen ga je Jozef ter Laudon obladal.
Svitli cesar Jozef ni mogal počivat,
Našega imanja v Turskih rukah gledat.
Zato 'e zapovidal oružje spraviti,
I jake vojščane v Belgrad dobaviti.
Jezero sedam sto pisalo se j' leto
Osamdeset k tomu jošte i deveto
Kad je črni oral Turski mesec dobil,
Pod koga zavitjem naš se junak branil.
Srdčeni vojaki težko su čakali,
Od željbe Belgrada vse su trepetali.
Ali jakost baštij njih je zastavila,
Da su jur dvi leta skoro preminula.
Težko su čakali viteza Laudona,*

*Ki dojdúci reče: „Osedlaj mi konja,
Da razgledam bašte, ke su mi jur znane.
I na razgledanje Vugrinske katane.*

Pretkip ovog teksta je na ugarskom izašao 1790. Ijeta: Kultsár István, B. Laudonnak Nándorfehérvári Győzedelme. Szerzette Kultsár István a Szombathelyi Királyi Iskolaknal a szép tudományoknak öregbik Királyi Tanítója, Szombathely, 1790. Ada autor madjarskoga teksta je Štefan Kulčar, profesor sambotelske gimnazije.

Od Rákocija (Rakoca)

*Ča mi se je stalo doli v dolnoj zemlji
Va lipom Erdelji, Tamo su Rakoca
Nimci ulovili Oni ga vezali
Turačkim zakonom naopak rukama
Konjem pod nogama, ter su ga vozili
Va tu Nimšku Bruku, a s te Nimške Bruke
Do lipoga Beča. Kad su oni došli
Va tu Nimšku Bruku, oni su mi onde
Ubed ubedvali. Rakocu su dali
Jedan funat Kruha, jedan sajtl vode
Onda su mi došli vanka z Nimške Bruke
K Belom Križu. Onda su Rakoca
Suzice prepale. Ni mi ovo cesta*

*Do Koroga Mesta, neg je ovo cesta
Do prokletog Beča. Kad su oni došli
Va ti Bečki varoš, onda su Rakoca
Va tamnicu vrgli. Onda su mi Nimci
Stražu postavili. Tuži mi ga plače
Taj mladi Rakoci va tamnoj tamnici
Do ramen zemljici: Da bi se Kov našal
Va vom lipom Beči, da bi me van speljaj
Ziz tamne tamnice do zamen zemljice
Otil bi mu dati srebra zlata dosti.
A to mi je dočul jedan mladi voštjan
Dopeljal Rakocu konja vivericu
A sebi voščanu konja-lastavicu
Ter ga je ispeljal ziz tamne tamnice.
Kad su oni došli van ziz Bečke brane
Onda veli Rakoc mladom voštjanu
A ja sam pozabil va tamnoj tamnici
Moje zlate nože, ter srebrne žlice
Na to se je vrnul taj mladi voščanin
Po te zlate nože ter srebrne žlice.
Na to se je straža lipo pobudila
Mladoga voščana mi je ulovila
Su ga ulovili velje fertaljili
A njegovu glavu va torbicu vrgli.
Ter su ju poslali mladomu Rakocu.
Ča mi se je stalo mladomu voščanu
To b se bilo stalo mladomu Rakocu
Nimac ur je mudar. Ugar oš mudriji.*

(Arhiv HAZU XV/8 E8) (Jung 2001:168)

Tekst je objavio Károly Jung. Naglasio je da je i zbog toga jako vridna ova jačka, ar u ugarskom materijalu se jedva ča more najt o Rakociju. A zbog zadnjeg reda pak misli da se mogla ova jačka iz jednog – do sada nepoznatoga – madjarskoga teksta prevodit, i da je slavofon Kurelac po mogućnosti uprav zbog ovog reda izostavio ju iz zbirke, a ne zbog toga da ni najbolji tekst. (Jung 2001:164-166)

Od Alexandra

Jačka „Od Alexandra“ ima 68 (90) verzušev po 4 redi. (Grin1984:458)

*Poszluaite draga Bracha csa chu
povidati, csa szei sztaló Nimszkoj
zemlyi va Bécsi Varosi, va vrimeni
Sztari Lyudi i Boga bojechi. (...)*

(Grin1984:449)

Od Matijaša kralja

(„Jačka Salaškoga polja“, Kurelac:198-199, br. 496) Mátyás király

*Csudno pripetenije, na Szalanszkom
Polyi, Koszeje zgodalo doli Turszkom Boyi.
Onde dva Junaka, od nasega Kraja
biliszu Viteszi, Matiasa Kralya. (...)*

(Grin1984:446-449)

Pobožna tematika

Kad velimo da se pučka književnost more dokazati već iz XVIII. st. mislimo na pobožnu tematiku. Do sada poznati najstariji prvi letak je štampan 1780. ljeta: a to je „Marijina sanja“, ka je stara arhaična apokrifna molitva, ali za vrime protureformacije se jako širila i štampana, i to većinom skupa sa svetim pismom. Po gradišćanskohrvatskoj bibliografiji štampanih dijel je naslov 1780. ljeta izdanog letka „PREBLASSENE SIVICZE / MARIE SZANYA.“ a drugog apokrifnog pučkog izdanja pak „MOLITVA / ku je Jedan pobosni pu- / ztinacz od Szvojega Angyela csuvara prijel.“ (Kuzmich 1992:61) Pobožni letki su bili tako obljubljeni, iako ih ne moremo u velikom broju dokazati, da su i u Americi štampani za naše Hrvate takove: upravo tu „Marijini sanju“ i „Sveto pismo“, ter još druge molitve su vandane u Pittsburghu na gradišćanskohrvatskom jeziku. Jedna Hrvatica iz Narde je jedan egzemplar sobom donesla, kad se je vratila iz Amerike. (Bencsics 1990)

Iz ostalih pobožnih letkov moramo još istuknuti ono, ča je pod naslovom „Je li ples pogibelan?“ izdano 1883. ljeta u Kisegu. (Kuzmich 1992:115) To je razlaganje svećenika Muškovića o tancu – kratko rečeno –: kot jako pogibelnoj stvari, ka more peljat ljude u grih, a i u pakao.

Spričanje

Najpoznatiji tip pučke književnosti gradišćanskih Hrvatov je ‚spričanje‘. To je zbogomdavanje mrtvaca od najbližih rodjakov od svih onih ki su se skupaspravili na pokopu mrtvog. Spričanje ima kratak duhovni uvod i završetak.

Ingeborg Enislidis-Dobrović je sakupila iz starih rukopisov 775 spričanja iz dobe od 1791. do 1990. i to iz različitih sel gradišćanskih Hrvatov. Kot ona piše:

U spričanju govorio je pokojni žalujućim skupaspravnim, rekao gdo je on, kako star je, govorio o sebi i žitku uopće. Iz svojega, sadašnjega gledišća tuži se zarad prerane smrti, povi ča je morao sve pretrpiti, veli svoje želje i daje zbogom. Ovo posljednje zbogomdavanje držalo se je točnoga redosljeda. Na prvom mjestu imenovam je duhovni otac, zatim zaostavni hižni drug, dica, otac i mati, ako su još živili stario-

tac i staramati, šogori, kumovi i sva druga rodbina, pretpostavni sela i konačno svi seoski ljudi. Zatim zahvali se pokojni za iskazanu ljubav i pruženu pomoć, prosi za oprošćenje one, ke je zbantovao i želji svim žitak i u miru i srići. Svoje lučenje završi, po zazivanju Majke Božje i krsnoga patrona, prošnjom, da podignu njegovo mrtvo tijelo i položu u grob. (...) Tekst spričanja sastavljen je bio po ondašnjoj pravici ako, da je sadržaj prvih 3–4 kitic bio opće razmišljanje o zemaljskom žitku i spominanje svagda nazočne smrti. U svakoj riči prepoznava se osnovni motiv, glavna misao, je li to stugivanje zbog prerane smrti do davanja korisnoga nauka ili tuženje ča je morao pokojni sve podnositi, trpiti pretrpiti do konačnoga: neka bude po volji Božjoj.

(Enislidis-Dobrović 1993:73)

Enislidis-Dobrović je istaknula, da: *Novouredjena crikvena liturgija po nalogu 2. vaticanskoga koncila donesla je konac spričanju. (...) Zato se i čudimo kada čujemo, da još i dandanas spričaju u jednom našem selu na gradišćanskom sjeveru: u Bijelom Selu, i to na hrvatskom i nimškom jeziku.* (Enislidis-Dobrović 1993:77) No znamo da se je već i pred tim pokušalo zatariti ov pogrebni običaj – prez uspjeha. Iako se govori o spričanju, kot o tipičnom gradišćanskohrvatskom žanru, moramo podvuć da ni tako. Od XVII. stoljeća se moru dokazati ugarska spričanja – zbogomdavanja mrtvacu – ke su većinom kantori napisali za određene, konkretne pokope, kot zbogomdavanje mrtvacu od svojih bližnjih i na kraju od svih nazočnih. (Sápy 2013) Spričanje se pojavilo na seoski pokopim u sridini XIX. st. Počelo je iz tzv. „prosopopoeia“, ada lični govor mrtvog človika se stvorio u XVII. st. pri pokopi veleposjednikov, i kasnije je ta forma preuzeta i na pokope nižih slojev. (Fodor 2008)

A spričanje ni bilo samo katoličanska navada, nego i lutori su je imali. Dokle se danas pri katoličanski pokopi općeniti teksti jaču – zavisno od staliža mrtvacu – dotle se more koč-toč pri lutori još i danas čuti spričanje.

Jedno najnovije spričanje se je čulo 1989. ljeta pri pokopu najstarijeg Bijeloselca, Mikule Kniefasz:

*Dragi otac, naglo nam prošli
k majki, k sinu odselili,
visoku starost doživili
sela najstariji su bili.
Ljubili nje – oni vas vse,
prez njih bit, teško nam je.*

*Tridevetdeset ljet doživit,
do groba sve si učinit
ovo j' velika milost Božja
malo komu j' ona dana.
Kot vaš otac, v Boga ufat
njev posal, molit, djelat.*

*Svega otac nam povidali
čuda od sela su znali
nigdor med nami ne zna to već
će hte oni sad va grob zet.
Pozabit nje nijedan neće
imali dobro srce.*

*Kako su si nek uredili
da na posle sve dospili?
Dan za danom još k maši došli
Ča j' po svitu, i to znali.
Njevo mjesto v' crikvi prazno
srce naše j' žalosno.*

*Dost vsega otac doživili
teškoće sve pretrpili
na zadnje još i vid zgubili
u svem strpljen otac mili.
Nisu bili dug' v' škurini
sad v' nebeskoj svitlini.
Majki, bratu, naš suzni pozdrav
preporuč'te Mariji nas
v molitvi ćemo skupa ostat
vaš blagoslov s neba dostat.
Goristanje grobe otpre
primi nem dovidenje.*

*Kćere, zeti, snaha, unuki
vaša sestra, vsi rodjaki
ki vas poznali su nazoči
vsaki vas Bogu izruči.
Stari otac, otac, hvala
zbogom, do videnja!"*

(Franta 1991:154)

Sibile

U okviru pučke pisane književnosti, koja se sačuvala pretežno u rukopisima, gradišćanski su Hrvati razvili sustav pučkknjiževnih oblika. Nažalost, gradišćansko-hrvatska pučka književnost ne samo da dosada nije bila predmetom jednog sveobuhvatna znanstvenog istraživanja, nego još uvijek ne postoji ni cjelovit popis očuvane rukopisne građe niti se taj književni materijal uopće sustavno prikupljao, pa je stoga znatan dio tih vrijednih rukopisa zbog nemara uništen ili jednostavno prepušten zaboravu. (Lukežić 1995:111)

Činjenica je da su ljude oduvijek zanimala proročanstva budućih događaja i različita tumačenja simbolike snova. Upravo ta stalna težnja za onim što je zdravome razumu zapravo nedokučivo, tajanstveno i mistično, uvjetovat će pojavu gatalačke literature i njezinih specifičnih književnih oblika. Pored proročanstva i sanjarica, gradišćanski su Hrvati običavali bilježiti i različite apokrifne zapise koji su također bili prožeti stanovitom fantastikom, odnosno, mitološkom onostranošću i bajkovitošću. Najrasprostranjeni oblik proročanskih tekstova predstavljale su takozvane sibile, ke su među gradišćanske Hrvate doprle vjerojatno preko njemačkih, mađarskih ili pak slovenskih prijevoda, budući da su ih poznavali i susjedni porapski Slovenci u Mađarskoj. (Lukežić 1995:112)

Prvi tragovi sibilskih proročanstava u Hrvata mogu pronaći još u šesnaestome stoljeću, kada je ovaj tip gatalačke literature već općenito poznat obrazovanome čitatelju. U svojoj Kronici Antun Vramec, primjerice, piše: „Ameltea Šibila, devotka, devet knjig pisala, (...) S druge strane, poznato je da /// 1670. Petar Zrinski prevodi za svoju suprugu Katarinu jednu Sibilu (Knjigu gatalicu) s mađarskoga izvornika koja se sačuvala samo u rukopisu. Prvu tiskanu Sibilu objavio je Pavao Ritter Vitezović 1701. godine.

Nije poznato kada se Sibila pojavila među gradišćanskim Hrvatima ni s kojih su izvornika prevedeni ti apokrifni apokaliptički tekstovi. Utvrđivanje njihova porijekla

otežano je i time što ih vjerske oblasti nisu nikada službeno priznavale, pa je i njihovo širenje uvijek bilo prikrivano. Unatoč tome, „pojedini su prijepisi rukopisa brižno sačuvani i do danas, a među njima svakako znameniti apokaliptički apokrif o sibilskom čudovištu pod naslovom Štenje od Sabe Kraljice (Čitanje o kraljici od Sabe), koje je u vrijeme prvog svjetskog rata bilo osobito omiljeno među Hrvatima iz sjevernog Gradišća, poznato kao Sibila.“ (...)

Starija varijanta gradišćanske Sibile, koju je u travnju 1905. godine prepisala Suzana Ulrich, potječe iz Štikaprone u sjevernom Gradišću (Lukežić 1995:114-115)

Sibila je predočavala drugi svijet, izvanvremenski svijet nepoznatog i nesvakidanjeg, prostor u kome su sve zemaljske vrijednosti relativizirane i poništene. Bila je to zapravo budućnost u slikama čiji smisao tek valja priniknuti i pokušati objasniti, pronaći skrivenu poruku, slično kao u tumačenju osebujne simbolike snova. Onostranost i zagonetnost njihova silno je privlačila priproste duhove seljaka, koji su ionako voljeli slušati ili prepričivati fantastične priče, predaje iz narodne legende.

Dakako, ono povijesno u pravilu se miješalo s imaginarnim, stvarnost s fikcijom, umjesto starih elemenata ubacivali bi se novi, dodavala se i drugačija imena i tumačenje, a slojevitost teksta nužno bi postala sve veća. (Lukežić 1995:120)

Pregovaranje

Kurelac je unio u zbirku jački i pregovaranje (prepiranje) između žene i muža, oblik koji se često susreće u pučkim književnim tvorevinama starijeg razdoblja, a nekoliko takvih pučkih pjesama nalazi se i u zbirci Luke Ilića Oriovčanina (prepiranje između mladosti i starosti, između sreće i nesreće, između muža i žene) – piše Zečević i nastavi ovako: – Sve značajke pučkih književnih tvorevina sadržane su u spomenutim jačkama Gradišćanskih Hrvata, pa se one ne razlikuju od srodnih tvorevina u matičnoj zemlji. (Zečević 1978. 385.)

Štefan Ginzler je napisao jačku „Kako se vino s mesom kara“ i „Od zeca“.

Prva je nastavak onoga, ča se pojavljuje već stoljeća pred tim, čemu je rašireni latinski naziv *certamen*, ili *altercatio* i drugo. Ta karanja su se širila u sridnjem vijeku na latinskom jeziku kroz cijelu Europu: karala se duša i tijelo, svećenik i katana, vino i pivo itd. A Ginzler je napisao karanje vino i mesa. (Benčić 1998:144)

Ta druga ima 25 kiticov a počne ovako:

„Poslušajte, draga braća!
Kako svit zvirje navraća,
Da bi je rad on skončati,
Ziz svita, zemlje van zignati.

Potom toga se zec boji,
Da mi on va grmi dvoji,
Ovako tužan govori:
„Ah joj mojoj zečjoj koži!“

(Benčić 1998:145)

Početak je bio raširen kod jačkov, ke su jačili na sajmi, a tomu su znali i koč-toč i kipiće kazati ke su namaljali na jedan list, što se more držati i za prethodnu formu stripa. Tako je počeo i jačku od Golubićevog zeca Grgo Gusić:

*„Poslušajte, dragi brati, ča vam kanim povidati,
Kako j' miljano stugivao ino tužno premišljaval:“*

(Benčić 1998:151)

Ili Pripetenje s Cogrštofa:

*Poslušajte dragi brati
ča vam hoću povidati:
Jedna jako lipa šala
se j' na gmajnskoj kerčmi stala.“*

(Benčić 1998:154)

Moralizirajuće, poučne jačke za grišnika i slično su znali isto tak početi. „Poslušajte szada ...“ krene pobožna jačka, ka opiše put jednog prevelikog grišnika.

I danas jačena pučka književnost

Ivan Nemet, školnik u Petrovom Selu je napisao lip broj jačkak na hrvatskom jeziku, još neke bile sastavljene za dicu, a većina od njih za odrasle. Seoski igrokazi, ki su bili skoro od početka XX. stoljeća redoviti i u Petrovom Selu, su pak ke-te od njegovih jačkak iz muzičkom pratnom raširili ne nek u svojem selu, neg i u drugi seli Gradišćanskih Hrvatov. Tako se jači i danas kot narodna jačka „Stari spomen“, ku je napisao 1926-og ljeta:

*Okol sela j' zelena lozica,
kreza nju se skroz vliče stazica.
Po njoj sam se šetal litnje noči
s mojom milom večkrat do polnoči.*

*Ober nas su zvezdice igrale
Jalno su na nas doli gledale.
Naše serce kako je tucalo!
Od veselja je senek skakalo.*

*Ruku v ruki deržeč smo prestali
Poslušat glas jedne male stvari,
Ka j' godinu prosila v germiči
Na jednoj uvehnutoj liščici.*

*Va dvi teli j' bila jedna volja,
Ka razdvojiti se ni dala mogla.
Jedna čut je vladala med nami:
Da smo jedan drugomu stvoreni.*

*Ovo vrime da lipo je bilo!
Ko j' ober nas prošlo, preletilo.
Spominak mu i sad vruća lice
Čutim čversto svarene usnice."*

(Horváth 2011:133)

Isto se i dan danas jači „Jedan vojak“, ku je krajem oktobra 1915-og ljeta napisao:

*Teško ide jedan vojak iz Pinčene drage.
Z tužnim srcem je ostavil jedno malo stanje.
Mislil si je, da će lavko projt uza tu hižu,
V ke oblaki muškatliji tako lipo cvatu.*

(Horváth 2011:135)

Zna se ki je bio ta vojak, ki je pak onda mrtav ostao na bojnem polju, na ruskom frontu. Ferencz Teklits je on bio (1895-1918), a njegova divojka je bila Ana Harangozó.

A obljubljen domoljubna jačka mu je postala „Polag Pinke“, ku je 1922-og ljeta napisao:

*Polag Pinke stoji mala hižica
Va njoj me je rodila majka mila.
Zato ljubim ja oto malo gnjezdo,
ne bi je dal za nikarčkovo srebro.*

*Čuda kitic je va Pinčenoj dragi
Roža, klinčac, rozmarin, tulipani
Mali paradížom je va krajina
Zlata j' vridna saka mala travica.*

(Horváth 2011:126)

Trivijalna književnost

Put nas pelja na dalje pute do trivijalne, popularne – ada pučke – književnosti ka se proširuje i na vjersku tematiku, kot je to kroz hrvatskoga materijala lijepo dokazala Divna Zečević. (Zečević 1988. i drugi članki i knjige) Mate Drobilić je pak ponudio i trivijalnu književnost našim Hrvatim. On je – vjerojatno iz nimških i ugarskih originalnih tekstov preveo na hrvatski različite čudne štorice, povidajke, ke su se i na ovi drugi jeziki širile na sajmi. Tako se širila knjižica „Csudnovito godanye dvi Labudov, ali ki drugomu jamu kopa szam va nyu zapade (...)“ (Štampano va Ugersko Staromgradu, 1856., (Bencsics 1998:206)), „Csudnovato Godanye grofovicze Genovefe. (...)“ (Štampano

no va Ugersko Staromradu, 1856., (Bencsics 1998:206–207), „Plemeniti Csini mogu-
chéga csészkoga Fersta i Viteza Stilfrida i Szina nyegovoga Brunzvika. (...)” (Štampano
va Ugersko Staromradu, 1856., (Bencsics 1998:207), „Zabéntani Princzi. (...)” (Štampano
va Ugersko Staromradu, prez ljeta, v.: Bencsics 1998. 207.), „Godanye Czeszara
Oktaviana (...)” (Štampano va Ugersko Staromradu, 1856. (Bencsics 1998:207)

Važnost tih knjiga, koje su inače bez književne vrijednosti je u prvom redu u zabavi i odgoju. To su knjige koje su se gotovo svaki dan čitale u krugu obitelji, sve do današnjeg doba – je pisao Nikola Benčić Moramo potvrditi i istaknut: te i druge pučke književne tvorevine su raširile – u običaj donesle – čitanje med Gradišćanskimi Hrvatima.

A da imamo tako široku ponudu iz pučke književnosti, tomu moremo i moramo bit zahvalni onim našim školnikom i svećenikom, ki su si i za svoju zabavu, ter za zabavu i za peldodavanje napisali ovo ili ono, ča smo sada kratko pregledali kot pučku književnost Gradišćanskih Hrvatov.

USMENA KNJIŽEVNOST

Uvod

Gradišćanskohrvatki akademičar, Nikola Bencsics u svom znanstvenom djelu o književnosti nije zanemario ni narodnu književnost: stavio ju je na ono mjesto koje je odredila serija Povijest hrvatske književnosti sredinom 70-ih prošlog stoljeća. On je potvrdio i krivi put pregleda gradišćanskohrvatske književnosti: *većinom se pak zaboravlja na bogatu i razvijenu usmenu narodnu književnost (...) iz onoga što se zabilježilo, iz tih ostataka, možemo izravno zaključiti o bogatij i formalnoj izražajnosti narodnoga duha, sve do kraja XIX. stoljeća (...).* Ali cijelu šarolikost tog našeg folklornog kinča se sažeto još ni pokazalo. Pokusit ćemo tu cjelinu skicirati u ovom kratkom pregledu.

Narodna ili usmena književnost?

Od renesanse je poznat naziv „narodna književnost”, od ke je bio oduševljen i Michel de Montaigne. U 18. st. kad je bilo veliko zanimanje za Homera se pojačao naziv „anonimna književnost”. Willian Thomas je pa 1846. ljeta predložio naziv „folklor”. (Dragić:11)

A govorilo se je i o seljačkoj književnosti, o tradicionalnoj književnosti, pak i o pučkoj književnosti. No ovo je drugi književni fenomen: uz usmenu književnost govorimo i o pučkoj književnosti. To se je udomaćilo od 70-ih ljet 20. st. u hrvatskoj stručnoj književnosti.

Pokidob se do sada još u gradišćanskohrvatskoj književnosti ni raščistila ta razlika i

se lako izjednači pučka književnost s trivijalnom, moramo u cjelovitom pregledu ovog tipa naše književnosti svitlo razlikovano govoriti.

Vrimenska periodizacija

Teško je vrimenski priključiti jednom ili drugom razdoblju našu usmenu književnost. Iako je među Hrvati zapisivanje počelo već sredinom 15. st. – na rubu oporuke u Zadru iz ljeta 1484. šte jedna pjesma. (Dragić:18) – direktno je teško povezati gradišćanskohrvatsku usmenu književnost s timi starim zapisima. Ali različite vrste možemo dokazati. Tako je jedan od najstarije zapisanih tipova bugarščica. Najstariji slijedi bugarščice, usmene pjesme od dugih redova se najde 1497. ljeta u sicilijanskom epskom spjevu. (Banov-Depope 26)

Za stare indirektno dokaze piše Estela Banov da je – na primjer – u Vinodolskom zakoniku i Istarskom razvodu zapravo u pismu očuvana usmenost, kade vidi da je deseterac bio u ono vrijeme specifičnost tadašnje hrvatske usmenosti. *Novija tekstualna istraživanja glagoljaških pravnih dokumenata poput Vinodolskog zakonika i Istarskog razvoda opisuju ih kao transkripte usmenih običajnih normi zajednica uz čiju su svakodnevnicu povezani. Deseteračke formule kao stilistička specifičnost onih tekstova doslovni su formulativni izričaji koji su u to vrijeme bili u usmenom optjecaju.* (Banov-Depope:28)

I sada bi se moralo od Jurja Šišgorića do – recimo – Ivana Belostenca pregledati sve one rukopise (od Petrisovog zbornika iz XV. stoljeća do Prekomurske pjesmarice (Mariborska pjesmarica) (okolo 1593.) i štampane tekste, ki su očuvali stare podatke hrvatske usmene književnosti. I onda se može usporediti gradišćanskohrvatske tekste da bi direktno iskopali najstariji sloj iz cijelog korpusa. Pokidob to ni kod usmene književnosti drugih naroda nije lako, moramo se zadovoljiti s paraleli. Kot je jedan najstariji tip usmene pjesme, bugarščice ka se je našla i kod Gradišćanskih Hrvatova.

Usmenu književnost ionako nije dosti nek povijesno i stilski analizirati, ar ni umjetnost sama za sebe. Ona živi u kontekstu, u onom svojem životu u kojem su ju hasnovali i u kojem ju hasnuju. Kad usmenu književnost hasnuju, onda je živa naša rič. A kad se zbog društvenih okolnosti minja upotripljavanje usmene književnosti i se nove varijante, novi tipi stvoru, onda je to i živo prominjenje i naše riči. Tako se onda i tvoru nove riči ili se stavu i neke posudjenice. A stariji sloj će nam očuvati i takove koč poznate riči ke pak društvo u novom i u još novijem svojem času već ne pozna.

Sakupljači usmene književnosti Gradišćanskih Hrvatova

Fran Kurelac je prvi sastavio zbirku – monografiju – usmenog (ter i pučkog) pjesništva Gradišćanskih Hrvatova. No nije bio prvi koji je došao među Gradišćanske Hrvate sakupljati ovu gradju. Dosadašnja istraživanja su dokazala da je 1828. poljski slavist Andrzej Kucharski došao Gradišćanskim Hrvatom zapisivati jezik a u do sada

još ne publiciranimi zapisi morao bi imati i folklorne tekste. (Duličenko) Csaplovics osobno ni sakupljao usmenu književnost zbog toga o njemu sad ne govorimo.

Čeh Moritz Fialka je od 1838. do 1844. bio učitelj češkog jezika na vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu 1838.-1842. Objavio materijal koga je med Hrvati u okolici Šoprona sakupio ali bio je i gostoprimateelj onih sakupljačev ki su došli poiskati ove Hrvate: na peldu gost mu je bio Sreznjevskij. (v. Duličenko, 1999.) Materijal je objavio godine 1842. u praškom časopisu "Kwěty. (Fialka)

Izmail Sreznjevskij je s Fialkom 16. marca 1842. poiskao Hrvate u Šopronu a odatle je kroz hrvatska sela išao piše do Bečkog Novog Mjesta. Ča je iz usmene književnosti zapisao to su pjesme, bolje rečeno po jedna kitica različitih pjesmic. Protiv mišljena profesora Aleksandra Duličenka, ki piše da je Sreznjevskij dospio zapisati „jedini folklorni tekst“. To je vidljivo i zbog toga jer ima tamo i osmerac, no većinom dvanajsterać.

Ovo neke pelde u originalu (po Duličenku) i u prijepisu:

*Laglje je razdružít zemlju od travice
Nek klinčaca wjaernog
Od wjaerne rožice
Lipo moje rauno poulje
Kot mi orje srce moje,
Nit ne orje, nit ne pluži,
Neg za menum mila tuži*

*Srat tju se otšjaetat na zeljaeni vrtlac
Tr tju si otkonut jedna gusti klinčac,
jedan gusti klinčac, jednu frigulicu,
Tr tju si pogljeadat za drugu ruožicu.*

*Žarko sunce sviti, zeleni se trava,
O, lipa ruožico! Zdrava si mi, zdrava!*

*Laglje je razdružít zemlju od travice
Nek klinčaca vjernog
od vjerne rožice.
Lipo moje ravno polje
Ko mi ore srce moje
Nit ne ore, nit ne pluži
Nek za menum mila tuži*

*Sad ću se otšetat na zeleni vrtljac
Ter ću si otkinut jedan gusti klinčac
Jedan gusti klinčac, jednu fajgulicu
Ter ću si pogledat za drugu rožicu*

*Žarko sunce sviti, zeleni se trava,
O, lipa rožico. Zdrava si mi, zdrava!
O. lipa rožico, zdrava si mi, zdrava!*

(Duličenko, Aleksandar, 1999 = www.zigh.at. Vidi gori!)

Ivan Kukuljević *Sakcinski svestrani ilirac objelodanjuje 1847. Pěsme – s dodatkom narodnih pěsmah puka hàrvatskoga*: u polovici knjige su narodne pjesme – ke je vjerojatno sam sakupio – a med ke je stavio i neke od Hrvatov iz Austrije i Ugarske. A u rukopisnoj ostavščini čuvaju mu se pjesme, sakupljene u Mavrlinu (Wildungsmauer u Dolnjoj Austriji) i Pandrofu (Parndorf, staro Parendorf). Kukuljević je 1836. kao oficir u službi u Beču upoznao Hrvate ove regije a kasnije je imao slugu Hrvata iz Cvendorfa (Zwerndorf, Dolnja Austrija), kamo je i otputovao ljeta 1838. (Nives:338) A. Breyer kaže da je bio 1842. s Kurelcom pri Gradišćanski Hrvati.

Drugi važni ilirac, Stanko Vraz nije djelao samo kot pjesnik i prevodilac nego je i sastavio sistem zapisivanja narodne vridnosti. I sam je zapisivao narodne pjesme no one koje je objavio ili su mu ostale u rukopisu, od Gradišćanskih Hrvatov nij osobno sakupio nego je dobio od svojih pomoćnikov – većinom iz Bizonje (Bezenye) i Cilingdola (Zillingtal). (Čulinović-Konstantinović). Breyer je mišljenja da mu je Fialka slao sakupljeni materijal. (Breyer 1939:44-45)

Za Kurelcom je – sa zbirkom „Jačke“ u ruka – sakupljao Franjo Ksaver Kuhač i je skupa s napjevi zapisivao narodne pjesme ovih Hrvatov, ke je i stavio u svoju veliku zbirku narodnih pjesam – objavljeno u pet knjiga – pod naslovom „Južno-slovsjenske narodne popievke“.

I nek onda su stali u red sakupljačev i izdavačev naši Gradišćanski Hrvat. Ivan Vuković je 1924. ljeta objavio „Jačkar za hrvatske škole Gradišća“, ka je skoro pod istim naslovom objavljena 1954. ljeta; a potom još i zbirku pjesam za narod u Gradišću pod naslovom „Ku ćemo si?“. 1950. ljeta je Jakob Dobrović izdao zbirku ku je sakupio većinom u okolici Željezna – pod naslovom „Pjesmarica narodne jačke gradišćanskih Hrvatov“. Najcjelovitiju, najkompleksniju zbirku je sastavio Martin Meršić. Sastavljanje i sakpuljanje je počeo već 1932. ljeta, ter je s Vinkom Žgancem 1964. ljeta izdao „Jačkar. Hrvaske narodne jačke iz Gradišća“. 1971. ljeta je velik broj proznih tekstov izdao Balint Vujkov u zbirki „Cvjetovi mečave“ ka je predstavila „Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke“ kot stoji u podnaslovu. Po tom su 1983. ljeta štampane povidajke iz Stianjaka od Károlya Gaála: u knjigi „Erzählgut der Kroaten aus Stinatz im südlichen Burgenland“ kade su u nimškoj knjigi povidajke i na hrvatskom jeziku; jezični prilog ove knjige je napisao Gerhard Neweklowsky. Po tom su isto Károly Gaál i Gerhard Neweklowsky izdali 1987. ljeta i stinjačko jafkanje pod naslovom „Totenklage und Erzählkultur in Stinatz“. (1991. ljeta su u jednu knjigu povezane i u Zagrebu van dane kot *Kroatische Märchen und Totenklagen aus Stinatz im Burgenland*). Istoga ljeta 1987. je obranila svoju doktorsku disertaciju Ursula Hemetek, koj je naslov „Hochzeitslieder aus Stinatz. Zum Liedgut einer kroatischen Gemeinde des Burgenlandes“. Nova zbirka pjesam is notami je izašla 1991. ljeta od Miroslava Vuka pod naslovom „Jačke Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj“. Uz to su osebujno u zadnji desetljeći objavljene monografije jačak jednog ili drugog gradišćanskohrvatskog sela, kot je na peldu Edith Mühlgaszner „Naše stare jačke iz Čembe 1, 2“, Mirko Berlakovich „Borištofske jačke“ iz 2004. ljeta pak i druge u seriji Narodne visoke škole Gradišćanskih Hrvatov. Iako je samo na rubu dijalektološkog istraživanja sabrao i izdao kot pelde i cijele povidajke Siegfried Tornow, svejedno ga moramo ovde spomenuti, ar je to jako vridan materijal iz Vlahije. (Jedna knjiga mu je iz ljeta 1971. „Die Herkunft der kroatischen Vlahen des südlichen Burgenlands“.) U monografiji o povijesti književnosti Gradišćanskih Hrvatov je Nikola Benčić stavio i pregledni dio usmene književnosti. (Benčić 1998, 163f.) A od muzikologije je sastavljena o svitskoj i crikvenoj muziki knjiga pod naslovom „... und sie singen noch immer ... još si svenek jaču. Musik der burgenländischen Kroaten Muzika gradišćanskih Hrvatov“, ku je uredila Ursula Hemetek 1998. ljeta.

Tipovi gradišćanskohrvatske usmene književnosti

Stipe Botica u pregledu povijesti hrvatske usmene književnosti daje kot posljednji pregled po slijedećoj klasifikaciji: *lirika, epske usmene pjesme, usmene prozne vrste, drama, govornički oblici, jednostavni oblici i rubni usmenoknjiževni oblici*.

Usmene prozne vrste je podilio na sljedeće: *priča, mit, bajka, predaja, legenda, basna, anegdota i parabola, vic i priča(nje) iz života*.

Rubni usmenoknjiževni oblici su kod njega: *priče iz svakodnevlja, grafiti, epitaf*.

Po njemu je grafiti: *utezan, utisnut natpis ili crtež na zidu ili nekoj drugoj površini. Riječima i slikama, s pomoću pisaljke/boje/spreja, stvaraju se rečenice, parole i figure, najčešće duhovita i zajedljiva sadržaja* (Botica:80)

Lirika

Marko Dragić je simo stavio sljedeće svitske tipe:

1. *Mitske pjesme.*
2. *Obredne pjesme: Koledarske. Veseljanje. Jurjevske. Ladarske. Prvosvibanjske. Kraljičke. Dodolske (preporuške). Ivanjske.Vukarske.*
3. *Posleničke pjesme: Težačke. Kosidbene. Žetelačke. Pastirske. Ribarske. Putničke. Kiridžijske. Napitnice vinske. Pjesme uz žrvanj (zorna).*
4. *Povijesne pjesme.*
5. *Ljubavne pjesme: Zagledanje. Ašikovanje (ljubovanje). Zaruke. Svatovske. Poskočice i pjesme uz kolo. Život u braku. Uspavanke, pjesme uz kolijevku i druge pjesme malo djeci. Pjesma siročeta umrloj majci. Naricaljke (tužbalice). Rodoljubne.*
6. *Romance.*
7. *Balade.*
8. *Šaljive pjesme.*
9. *Bećarac, ganga, natpjevanja (dvostihovi).*

(Dragić 2007:15)

Kot i drugi hrvatski stručnjaci i on je simo stavio i pjesme za obrede godišnjih običajev. A one za prelazne rituse človičjega života, ada one svadbene i ke se vežu uz smrt, kot jaukanje je redio pod ljubavne pjesme. Tamo su stavljene i dičje pjesme, med njimi i uspavanke. A morali bi staviti i jedno i drugo kot poseban tip. Ne bi morali staviti u veliku skupinu lirskih jačkak i balade, ar je to s jedne strani podjel po obliku, a za ljubavne pjesme moremo govoriti ako gledamo sadržaj. Imamo poteškoće i s tim, da pjesme uz posao i „napitnice” stoju kot isti tip.

Jako je neobičan pokušaj da Dragić postavi uz svitsku i vjersku liriku. Mislimo da je

tim stvorena ravnopravnost med svitskom i vjerskom tematikom ali istodobno moramo misliti i na razlike jednoga i drugoga. Iako je stilistički isto ravno, pri hasnovanju ni isti slučaj. A funkcija je jako znamenita pri folkloru, pri usmenoj književnosti. Zato je i rič naša ovde u drugoj službi. Lipota, estetika i funkcionalizam, vridnost i hasnovanje je istodobno nazočno u usmenoj književnosti.

Lirske ljubavne pjesme su najbrojniji dio lirske usmene pjesme. Ljubav i lipota, ljubav i tuga, ljubav i teškoće itd. su one varijante, ke su u lirskom – osebuju u ljubavnom – usmenom pjesničtvu nazočne.

Lipa je

*Uz Dunaj se j' prošetala,
Va Dunaj se j' ugledala,
Sama j sebi govorila:
„Mili Bože! Ko sam lipa!“*

*Tanka boka a visoka
Biela lica a rumena,
Još da su mi črni oči,
Vse junake bi smutila.*

*Ljubila bi Paju Peru,
Komu je kapa na hero,
Ter se šeće pred ovcami,
Kotno misec med zvezdami!“*

*Lipa Mare, lipa jesi
Kot zvezdica na nebesi,
Ali još bi lipša bila,
Da se ne bi oholila!*

(Sedenik:34)

Varijantu ove ljubavne pjesme je pod naslovom „Lepa Primorkinja“ objavio kot senjsku Ivan Kukuljevič Sakcinskij. (Kukuljević 163) Ali danas već i to znamo da je daleka varijanta ove pjesme zapisana već u 15. st.

To je on najstariji zapis folkloru, kojeg moremo zahvaliti Franji Minuciji, svećeniku, kanoniku i bilježniku u Zadru: na omotu jedne oporuke je zapisao 4. novembra 1484. sljedeće:

*„Još poidoh ravnim poljom,
susrite me devojka,
tanka boka, visoka,
a na bili rumena.
Još mislit, ter pomislih:
Bih liš bil za divojku?
Bar sad bih, neg ne bih.
Zaš ja dam da m' ju dadu?
Pojdoh sam da se minem.“*

Ako je to od naših starih donešena pjesme, onda se mora ponovo razmisliti i o tom, da li su neki naši stari oci i majke još nek iz Primorja došli?

Ruža

*Ruža jesam, ruža,
Dokle nimam muža,
Kad dostanem muža,
Spada s mene ruža.*

*Dika jesam, dika
Dokle sam divojka
Kad nisam divojka,
Spada s mene dika.*

*Lipa jesam, lipa
Dokle nisam kriva,
A kad jesam kriva,
Ur več nisam lipa.*

(Sedenik:35)

Zlata jabuka (romanc)

*Stala sam se rano ranivo,
Išla jesam širom po polju.
Našla jesam zlatu jabuku.
Nesla sam ju čáci diliti
Čáca neče pravo diliti
Sebi večé daje neg meni.
Nesla sam ju bratu diliti
Bratac neče pravo diliti,
Sebi večé daje, neg meni.
Nesla sem ju momu dragomu,
Dragi oče pravo diliti,
Meni večé daje, neg sebi.*

(Sedenik:26)

Ova jačka je varijanta one iz Bele Krajine ku je objavio pod naslovom „Kdo će pravo deliti“ Ivan Šašelj u zbirki „Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada“ po Štrekelju. (Opseg 1. Založilo „Katoliško tisk. društvo“, Ljubljana, 1906.)

*„Stala sem se rano ranivo.
Išla jesem širom po polju.
Našla jesem zlato jabuko,
Nesla sem je čáčki deliti.
Čáčko neče poravo deliti:
Sebi više daje neg' meni.
Nesla sem je bratu deliti.
Bratec neče poravo deliti:
Sebi više dajče neg' meni.
Nesla sem je dragemu deliti.
Dragi oče pravo deliti:
Meni više datje neg' sebi“.*

(Gl. Štrekelj II. 1165)

Jezične interferencije sa Slovincima ne najdemo samo kroz nekih riči već i tako u cjelini preuzetimi pjesmami.

Tri tuge

Lipo mi nebo kinčeno,
Pod njim mi polje široko.
Po njem se pasu ovičice.
One nimaju čuvara,
Čuvar je legal spavati.
Zaspal je čuvar Jivane
Budila majka Jivana
Stani se, sinko Jivane!
Neka me, majka, zbudjati,
Tri su me tuge morile.
Prvi ste bili, majka, vi,
Vi ste mi srce skinuli,
Drugi je bila sestrice,
Ona je srce držala-
Treta je bila ljubica,
Gorke je suze točila.

(Sedenik:27)

Junak i nevesta.

Teče, teče, bistra voda,
Njoj je ime Drava
Kraj nje mi je uzka staza
Treptom potreptana.
Po njoj jaše mladi junak,
Divojki se klanja:
„Pomoz Bože divojčica,
Vsim junakom draga!“
„Niti jesam divojčica,
Nit junakom draga!“
Ur ja imam, ur ja imam
Dva tri sinke mlade:
Jedan mi je u Ljubljani,
Ki Ljubljanom vlada;
Drugi mi je nimškom Gracu,
Ki divojke ljubi;
Tretoga sam Bogu dala,
Budi Bogu hvala!“

(Sedenik:27)

Tužan uskok

(Iz Varašdorfa u šopr. varm.)

Žalostno nam spiva ta tica papuga:
Da će nas popasti, prevelika tuga,
Oh ni mi na svitu vernoga človika,
Ki bi zagovoril tužnoga junaka.
Ali sam va polji, ali sam va gori,
Jednako mi drhće srce v mojem teli.
Kuliko god puti na otca pomislim,
Jino tužni sinak mater zaobličim.
I ako pogledam moje mile bratce,
I oči obrnem na drobne sestrice,
Suzami su puni tužni oči moji,
Na se strani gledam, nigder nij pomoći.
Nemilo da ote junake loviti,
Nemilo vezati, v tabore voziti.
Pune su ulice, jimena mojega,
Ar pitaju za me, sakoga suseda.
Bil jesam veliko i lipo veselje,
Otcu i materi jedino ufanje.
A sada sam sebe moram zatajati,
Ako neću milih starjih zapustiti.
Pustina, pustina, široka pustina,
Primi me junaka, bud' mi domovina!
Nedaj me loviti, nedaj me vezati,
Ar želim neg starjih slabost podpirati.
Ako me očete, junaka vezati,
I onde nemilo, tužnoga skončati.
Mimo otca moga, hiže me peljajte,
Da njim ruke kušnem, meni dopuščajte,
Materi i bratom, i milim sestricam,
Prosim dopustite, da se preporučam.

U fusnoti piše Kukuljević:

Harvati ga zovu: Veliki Borisdorf.

(Ivan Kukuljević:163-164)

Takozvane prognaničke/skrivateljske pjesme (bujdosóénekek) su nastale od vremen Rákóczyjevog ustanka: Kuruci su bili oni ki su je počeli širiti. Kasnije su se dalje razvijale – većinom – zbog onih situacijov ke opisuje i naša pjesma: mlad junak se sranja pred katanstvom. Tužno si izjači junak sve ča ga trapi i ako ni druge pomoći onda kani barem zbogomdati svojim roditeljem i bratom i sestricam. Po ondašnjoj navadi zbogomdavanje ocu i majki je išlo kušnjom ruke.

Epske usmene pjesme

Gradišćanski su Hrvati pretežno bili seljački narod i nisu imali prilike sudjelovati u junačkim epskim događajiman, pa je zato bogata epska tradicija u novoj postojbini pre-sušila – piše Benčić (1998:166) lako je preuzeo mišljenje stručnjakov da pravu epsku tradiciju Gradišćanski Hrvati nimaju, moramo korigirati to općenito mišljenje. Nećemo dokazati da postoji velika epska tradicija ali prilično veliki broj epsko-lirskih pjesam, ke stručna literatura predstavlja kao balade. A med gradišćanskohrvatske balade su došle i neke epske pjesme – ke se predstavlja i kao junačke pjesme/jačke.

Kad se u epskoj jački iz Petrovoga Sela čuje sljedeće:

*„Voliš li mi junak ognjem pogoriti,
Ali voliš junak tamnicom pognjiti?
Ako li me dadu ognjem pogoriti:
Ne čedu si čuda obida skuhati;
Ako li me dadu tamnicom pognjiti:
Ne čedu si vnogo zemlje pognjojiti.
Neg vi meni dajte vranoga konjica
Moju svitlu sablju, moju škuru pušku,
Pak vi mene šaljte va to ravno polje,
Za manom vi šaljte trista janičarov:
(Valjda Kurelac promijenio od „tristo“.)
Tri krat se ogledam, vsi su mi va na tlih.
Gjurgju jesu dali vranoga konjica,
I pušku i sablju, tri sto janičarov:
Tri krat se ogledal, vsi na tlih ležali,
Neg jedan mi se je va krvi zatajil,”*

(Kurelac:170-171)

Onda moramo konstatirati da je to prava epska, junačka pjesma/jačka. lako je Boško Suvajdžić tog mišljenja da se zbog toga sruši junačstvo našeg Djurdja ar umori i tog poslidnjeg Turka, ki se moli njemu: (Suvajdžić)

*... „Nekaj, Gjurgje, nekaj!
Ja te hoću falit po svoj Turskoj medji.”*

(Kurelac:171)

Suvajdžić zabi to, da kršćanski junak računa i faljenjem svojih a ne protivnika, ki puškom i sabljom želji vladati nad njegovim narodom. To i sam junak veli:

*„Ne će mene falit pasja vera Turska,
Neg će mene falit moja desna ruka.
Kad me zakopate, ruku mi ostavte:
Iz nje hote cvasti rožice rumene,
Tud se hote šetat i rožice trgat
Premladi junaki, premlade divojke:
Oni hote falit moju desnu ruku.”*

(Kurelac:171)

Suvajdžić tumači tekst kot lirsko intonirani, jer *pevač akcenat u finalnoj poziciji stavlja na predsmrtne zavete umirućeg junaka*. (Suvadžić:50) Rič je o epskoj, hajdučkoj pjesmi o Mihajlu Svilojeviću i Janku Sibirjaninu, ku je analizirala Maja Bošković-Stulli. (Bošković-Stulli 1973:23) U pregledu o ugarski junaki u južnoslavenskoj epiki tvrdi András Dávid da su jačke o Svilojeviću stvorene u 17. st. Pronašao ih je skoro dvadesetak od kih samo jedna trećina ni bugarščica. (Dávid:221)

Drugu jačku, ka ima isti sadržaj a govori o kralju Matijašu, su znali u Hrvatski Šica. Počinje ovako:

*Vojeval, vojeval dobri kralj Matiaš,
Troje boje spravil, troje kopje slomil,
Troje kopje slomil, v Turske ruke dopal.*

(Kurelac:203)

A završetak joj slijedi ovako:

*„Van mi se prošećte, vi tri Turske baše!
Ne ćete vi mene na krasu sgoriti:
Malo bi se luga ziz mene spravilo;
Niti ću vam v vašoj tamnici ja sgnjiti:
Ar bi malo gnjoja ziz mene ostalo;
Neg ćemo razkosit travu ditelinu,
Kadi mi prol'jemo našu krv rumenu:
Ar sam 'z sablje rojen, od sablje da umrem.”*

(Kurelac:204)

Moramo istaknuti da se tim potvrđuje naše mišljenje da se ovde pokazuje epska jačka. Premda završava mišljom o smrti ali pravi završetak ostane otvoren: ne govori se i o tom da je stvarno ubijen ili ne.

Balade, epsko-lirske jačke

Lirsko-epski-dramski tip usmene književnosti je balada. To je prelazni tip usmene književnosti. Koč-toč je lirski karakter jači, koč-toč epski, a koč-toč pak dramski. U njima su na sažeti način predstavljene peršonske tragedije: većinom ljubavne ali i drugačije – kot na peldu sirotinjski žuhki žitak, tragedija žene razbojnika (iz Čembe, Kurelac 152-154.) ili duša majke ka je umorila svoje novorodjenče (iz Katalene, Kurelac:150).

Pokvaren junak: ili „Junak i tri viške/vile“ je tip balade ku je objavio Lajos Vargyas u svom katalogu ugarskih baladov pod brojem 62. (Megrontott fiú) Kurelac je objavio tu baladu iz Vincjeta, u kojoj je i sljedeće:

*„Tri ognja, majko, sam vidil,
Kod njega stale tri vile.
Si li mi, sinko, ku poznal?
Prva si bila, majko, ti,
Druga je bila sestrice,
Treća je bila nevista.
Ča su ti, sinko, delale?
Srdce su mi iznimale.
Ka ti ga `e, sinko, `znimala?
Ti si ga, mati, `znimala,
Ti si ga sestri dodala,
Sestra ga je odhitila,
Nevista ga je pobrala,
Nevista mene branila.“*

(Kurelac:294-295)

Vargyas veli da je balada zabilježena u naselju, Érd – blizu Budimpešte – kade živu i Srbi uz Ugre. On nezna da su u tom gradu živili Hrvati, Ilirci, ke su nazivali i Racom, zbog čega se ta naziv u Ugarskoj rado zaminji s etnonimom Srbin – iako su to zapravo Hrvati. Vargyas veli da bi mogli logično misliti za preuzamenje od tih Južnih Slavenov: i zbog toga, ar slavenska mitologija govori o tom da vile znaju ljudem izvaditi srce (Vargyas 434) – No Vargyas na kraju ipak tako misli da je južnoslavenska tradicija samo ugarsku prvobitnu baladu očuvala. (Vargyas:435)

Maja Bošković-Stulli je zapisala 1966. ljeta tu baladu u Čunovu, u okolici Bratislave. Tamošnji Gradišćanski Hrvati su jačili o izvadjenju srca ovako:

*„Zamimo mu je
njegovo srce,
tr mu vrzimo
žarku jabuku.“*

(Bošković-Stulli 1971:89)

Bošković-Stulli je istaknula: *U većini tih pjesama nalazimo figuru koordiniranog nizanja sa semantički i sintaktički međusobno usklađenim paralelnim rečenicama: prva si bila, majko, ti / druga je bila sestrice, / treća je bila ljubica. [...] U takvu građenju naše balade tajna je intenziteta njezine izražajnosti.* (Bošković-Stulli:99-100)

Erich Seemann je u svojoj analizi te balade sabrao 77 baladov od Južnih Slavenov, četire nimške i jednu slovačku. (Seemann:216-227). A uz to bi mogli još druge pelde nabrojiti od Južnih Slavenov – osebujno od Hrvatov. Najpoznatija nam je balada, ka se citira pod nazivom „Vidovinka“. Ugarska stručna literatura ju zove: 'Za katanu obučena divojka'. Nives Ritig-Beljak je istoga mišljenja kot i drugi naši pisci – Ivan Horvat i Mate Meršić Miloradić – da je rukopisna jačka pod naslovom „Béla királyról és Bankó lányáról“ zapisana u blizini Trnave, iz 1570. ljeta prijevod gradišćanskohrvatskog originala. (Ritig-Beljak:171) Isačenko je dao zbirki prijevoda gradišćanskohrvatske usmene književnosti 1938. ljeta naslov „Vidovinka“. Ugarski stručnjaci su od druge polovice 19. stoljeća već put pisali o toj „storičarskoj jački“ (históriás ének). Uz druge i Rezső Szegedy (1913), József Bajza (1934, 1936).

„Marko Kraljević i brat mu Andrijaš“ je druga balada, ka je poznata i kot ugarska povijesna pjesma ‚Szilágyi és Hajmási‘. Početkom 80-ih mi ju je teta Kate u Koljnofu izjačila. Analizom ove balade sam potvrdio isto mišljenje: i ova jačka je preuzeta od gradišćanskih Hrvatov i je prevedena na ugarski jezik. (Horvath 1985:207) To je ona bugarščica ku je stavio u razgovor hvarskih ribarov Hektorović u 'Ribanju' – ada u 16. st. (Bošković-Stulli 1978:202-203)

Jačka ima početak:

*Kad su mi dva brati spod boja jahali
Sobom si pejali, sobom si pejali mladu Turkinjicu.*
(Kurelac:150, 187)

Prelipu baladičnu zgusnutost je upamet zeo Olinko Delorko pri jednoj jački iz Petrovoga Sela:

*„Čto mi plačeš, malada divojčica?
Poznaš li mene mladoga junaka?
Ali mi ponavaš vranoga konjica?“*

Odgovor je kruto kratak, diskretan, skoro neizrečeno prekrasan:

*„Dobro ga ja poznam po zlatnom strumenku,
Mnogi krat ga jesam z krilca nakrmila,
Z krilca nakrmila, z vedra napojila.“*
(Delorko:288, Kurelac:170)

Pokidob je to konjić nje brata, tragičnost se skrjuje med redi: to je plašč tuge divojke, ka prepozna konja svog brata i tako dozna da su ga ubili, a ki sada jaše na konja, koga ima kot plinj je more biti on, ki je umorio brata divojke. Ova balada kod Ugrov ni poznata.

Otprilike dvadesetak baladov moremo do sada prepoznati u objavljenom materijalu – premda je Kurelac raštrkao po cijeloj svojoj zbirki ove balade.

Markova jačka

*Ako ti je Marko žal,
Zajt si se ti ženit šal?*

*Ko mi kupi mlad junak,
Divojački svilni trak*

*Divojački svilni trak,
Koga j meter za dukat*

*Ter peljaj Marko mene,
Va Turčinu na sajam!*

*Marko je nju otpeljal,
Turak se je došietal:*

*Za kuliko Jelena,
Mlada ruoža rumiena? (...)*

(Grin:441)

Svakako nam je potrebno zbog svoje arhaičnosti i zbog krute tragičnosti citirati on tip sirotinjske balade ku je Kurelac iz Celindofa („Cilindol“) objavio.

*Črna zemlja neorana,
Majka moja zakopana,
Iz kê ne će nigdar prijti,
Da ću prvlje ja umriti.
Moje majke sladka usta
V črnoj zemlji zamuknula;
Moje majke mile oči
V črnoj zemlji pozažmale;
Moje majke črni vlasi
V črnoj zemlji raztrešeni;
Moje majke lipo lice
Črnom zemljom zapljuskano;
Moje majke drago telo
V črnoj zemlji povaljeno;
Moje majke tanke ruke
V črnoj zemlji preklopljene;
Moje majke bele noge
V črnoj zemlji položene.
Otvori se črna zemlja,
Sprogovori mati naša,
Ter pogledaj žitka naša,
Kako smo mi sirotice
Od svih ljudi zapušćene,
Zloj mačehi va ruke dane.*

*'Z luga nam je kruha 'zpekla,
S gnojnicom ga zamisila,
S peskom nam ga 'e zasolila,
A na dimu zadimila.
S prnjicum nas zaodila,
'Z čripca nam je jist davala,
S trnjem stelju nastirala,
Koprivami pokrivala.
Otvori se črna zemlja
Sprogovori mati naša,
Ter pomiluj ditcu svoju. -
Lipe moje sirotice,
Kot va vrtlaci rožice!
Milom' Bogu se molite,
Tu nevolju podnosite,
Dok vas božja milost najde,
Božje sunce vas obajde:
Zato božje sunce sviti,
Da sirotice ukripi.*

(Kurelac:80-81)

Druga varijanta balade o tri sirota pri Kurelcu je iz Hrvatskih Šic (Kurelac:190.): tote se tragičnost sirotic ne vidi, ar je zbog pojave svetoga Petra apoštola legendarna balada, u kojoj se istakne samo razlika živih i mrtvih.

I sad bi morali još mnoge druge balade ovde predstaviti kod ki su vridni dijeli gradišćanskohrvatske usmene književnosti a istodobno su poznate i med Ugri. Ni to čudno, ar su se i u ovoj vrsti širili većinom medjunarodni sadržaji kot i pri povidajka.

Legendarne balade

A osebujno moramo govoriti o legendarni balada, ke nas peljaju u vjerski, kršćanski svit Gradišćanskih Hrvatov. To je vjerska tematika, kade se kroz jedno konkretno pripetanje govori zapravo o jednom ili drugom dijelu vjere: većinom ide za grihe i pokoru. Poznata je balada o divojki prez ruk (*Stan si išće*. Sveta Familija. Kurelac:192) i druge, kroz koje moramo dojt i do arhaičnih molitav.

Med sridnjovjekovnimi mirakuli se već pojavi ova povidajka: u glagoljicom napisanoj, senjskoj, rukopisnoj knjigi se moru već čitat „Mirakuli slavne deve Marie“, med njimi i „Djevojka bez ruku“. A to već u 14. stoljeću, vreda zatim da su se ovi mirakuli pojavili u zapadnoeuropski zbirka na narodni jeziki. Pavle Popović je mislio da je ta mirakula pijevod iz talijanskog „Come la gloriosa verzene Maria“ iz 1475. ljeta. (Popović:23-24) Tote se predstavi motiv divojke prez ruk ali ne u toj okolnosti kot se kasnije u našoj pjesmi predstavi u vezi s bigom svete familije u Egipat. Medjunarodni motivi se pojavljuju - moremo reći - u cijeloj Europi: nimške i ugarske paralele poznamo ravno tako kot i slovačke itd.

Jačke pri poslu

Do sada smo – more bit manje gledali – bilo pri kojem narodu – na te jačke ke su se jačile pri poslu, kimi su si ljudi pomogli obvršiti posao. Od najjednostavnijih – ke su pomagale obdržati skupni ritam – do onih razvijenijih kot je pjesma boktera i druge.

Bokter

Bokter (noćni čuvar/straža) je služio u svi naši seli. Ali već za vrime Prvog svitskog boja je ostao većinom samo spominak na njega. Različite jačkice su jačili kroz noć, tim su dali na znanje koliko je uri i spomenuli/spominjali ljude na skrb ili da je već doba probuditi se i na posao itd. U Mjenovu je boktar ovako jačio do polnoći:

*„Posluhnite hižni gospodari,
Jed'najst uri udrilo je vani;
Lahku noć vam vsim ja lipo željim,
Jezuš budi od nas hvaljen velim.“*

A od polnoći:

„Poslušnite moji dragi,
Ča vam hoću ja spivati,
Ki ćete se iz sna stati:
Tri ure su ferpai vani,
Stante gori ur se dani,
Spomente se vsaki 'z Boga
I Floriana svetoga,
On nek nas vsagdir brani.
Ognja nesrić vsakom stani.
Hvaljen Jezuš budi s nami!“

Usmene prozne vrsti

Potpuno je zanemareno skupljanje i obrada pripovjedačkoga narodnog blaga – piše Bencsics. Kasnije nastavlja: *Nije se dosada dokazalo jesu li gradišćanski Hrvati razvili posebne, samosvojne crte narodnopripovjedačkog sadržaja ili forme; jasno je samo da se uklapaju u sadržaje i forme panonskoga prostora, svejedno koji je to narod.*” (Benčić 1998:167) – Nastavimo li tu misao moramo istaknuti da pri prozi imamo isto tako međunarodne varijante, kot smo vidili pri baladi. Motivi su tako jako rašireni po Evropi da su folkloristi sastavili i međunarodni indeks motivov. To omogućuje da se u isti red stavu povidajke svih narodov, a kroz toga se more onda raščistiti i pitanje, u kolikoj mjeri su različite povidajke jednoga ili drugoga naroda. Ali usmene prozne vrste nisu samo povidajke.

Pri Botici su usmene prozne vrste: *priča, mit, bajka, predaja, legenda, basna, anegdota i parabola, vic i priča(nje) iz života*. A dodaje još i rubne oblike: *priče iz svakodnevlja, grafiti i epitaf*.

A tipi usmenih povidajkov su za Dragića:

1. *Bajka.*
2. *Basna.*
3. *Predaja: Povijesne predaje. Etiološke predaje. Eshatološke predaje. Mitske predaje. Demonske predaje. Pričanja iz života.*
4. *Legenda.*
5. *Novela.*
6. *Anegdota.*
7. *Sitni oblici: Šala. Vic.*

(Dragić:258-259)

Povidajke

Gradišćanskohrvatske povidajke – pak i druge prozne oblike – imamo zaistinu najmanje sakupljeno. Ali i to malo nam je svidočanstvo o velikom bogatstvu tog područja naše usmene književnosti. Moramo samo prelistati zbirke, popise Balinta Vujkova, Karolja Gala i Sigfrida Tornova i tomu dodati ono ča se popisalo i objavilo sporadičnije, velje se čuti i dubina i širina jednoč živućeg materijala.

Pogledamo li samo zbirku Vujkova moremo najt povidajku o životinja (*Sraka i divlji golomb* – iz Klimpuha Vujkov 2012:551. – AaTh 236.), *Plišiv vuk* – iz Čembe, Vujkov:563. – AaTh 121*), (bajku *Zlata jabuka* – iz Vincjeta, Vujkov:564.-565. – AaTh 440.), (*Kačin perstan* – iz Klimpuha, Vujkov:565.-567. – AaTh 560.), legendarnu povidajku (Ripe za se ljude – iz Šuševa, Vujkov 573. – varijanta AaTh 830B) ili povidajku o vragu (*Cigan i vrag* – iz Čembe, Vujkov:561.-562. – AaTh 1060. i druge do AaTh 1115.), sve do špotne povidajke (*Konjac, ja sam ti otac* – iz Klimpuha, Vujkov:550. – AaTh 1319.). I onda moramo kratko govoriti i o špotanju, o rugalica.

Mitske predaje su tzv. prave povidajke. Tamo se pojavu peršone s nadčlovičjom moćom kot je i povidajka Kobilič.

Edan put je bia edan siroma človik, ta je ma tri sine. Kad su ti sini izresli, su rekli azo oni te pojt sad po svitju, a doma več nako nimu niš za jis, te si pojt sami zaslužit. Več su dos jaki bili pak su prošli po svitu, ednom je bilo ime Kamenkidalo, ednom Drvolomalo, ednom Kobilič. Hat kod su prošli po svitu, sad su začuli, edan kralj je da na znanje, da njemu saki dan ukredu na paši ovce. On bi da njegovo imanje se unom, ki bi to moga, toga hujtit, ki te ovce njemu krede na paši. Karkoji pastir je proša, sakom je moga ukres ovce i mora je sakoga istirat. Ali unda je bilo vrime, kaj su bili dani tri lita.

Sad začuli su vi to; proša je Kamenkidalo, azo on će toga hujtit, ki te ovce krede na paši. Proša on k tomu kralju, azo on će ga hujtit, kar je on ko, kar je kakov, on će mu ga doprimit k njemu. Proša na pašu, hat se uno gusla, tanca i ovce su skakale od veselja. Kad je pak vrid tribe bilo doma, doše edan plantavi bradaš tamo, on praha deset ovas. On veli: Što ćeš ti, deset ovac? Dat ču je tebi deset ovac taki! A vi njemu veli, ako ne da, on će ga taki rasprimit i njega. Sad uni ni štia mu gendovat hat su se pak borili. Ali ta bradaš taj e bia jači pak je toga tako hita, da mu je nogu potra pak ož i ni moga ovce doma tirati. Kralj čeka navečer, ni nit človika niti ovac. Dobro, prošle su ovce doma same, te što su ustale.

Azo na drugi dan veli Drvolomalo: Štoti, ti neznaš oš niš, ču ja njemu pokazat, neka neg dojde, sad ču ja pojt na pašu. Drugi dan je proša Drvolomalo na pašu, ta se isto dijači uno lustig na toj paši. Dojde opet ta stari k otom: azon on praha zopeder dvajset ovac. – Toga niš! Ti je gleda. – Othajaš odavle, ove ovce keru gospodaru našem kralju. – Ali on praha, on mu mora dat pak štia mu je uzet. A uni ni da, hat su se isto poborili, poskubli. Ali i toga je hita pak je proša iz ovcami. I otoga istira kralj.

Doša treći dan Kobilič, sad će on pojt na pašu s timi ovcami. Proša je, pase ta, ovce tancuju, gusla njim, one su tancale, pasle. On je stia doma, njim je ztrubia, skakale

su. Nato dojde ta bradaš: On praha pedeset ovac. – On ovce ne da nikomur. – Ako mu ne da, čemu on taki pokazat. Ali bradaš štia i Kobiliča, su se pofaksali, hujtili, poskubli, ali sad je Kobilič njega hujta pak ga je hita, da se čampu potra. Pak unda je edan rast izruša pak ga raskina pak mu je tamo nutra bradu zabluka pak ga je ustava – sad budi oto – a iz ovcami je proša doma.

Dojde veselo doma i kralj pita: Se ovce? – Pobrojite si, ovo su vam se. – A pak kako sad ko je to ovo, kamo su te ovce dospile, te druge? No, veli, pojte si poglete, oto sam vam ga hujta, čete ga najt i bradu sam mu u rast raskinuti zapreša mutra, da ne more nikamor pojt. Dobro, prošli su pak, kralj je bia najgirik, ko je to bia. Hat su tamo došli, ali ni njega oto, ni nit rasta, ni nit njega, on je proša iz rastom skupa i odvlika. Sad su prošli nohi, ali nisu ga mogli, našli su pak ednu veliku jamu. Tamo se nutra su vidli kudek je proša, eli oš živi ali ne živi, ne zna nikor niš. A on se pak uženia oto ta isti Kobilič za kraljovu kčer pak su imali isto lipo veselje i tancali su i jili su, more bit i danas oš, ja ne znam.

Kobilič – Allersgraben, Anton Rupanovits *1895, Kazao je 1964. ljeta (Tornow:142)

Ugarska varijanta iste tematike je tip AaTh 301B. Imena ovih sinov kažu nadčlovičju moć: Kamenkidalo, Drvolomalo. Kobilič pak ne paše u red, pokidob se kot treći spominja kot „Želizomisalo“.

Ostane nam otvoreno pitanje je li Kobilič srodna peršona iz Milošem Obilićem, ki je postao centralna ličnost kosovske bitke ča je u povijesti Srba odlučno pripetenje, i kade je Kobilič ili Obilić ubio sultana Murata – barem tako se drži po usmenoj predaji? U novije vrime se piše o tom da je ov Miloš Kobilič bio Hrvat iz Turopolja i Srb.

Jivac Fržon

'Vako su bili jedni stariji i su jimali sina. Ta sin je biu mali kot fržon, jime mu je bilo Jivac. I jednuč je šau s ociem po zelenu ditelinu. Otac mu je rekau:

Jivac, ovde sidi da se ne zgubiš.

Ali Jivac ni poslušau, simo-tamo j' skakau po lapti tr se j' zgubiu va kermi. I tako ga je krava požarala. Sad ni j' bilo Jivaca, se zgubiu. Otac je dišau domom i se plakau.

Majka je pitala:

Kade je Jivac;

Zgubiu se je.

Sad se i majka plakala. A kad je šli divojka zvečera dojit je rekla kravi:

Šeka, poj na stran!

A Jivac je rekau:

Šeka, neka pojt prik.

Onda su znali kade je Jivac i su dali kravu ubit. Kad je mesar kravu parau, kot je rizau, ja Jivac govoriu:

Ne mjen porizat!

I je van škočiu, tr je kravu požerau i u kratkom času zrasau, je biu lip junak. Svojim roditeljem se rekau: aku želju s'e krave će požerat.

A kade ćemo onda mlika najt?

Onda je biu soldat, tote je dostau saki dan tri krave za žerat, tr je u kratkom času zi simi soldati zapovida. Ako živi oš denas zapovida.

(Vujkoj:460)

Pajngrt, Lebb, Palković Elizabeta

To je u medjunarodnom katalogu povidajko, broj AaTh 30: ugarski je poznata kot „Babszem Jankó“.

Povjesne povidajke

Povjesne povidajke predstavljaju – kratko rečeno – sudbonosna pripetenja iz različitih vrimenskih periodov. Da se u kolektivnom pamćenju diboko urizala perioda turskog vrimenta, vidimo i kroz zato da imamo već takovih povidajkov ke nas peljaju u vrime Turkov. Pri doseljenju naših Hrvatov su se neka sela kot nova osnovala i to su naši ljudi očuvali u povidajka.

Kako je zniknulo selo Dubravka (Pozsonyhídegkút)

Kod oš dica smo bili, kad smo pri peći sidavali su ti stari naši povidali pripomjenke kako su došli simo Horvati ča su se ovden sranili, kako je selo naše zniknulo.

Ovden je bila velika guora hrastova aj su došli – ale sad ne znam odakle – naši Horvati, pilari, aj su pilili aj su si neg takove bude djelali. Oni su ugibali pred tureckim natlakom, su bili utečenci. Najprv su se sranili va guštje. Oš se to mesto zovje Vazmene Dračice. To se ime netje zimrit nigda. Kad su ur čuda lijet bili pa je se to rozmnožilo su ostali. To selo je zigorilo pak su muorali naspet budovat.

Oni su najprv zikričili tu guoru, su si postavili drivene hiže, a takuonak su se usadili. Slovenski se hrast veli dub, a pak je bila hrastova guora je selo naše dobilo ime Dubrava.

Ale Turac je naspet cjez našu krajinu huodil. Ja velim kod je to bilo. Bil je život jako bidan. Naši su naspet va guori nuoćivali, neg pečene erteplje brali. Turecki vojaci su se zjeli, lebo sedam lijet ništ ni urodilo, pak su naši oslici pilijezali na hrbat aj su simo muorali donijest se zi fruge krajine. Jako su se natrpili, ali nisu imali straha, muži aj žene su djelali proti Turkom.

Tako jednuč va Dubravi žena ča je bila najvrlija spekla hlib a Turac je prišal pjeći se grijat. On je imal sablju, a ona nože tegnula, je Torkom glavu otsikla. Kad su to vidili naši, tegnuli sablje pak je prokleti Turac prošal zi naše krajine. Ale dok je Turac bil od maljučka naši nisu ništ dobro skusili.

(Vujkov:506)

Sedlak r. Debeli Rozalija, Dubrava (Dubravka), *1873.

Matijaš kralj i stari človik

(Vujkov:478)

Šuševo, Horvat Rafael

Neke pak povijesne povidajke razlažu kako je nastalo nešto ili kog porijekla je. Ovde bi mogli odlučiti i takozvane etnološke povidajke, ke upra nastanje ničeg – živog i neživog – razložu, pravoda ne znanstvenom analizom, nego na neki čudan način.

Dorkina kapelica

Kad su Turki bili pri nas su se ljudi posranjali, a jedna žena imenom Dorka se je srani-la pod most. A kad su Turki pak krez selo išli, jahali, jedan Turak je rekao svom konju ne kome je jahao:

Hodmo Dorka!

Dorka je mislila da je nju ki zvao i je vandošla. Ka' je vandošla onda je Turak zieo sobom na konja i otprimio va Tursko. Onda je pak bila deset liet va Turskom, pa je s Turskoga ušla, tr su sis kucki iskali po rogozi, po močvara, po loza, svadie, ali je ona srično domom došla puna pinez ki je zašito va kikljača. I onda dala postaviti na turam naše crikve svetu Meriju ka va Tursko gledala. I dandenas stoji na tom mjesti jedan mali pilj ki gleda tamo kuda je perlje bilo Tursko.

Pa je dala zgraditi maljunku kapelicu i to je bila nje kapelica.

(Vujkov:476)

Štikapron, Heis Franjo

Natprirodne povidajke

Natprirodna bića ke ljudi znaju zbog svojega praznovjerja imaju koč-toč i svoje štorice. Med Hrvati – općenito – su najraširenija takova bića vile. Ali uzato ima još već desetak sličnih.

U staroslavensko vjerovanje nas pelja jedna povidajka, ku je Tornow zapisao: tamo čujemo za Danice u povidajki iz Podgorja – a to su rojenice ili sudjenice, ke pri porodu novorodjenčeta odluču budućnost tog novog stvorenja (Tornow:161-162) U drugoj povidajki iz Vlahije se pojavljuju vile, (Tornow:162-167), itd.

Černo piplje pomaže dude puhat pastiru

Bili su dva pastiri, muoj stari otac i njijev tovaruš. Dude su imali. Va kerčmi su dudali. Pastir je zajedno bil i noćni čuvar, a po nedije je va kerčmi dudal ditićen. Kad su ednuč va kerčmi bili, tovaruš si je dude hitil pod stuol, a oni su cijelu noć puhali dude. A tije dude su pod stoluon same od sebe tako išle kod njijeve. Ovo im se ni vidilo i su rekli va sebi.

Ja je ovde pušen cijelu nuoć, a uov drugi ne, neg cijelu noć pije. Ovo meni ni dobro. Kako vo more bit?

Pitali su tovaruša:

Kako to more bit, da ti ne pravaš puhat dude?

A ta j' vako odgovoril:

Ću ti ja pomoć, i ti nijećeš pravat spuolon puhat dude.

Kad knuoći buoktal budeš, u puolnoći će duojt edna kuočka s piplići. Otuo piple, kuo je najčernije, zlovi i si je verzi va dude.

No vo će bit dobro – su si mislili.

Pruošli su buoktat. Kad je došla puolnoć, došla kuočka s piplići. Došla je i spuolon su im bili med nogami. Prestrašili su se, da su im vlasi gori stali. Kuočka s piplići je neg onda bila.

Ne pravan ja piple.

Ni jedno si nisu zloveli. Kad su došli domuon je tovaruš ur kod nji bil i je je pital, da zač nisu zloveli piple.

Ja ga ne pravan – su rekli.

Tovaruš se j' kanil oslobodit od viškarije, aš je bil zaviškan. Tako se j' kanil oslobodit, da oni zlovu piple, i vako da pruoja od nji.

Sakupljač: Ivan Horvat, 1970. Kazivač: Pavao Atanyi (Ančić), 59 ljet star, Hrvatski Židan (Hetyés-Sudár:28)

Legenda

Človik želji svit ki ga objami, u kom živi, čim bolje razjasniti, razložiti – još i najmanje živo ili ne živo stvorenje. Ali isto tako kroz putovanja Jezuševoga na vom svitu – najveć put skupa sa svetim Petrom – njeva pripetenja podučavaju nas na vjerske, moralne, ljudske norme.

Ripe za se ljude

Kad je Jezuš na svitu živil onda se je jednoč išal s Petron med polje šetati. Došli su do jedni ljudi ki su na polji djelali. Jezuš je pital.

Ča vi djelate?

Oni velu:

Mi ripu sijemo.

Za koga – pita Jezuš.

Za me pak za moju ženu – odgovori delač.

Jezuš ide dalje, dojde do drugoga delača i ga pita:

Ča ti djelaš?

On veli:

Ripu sijen.

Jezuš pita:

Za koga?

Za se ljude.

Jezuš projde dalje s njegovin puten.

Otomu delaču ki je rekal „za me pak za moju ženu“ su zrasle dvi ripe, a otomu drugomu ki je rekal „za se ljude“ je izraslo pun lapat.

(Vujkov:477)

Šuševo: Golubić, Beidinger Marija

Špotanje, ruganje (rugalice)

Špotali su se jedno selo drugomu. Ako je bilo nečeg neobičnoga onda se je to usmeno obdržalo i se je počelo tim narugati drugim. Ali dobar dio špotanja je bio isto tako širom poznat kot i neki drugi tipi. To su kratke izreke, kot:

Hedešinci ulinci, si su vušinci.

Ili:

Homočanski žgonci, žabe si kuhaju va lonci.

(Horvath J.:31)

Undanci su bili cilj i špotanja Ugrov: velu da je jim cucak/kucak mošnju poždroknuo. Tako su htili dobiti svoje pineze, da su ga zaprli u kladu i su ga tukli i mučili da jim da van pineze. Da je isere. Zbog toga su znali reći: „Undi kuszi kalodába, szar ki kutyi pénzt.” (Undanski cucak u kladi, iseri cucak pinez (Kresznerics) – Iz toga je stvorena i izrečica: „U muki je kot undanski cucak va kladi”. (Kresznerics:127) – Kot Belostenec piše u svom Gazofilaciju: klada je „vu koju” sze lyudi polasu za kastigu (Beloszteneć:168) Undancem su se narugali Ugri i tim da su kroz hajdine pluli. To je isto raširena varijanta špotanja kot i prva, o cucku i kladi: i jednu i drugu su hasnovali i pri ruganju drugih sel.

Rugaju se naši Hrvati i med sobom: Nardanci Čatarcem velu da su ripišćari. Zašto? Kad su za košaru ripe – u drugoj verziji se kaže da za kol ripe – prodali svetog Antona Nardancem. To špotanje more imati koč-toč i pravu pozadinu: u Čataru je zaistinu stala jedna mala kapelica u čast svetoga Antona Paduanskoga do sredine 18. st. a kasnije je već ni, i uz to se postavi u nardanskoj farskoj crkvi – toj fari sliši i filija Gornji i Dolnji Čatar – oltar svetog Antona. Moremo pretpostaviti da je iz kapele prenošen kip Antona i moguće je da se to povezalo s kakovom crkvenom zemljom, u kojoj je bila posadjena ravno onda ripa. (Horvath 1995:57-64)

Zbog bogatsva materijala ne moremo, kot ni pri lirskoj vrsti tako ni pri prozni likov predstaviti sve podtype.

Špotali su se koč-toč i gorinci i dolinci u istom selu. Tako su si zdivala dica u Hrvatskom Židanu:

Mi smo fanjak,

Vis te canjak.

Mi smo se sliv,

Vi ste se pliv. (Horvath:12)

Drama

Dragić je preuzeo naziv od Ivana Lozice i stavi uz dramu naziv folklorno kazališće. I kako je upra Lozica objasnio: folklorne predstave i nisu samostalne kazališne izvedbe, nego je riječ o predstavljanju unutar običaja i obreda, a motivacija izvodjača i publike razlikovat će se od motivacije glumacev i publike u profesionalnom kazalištu. (...) Osim obreda i igar je važno ishodišće kazališća. (Lozica:24)

Rijetkokrat se u folklornom kazališću godišnjih običajev čuje odredjeni tekst. Ali ipak moremo najt pri pastirskoj igri i pri drugi. Još i pri fašnjaku imamo. U Plajgoru idu po selu maškare i s njimi saberu dare – šunku, slaninu, jajca – za skupno mulatovanje, a po putu viču:

*Dede, babe!
Mesopust prohaje
Korizma dohaje
Ki će s nami pirovati
niga triba milovati!
Huj! Huj! Huj!*

A najrašireniji materijal se je pojavio pri svadbeni običaji. Tote su pak većinom imali jačke. Kad se je vijenac zaručnjice doli znimao se je jačilo u Nardi:

*Igrači igrajte veselo na tanac
Sad ćemo razviesat zaručnjici vienac
Zaručnjici vienac, a njemu kiticu
Sad ćemo začieti drugaču pravicu
Ribari, ribari, ste li mi ga vidli
Moj vienac zeleni po muorju plavati
Vidili ga jesmo, poznali ga nismo
Zač mi ga pak niste najzad povrnuli
Kako bi ga mogli mi dva-tri ribari
Kad ga nisu mogli nardarski junaki
/: Snahulja, snahulja, kadi ti papulja :/*

Govornički obliki

Govornički ili retorički obliki usmene književnosti su po Dragiću: *Basne (bajalice, egzorcizmi, zaklinjanja)*, 2. *Zdravice*, 3. *Brojalice*, 4. *Brzalice*, 5. *Blagoslovi & molitve*. 6. *Kletve*.

Ovde ćemo dičji folklor u posebnom poglavlju pregledati, a brojalice i brzalice (hitrogovoreće) slišu tamo. A kot posebnu grupu ćemo pogledati i molitve.

Egzorcizmi

Vjerojatno je ostatak starodavni egzorcizam kad su nardanci pri jakoj grmljavini rekli:

*Germi, šumi,
černa gospa van biži
a bila nutra!*

Kad je dite izgubilo prvi zub, onda ga je moralo to dite hitit prik ramen daleko iza sebe reć:

*Mladi kralj, mlad misec!
Ja ti dam koščeni
Ti mi daj želizni!*

Zaklinjanje

*Bogme!
To je prava Božja istina!*

Zdravica

*Ptičica sinica, ptičica sinica,
puna ga j' pivnica črljenog vinca.
Napite se, brati, črljenoga vinca,
ćete se dobavit črljenoga lica.
Brati smo si bili, ki smo vince pili,
brati ćemo biti, ki ćemo je piti.
Pijmo ga, pijmo ga, do dana bijeloga,
i jutra ranoga vinca črljenoga.
Kad smo je popili, dobre volje bili,
va ljubavi smo se lipo razdružili.*

(Jaćio je Ive Jivkin *1881, u Novoj Gori, Meršić-Žganec:143)

Kletva

*Da b' te vrag zeo!
Strija te ubila!
Prokleta bila i utroba ka te je nosila!
Vražji cucak!
Ti cucak merski!
Prokleti cucak!
Ti mercina paklenska!
Hasnuje se i kot psotka.*

Jednostavni oblici ili proverbije

Pitalice

Drivena mati, železna dica? (Brana)

*Drivena sam, tanka, mala,
Ognja mi je puna glava.
Potribna sam svakoj hiži,
Dite, po me ne posiži! (Sfćice)*

(Pinkovac/Güttenbach. Klier:133)

Poslovice

Poslovice su mudre izreke. Josip Kekez definira poslovicu kot slikovitu izreku ka tipizira ili nas uputi na životne pojave. A Entstrasser istakne i *smisaonu cjelinu unutar razgovornog diskursa koja upućuje na zbilju. Na taj način dobili smo mogućnost da u jezičnom znaku pročitamo društvene vrijednosti zajednice koje se u jeziku čuvaju i prenose.* (Endstrasser:171) A tandem – Draženka Molnar i Dubravka Vidaković Erdeljić – velu da su poslovice: *jezične minijature kojima se shematiziraju konkretna iskustva i izriču životne istine.* (Molnar-Vidaković:45) Misli da se poslovice grupiraju po semantičnom polju:

1. *Historijske poslovice, historijsko semantičko polje, 2. Etnološko semantičko polje, 3. Filozofsko semantičko polje, 4. Politološko semantičko polje, 5. Sociološko semantičko polje...*

A paremiološki gledano Kekez govori o sedam paremioloških tipov:

1. *poslovice, 2. izreke, 3. dijaloške poslovice ili poslovice-pitalice, 4. poslovice-anegdote ili poslovice-priče, 5. frazeologizmi, 6. kletve, zakletve, proklinjanja i 7. blagoslovi.* (Kekez:82)

Kletve i blagoslove – kot i većina etnologov – mi ne stavljamo ovamo. Iz monografije File Sedenika sam od 24 poslovic izabrao sljedeće:

*Tako je zvijan, da će odpeljat žajnoga prik vode.
Konj ima četire noge, još se potrkne.
Riči se govori, a kruh se ji.
Zrno do zrna, ter je pogača.
Ne nikni, kade te ne siju.
Ča trizan misli, to pijan govori.
Nij za kozu sieno, nij za svinju sedlo.*

(Sedenik:48)

U godišnjem ciklusu su seoski ljudi gledali i zapametili red prirode i su se stvorile poslovice kot:

Sveti Mate led razbija, kad ga nima, ga načinja. (GK 1979:8)

Ako se zec na Jurjevu u žitu zna skriti, onda će to ljeto dobra žetva biti.
(KG 1979:11)

Ako na Mihovila grmi, na drugo ljeto sadja nij! (KG 1979:23)

Manji dio poslovic su štorice. To su one – većinom nek u jednoj uskoj društvenoj zajednici poznate – poslovice, ke imaju svoju priču, svoje obrazloženje.

Račilo se, ne računalo se, pojist ću te, platil sam te! – je rekal Cinca iz Prvan kad je jil sapun, koga si je bil kupil miesto sira.

Ali bieloga ali bieloga. Prosil je cigan kruha od maloborištofske mlade krčmarice. Ona se s njim pošalila, ter ga pita: *A kakovoga kruha voliš, črnoga ali bieloga?* – *Cigan joj odgovori: Meni je to vsejedno, ali mi daš bieloga ali bieloga!* (Sedenik 46)

Čemo se rašterkat kot Vinkovičevi štakori! – velu u Nardi. Pri Vinkovičevi su stari stan zrušili, i ispod pocika se je mnogo štakorov razbižalo na sve kraje svita.

Frazemi

Od stalnih epiteta – kot su na peldu: *mile oči, črni vlasi, črna zemlja, tanke ruke, bele noge* – more se mnogo toga najt u usmenoj književnosti. A imamo takove frazeme ki su već cijele poslovice:

Gleda kot miš iz mekinj. (Narda)
Fali kot slipomu pogled. (Unda)
On ima zobi u riti. (Čemba)

Rubni usmenoknjiževni obliki

Stipe Botica je mudro upamet zeo, da jedan specijalan tip živi i dan danas u Hrvatskoj, a to je epitaf, grobni natpis, ki bio živ onovrimeno pri Rimljani, a kasnije pak od drugog dijela sridnjeg vijeka a osebuju za vrime baroka. Bogatim su se epitafi zarizali u mramor a siromašijim u drivo. Samo jedinu peldu predstavljamo iz Prisike:

*Ovde počiva
i gorisztajanye cseka
Agnes Wlasits
rod. se je 1895. okt. 12
umer. 1918 dec. 13.
va dvajsettrieton leti meje
smert pokosila da sam se va
černu zemlyu sranit morala
uplakana od nyie hizsni sztarji.
Bog joj daj vekovečni pokoj!*

(Zádrovich XIII)

Pokidob je drugi rubni oblik – po Botici – grafiti, toga u naši seli ne moremo dokazat a u niki varoši su – kade živi ta stari/novi običaj – samo u jako malom broju Hrvati, toga nimamo.

Arhaične molitve

Arhaične molitve zove hrvatska stručna literatura većinom nek kot „molitvice“ – od kih je u najnovije vrime objavio cijelu knjigu iz Bosne i Hercegovine Marko Dragić

(Dragić 1997) Med Gradišćanskimi Hrvatima sam počeo sistematsko sakupljanje na poticanje Zsuzsanne Erdélyi, kojoj sam i pomagao pri sakupljanju kad je 1976. ljeta u naši seli sabirala arhaične molitve. (Erdélyi, Horvath 2013) Jedna najpoznatija arhaična molitva je „Marijina sanja“, ka ima davnu prošlost u hrvatskom sridnjem vijeku. (Horvath 1998) Moglo bi se govoriti o apokrifu ki je štampan za Gradišćanske Hrvate 1780. ljeta (Bencsics 1990) a negda, početkom 20. stoljeća i u Americi kot dio „SVETOG PISMA“, ali mnogih podatkova i zbog završetka, zbog takozvane klauzura, kade se obeća otpušćenje grihova, je ipak dio skupine arhaičnih molitava. Motiv muke Kristuševe se najviše put javlja u arhaični molitva. Jedna takova molitva je iz Hrvatskih Šić:

*Gora u gori, u gori je crikvica
U crikvici je stuol u stolu je zipčica
U zipčici leži sam Jezuš Kristuš
Polag njega kleči blažena Divica Marija
Ona rećie: O, Jezuš,
Stan se gori
gosti su ti došli
Kakovi gosti
Andjeli buožji
Što ni ovde išću
Buožju milošću
O, sinak
Je se meni strašno sanjalo
Ko da bi ti bil na vertu ulovljen
S konopci viezan i na križ prikovan
Onda rećie Jiezuš:
O, Marija Mati,
Ni oto sanja
Neg je to prava buožja istina
Ki se z ovie molitve već krat spomiene
Ili tri krat u danu izmoli
Onomu su si grihi oproščeni
Kod onin svetin trin pomoćnican kie sveti grob čuvaju
Od večera do puolnoći
O puolnoći do zorie
Sam Jezuš Kristuš iz njimi
Do puolnoći z Marijon
Po puolnoći ´z Jezušen. Amen.*

(Erdélyi:68)

(Sabrano: 1976. od Pock Fülöpné, Pintér Julianna, *1888.)

Jafkanje

Jafkanje je razgovor s pokojnim. Takov razgovor pri kom samo živi govoru u ime mrtvoga. Grozdana Marošević veli da jafkanje *nije ni pjevanje, ni govorenje, ni plakanje – nego je, moglo bi se reći, sve troje zajedno.* (Marošević:39-41)

*Več ga čuda ne vidimo,
več ga čuda ne vidimo.
Još trou na ga daj glejt,
somo glejt.
I kako mareš vu tešku zemlju
na njega itat, a nja njega itat?
A još ga kvar,
a još ga kvar.
Ojoj meni, brate moj, o brate moj,
oš ednuoč i stuov jezero put:
O brate moj, brate moj.
Muja naša, mujo, čače naš,
ojte si ga spuoznat,
ojte si ga spuoznat, vašega sinka?
I mujo naša i čače naš,
zač ste nas ga, jo zač ste nas ga?
Još ga jako kvar bilo, i joj me!
Ojoj meni, več ga ne vidimo čuda,
nek somo trou.
Več ga j' nek trou vit
njegovu hižu, a njegovu hižu.
O Bože, več ne vidimo ga, nek trou,
edun ruogalj, nek edun ruogalj.
I joj meni, i joj meni,
jako j' ga milo u vu merzlu zdien.
Saki j' nek doma poli spojeat,
a ti se moraš vede razgnijiat.
Ojoj, več ga nij vit čuda,
samo trou, samo trou,
oš trou, oš trou.
Neka tamo itat!
Oš trou, oš trou vidin
edun ruogalj njegove hiže.
Samo trou, oš trou vidin.
Njegovu hižu več ništ nij vit.*

(Kölbl:125-126)

Dički folklor

Ni ne tako davno je Jelena Marković potvrdila da se i sad more u hrvatskoj etnologiji konstatirat ono ča je 1987. ljeta Zorica Rajković zabilježila: *Dječjem folkloru u nas pisalo se malo malobrojni prilozi toj temi nerijetko počinju tom konstatacijom* (Marković 257) no ipak se je u posljednji ljeti nešto počelo – nastavlja svoje misli Marković. U zadnji desetljeći se počelo i razlučiti dičju usmenost i usmenost za dicu. Ovde ćemo samo neke pelde donesti iz dičjeg folklor:

Uspavanka

Haj, haj, Jurica.

Kade ti je pernica?

U Dunaj je upala.

Prošao sam si po nju,

Črv grabi za nju.

Dali su mi mrkvu,

Od nje sam pak crknuo.

(Pinkovac) (Klier:130)

Ljujalka

Jujcu, kušujcu

Malinarsku pluncu.

(Horváth Iván 1971-72:28)

Brojalica

Adam je bio u vrtljacu,

Koliko je ptic ulovio?

Jedan, dva, tri,

Ter si ti.

(Pinkovac) (Klier:133)

Plaćućemu ditetu

Cingu lingu, jagode,

Mačka se nabode,

Miš biži po polici,

Tikvu nosi na glavici,

Tikva reče „pač“,

Ivac udri u plač.

(Pinkovac) (Klier:131)

Dičje jačkice

Pini pini piničice

Drage moje divičice,

Za koga vas dajem?

Za staroga deda!

Ded sidi na orih,

Pogačice lamlje.

Štaglac, maglac, kokodac,

Nesi jaje za dukat,

A lupinju za novac!!

(Sedenik:29)

Ritmička povidajka

Šujru, šujru,

Jura ima hižicu,

Iz like pletenu,

Tri vuke pečene,

Tri lesice kuhane,

Hujuju, hujuju!

(Pinkovac) (Klier:131)

Grijaj, grijaj, sunašce,

Malo, zlato klubašce.

Kade je to klubašce?

Po putu se j' rasteklo.

Kade je ta put?

Trava ga je zarasla.

Kade je ta trava?

Volovi ju požerali.

Kade su ti volovi?

Črvi su je poglobali.

Kade su ti črvi?

Kokoše je pozobale.

Kade su te kokoše?

Po trnjici se rastekle.

Kade je to trnjice?

Sikira je je posikla.

Kade je ta sikira?

Kovač juj e razkvoao.

Kade je ta kovač?

Zvlikao se j' u slamicu,

Uz diboku jamicu.

(Pinkovac) (Klier:131-132)

O stilu usmene književnosti

Mnoge pute si moremo izabrati ako si željimo detaljnije analizirati usmenoknjiževni materijal. Kroz neke pelde hoćemo pokazati samo mali broj stilističkih svojstvenosti.

U stilu epske pjesme nadmaši samo jezična, rječnička vridnost i frazeologija. *Oni se u narodnoj epskoj pjesmi donekle razlikuju od dnevnog govora. To je pobraniji, jedriji i snažniji govor.* (Čubelić:158) Stil epske pjesme odredjuju takozvane stalne riči, ustaljeni pridjevi (epitheton ornans) ili stalni epiteti, poredbe, hiperbole, dijalogi i monologi, ponavljanja i epska opširnost. A ove stilske figure gustokrat najdemo i u drugi žanri usmene književnosti.

U ovoj zbirki se pojavljuju stalne riči kot: *junak* i *klinčac* (mjesto momak), *roža* i *mila* (djevojka) *šetati*, *hoditi* (mjesto ići), *gora* (mjesto brdo, brijeg, planina). Stalni epiteti su: *rumeno lice*, *belo lice*, *bele ruke*, *belo telo*, *bela plahtica*, *žuti dukati/novci*, *žuti vlasi/kosa*, *rudi vlasi/ruda griva*, *hladna vod(ic)a*, *bistra voda*, *zelena trav(ic)a/ zeleni travnik*, *zelen venac/venčac*, *zeleni rozmarin*, *zelena kitica*, *zelen bor*, *zeleni lug/zelena loza*, *črni oči*, *uzka staz(ic)a*, *ravno polje*, *črna gora*, *črna zemlja*, *črne oči*, *beli grad*, *beli dan*, *škura noćica*, *žarko sun(aš)ce*, *žarak oganj*, *črljeno vino*, *trava ditelina*, *gusti klinčac*, *vrani konji/konjič*, *mladi junak*, *mila moja*, *modar cvit*, *svitla sablja*, *zlata uzdica*, *zlati prstan*.

Specifični pridjev ove usmene književnosti je rič "pisan": *pisan vanjkuš*, *pisana plahtica*, *pisana pratež*, *pisane štale*

Poredbe ili – kako Luka Zima veli – prispodobe su najveć put hasnovane figure usmene književnosti. (Zima:71) Najjednostavniji obliki prispodobi su na peldu:

Ona ima črne oči
Črne oči kot kukinja. (Kurelac:8)
Črne oči (...) kot trnjulica. (Kurelac:29, 48, 70, 106, 155, 160)
Oj Jelena jabuka zelena. (Kurelac:53, 12) i
Jelena, jelena, zelena jabuka. (Kurelac:65, 261)
Nepr'eteljov imam kot v lozi lišćića. (Kurelac:95);

Prispodobom se more plastično dokazati na nemogućnost kot se vidi u sljedeći pelda:

Daleko je gora od ravnoga polja,
Još je moje srdce dalje od tvojega.
Gora s ravnim poljem nikdar s' ne sastane,
Tako mi se junak s divojkom ne vzame. (Kurelac:18)

Ista slika more služiti i **preuveličanju**:

Daleko je gora od ravnoga polja,
Još je naša ljubav obrh svega toga. (Kurelac:87)

Hiperbola, preuveličanje i pretirivanje je omiljena stilska figura ove gradje. Pogledajmo i druge primjere!

*Ar da b' se na svitu vse vode scurile,
Još moje ljubavi nebi ugasile. (Kurelac:35)*

*Daleko je čuti Bečke zvone zvonit,
Još je dalje čuti moju milu jačit. (Kurelac:38)*

*Čuda drobnih ribic po Dunaju plava,
Još ja već krat mislim, si li mi ti sdrava? (Kurelac:74)*

*Da bi trava i lišće moglo vas batriti,
Još se tužni ne bi mogli veseliti. (Kurelac:125)*

*Va našem je vrti jedna žuta vrba,
Kada ona vrba sis grojzem urodi
Onda mi se, majko, nazad nadijajte.
(...)
Išla ,e majko gledat jutrom i večerkom,
Je li vrba grojze, je li sinak došal:
Nit je vrba grojze, nit je sinak domom. (Kurelac:156)*

*Onda će vam, majko, sinak nazad dojti,
Kad se črna vrana s belim opernati,
A suhi javorak zeleno procvati.
(Kurelac:151)*

Profinjena, kompleksna prispodoba je, ka počne pitanjem, "uzklikom" – kot Luka Zima piše – i nastavlja se usporedbom. (Zima:85) To je poznata slavenska antiteza, ka se stvori i prez uvodnog pitanja.

*Ča se ono škuri vu tom ravnom polji?
Niti su mi vrazi (Ispravno "vrane". Napomena: Š.H.), nit su mi garvani,
Nego su mi tvoji, Jelica, svatovi. (Kurelac:160)*

I skraćeni oblik:

*Nit je vedro nit je oblačina
Nego mi je svitla misečina,
Po koj mi je daleko viditi.
(Kurelac 1871:149)*

Za pojačavanje utiska pjesme se usmena književnost gustokrat služi **ponavljanjem**.

Anafora je ponavljanje na početku pjesme:

*Nač je v lozi borak ki se ne zeleni,
Nač je majki sinak ki se ne veseli?
Nač je v lozi drivo ko lišča ne rodi,
Nač je majki dčera ka k tanci ne hodi?*
(Kurelac:29)

Epifora je ponavljanje na kraju verzua. Toga imamo rjedje u našoj usmenoj književnosti:

*V ravnom polji novi kloštri,
O Maria, o Maria!
Uza njih je uzka staza,
Po noj hodi božja mati.*

Kod „O Maria, o Maria” piše Kurelac u bilješki: *Ta se vrsta iza svak ponavlja.* (Kurelac:191)

Anadiploza je ponavljanje na kraju jednog i na početku sljedećeg verzua:

*Jur su mili prošli vazmi i božići,
Vazmi i božići i pisani danki.*
(Kurelac:32)

*Letila bi bčela prik devet črnih gor,
Prik devet črnih gor, prik devet ravnih polj.*
(Kurelac:24)

Anadiploza se ponavlja – po Vargyasu – višekrat u balada Bugarov, Hrvatov, Ugrov, Moravcev i Slovakov, a južnije i istočnije od njih se pomalo smanji i gubi. (Vargyas:91)

Rijetke riči u usmenoj književnosti

Ako kroz gusto sito pretresemo tekste usmene književnosti, ostat će nam pred očima nekoliko takovih izrazov, ki nam služu i kot putokazi k staroj domovini gradišćanskih Hrvatov. Takov jedan je izraz „vino malvazije” iz Petrovog Sela (Kurelac:191). Malvazija je jedna od domaćih vina primorskoga polja Hrvatske – ča potvrđuje i „Rječnik hrvatskoga jezika”. (Anić:512) Znamenita je rič „volta”. U Raušeri je zabilježena epska pjesma, ka moćno moralizira. Kad otac iz stana van stupi od bogatog sina:

Kad mi je van išal, na voltu je stupil. (Kurelac:178)

A volta tudja rič u hrvatskom jeziku: talijanska je posudjenica u značenju “svod” u primorski kraji. Ove dvi riči nas spominjaju na staru domovinu Hrvatov u Petrovom Selu i u Raušeru da ju išćemo u primorju.

Imamo i rijetke, malo - ili već - ne poznate stare riči kot je "strumenak" i "samodruga". U prije citiranoj baladi iz Petrovog Sela smo čuli kod konja rič "strumenak" (Kurelac 170) ča se od Marulićeve „Judite“ do Razgovora ugodnog hasnuje kot strime a danas je opće poznata ko „stremen“. U Hrvatskoj se hasnuje već od dvadeset nazivov za trudnu ženu. Jedna od njih je „samodruga“, ka rič se višekrat vidi i u ovoj zbirki. (Bulcsú-Boros:31) Premda od usmene lirike – osebito od ljubavnih pjesam – ni stranjska ni erotika, posli se pokažu zakrito, na metaforičan način. O trudnoći divojke se govori na peldu:

*Oj junače junače!
Komu me ti ostavljaš
V divojačkom vrimeni,
A va ženskom brimeni?*

(Kurelac:68)

Ili:

*Ti junače odhajaš,
Komu mene ostavljaš
V divojačkom vrimeni,
A va snaškom brimeni? (*

Kurelac:68)

I:

Niti sam sad snaha niti sam divojka,

(Kurelac:173)

A i ovako se može izrazit:

*Hodi, mili, pomози mi,
Vu travicu na glavicu:
Da si sinka ne zagnjavim,
Sama sebe ne pokvarim.*

(Kurelac:46)

A u Frakanavi si mlada ovako oplakuje svoje divičanstvo:

12.

*Noći su nam kratke bile;
Da b' se bile tri složile,
Još nam nebi odurile,
Bar su mi vse dobro vzele.*

13.

*Hižtvo su mi obitali,
Ali vrlo me popali,
Od počtenja odpitali,
S tim su mene darovali.*

(...)

20.

*Sad stugujem kot grlica,
Nisam ja nit divičica,
Nit žena nit udovica,
Vsak mi veli: ti mraznica!"*

(Kurelac:279-280)

Na početku pjesme „Sam dost zkusil zla i dobra“ iz Prisike čujemo:

(...)

*Ali tamo kašnje mrvu
Od glada me vuši žeru.*

*To vamo hoće posvidočit
Moja prazna štiba
Da mi moj tužni želudac
Jur od glada diva
Ni va njem pšenice, hrži
Zato Cujda s lonci trži.*

(...)

(Kuhač 2. knj.:172)

Za rič „dibati“ (vidi: „od glada diva“!) vidimo u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika:

„(...) *vacillar, titubare, kolebati se, njihati se.*“ (...) *Riječ je praslavenska (...) a aktivno. dolazi u naše vrijeme u narodnoj pjesmi ugarskijeh čakavaca. Da mi moj tužni želudac jur od glada diba. Jačke. 268. b. sa se: dibati se ima isto značenje kao i aktivno dibati i Mikaljinu i u Stulićevu rječniku.* (Rječnik sv. 6. Zagreb. 1884:370) Ova rijetka hrvatska rič se je očuvala i u standardiziranom gradišćanskohrvatskom jeziku.

Usmena književnost kot umjetničkih prikazanj sudbinov

Jedna najzgusnutija i najjednostavnija balada, ka plastično djeluje na slušatelja ili čitatelja svojimi kipi-iskricami i jednostavnim dijalogom je u Kurelčevoj zbirki iz Petrovog Sela pod brojem 470. O njoj Olinko Delorko (Delorko:2000) piše: *šta možemo misliti o umjetničkoj snazi doživljavanja kao i rijetko profinjenim senzibilitetu osim samo najpovoljnije publike, koja nam je pjesmu s ovako izvanredno finim detaljem znala očuvati, upamtivši je i predavši je kroz usta jednog od svojih zabavljača, to jest kazivača, sretnom zapisivaču koji je u ovom slučaju bio Fran Kurelac.* (Delorko:287-288) Zato ovde cijelu citiramo ar predstavlja sudbinu stariocev Gradišćanskih Hrvatov: sudbinu izbjeglicov ki su ostavili više put svoje rodno selo i sakrili se u bližnji lug, dokle na kraju nisu krenuli – s ufanjem – u sigurniju, mirniju budućnost i se nastanili u novoj im domovini, u ondašnjoj Zapadnoj Ugarskoj:

*Dva mlada junaka ,z boja su jahala,
Oni mi se jesu skupa sgovarali:
"Teško ćemo mi dva Solun grad objahat
A još ćemo teže selo Solunačko."
Na selu mi ga ni nikdi ter nikogar
Nego jedna sama mlada divojčica:
Ona sama sidi na zelenom zdencu.
Zaprosil je junak te hladne vodice.
Ona s jednom rukom vodicu davala,
S otom drugom si je suzice brisala.
"Čto mi se ga plačeš, mlada divojčica?"*

*Poznaš li mene mladoga junaka?
Ali mi poznaš vranoga konjica?"
""Ne poznavam tebe mladoga junaka,
Poznavam konjica lve brata moga.""
"Povij nam divojko, po čemu ga poznaš?"
""Dobro ga ja poznam po zlatom strumenku.
Mnogi krat ga jesam z' krilca nakrmila,
,Z krilca nakrmila, ,z vedra napojila.""
(Kurelac:170)*

Uticaji okolice u usmenoj književnosti

Uticaji ugarske, nimške, slovenske i slovačke okolice su se uplele u noviju usmenu liriku.

Slovenske uticaje je već Vinko Žganec spomenuo u zbirki, ku su s Martinom Meršićem objavili. *Osim takovih pjesama ima ih nekoliko u rukopisnoj zbirki, koje pokazuju tragove ili očit uticaj slovenačke narodne pipovjetke. Jedne i druge su ponešto izmijenjene i razlikuju se od svojih originala. Iz njih se vidi na koji način su Gradišćanski Hrvati hrvatsku i slovenačku narodnu glazbu primali i presađivali, davajući nekim preuzetim*

napjevima svoje vlastito glazbeno shvaćanje. Neke pak melodije od tih preuzetih pjesama imaju svoje samostalne tekstove koji su plod stvaralačke snage samih Gradišćanskih Hrvata. (Meršić-Žganec:194)

"Hajs barna, hajs buša!" – tiraju vole u pjesmi iz Marofa. A "barna" i "buša" su mađarska imena vol i tome je dodata tiralica "hajs". Hrvatski bi glasilo: "Hajs, smeđi, hajs glavonja!" (Kurelac:45)

I nimški i ugarski jezik se pojavi u ironičnoj frakanavskoj pjesmi o pijancu:

*Kada dojdeš ti va krčmu: Seitel Wein, Seitel Wein!**
*Za šest grošij pečenice, Frühstück mein!****
Za pineze to krčmar da vsaki dan.
Kad ti bude jur bez broja pun rovaš pun rovaš,
*Onda reci ti krčmaru! Csinálmás!****
Ako prem da morbit doma ničt nimaš.

(Kurelac:271)

*mirilo vina, ** Moje ručenje, *** Korektno: Csinálj mást! = Napravi drugi (tj. rovaš, dakle novi falat/, kusić driva na kojem urišeno biliža – ovde – krčmar dug)!

Ili samo jedna rič:

Da bi joj v kimpetu ča jisti poslala. (Kurelac:166) "Kimpet" – je "Kindbett" kada mati s novorođjencem leži u stelji.

Na tarna ju kola jesu posadili. (Kurelac:167) "Tarna kola" je mađarski "társzekér". (Kola za transport koja imaju samo širok plato.)

A i moderan, gradski svit se zrcali u niki pjesma. Mladić iz "Voreštana" proklinje fabrike ke su odnesle divojke iz sela:

Da bi v Esterajhi fabrik tih ne bilo,
Tako b' se moje srdce vsenek veselilo.
Da bi Esterajhske fabrike ,zgorile,
Tako bi naše mile vsenek doma bile.

(Kurelac:41)

Ali ni "voreštanske" djevojke nisu oduševljene od djela u tvornici jer:

Rado bi rožice v fabriku hodile,
Kad mi neg pri svičah delat ne bi smile.
Kad se ob dvanajstoj ja va delo šećem,
Vse tugu za tugum na srdašce mećem.
Kako ću rožica farbicu imati
Kad se moram v noći ob dvanajstoj vstati?"

(Kurelac:111)

A sad jedna pjesma Hrvatov iz Slovačke:

*Ruoža sam ja, ruoža (ponavlja se),
doklje imam muža
Kad muža dostanem (ponavlja se)
ruoža ne ostanem.
Kad bin ja jimala
Železansko polje,
Zasijala bih si
Bažaulovo sime,*

*Bažaulovo sime,
To je lipo ime!
To mi obveseli
cjelo polje moje.
Horeštan je verlo selo,
Al je jako nepošćeno.
Nuoga žena senkauz hodi,
A divojka dicu rodi.*

Nova Prerava (Novy Prerov, Neu Prerau)
(Milčetić:264)

Na početak ove jačke piše Jan Herben da je češka:

*Růže jsem já růže,
Dokud nemám muže,
Kvítek sem já kvítek,
Dokud nemám dítek.*

(Herben:221)

Zaključak

Ponovo moramo istaknuti da se more sve vrste hrvatske usmene književnosti najti i pri Gradišćanski Hrvati. Tako u lirski pjesma i prigodni, mitološki i ljubavni; pri retoričkom obliku je i zdravic, i zaklinjanja, i hvale, i brojalic – uz rugalice; pri kraćem, jednostavnom oblikom je i pitalic, i poslovic i zagonetkov, ganjkov.

Jezično gledano je usmena književnost očuvala mnogo tako starih izrazov ke već ne hasnujemo i jednu i druge i ne znamo, ne poznamo ča zlamenuju. Jedno ne smimo zabit: ovde se neće sve doveza onomu dijalektu kom ono selo sliši kade se je sakupila jedna ili druga usmena vridnost, ar ča si od drugih preuzmu to će u cjelini ili djelomično ostati u onom dijalektu. Tako se moglo dogoditi, da su si u štokavskoj Nardi jačili:

Kaj kuri doli, po selu doli u pjesmi „Služila sam majko pervo lito“. Kako se more iz jednog dijalekta preuzet u svoj dijalekt, to se dobro vidi pri jačenju crikvenih jačak – na peldu ravno – u Nardi: kad se iz čakavskoga molitvenika „Kruh Nebeski“ jači čisto po domaći.

Bogatstvo našega jezika bi svi mi mogli bolje ishasnovati ko bi štali onu staru usmenu književnost ka već u nami i med nami ne živi. A stilski obluki i figure pak i drugo ča bi moglo pomoć svakomu u hasnovanju bogatijega maternjega jezika.

POGLEDI I INTERPRETACIJE GRADIŠĆANSKO-HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 20. I. 21. STOLJEĆA

Mate Karall (1827. – 1911.)

Svećenik Mate Karall jedan je od najznačajnijih kulturnih pregaoca koji su pripremali mladu generaciju za kulturni i nacionalni preporod Hrvata iz zapadne Ugarske na kraju 19. stoljeća. Martin Meršić st. u svojim *Spominkima* ističe Karallovo djelovanje: „Konačno sam došao po tolikom bludenju med svoje domoroce domom, k dobromu, pravomu ocu hrvatstva. Mate Karall farnik, papin komornik, bišu dobar pastir svojih ovčic, gorljiv kot apoštol, svitao kot dijamant, spametan, učan, mudar, kot ki crikveni naučitelj, pobožan, svistan duhovnik, u svakom društvu obljubljen i odlični okrug aristokratov Meskó baronov, Zichy, Szécheny, Almássy etc, grofof visoko cijenjen sudrug“ (Meršić st. 1993:118). Osobito treba istaknuti da su se u njega odgajali i Mate Meršić Miloradić i Martin Meršić st., koji u svojim uspomenama donosi niz zanimljivih detalja toga domoljubnog odgoja i župnika u Filežu. To je ponajprije prvi susret Martina Meršića st. i Mate Karalla, kada je Meršić st. pozdravio po ugarsku: „Ja, kot inteligentan mlad človik, hoteć tog preštimanoga principala najlipše i najuljudnije poštovati je pozdravim po ugarsku. A oni mi odvrnu po hrvatsku. Ja opet dalje po ugarsku, oni opet nek po hrvatsku.“ (Meršić st. 1993:121). Irvin Lukežić (1995:155) ističe njegovo domoljublje u vremenu intenzivne mađarizacije te naglašava da je „Karall (...) ostao dosljedan hrvatskom jeziku i nije podlegao nikakvim izvanjskim pritiscima ili utjecajima. Zahvaljujući tome postao je nekom vrstom idola mlade generacije gradišćansko-hrvatskih intelektualaca, koji su u njemu prepoznali karizmatškog duhovnog vođu i *putokazača*.“ Napose valja istaknuti njegovu knjižnicu u kojoj su mladi osviješteni intelektualci čitali hrvatske pisce: „Principal su imali pravoda rogotu južno-hrvatskih knjig. Pjesnike Preradovića, Vraza, i druge, sva izdanja Hrvatske Matice, Društva sv. Jeronima, ‚Venac‘, im je redovito išao i ‚Bršljan‘. Ove sve knjige stale su mi na raspolaganje. Marljivo sam je štao, osebito Preradovića, Vraza, Gaja.“ (Meršić st. 1993:123-124).

Karall je rođen u Velikome Borištofu u imućnih roditelja. Njegovi biografi navode da mu je otac bio velevozač i da je držao liniju na državnoj cesti prema Hrvatskoj i Jadranu (usp. Meršić st. 1993:119–121; Lukežić 1995:154). Njegovo hrvatstvo možda je i osnaženo time što je njegov otac donosio ne samo hrvatsku robu u novu domovinu, kako ističe Meršić st., nego i hrvatski osjećaj pripadnosti i zajedništva jednoj kulturi i narodu: „Oni i svi naši hrvatski vozači su se spoznali s hrvatskimi trgovci, veletržnici i s hrvatskimi duhovniki, redovniki, s nositelji ondašnje hrvatske kulture i s mnogom gospodom“ (Meršić st. 1993:119). U to se je doba i sam prostor zapadne Ugarske promijenio jer su se mnogi Hrvati i iz svjetovnih redova školovali. Ovdje se ustvari nastavlja

bitna teza u životu gradišćanskih Hrvata da je nova domovina kulturno napredovala upravo u doba jačanja veza s matičnim prostorom. Upravo na tim predispozicijama jačanja veza sa starom domovinom razvija se i Mate Karall kao domoljub, župnik i pisac. U tome smislu valja gledati i na njegovu knjižnicu kao poticajni prostor kulture i odgoja u narodnome duhu. Karallu je, kako se ističe u literaturi, to također bio poticaj da se i sam prihvati pisanja u zrelijim godinama, i to „Crtica iz selskog žitka“ u *Kalendaru Sv. Familije* (Lukežić 1995:156). Književna je povijest njegovu prvu crticu „Spomeni se da svetke svetiš“ iz 1903. okarakterizirala kao poučnu (Lukežić 1995:157). Struktura pripovijedanja podsjeća nas na moralističku priču Christophora Schmida i Franza Hoffmanna, koji su i u Hrvatskoj imali zavidnu recepciju u 19. stoljeću, odnosno na strukturu čudoredne pripovijetke. Kada definiraju čudorednu pripovijetku za mladež i djecu, Milan Crnković i Dubravka Težak (2002:141) ističu da se „[p]osebno (...) snažno razvila u Njemačkoj u 19. stoljeću“, zatim da se radi o žanru u kojem se miješa „više elemenata“ te da „[u] njoj ima nešto od biblijskih parabola, dosta od propovjedničkih ‚peldi‘, primjera iz života sročениh tako da se na njima može razvijati pouka (...) ona pripovijeda događaje iz ‚stvarnog‘ života, želi da bude ‚realistička‘, ali želi poučavati pa događaje bira ili dorađuje tako da bi se iz njih moglo izvući što više pouke.“ (Crnković i Težak 2002:142). Konačno, prema inventaru Karallove knjižnice koji navodi Martin Meršić st., njemu je redovito iz Hrvatske stizao dječji časopis *Bršljan*.

U tome vidokrugu možemo interpretirati i Karallov prvijenac. Naime, uvodno se prikazuje sklad nedjeljnoga odlaska na misu. I bogati i siromašni žele slušati nedjeljnu Božju riječ. Karall daje primjer siromašnoga seljaka kojemu i čizme zijevaju od siromaštva i koji ide čizmaru da mu ih popravi kako bi pošao u crkvu. Zatim se prikazuje sklad pune crkve koju napose s veseljem gleda učitelj, koji započinje misu orguljanjem i pjesmom puka. S blagoslovom svi nakon mise idu kućama. U skladu s rečenom strukturom čudoredne pripovijetke Karall bira događaj i daje primjer iz jednoga sela u kojem čovjek nije htio otići u crkvu, nego je ostao u krčmi piti. Kad je misa završila, on je otišao doma kao i oni što su bili u crkvi. Uhvatio se nekoga posla pripiti i tu je nastradao. Zatekla ga je strašna kazna jer su ga zgnječila kola: „Na pol mrtvog, ranjenoga su u hižu donesli, onde posadili. Strašan je bio, pun krvi (...)“ (Karal 2000:17). Njegovi su ga sumještani pokušali spasiti i odveli su ga liječniku, ali se nije dalo ništa napraviti, nego je za tri dana umro. Na kraju dolazi pouka: „Ali toliko moremo reći: kad bi on bio kod maše na Križe kot su drugi bili, ter bi trizan bio na kola sjeo, ne bi mu se bila ta nesrića godala, zato ja nek opet velim: Spomeni se da svetke svetiš!“ (Karal 2000:18). Ova je struktura usporediva s Hoffmannovom *Iglom*, koju je u Hrvatskoj preveo Ivan Filipović. Djevojčica Otilija nije slušala majku, nego je držala u ustima igle kad je probavala odjeću. Igle su joj se zabile u vrat i nitko joj nije mogao pomoći, pa ni liječnik koji je pokušao spasiti „klještama i drugim spravami“. I ovdje je dan primjer tragičnoga završetka kako bi se pojačao učinak pouke: „Iгла ostade u vratu, i nekoliko danah zatim morade Otilija umerti jako žalostnim i groznim načinom.“ (Hoffmann; prema Crnković i Težak 2002:143). Svakako treba istaknuti da Karalova pouka nije samo ta da nedjeljom treba ići na misu, nego je uputio i na pogubnost ovisnosti o alkoholu jer da nije čovjek bio pijan, ne bi se bila dogodila nesreća.

Pogubnost alkohola česta je meta Karalova kritičkoga osvrtu, pa tako i u drugoj svojoj objavi iz 1904. govori o dvama primjerima iz života seljaka i njihovih gospodarstava. S jedne je strane primjer koji je identifikacijski – riječ je o uzornome gospodarstvu Ivana Mandića – a s druge nemarni susjed Joža, koji zapušta svoje imanje i često dolazi iz krčme pijan. Upravo o toj pripovijesti piše i Irvin Lukežić, ističući kako je Karall najprije izložio dobar pa loš primjer. (Lukežić 1995:157). I Benčić u svojoj *Povijesti* izdvaja pripovijest „Ivo Mandić Polovnjak“, u kojoj je „[g]lavna tema čistoća seljačkoga dvora (...)“ te se govori „o zračenju stana i zdravom seljačkom stanu, o neumjesnom običaju da se stanuje samo u ‚zadnjoj hiži‘ jer je prednja samo za pokazati, dičiti se njome, o odnosu muža, žene i djece u stanu, o kradnji voća i značaju voćka za seljačku hranu itd.“ (Benčić 1998:277).

I kad govori o školstvu, Karalovo kritičko pero pokazuje dva primjera. S jedne se strane zauzima za obranu kršćanske škole, a s druge se obara na državne, napose na način na koje se formiraju jer zbog velikoga broja djece školski nadzornici izražavaju vlastima potrebu drugoga učitelja. To selo ne može financijski podnijeti, pa crkvena vlast ustupa školu državnoj. I ne samo to već daje primjer Esteraja, gdje kršćansku djecu uče Židovi (usp. Karal 2000:37). No Karall ističe pravo svih da imaju svoje škole: „Najbolje i najpravičnije bi bilo, kad bi se reklo neka budu katoličanom, lutorom i Židovom njihove škole, neka si svaka općina plaća svoje naučitelje, nek kad bi ga ka na toliko siromaška bila, da toga ne bi mogla, no takovu neka potpira država.“ (Karal 2000:39). Može se reći da se Karall u kalendaru bavio temama koje su u to doba bile aktualne, pa tako i prijelazom stare tradicije katoličkih škola u državne.

Jedan dio tekstova odnosi se na židovstvo i to je jedna od tema koje će kasnije obrađivati u svojim tematskim nizovima i Mate Meršić Miloradić. Tu je temu načeo već u tekstu o katoličkim školama, a nastavlja je nizom „Keršćan uči se od Židova“, „Židov u selu“, „File Tenner“, „Židov se seli“, „Drugi, komu je srića bolje služila neg David Židovu“, „Židov med Slovaki“, „Židov tržac“. Urednik Nikola Benčić izdvaja taj niz pod nazivom „Antisemitizam“ te govori kako se ni Karall nije mogao osloboditi općega odnosa prema Židovima u to vrijeme: „I on se je ugledao u Beč i Peštu svojega vrimena, kada su partije ali i Crikva podupirale antisemitsko strujanje. Karalov antisemitizam ima dva korene, historijski i vjerski ali isto tako pojačani iz svog vrimena, iz svakidašnjega žitka iz kojega uzima svoje primjere. Njegov antisemitizam nikada ne ide u ružno predbacivanje, istina, on opisuje prez pomilovanja, prez slutnje kasnije katastrofe, prikazuje s jezgrom zapovidi: ljubi svojega bližnjega!“ (Benčić 2000:40). U tom smislu valja uputiti na spomenuti tekst, gdje se ističe pravo svih ljudi na vlastitu školu, ali i na crticu „Keršćan uči se od Židova“ iz *Kalendaru Svete Familije* za 1908., gdje je autor u paragrafima izdvojio pet tema u kojima upućuje na mudro i razborito ponašanje Židova. U prvome paragrafu ističe, naravno, štedljivost Židova, na koju se moraju ugledati i kršćani, napose naši ljudi tamo koji mnogo troše i zbog toga slabije žive. Ona crvena nit o ovisnosti i ovdje je istaknuta te hvali Židove: „Upitoga židova si malokada još vidil. Naši ljudi, kot je na piru ali na crikveni dan (kiritof) se prik mere utrašadu, neg zato, da ji drugi, i pozvani gosti ne ugovoru. Moremo reć: ‚denas vse, zutra ništ.‘ Ako se ne upiju, ko gor pir ili kiritof ni bil.“ (Karal 2000:42). Napose cijeni Židove što tako

čuvaju vjeru svojih otaca i prenose je svojoj djeci i obitelji, a izrazito cijeni kako Židovi pomažu svome rodu, odnosno jedan drugomu. Tako upućuje čitatelje: „Uči se od nji spametno šparanje, skerbljivost, ljubezan biti; uči se njevu uredbu va familiji, pak ljubav k svojim bližnjim i vernost k svojoj veri.“ (Karal 2000:43). No upozorava na lihvu i u jednome tekstu iz *Kalendar Sv. Familije* za 1908. daje primjer iz kalendara za prethodnu godinu, 1907.: „Lanjski naš kalendar nam je povidao za takovo hrvatsko selo, koga pol gospodarov Židov u torbi ima.“ (Karal 2000:115). Upućuje da se organiziraju i da naprave društvo koje će po kudikamo povoljnijim uvjetima moći dati zajam seljanima. Primjer za takvo udruživanje nalazi u selima pored Šoprona, ali ističe i da moraju biti poštteni ljudi koji su u tome društvu: „U svakom većem selu je razumnih muži ki čedu takovo društvo ravnati znati, ter ki nimadu lepka na prsti.“ (Karal 2000:115).

U nizu povezanih tekstova o Luci i Anki Karall se izdignuo iznad prikaza i crtice ili primjera i pouke i dao beletrizirani prikaz seoskoga života sa zapletima i motivima karakterističnim za njegov kraj i s težnjom da istakne „opisivanje realnih životnih prilika i neprekidno posizanje u svakidašnjicu“ (Lukežić 1995:158). Upravo će ga to udaljiti „od postojećih normi nabožnog štiva i usmjeriti prema svjetovnoj tematici“ (Lukežić 1995:158). Moramo istaknuti da je u nizu priča o Luci i Anki upravo započeo seosku tematiku, koju će nastaviti njegovi književni nasljednici, u prvome redu Ignac Horvat, ali i dr. Pripovijest „Luca i Anka“ ima više poglavlja. Prvo je „Antonovo“, u kojem se predstavljaju dva karaktera, prema naslovu Luca i Anka. Luca je djevojka iz siromašne kuće, ali čista i vrijedna. Anka je jedinica, ohola i ne zanima je rad. Na Antonovo su njih dvije išle na livadu skupljati sijeno. U njihovu razgovoru crtaju se karakterne osobine: „– I ča se nek toliko staraš za sijeno, mer ti neće proteći! – marim ja ali zutra ali kašnje dojde pod krov, odgovori Anka. – Ne sad nimaš pravo, veli na to Luca, sijeno mora čim prije pod krov, da ne dojde morebit godina na nje ter je zmoči, ar onda ne bi bilo već tako kripno, blagu ne bi već tako dobro bilo, a znaš, da je blago bogatstvo gospodarovo.“ (Karal 2000:117). Premda je ovdje prikazana cjelovitija slika seoskoga života jer su dani i pirni običaji, svetkovanja i drugi prizori iz svakodnevnoga seoskog ambijenta, i ovo se djelo temelji na kontrastu dobrog i lošega primjera. Dakle, radi pripovijest po istome modelu. Ankino ponašanje iz mladosti i kasnije ženidba idu prema propasti njezina gospodarstva. Karall je tako tražio uzroke prvenstveno u pogreškama u odgoju. Anka je gizdava, iz bogate je kuće i odgoj je u obitelji bio pogrešan: „Nesrići nje je najveć kriva bila mat, ka si je zlato mazila, mazila i onda kad bi morala biti oštra. (...) No i dobri otac Šimić nije bio bez krivice. (...) nesmi mučat ako vidi kakov nered. Šimić ga je vidio ter još mučao, a morao je jur u prodiki čuti, ča apoštol veli, najmre; ki se za svoje, a najmre za svoju družinu ne postara, on je vjeru zatajao i gorji od nevjernika.“ (Karal 2000:120-121). Skromno Lucino ponašanje završava prosidbom („Zaručenje“) i tu Karall ističe Lucinu čednost uz skromnost i marljivost. Jer, ona ne će primiti Ivana koji je želi zapositi u vrijeme kada roditelji idu spavati, nego onda kad svi sjede predvečer u vrtu. Premda se to nije svidjelo Ivanu, kasnije je ipak zadovoljan takvim odgovorom: „Uvidio je, da je Luca imala pravo a ne on, zato mu je sada još draža bila, draža neg kad bi privoljila bila da večeras dojde. No ali, veli, rekla mi je da dojdem po vičernji. Dojt ću, Luca, dojt ću!“ (Karal 2000:124). Karall upućuje i na druge vrline, npr. poštivanje starijih, jer se Luca nije obećala Ivanu prije negoli je pitala svoje roditelje

za dopuštenje. I onda, prema starim običajima, dolaze otac i sin Škarić u Šimićevih prositi djevojku. Zatim ide dogovor prema imanju koje očekuje Ivana i Lucu: „– Do moje smrti ću ja biti gospodar, veli Škarić, a po mojoj smrti će gospodarstvo biti Ivanovo. Njegova će biti cijela hiža s blagom i sa svim ča je u stanu, pokretno i nepokretno, kćeram ću dati lapte ke imam mimo hižnih, no imam i toliko pinez da ću je moći narediti, da Ivan ne bude imao nikakovoga splaćanja.“ (Karal 2000:127-128). Karal donosi seoske pirne običaje, pa njegov tekst ima i svjedočanstvo tradicijske kulture u zapadnoj Ugarskoj: „(...) ter dogovoreno bilo da će po objedu svi Škarićevim dojti, kade ćedu biti igrači. Kod njih je bila velika žurba. U krušnoj peći je velik oganj gorio, veža je puna žen, jedne žulju perad, druge stružu prašćice, toga svega rodjaki puno nanosili. Došao je vrijeda mladoženja s dobrimi muži, meso na kiseli je jur čekalo.“ (Karal 2000:131–132). Onda su zaszvirali *muzikaši* i krenulo je svadbeno slavlje. Ovdje Karal spominje i boravak „tri gospodari“ koji su se bili vratili iz Hrvatske gdje su trgovali i koji su slavlje začinili pjevanjem pjesama koje su naučili u staroj domovini: „Bili su na piru i tri gospodari, ki su daleko u hrvatskom tržili, došli od Varaždina do Zagreba, još i do Karlovca, ter tom prilikom se lipih hrvaćanskih jaćak naućili. Jednu od tih jaćak su si zjaćili.“ (Karal 2000:133). Možemo reći da je rijeć o nekoj autobiografskoj noti u ovome tekstu jer smo u uvodu već rekli da je njegov otac držao vezu na državnoj cesti prema Zagrebu i moru. Potpuno je drugaćiji dio pripovijesti pod nazivom „Još jedan pir“, u kojem autor donosi Ankin primjer. Ankina oholost je poznata u selu i pomalo momci biraju svoje partije, a nju nitko ne će: „(...) ali kad su se ženili, ne po Anku neg po drugu prošli. Anka je himbena, gizdava, trubava, tvrde glave divojka, s njom nigdor ne bi mogao u miru živiti. Djelu nikakovomu nije priviknuta, za nikakovu skrb nije, s njom se ne bi dalo gopodariti. Anke se je svaki bojao.“ (Karal 2000:137). Karal nas uvodi u primjer života propala zbog oholosti, što pomalo asocira na hrvatsku realistićnu književnost, koju je poznavao. Anka po nekim motivima preuzima ulogu fatalne žene koju nitko ne će, a gizdavost, oholost asocira i na neke elemente Tenina života Josipa Kozarca. I Karal traži uzroke propasti njezina gospodarstva, koje je već prije bilo opterećeno dugovima njezina supruga Tome Verćića, koji je više vremena provodio u krćmi nego na svome imanju, koje je zapustio. Premda je obećao Ankinim roditeljima da će se promijeniti, ipak nastavlja život na isti naćin: „Ali kad je on toliko na krćmi sidio, ona opet za nikakovo djelo nije bila, ko je sve propadalo, dug opet narasao i nek vreda pismo došlo u kom se Verćić opomenjuje da plati.“ (Karal 2000:143). Ni roditelji nisu novćano mogli izdržati u tome padu prema propasti kćerke i njezina muža. Jedina utjeha bila joj je pomoć od majke, koja bi je primila da se isplaće nad svojim jadnim životom.

Svakako se u taj niz opominjućih primjera koji pod lošim utjecajima završavaju tragićno ili nesretno ubraja i pripovijest „Bartol i Pave“, za koju Benćić istiće da je „najzrelija i najzaokruženija pripovijest“ (Benćić 1998:278). Ovdje se prate život i propast mladoga Pave, koji se dao u trgovinu s jednim Nijemcem koji ga je svojim nepoštenjem doveo u velike dugove zbog kojih se morao zaduživati kod Židova. To vodi prema propasti Pave, koji se utapa u alkoholu jer su mu štale ostale gotovo prazne: „No, Pave si je znao pomoć, prošao na krćmu ter s j' upio ter je ovako na tugu pozabio.“ (Karal 2000:199). Znao se je pravdati svojoj supruzi Magdi da se neće više napiti, ali

je opet nakon nekoliko dana radio isto. Karall posljednja poglavlja upravo apostrofira oporukom o pogubnosti alkoholizma. Riječ je o sljedećim naslovima: „Pilac ne haja za rodbinu“, „Pilac ne haja za ženu i dicu“, „Pilac ne haja za se“, „Pilac ne haja za Boga i dušu“. Ovdje se Karall primjerom Pave očito nadovezuje na likove hrvatskih realista, koji su u velikoj mjeri osudili pojavu alkoholizma u društvu i upozorili na njegovu pogubnost za život i propast pojedinca i obitelji. Takvih ćemo primjera naći u Jorgovanića, npr., Kolarić u „Mlinarskoj djeci“, Tomaš Branac u Kovačićevoj „Ladanjskoj sekti“, Mika u Novakoj noveli „Iz velegradskoj podzemlja“, otac Pavletić u Kozarčevoj „Teni“ i dr.). Uzorno gospodarstvo stoji u Karalla kao preduvjet za život pojedinca i naroda, a propast pojedinca i naroda vidi u propasti gospodarenja, kojemu pak uzrok prepoznaje u neradu i odavanju alkoholu.

Stoga možemo zaključiti da Karalovo pisanje ima i snažnu socijalnu notu i poruku. Lukežić u svojoj studiji ističe osobitost pisanja Mate Karalla starijega kao folklornoga realista. To obrazlaže jednom labavom konturom prikaza običaja gradišćanskih Hrvata u njegovu djelu, što je vidljivo i na primjeru Luce i Anke. Izvore njegova stila pronalazi u stilu crkvenih propovijedi (Kragel, Ficko) i u pučkim kalendarima (usp. Lukežić 1995:159). Navodi i njegovu vezu s matičnom hrvatskom književnošću (o kojoj govori i Martin Meršić st. u svojim *Spominkima*), napose o vezi s pripovjedačima svetojeronimskoga kruga (usp. Lukežić 1995:159). No može se zaključiti da su Karallove veze bile još tješnje s hrvatskom književnošću i da je na oblikovanje njegova proznoga djela utjecalo i poznavanje hrvatskih realista i njemačkih moralističkih pisaca koji su imali svoju recepciju i u hrvatskoj književnosti (Schmid i Franz Hoffmann), napose u hrvatskim časopisima za mladež (npr., *Bršljan*, koji je i Karall primao), tako da konačno njegovu pripovjednu osnovu treba tražiti i u strukturi čudoredne pripovijetke. U tematskome smislu njegov se interes nije zaustavio samo na temama iz seoskoga žitka, već je nošen i širom informativnom i odgojnom ulogom i karakterom kalendara, neke teme vezao i za upoznavanje čitatelja sa stranim kulturama („Iz daljega svita“), što i sam ističe: „Ov put će nam kalendar povidati ča ne nek iz seoskog žitka nego iz daljega svita.“ (Karal 2000:146). To su crtice „Divlji narodi“, „Robi u Afriki“ i dr.

Mate Meršić Miloradić (1850. – 1928.)

Na zapadnougarskome književnom hrvatskom nebu početkom dvadesetoga stoljeća počeo se ostvarivati značajan književni, napose pjesnički opus tada već zreloga čovjeka Mate Meršića Miloradića, koji se poezijom počeo baviti u svojoj pedeset i trećoj godini (Benčić 2017:111). Na važnost pojave Mate Meršića na početku dvadesetoga stoljeća upućuje 1941. i Jure Prpić: „Novija književnost gradišćanskih Hrvata počinje godine 1903. Ta je godina važna, jer se te godine prvi put javlja Mate Meršić-Miloradić kasniji najveći pjesnik gradišćanskih Hrvata i narodni preporoditelj (...) Skoro kao sijedi starac, on matematičar, filozof i učenjak, počinje pisati pjesme, jer je vidio da je krajnje vrijeme da se probudi uspavana hrvatska svijest u Gradišću.“ (Prpić 1941:33). Tako zreo i načitan snažno je kročio u hrvatsku književnost upravo u vrijeme kada je u matičnoj književnosti trajala moderna. Njegovi široki znanstveni interesi u

području filozofije, teologije, matematike, sociologije i ekonomije sežu još u 1885., kada, kako napominje Benčić, „(...) ravno u ‚Wiener Literarischer Handweiser‘ predstavi filozofsko djelo svojega omiljenoga Hermana Schefflera (1820. – 1903.), protestantskog nimškog filozofa, fizičara s velikim brojem publikacijov, čije djelo proučava od 1875. cijeli svoj život i prez granice favorizira i preuzima njegov sveopći pentarhički filozofski sistem znanja i vridnovanja, kot je to ljestvica 1) zrak, 2) mineralije, 3) rasline, 4) živine, 5) človik, usmireno sve na svit, a svit na samoga Boga.“ (Benčić 2017:97). Možda je to odgovor zašto je Miloradić mogao iz, u naravi regionalne prosvjetiteljsko-poučne i prigodničarske literature, svojim pjesničkim opusom napraviti takav književni iskorak. Kao zreo čovjek s iskustvom bavljenja mnogim znanstvenim disciplinama, bez ikakvih ograda i kao angažirani pjesnik progovorio je o mnogim bolovima, a u literaturi se navodi da je imao buntovničku narav te da je bio svadljiv fanatik (usp. Benčić 2017:93). Na široku i temeljitu Miloradićeovu kulturu koja je dala tako kvalitetno pjesništvo ukazuje i Neven Jurica (1989:202–203): „Zato Miloradićeve jačke nisu samo rezultat konzekventne transpozicije gradišćanske pučke i usmene popijevke, narodnih kazivanja, nego su i plod literarne naobrazbe, erudicije, poznavanja književnih i drugih kretanja matične kulture.“ Čakavski idiom je u matičnoj književnosti obnovljen tek u Nazorovoj „Galiotovoj pesni“, a Matošev „Hrastovački noćturno“ otvorio je nešto prije prostor obnovi kajkavske lirike. Meršića upućuju na uređivanje *Kalendara Svete Familije*, a on se nećka i ističe kako medij kalendara očekuje stereotipnu građu: „Va kalendaru išću ljudi pjesme, ke si najradije štijedu.“ (Meršić; prema Benčić 2017:112). Upravo tada s uređivanjem novoga kalendara 1903. na svome čakavskom govoru rodne Frakanave starta i Miloradić i, kako navodi Benčić, ta je prigoda donijela da se „otvorio slap pjesam, ki se nije isušio do njegove smrti 1928. ljeta“ (Benčić 2017:112). To je istodobno značilo i obnovu čakavske lirike u hrvatskoj književnosti, o čemu piše Stojević, koji stavlja Meršića na prvo mjesto.

S naglašenom socijalnom tematikom pjesma „Amerika – vabac“ progovara snažno o problemu koji je mučio ondašnji cijeli hrvatski narod, tako da Meršića Miloradića ne možemo samo pratiti kao lokalnoga pjesnika usko zavičajnih problema, nego kao tematski naslonjena i angažirana u problemima koji su onda zaokupljali i druge hrvatske pjesnike. Miloradićeova pjesma, kao Kranjčevićev i Matošev „Iseljnik“ te Vidrićevo „Roblje“, na istome je tragu domoljubne poruke da se ne napušta svoj rodni kraj, u kojem je kudikamo bolje nego u tuđem svijetu. Zato poručuje: „O človiče tužni, dragi, / Stisni se pri starom pragi!“ (Miloradić 1978:123).

Meršićevo domoljublje ispunjava velikim dijelom njegovo pjesništvo, a svjestan svojega identiteta postat će 1876. godine, kada je u kapelanskoj službi u Filežu: „(...) upravo će na poticaj Mate Karalla starijeg prvi puta postati svjestan svojega porijekla i vrijednosti hrvatskoga jezika. Stari je župnik već tada postao idealom budućeg pjesnika a njihovo se prijateljstvo nastavilo i kasnije. Karall će zato kasnije i postati jedan od glavnih suradnika Miloradićeova *Kalendara Svete Familije*.“ (Lukežić 1995:155). Karallu će zahvaliti Meršić možda najtoplijom svojom pjesmom „Na Fileži zvon se plače! ...“ (Meršić Miloradić 1978:85). Pišući o recepciji Mate Meršića Miloradića u Hrvatskoj, Alojz Jembrih ističe misao Mate Ujevića o Miloradiću, odnosno značenju njegova

rada u *Kalendaru Svete Familije*: „Godine 1903. počeo je uređivati *Kalendar svete Familije* Mate Meršić Miloradić, koji je razvio u tom kalendaru veliku književnu djelatnost. Osobito je mnogo napisao pjesama, koje su protkane velikim rodoljubljem, a odlikuju se vedrinom i misaonom produbljenošću.“ (Ujević; prema Jembrih 2000:41). Upravo tu činjenicu početka 1903. vrednuje i Stojević u svojoj antologiji Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća te stavlja Matu Meršića Miloradića na prvo mjesto: „Svega tri godine poslije Matoševa, *Hrastovačkog nokturna*, znači 1903. godine, napisana je i prva čakavska pjesma u ovome stoljeću. Tvorac te pjesme bio je Gradišćanski Hrvat Mate Meršić Miloradić (1850 – 1928).“ (Stojević 1987:253). Naravno da Stojević misli na „ovostoljetnu čakavsku poeziju relevantnih pjesnika“ (Stojević 1987:253). Isto to navodi i Rafo Bogišić u članku u povodu pedesete obljetnice smrti Mate Meršića Miloradića te ističe kako je njegova poezija „nastavak stare hrvatske čakavske poezije; u novom vremenu, novoj varijanti i u novoj sredini“ (Bogišić 1979:843), a usto upućuje na činjenicu da „Miloradić, kao da pišući izvan Hrvatske, inicira i pojavu novije hrvatske tzv. dijalektalne poezije“ (Bogišić 1979:843). Lirika mu je dobrim dijelom ispunjena domoljubljem, uz univerzalne teme, filozofske teme, ratne (ciklus *Šanci*), zavičajne i dječje pjesme. Posebno je znao izabrati trenutak da se javi, pa u pjesmi „1910“, kao njegov veliki prethodnik Petar Preradović 1844. u „svitanju“ *Zore dalmatinske* u Zadru, prepoznaje veliki trenutak kulturnoga preporoda Hrvata u zapadnoj Ugarskoj, kada se u Győru/Đuri te 1910. pojavljuju *Naše Novine*. Prepoznaje trenutak buđenja navedenom budnicom u stilu naših preporoditelja od Gaja, Vukotinovića, Demetra i Preradovića i u citatnosti gotovo da povezuje cijeli hrvatski narod: „O Hrvati, narod mali, / Stanmo gori, dost smo spali! / Prestat mora dugi san, / Zora puca, bit će dan!“ (Meršić Miloradić 1978:113). Na taj karakteristični budničarski Miloradićeve akord upućuje i Neven Jurica (1989:203): „Taj budničarski imperativ jedan je od nosivih momenata Miloradićeve poezije. Miloradić je u Gradišću i nositelj i podržavatelj nacionalne svijesti analogan s ilirskim preporoditeljima nešto ranije u Hrvatskoj.“

I za izgradnju Miloradićeve kulture i književnoga osjećaja možemo navesti citat Martina Meršića st., koji u svojim *Spominkima* ističe kako su se u zapadnoj Ugarskoj nalazile knjige hrvatskih preporodnih autora: „Principal su pravoda imali rogotu južno-hrvatskih knjig. Pjesnike Preradovića, Vraza i druge, sva izdanja Hrvatske Matice, Društva s. Jeronima, *Venac*, im je redovito išao i *Bršljan*. (...) Marljivo sam je štao, osebito Preradovića, Vraza, Gaja. Primiti sam dao *Glasnik Srca Isusova*, *Glasnik sv. Josipa*. Ove za narod pisane časopise sam lako razumio, teško *Venac*, *Bršljan*, Šenoeva djela.“ (Meršić st. 1993:123–124). Meršić Miloradić na svoj način iz tih dostupnih izvora gradi i svoj stih, pa tako Stamać uz brojne vrste stihova, dvanaesterce, pučke osmerce i „uz standardizirane stihove europskog romantizma“ ističe za pjesnika da „[s]luži se, nadalje, poljskim krakovjekom, koji se u matičnom hrvatskom pjesništvu ustalio s Vrazom i Preradovićem, te svojom zvonkošću i čistoćom u Miloradića zvuči upravo predivno“ (Stamać 1989:731).

U istome tonu kao i „1910“ ide i pjesma „Bog i Hrvati“, dakle kroatocentrične i integralne Meršićeve misli zahvale Bogu (njegov pogled je širi i jedinstven kada govori o Hrvatima jer ne govori samo o onima koji žive u njegovu kraju nego misli na sud-

binu cijeloga naroda): „Ta hrvatski narod mali / Rad bi živit, rast i svast! / Dugo su ga Turki klali, / Ti mu nisi dal propast!“ (Meršić Miloradić 1978:113). Upravo na taj jaki osjećaj povezanosti Miloradića s matičnom domovinom kao bitnoga dijela njegova djelovanja i shvaćanja kulturnoga jedinstva hrvatsko gnaroda upućuje i Vidmarović te ističe kako se „zalaže za ideju kulturnog hrvatskog prostora, svjestan da narodna manjina mora održavati duhovne veze s matičnim narodom (...)“ (Vidmarović 1996:64). U toj povezanosti s matičnim narodom jednim dijelom možemo tražiti izvore citatnosti koju nalazimo i u pjesmi „Republika“, u kojoj u Mažuranićevu stilu (kao u povijesnome tekstu Ivana Mažuranića „Hrvati Mađarom“) govori o ravnopravnosti svih naroda, odnosno o odnosu Hrvata s Mađarima i Nijemcima. I u ovome svom domoljubno-refleksivnom tekstu znao je izvući/uputiti svomu narodu razgovijetnu i mudru misao i poruku i da su kudikamo snažnije sile propale (poput Turaka) jer su htjele gospodariti nad drugima: „Turki bišu na Balkani / Nad narodi velikani: / Glete, kamo su dospili, / Zač? A zato ar su htili / Biti gosponi, a ne braća. / Ter se njim sad isto vraća.“ (Meršić Miloradić 1978:125). Tu nevjerojatnu citatnost u Meršića – koja je u navedenim tekstovima većim dijelom odjek poznatih preporodnih zbivanja u domovini u prošleme stoljeću, a sad zauzima bitan sadržaj kulturnoga preporoda Hrvata u zapadnoj Ugarskoj na početku dvadesetoga stoljeća – naći ćemo i u njegovim drugim radovima.

Već Benčić ističe Meršićevu povezanost s tradicijom u pjesmi „Naša teta Kate“, „gdje se drži srednjovjekovnih apokrifnih shema o putovanju u pakao i čistište u nebo“ (Benčić 1998:308). No tu Meršić zahvaća i šire u književnost zapadnoeuropskoga kruga, pa citira Dantea, njegovu *Božanstvenu komediju*. Tako na putu do Raja teta Kate ide po mukama, a Meršićev pakao sazdan je od intertekstualnoga ulomka iz „Pakla“, možda najglasovitijega Danteova stiha iz trećega pjevanja: „Lasciate ogni speranza, voi ch' entrate.“ – „(...) tko uđe, nek se kloni svake nade.“ (Dante 1960:17). Ili, kako donosi ovaj prijevod Meršić: „Talijanski glasi: „Laščate šperanca! / Za razlog prosite Prečevog Franca!“; te u bilješci pod stihovima: „laščate šperanca = kraj hitite svoje ufanje. Prečev Franc – Frakanavac, Horvat Franjo dr, ki je znao talijanski“ (Meršić Miloradić 1978:141). Usto Meršić i slikovito gradi svoj tekst, a često je ta slikovitost protkana neponovljivim humorom, u ovome slučaju kada se za „razlog“ što piše na vratima Danteova „Pakla“ pita Franjo, Frakanavac koji zna talijanski. Slikovita je i cesta prema paklu, gdje se teta Kate zatekla, pa je ona „[c]esta šira neg je Dunaj pri Požonu“ (Meršić Miloradić 1978:141) te po njoj idu ljudi u tišini: „Idu tiho, nimi, ništ ne čuješ zvonca“ (Meršić Miloradić 1978:141). To suprotstavlja buci i pjesmi te radosti u okićenome Borištofu u vrijeme izbora: „Zastave ne vidiš, cigan im ne svira, / Kot kad se na izbor Borištof maršira“ (Meršić Miloradić 1978:141). A kao i u Dantea, cesta vodi u podzemlje, koje je opet locirano u zemlju talijansku: „Črni grad pod zemlju pada med skaline, / Dimnjak mu je Etna blizu kod Mesine“ (Meršić Miloradić 1978:141). Govoreći o intertekstualnosti u Miloradićevu pjesništvu, Stojević navodi kako ga „možemo tražiti na nekoliko razinama: a) na fonu gradišćansko-hrvatskog nasljeđa, b) na fonu starije hrvatske književnosti, te c) na fonu europskog (i svjetskoga) kulturološkoga i književnog nasljeđa“ (Stojević 2006:38).

Literatura ističe Miloradićeve antiteme pa se uz semitizam spominju i komunizam,

feminizam, alkoholizam, marsizam, nacionalizam i teokracija te se njegov antisemitizam povezuje s učenjem njemačkoga filozofa Karla Eugena Dühringa, „ki je u u Židovi vidio neprijatelja svih kulturnih naroda i zapeljača inteligencije, ne naroda“ (Benčić 2017:155). Tako teta Kate u paklu susreće Židove: „Vražji diplomati med sobom na sami / Židovski govoru, maušljadu kot Sami (...).“ (Miloradić 1978:142). U paklu su sami muški i svi su u celibatu, a kao i na pravome svijetu, i u paklu se svi računi izdaju na njemačkome: „Po nimšku va cijeloj paklenoj komuni / Pišu se i redu općinski računi.“ (Meršić Miloradić 1978:143); a vrazi psuju po ugarsku: „Psost kad čuješ onde, strahovito mrsku, / Znat ćeš, da i vrazi psuju po ugarsku“ (Meršić Miloradić 1978:143). Za razliku od širokoga puta prema paklu – jer očito smatra da je tamo mnogo više grešnika – stazica je prema čistilištu i raj u malena i samo za odabrane. Stoga teta Kate tamo stiže „Uz stazicu usku put pelja, nek mali, / K purgatorijumu gorika po skali“ (Meršić Miloradić 1978:144). Još se teže dolazi u nebo: „Stazica va nebo oštra je i kruta, / Uz stazicu nij već ceste ni puta“ (Meršić Miloradić 1978:144). Inače Benčić Miloradićevo pjesništvo dijeli držeći se „razlaganja“ Martina Meršića st. (usp. Horvat 1954:I) po ciklusima: „Godanja i sanja“, gdje se bavi svojim rodnim mjestom, djetinjstvom i školovanjem, „pominki, spominki“, narodne koje su mu vezane za sudbinu hrvatskog čovjeka koji je napustio svoj matični prostor, a u pjesmama govori o sudbini Hrvata koji su i nakon petsto godina od doseljenja za većinski narod samo oni koje treba asimilirati i utopiti u jednojezičnost (Benčić 2017:119–124). U ciklus narodnih pjesmama stavlja i veće epske pjesme: „Črna Voda“, „Betlehemska pripetenje“, „Sin zgubljen i nadjen“, „Luka Vušilović“, „Tome va kladi“, „Mladi danki, stari dani“, ali i pjesmu „Naša teta Kate“. Meršićev diskurs u nekim pjesmama iz navedenoga niza Stojević povezuje s hrvatskom srednjovjekovnom književnom praksom: „Poema ‚Naša teta Kate‘ i ‚Betlehemska pripetanje‘ zacijelo su na tragu tradicije srednjovjekovnih alegorija i vizija, a ‚Sin zgubljen i najden‘ dostatno već naslovom govori o mithemskoj temi starije hrvatske književnosti“ (Stojević 1987:372).

Uz poemu „Naša teta Kate“ treba istaknuti i njegovu najdužu pjesmu „Luka Vušilović“, koja crta život naših ljudi u zapadnoj Ugarskoj do Prvoga svjetskog rata (Benčić 2017:126). Miloradić detaljno opisuje seoski život, napose svadbene običaje: „A kad su donesli s rozmarinom prase, / Stolni starešina zame je preda se, / Dili je na kuse lipo pometane, / Kožice pečene svaki da dostane.“ (Meršić Miloradić 1978:184). Ističe kako su kuharice, kad bi donijele hranu, hinile da su se opekle te su stavljale zamotane ruke na rubac koji im je zavezan na vrat, kao da su ozlijeđene, a onda bi od svata do svata išao pladanj na kojem bi se ostavljao novac. Poslije se igralo i pjevalo. Još ga literatura naziva i romanom u stihovima (Benčić 2017:126), a govori o odrastanju i krivom odgoju jer nije dobra popustljivost roditelja: „Dost se naposlušā sirota Rozala, / Ona je premeke, da b' šibu popala; / Još se i rasrdi, kad iz škole čuje, / da učitelj Luku oštro kaštiguje“ (Meršić Miloradić 1978:191). No ono što daje timbar ovoj pjesmi je karakterističan Miloradićev humor i nonsens kad prikazuje Lukino ponašanje koje izaziva reakciju čizmara Mihe: „Onde mu zis vrpcom ruke nazad sveže / Ter kopriv načupa ravno prik veže, / Napuni mu gaće, pa stegni pomata, / Tako ga otpeše van na putna vrata. // Krešći vrešći Luka, da se ljudi stiču; (...).“ (Meršić Miloradić 1978:190). A Mih u izazvalo to što Luka po selu radi psine, kao poslije Vitezov Antuntun i Zvrkov

Grga Čvarak: „I po drivlji plazi, žišće grmlje, plote, / Dokle najde gnjazdo ke ptice sirote, / Ter poznimlje jajca, mlade nepernate, / Krvolok prokleti zaokrene im vrate.“ (Meršić Miloradić 1978:190). Luka muči psa Flajka: „Luka na njem jaše, za rep ga povlači, / Za ušesa drma, s nogom ga tlači (...)“ (Meršić Miloradić 1978:191). Konačno, to Lukino divljanje i zlo koje je radio po kući i selu završi tragično jer je njegovom nepažnjom u pivnici izgorio brat Jure, a potom su konji opet njegovom nepažnjom usmrtili oca Šimu. Na šegrtovanju kod čizmara u Kisegu opet Luka radi psine, pa kad mu dade majstor čuvati svoje dijete, „Luka ga ušćipne, trza, drma, stisne, / Da Sejpl od muke srdito završne; / To upamet zame koč majster pri panji, / Pak remen po pleći Luki ropotanji“ (Meršić Miloradić 1978:197). Lukine psine nemaju kraja, kao kod večere kada mokri u praznu staklenku koju je prolio: „Ter je Luka zame, pod curak postavi, / Napuni kot prije, stol briše s rukavi“ (Meršić Miloradić 1978:198). Ta „Treća jačka“ završava tako da nakon niza psina što je učinio svomu majstoru Nijemcu (osobito onu kad je čizme napunio kamenjem, tako da je čizmar nosio veliki teret do sajma) mora natrag kući. Kad raspravlja o humoru u čakavskoj lirici, Stojević ističe, „[h]umor kao prostor za jasnije fiksiranje egzistencijalnih problema, odnosno kao mogućnost bijega od njih (...)“ (Stojević 1987:314), a pronalazi ga od početka stoljeća „od Miloradića“ te funkcionira „kao oslobađanje, kao fiksiranje problema, kao bijeg od njega, kao prividna inauguracija, odnosno rješenje problema, kao katarzična postava u tragičnoj egzistenciji predmetnotematskih pojava i slično“ (Stojević 1987:314–315). Smatra da u taj niz „humornog učinka“ ulaze „Miloradićeve političke satire i antiratne pjesme (...)“ (Stojević 1987:315). No Miloradić u „Luki Vušiloviću“ u prikazu njegova lošeg temperamenta ne staje, pa kad je odrastao, svojoj majci na njezin odgoj – jer ga je raspustila – uzvraća batinama: „Kad je pijan, mati ne smi ni dahnuti, / Tiho sidi onda Rozala na kuti / (...) Živila je dalje Rozala bez zdravlja, / Suhi kašalj joj se javlja i ponavlja, / Ter se j' posušila do kože i kosti, / Pomrla j' va miru i va strpljenosti“ (Meršić Miloradić 1978:210–211). Konačno, Luku počnu mučiti ti neljudski čini prema materi te si pokuša oduzeti život, ali ga mještani u zadnji čas spase sa štrika. Peta jačka je epilog Lukina nesređena života, gdje završi u „bezbožnoj“ francuskoj vojsci, ali su ga u njegovu kraju uhvatili i odveli na sud: „Po francusku su ga počeli spitati, / Vidi, da nij šala, ne smi ništ tajati. / Ter povi po nimšku, da j' on s Frakanave“ (Meršić Miloradić 1978:216). Luka je zatočen u rodnome mjestu, odakle ne smije ići. Tu se oda krađi, nesređen i sam te se ubija u alkoholu, što ga dovodi u propast. Jedne noći kad se vraćao iz krčme pao je s brvna te su ga našli nakon nekoliko dana. Tu se očituje i jedna od stabilnih *antimisli* Mate Meršića Miloradića – osuđuje alkoholizam i u primjeru Luke daje oštru pouku da alkohol, ovisnost vodi u propast. Nekako se nadovezuje na temu hrvatske devetnaestostoljetne književnosti, npr. Blaž Čupen u „Domu i svijetu“ Franje Markovića ili Kolarić u „Mlinarskoj djeci“ Rikarda Fliedera Jorgovanića ili, naposljetku, Mika u Novaka ili Marij u „Tragediji mozгова“ Janka Polića Kamova. Svakako je primjer drastičan u liku Luke Vušilovića, koji zbog krivoga odgoja ide u propast u koju vuče sve za sobom i krivi odgoj kao pouku podvlači kroz riječi staroga vojnika na kraju pjesme: „Bog da ćaću, majku i on im pomaže, / Da uču na dobro svoju dicu malu, / Kad zabludu lako va grihotu zalu.“ (Meršić Miloradić 1978:221). Ovdje Miloradić završava pjesmu izravnom poukom i to bismo mogli smjestiti u onaj niz hrvatske didaktičke književnosti koja je nastajala u devetnaestome stoljeću, a pisali su je učitelji i odgojitelji te vjerski pisci.

Napose se tu ogleda Miloradićev svećenički diskurs, osobito propovijedi koje nastavlja u svojoj poeziji i koje koristi u svim tematskim objavama.

Takav je i u „*Šancima*“, nizu u kojem, kako ističe Benčić, nalazimo „antibojni krug pjesam, po broju nešto oko trideset, u vezi s tim krvavim događajem na početku dvajsetoga stoljeća“ (Benčić 2017:128). U matičnoj je književnosti Miroslav Krleža snažno progovorio i osudio Prvi svjetski rat, tako su mu intonirane *Pjesme I, II i III*. Moguće je neke Mešićeve motive, kao tminu, hladnoću, krv, usporediti s Krležinim. Zato Meršić Miloradić govori: „*Človik človiku živ ste krvolok! / Ostavil vas je dobri, dobri Bog! // Va zimski mrak mi suzno oko gleda... / Od zime pas zavija kod susjeda*“ (Meršić Miloradić 1978:248). U Krleže rat znači da „*Sad kraljuje Tmina / i osjeća se kako gasi svjetlost bijelog boga*“ (Krleža 1982:77), a u pjesmi Meršića Miloradića „*O tiha noć, o ... 1917.*“: „*O tiha noć, o sveta.... -- Stoj! / Zamukni s tim, na zemlji toga nij! / Svetost je skrsla, vlada zlo i grih! / Na štuke riga van ognjeni roj, / Tišinu drma dinamit-pozoj... / Krvavi boj, krvavi boj!*“ (Meršić Miloradić 1978:266). Strašnomu boju Miloradić ne vidi kraja, a sve je, kao u Krleže, pokrila tmina: „*Pukšeni prah, pakleni stvor, / Zamračil nebo, zvijezde, sunce, zrak! / Ne spiva anđjel, bliska-triska vrag*“ (Meršić Miloradić 1978:266). U Krležinoj pjesmi „*Badnja noć*“ isto nalazimo intonaciju koja ne odgovara slavljenju dana Isusova rođenja: „*U propasti tužnoj i požaru rana / čuje se izvana / gdje pjeva jedan grozno razbijeni glas / o Bogu koji se rodio za nas. // Ti tonovi mutni, pijani i reski / dopiru u sobu, / to pjevaju kralju / u Betlehemu koji se rodio nebeski*“ (Krleža 1982:46–47). S bliskim je osjećajem i Krležin „*Silvestarski noćno godine hiljadu devet stotina i sedamnaeste*“, gdje nema sreće, pjesme i veselja kako priliči prigodi: „*(...) Ljudi se / nožem biju, olovom i plinom, / i noktima, i kundakom i šakom, / ljudi se kolju, i sove viču na Smroku, / i to je Silvestrova noć*“ (Krleža 1982:170). Kako ističe Cvjetko Milanja: „*Krležina ‚ratna‘ lirika, kako ju je i sam okarakterizirao, tematizacija je rata, odnosno situacije u ‚pozadini‘ i uopće ratnoga odjeka na stvaranje duhovne klime koja je prouzročila ‚sumrak bogova‘ i ugrozila čitavo zapadnoeuropsko duhovno naslijeđe* (Milanja 1999:37). Sam autor ističe da u Krležinu ratnom govorenju kritika opaža preopširnu verbalistiku, a zaključuje kako „*(...) motivski i tematski sloj te lirike naznačuje različita stanja (solipstistička, nihilistička, melankolična, desperatna, tjeskobna, revolucionarno-optimistična), različite radnje (praktične, ratne, antiratne, humanitarne), različita uvjerenja (ateistička, teistička, vitalistička, materijalistička)*“ (Milanja 1999:37). Te činjenice bitno razlikuju Krležu i Meršića Miloradića. No u Miloradićevu ratnom pjesništvu napose je makabrična pjesma „*Tili-tili, bum-bum!*“, u kojoj se Meršić žali kako u ratnome vohoru ni crkve nisu izuzete od gubitaka, pa su tako postale arsenali jer su im uzeli iz orgulja piske za rat. Neobičan orguljaški refren ranjenih orgulja vodi nas kroz Meršićevu pjesmu jer su „*Orgulam šurle zeli, na kor koji je bez očiju: ‚S koruša nam ziva doli / Tili-tili, bum-bum! / Glava, koj su oči zbolji, / Tili-tili, bum-bum! // Nismo dosle toga znali, / Tili-tili, bum-bum! / Da su crikve arsenali, / Tili-tili, bum-bum!*“ (Meršić Miloradić 1978:267). No i pored toga što se dogodilo u lomu cijeloga svijeta, gdje veliki nestaju u potresu i u kojem se ne čuju orgulje kao glas Božji, pjesnik se nada boljem, na kraju čeka „*Opet hte nam po zakoni, (...) / Šur-lat šurle, zvonit zvoni*“ (Meršić Miloradić 1978:268). Ova onomatopoetska sintagma „*Tili-tili, bum-bum*“ kao da je nešto kasnije osvanula u Krležinim baladama jer i on u

pojednim pjesmama koristi onomatopoetske riječi oponašajući zvukove pojedinih glazbala: „Firu – firu, firula, / pod galgama žveгла / žveglica.“ (Krlježa 1982:105). Ili, još bliže, „Tili-tili, bum-bum“ je Kerempuhov govor iz pjesme „Komendrijaši“: „(...) bum puknul iz muškete, če se zasmejete. / Trata-rata, rum-pum-pum, / čujte kaj vam rekel bum! / Trata-rata, cilin-cin (...)“ (Krlježa 1982:91). Meršić Miloradić još ima cikluse „Iskrice“, „Strijele“, „Malim“, „Kalendarke“ i „Prisadi“.

Napose su zanimljive „male“ pjesme jer je time pokazao koliko su mu kao pjesniku, svećeniku, preporoditelju, teologu, filozofu i znanstveniku značila djeca. Polazeći od pretpostavki da se upravo u dječjem svijetu usađuju ljubav i odgovornost, otvorio je prostor raznim temama za koje je mislio da su djeci potrebne. U Meršića Miloradića naći ćemo i igru, a specifičnost njegove poezije namijenjene djeci ogleda se i u onomatopoetskim slojevima koje nalazimo u jednoj od najuspjelijih pjesama hrvatske dječje poezije toga doba „Drrrrv nij“: „Gradeći na taj način ovu pjesmu, sazdanu od nekoliko vokativa, jedne kratke upitne rečenice i triju istaknutih onomatopejskih, s jasnim oslonom na pučku pjesmu i s autentičnim doživljajem istinske atmosfere doma, zajednice djece i odraslih, upotijebivši samo trideset riječi – Miloradić postiže čudesnu, jednostavnu, a punu ljepotu dječje pjesme“ (Crnković i Težak 2002:384–385). U njega ćemo naći veći dio pjesama s animalističkom tematikom. To možemo povezati s činjenicom o kojoj govori Ana Batinić u svojoj knjizi o animalističkome čitanju hrvatskih dječjih časopisa: „U 19. stoljeću polovica je Amerikanaca živjela na farmama, pa je dječja književnost toga razdoblja, u prvom redu cijeli niz dječjih pjesmica o mljekaricama i pastirima, bila odraz dnevne tekture prisutnosti životinja u životima djece. Usporedimo li to s našim *Smiljem*, lako ćemo uočiti da je situacija identična (...)“ (Batinić 2013:26). Te su iznimne pjesme „Krt“, u kojoj ukazuje ipak na korisnost krtice: „Najde črve / I poždroka. / To je dar, / Veći dar / Neg' je kvar“ (Meršić Miloradić 1978:358). Isto tako u pjesmi „Pik pik pik!“ upućuje djecu kako se ponašati prema prirodi u slučaju kada stisne zima: „Kad je zima / Kad je snig, / Dajte ptici / Sirotici / Česa nima: / Pik, pik, pik!“ (Meršić Miloradić 1978:358–359). Tu zajednicu djece, odraslih i životinja tematizira također u pjesmi „Šiša nosi miša“, gdje podučava dijete što učiniti kada mačka donese miša. Inače Miloradić apostrofira pouku koja treba voditi dobrom i pristojnom ponašanju, a iznad svega dominira u njegovu pjesništvu vjerska intonacija. Od „Jutarnje molitve“ do „Večernje molitve“ sadržano je vjersko štivo koje je trebalo u djece razviti osjećaj duboke vjere i vjerske pripadnosti. Zahvala Bogu proističe iz niza stihova, napose molitve u epigramskoj formi, odnosno Miloradićeva efektivna malog katekizma: „Pred djelom a i med djelom, „Pred jilom i Za jilom“ (do „Va skušavanju“) i dr., gdje se predano uči zahvaljivati Bogu: „Ča smo jili, ča smo pili, / Sve je tvoje Jezus mili! / I na zemlji, i na nebi, / Hvala, dika budi tebi!“ (Meršić Miloradić 1978:356).

Velik je pjesnički zahvat Mate Meršića Miloradića u četiristotinjak pjesmama u kojima je zahvatio probleme svojega naroda, ali i sve probleme, teorije, pokrete koji su u vrijeme njegova stvaranja vladali Europom, Hrvatskom i njegovim zavičajem. O svemu je imao svoju riječ iz koje je progovarala njegova životna znatiželja i njegov propovjednički pedagoški pristup, ali s beskompromisnom i oštrom riječi koja je dolazila iz njegova temperamenta, odnosno životnoga stava da svakomu kaže što mu

pripada. Nikoga nije štedio pa ni sebe te na svoj način nastavlja buntovnički nerv naših začinjavaca i pjesnika koji u naletu turskih osvajanja bodre narod i njegov opstanak, koje onda na neki način možda u 19. st. u svome diskursu daju pravaši, a koje na početku Velikoga rata preuzima u matičnoj književnosti Krleža, dakako s drugoga političkog spektra. Mate Meršić Miloradić ikona je hrvatskoga pjesništva i kulture Hrvata u zapadnoj Ugarskoj, dobar pastir, kulturni djelatnik, pjesnik, svećenik, znanstvenik, teolog i odgojitelj, ali i relevantni pjesnik hrvatske književnosti od početka dvadesetoga stoljeća do razdoblja između dvaju svjetskih ratova. Promijenili su se mnogi stilovi i razdoblja u njegovu poznom pjevanju. Gorjela je moderna, zatim avangardni stilovi u matičnoj književnosti, dok je hrvatska književnost izvan svoga matičnog prostora u zapadnoj Ugarskoj, kasnije Gradišću, doživljavala svoj procvat i preporod nošena istinskim rodoljubljem i inim životnim i općeljudskim idejama Mate Meršića Miloradića. Svijet se lomio u vrtlogu Prvoga svjetskog rata: revolucija u Rusiji, raspad Austro-Ugarske Monarhije, pojavili su se boljševizam, fašizam, referendum i pripojenje dijelova zapadne Ugarske Austriji (Burgenland, iz kojega je sam Meršić Miloradić definirao hrvatsku inačicu Gradišće), a u vrijeme njegove smrti i prijelomni događaji u Kraljevini SHS, smrt Radića i diktatura. Ostao je u svome zavičaju, ali i progovorio, kako smo već prethodno zaključili, univerzalno, filozofski relevantno i životno o svim temama koje su mučile Hrvate i njegov zavičajni svijet u kojem su se odražavali problemi čovječanstva, a on ih je ugledao i progovorio o njima na svoj način, isto kao i Europu i svijet onoga doba.

File Sedenik (1862. – 1920.)

Kao i njegov prethodnik Mate Meršić Miloradić, Sedenik (File Sedenik/Szedenich/Sedenić rođen je u Malome Borištofu 1862., a umro je u Peresztegu 1920.) može se nazvati prvakom hrvatske kulture u prostoru zapadne Ugarske. On je „u gradišćansko-hrvatskom književnom krugu (...) prvi koji tiska svoju pjesmaricu *Jačke*, Šopron, 1912., s mađarskim predgovorom odvjetnika i odgovornoga urednika *Naših novina* dr. Štefana Pinezića i školskih nadzornika Istvána Kotsissa i dr. Károlya Pacséria“ (Benčić 1998:290). Ovaj učitelj i kantor koji je svoj život proveo u službi u Cindorfu, Filežu, Gijeci, Lakindorfu i najduže u Persztegu (učiteljsku školu završio je u Šopronu) objavio je te iste 1912. (također u Šopronu) djelo *Naši pišci i književnost*, prvi književnopovijesni pregled kulturnih i književnih pregaoca na polju hrvatske kulture i književnosti na području zapadne Ugarske (usp. Krpan 1988:79). U svome književnopovijesnom obuhvatu „predstavio je Sedenik 92 znamenita zapadnougarska Hrvata, od Ivana Kitonića-Kostajničanina (1560 – 1616), pisca pravnih spisa, pa do Ivana Blaževića (rođena 1888), pjesnika i svojega suvremenika“ (Krpan 1988:79). Sadržajno se knjiga sastoji od triju dijelova: „A) ‚Kratka povest književnosti‘ s malim pregledom o doseljenju i sažetkom o književnom razvoju, B) ‚Narodna književnost‘ s vrijednim izvornim tekstovima i C) ‚Umjetna književnost i pišcov životopisi‘“ (Benčić 1998:291). Stojević u vrednovanju ovoga Sedenikova izdanja ističe da je autor „poticao ne samo istraživanja GHK do današnjih dana, nego je poticao distribuciju njene metodologije, ili njenih dijelova, pa ma kako ona manjkava bila još u njegovo doba. Za tom poviješću

književnosti posizali su ne samo gradišćanski Hrvati, nego i oni iz matične književnosti (dakako, kada su što pisali o GHK)“ (Stojević 2006:25). Međutim, treba istaknuti i činjenicu da su se prve značajnije povijesti hrvatske književnosti pojavile u Hrvatskoj tek krajem 19. stoljeća (Šurmin) ili početkom 20. stoljeća (Medini i Vodnik). Stoga je Sedenikovo izdanje iz 1912. i u hrvatskim razmjerima jedan od prvih hrvatskih pregleda povijesti književnosti. Ocjenjujući Šurminov književnopovijesni zahvat, Tihomil Maštrović ističe da njegov „rad određuje (...) činjenica da je poslije Jagićevih i Ljubićevih pionirskih zahvata stvorio dvije zaokružene književnopovijesne sinteze, kojima se zaključuju književnopovijesna proučavanja u XIX. stoljeću“ (Maštrović 2017:11). No, u njegovim objavama *Povijest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) i *Hrvatski preporod I i II* iz 1903. i 1904. te u studiji „Iz zajedničke književne prošlosti Bosne i Slavonije“ iz 1900. navodi kako ostaje „kao i većina njegovih prethodnika, u okvirima filoloških istraživanja, prepričavanja sadržaja i životopisa, kronološke evidencije književnih ostvarenja a da nije postavljao ni rješavao bitne književne probleme“ (Maštrović 2017:11). Vodnikova *Povijest hrvatske književnosti. Knj. I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća* pojavila se tek godinu iza Sedenikove povijesti u Zagrebu, 1913. godine. Nikica Kolumbić navodi kako je Vodnikova knjiga „objavljena godine 1913., ocijenjena (...) kao prva hrvatska moderna povijest književnosti, što je uglavnom s pravom rečeno, iako već i s ondašnjih gledišta ima u njoj stanovith nedostataka. Ali većina se takvih propusta može pripisati tadašnjem stanju naše književne znanosti, osobito kad se uzme mali dio obrađene i objavljene građe“ (Kolumbić 2001:39). Sedenikovo djelovanje kao crkvenoga kantora biografi povezuju i s uspješnim skupljanjem tekstova hrvatskih crkvenih pjesama i glazbe, koje su na njegov poziv skupljali učitelji kantori, što je poslužilo Mihovilu Nakoviću i Martinu Boreniću za objavu *Kerštjansko-katoličanskog crkvenog jačkara* 1901. u Győru (Krpan 1988:78; Benčić 1998:289). Kako ističe Bernhard Borenits, „[b]io je to velik posao jer tribalo graditi iz temelja, jer do sad nisu ugarski Hrvati imali još ni jedne crkvene pjesmarice. (...) Tako je po mnogo teškoća u ljeti 1901. u Juri izašla crkvena pjesmarica pod naslovom ‚Kerštjansko-Katoličanski Crikveni Jačkar‘. Naković već nije doživio izdanje Jačkara, ar je pri štampaju knjige umro, i Borenić je smio svršiti knjigu.“ (Borenić 2009:203). Kao pedagog objavljivao je članke i udžbenike iz područja školstva i za škole te je objavio i knjigu *Dnevnik jednog učitelja* na mađarskome jeziku (Krpan 1988:78–79). Kao pjesnik započinje suradnjom i objavama u *Našim novinama* u Győru, i to odmah na početku njihova izlaženja 1910. godine. Interpretatori njegova pjesnička djela zapažaju slojeve ili utjecaj Preradovića na Sedenikovo djelo, pa upućuju na neke njegove naslove. Primjerice, Benčić Sedenikovu pjesmu „Miruj!“ povezuje s Preradovićevom pjesmom „Miruj, miruj srce moje“. Napomenuli smo pišući o Mati Meršiću Miloradiću kako on u pjesmi „1910“ u refrenu „Zora puca/ bit će dan!“ intertekstualno, citatno objavljuje svoju *Zoru* uz pokretanje *Naših novina*, isto onako kako je to napravio svojom prigodnicom u prvome broju *Zore dalmatinske* u Zadru 1844. Petar Preradović. Po tome modelu stvara i Sedenik te zaključuje svoju pjesmu citatom iz Preradovića: „Miruj, miruj, srce moje“ (Sedenik 2003:39). U smjeru Preradovićeve uzora ide i pjesma „Ča je ljubav?“, koja parafrazira Preradovićev naslov „Što je ljubav?“. Kao i u motivima Preradovićeve pjesme, lirski subjekt traži odgovore na tu ljudsku neminovnu čežnju: „Jedni velu i tumaču, / Da je ljubav zvjezdica. / Od nje sjaja se utali, / Na srdašću korica“ (Sedenik

2003:61). Za razliku od Preradovićeve iznimne reflektivnosti u tekstu „Što je ljubav?“ (koja je nastala u najintenzivnijoj godini njegova stvaranja i ljubavi prema Pavici de Ponte 1845. u Zadru), koju zaključuje sljedećim stihovima: „Ljubav ovdje samo j' duga sjajna, / Koju sunce, milost Stvoritelja, / Katkad s kišom naših suza stvara!“ (Preradović 1994:36); Sedenik je životan te prepušta odluku ženi: „Ne more bit! ... Ona j' uza, / A zatvor joj veruga, / Od ke samo divojčice / Držidu ključ va ruka“ (Sedenik 2003:61). Sedenik stvara jasne, jednostavne i ritmične ljubavne stihove, kao u pjesmi „Ljubim te“: „Otkad sam te vidil, / Srce nima mira, / Ono za te živi, / Za tobom umira“ (Sedenik 2003:63). No, kao i u Preradovića, u tome odnosu prema dragoj katkad nalazi i gorčinu („Uz njevo pojt'): „Za istinu, ku sam ljubil, / Koj sam vjernim srcem hodil / Ka je meni nebo bila, / Srcu mi je pokoj zela. // Ta nevjernost toga srca, / Moje srce trapi, brca.“ (Sedenik 2003:64). Sedenik je i domoljubni pjesnik, a napose se to očituje u pjesmi „Za te rod i narod“, u kojoj ljubav prema svome narodu iskazuje spremnošću da za njega stvara do groba, a sklon je i pouci (u pjesmi „Ljubi narod i domovinu“): „Ljubit narod ne prestani, / Si li doma – ali vani, / Mar ti kade teču dani, / Njega ljubit, srcu godi, / Ar nam naše sine rodi“ (Sedenik 2003:70). Uz svoje hrvatstvo, iskazuje u pjesmama i poštovanje svojoj domovini Ugarskoj: „Ugarska mi domovina, / V krilu čuva očevo stan. / Ko se bolje ljubit ima, / To povidat ti ne znam“ (Sedenik 2003:71). U antologijskoj pjesmi „Na domorodnom mjestu“ (uvrstio ju je Milorad Stojević u drugo izdanje Čakavskog pjesništva XX. stoljeća iz 2007.) u motivu povratka na rodnu grudu osjeća tugu za praznim domom i onima kojih više nema te nostalgiju za prohujalom mladošću. Svi koje je poznao i koji su ga voljeli umrli su: „Ki su mene ovde / Vako prijet' htili, / Počivadu zdavno / V cimitora krili!“ (Sedenik 2003:22). Jedino je u stablima prepoznao znance koji ga sjećaju na djetinjstvo i koji još čvrsto stoje te ga živo pozdravljaju. U pjesmi „Pravicu nam!“ zalaže se za opće pravo glasa: „Glasovati, ter otajno, / Prez razlike, – vo željimo! / Va j' zmed pravic najsvetija, / Veruge nek, va razbija. (...) Robi već bit mi nećemo, / Jednakost neg, vu išćemo. Glej, ljudstvo se za te bori. / Pravica! – nu stani gori!“ (Sedenik 2003:79). Neke je pjesme iz svoje zbirke uputio i djeci („Mojoj dicit“, „Moja radost“), a posebno treba istaknuti (iz bogata opusa koji je nastao temeljem poziva kantoroučitelja) njegove objave iz 1902., kada je „za Crkvu priredio (...) molitvenik *Srce Jezuševu* i *Svete Ceremonije* (Ritualski peljač), kao i crkvene pjesme *Jačke*, Szombathely 1910.“ (Benčić 1998:289). U svome se pjesništvu posvetio i „razmišljanju o precima porodice Sedenik od 1580. do danas“ (Benčić 1995:260). U toj pjesmi o obiteljskome stablu („Sedenićeva obitelj“) pjesnik u svome pjesničkom istraživanju prati crkvene knjige koje je prvi otvorio i tu nalazi „V krsni knjiga od sel te krajine, / Zaman išćeš Szedenik prezime! / Borištofi, va tom starom času, / Jedine su, ke vo' ime kažu“ (Sedenik 2003:87). Na taj je način otvorio jednu temu koja se kasnije stalno provlači u gradišćansko-hrvatskoj književnosti, napose u prozi od Horvata do Doroteje Zeichmann, a to je otkrivanje korijena, odnosno istraživanje života obitelji u zavičajnome prostoru kroz više generacija. Vrijednost Sedenikova književnoga prinosa preporodu hrvatske kulture u zapadnoj Ugarskoj ne očituje se samo u njegovim prvoobjavama (*Naši pišci i književnost* i *Jačke*, Šopron, 1912.) nego i u živoj i refleksivnoj, životnoj lirici, koja je uvrštena i u recentnu antologiju hrvatskoga čakavskog pjesništva.

Ivan Blažević (1888. – 1946.)

Ivan Blažević je u književnost ušao objavama u novinama i kalendaru tijekom Prvoga svjetskog rata (Benčić 2000:21), napose Benčić ističe njegovo javljanje u *Kalendaru sv. Familije* 1914. crticom „Fratrovac“ još dok je bio mladomisnik (Benčić 1996:267). Književna ga povijest ocjenjuje kao nastavljача Miloradićeva pjesništva. U tematskome smislu može se prepoznati odjek Meršićeva pjesništva jer se Blažević (inače rođen u Frakanavi 1888., gdje se u matičnoj knjizi vodi kao Blazovich) bavi temama koje možemo pronaći i u njegova prethodnika: dječjim svijetom i djetinjstvom, animalistikom, vjerskom tematikom, crkvenim blagdanima, ratom (njegov je niz o ratu Benčić izdvojio kao „Krvni put“), narodnim običajima („Mesopust“, „Zaručnici“), domoljubnim temama gdje hrabri hrvatski narod u svim njegovim iskušenjima („Takozvanim Hrvatom“ i dr.), ali i prigodnim temama i temama koje su vezane uz socijalni život hrvatskoga naroda u Gradišću, iseljavanje („Amerikancem“), političke mijene u tome prostoru, osobito nakon Prvoga svjetskog rata. Ratnu tematiku osjetio je iz prve ruke jer je bio vojni dušobrižnik u Beču u vojnoj bolnici („Garnisonspital“) (Benčić 2000:20), gdje je osjetio mnoge tragične sudbine ranjenika i stradalnika Prvoga svjetskoga rata. To je u ispovjednome tonu pretočio u niz pjesama: „Majki iz katanske bolnice“, „Iz bolnice ranjenih“, „Stari Poljak“, „Kade ja živim“. Posebno se dimenzija Velikoga rata osjeća u pjesmama „Pismo“ i „Pismo iz ropstva“, „Zgubljeni“ i „Honvid Hari na raportu“, gdje je zahvatio svu širinu rata, od ratovanja na Sočanskoj bojišnici, pa u Karpatima do iskustva iz ruskoga zarobljeništva. Njegova je poezija, usporedimo li je s ratnom lirikom njegova prethodnika Mate Meršića, ipak ostala s više dokumentarne vrijednosti od filozofski relevantnijega Miloradićeva pjevanja. Napose se to osjeća u „Pismu iz ropstva“, koje dokumentarnu vrijednost povećava i navođenjem nadnevka kada je poslano iz zarobljeništva. Prvo je poslano iz Sibira te je datirano „31. dec. 1917.“, dok je drugo, „Od brata“, iz siječnja 1918., također iz Sibira: „Kod nas je sad svenek vjetar. / (Snig je visok da i metar.)“ (Blažević 1998:233). Možda je u cijelome njegovu ratnom pjesništvu najznačajnija pjesma „Križni put“, u kojoj je dimenziju stradanja usporedio s Isusovim putem i u kojoj su naglašeni njegov antiratni stav i zamolba Bogu da se stradanje prekine: „Da j' najlipši božji dar: / Ljubav, iz ke nam svim zviru / Blagosolov i srića: Mira!“ (Blažević 1998:235). Blaževićev antiratni stav ogleda se i u potresnoj pjesmi „Honvid Hari na raportu“, gdje je donio spomen na teško stradaloga vojnika koji se borio u Srbiji i kojemu su odrezali nogu. Daje zadnji raport pred smrt jer sutra izlazi pred Boga. Ovdje Blažević donosi svu težinu žrtve našega čovjeka iz Pulje koji nije odlikovan za svoju žrtvu (nema ništa na prsima), nego iza sebe ostavlja suprugu i šestero djece. U tome tužnom hodu prema smrti i nebu prate ga druge žrtve: „Jaki-mladi, sijedi-stari, / Infantristi, kapulari. / (...) Jedan je slip, ta prez noge / Vidiš moćne i uboge. / Ta se čudi, ta se šali / Taj je visok, a ta mali / Ta je pišak, to husari / A gle! Zadnji je naš Hari“ (Blažević 1998:240). U tome redu Hari je posljednji na čekanju na putu u nebo, upravo kako je prolazio u životu, koji mu nije bio naklonjen. No na kraju Blažević vjeruje u Božju pravdu jer ga u nebesa primaju prvoga: „Pak otpira sveti Pera, / Prvač Miho komandera: / O pišaki, o husari, / Mladi jaki, slabi, stari! / Zemlje dika, j' lari-fari / Prvi danas: honvid Hari“ (Blažević 1998:241). Blažević je napisao i niz prigodnih pjesama upućenih hrvatskim pjesnicima

i intelektualcima u Gradišću, a više je pjesama posvetio svomu prethodniku Mati Miloradiću: „Mojim prijateljem“, „Zadnji pjesnik“, „Naša zlatna maša“, „Mati Miloradiću na sedamdesetljetnicu“, „Dika Frakanave“, „Spomenik Miloradića“. Od prigodnih pjesama upućenih Miloradiću uspjelija mu je svojim obuhvatnim pjevanjem o prvaku hrvatske misli u Gradišću ona o sedamdesetogodišnjici (Mati Miloradiću na sedamdesetljetnicu), gdje u stilu svoga prethodnika, koristeći poznatu Miloradićevu sintagmu kad je krenuo u život *Kalendar svete Familije* (širom-barom) ističe rezultate Meršićeva rada: „Bože pod hrvatskim kolobarom, / Nikad nismo čuli širom-barom, / Nikad ča lipšega, ni milijega / Kot po dugom času svoj svojega“ (Blažević 1998:251). I drugim znamenitim Hrvatima u Gradišću uputio je prigodne pjesme, bilo da se slavio neki jubilej ili u trenutku smrti i posljednjega pozdrava: „Ante Grubić“, „Ivan Mušković“, „Tomi Bedeniku“, „Jandri Kuzmiću“, „Jandri Prikosoviću“, „Na srebrnu mašu Mati Karallu“, „Giječki knez“, „Martinu Boreniću“, „Ignacu Horvatu“. Možemo reći da se u svojoj prigodnoj besjedi oglasio o gotovo svim vodećim hrvatskim intelektualcima i književnicima u Gradišću. U prvome su redu to pjesme zahvalnice radu i njihovu doprinosu narodnoj misli (Martinu Boreniću): „O starac naš slabi, sijedi, / Bog ki svitom vlada, redi, / Bog te jačaj, Bog ti plati, Zahvalni smo ti Hrvati“ (Blažević 1998:264); ili pohvale narodnomu djelovanju suvremenika (Ignacu Horvatu): „Čuli smo te! Veliki i mali! / O da bi te naslijedovat znali! / Da b' ti bili: Horvat pravi brati. // O da bi tvoj žar u nami plasao! / Da bi svaki svoje ljubio, spoznao! / Nikad ne bi propali Hrvati“ (Blažević 1998:265). U prigodnicama se dotaknuo i značajnih obljetnica koje slave pobjedu kršćana u srazu s Turcima: „Kiseg 1532. – 1932.“ i „Frater Gabor (Na 250. ljetni jubileum oslobođenja grada Budina od Turaka)“.

Na taj se niz pjesama nastavlja njegovo domoljubno pjevanje u tekstovima „Takozvanim Hrvatom“, „Kad se narod iz sna budi“, koje onda prelaze u snažnu društvenu analizu i poruku u pjesmi „Dvoja sunca“, u kojoj moli za dva sunca jer bi davala toplinu za „Siromaha ki drv nima – / Ne bi grizla ljuta zima. // I dvi žetve za seljaka, / Da kad pored sve poplaća – / Siromahu ča ostane, / Ča za trud svoj za se zame“ (Blažević 1998: 210). Kao i njegov prethodnik Meršić Miloradić („Amerika – vabac“), u pjesmi „Amerikancem“ dotiče se i problema iseljavanja Hrvata iz Gradišća u prekomorske zemlje, što je problem Hrvata na cjelokupnome prostoru. U toj pjesmi poziva iseljeništvo da se informira i pomogne u borbi za narodna prava u domovini jer je odnarođivanje uzelo maha: „Žali bože mnogi brati, / Ne znaju da su Hrvati. / (...) Bolje svega da ne znate! / Bolje ćete ljubiti brate! / U,voj borbi bud'te s nami, / Ar smo slabi... slabi sami!“ (Blažević 1998:219–220). Blažević u svojoj poeziji tematizira i tradicijski život, napose u pjesmama „Na mesopust“ i „Zaručnici“. U pjesmi koju je posvetio razdoblju pred korizmeno vrijeme apostrofira veselje i radost: „Meso, vino, tanac, frite. / To je žitak! Jite! Pite!“ (Blažević 1998:208). Upućuje, međutim, i na razboritost i odricanje u korizmeno vrijeme: „Spomeni se: pepeo i prah, / Da ti ovi svit sriće ne da! / (...) Je mesopust, je korizma, / Srce čisto – glava trizna!“ (Blažević 1998:208).

Blažević je tematski proširio dječje pjesništvo. U Miloradića nalazimo animalistiku, a upravo tu tematiku proširuje Blažević. Gotovo da nema životinje iz seoskoga dvo-rišta koju u svome animalističkom nizu pod nazivom *Moje stvari* Blažević nije opjevao.

Iz toga su niza osobito uspjele pjesme „Pas“ (kucak) – „Lancoš kutja, vjerna para, / Služi, čuva gospodara. / Laje, biži po svem stanu, / Hlače skinut će tolovaju.“ (Blažević 1998:9) – i „Moji piplići“: „Mali siročići, / Prez kočke piplići, / Cijeli mili dan pišču, / Nepoznatu mat išću“ (Blažević 1998:12). Naravno, riječ je o pilićima koji su se izlegli u stroju i koji su u dvorište došli poštom. No Blažević poručuje i da je i njima tako nejakima potrebna majčina toplina: „Piple prez kreljuti, / Prez pameti, čuti: / Da i njemu manjka / Dobra kočka: majka. / Je zima, vjetar ljut, / manjka majke kreljut“ (Blažević 1998:12). U Blaževića nalazimo i primjerenu maštovitost, kao da takva maštovitost progovara iz samoga djeteta. Tako je i u antropomorfno prikazanoj „Visibabi“. Zanimljiva je i usporedba s antologijskom Kozarčaninovom „Visibabom“ iz njegove zbirke *Sviram u sviralu*, koja je nastala otprilike kada i Blaževićeva pjesma jer, kako navodi pjesnik Anton Leopold, on je rado čitao dječje pjesmice koje su izlazile u kalendarima i novinama „i naročito u „Mali crikveni i školski novina“, kako su ončas između 1930. i 1939. dvakrat u misecu ishajale. (...) One su donasale i mnoge pjesmice, ke su svojčas pjevali Ivan Blažević, Dometar Lemperg, Feri Sučić, i Slavko Marhold (pod pseudonimom *Slavić*).“ (Leopold 1976:138). I jedan i drugi tematiziraju prijelaz iz oštre zime u proljeće: Kozarčanin daje tu sliku u dijalogu, gdje na postavljena pitanja lirski subjekt ukazuje na prve visibabe, koje pokazuju „između svele trave“ svojim „bijelim glavama“ da je krenulo proljeće: „Pa sad zvone u dan rani, / kao mali sirotani“ (Kozarčanin 1935:5). U Blaževića je visibaba prikazana antropomorfno, kao neko toplo majčinsko-vilinsko biće koje hrabri djecu da će proljeće stići: „Pod brižić uz grm se j' sjela, / Milo, nujno drima. / Ne bojte se, dica mila, / Dojt će protuliće! / Raširuje si jur krila, / Giblje se sve biće...“ (Blažević 1998:13). Maštovitost i fantastika odlika su Blaževićeva književnog postupka, pa se tako lako djevojčica „Marica“ našla u zamišljenoj „zlatnoj zemlji“ u prostoru u kojem se sve sjaji jer „Po zlatu ti gazu noge / A svila je travica“ (Blažević 1998:14). No takvo ugodno maštanje u kojem uživa djevojčica Marica kratko traje i premda joj je kućica skromna („slamom pokrita“), njoj je tamo najugodnije jer „Ali u njoj majka mila! / Otac, sestre i brati! / U njoj sam se ja rodila, Dražja mi je nek / svit zlati!“ (Blažević 1998:14). Ovom fantastičnom vizijom svijeta priča kojoj je opreka stvarni svijet kao da nas uvodi u sljedeće maštovito putovanje, koje se ne zaustavlja u zavičajju, nego ide širom svijeta u pjesničkoj zbirci „Aca čemernjača, Šime dobro sime“. Već je Mate Karall u *Kalendaru svete Familije* pisao o Africi („Divlji narodi“, „Robi u Afriki“), o Beninu, a Blažević započinje put Ace njezinom neposlušnošću u kući: „Aca reda ne spoznava, / U hiži se strovaši, / Ovde leži lutke glava, / Onde pratež, vlas!“ (Blažević 1998:15). Inače je put označen kao kazna neposlušnim jer Acu, koju je kaznila majka, svlada san u kojem je usnula put do Afrike. Ovaj je neobičan putopis pisan u stilu fantastične priče jer se događa u Acinu snu koji je odraz njezina stvarnoga života, a prijelaz iz realnoga u irealno naglašen je njezinim snom. Kako se ističe u literaturi o funkcioniranju fantastike, govori se o primarnim i sekundarnim svjetovima: „Načini postojanja sekundarnih svjetova i njihovi odnosi prema primarnom svijetu u fantastičnoj su priči mnogobrojni i različiti. Sekundarni svijet može biti svijet bajki i priča koje su junaku prisutne iz literature, a u koje ulazi, recimo, u snu i iskustveno ih proživljava.“ (Hamersak i Zima 2015:259). U snu sretne dječaka Šimu i kreću na putovanje u kojem ih nije pokolebala ni prva potjera u kojoj ih progoni nečiji pas. Odlučili su krenuti („Med negare“) u crni svijet Afrike koji ih privlači svojom slobodom: „Ar onde nij škole... / Vidimo slone i ti-

gare, / Črne ljude, gole“ (Blažević 1998:19). Tamo ih privlači i bogatstvo koje su čuli u pričama (slonovača i dijamanti), stoga sjedaju u brodicu i spuštaju se Dunavom prema moru. Ovdje doznajemo da je riječ o djeci iz Jandrofa: „Z Jandrofa su bili... / Zato dobro veslat znaju, / Na morje dospili. // A na morju vjetar puhne, / U Africi su vreda... (...)“ (Blažević 1998:20). Tamo im se san komplicira jer su ih u pjesmi „Ulovljeni“ uhvatili „negari“ i vezali za stupove gdje ih gledaju njihova djeca. Blažević je uporabio zgodnu usporedbu jer su crnoj djeci ona bijela: „Vidili su dicu blijedu / Kot je breza drivo“ (Blažević 1998:21). Prema poznatome ritualu iz priča, u Africi ih domaći žele pojesti: „Oganj gori, brusu nože / I tam-tam si jaču... / Još danas hte prez kožel!“ (Blažević 1998:21). Tek tada se u njima budi osjećaj krivnje zbog neposlušnosti, pa se sjećaju što im je govorio učitelj: „Naš učitelj je htio reći / Čudaput u školi: / Najbliže j' Bog u potriboći; / Aca Boga moli!“ (Blažević 1998:22). No onaj bijeli mišić koji donosi sreću, a Aca ga je voljela više nego školu, dolazi im u pomoć. U toj slici Blažević antropomorfizira njezina ljubimca koji joj pomaže u tom snu njezine „katarze“: „Došao sam ti ja na pomoć; / Veli mišić mali./ ,Prlje ćemo pobignut moć, / Nek b' nas pozobali.“ (Blažević 1998:23). Još je šaljivije u toj pogibelji što od nje traži ljubimac: „Zaman ovde oganj gori, / I se brusu noži. / Češ biti dobra? Sad govori, / Pak nam Bog pomozil!“ (Blažević, 1998:23 Na njegovo pitanje Aca skrušeno odgovara: „Nigdar neću činit zloga, / Ljubit ću uredbu. / Posluhnut ću majku, Boga, / Ujca, ujnu, tetu... // Aca ćuti: mišić mali / Jur grize na uži... / Nočas bi ju uglabali / Mrski črni muži. // A ja ću rado hodit / U školu svakidanju. / Nek sad nas nu oslobodit, / Da ujdemo klanju...“ (Blažević 1998:23–24). Kad su njihovi stražari shvatili da su pobjegli, dali su se u potjeru za bjeguncima: „Črnci bižu u ruka s noži, / Za njimi kot strijele. / Joj će biti njevoj koži; / Jisti ćemo bijele.“ (Blažević 1998:25). Iz toga strašnog progona spašava ih krokodil koji ih vodi na pusti otok. Na njega je prvi skočio Šime, a za njim i Aca. No tamo se bude krokodili koji ih hoće pojesti i kad Aca skoči u more, san nestaje, ona se budi u svome domu i priča svojoj majci što je sanjala: „Požerati me je rada / Banda črnih ljudi... / Kako j' dobro da me sada / Bog iz sna prebudi“ (Blažević 1998:31). Blažević upućuje u poanti da djeca moraju slušati svoje roditelje, napose majku: „Posluhnite, to j' vaš posao, / Vašu dobru majku! / Zato sam vam ja napisao / Ovu povidajku.“ (Blažević 1998:32). Ovaj u temelju narativni niz u pjesničkome je ruhu posve originalan i jedinstven u hrvatskoj dječjoj književnosti, a može se eventualno vezati za Nazorova međuratna maštovita putovanja svijetom u „Zlatnoj lađi“ ili u „Ming-Čang-Linu“ i dr. Otvara potpuno prostor mašti, dječjoj želji za lakoćom pustolovine i želji za nepoznatim i putovanjem. U temelju je poruka za poslušnoću, ali je primjer koji je dan da bi se ona usadila originalan i daleko nadilazi sam poučni cilj, a napose zadivljuje humorom kojim je dobrim dijelom ispunio svoju „dječju knjigu“. Time se Blažević izdignuo iz samodopadnosti odgojem zadojene literature namijenjene djeci njegova doba, a s druge je strane apostrofirao tematiku majčinstva. Tema je majčinstva jedan veliki niz u Blaževićevu dječjem pjesništvu: „Na Majkin dan“, „Mojoj majki“, „Majka“, „Moj Majkin dan“, „Pozdrav na Majkin dan“ i dr. Vjerske dječje pjesme uglavnom su mu prigodnoga karaktera, a vezane su za božićno vrijeme: „Advenat I“, „Advenat II“, „K svetome Mikuli“, „Božićno veselje“, „Andjeo“, „Andjeli“, „Pastiri“, „Sveti Tri kralji“, „Dica Jezuševa dica pri jaslica“, koja sadrži niz „Cilka iz Cindorfa“, „File iz Fileža“, „Jandre iz Jandrofa“, „Priscila iz Prisike“, „Vince iz Vincetja/Vincjeta“ i „Sva dica“, koji ima formu igrokaza i dr. Za Blaževića se može reći da se

svojim pjevanjem u kojem često koristi onomatopeju i personifikaciju izdignuo iz stroge pedagoške dječje lirike i da je napravio u okviru gradišćansko-hrvatske dječje književnosti onaj odmak od tradicionalnoga dječjeg pjesništva, kako je to napravio u 19. stoljeću u hrvatskoj dječjoj poeziji Anton Truhelka, „koji je svoje tekstove crkvenih pjesama šezdesetih godina 19. stoljeća prilagodio razini dječjeg svijeta i interesa te je u tekstove unio obilježje igrivosti i lako pamtljivog rimovanja“ (Mihanović Salopek 2018:11). Naravno, tu su i pjesme namijenjene djeci s vjerskom tematikom, a po njegovu zahvatu u dječju poeziju Benčić ga označava „prvim pjesnikom za školsku mladež“ (Benčić 1995:265). Njegova se optimistična i postojana životna energija nikako ne podudara s tragičnim životnim krajem kada je pretučen do smrti od ruskih vojnika 1946. služeći kao župnik u Koljnofu. Kako je istaknuto, proširio je tematiku i pristup dječjoj poeziji ne samo pedagoški već s puno igre, unoseći se u dječju maštu, napose pustolovnost, koja je u prirodi svakoga djeteta („Aca čemernjača, Šime dobro sime“). Kao i prije njega Karall, koji u kalendaru piše o stranim zemljama, i Blažević je dao oduška dječjoj mašti i želi za putovanjem i pustolovinama, pa je upravo on dao zanimljiv prinos gradišćansko-hrvatske dječje poezije (napose u snoviđenju „Aca čemernjača i Šime dobro sime“) razvojnomu putu hrvatske dječje poezije koja se između dvaju svjetskih ratova oslobađala samo one primarne pedagoške poruke u radovima Ivana Gorana Kovačića, Vladimira Nazora i njihovih suvremenika. S druge strane, zapaženu ulogu u razvoju književnoga života u Gradišću Blažević je ostvario i svojim pripovjednim opusom. Lukežić (1995:167) kao glavnu karakteristiku njegova pripovijedanja napominje „(s)klonost prema humorizmu, kakva postoji u crticama Mate Karalla starijeg i Petra Jandriševića“. Tomu treba dodati i humoristični karakter pripovijesti i crtica Ignaca Horvata, od njegova prvijenca *Veliki i mali* iz 1927. godine. Blažević se žanrovski nastavlja na pisanje svojih prethodnika te se i on opredjeljuje za kratke prozne vrste, „crtice i novelice“, koje su recepcijski vezane za kalendarski oblik publikacije, kao u Karalla i Horvata. Jedini odmak od kratke priče nalazimo u opsežnoj noveli ili pripovijesti „Anton Glavanić“. Naslanjajući se na Blaževićevu pjesničku „dječju knjigu“, istom možemo govoriti i o njegovoj proznoj dječjoj knjizi. I ovdje piše, kao i u dječjoj poeziji, možda najljepše stranice dječje proze u Gradišću. Lukežić (Lukežić 1995:170) ističe da su omiljene Blaževićeve teme „pričice (...) u kojima opisuje djetinje dogodovštine, te putopisna proza“. Maštovitost koju Blažević pronalazi u dječjoj psihi, u „Aci čemernjači...“ nastavlja se i u njegovoj dječjoj prozi. Možda je najmaštovitiji niz „Stric Zima“, tj. nekoliko crtica iz dječjega svijeta, odnosno njihovih maštanja i strahova. Započinje dolaskom Strica Zime, kada više nema skitanja po poljima i prostorima dječje igre, već se u kućama pričaju priče uz peć. Zima je antropomorfno prikazana kroz lik Strica Zime: „Jesen juri u zimskoj opravi. U kapi pak u toploj bundi. Obraz žut kot naranča, brada do pasa i vlasi kot snig, a kapa kot ugljen.“ (Blažević 1996:117). Taj došljak neobična izgleda progovara o studeni: „O dica, ča me ne poznate, ja sam došao iz Sibrije, kade je vječna zima, kade Zima ima tronuš i kraljuje, a ja sam mu stric. Sada sam došao k vam, da komu zignam jesen odavljek pak i ovo dostanem pod naše kraljevstvo. O dica, pak ćemo se čuda puti viditi. Tovarušići ćemo biti, dokle ne projdem, a onda me već nigdar nećete vidjeti.“ (Blažević 1996:117). Od svih crtica koje se pričaju u zimsko doba možda je najmaštovitija i najrazigranija ona prva, „Nek po kolomiji“, koja govori o dječjem strahu od mraka. Riječ je o sjeni koja slijedi dječaka, a

on misli da je to neko strašno biće. U strahu su velike oči, ali sve nestaje kad se dođe kući u toplinu i zaklon doma: „Kad sam se približavao k selu, sam još hitio oči na sinj, je li me još sprohadja ta velika prešona. Sve jači strah me je obhadjao, kad sam se približavao k stanu, a moj sprohodnik mi još svenek za petami.“ (Blažević 1996:119). Sve je onda jasno i prethodni strahovi i strašne more nestaju, a hrabrost raste pred riješenim zagonetkama razloga dječjih strahova: „I kot sam se na pragu od velikoga straha hitro obrnuo u hižu, sam vidio to veliko strašilo, dica, to vam je bilo ča jako strašnoga: Sam sam se strašio svojega sinja, kot mi ga je hudobni misec rastegnulo pred manom.“ (Blažević 1996:119). Blažević transponira u umjetnički tekst i predaje i legende iz svojega kraja. Takav je i tekst „Fratrovac“, inače njegova prva crtica, kojom se javio u *Kalendaru svete Familije* još kao mladomisnik 1914. godine (Benčić 1996:267). Ona se sastoji od triju dijelova: „Diboki put“, „Pustinac“ i „Kloštar u lozi“. Govori o mjestu Fratrovac, na kojem je nakon kapelice podignut samostan koji je unatoč mnogim pogibeljima – razbojnici, Tataři, Turci – odolio svim silama i ostao i dan-danas na istome mjestu. Blaževićeva tema je i seoska „ćakula“ od koje se može napraviti slona (Kako nastane iz komara elefant) – dugi razgovori i dokonost mogu doista u selu uroditi „velikom pričom“: „Kad sam jutro vanstupila na vrata, stoji strašan vuk na dvori. (...) Kašnje me je pak moj stari ubatrio, da je to bio jedan veći kucak. Drugi dan po maši se je jur povidala velika novina: vuki su u selu. Ivanova baba su vidili vuka.“ (Blažević 1996:135). Zanimljivi su i Blaževićevi putopisi, napose onaj s putovanja u Italiju „Deset dan u Talijanskoj“ – putovanje započinje u Firenzi, nastavlja se do juga, do Napulja i Pompeja, pa se vraća preko Venecije i Artegne (iznad Udina i Tarvisa). Uz vedute Firenze – San Lorenzo, Santa Marija del Fiore, do kapele Medičejaca – donosi i vedute Rima: sv. Petar, katakombe (Sv. Domicije i Petronele), crkva „Quo vadis“ na Apiji, „Kolosej“, ali je najživlji dio koji je uzeo iz svakodnevnoga života Rima („Ča to iz žitka“), gdje donosi stereotipe o Talijanima koji su se u njegovu slučaju potvrdili: „Svakomu Talijanu se prsa nadižu i oči svitlu kad sprogovori rič <Duče>. Narodna gizdost je tako velika, da skoro svaki Talijan misli, da je i on mali Mussolini, ili bar zna, da se i on grije u diki velikoga Mussolinija. Je li je ova narodna gizdost uzrok, ili leži u karakteru naroda, ne znam, ali to morem reći: u Talijanskoj nisu prijatni, ljubezni ljudi.“ (Blažević 1996:235). Posebno mu smeta što su negostoljubivi prema svojim gostima, a najviše mu smeta što su i takvi prema svećenicima, premda bi očekivao od Talijana, koji su kršćani, da će poštivati svećeničku halju. Predodžbe o Talijanima kao o negostoljubivu narodu naći ćemo u hrvatskih putopisaca. Tako, npr., putopisac koji se krije iza inicijala R., opisujući svoje putovanje od Zadra preko Ancone do Rima, piše u zadarskoj *Katoličkoj Dalmaciji* 1883. u tekstu „Kako da postaneš ‚velik čovjek‘“ o mnogim neugodnostima koje je doživio na tom putu, premda je svećenik te je putovao u svojoj svećeničkoj odori: „Autor spominje da se prije putovanja informirao o Talijanima, načinu života i njihovom odnosu prema strancima. (...) Znajući da je talijansko društvo povijesno povezano s kršćanstvom i katoličanstvom, nemalo se iznenadio s nekršćanskim i podrugljivim ponašanjem prema njemu.“ (Soljačić 2018:145). I taj se odnos prema svećeniku u Italiji očituje u njegovu neugodnom iskustvu: „Razkokotiv se jedni, smijali mi se neznam u istinu za što. Drugi prolazeć kraj mene, vikali: prete, pretaccio. Treći vikali na mene iz kuća, iz krčama. Žene i djevojke pjevale za menom ne baš osobite pjesme.“ (R.; prema Soljačić 2018:145). Doduše, Blažević ne ističe ovakve neugodnosti, ali na-

pominje da su osjećali da Talijane nije briga za njih, premda „smo im donesli pinez, žitka, ali to nam se nije nigdir stalo, da bi nam se bio kade gdo poklonio, još ni duhovnikom ne, bar su oni dobri kršćani“ (Blažević 1996:235). Ako promotrimo „[t]ri glavne smjernice putopisnog zapleta: zatečena stvarnost, nepredvidljivost putovanja i karakteristike putnikove osobnosti“ (Duda 1998:68), u kojem „se okviru oblikuju putopisna napetost i zaplet (...)“ (Duda 1998:68), onda se u taj teorijski okvir uklapa sadržaj putopisnoga teksta Ivana Blaževića iz Rima i daje mu osobit intenzitet. Jedan ga je Talijan koji je na nekoj rimskoj ulici prodavao smokve prevario jer mu je nudio da kuša njegovu smokvu, a onda je vikao da mu nije platio. Zato je putniku bila to najskuplja smokva: „A Talijan ne bijući lijen, je liru rinuo u žep. Tako sam pojio za liru jednu figu, dosle su drugde davali četire.“ (Blažević 1996:237). Zanimljivo je i iskustvo prvoga putopisca hrvatskoga književnog romantizma Antuna Nemčića u Veneciji kada su mu gondolijeri htjeli naplatiti tri lire (umjesto jedne dogovorene za prijevoz) jer su putnicima na kat u gostionicu Tre porti odnijeli prtljagu i za to tražili još novca (Nemčić 1965:114). U putopisu iz Hrvatske („Iz Hrvatske Podravine“) obilazi poznata hrvatska hodočasnička mjesta (Ludbreg, Mariju Bistricu) i onda svoje putovanje završava s dojmovima iz Zagreba (U glavnom varošu). Središnji je dio njegova proznog opusa pripovijest „Anton Glavanić“. U pripovijesti se prate rođenje, djetinjstvo, odrastanje i Antonov život. Sve počinje kao u nekakvoj bajci očekivanjem rođenja djeteta u imućnoj obitelji Vitalisa Glavanića, čije su članove zbog bogatstva nazivali Pinezićevima. Sve su imali, samo im je nedostajalo dijete za potpunu životnu sreću. Na kraju su Vitalis i Rozala dobili muško dijete kojemu su nadjenuli ime Anton jer se rodilo najbliže svetkovanju patrona najmlađih, sveca sv. Antona. Zapravo pripovijest započinje svetkovanjem svečanosti krštenja djeteta (Zlamenite krstitke) kojim se kao u nekoj bajci novorođenomu djetetu želi sreća. Iskazuju je svećenik, učitelj, ali i svi nazočni jer se slavi, a sa slavom ide i vino: „I tako su ispraznili mnoga stakalca do dna na zdravlje stariji i diteta. Tako su postale zlamenite ove krstitke, da i mi moremo pitati sa Svetim pismom: ča će biti s ovoga diteta, komu narodjenju se veselu toliki?!“ (Blažević 1996:12). Nekako nas tako prikazana obiteljska tematika i tematika odgoja asocira i na Novakove *Posljednje Stipančiče*. Vrlo brzo razmaženi Anton pokazuje svoju volju, pa ne ide u školu, nego se igra jer mu je to bolje (mati mu sve podnosi), što ne odobravaju učitelji (školnici). I ovdje je apostrofirani krivi odgoj, što ćemo naći u Miloradića u nizu njegovih pjesama, konačno i u „Luki Vušiloviću“, koji ne sluša školnika, a mati ga ne kažnjava jer mu ne može stati na kraj: „Ako bi ga bila svezala, bi još poraskidovao i lance. A sve to je jako bolilo majku.“ (Blažević 1996:20). Djetinjstvo prelazi u mladost, a Anton se ponaša u skladu s neki starim običajem prema kojem se momci u nekoj dobi nakon škole sele u štalu sa slugama, na što se autor kritički osvrće: „Jako čemerna navada. Jur zavolj zdravlja volje ne bi to smili činiti, da jedno mlado tijelo, ko raste, komu je potriban zdrav i čist zrak, cijelu noć diše od blaga pohasnovan, pokvaren, vonjavi zrak.“ (Blažević 1996:23). No Antonu je spavanje u štali bilo oslobođenje jer ga nitko nije kontrolirao niti znao kad ide u krevet, kad odlazi iz kuće, skiće i kad dolazi natrag u kuću. Onda je stalo junačenje kada su Antona napili u krčmi jer „[k]ad je Anton nastao šesnaest ljet star, se je po staroj navadi i on dao zapiti med junaki“ (Blažević 1996:25). Sve to Blažević analizira. Kao ni kod Luke Vušilovića Meršića Miloradića, nije ni u Antonovu odgoju bilo čvrste ruke, nego mu se popuštalo: „Većputi se i prikoredno napio, a sve ovo nije služilo Antonu na

hasan. A dobra mati je bila u ovom poslu slipa i mlahava, da bi bila mogla zaspravljati učiniti.“ (Blažević 1996:24). Ovaj zanimljiv Blaževićev tekst koji donosi sadržaj vezan za odrastanje Antona Glavanića u bogatoj seljačkoj obitelji Lukežić (1995:170) određuje kao „minijaturni *Bildungsroman* koji obiluje autobiografskim elementima (...) u kojem se naslućuju neke romaneskne strukture, premda one nisu do kraja razrađene“ dodajući, međutim, da o njemu ipak „ne možemo ni govoriti o romanu u pravom smislu riječi.“ Doista, devet poglavlja ovoga djela približilo se po zamisli i obuhvatu romanesknoj strukturi romana lika jer se prati i osvjetljava ili, kako teorija ističe, upotpunjuje karakter nizom novela (Flaker 1998:366). Četvrta je novela „Anton služi za domovinu“, gdje se prati njegovo sudjelovanje u Velikome ratu, od regrutacije, boravka u Šopronu, premještanja u Trebinje, gdje Anton uživa u slušanju hrvatskoga jezika, hercegovačkome duhanu i dalmatinskome vinu te se osjeća kao doma. Slijedi premještanje na rusku frontu, gdje su se borili u Karpatima uz strašne gubitke: „Dokle budem živio, hvalit ću Bogu, da sam još mogao živjeti iz ovoga človičanskoga, strašnoga pakla. – Gdo još nije bio u takvoj prilici ne zna, ča je to za čut, kad človik vidi, kako uz njega ov ili on skupaspade i za pomoć kriči, a nikoga nije, ki bi mu mogao pomoći i kad človik ne zna, u kom hipcu će i njega zastignuti tako tužna smrt.“ (Blažević 1996: 33). Zatim se prati Antonov put na talijansko ratište i promišljanje njegove majke kako bi se Anton oslobodio vojske i na njegovo mjesto došao brat Poli, koji je ostao kući na posjedu. Na ratištu u Italiji teško je ranjen te je nakon ukazane pomoći transportiran u Beč u bolnicu. Sad se seli pozornica u ratni Beč te se crta situacija u pozadini i život u bolnici, što se može povezati s Blaževićevim ciklusom ratnih pjesama, napose s pjesmama „Majki iz katanske bolnice“, „Stari bori (Na Karpati stari bori)“, „Pismo (Tovarušu u visoke Dolomite)“, „Zgubljeni“ i dr., gdje se također prati gotovo identičan ratni put i stradanje vojnika u ratu nalik Antonovu ratnomu putu. Autor prema svom vlastitom iskustvu dušobrižnika, kako smo naveli u Garnisonspitalu u Beču, opisuje situaciju u bolnici gdje se liječi i teško ranjeni Anton: „I siromašne koludrice su imale tešku službu: podvarati teško naranjene i bolesne vojake. Sada u drugoj polovici boja bilo je čuda vojakov u suhoj nevolji, tuberkulozi. Glad, zima i štrapace boja su zasadili mnogomu viteškomu junaku klicu smrti u pluća.“ (Blažević 1996:44). U tekstu se prati i konac rata, potom Antonova ženidba i politička situacija u prostoru zapadne Ugarske nakon kraha Monarhije te propast Antonova imetka u turbulentnim vremenima tranzicije i poraća. Nakon toga prostor romana seli se u prekomorske zemlje, odnosno Anton putuje i odlazi preko Hamburga u Argentinu. Konačno se nakon svih prepreka vraća svome domu koji je sačuvala njegova mati. Tu prestaje lutanje glavnoga lika, koji „prošavši mnoge životne nedaće (...) postaje svjestan što su istinske ljudske vrline“ (Lukežić 1995:171). Svojim je „Antonom Glavanićem“ Blažević otvorio jedan poseban formalni i tematski okvir uvjetovan autobiografskim sadržajem i osvrtom na rat i poraće u kojem dominira lik čovjeka iz naroda koji su nastavili koristiti književnici u Gradišću od Adalberta Bele Schreinerera do Doroteje Zeichmann. Tema rata i povratka dominira gradišćanskohrvatskom prozom do danas, s osobitim osvrtom na sudbinu gradišćanskohrvatskoga naroda u vrtlogu Drugoga svjetskog rata te na političku poziciju u složenome vremenu nacionalsocijalizma i kako se taj totalitaristički sustav prelamao na sudbini maloga čovjeka. Blažević je svojim proznim opusom, napose pripovijesću „Anton Glavanić“, ukazao na život Gradišća i pojedinca u prijelomnim

vremenima svjetskih katastrofa i ukazao na rane i teškoće koje su hrvatskomu narodu ta vremena ostavila, ali svojim kraćim proznim objavama intenzivno je popratio dinamiku narodnoga života u prostoru zapadne Ugarske ostvarujući različite životne registre zasićene humorom i tragikom. Kao bitan dio njegova književnog stvaranja treba izdvojiti njegovu dječju poeziju. Već je književna povijest vrednovala „dječju knjigu“ kao zapaženiji dio njegova opusa: „I ako drugo ništ ne bi bio Blažević stvorio nek pjesništvo za dicitu bi si bio zaslužio vridno mjesto med našimi literati“ (Benčić 1996:267).

Tome Bedenik (1889. – 1940.)

Kad Milorad Stojević u studiji Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća piše o prvoj čakavskoj knjizi ili svojevrsnom čakavskom prvotisku novijega vremena (misli se na obnovu čakavske lirike u hrvatskoj književnosti u XX. stoljeću), onda napominje kako se prvom smatra ona Pere Ljubića iz 1927. *Bodulske pisme*, doduše uz neke ograde: „S jedne strane ta je godina dostatno problematična stoga što se Ljubićeva knjiga ne može smatrati prekretnom, ili onakvom da ga bitno otklanja od pjesničkih nastojanja prije njega. Potom, ako se i čakavsko pjesništvo u Gradišću smatra čakavskim, a doista nema razloga da tako ne bude, onda Ljubićeva knjiga pjesama nije prva na čakavštini u ovom stoljeću. Prije njega svoje knjige imaju, na primjer File Sedenik (1862-1920) i Tome Bedenik (1889-1940).“ (Stojević 1987:412). U fusnoti dodaje kako su Sedenikove *Jačke* objavljene u Šopronu 1912., a Bedenikove *Rožice* u Borti/Oberwartu dvaput (dvije knjižice) 1922. i još jedna knjižica 1923. (Stojević 1987:413), tako da su Bedenikove objave u vlastitoj nakladi druga objava jedne čakavske knjige u XX. stoljeću, prije one „prve“ u matičnoj književnosti. Na izdanju broja/knjižice iz 1923. koja je tiskana u Borti/Oberwarthu stoji sljedeće: „Rožice od Tome Bendenik (sic!), Naklada: Tome Bedenik, Mönchmeierhof / Z.p. Schlaining, Burgenland / Izlazi neuredno. Stoji 2000 est korun“. U toj je knjižici izišlo osamnaest Bedenikovih pjesama, među njima i ona antologijska „Kad su črišnje cvale“, koju je Stojević uvrstio u drugo izdanje Čakavskog pjesništva XX. stoljeća iz 2007. godine. Karakteristika je Bedenikova pjesništva to da se njezin autor ostvaruje kao ljubavni pjesnik i pjesnik prirode. Je li upravo taj njegov primarni interes prema ljubavnim temama pridonio ocjeni istaknutoj u književnoj povijesti prema kojoj je on zanemareni pjesnik? Usto mu se zamjerala te se dovodila u sumnju njegova izvornost, odnosno plagiranje iz „starih hrvatskih kalendara“ (Benčić 2010:42). Činjenica je, međutim, da je Bedenik ne samo pjesnik ljubavi već i blagih erotskih motiva: „Izpijem ja neg čašicu, / Onda grlim divojčicu, / Nagni k meni glavu milu, / oko vrata vrzi ruku“ (Bedenik 1923:12); ili erotskih slutnji i aluzija: „Ne diraj ju ti vetriću mali, / Ne vidiš li, va lipoj je sanji. / Poljubi joj njena usta mala, / Da u sanji, vidi svog junaka“ (Bedenik, 1923:14); i: „A ti bleđa misečina / Kako lipo si svitlila, / Moje mile usta mala, / Bo oto povidat znala“ (Bedenik 1923:9). Također ćemo neke erotske aluzije naći i u pjesmi „Procvala si...“: „Procvala si mala roža / Poljivala gusta rosa, / Jedva si me ti poznala, / Još si mi poljubac dala. // Materino mljeko sladko, / Ne znam ar je bilo davno, / Tvoja usta sladka bila, / Kad si me ti poljubila.“ (Bedenik 1923:11). S druge strane zna se da je „[i]uzetne ljepote, oblika i mirisa, ruža (...) najviše upotre-

bljavani cvijet na Zapadu“ (Chevalier i Gheerbrant; prema Srdoč-Konestra 2002:9); a „[l]jepota ruže koja se pridaje voljenoj osobi dio je petrarkističko-trubadurskih konvencija“ (Srdoč-Konestra 2002:11); ili je možda ta ljubav prema mladoj neiskusnoj djevojci/djevojčici najviše izražena u pjesmi „Ljubica“. Ljubavnik traži mladu djevojku koja se slikom mladoga plavog nevinog cvijeta kao nebesa skriva u travi: „Kud si prošla ti mala ljubica, / Pokrila te zelena travica, / Nagneš uvek tvoju malu glavu, / Željan sam na tvoju plavu farbu.“ (Bedenik 1923:15). Kao da ovi stihovi dozivaju staru hrvatsku pjesničku praksu, možda najprije Đurđeviću „Ljubicu sramežljivu“: „(...) pak na zemlju lice obrati/stidnijem cvijetim nakitjeno“ (Đurđević 1971:323). Možda izvor pojedinim slojevima Bedenikove erotike treba tražiti, kao i u Đurđevićevoj pjesmi, „u stilu sečentističke senzualne erotike. U tom smislu ona često ističe i pojedinosti erotičkih draži koje bude i pojačavaju želju u rafinirana ljubavnika. Tako pjesnik naglašava i ‚obrađuje‘ motiv posebne ljubavne zanesenosti prema nezreloj i neiskusnoj *mladoj djevojčici* koja se još *sramom krije*“ (Bogišić 1971:323). Tako u nizu pjesama varira Bedenik motiv neiskusne i stidljive djevojčice koju čeka „rafinirani ljubavnik“: „Divojčica lipa mala, / Svoje mlado srce dala, / Bele ruke zadrhtale, / Kad su črišnje, belo cvale“ (Bedenik 1923:10); ili u pjesmi „*Šaljem tebi*“: „Nakinčeni moji dvori, / U sredini roža stnji, / Na njoj jači ptica mila, / Dojdi k meni divojčica“ (Bedenik 1923:8). I u staroj usmenoj gradišćanskohrvatskoj pjesmi naći ćemo motiv *divojčice* u epitetu *mala*: „Oj Marica bjela mala! / Bi li mi te mati dala? – / Da znaš mene mati rani, / Da me zame, ki me kani.“ (Pitanje 2012:122). Treba tražiti neraskidivu vezu s prirodom, osebusnu „flornost“, gdje Bedenik nalazi sadržaje a poticaje svojem ljubavnom stihopisanju možda je našao u Vrazovim Đulabijama, kojima je poticaj jedna stvarna Ljubica. S druge strane „[o]bjavivši šest pjesama s gradišćanskohrvatskoga jezičnog područja, Vraz među prvima u hrvatskoj sredini doprinosi upoznavanju usmenoknjiževnog stvaralaštva doljnjoaustrijskih i zapadnougarskih Hrvata“ (Sapunar Knežević 2011:197). No ljubav nije samo čežnja i očekivana radost i slast već i tuga i poneka suza: „Ča će meni protuleće, / Kad se mila s drugim šeće, / (...) Projti ću po celom svitu, / Uplakivat moju milu“ (Bedenik 1923:10–11). Kao da takva tugaljiva dikcija dolazi iz stare kajkavske poezije od 16. do 18. stoljeća: „Plačem se po noći; ako ne veruješ, / gledaj suzne oči. (...) Da b' blazine z perja govoriti znale, / od žalosti moje dosta bi kazale.“ (Vidiš, preljublena... 1971:291). Motiv rastanka Bedenik donosi i u pjesmi „Potok“. Potok je samo zrcalo na kojem se odražava odnos dvoje zaljubljenih koji više nisu skupa, ali je ujedno i sredstvo kojim će ljubavna poruka oslikana u njegovu valovlju i žuboru doći do voljenoga: „A sada ti već ostavljaš mene, / Moj na desno, tvoj put livo krene. / Ako dojde do jednog junaka, / Vjerna mila, stovput ga pozdravlja.“ (Bedenik 1923:16). Motiv prirode dominira i u njegovim pjesmama „April“ i „Maj“, gdje mu je također poruka usmjerena prema ljubavi koja se u tim mjesecima u suglasju s probuđenom prirodom budi i iščekuje izraze ljubavi: „Ti otvaraš srce, / Maloj divojčici: / Ti ju učiš, što to znači, / Vjerno se ljubiti.“ (Bedenik 1923:6). Tek je u nekoliko objava iskoračio iz ljubavne tematike, kao u pjesmi „Protuleće“ iz 1915., gdje donosi ratnu tematiku, upućujući na stradanja i žrtve, odnosno bilježi bolni trenutak u kojem se zateklo čovječanstvo u vrtlogu svjetskoga rata: „Tužno je to protuleće, / Po svitu se krv proljiva / Ki je prošal, dojt neće, / V tudjoj zemlji, on počiva“ (Bedenik 1915:2). Iskorak nalazimo i u pjesmi „Želja“, gdje se skromnim molbama obraća Bogu, zatim u pjesmama „Moje jačke“, „Moje pero“,

„Božić“, „U mećavi“ i dr. Napose mu je domoljubnim nabojem ispunjena pjesma „Ostani doma!“, u kojoj slavi zavičaj, dom i obitelj, kao vrijednosti koje se ne ostavljaju. Njegovu neveliku književnu ostavštinu sačinjavaju i dva dramska teksta. Te „se drame jednočinke ubrajaju među prve originalne gradišćanskohrvatske kazališne igre“ (Benčić 2010:42). Riječ je o tekstovima *Oganj* iz 1924. i *Domaća zemlja*, koja je izvedena 14. veljače 1925. u Frakanavi (Benčić 2010:42). Drama *Oganj*, kako ističe Benčić (2010:42), „[a]legorijske je naravi i čini se da su joj uzor dubrovačke pastirske igre“. U drami su vile Pamet, Istina, Poštenje, Ljubav, a protivna ili zla vila je Bedavost (*Oganj*, odlomak iz drame; Benčić 2010:45). U tome alegorično-domoljubnom ključu Bedenik poručuje ili začinje/započinje vatru koja će dati svjetlost i budućnost narodu: „Pamet: Prvo drvo ću ja na oganj vrć, neka budu prvi traki svitline, ki doli do naroda dojd, traki pameti! Ar pamet će najbolje svladat otu škurinu zdola i pamet je potribna našem narodu, da se va tudjem morju ne zgubi.“ (Bedenik 2010:45). Tome Bedenik prvi je u hrvatsku liriku u Gradišću unio ljubavnu tematiku, što ne nalazimo u njegovih suvremenika (možda samo obzirno u Sedenika), napose senzualnu, ali sordiniranu erotiku, nadahnutu prirodom, zasićenu simbolikom i motivima cvijeća (ali i drugim motivima), što Bedenika stavlja u red načitanih pjesnika koji su poznavali sadržaje tradicije te ih unosili u svoje pjevanje, od svojevrskih petrarkističkih motiva (usne, bijeli vrat, bijela ramena, „ruke lipe bele“ i sl. ili pak alegoričnost u stilu dubrovačkih pastirskih igara u drami *Oganj*), usmenoknjiževnoga gradišćanskohrvatskog pjesništva ili motiva iz novijega razdoblja, napose pjesnika hrvatskoga književnog romantizma (možda Vraza, za kojega smo spominjali da je bio poznat iz Karallove knjižnice u vrijeme pripreme hrvatskoga kulturnog preporoda u Gradišću), do kojih je došao u vrijeme kada je započinjala hrvatska lirika u Gradišću, u kojoj je postojao samo jedan obrazac, a to je pjesništvo Mate Meršića Miloradića. Tako je Bedenik otvorio prostor ljubavnoj tematici koja se u gradišćanskohrvatskoj književnosti nije toliko nje govala jer je Miloradićev pjesnički angažman u funkciji buđenja hrvatskoga osjećaja, očuvanja jezika, kulture, tj. nacionalnoga identiteta stajao kao program do novijega razdoblja te utječe na pjesnički senzibilitet do naših dana. To je i razumljivo jer Tomislav Žigmanov, kad piše o hrvatskoj književnosti u Vojvodini (govori o „otočnoj naravi hrvatske književnosti u Vojvodini“), kaže „kako je ova regionalna hrvatska književnost bila i ostala u tijesnoj i višestrukoj vezi s konkretnim društvenim, pa i političkim prilikama u kojima je nastajala“ (Žigmanov 2015:331). Te su „prilike onda uvelike utjecale na postanak i narav književnih djela te na, što je još važnije, samu razvijenost književnog sustava – od načina rješenja naklade i socijalizacije i organiziranosti pisaca (...)“ (Žigmanov 2015:331), a „konkretni društveni konteksti (...) uvjetovali su kako samu narav književnog života i njegovu kvalitetu, tako i tematsko-motivska ishodišta te svrhe i izvan-književne funkcije književnih djela“ (Žigmanov 2015:331). Tek u poeziji Ane Schoretits i Doroteje Zeichmann naći ćemo onu pravu ljubavnu tematiku suptilnih odnosa partnera koja je u interesu pjesnika od samih početaka svijeta. Bedenikovo pjesništvo Stojević stavlja u niz pjesnika „inicijalnih poetika“, odnosno „inicijalnih nastojanja“. U taj krug „spadaju i pjesnički uradci *File Sedenika*, *Tome Bednika*, *Pepija* (Josefa) *Radostića*, *Ivana Blaževića* (Blazovića, pseudonim *Tugomir*), *Dometra Lemperga*, *Martina Borenića*, *Ivana Jakšića* (Jagšića), ali i *Petra Kuničića*, kao i neke pjesme *Ante Katunara* (*Duje Balavca*) (...)“ (Stojević 1987:418). Neveliki književni opus Tome Bedenika, koji

u najvećoj mjeri čini poezija tiskana u tri knjižice *Rožica* s početka dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća u vlastitoj nakladi (vrijedila koliko vrijedila), ipak motivski proširuje gradišćanskohrvatsko pjesništvo u doba kada suvereno svojim književnim objavama vlada Mate Meršić Miloradić.

Ivan Jagšić (1893. – 1964.)

Rođen je u Uzlopu 1893., a umro je u Grazu 1964. Na prijedlog pajngrstkoga školnika Martina Borenića Jagšić odlazi na gimnazijsko školovanje u Zagreb: „Poslal sam mu Ivana Jagšića iz Uzlopa, ki je u Zagrebu 4 škole načinjil, pak je stal med piariste u Temešvaru: sada je Dr. Jagšić farnik u susjedskom Klimpuhu.“ (Borenić; prema Benčić 1989:154-155). Službuje nakon zaređivanja za svećenika u Segedinu, a onda dolazi na službu u župe svoje uže domovine (Benčić 2010:57). Bio je nastavnik „latinskog i hrvatskog jezika u Katoličkoj preparandiji Crkvene administrature u Marštrofu“ (Benčić 2010:58) te čovjek širokih interesa u svome djelovanju. Zanimao se za arheologiju, bio je bibličar i prevodio Sveto Pismo na gradišćanskohrvatski jezik: „S Martinom Meršićem ml. preveo je i komentarom popratio *Sveto pismo Novog Zakona* (Beč 1952). U tom prijevodu dolazi do izražaja njegovo izvrsno poznavanje gradišćanskohrvatskog jezika.“ (Krpan 1988:138). Bio je i jezikoslovac: „Njegova je bila i ideja izdavanja jednoga opširnoga gradišćanskohrvatskoga rječnika (...)“ (Benčić 1989:158). U svojem pjesništvu Jagšić tematizira zavičaj te se obraća i djeci kao i njegovi suvremenici Marhold, Blažević i Lemperg. U pjesmi „Pine“ donosi motiv prolaznosti, kada se zapjeni mlinski kotač i kada niz potok nestaju bijele vodene zavjese. Sve je kratkotrajno, gotovo filmska iluzija. Pjena se stvorila od siline vode: „S bukom goni mlin. / Zdola pine bijele / Pucajuć su sjele – / Kot potpuni čin“ (Jagšić 1967:87); a onda sve nestaje: „Gdje su pine bijele? / Već se nisu sjele. / Nij već bijelih pin! / Jedna s drugom gine... / Bile su nek / Samo pine!“ (Jagšić 1967:87). I u pjesmi „Slavulj“ tematizira svoj zavičaj koji osjeća u ljepoti noćne pjesme slavuja kojega sluša na kruški na mjesecini: „Hruška stoji uz škandanj, / Na njoj slavulj – to nij san! // Mućao je kroz cijeli dan; / Sad al' mora ćut još van!“ (Jagšić 1967:88). No izražava i svoju tugu nakon odlaska ptice i pjesme. Kao da ni slavujeva pjesma ne može nadoknaditi ili izbrisati njegovu ljudsku bol. Osobita je pjesma „Ljetni večer“, pjesma tišine i sjete. Sve je podređeno nekome čuvstvu nečijega dolaska, iščekivanja ljepote, sjaja i skrovitoga javljanja ptica i šumskih stvorova. Jagšić je dočarao svu raznolikost i nevjerovatno pulsiranje tame i svjetlosti u smiraju i zvukova (nešto od onoga slikarskog osobitog impresionističkog intenziteta *chiaroscuro* ritma i zvukovne orkestracije). To bogatsvo osjeta čija je priroda izraza sinestezija provlači se kroz cijelu pjesmu. U prvoj strofi su se „Sunca traki / Jur va mraki – / Za goru se dali“ (Jagšić 1967:92), a u drugoj se čuju ptice: „Va tišini ptica pjeva: / Večer sad je jačka njeva“ (Jagšić 1967:92). U drugoj se strofi zvukovni sloj nadopunjuje slikom: „Slavulj zleti, šušne lišće, / Pjesmom milom par si išće -- / Pak zamukne... / Oblak pukne: / Misec je jur vani.“ (Jagšić 1967:92). U smjeru osobnoga osjećaja svijeta koji nije pravedan i zbog čega srce pati je i pjesma „Široka je cesta“. Gotovo da bi se ovdje mogla mjeriti s onom širinom Meršićeve ceste u „Našoj teti Kati“, koju uspoređuje sa širinom Dunava kod Bratislave. Jagšićeva cesta je isto put prema

paklu jer nema na njoj mjesta za ljude koji su mirni ili vjerni. Tamo je karnevalsko ludilo, a za pravedne nema mjesta: „Za tužnoga ima malo mjesta! / Na njoj tanac, juhukanje v' redi, / Po njoj skaču norci, / Mesopusni djedi. (...) / Ar na njoj se kolje, vadi, psuje, / Niti se poštuje“ (Jagšić 1989:157). Na neki način upućuje kritiku ovomu svijetu i onima koji šire nepravdu, ludilo i psovku. Za one koji žive život pravednosti, poštivanja i ljubavi kazuje kako im treba samo malo mjesta. I on kao i Miloradić u „Našoj teti Kati“ govori o uskoj stazi: „Na njoj dobri svi imaju mjesta! / Ljubav š njimi brodi, / Za dobroga j' / Staza – cesta: / Ljubav prosi jako malo mjesta.“ (Jagšić 1989:157). Osobita vezanost našega čovjeka za zemlju, osjećaj zemlje kao hraniteljice i vrijednosti koje otac daje sinu prisutni su u pjesmi „Vlašća brazda“. To je i oda gradišćanskoj zemlji, hraniteljici generacija: „Nade leglo vijek je bila brazda! / Ako drugo, zemlja se ne minja: / Za ocem jur ona čeka sina! / Zemlja črna, / Nota stara, / Poljodjelac uvijek zemlju zara“ (Jagšić 1989:159). U pjesmi je izražena tuga zbog odlaska, ali svatko ima svoju brazdu. No zemlja je izazov, ljubav, tradicija i napokon život uza svu muku, teškoće i teški znoj što natapa čovjeka na njegovoj grudi zemlje: „,Držat ću te – vikne otac – cijelu! / Bar me skrbi kot v' malinu melju! / Nete mene zmrvit nevolja ni glad' (...)“ (Jagšić 1989:159). Posebno je zanimljiva u njegovu opusu šaljiva pjesma o odnarođenoj djevojci Juli („Kis ti Hand“) koja je išla na službu u Beč. Tom objavom prethodi Jagšić nizu tekstova koji tematiziraju odnos sela i grada i odnarođivanja naroda koji je trbuhom za kruhom napustio svoja ognjišta. Napose ćemo to naći nakon Drugoga svjetskog rata u Leopoldovim testovima. Njegova igra riječi s njemačkim izrazima koji karakteriziraju djevojku na povratku iz grada dopunjena je slikom njezina vanjskog izgleda koji je sad usklađen s gradskom modom: „Na pol bosa, zgora gola, / Sramuješ se seoskog vola? / Ja sa brojim u seoski Stand! / Zdravo Juli: Kis ti Hand!“ (Jagšić 1998:112). Pratilac je opominje da ne želi njezinu ruku dok ne skine to gospodsko ruho: „Kad si svličeš svilnu jupu, / Ter zapražiš praznu supu / I ti bude Kute pront / Onda ću reći: Hier die Hond!“ (Jagšić 1998:113). Jagšić je pjesnik štimunga i prolaznosti („Pina“, „Slavuj“ i „Ljetni večer“), ljudske boli i ljudske borbe da ostane svoj na svome. Zapravo je Jagšić sa svojim suvremenicima (Blažević, Lemperg, Marhold i dr.), gradeći pjesništvo na iskustvu pjesnika inicijalnih poetika (Miloradić i Sedenik), svojim pjesničkim opusom dao osebujni ton i udario temelje gradišćanskoj lirici tridesetih godina te je taj utjecaj vidljiv do Blazovića, odnosno nove poetike (*na mostu*) i novi diskurs možemo pratiti tek od pjesnika iz osamdesetih godina, koji se odmiču od toga utjecaja donekle i pod uplivom suvremene austrijske/većinske književnosti.

Dometar Lemperg (1898. – 1944.)

Rođen je u Mjenovu 1898., a poginuo je 1944. „kod mesta Loga u Kranjskoj, kade je i pokopan, 46 let star“ (Horvat 1946:89). Kao pjesnik je poniknuo (dobio poticaje) iz korpusa već afirmiranih gradišćanskohrvatskih pjesnika od Meršića Miloradića i File Sedenika do suvremenika Blaževića. Započeo je kao i prethodnici objavama po kalendarima i novinama svoga vremena, a u tekstu o svojim pjesničkim počecima Anton Leopold ističe Lempergovu suradnju i u *Malim crikvenim i školskim novinama*: „Ove, Novinice' (...) su donašale i mnoge pjesmice, ke su svojčas pjevali Ivan Blažević, Dometar Lemperg, Feri Sučić i Slavko Marhold (...)“ (Leopold 1976:138). Zaposlen kao

tesar u Beču, samouk, bez nekoga većeg formalnog obrazovanja i poetičkih znanja „forma njegovih verzušev bila je obično jednaka: osmerac ili šesterac ili dvanajsterac u četire rede, s ritmom, ki se je pravoda gusto potrkival, ali to njega nije ništa bludilo, a verovatno niti njegove selske štitelje, ki su uživali Lempergove pesmice“ (Horvat 1946:89). U svome pjesništvu vezuje se za tematiku svojih prethodnika te je „peval o ljubavi uopće, pak o domu i rodu, o ditinjskoj, majčinoj i prijateljskoj ljubavi. Opeval je i prirodu oko Menova i druga naša hrvatska polja, gore i loze, a najviše kitice.“ (Horvat 1946:89). Horvat upućuje na Lempergovo domoljublje u pjesništvu i vrednuje njegov opus još više jer je bio bez formalne pjesničke naobrazbe te ističe predanost pjesništvu koja nije prestala niti u ratu: „Svoju pesničku ‚dužnost‘ vršil je pokojni toliko savesno, da je još hodeć na patrolji po kranjskih brigih podjedno izmišljaj kakove pesmice ter ih slal domom ili uredniku ovog kalendara, da se one i po njegovoj smrti budu štale.“ (Horvat 1946:89). Horvat mu je u kalendaru *Gradišće* za 1946. objavio dvije pjesme koje su nastale nešto prije njegove smrti (a poginuo je 2. listopada 1944.): „Va Savici ribica“, koja je datirana na prestupni 29. veljače 1944. i „Pesma kovača“, s datacijom „Gornje Kranjsko, 14. IX. 1943.“ (Lemperg 1946:90). Riječ je o dvjema pjesmama koje donose Lempergove dojmove, odnosno motive slovenskoga krajolika. U prvoj donosi buđenje novoga dana s kovačem koji glasno udarcima čekića najavljuje svjetlost. U toj pjesmi Lemperg daje poruku – zasigurno potaknutu njegovom reminiscencijom na način života u Gradišću – i svojim sunarodnjacima koji su na polju: ako kovač napravi dobro oruđe, lakši će biti posao i seljaku na polju. „Va Savici ribica“ donosi dijalog ribice i djevojčice. Ribica joj šalje poruku radosti, a djevojčicu ni to ne može razveseliti jer je izgubila dragoga. Istodobno Leopold je izabrao u svojoj antologiji *Gradiščanski hrvatski gaj* jedanaest Lempergovih pjesmama. A Lempergova poezija, odnosno kratki članak o životu Lemperga i dvije pjesme koje je Horvat objavio u kalendaru *Gradišće* bile su prema Leopoldovu pisanju poticaj da se i sam kao samouk (najprije se bavi poljodjelstvom kod kuće, a kasnije je radnik u Beču) počne baviti poezijom (Leopold 1976:138–142). I Lemperg unosi u svoje pjesništvo vjersku tematiku poput Miloradića i Blaževića. Osobito je to vidljivo u pjesmi „Daruj“, gdje se ističe nebeska, Božja ljubav, kojoj svatko mora prionuti prema Božjem primjeru – ne čekati da ti se da, nego davati najsiromašnijima: „Drži za zadaću: / Nadarit prosjake! // Tvoja ruka sije, / Tvoja ruka ore - - (...)“ (Lemperg 1967:20). Unosi i teme iz crkvenoga kalendara, kao u pjesmi „Vazmena jaja“, gdje ističe radost i primjer majčine pravednosti i darivanja svojoj djeci: „Svim jednako darovati, / To je ljubav prava! / Tako činu sestre-brati, / Pak ljubav ne spava!“ (Lemperg 1967:123). Možda je njegova najcjelovitija pjesma iz ovoga Leopoldova izbora „Prošnje svetom Mikuli“, gdje opet tematizira darivanje. U pjesmi je obuhvatio gotovo sve koji očekuju nešto od svetoga Nikole, pa tako dječacima „cukriće“, djevojčicama „lutkicu zrudljanu“, a mladićima, tj. „Junakom nek pune litarske pošalji. / Ar v krčmi sad sidu uz prazna stakaoca“ (Lemperg 1967:130). Za djevojke traži nešto što je u modi, premda se malo i šali jer onda tako obučene nisu više Hrvatice s obzirom na to da se ne prepoznaju po svojoj nošnji: „Ar divojka svaka kot frajlica hodi, / Već nij Hrvatica, neg dama po modi“ (Lemperg 1967:130). Također moli da obiteljima svetac dade obilje: „Kruha jaj i masti, ča tribaju svega“ (Lemperg 1967: 130) i dobru žetvu, a starcima također ono što trebaju: „Sad hižicu toplu i duhana torbu, / Babam pak napuni s kafejom svu korbu“ (Lemperg 1967:130). Ne zaboravlja ni siromahe. I

njih treba darovati i učiniti im život boljim, a najviše moli za djecu bez roditelja: „Mikula, Mikula, svetac v bijeloj halji, / Sirotam ubogim najveć ti pošalji, / Ke nimaju majke ni oca skrbnoga, / Ke u tugi živu prez svega dobroga“ (Lempert 1967:130). Pjesma je pisana u šest dvanesteričkih katrena s rimom na kraju svakoga stiha i kao takva je jedna od najuspjelijih Lempertovih pjesama. Radost i tema darivanja nastavljaju se i u pjesmi „Na svetu noć“, gdje se apostrofiraju iščekivanje maloga Isusa i sve što slavi njegovo rođenje: „Zač božićno drivce / Puno je s cukrići / Pod drivcem lutkice / I mali konjići?“ (Lempert 1967:134). Također u svojoj poeziji tematizira ljubav prema zavičaju i rodnom mjestu: „I zaviće si mi dala – / Ti uboga kuća mala // Lipe grade i palače / Ne bih mogao ljubiti jače“ (Lempert 1967:46). U pjesmi „Ča je majka me učila“ iskazuje pak ljubav prema svom narodu koju je mu je prenijela majka: „Kad je zipku mi ljuljala, / Hrvatski me usnivala: / To j' jezik moj dragi, sveti / Koga si ne dam zeti“ (Lempert 1967:50). Lempert piše i pjesme namijenjene djeci, pa je tako „Konj se tuži“ napisana u stilu basne, a uživljeuje se i u dječju psihu („Želja Jurice“), gdje također napominje radost darivanja: „I bih trgao čerišnjicu: / Jedan korbac za majkicu, / Jedan korbac za sestricu“ (Lempert 1967a:111). Bilježi i mijene u prirodi, o kojima i njegovi nastavljači, kao Leopold, često pišu u svojoj poeziji. Tako je intonirana pjesma „Kad snig bijeli dojde“ (radost zime): „Onda ćemo znati / Opet se sankati / Po brižuljku doli – / Svaki dan po školi“ (Lempert 1967b:111). Odraza ovih Lempertovih krajolika naći ćemo i u Leopoldovu pisanju, kao u pjesmi „Pada bijeli snig...“ ili „Zima“. U Leopolda je zima ovako opisana: „Sveta Bare primi zimu! / Zemlju stisne ljuta smrz“ (Leopold 1978:36), a u Lemperta pak nalazimo ovakav opis: „Kad snig bijeli dojde, / Mrzno blato projde, / (...)“ (Lempert 1967b:111). Maštovita je i Lempertova pjesma „Zima prez sniga“, gdje se unosi u dječje snove, čežnje i očekivanja kada nema snijega: „Sana hte na podu / Prašna sad ostati, / (...) Pak i djeda z' sniga / Kako uzidati?“ (Lempert 1967:113).

Premda formalno jednostavan i gotovo nezapažen (od strane kritike i književne povijesti) lirik koji se nastavlja na tradiciju prvih gradišćanskih pjesnika u XX. stoljeću, Lempert je ostavio jedan zanimljiv pjesnički opus koji je tematski proširio gradišćanskohrvatsko pjesništvo usmjerivši ga na teme mijena iz prirode i na zavičaj, što nastavljaju pjesnici nakon Drugoga svjetskog rata. Napose se to vezuje za njegov dječji opus, od kojega je Leopold, kako smo u tekstu već istaknuli, u svoj *Gradišćanski hrvatski gaj* uvrstio čak jedanaest Lempertovih pjesama. Premda zbog prerane smrti nije dovršio svoj opus, i takvo fragmentarno djelo otvorilo je nove smjerove (u tematskome smislu) razvoja lirike (prostor za stvaranje i onima koji nisu prošli nekakvu formalnu naobrazbu te ih je potaknulo na mogućnost afirmacije svojih ideja i životnih stavova upravo pisanjem lirike), a utjecalo je neposredno svojim primjerom na pjesničkoga nasljednika Antona Leopolda.

Ignac Horvat (1895. – 1973.)

Ignaca Horvata svakako su primarno obilježili, kad gledamo njegov dugogodišnji rad (od prvih javnih nastupa 1922. u *Kršćanskim Hrvatskim Novinama*), urednički rad i publicistika, a navodi se u literaturi da je „Od 1933. do 1973. bio (...) urednik naših

kalendarov, ke je on dignuo na visok literarni nivo" (M. M. 1974:34). Vitezić ističe kako su: „Dotične (...) novine nakon četvrtog broja prestale izlaziti, ali za Božić iste godine pojavile su se *Hrvatske novine*, kojima je Ignac Horvat pod šifrom, i. h.' postao najrevnijim i najčitanijim suradnikom. Od tada pa do smrti – doslovno do smrti – on je prisutan kod svih kulturnih djelatnosti Gradišćanskih Hrvata (...)” (Vitezić 1973:507). Kako ističe hrvatska književna povijest, Horvat je imao od svih gradišćanskohrvatskih pisaca najveću recepciju u matičnoj književnosti, a uvijek ga se stavlja na čelo razvoja gradišćanskohrvatske dionice književnosti nakon njezina prvaka Mate Meršića Miloradića (Stojević 1994:8). Još je jedna od osobitosti Horvatova kulturnoga djelovanja i građenje veza s matičnom domovinom. Premda je u Hrvatsku dolazio i dvadesetih godina (usp. Stojević 1994:9) i 1930. je u staroj domovini i to na poziv Mate Ujevića, s kojim ga je kasnije vezivalo prijateljstvo: „(...) kad je ljeta 1930. pozivao Hrvate katoličane cijeloga svita u Zagreb, mislio i na svoju braću u Gradišću (...) odazvala se je na poziv Središnjega odbora samo nas trojica, naime školski ravnatelj Slavko Marhold i Fridrih Alfons, pak pisac ovih redov” (Horvat 1968:72). Odmah nakon toga susreta novoga povezivanja matične zemlje i Hrvata iz Gradišća izišla mu je u Zagrebu i prva knjiga: „(...) Hrvatsko društvo sv. Jeronima u Zagrebu izdalo manju zbirku pripovijesti Ignaca Horvata pod nazivom *Gradišćanke*, a dvije godine kasnije, 11. rujna 1932. konstituiralo se u Zagrebu „Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata” (Vitezić 1973:507). Horvat od tada stvara jedan od najobimnijih književnih opusa u gradišćanskoj dionici hrvatske književnosti sa „željom za očuvanjem jezika kao simbola identiteta i željom za učinkovitošću predmetnotematskih razina književnih djela” (Stojević 1994:7). Naravno, Stojević iznoseći generalne zaključke o gradišćanskohrvatskoj književnosti ističe kao njezinu karakteristiku rijetku „estetsku opsluživost”, odnosno da je estetska opsluživost „prvovrsno polazište”, a ona „seže tek do korektno receptivne moći. Ponajprije se to odnosi na prozni a nešto manje na pjesnički dio gradišćanskohrvatske književnosti.” (Stojević 1994:7). U tome kontekstu valja pratiti i odnos prema matičnoj književnosti („integrativne procese”, usp. Stojević 1994:7), ali i tematsko-motivska i žanrovska usmjerenja proznih pisaca iz Gradišća, pa tako i Ignaca Horvata. Žanrovski se pisci opredjeljuju za crticu (štoricu) i novelu. Kako ističe Lukežić (1995:123), „štorica najviše podsjeća na kratku priču (*short story*, *Kurzgeschichte*). Ona se razvila iz srodnih usmenoknjiževnih oblika. Novela pak svoje korijene ima u pučkoj književnoj tradiciji (*pripetinja*)”. Horvat se oglašava prvom samostalnom zbirkom proza *Veliki i mali* tiskanoj u vlastitoj nakladi u Beču 1927., zbirkom od trideset i tri crtice i novele koje se tematski naslanjaju na ambijent sela. Riječ je o poetici koja se osvrće na „život našeg sela, a osebujno život naših starih” (Horvat; prema Stojević 1994:21). To je i prva knjiga proze gradišćanskih Hrvata i to u uvodu podcrtava Lovre Karall: „Nam gradišćanskim Hrvatima je ova knjiga prva knjiga svoje vrste i služi kot dokaz našeg jezičnog bogatstva.” (Karal 1927:I). Time kao da nagovještava, gotovo proročanskim riječima, put najplodnijega i najuspješnijega hrvatskog proznog pisca u Gradišću u toj njegovoj prvoj objavi: „Samo on more tako pisati, ki je duševno potpuno jedan sa svojim narodom, iz koga je izniknuo, i ki se čuti jedno s njim u radosti i tugi.” (Karal 1927:I). Ovaj žanrovski pomak gradišćanskohrvatske dionice hrvatske književnosti donio je toliko optimizma da Karall najavljuje i novo žanrovsko proširenje: „Čekamo još na veće, čekamo na roman našeg gradišćanskoga hrvatskoga naroda, koga će nam

najbolje napisati naš Ignac Horvath.“ (Kara! 1927:11). Sagledamo li književnopovijesne ocjene, onda je Kara! mnoge stvari anticipirao jer Stojević ističe da Horvatovi tekstovi iz prvoga dijela knjige „kao i neke proze iz ostalih dvaju dijelova knjige, zapravo sadržavaju životni, kulturno-društveni i književni Horvatov literarni program: osvijestiti svoj narod, upozoriti na uzroke, pružiti rješenja ili ih sugerirati“ (Stojević 1994:60). U tome ključu valja gledati i njegovu poučnu štoricu „Staro pokoljenje“, u kojoj upućuje na zaborav kod mladih, ali i pamćenje boljih vremena u starije generacije u primjeru tetka File. File im pripovijeda uspomenu iz jednoga susreta na dvoru kneza Esterhazyja u Željeznom, kada je bilo opće narodno slavlje na koje su pozvani svi narodi koji su bili na njegovim posjedima. Svi su se narodi predstavljali svojim običajima i plesovima. Sve su obilazili kralj Franjo Josip i kraljica Elizabeta, a Franjo Josip se najviše zadržao kod Hrvata. U svojoj pouci Horvat upućuje na vrijednost i bogatstvo tradicije koju mladi pomalo zaboravljaju: „Nazadnje su nas vsi vihorno obožali i nigdar ne ću zabiti, kako se je kralj obrnul k hižnom gospodaru i glasno rekal, da smo ga ćuti mogli: ‚Ovi jaki ljudi s ovim srćenim tancom mi se najbolje vidu.‘ Da, ovako je bilo jednoć. A sada – velu tetac File (...) sada velu naši mladi, da nij bil lip ovi tanac. Ali ja mislim, da je Ferenc Jožef, ako je bil i kralj, i od tanca ća razumil, ar bil je sam dobar tancoš.“ (Horvath 1927:7). Horvat u svoje pripovijedanje unosi i vlastite zgode i nezgode i u tome se smislu ističe i štorijica „Kad se šecem po selu...“, u kojoj opisuje svoje doživljaje kao kolportera *Hrvatskih novina*. Trebao je prodati stotinu novina, ali ih je prodao svega trinaest. Horvat u tekst unosi humor jer je u svojoj kampanji prodaje naišao na ćvrst otpor kod seljana koji je trebalo uporno lomiti: „A ća stoju? – Na ćetvrt leta samo 8 tisuć korun – odgovorim i špoljivo razvućem usta. (...) - To je preveć! (...) To je nek dva litare mlika! – Da, al jur tri miseca ništ ne dojimo. – Onda dajte šest jaj! – Jur nam vsu zimu ništ ne nesu kokoše! – Ali – rekoh nazadnje s ljubezno smijućim obrazom – neka tetac prišporu vsaki ćetvrt leta dvakrat tri decije vina. Toliko su vam sigurno vridne Hrvatske Novine!“ (Horvath 1927:9). Neki su pak, humorno dodaje Horvat, kupovali jer su uspoređivali cijenu papira s cijenom novina, a neki nisu razumjeli hrvatski, pa im je davao poduku da ćitaju koji tjedan jer će onda razumjeti hrvatski. Uto ga je uhvatio mrak pa se poigrava s Diogenovom izrekom: „Lampuš sam si nažgal i s lampušem iskal Hrvate. Išal sam iz jednoga stana u drugoga. Iz jednoga sam veselo, a iz drugoga tužno izašal. Bilo ih je, ki su me lakodušno otpravili, ali mnogi su nek po stolu tropili i rekli: ‚Mer smo Hrvati!‘ i rado su prijeli novine. I ovih je bilo već.“ (Horvath 1927:11). Horvatov humor i s druge strane brojni primjeri iz obitelji, tako živi i životni, u ovome kratkom tekstu vjerna su slika njegove suvremenosti i analize stanja u Gradišću u dvadesetim godinama dvadesetoga stoljeća. Horvat se dotiče u svome prvijencu i problema nedostatka hrvatskih učitelja po selima u crtici „Hrvata velika tuga“, u kojoj donosi primjer radosti staroga ćovjeka kad ga je budući učitelj pozdravio s „Hvaljen budi“. Ta tema koju otvara u prvoj knjizi predmet je njegova interesa u cjelokupnome stvaralaštvu, posebno seoski učitelji (školnici) kao intelektualci koji unose promjene u život sela. Jedna je od tih mikrostrukture koje donose tipićan prosvjetiteljski obrazac crtica „Njegova velika krivica“ (iz kalendara *Gradišće*, 1973.), u kojoj donosi sudbinu siromašnoga i vrijednoga učitelja koji se zbog svoje radinosti zamjerio selu. Tu ističe nekoliko karaktera, susjeda Juru, koji je uhvaćen u krađi i zato se sveti školniku koji ga je samo blago upozorio na njegovo nepoštenje. Školnikov život, kako ga prikazuje

Horvat, ne razlikuje se od života samih seljana. I on sije i čeka da mu dođu plodine kako bi prehranio svoju djecu. Dakle, pisac sugerira da je i školnik jedan od njih. U toj svojoj borbi uđe neovlašteno kolima na groblje, za što ga prokazuje Jura, isti onaj kojega je školnik blago opomenuo. Optužuju ga i otpuštaju. Na tu nepravdu – a kako znamo, mjesna su školska vijeća zapošljavala i otpuštala učitelje – reagiraju iz susjednoga sela te nude posao u svojoj školi. I u ovoj se crtici može zaključiti da Horvat, za razliku od svojih suvremenika, „mnogo sustavnije i temeljitije ponire u dušu vlastita naroda, nastojeći ga prikazati u bogatu spektru svakidašnjega života, u svim mogućim situacijama“ (Lukežić 1995:173).

Izvjesno je da „[m]ikrostrukture koje elaboriraju Horvatovi tekstovi imaju nekoliko ključnih uporišta. To su: intelektualci (duhovnici, školnici, narodni pisci, ‚peljači‘ raznovrsnih kulturnih potreba, jačkari, itd.), seljaštvo, jezik (i narodna kultura)“ (Stojević 1994:32). U tome smjeru ide i Horvatovo poslijeratno prozno djelovanje. Tijekom 1947. (dakle, gotovo istodobno kad se nastavlja i njegova poslijeratna urednička aktivnost oko kalendara *Gradišće*) objavio je Horvat zbirku pripovjedaka *Iz naše stare gore*, svojevrsnu kroniku (a pojedini su je književnopovijesni osvrti uspoređivali s djelima Ive Andrića *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika*, usp. Stojević 1994:71) prostora koji se naslanja na njegov rodni Mali Borištof i koji je prvenstveno vinogradarski kraj. U svome uvodu napominje kako i drugi krajevi u kojima žive Hrvati imaju svoju povijest kao vinogradarski krajevi, no on se naslanja na prostor između Kisega i Šoprona, koji je karakterističan po bogatstvu povijesnih zbivanja koja su se odigrala na tome području, napose u dvadesetim godinama dvadesetoga stoljeća, kada se i hrvatski narod našao pritiješnjen u okviru znanih austrijsko-mađarskih povijesnih događaja. Knjiga je nastala s nakanom predstavljanja života naraštaja Hrvata na području na kojem su se bavili poljodjelstvom i vinogradarstvom, svojim potomcima U „do dana današnjeg najčišćim i najznačajnijim hrvatskim krajem“ (Horvat 1947:8). Po sadržaju je svojevrsni autobiografski memento piščeve obitelji, npr., *Božje drivce*, u kojem nizom uokvirenih priča daje zanimljivu sliku seoskoga i obiteljskoga života u koji nas vodi pričom o drvcu koje je posađeno u očevu vinogradu. Prvi je okvir njegova reminiscencija, drugi je okvir priča oca, koji se sjeća kako se to drvo rasprostranilo u njihovu kraju. Neki trgovac koji je po selu prodavao drvene proizvode dao je sadnicu njegovoj baki. Zanimljiva je ta pripovijest i zbog crtanja zatvorenoga seoskog života. Sela su pohodili razni putnici koji su seljanima nudili raznoliku robu ili proizvode te se čini da je to katkada bila jedina veza sa svijetom. Taj trgovac priča o svojem zavičaju u Sloveniji i običajima. Sadnica Božjega drvca donosi obitelji samo sreću i radost, a opominje da se prema njemu ljudi trebaju ponašati kao prema svetom drvetu: „Ali upotribite je samo na diku Božju; ar joj onomu človiku, ki je otkine, da okiti sebe i da se s njim oholi.“ (Horvat 1947:47). Na to se naslanja tragična priča koju pripovijeda otac o lijepoj Jeli Mirkovoj koja je iz oholosti okitila sebe grančicom Božjega drvca unatoč tome što su je njezine prijateljice i mještani odgovarali od toga. Zbog svoje oholosti kažnjena je bolešću i naposljetku smrću. Kako je bila mlada, na sprovodu su je nosila djeca, pa i sam autorov otac, koji je u to vrijeme bio *ditić*. Pouka je priče da se stari zakoni moraju poštivati i da oholost često donosi propast. Ovdje je Horvat, kako podvlači Stojević, nastavio svoju pripovjednu strukturu iz *Velikih i malih*: „Gotovo re-

dovito na početku je proza opis atmosfere onoga što će se poslije ‚razriješiti‘ tankom pričom ili dijalogom (...) Karakterističan način uvođenja u ‚fabulu‘ jest i taj da netko nekome priča priču, a počesto nalazimo i priču u priči: naprimjer u *Božjem drvцу*, a sve zbog toga da priči da privid realnosti, pa tako poučnost izravnije funkcionira.“ (Stojević 1994:72). Zanimljivo je da je tu predaju iz Maloga Borištoga beletrizirao i Antun Leopold („Božje drivce“, „Franta“; Leopold 1992:41–42). I u priči „Črišnje su zrele“ tematizira se seoski život, naravno započinjući opisom ambijenta stare gore pred Petrovo (29. lipnja) kada dozrijevaju trešnje i kada staro i mlado ide u berbu. Horvat tu naglašava ljepotu ambijenta, ali i korist koju su od trešanja imali seljani – najprije ih je hranila, mogli su prodavati (u susjednim selima i čak na glavnome trgu u središtu toga kraja – Šopronu) i nešto poboljšati svoje imovinsko stanje. Dakle, i u ovome slučaju u jednome dijelu godine itekako je stara gora plodila i davala. Ono što je napose apostrofirao u tome ambijentu jest radost djece koja su uživala u slobodi koja im je dana u berbi, pa su ona manje sudjelovala i pomagala, a više se slobodno zabavljala i radila nestašluke u tuđim voćnjacima. Ovdje je, kao i u nizu njegovih tekstova u zbirci, uveden lik vrdira, pudara Matule, koji se raspravlja s djecom koja idu u kvar. Vrdir, što je razumljivo, lik je i u drugim prozama zbirke – „Ovčar i vrdir“, „Paragrafi vrdira Tobolca“ i dr., što je razumljivo jer je čuvar/pudar morao čuvati od kradljivaca staru goru koja je bila zlatni kovčeg seljanima. No nakon toga napornoga dana čeka ga još napornija noć, kada su ga napali kradljivci koji su se te noći nakon berbe odlučili na krađu. Jadan vrdir Matula koji je nabio pušku ljutom paprikom i prijetio da će zapucati na razbojнике koji su bili skriveni u lišću trešanja dobio je toljagom po glavi i tek ga je njegov „kucić“ (pas) spasio od još gore sudbine. Premda je zaštitniku sv. Donatu zahvalio što mu je očuvao život, ipak se moli da mu dopusti da se osveti napadačima. Ovdje je Horvat proniknuo u karakter vrdira Matule i uopće u oštro i surovo postupanje vrdira koji su se osobito na djeci iskaljivali svojim kažnjavanjem za kvar i neposluš. Neobičan je i vrdir Miško Tobolac u prozi „Paragrafi vrdira Tobolca“. U ovome tekstu Horvat napominje kako su u gorsku službu čuvara imenovali samo najpoštenije. Priča, međutim, govori o potpuno drugačijoj pojavi u primjeru Tobolca: „Ali kako je mogao i Pilatuš zajt u Veru Božju, tako je došao i Tobolac u vinogradarske čuvar.“ (Horvat 1947:123). Tako je Miško u smislu predodgoja dospio u službu. Na brzinu su ga osposobili (što bismo danas rekli, kratkim tečajem) za vrdira, odnosno oštri školnik mu je u četrnaest dana usadio u glavu sedamdeset paragrafa „gorske pravde“. Usto, karikaturno je i kako su Miška opremili za službu: „Pak su mu obisili na ramena jednu staru pukšu, s kom su još nekada na Turke striljali i jednu kožnu torbu za vrat; a Miško si je odrizal u plotu i jednu glogovu baticu pak se j’ otpravil u goru za čuvara.“ (Horvat 1947:124). Ovaj karakterističan uvod, kako smo već spomenuli, stvaranje je ugođaja, a s druge strane upućuje na još jednu karakteristiku Horvatova pripovijedanja, a to su i humor i satira. Tako je vrdir na opće iznenađenja počeo obavljati službu u gori i svima je znao, kad bi ih uhvatio u kvaru, naizust reći njihovu pogrešku i po kojem su paragrafu zgriješili: „Vi ste jur stara baba ter bi mogli znat, da se po Zdravoj Mariji već nigdor ne smi u gori zadržavat. Tako veli paragraf numero 2.“ (Horvat 1947:125). Zanimljiv je Horvatov tekst i s tradicijske strane jer je i živo svjedočanstvo tradicionalnoga života na selu i svih onih pojava koje su se događale kroz godinu. Tako doznajemo da su vinogradari (primjer je deda Merte) na svojem imanju boravili cijeli tjedan, a onda su samo u selo

dolazili na nedjeljnu misu, i da su onkraj vinograda imali voćnjake i košnice. Deda Merte je postavio „preobraženom“ Mišku zamku i uhvatio ga je kako jede njegove kobasice i odmah mu je vratio paragrafom: „*Čuj! Paragraf 71. Ako si gdo u vinogradu tudje šunke ili kobasice posvoji, dobiva na nepoštenu stran njegova tela deset šib, po prvi put na hlače, po drugi put na gaće. Ako je isti tolovaj sam čuvar gore, onda neka mu se odmiri duplo!*“ (Horvat 1947:128). Premda je dedi Merti sve to smiješno jer je slatko odvratio paragrafima Mišku, jadni prestrašeni vrdir Miško Tobolac u strahu izjavljuje kako toliko šiba ne može podnijeti ni djedov konj. Još je humornija izjava Miška da tako dobrih kobasica koje je pojeo nema u cijelome selu. No unatoč Miško-voj pohvali dede Merte ne može mu oprostiti krađu i pohlepu za novcem jer je vrdiru morao dati dosta novca u berbi. Smanjuje mu kaznu i onda ga kažnjava s deset šiba vrdirovom batinicom pod šljivom na svome imanju. Ima u ovoj noveli i dramske napetosti zbog sukoba dede Merta i Miška, ali niz dramskih obrata može funkcionirati i kao mali komični igrokaz iz seoskoga života. Premda hrvatska književna povijest ističe kako se u knjizi ne može izdvojiti neki dominirajući karakter ili lik (usp. Lukežić 1995:179) – unatoč tome što „se u knjizi pojavljuje čitav niz likova, koji su inače živahni i vrlo pitoreskni (...) Čini se da ovdje nema posebno istaknutoga junaka upravo stoga što njegovu ulogu zapravo preuzima čitav ruralni kolektiv (...)“ (Lukežić 1995:179) – ipak se mora istaknuti kao dominantan lik vrdira, čuvara gore koji je zahvaćen u više Horvatovih proza, koji mu je dao jednu oštru i grubu karakternu osobinu, gotovo vučju, koju iskaljuje uglavnom na djeci, ali kada upadne u nevolju s onima koji su jači, poput vrdira u „*Črišnje su zrele*“, onda propada. U svojoj kronologiji i mementu svojega rodnog kraja Horvat ide u revolucionarnu 1848., kada je zasigurno i njihov kraj intenzivnije živio zbog revolucije. Uvod je, kao i u svim tekstovima *Iz naše stare gore*, idiličan jer započinje berbom, gdje su se svi mještani zadovoljno uhvatili završetka jednoga dugoga posla koji je svima tada donio olakšanje: „Nut, još i mudri i oštri vrdir Mate kako luduje danas. Ujedno si nabija tu staru pukšu ter puca i puca s njom kot iz možara. I on se veseli, da je konac njegovoj raboti ter da more opet malo otpočinut. I neka se veseli!“ (Horvat 1947:152). Nakon duga uvoda u način kako su se ophodili stari prema poslu u vinogradu i pivnicama [tako u Gradišću nazivaju podru-me, op. R. B.] – „A kad sin-ditić donese opet jednu putnju doli, oni vsako grozje prije dobro prigledaju, raziberu i očistu od lišća, smrada i gnjilote, i stoprv onda je počnu s muštijlom razbijati. Dokaz njihove skusenosti je i to, da na trgadbju delače dobro nahranu, da im ne pošćukaju najlipše grozje. (...) Nije triba njim nikakovoga mirila; ar njihov jezik bolje razibira kakvoću, kvalitet mušta, nego bar kakov umetni gradomer.“ (Horvat 1947:153) – idilu u kojoj svi uživaju remete glasi sukoba koji se šire od brijega do brijega te se gora prazni: „Ljudi! Kod Livira je boj!... Horpač gori!... (...) Kot kad veselo, nasmijano dite udriš šakom po obrazu i ono se gorko rasplače, tako se rasplače sada vse to blaženo ljudstvo i gora nastane za časak spodobna groblju.“ (Horvat 1947:154). U zapadnoj Ugarskoj ratuju hrvatske čete iz pradomovine pa se Hrvati koji tamo žive pitaju što će biti s njima, napose ako ih Mađari napute na svoju braću. I tu su izvorne slike o ratovanju 1848. u tome mađarskom kraju: „(...) vidil sam cela jata hrvaćanskih konjanikov, jake i visoke kot hrasti, a na glavi im dužička kapa s pernicom. Jahali su s golimi sabljami va rukah, i jačili, da su se stene nek stresale:Pucaj, brace, pucaj, / Po zelenoj travi, / po madjarskoj glavi!“ (Horvat 1947:155). Pitaju se jesu li se

podigli i na njih: „ako su to Hrvati, onda nam se nij treba od njih bojat! Mer smo i mi Hrvati, njihova braća, no ča ne?“ (Horvat 1947:155). Dalje Horvat crta meteži i strah koji je rat donio u njihov kraj. Neki su otišli u zbjeg, neki su zakopavali novac, neki se pak oružali vilama, krampovima. Sastala se skupina na čelu s bivšim pandurom Ferdom i otišla u boj. No vino koje su sa sobom ponijeli učinilo je svoje. Najprije ih je ohrabrilo „ter si počnu vse gušće i gušće poplavljat gute s lanjskim črljenim“ (Horvat 1947:159). Potom su se u općem metežu brzo povratili iz rata: „A u našem selu i dandanas povi-daju starioci svojim unukam o dužičkom lvi, ki je na tako smišan način potukal nepri-jatelja, i vratil se prvi s boja najzad.“ (Horvat 1947:160). Vino i vinska kultura bitan su sadržaj identiteta područja u kojem žive Hrvati u šopronske kraju, a i u suvremenim književnim objavama imademo temu vina, pa tako i u Ane Šoretić: „Voz za vozom tako zgine / svaka bolest tebi mine, / najbolja je medicina / svaki dan staklace vina.“ (Šoretić 1989:116). Još je jasnija poruka o vinu kao mikroigra riječi sa samo jednim reduciranim glasom o i razdvojenom riječju u novome značenju u Jurice Čenara: „do-movina / dom vina“ (Čenar 1992:20). U nekim se svojim *flashbackovima* Horvat vraća i na stariju povijest kraja, primjerice u priči „Turki razrušili Cagu“ s finim uvodom u ljetnu vrućinu od koje seljani pate, što ih vraća u vrijeme bijesnih napada Turaka. Vraća ih to u vrijeme pustošenja Sulejmana Veličanstvenoga 1532. i hrvatskoga junaka Nikole Jurišića, koji je obranio Kiseq. Zanimljivo je da u ovoj povijesnoj pripovijesti Horvat koristi povijesne izvore. Tako napominje svjedočanstvo Vuka Treskovića i pisanje Ignaca Kovacsca, koji je koristio istu povelju u svojoj knjizi na koju se poziva. U ovome tekstu ispunjenu dalekom gradišćanskom poviješću Horvat pripovijeda o nestalim gradovima, odnosno o povijesnim razvalinama zavičaja. U knjizi *S perom kroz selo i život* donose se Horvatovi izabrani tekstovi koji su objavljeni u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, a tiskani su u *Hrvatskim novinama* od 1923. do 1941. Premda kronološki spadaju u rane radove, istaknut ćemo njihovo značenje na kraju jer je, prema Stojeviću, knjiga po svemu objavljena 1965. (mada uz nju ne stoji godina izdanja, predgovor Martina Meršića ml. datiran je 1. siječnja 1965. u Pajngрту; Stojević 1994:94). Tekstove povezuju dokumentaristika i velika doza šaljivosti. U žanrovskome smislu Stojević je razdvojio tu formalnu raznolikost u sljedeće skupine: „poetski zapisi, kraće priče, dramoleti, osvrti, pjesme, <slike i crtice> i sl.“ (Stojević 1994:62). Možda jednu od tih crtica možemo nazvati humoreskom („Popiševanje ljudi“) u kojoj autor crta iskrice iz popisa stanovništva na selu. Svakako, tko je mogao raditi popis stanovništva, već učitelj, tako da su Horvatovi likovi školnik i „samostalna stara udovica“ na selu. I tu je prisutan živi crtičarsko-žurnalistički i dokumentarno-popularni pristup temi. Naravno, neponovljivi je humor okosnica koju Horvat inače unosi u velikoj mjeri u svoja djela. Možda je najjasnije na tu formalnu raznolikost i veliku dozu humora uputio Anton Leopold nakon Horvatove smrti u pjesmi „Kaplje iz jednog pera“ (Ignacu Horvatu): „Pobralo se skupa cvijeće / Puno svega, ča je zraslo, / (...) Nauk, zabav, smih i hihot, / Riči blage, tople, žarke -“ (Leopold 1975:42). Starica koju se popisuje vrlo je nepovjerljiva prema dolasku nepoznatoga u njezinu kuću u kojoj je mrak jer ona štedi „petrulj“: „– Ljude popišujete! Nač je pak to dobro? – Da vam to razložim, tribao bih dugo časa. Ali imate kakovo svitilo? – Da, veljek ću nažgat. Ja zvećega va škuri sidim, ar je petrulj jako drag, – tuži se starica i nažge lampuš.“ (Horvat 1965:12). Inače, mediju novina shodna je lakoća pisanja i stila prilagođena ciljanomu recipijentu i dinamici izlaženja

odnosno aktualnosti teme prema očekivanju čitatelja. Zato je popis stanovništva u Horvatovoj crtici, humoreski iz 1923. očito odjek aktualnoga popisa u to doba, iskustava i nadasve različitih, smiješnih situacija u kojima su se popisivači nalazili. Inače, promatramo li gradišćanskohrvatsko novinstvo i nakladništvo, onda je ta veza s čitateljima na tematskoj osnovi, odnosno tematskome izboru tijesno vezana uz iskustveni i životni okvir kolektiva. Sjetimo se samo Miloradića i njegove „Tete Kate“ i „Luke Vušilovića“ i dr., gdje su živi ljudi, njihovi suvremenici modelirani u književnu stvarnost kako bi prepoznatljivost u identifikacijskome i poučnome smislu bila što učinkovitija. U knjizi su objavljeni i njegovi poetski zapisi koje inače Stojević žanrovski određuje kao pjesmu u prozi koja je „nastala jednostavno iz derivata, iz distribucije idejnih razina kojima je on kretao u pisanju svojih kratkih proza. Hoteći prepoznatljivu ideju učiniti metaforičnom, ta se struktura pokrenula k univerzalnosti i bezvremenosti, ona je jednostavno, napustila' svoju pokretačku ideju i okrenula se vlastitim razinama“ (Stojević 1994:64). Crtičarstvo i pjesme u prozi valja povezati i s neospornim utjecajem Frana Mažuranića na gradišćanskohrvatske autore, a u više su navrata prevedeni njegovi njemački tekstovi na gradišćanskohrvatski jezik, napose u kalendaru *Gradišće*. U tome smislu treba istaknuti Horvatuovu pjesmu u prozi „Još nek malo časa“, u kojoj je sve podređeno crtanju atmosfere prolaznosti: „Još nek malo časa, pak ćedu potuketati Mrtvi na vrati nas, Živih. I to će biti prava doba za tužnjaka. O, s kakovim uživanjem će on onda koracati po pustom polju, ko će trepetati od sriža i smrzi, kot i njegovo srce!“ (Horvat 1965:76). U ovoj pjesničkoj prozi naći ćemo ono što inače Andrija Milčinić u osvrtu na Mažuranićev rad definira na sljedeći način: „Neki htjedoše u pjesničkoj prozi vidjeti ono, što dobri poznavачi likovne umjetnosti vide u skici.“ (Milčinić; prema Bacalja 2015:758). U analizi Mažuranićevih tekstova također, kao i Krnic, upućuje na patriotizam, što je i glavni cilj i Horvatuova pripovijedanja: „(...) a pod njim kuca jedno toplo i pitomo hrvatsko srce, koje možeš nositi na dlanu kao kapljicu rose (...)“ (Milčinić; prema Bacalja 2015:758). Na tu vezu Mažuranić – Horvat upućuje i Ivan Vitezić, premda vidi u Horvata neke razlike kao što je dijaloški razrađena tema, „što odaje njegovu sklonost drami“ (Vitezić 1973:508). Stojević nabroja moguće utjecaje na koje su uputili kritičari i književni povjesničari koji su se bavili Horvatom od Blazovića, Benčića, Martina Meršića ml., Vitezića, Krnica, Hajszana i dr. te su se iskristalizirala među svim navedenim (među njima napose mađarski pisci, ali i znana imena svjetske književnosti) u većoj mjeri dva imena iz hrvatske literature: Fran Mažuranić i Ante Kovačić. Povremenu izdavaštvu u Gradišću na izvornome gradišćanskohrvatskom jeziku, uz objave hrvatskih književnika Šenoe, Ivane Brlić Mažuranić, Ante Kovačića, možemo naći i objave iz opusa Frana Mažuranića. Fran Mažuranić je objavljen u kalendaru *Gradišće* 1978., i to crtica iz *Lišća* pod naslovom „Moj kucak“, a njegovim imenom potpisana je i pjesma „Marica po modi“, koja je zapravo Harambašićeva (uvrštena kao njegova u izbor u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* Matice hrvatske iz 1966.) i u kojoj se autor osvrće na odnarođivanje hrvatskih žena: „Dobra večer', ti joj reknj, kut namnt', ona odgovori“ (Mažuranić 1980:163). U istom kalendaru (1980.) objavljena je crtica „Moji sni“, gdje se tematizira ljubav prema jeziku jer njegov odlazak iz Hrvatske nije promijenio njegovu ljubav prema materinskome jeziku: „Ako i ne govorim hrvatski, to ipak hrvatski snivam – a snivam ga vrlo često (gustokrat)... Bog zna hoće li se ti moji hrvatski sni ikada obistiniti!?“ (Mažuranić 1980:84). Obimniji dio Mažuranićeva

opusa (dio njegove druge knjige *Od zore do mraka*, koju je izdala Matica hrvatska 1927.) zasebno je objavljen pod naslovom *Mladost radost* 1972. u Beču u izdanju Književnoga odbora hrvatskih učitelja u Gradišću. U tome su izdanju donesene crtice iz ciklusa koje tematiziraju Mažuranićevo novljansko djetinjstvo do odlaska na školovanje u Zagreb kod strica Antuna. Knjigu je za tisak priredio Konrad Mersich i prilagodio je gradišćanskohrvatskoj normi. Tako su slojevi hrvatske literature (u onoj prvoj plejadi preporodni pisci) utjecali na Matu Karalla, Martina Meršića st. i Matu Meršića Miloradića, a zasigurno na mlađe, uključujući i Horvata, pisci s kraja 19. stoljeća i osobito oni iz tridesetih godina, kada su veze s Gradišćem postale tješnje, osobito ona Horvatova s Matom Ujevićem. U tome smislu valja gledati kao zrcalne i opuse Slavka Kolara i Ivana Gorana Kovačića, napose Horvatove vrdire, koji podsjećaju na zavičajne Kovačićeve šumare, lovočuvare i na neke Kolarove likove. Taj socijalni aspekt koji nalazimo u Horvatovu pisanju mogao bi biti u vezi s hrvatskim modernim objektivizmom tridesetih godina, osobito na ovim navedenim polazištima seoske/zavičajne tematike Ivana Gorana Kovačića, njegovih *Dana gnjeva* i nekih slojeva Kolarova opusa. No ono što ipak razlikuje Horvata od Kovačića jest humor, što ga onda usmjerava prema Kolaru, ali i Anti Kovačiću, koji je sklon satiri i humoru, ali i Šeni iz još ranijih slojeva hrvatske literature. Stojević napominje i šire književne uzore i poticaje, pa tako navodi ime P. Altenberga, o kojem Milčinović [o crtičarstvu bečkoga književnika Petra Altenberga; op. R. B.] u svome tekstu o Franu Mažuraniću, kada raščlanjuje žanrovski formu crtice, napominje sljedeće: „Ima i jedna druga vrsta sitne proze (...) To su također crtice, a mogli bi ih nazvati zapiscima, bilješkama, kojima je autor htio pribilježiti koju misao, koji ugodjaj („raspoloženje“), momenat.“ (Milčinović 1917:1). I doista, promatramo li bilješku o nekome događaju u smislu ove Milčinovićeve razdiobe pjesme u prozi i crtice Altenbergova tipa, onda je svakako veliki dio Horvatovih tekstova iz rane faze primjer zapisaka, bilježaka, kojim je „pribilježio koji momenat“, kao npr. „Dvokolce na selu“ iz 1939., gdje se tematizira sveopća uporaba bicikala kod muškaraca i žena i dr. „Bilješka“ ide prema odnosu ili dihotomiji „nekad i sad“, a sve bismo mogli svesti na sljedeće zaključke: „Prije nekada su se seoske divojke u tom naticale med sobom i pred ditići, da ka zna ravnije i gizdavije gaziti. Danas se u tom naticaju, da ka zna oholije siditi na svom ‚damenradlu‘. Prije nekada je htio junak na konjiću dojahati pod mile oblok, a konjić je htio zavriskati. Danas stane on na dvokolcu pod mile obloku i zazvonkeće.“ (Horvat 1965:76–77). Sklonost dramskom, kako smo već napomenuli, osjeća se i u tekstovima iz rane faze objavljenim u knjizi *S perom kroz selo i život*. Tako je u najvećoj mjeri tekst strukturiran u dijaloškoj formi, ali neki tekstovi imaju i grafički intenciju dramskoga teksta kao npr. „Gmajski Kabao i Stipa Jele se ženu“: „Gmajski Kabao: Ali glej, draga Jele, govorimo jednoč spametno. Ili, kako bi naši pisci rekli: govorimo ozbiljno! ... Ne bi bilo najspametnije, kad bi se mi dva skupazeli, ha? **Stipa Jele:** Pak zač, ti Gmajski Kabao prez dna, ti!“ (Horvat 1965:74). Konačno, ta njegova sklonost dijaloškoj formi rezultirala je i prvom dramom u Gradišću, *Školnik zvonar* iz 1949. (usp. Krpan 1988:147), s tim da Stojević ističe da „iako autorska tradicija nije bogata, čude kriteriji po kojima se Horvatova drama *Školnik zvonar* smatra prvom gradišćanskohrvatskom dramom“ (Stojević 1992:80). Stojević napominje da se „dramaturgija *Školnika zvonara* temelji na romantičnome europskome pučkome teatru, ali ima i nekih naznaka da Blazović zaključio kako je Horvat iz gradišćanskohrvatske

pozornice, ispeljao' površnu romantiku u stvarnost" (Stojević 1992:81). U „Hiži rasipanoj po svitu“, svojem posljednjem djelu, koje je izišlo posthumno, Horvat nam daje dvije poveće proze, pripovijesti koje su trebale bit romani, i to „Štefanićeva gospodina“, pripovijest za koju kaže da je „pisana na početku moga književnoga rada, a druga – tako moram reći – skoro na kraju“ (Horvat 1974:104), tj. „Hiža raspiana po svitu“. Pripovijest „Štefanićev gospodin“ izišla je još 1930. godine u njegovoj zbirci *Gradišćanke* u Zagrebu. U njoj Horvat tematizira školovanje seoske djece ili prijelaz seljaka u inteligenciju. Svakako je tu naznačio i prvi šok koji je osjetio Štefac dolaskom u grad (Šopron), gdje se razlikovao od gradske djece koja su mu se rugala, i to najprije zbog vanjskoga izgleda: „Ne samo radi njegove bojažljivosti i neokretnosti, već i zbog njegove obuće i oprave, ka mu je bila, po volji njegove matere, uvijek nešto preobiljno skrojena, – da kako ne izraste prezaran iz nje.“ (Horvat 1974:21). Štefac se ne osjeća ugodno u gradu premda je dobar učenik i svaki slobodan trenutak odlazi natrag doma ili misli o svome domu koji mu sve više nedostaje. No i pored svih tih nostalgčnih bjegova kući, Štefac je dobar đak i uspješno je došao do četvrtoga razreda gimnazije. Počeo je rat i oca mu mobiliziraju u tvornicu streljiva na rad te se važe hoće li ostati na školovanju ili će se vratiti kući. Majčina ljubav pobjeđuje te on nastavlja školovanje uz potporu koju mu je našao njihov župnik. No utjecaj grada i prilike Štefca udaljuju od njegova naroda te „kao pravi primjerak silovitoga laktaša-štebera i raznarodjenog intelektualca služio vjerno staroga kao i novoga gospodara. Samo mu je tribalo, da se nauči novi državni jezik. To mu je uspjelo, kad je spunio kao pisar okružnoga tajništva u nimškom K.-u tri ljeta.“ (Horvat 1974:35). No glasi sela, glasi naroda koje je začuo i osjetio u svome Višnjaju kad su „ditići“ zapjevali (zajačkali) hrvatski i one pjesme koje je i sam pjevao vraćaju ga njegovu narodu i on se mijenja: „Odlučio je, da će po Vazmu uzeti divojku Ilku za svoju ženu. I svečevati s njom ovakov pravi hrvatski pir.“ (Horvat 1974:50). „Hiža rasipana po svitu“ donosi sudbinu trojice braće od kojih je jedan (Tonac) ostao kod kuće, a ostali su otišli po svijetu. Silvestar počinje svoju epopeju slikovito na torti/turti („da je ova turta naš kontinent Europa“) i zarezanim komadima: „Od Šoprona prik Požona do Praga. Drugi je zariz: Od Londona kroz kupališće Ostende u Belgiji prik Genfa u Švicarskoj do Dubrovnika u Dalmaciji. Treti zariz: Od Pariza do Münchena i dalje do Beča. Četvrti moj put: Od varoša Nice na francuskoj Azurnoj obali do Garda-jezera u Talijanskoj. A peti: Od Budimpešte pak dalje kroz Rijeku ili Fiume do Rima.“ (Horvat 1974:64). Horvatova je nakana bila prikazati aktualno stanje u Gradišću na primjeru jedne obitelji koja je nestala u Malome Borištofu, što se doznaje iz prvoga pisma koje je poslao Hrvatskomu štamparskom društvu 1972. nudeći svoj rukopis: „Ti ljudi – odnosno jedan od njih – obašao je cijelu Europu, neki su zašli i u Ameriku, a danas živi jedna kćer u Australiji (...) Ta obitelj već ne postoji u M. B., kuća im je već davno prodana i oni su se, kako sam to rekao u naslovu – rasipali po svitu. (...) Ov moj spis dakle nije, stara povidajka, kako hte možda reći, nego i slika današnjice.“ (Horvat 1974:103). Horvat je, dakle, pretkraj svojega stvaranja progovorio o još jednom gorućem problemu opstanka Hrvata u Austriji, ali je uputio i na opću temu u Hrvata toga vremena jer je i iz matične domovine tijekom šezdesetih išao veliki iseljenički val od europskih zemalja do onih prekomorskih, od Australije do Amerike. Ovaj pisac znao je prepoznati i uputiti na bitne probleme opstanka Hrvata na njihovu povijesnom prostoru od početka svojega stvaranja do svoje posljednje knjige: „Hor-

vatovi prozni i dramski tekstovi, nikli odreda na gradišćanskom tlu, pokazuju da je ljudima tog podneblja duboko zagledao u srce i dušu. On ih je crtao u trenucima tuge i radosti, a predočivao ih je i ozbiljne i smiješne.“ (Krpan 1988:148). Ignac Horvat, jedno je od najistaknutijih imena gradišćanskohrvatske kulture u dvadesetom stoljeću, taj *alendarac*, prozaik, dramski pisac, novinar, kulturni pregalac, oblikovao je gradišćanskohrvatski kulturni prostor pedeset godina – od svojih prvih objava početkom dvadesetih godina do svoje smrti 1973. godine – osobito radeći na odgoju mladih u narodnome, hrvatskome duhu i podizanju mladoga književnog naraštaja kao predvodnika narodnoga opstanka Hrvata u Gradišću.

Jožef Radostić (1910. – 1956.)

Jožef Radostić zvani Pepi rođen je na samome jugu Gradišća, u Novoj Gori, 1910. godine. Kao seljačko dijete i sam nastavlja posao poljodjelca, ali se s druge strane angažira u društveno korisnome radu, s velikim entuzijazmom u promicanju hrvatske kulture u seoskoj sredini: „Sredinom dvadesetih godina bio je član novogorskog Junačkog društva, a desetak godina kasnije perovođa Tamburaškoga društva. Potkraj tridesetih godina on je u Novoj Gori povjerenik Hrvatskoga kulturnog društva, sa 125 organiziranih obitelji i 558 članova.“ (Krpan 1988:173). Nakon Drugoga svjetskog rata (po dolasku nacionalsocijalista na vlast u Austriji bio je proganjan) „ponovno se uključio u skromnu kulturnu scenu u nježnoj povezanosti sa svojim selom“ (Benčić 2010:52). Možda najbolje o tome vremenu svjedoči njegova pjesma „Pjevač u gajbi“ iz prvoga broja kalendara *Gradišće*, koju je napisao u vrijeme progona 1941. „kada su mu naciji, razdraženi njegovim rodoljubnim djelom, zabranili slobodno kretanje izvan furstenfeldskog sreza“ (Horvat 1946:113). Radostić ističe svoje nepokolebljivo domoljublje: „Oj hrvatska draga braća, / Rodoljub se sad k vama vraća; / (...) Nit sam babac nit sam straško, / Neg sam još vek pravi vlaško, / Ki još čuti za Hrvate, / Za koga vi malo znate“ (Radostić 1946:113). S druge se strane tuži kako je kao ptica ulovljen u gajbicu (krletku), a ptici treba dati slobodu jer tek onda ona najljepše pjeva; samo tamo može pjevati: „Najsrićnija bi si bila / Prez cukrićev zajčila. / U lipoj loznoj tišini, / Po borov, jelov višini / Uz šumeće potočice / I cvatuće joj rožice, / Prez cukrićev ino zrnja / Globajući šiške trnja, / Srićnija bi ona bila, / Žitku bi se veselila“ (Radostić 1946:113). O početcima njegova pjesništva svjedoče objave u kalendarima i novinama tijekom tridesetih godina dvadesetoga stoljeća (Krpan 1988:171). U gradišćanskohrvatsku liriku unosi svoju osobnu emociju, koja se najviše manifestira u nekom melankoličnom, tužnom osjećaju prolaznosti života i svega što nas okružuje. Temu prolaznosti daje u pjesmi „Naš žitak“, gdje iznosi sud o dvojnoj prirodi našega života što ga čini i veselim i tužnim, a trenutak kraja stvoritelj ne najavljuje i nećemo ga nikad doznati. U toj nesatalnosti čovjek mora biti svjestan krhkosti života te poručuje: „Naše geslo / Budi svim: / „Naš žitak je / Rosa, dim!““ (Radostić 1967:16). Radostić je uspio u svojim pjesmama dati, odnosno zahvatiti cjelovitu sliku i štimunge života gradišćanskohrvatskoga sela. Tiho i idilično, s puno ljubavi za sve pojave toga života crta selo u tekstu „Moj domaći stan“: „Kad zaškripnu putna vrata, / Kucak veseo lancem trza, / Bleji tele, ruju krave, / Konj pri svoji jasli hrza. (...) Na ognjišću oganj puca, / Majka kuha objed pro-

sti. (...) A na hruški pokraj strihe / Veselo nam ptice jaču.“ (Radostić 1967:44). Temu majčinstva, toplu kao i u Mate Meršića Miloradića i Ivana Blaževića, pronalazimo i u Radostićeve opusu. Ne može naći riječi da bi na pravi način iskazao materinsku ljubav kojoj nema kraja, pa ni onda kad je nema. Majčinska je ljubav jača i od smrti: „Ako pak je majke tijelo / Skrila zemlja pod propelo / Stavi na grob vijenac, cvijeće!... / Ljubav majke prestat ne će!“ (Radostić 1967:54). Mati je i zemlja, koja zauzima mjesto izgubljene majke: „Kad nigdor na svitu / Za me se ne mari, / Nit me gdo nadili / Od srca zis dari. / Onda, milo polje, / Ti si moja mati.“ (Radostić 2010:55). Prigodna „Na Svesvete“ opet donosi Radostićeve tugu i osjećaj prolaznosti života i po tome je možda u gradišćanskohrvatskome pjesništvu prvi koji se tako temeljito posvetio toj temi i po tome je proširio tematiku i učinio je refleksivnijom i filozofski relevantnijom. Po tome je možda i prethodnik Blazovićeve refleksije i njegova čestoga pjevanja o prolaznosti. Lirski subjekt iznosi kako i svijet koji nas okružuje (sama priroda) kao da poručuje svojom snagom, slanjem magli kako je prolaznost evidentna i kao da se ništa ne može napraviti protiv te ljudske ranjivosti: „Sura, gusta magla zemlju je obvila, / Sve Svete – God Mrtvih nam je nazvistila.“ (Radostić 1967:109). Pjesnik se te gorke životne istine sjeti pred cvijećem i voštanicama zapaljenim na „cimiteru“: „Samotno mi pade misao ta u glavu: / Dojt će vrime, zvijezde hte igrati, / Svičev plam na groblju trak im odbijati, / Moje slabo tijelo zemlja će skrivati... / Če li na mom grobu sviču gdo nažgati?“ (Radostić 1967:109). U taj niz pjesama o ljudskoj prolaznosti ide i pjesma „Glas pokojnih“, u kojoj kao da čujemo pjesnikovu bolnu misao smrti koju objavljuju pokojni svojom opomenom, a s druge strane i misao mirnoće i sabranosti u onome što je činio. Ništa se sa sobom materijalnoga ne nosi, samo dobro ostaje: „Sve bogatstvo svita ,vog‘ / Nima ništ za škuri grob! / Samo v žitku dobar čin / Metnut ćeš na božji mlin!“ (Radostić 1967:128). „Mrtvih god“, opet se dotiče misli o smrti i o pokojnicima, kada i priroda posustaje svojom promjenom, kada žive boje prepuštaju u prirodi prostor sivilu i nevremenu: „Kada cvijeće vene, / Lišće žuti, zlati; / Kad se magla školja, / Vjetar drivlje klati – / Znamo, da je skoro / Mrtvih God pred vrati.“ (Radostić 1967:128). Optimistična je pjesma „Što nam nosiš, novo ljeto?“, u kojoj lirski subjekt postavlja pitanja, a novo ljeto odgovara: „Svoj mladini lipo zdravlje, / Radost ljubav ne na zadnje! / Svim seljakom vrime zgodno, / Pune štale, polje rodno!“ (Radostić 1967:121). Jožef Radostić se tako prvi intenzivno posvetio temi prolaznosti i u tematiku gradišćanskih pjesnika unio tugu i melankoliju, čime ju je (kako je istaknuto) tematski proširio. Ime je znamen, Radostić znači radost, tako je i njegova poezija unatoč teškomu seljačkom životu, uz tugu, poneku melankoličnu misao i oda seoskomu životu, ali i donosi snažnu pjesnikovu energiju i spremnost da se odupre nedaćama života kao što je to učinio u pjesmi „Pjevač u gajbi“.

Fridrik Binting (1913. – 1960.)

U predgovoru Bintingrove knjige *Na kratki*, koja je posthumno tiskana 1990., Franjo Bauer žanrovski njegove proze izdvaja kao crtice (vezujući ih uz Horvatovo nasljeđe) te ističe da su „jezično oštro skrojene: Ništa nije preveć, ništa ne fali.“ (Bauer 1990:3). Bintingov početak kao prozaika treba vezati uz *Naš tajednik*, koji je pokre-

nuo, bio mu prvi urednik 1947. godine i u kojem je „počeo objavljivati svoje kratke proze koje su tijekom pedesetih godina privukle znatnu pažnju čitateljske javnosti u Gradišću“ (Lukežić 1995:187). Književna povijest ističe njegovo rano uključivanje u javni život već kao srednjoškolca (Lukežić 1995:187). Već je 1931. predsjednik đачke kulturne udruge „Kolo“ (Benčić 2010:108), u kojoj predvodi mnoge akcije: „Prilikom poklonstvene posjete izaslanstva ‚Kola‘ bečkom nadbiskupu kardinalu Theodoru In-nitzeru početkom prosinca 1932. predsjednik Fridrik Binting u svom je pozdravnom govoru naveo ciljeve društva i dotadašnja ostvarenja. Među njima je istakao da ‚... se drđu kurzi i predavanja, tako u Beču, Źeleznu i Gornji Šicah›. Uz to je naveo da su osnovane knjižnice kako bi članovi dobili u ruke dobru hrvatsku knjigu.“ (Krpan 1984:36). Prije „rata započinje u Beču pravne studije uzdržavajući se usput vlastitim radom i surađujući kao prevodilac u hrvatskim kalendarima“ (Lukežić 1995:187). U Drugome je svjetskom ratu mobiliziran i poslan na front, a nakon niza iskušnja, internacije u češki logor, francuske fronte i zarobljeništa vraća se u domovinu (usp. Lukežić 1995:187). Godine 1947., kako je istaknuto, pokreće i uređuje *Naš tajednik*. Na uredničkom mjestu ostaje do 1952., kada prestaje s uređivanjem zbog bolesti. Bintingeroва uloga u javnome životu u Austriji „pada u prijelomno vrijeme života hrvatske narodne zajednice u Gradišću, kad je vladala neizvjesnost o daljnjim putovima same Austrije, kao i o položaju Hrvata u nanovo formiranoj pokrajini Gradišću“ (Krpan 1988:205–206).

Od godine 1960. *Naš tajednik* izlazi s novim imenom kao *Hrvatske novine*, a tiska se i danas kao središnji list gradišćanskih Hrvata u Austriji. Tijekom prve godine izlaženja (1947.) u svome listu (ali istodobno i u kalendaru *Gradišće*) započinje objavljivati i prozne tekstove: „Stari Zosko“, „Na kratki“, „Svaki duh svojega Boga hvali“, „Prava božja istina“ i dr. Bintingеров suradnik iz toga vremena Feri Sučić nalazi u njegovu pisanju humorističnu notu koja karakterizira i cijeli prozni opus: „(...) dr. Binting kot rodjeni publicist bio je vrlo duhovit pisac - i sa svim, ča je bilo za jednoga mladoga u narodnom pogledu angažiranoga človika od koristi“ (Sučić 1985:135). Upravo je noveli koja otvara knjigu sabranih proza *Na kratki*, „Da samo znate, kako je dobar krumpir“, svojstven humor koji Binting unosi u gradišćansko-hrvatsku prozu toga vremena. Pišući u „lch-formi“ o svom zatočeništvu, na način kao da se to njemu nije dogodilo, kao da nije bio žrtva, sve je sveo na humornu aktualizaciju teškoga zatočeništva u kojem mu je krumpir spasio život, krumpir koji se daje svinjama da navuku salo, a jede ga se tek kao prilog, tek tako ga se omalovažava, no zna biti i drugačije: „Nije mi sigurno poznato, je li ta oholija boli krumpir, znam samo, da se zna i krumpir fantiti, ča sam osjetio na vlašćoj koži, bolje rečeno na vlašćem želucu.“ (Binting 1990:5). Humorno se osvrće na mnoge detalje teškoga života zatočenika, kada govori o jedinome odjevnom predmetu koji je imao uz hlače na sebi – košulji: „Jur par misec dugo nisam se je ufao prati, ar sam se bojao, da će se raspasti na krplje, pak bi mogao ostati i prez svoje jedine košulje. A dokle človik ima košulju, bila ona i škuljasta i zamazana, svejedno se nekako čuti još kot človik, kot pripadnik kulturnog svita. (...) Zato se nisam ufao dati tog jedinčeta ni u parni kotao za desinfekciju skupa s drugom opravom. Pažljivo sam pobirao svaki dan vuš po vuš iz obrubov i nitov u ki su na mase nastavljalje svoje šiljate zadnjice. (...) Svejedno koliko ih je bilo, u deseti minuta sam bio uvijek gotov,

ar konačno se človik u svakom poslu spracticira.“ (Bintinger 1990:6). U tome nemilosrdnom okružju, gdje se mogla očekivati samo skora smrt, borba za opstanak bila je moto, a borba za preživljavanje bila je povezana s nabavkom hrane koje nije bilo. Zatočnici su odlučili na svoj način djelovati nakon zatvorske „gozbe“ koja se sastojala „od jutarnje črne vodice – prosim pol litara – do podneva na suru vodicu – isto pol litara – pak onda do večera na goščinu, naime na plavu vodicu i na 150 gramov kruha. Sve je to premalo za zrele ljude, ki su bili naučni na svakovrsno zabavljanje tijela i duha.“ (Bintinger 1990:6–7). Kako smo istaknuli, stvari i događaje prikazuje neposredno i kao da se to njemu ne događa, kao da se to njega nije dotaklo, kao da on nije stradao, kao da se to događa nekomu drugom, kao da on to samo promatra, a ne doživljava. U logoru se snašao, pa je za prsten, dragu uspomenu dobio pola kruha, nekoliko krumpira i pet cigareta. Pravo je veselje nastalo kada je počeo raditi vani jer je mogao uzeti u štali ono što mu je omogućavalo preživljavanje, nešto krumpira, zobi i kruha: „Vraćao sam se svakoga dana kot paša, sit, bogat i zadovoljan, a imao sam uvijek nešto, ča sam mogao minjati s drugimi, na primjer jedan veliki krumpir za jednu cigaretu ili manji kus kruha za dvije cigarete.“ (Bintinger 1990:8). U tome su nemilosrdnom kraju svijeta (bez ijedne travke s obzirom na to da su ih zatvorenici morali iščupati do zadnje, na što su ih tjerali stražari), koji im je samo mogao donijeti smrt, postali pravi kuhari (gotovo kao da su na kuharskome dvoboju) i htjeli su kuhati što ukusnije i raznovrsnije: „Hm – sam si rekao – ča oni znaju, znam i ja. Dobro sam pogledao, kako je načinjaju. Premda sam bio jur neko vrime prez djela, imao sam još nešto rezerve, imao sam zobi, imao sam i nešto krumpirov, ada hajde, da si načinim *i ja te čudnovite gubonce/fanjke od krumpirov.*“ (Bintinger 1990:9). Nekako mu ti njegovi „fanjki“ – koji su se propisno skuhalo, jer su isplivali, što znači da su gotovi – nisu išli u tek. Nije ih mogao pojesti, već ih je darovao još siromašnjem logorašu jer je uobičajeno da siromah daje još većemu siromahu, a kako humorno opet aktualizira situaciju, Bintinger ističe da nikad bogataš ne bi dao još većemu bogatašu. No nakon toga život u logoru mu se promijenio, nije više bilo posla, a time ni krumpira ni hrane. To ga je opomenulo koliko je krumpir dobar: „Spokorio sam se i prosio svaki krumpir za oprostćenje, koga do tog vremena nisma poštovao. Tako je to, kad se človik gladom i krađjom mora naučiti, kako dobar i sladak je krumpir.“ (Bintinger 1990:10). Ovom novelom iz Drugoga svjetskog rata Bintinger ispunjava jednu bitnu tematsku dionicu novije gradiščanskohrvatske književnosti: to su rat, posljedice rata i stradanje Hrvata pod nacističkom čizmom. Tu dionicu, koju nastavljaju Bintingerovi suvremenici kao Leopold, Blazović i Schreiner, možemo pratiti sve do recentnih autora: Doroteje Zeichmann (*Pave na putu domom*) i Jurice Čenara (*heil – živio*).

U tome je ratnom krugu i Bintingerova novela „Molitva na Novo ljetu“, u kojoj tematizira zimski sukob 1944. na zapadnoj fronti u srazu njemačke vojske sa saveznicima. Priča je to o kažnjeniku koji je prebačen da, umjesto u zatvoru, svoju kaznu odsluži na fronti (zasigurno je riječ o samome iskustvu i autobiografskome diskursu pisca). Taj je kažnjenik odmah po dolasku vlaka puna vojske na front morao na stražu. Nakon protunapada saveznika i topovske paljbe čuvao se molitvom i kao da se čula na nebu njegova molitva: „Ta molitva na Novo ljetu je malo umirila našega človika. Uz svu jaku pucnjavu topov zadržimao je malo, a kad se kašnje prebudio, bili su prestali

grmiti i topi svojimi grubnim glasi, kot da su i oni čuli ta razgovor s Ocem.“ (Bintinger 1990:32). Bintingerov krug tema širi se i na gradsku tematiku. Odnosi se to na tekstove „Šiling i groš“ i „Doma je najbolje“ (usp. Lukežić 1995:187), a najveći dio odnosi se na temu iz seoske sredine, čime se nastavlja na niz svojih prethodnika, od utemeljitelja Karalla do Horvata, no „kronotopu seoskoga života Bintinger ipak ne pristupa na onaj način kako to čine ‚narodni pisci‘ na čelu s Ignacom Horvatom. Kloneći se bilo kakve tezičnosti i pomalo već izlizanih stereotipa *selskog žitka*, on svoju pažnju prvenstveno usredotočuje na osobenjake i čudake (...)“ (Lukežić 1995:188). Zanimljiv mu je niz gdje „ismijava seljačko praznovjerje“ (Viške i viškinje i Duhi)“ (Lukežić 1995:188), napose navedena proza „Viške i viškinje“, u kojoj demontira stara vjerovanja poigravajući se s predrasudom koju donosi seoska predaja: „Ljudi, kim su obrve zarašćene da jedna u drugu prelazi, su ‚viškinji‘. Viškinji ljudi su oni, ki su imali koč-kada posla s viškami i višci. Ako da su obrve jače skupa zarašćene, onda tomu nije dugo, da su s viškami imali posla – kako bi rekao – kot sa svakidanjimi gosti. Kad je ali most od obrve do obrve tanji i redji, onda su si s viškami samo u dalekom koljenu rod. Ali svejedno je rodbinstvo, a s viškami biti u rodu nije ravno dika za seoski stan.“ (Bintinger 1990:38). Na osnovi predaje gradi veći dio novele: „(...) ar viške imaju još nešto, čega angjeli nimaju, metlu naime, a na toj metli jašu. Tvrdio je to sedlo, ali one jašu. A i drugače su viške vrlo nazlobna stvorenja, dođu po noći, pokleknu se nekrivičnom človičku na prsa i ga,gnjavu.“ (Bintinger 1990:38). U gradišćansko-hrvatskoj literaturi o viškama, gdje se tematiziraju vjerovanja, naći ćemo da „znaju letiti brzo kot vjetar, većinom na metli ili jahati na kom biću. Redovito se sastanu u subotu na čistacu ili pliši u lozi (lugu), kade se tanca, zabavlja prez svakoga poštenja i dobre čuti. (...) Ta čudnovata bića gnjavu ljude, konje i krave, vuka, mačke i črne kokoši kot i druga bića.“ (Benčić 1987:134). Prema svemu, Bintinger je oblikovao svoju novelu na dobrome poznavanju narodnih vjerovanja. No predaja o viškinjama razbija se kada se ide provjeriti pojava koja se noću događa u selu, pojava „velike bijele kače“ koja se diže do neba: „Kako je ‚duh‘ vrtao simo tamo, da se izvuče iz ‚zagrljaja‘, bio je pozgubljaio sve ono, ča je bilo viškinje na njem: veliku bijelu plahtu i dužičku palicu, kom je nadizao plahtu ili spuščao ju niže, kakogod je ravno bilo potribno. Kad bi dignuo palicu s plahtom iznad glave, izgledala je ‚viška‘ prikoredno velika, a kad bi išao malo prignuto, izgledala je ‚viška‘ mala kot dite.“ (Bintinger 1990:41).

Kao priznatome autoru kratkih proza, najznačajnije su mu one koje su samo bljesci, crtice kao što je „Na kratki“, za koju je očito uzeo primjer iz života jer se morao ispričati zato što je rodbina prepoznala o kome je riječ: „Našlo se ljudi, med drugim i rodbine jednoga pokojnog Danija, ki su vidili u toj crtici pogrdu jednog človička, ki je bil njim jako drag. (...) Ja ovde izjavljam, da nisam mislil nato, da pogrdim jednoga živoga ili mrtvoga človička. Nisam nikada mislil na to, da usmihavam bilo koga. Dani u mojoj crtici nij nikada eksistirao. On je jedna izmišljena osoba. (...) Ako se ali vsejendo čuti gdo zbantovan, onoga prosim, da mi oprost. Nisam imao nikakovih zlih namerov pri pisanju te crtice.“ (Bintinger 1990). Upravo je govorna mana Danija okosnica živoga humora koji donosi Bintinger koristeći jezičnu igru. Po modelu Danijeva govorenja (mjesto „dobar dan“ govorio je „topar tan“) Bintinger se igra u tekstu: „Naš Tani je ata pil toper člofik, koforil je nemer teško i polako, i rasretno ali čuta. Kad bi se bilo moglo

upraviti jednom ričom ili dvimi, on bi rekao rado i mučno sedam drugih.“ (Bintinger 1990:65).

Bintinger nastavlja iz svoje ratne priče temu o fanjkima u „Matačevi fanjki“, gdje se poigrava s karakternom osobinom zamorna i duga govorenja i kad ne treba i kad ljudi ne žele slušati. Nadničar Matic je kao i obično za stolom neprekidno govorio. Zato su takvi ručkovi predugo trajali. Njegov gospodar Jandre odlučio je opomenuti Matica na svoj način. Dok je on govorio, ostali su nadničari pojeli sve fanjke koje je najviše volio. To mu je bila opomena da sljedeći put šuti ako hoće jesti. Isto tako se poigrava s govorenjem i jezikom u crtici „Šola i Šmula“, u kojoj mu je i polazište gradišćansko-hrvatska književna tradicija: „Došla mi je na pamet ona zdravo-živa Miloradićeva slika, Naša teta Kate bila vam je žena nad sve advokate, kad sam se nezdavno spomenuo neke druge naše tete, ka je bila teti Kati spodobna kot jaje jajetu. (...) A sigurno ste ju poznavali i vi, ako ste kadgod bili na sajmu u Šopronu, Kisegu ili Sambotelu. Sve te sajme dospila je poiskati ta naša teta Kate, koj ali nije bilo ime Kate nego Šola. Matične knjige su pisale Uršula.“ (Bintinger 1990:69). Bintinger stvara komičnu situaciju u razgovoru Šole i Šmule jer Šola (Uršula) je znala samo hrvatski i nekoliko riječi na ugarskome i njemačkome, ali se s trgovcima snalazila na hrvatski, pa taj dijalog, zapravo igru riječi, kao poantu donosi Bintiger na samome kraju crtice: „– Bos is, Šmula, će bit boj? – Šola, bos i tes boj? – No, bast, Šmula, kad se nako soljdotn rafn. -?- Aha, naaa, Šola, es bird ka boj!“ (Bintinger 1990:70). U nekim svojim crticama opet humoristično „opisuje tradicionalne igre i zabavne zgode“ (Lukežić 1995:188). Jedna od njih je „Moderni fotografi: Donat & Comp.“, gdje opet donosi pravu životnu anegdotu koju književno oblikuje. I ovdje je polazište, kao i većini Bintingerovih tekstova, anegdotalnost, ona narodna i zdrava potreba da se našale na svoj račun, ali i da se našale na nečiji račun. Zaplet je nađen u seoskoj krčmi u kojoj je gostioničareva žena plahtom pokrila rupu u koju je trebala biti ugrađena peć. Bezgranična moć mašte stvara šaljivu situaciju jer je naivnomu došljaku to predstavljeno kao moderni fotograf: „– Ako ne vjerujete, susjed, kak se veli, ali to je bome, ka se veli, onuoo fotograf – tako pomaže Ivan Tatikin. I drugi se javu i tvrdu isto. Kukoljin Matic i ostala svojta. Ugodalo im se osvidočiti stranca, da je ta čudnovita stvar ipak fotograf. Velim, da nije smio biti preveć bistar ta stranac.“ (Bintinger 1990:47). Poneki tekstovi se i naslanjaju na narodne poslovice, primjerice „Milo za drago“, gdje je tematizirana osveta staroga Tomačka Ivanu, koji mu je pojeo meso u gulašu, a ostavio mu samu vodu. Naslanjajući se na teme iz seoskoga života i posvećen analizi mentaliteta seoske sredine, tek rijetko donosi urbane teme, a jedna je od njih „Šiling i groš“, za koju se može istaknuti da je jedna od njegovih proza koje „u stanovitom smislu svojom porukom prekoračuju okvire lokalnog zavičajnog miljea i zadobivaju univerzalan smisao“ (Lukežić 1995:190).

Bintingerova uloga u javnome životu u Austriji 1947., kad pokreće i uređuje *Naš tajednik*, uz Horvatovo uređivanje kalendara *Gradišće* i Horvat–Preč–Blazovićev *Crikveni Glasnik Gradišća*, jedna je od najbitnijih u očuvanju hrvatskoga identiteta (kako smo već istaknuli) u vremenima velikih povijesnih promjena nakon Drugoga svjetskog rata. Pišući o pokretanju *Crikvenoga Glasnika Gradišće*, Štefan Horvath najbolje opisuje situaciju: „Nije bilo jednostavno tiskati, izdavati Glasnik u onom vrmenu i to u

ruskoj zoni. Glasnik je bio novorođeno dite, golo, gladno i boso. Glasnik je živio uvijek u strahu. Ruska komandantura je odlučila život Glasnika, ili uopće život Glasnika. Nije bilo struje, nego stinje petrolske lampe je pomagao uredniku sastavljati pojedine brojeve.“ (Horvath 1985:104). Ostvarujući se kao publicist i urednik, Binting započinje u to doba svoj prozni opus, koji svojim humorom dijelom kao da se suprotstavlja tomu tmurnom vremenu okupacije, a koji je u konačnici nevelik jer se zbog bolesti ubrzo povlači iz javnoga života. Njegova kratka priča nastavlja Horvatovo pripovijedanje, koje se između ostalih može vezati i za nasljeđe koje „budućim kratkim pričama otvaraju intrigantno poantirane crtice Frana Mažuranića (...)“ (Sablić Tomić 2012:57). Već je Horvat u dijelu svoga opusa maknuo „tezu“ iz pojedinih humorističnih crtica, kao npr. u crtici „Popiševanje ljudi“ (zbirka *S perom kroz selo i život* (1923. – 1941.)) ili u crtici „Kad se šecem po selu...“ iz *Velikih i malih*, a upravo na taj dio Horvatova pripovijedanja naslanja se Binting proznom nizom koji je ispunjen pitkim humorom i katkada ironijom i na svoj račun. Unoseći u svoju kratku priču humor koji crpi iz stvarnih životnih situacija, Binting izgrađenim vlastitim stilom i jezikom otvara nove mogućnosti književnoga izraza i tematike gradišćanskohrvatske književnosti u poraću. Ukazujući svojim humorom blago ironično na neke ljudske mane i slabosti i ismijavajući ih (ne ustručavajući se u toj analizi introspekcije, kao u prozama „Da samo znate, kako je dobar krumpir“ i „Molitva na Novo ljetu“), dotaknuo se mnogih pojava života. Odbljeske njegova stvaranja naći ćemo i u suvremenoj gradišćanskohrvatskoj književnosti, kasnijem Blazovićevu kalendarskom štivu („Ata-tata-ta i Ha“ i „Ata-tata-ta i nje susjede“), a možda jedini tu njegovu humorističnu crtu dosljedno nastavlja Joško Weindinger, kako u svom proznom opusu, tako i u drami.

Adalbert/Bela Schreiner (1915. – 2005.)

Adalbert Bela Schreiner rođen je u Dolnjoj Pulji 1915. godine kao seljačko dijete. Završio je pučku školu u rodnome mjestu „glavnu školu u Štamperku u gimnaziju u Hollabrunnu, kade je maturirao 1935. ljeta.“ (Čenar 1988:63). Ritam i dinamika njegova života ubrzavaju se na studiju „na Bogoslovskom fakultetu u Beču. 1939. ljeta morao je na vojsku; u boju je pak brzo nastao oficir.“ (Čenar 1988:63). U gimnazijskim danima započinje pisati „objavljujući u *Hrvatskim novinama*, kalendarima, i drugim periodicima. (...) U *Hrvatskim novinama* objavio je tako priče ‚Gorski Vuk‘ i ‚Na straži‘ (1935), te putopis ‚S kolcem i šatorom kroz Ugarsku‘ (1938); u kalendaru ‚Naša domovina‘ članak o omladinskom izviđačkom pokretu ‚Izvidnici (skauti, čerkici)‘ (1936), te pripovijesti ‚Marko‘ (1939.) i ‚Zgubljen‘ (1940.)“ (Lukežić 1995:192). I njemu je kao i generaciji hrvatskih književnika rođenih otprilike u isto vrijeme (Kovačić, Kaleb, Marinković i dr.) rat prekinuo književno djelovanje. Bela Schreiner nakon ratnoga iskustva nastavlja sa svojim književnim radom i već kao prozaik (a tako isključivo piše) javlja se u obnovljenoj periodici u Gradišću nakon Drugoga svjetskog rata. Ignac Horvat mu objavljuje u kalendaru *Gradišće kalendar* 1946. novelu „Zvezda morska“ i povijesnu novelu „Seljačka buna“, gdje tematizira već obrađeni povijesni događaj u hrvatskoj književnosti u Mirka Bogovića (povijesna drama *Matija Gubec, kralj seljački*) i Šenoa (povijesni roman *Seljačka buna*). Schreiner piše novelu u kojoj dokumentarno-

beletristički ukratko iznosi najvažnije detalje seljačke bune u Hrvatskoj. Glavno je Schreinerovo polazište Tahijeva brutalnost. To isto ćemo naći i u Bogovića (Tahi se ne uspreže osvetiti Gupcu premda mu je spasio život u lovu), a u Šenoa uz dijelove samoga romana *Seljačka buna* napose se tematizira Tahijeva brutalnost u povjestici „Prokleta klijet“. U Schreineru sve počinje sukobom i ubojstvom Tahijeva seljaka Martina Gusetića: „Da te ja naučim poštenja, ludjak! zaškriplje gospodar sa zubi ter pogna konja svoga na seljaka. I nemilosrdno padne žilavo remenje korbača preko lica i glave bez obrambe stojećemu. A i konj zagazi tvrdim kopitom na prsa seljaka.“ (Schreiner 1946:81). Schreiner donosi u središnjem dijelu svoje novele seljačku tužaljku na muku koju im zadaju feudanci, i to iz usta staroga Gusetića, u Šenoa to je Martin Gušetić: „(...) što Sava ne odnese, pojede gospodska daća, što daća ne pojede, ugrabi provizor, pa ako si štogod sakrio od provizora, pojest će ti tu zadnju mrvicu požunska štibra. Kad ti je žito dozrelo za srp, zovu te hajd žanji gospodski klas; kad je vrijeme orati, tjera te varmeđijski sudac da ideš pod Ivanić ili Koprivnicu šance kopati (...)“ (Šenoa 1964:36). U Schreinerovoj „maloj“ „Seljačkoj buni“ stari Gusetić se tuži na jadan položaj seljaka u društvu ovim riječima: „A sada ne znaš, šta je tvoje i šta je tudje. Vlastelinu davaš zob, pšenicu, muku, vino, oranje i težake. Kad dojde Božić, nosiš mu guske, hlibčace, šunke i jaja. Kad dojde Djurdjeva, plaćaš mu novac. Do Martinje ideš mu bezplaćno na radu. A u Miholji voziš mu najveći del svoje žetve u utvrdjen dvorac.“ (Schreiner 1946:82). Ovdje je evidentno da je sadržaj seljačke muke autor napravio prema životu i običajima svojega kraja. Schreiner je u kratkome tekstu o buni beletrizirao još i dio dogovora oko ustanka seljaka, a povod je smrt Gusetića: „Znate za smrt vridnoga Gusetića. Čuli ste za Ivana Saboa, koga je bosoga i gologa gonil po zimi u Dolnje Stubice, kade ga je dal okovat u lance. Siromah je ovde od zime glada i žaje, bez duhovnika, za koge je pred smrću prosil, poginul.“ (Schreiner 1946:82). U drugome se dijelu teksta ukratko donosi okvir bune (u Hrvatskoj, Štajerskoj i Kranjskoj, ali „Seljaci se bunu i u Austriji i u Njemačkoj.“), glavna obilježja bune i njezino značenje u smislu borbe za ljudska prava: „Bil je ovo općinski ustanak suprot njevih plemenskih gospodarov, da si izvojuju svoja stara prava i slobodu.“ (Schreiner 1946:83). Zadnji dio teksta sačinjavaju povijesne realije i Schreinerov komentar u smislu povezanosti toga događaja sa suvremenim zbivanjima: „U spominjanju hrvatskoga naroda ostal je ov narodni mučenik kot zaštitnik staroga prava, svakoga človika za uredan žitak, kot zaštitnik malih i borac naroda suprot velikanom i vlastodršcem. Pod njegovim imenom sakupili su se borci naroda i u najnovije vrime, da potaru moć nasilnjakov u našoj dobi. I njihova borba bila je uspešna.“ (Schreiner 1946:84). Zanimljivo je da se nakon Drugoga svjetskog rata, često igrala u Hrvatskoj i drama *Matija Gubec, kralj seljački* Mirka Bogovića, baš zbog želje ondašnjega režima za identifikacijom suvremenih događaja s povijesnim ustankom seljaka iz 16. stoljeća. Osobito su cijenjene zadnje poruke Bogovićeve teksta da će opet jednom ustati kralj seljački. Čini se da je ova povijesna tema otvorila daljnji put Schreinerova središnjeg dijela opusa. Naime, u istome godištu kalendara, dakle prvom iz 1946., izašao je i nepotpisani tekst (možda Schreinerov) u rubrici „Zanimljivosti“ – „Otkriće Lomonosovljeve zemlje“ s podnaslovom „Ruski brod spasava naše mornare u polarnim krajevima“, u kojem se opisuje polarna ekspedicija koju je poduzela Austrija 1872. s brodom Tegetthoff. U tekstu se navodi sljedeće: „Čitava posada *Tegetthoffa* brojila je 18 ljudi, a od toga je 10 bilo Hrvata (...) Dakle od 11 mornara 10 je bilo Hrvata. Pra-

vom onda neki nazvaše ovu ekspediciju, hrvatskom polarnom ekspedicijom“ (Schreiner 1946:171–172). Upravo je njegovo prvo veće objavljeno prozno djelo pustolovni roman *Probijanje u vječni led*, tiskan kao „do sada jedini omladinski roman takve vrsti u manjinskoj literaturi“ (Bencić 2010:141). Schreiner je osmislio svoju strukturu kao trodijelnu. U prvome dijelu opisuje izlet na Krk, gdje je ručao u gostionici Bijeli medved u Martinskoj. Ondje je ugledao sliku Julijusa Payera, vođe ekspedicije, s njegovim vlastoručnim potpisom koju je darovao Anti Zaninoviću, jednomu od svojih mornara. Zagolicala su ga povijest i sudbina slike, kojoj nije bilo lako ni ostati na zidu tijekom promjena različitih vlasti: „Posle velikog rata, kad su Austrijanci ostavili Dalmaciju, došli su za njimi tudji žandari u naše selo. Bili su Srbijanci. Njihov komandant je tražio, kad je zagledao austrijskog oficira, da ju odmah skinemo s mjesta i da se uništi. Rekao je da u novoj državi nema više mjesta za austrijskog kapetana. Djed to nije učinio. (...) Komandant straže se upita u selu i kad čuše, da je djed pričao samo istinu o ekspediciji prije 50 godina, ostavili su žandari sliku, gdje je bila.“ (Schreiner 1971:16). Upravo je u ozračju otoka Krka, tj. Martinske i dojma iz pripovijesti krčmarice koja je bila unuka mornara koji je bio u ekspediciji te je nakon povratka otvorio gostionicu dobio poticaj za svoju pripovijest. To čuvanje uspomene na ulogu Hrvata u glasovitoj austrijskoj ekspediciji za koju nije znao probudili su znatizelju i tako je krenulo istraživanje samoga putovanja: „Kad se vratim u Austriju, čitat ću sve ono, ča nadjem o ekspediciji Payera i o njegovim hrvatskim mornarima, da budem više znao, nego sad. Veselim se veoma da vi ovdje u Martinskom tako visoko držite uspomen na ovoga čovjeka i da po tako dugo godina uvijek još visi njegova slika na časnom mjestu vaše kuće.“ (Schreiner 1971:18). Onda slijedi poglavlje „Pripravljanja“, gdje se donosi priprema samoga vođe ekspedicije Payera, koji je istraživao u Dolomitima ledenjake, a sudjelovao je i u njemačkoj ekspediciji koju je 1870. vodio Petermann na Grenland. Sljedeća poglavlja prikazuju sam tijekom ekspedicije: „Zbogom, Evropa“, „Zarobljeni u ledu“, „Payer, posada i brod“, „Zemlja, zemlja...!“, „Do rta Beča“, „Voda daje žitak“, „Vraćanje u domovinu“, a „Zaključak“ donosi neka autorova poslijeekspedicijska razmišljanja, koja ipak sadržajem povezuju onaj tekst iz kalendara *Gradišće* za 1946. i roman. Naime, govoreći o sudbini i vlasništvu nad ovim otocima, navodi kako su Rusi (Sovjeti) zauzeli otočje 1926.: „Ar po svitkom boju bili su maloj i sad rascjepanoj Austriji ovi nenaseljeni otoci nepristupljivi, ka dviše nije imala sama svojih brodov.“ (Schreiner 1971:166). Navodi i činjenicu preimenovanja otočja: „Neki njihovi učenjaci su sad predložili [misli se nakon Drugoga svjetskog rata, op. R. B.] da imenuju ove otoke, Zemlja Lomonosova“, po jednom njihovom učenjaku. No i ovo se ime nije dalje proširilo i nije konačno ostalo. Tako se upotribe i dandanas ono ime i kod Sovjetov, ko im je dao prvi austrijski otkrivač, po rusku najme, Zemlje Franca Jožefa. Na svoji državni karta prihvatili su i Sovjeti ista imena otokov, zalivov, rtov i ledenjakov, ko im je dala pred 100-timi leti ekspedicija iz Austrije.“ (Schreiner 1971:166–167). Očito da je pedagoški duh u Schreineru dao oduška sadržaju „Zaključka“. No središnji je dio ovoga romana poglavlje „Payer, posada i brod“, u kojem se opisuju sastav i djelovanje posade, napose Hrvata (kojih je bilo 13, od posade od 24 člana), uključujući i imena pasa koji su vukli saonice. U hrvatskoj književnosti ovo je drugi tekst o polarnoj ekspediciji u kojoj su sudjelovali Hrvati. Prvi (*Hrvati na ledenom moru*) je napisao Petar Kuničić, tada učitelj pučkih škola u Visu. Njegov je tekst objavljen 1893. tiskom i nakladom Knjižare Lava

Hartman (Kugli i Deutch) u Zagrebu. Ovaj putopis, kako ga je žanrovski označio Majhut (usp. Majhut 2005:339–340), „dijelom se nastoji (ali i po samoj građi) približiti konvenciji pustolovnog romana“ (Bacalja; prema Majhut 2018:64). I u slučaju davna Kuničićeva prikupljanja građe bio je temelj Payerov dnevnik i nakana da se prikaže uloga hrvatskih pomoraca, a zanimljivo je da je i on došao do Ante Zaninovića: „Bez obzira što je svoje pripovijedanje temeljio na izvješću Julijusa Payera o ekspediciji u sjeverna područja pod Weyprechtovim i Payerovim vodstvom, Kuničićeva namjera prikaza ekspedicije iz očista hrvatskih članova ekspedicije (svih odreda mornara, s Petrom Lusinom iz Cresa, trgovačkim kapetanom, kao glavarem družine) ne samo da je diktirala izbor građe već je Kuničića poticala i na vlastita istraživanja, o čemu svjedoči i pismo Ante Zaninovića u kojem na Kuničićev upit detaljno opisuje svoj pad u ponor u ledu i spašavanje te ispravlja pogrešne navode iz Payerova izvješća (78.)“ (Majhut 2005:338–339). Očito da je u jednome trenutku naše ugledne učitelje Petra Kuničića (završio je Učiteljsku školu / Ilirski preparandij za narodne učitelje u Arbanasima kod Zadra školske godine 1884./1885., usp. Bacalja 2018:53) i Adalberta Belu Schreineru fascinirala uloga hrvatskih mornara u glasovitoj austrijskoj ekspediciji u polarni krug i potaknula ih da napišu svoja djela koja su namijenili popularnoj literaturi (temeljeći tekstove na pustolovini), kao štivo za mladež. Upravo vrijednost Schreinerova teksta Lukežić vidi u namjeni: „*Probijanje u vječni led*, premda nema mnogo toga što nazivamo ‚pravom‘ literaturom, ipak ima stanovitu književno-povijesnu vrijednost budući da u gradišćanskohrvatsku prozu unosi žanrovsko i tematsko osvježanje, te kao ‚roman za mladinu‘ predstavlja značajno ostvarenje gradišćanske zabavne literature.“ (Lukežić 1995:194). Središnji je dio Schreinerova pripovjednoga opusa roman *Skok konjića*. Riječ je „o povijesnom ali i podjednako tako i psihološkom romanu jer pisac zadire duboko u podsvijest svojih junaka (...)“ (Lukežić 1995:194). Prema izabranoj temi (Drugi svjetski rat) Schreiner je ostao vjeran povijesnoj tematici, koju je realizirao i u popularnome romanu za mladež *Probijanje u vječni led*, te nastavlja niz koji je započeo 1946. svojom dokumentarističkom novelom ili povijesnom i poučnom novelom/dokumentom „Seljačka buna“. Roman započinje opisom putovanja vojske iz Beograda prema Beču i već na samome početku, a zapravo kraju (radnja romana događa se 1944., kada se zna kakav će biti ishod jer nacisti i njihovi saveznici gube na svim frontovima i nalaze se u fazi povlačenja), poglavljem „Brzi vlak za front“ (SF), opisuje se uključivanje glavnoga junaka poručnika Marića u provedbu opasnoga putovanja po prostoru koji drže pripadnici partizanskoga pokreta. Marić putuje iz Kragujevca u Banju Luku, gdje će se priključiti svojoj postrojbi. U drugome poglavlju, „Za dom – spremni!“, izravno govori o položaju Nijemaca u ratu, odnosno o izgubljenome ratu o kojem razmišlja nakon susreta s mladim ustaškim oficirima: „Nije izgovorio to, da su dali nimški zgubitki kod Stalingrada i na Dnjepru, pojava Amerikancev u Siciliji i napredovanje na talijanskom frontu, kapitulacija Italije i pogibelj druge fronte u Francuskoj partizanom najveći pogon.“ (Schreiner 1997:26). I mladi ustaški časnik i mladi njemački časnik Marić iz Gradišća jednako razmišljaju o ratu, tj. o tome da to nije njihov rat: „I meni je teško kao Hrvat u njemačkoj uniformi. Zašto da se borim? Da nas odsele iz Gradišća nakon četrinsto godina u opustošene vaše krajeve kad pobjede konačno Nijemci, je li?“ (Schreiner 1997:27). Većina u vlaku (a ističe sastav: „18 oficirov, 56 podoficirov i šaržev i 426 vojakov svake vrsti“) ide na dopust i imaju, broji leutnant

Marić, samo 102 puške, 26 mašinskih pušaka, 13 pištolja i svatko dvadesetak metaka, što nije dobro zbog opasnosti koje vrebaju područjem Slavonije kojim moraju proći. Roman počinje dinamično, ukrcavanje na vlak na kolodvoru u Beogradu, gdje se kreće sila vojnika i različite pratnje i putnici. Iz toga se meteža radnja seli u kupe vlaka, gdje manja skupina vojnika i časnika na čelu s Marićem vodi razgovor o Titu i na neki način Schreiner uvodi u radnju glavnu temu romana, a to je akcija koju su Nijemci proveli pretkraj rata – pokušaj hvatanja čelnika partizanskoga pokreta Josipa Broza Tita u Drvaru. Kako je roman autobiografski – Schreiner je bio u ratu i borio se na strani Nijemaca – autor donosi sjećanja s puta puna dokumentaristike: „I zaista zagleda na njihovu vlaknu novu, jaku lokomotivu, ka je bila pod parom. I pred njom bila su zakvačena dvojna teretna kola s pijeskom. Ča koristi ovakovo osiguranje, kad upotebljavaju partizani mine s povukom? To su doživili sami na svojem tijelu ovu noć.“ (Schreiner 1997:47). Na putu u Zagreb Schreiner detaljno opisuje situaciju i ratnu zbilju: „Kolodvor Okučani je Marić dobro poznao. (...) Mala, žuta zgrada, ka je jur stala od vrmena stare Austrijske monarhije nije mogla preuzeti sve službene uređaje Nimške vojske, ki su nastali potribni. Zato su postavili Nimci u blizini dvi prostrane barake, da bi tim odstranili najveće mankanje prostora.“ (Schreiner 1997:49). Schreiner opširnije crta Okučane jer je to upravo mjesto iz kojega ide prema svome cilju, Banjoj Luci, gdje se treba priključiti svojoj postrojbi, a poglavlje je datirano („Početkom prvoga tretoga četrdesetčetvrtē“): „Isprobana u mnogi bitka vrijedila je Prva gorska lovačka divizija kao ognjogasci. Porinuli su nju uvijek tamo, kade je gorilo. Da napada, da pojača, da osigurava ili ča je bilo najvažnije, da izvuče opkoljene jedinice, ke su se borile za svoj opstanak.“ (Schreiner 1997:50). Tu Marić napušta vlak i traži prijevoz do Banja Luke te roman prati junakov put prema Banjoj Luci. Schreiner se u pripovijeda- nju stalno referira na ono što je učinila Austrija u tome prostoru dok je vladala, pa tako ističe prisutnost Austrije u Posavini: „Za gradićem Stara Gradiška, u kom je ležala posada Domobrancev, se dizala cesta prema željeznomu mostu na Savi. Ovoga su sastavili još inženiri Monarhije.“ (Schreiner 1997:54). U Banjoj Luci je Marića čekalo promaknuće – tako da je postao natporučnik – što mu ga je za kaznu uručio general Rendulić, kojega je u Kragujevcu na nekoj vježbi bojevom municijom nehotice ranio. Ovdje general korpusa nabraja sve što je kroz život prošao Marić/Schreiner: „Bogoslov, filolog, historičar, geograf, akademski ispit za tumača za ruski i srpskohrvatski jezik. Na bojnopolju u Belgiji, Francuskoj, i Ruskoj. Od 42. ljeta oficir. Ranjen pred Stalingradom.“ (Schreiner 1997:62). Mariću daju zadaću da pronađe gdje se skriva Josip Broz Tito i gdje je njegov štab. Onda se prati njegov premještaj u grupu Brandenburg, gdje se pripremaju za tajno prebacivanje na teritorij koji je u rukama partizanskoga pokreta. Priprema je puna dinamike i njemački obavještajci preuzimaju identitete partizana, tako je *oberleutnant* Hans Marić dobio identitet Mile Popovića, partizana kojega su Nijemci zarobili, a koji je bio u pratećem bataljunu Josipa Broza Tita, dok zapovjednik Kreuth uzima identitet Jovana Nikolića. Usto Kreuth, kako bi vjernije izgledao, sebi radi i lažnu grbu. Tako prerušeni odlaze u tajnome, špijunske zadatku na teritorij Bosne koji drže partizani. Junak romana se priprema na najgore, pa piše i oprošajno pismo roditeljima ako mu se što dogodi. No vjeruje u život jer ga u tome drže molitva i čvrsta vjera koju je dobio od majke: „Kao i ona, tako je i on čvrsto vjerovao u moć molitve. Jur većiputi tokom boja je čutio, kako je neka nevidljiva, moćna ruka nad njim.“ (Schreiner 1997:80).

Brandeburgovci su sve pripremili – i kurirsku kapu i odoru kurira Mile i tako je Hans Marić, kad se povukao u svoju sobu, postao partizanski kurir. Tajni zadatak započinje noćnom vožnjom Banjom Lukom do posljednjih straža prema partizanskome teritoriju. Schreiner ni ovdje ne popušta svoju povijesnu besjedu, pa objašnjava situaciju u ratu i odnos Hrvata i Srba: „Pred Prvim svitskim bojem živili su Srbi posebno u svojoj kraljevini i nekako su zaostali bili u kulturnom i gospodarstvenom pogledu za Hrvati i Slovenci, ki su pripadali Austro-Ugarskoj monarhiji. Po raspadu Monarhije i po osnivanju skupne države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca' se još nazivalo hrvatsko ime ravnopravno srpskomu. Ali po osnovanju, Jugoslavije' razbili su negdašnje starovječne granice pokrajini i tako brisali jedninu naroda.“ (Schreiner 1997:94). Nadalje situaciju crta i proglasom NDH-a i dolaskom Pavelića, otporom partizana te ustanovljenjem NOV-a („Narodne Oslobođilačke Vojske“), njegova organiziranja i djelovanja: „Partizani priskrbili su si svoju opremu, oružje i municiju kroz napade na Domobrane, regularnu vojsku Hrvatske, na Talijane i na Nimce. Dijelom opskrbljivali su je i saveznički avioni. Najveću podršku našli su kod seljakov, pastirov. Tako je bila u prvom redu partizanska borba seljačtva suprotiv upadačev, fašistov, okupatorov i njihovih pomagačem.“ (Schreiner 1997:95). Ovim se iznošenjem povijesnih fakata i Schreinerova tumača situacije gubi i raslojava čvrsta i dinamična priča samoga romana. To je u skladu s ostalim Schreinerovim pripovjednim djelima, gdje se uvijek umeće komentar, bilo povijesnih događaja ili povijesti ili se umeće u sam pripovjedni tekst neki proživljeni događaj (kako smo istaknuli u analizi njegove *Seljačke bune i Probijanja u vječni led*). No roman poprima dinamiku nastavkom radnje u kojoj se njemački obavještajci dobro snalaze u prvome susretu s partizanima i prikupljaju podatke o tome gdje se nalazi vođa partizana. Doznaju za Drvar i to da će biti proglašen glavnim gradom oslobođenoga teritorija koji drže partizanske postrojbe. Opisuje susret s četnicima i ljutnju Drage, njihove pratiteljice koja ih mrzi: „U meni s ruši svit, kad vidim, da s njimi siješ. Ako si Hrvat, toga činiti nećeš. Hans Marić, i ti si izdajica našega naroda!“ (Schreiner 1997:105). No obavještajac Hans Marić odgovara pragmatično: „– Draga, zasad sam vojak. Ne moremo si izabrati, ča želim činiti ili ne. Poslušati moram!“ (Schreiner 1997:105). Susret s Dragom, međutim, mijenja Hansa i sad kada su se trebali vratiti nakon izvršena izviđanja u Banju Luku s informacijama o stanju u partizanskoj pozadini (njih opskrbljuju saveznici bacajući im iz aviona oružje, municiju, odore i dr.), ona mu govori o tome da prebjegnu partizanima jer ga prate sami Brandeburgovci zbog njegova imena. Usto mu govori o propasti njemačke ratne mašinerije koja gubi na svim frontovima. Shvaća da je Draga dvostruka špijunka i da radi i za partizane. Draga bježi, a oni se vraćaju nakon dvodnevna izviđanja natrag u grad. Marić je upoznat sa svim što planiraju Nijemci novim borbama. Sve je u strogoj konspiraciji, a njemu je pripala dužnost da s jednim vodom Brandeburgovaca zauzme i čuva željezni most na ulazu u Jajce kako bi u grad mogli proći njemački tenkovi. Trebaju svladati partizanske straže i spriječiti da se most sruši postavljenim eksplozivom. I u zauzetoj Jajcu Hans/Bela nalazi sadržaje povijesti, to je otac njegova pratitelja Alibegovića koji mu pripovijeda o Prvome svjetskom ratu i ratovanju na Soči i o tragovima Bogumila. No u povratku mu nestaje pratitelj Jerif Alibegović, koji je jednostavno nestao iz kuće. Ubrzo, međutim, doznaje što se dogodilo s njim, a o tome ga obavještava sam Jerif u pismu u kojem mu objašnjava razlog bijega u partizane. Mnogi se obrati

dogadaju u pripremi napada na Drvar. Osobito se posvećuje karakterizaciji lika Kreutha, svoga zapovjednika koji ga najprije plaši vojnim sudom (našao je da Marić čita Schnitzlera, Zweiga i Remarquu). No i on se otvara i kaže da je samo vojnik i čezne za predratnim životom. Ovdje Schreiner pomno karakterizira prekaljenoga njemačkog obavještajca: „Ja bih opet jednoč rado stao, rano u zori, kad se magle dižu nad vodom, kad se krasi rosa nad mirisavom travom, u gumeni čizma, u bistroj potočnoj vodi!“ (Schreiner 1997:147). Svi su svjesni da se bliži kraj rata i da ga Njemačka ne može dobiti: „Znate i vi kao i ja, da nas Rusi na istoku zganjaju kao zece, da se front u Italiji ruši i da na zapadu čekamo invaziju. Ta će skoro doći i mi imamo onda boj na tri fronta.“ (Schreiner 1997:148). Središnji dio romana („Skok konjića“) opisuje samu akciju pokušaja hvatanja Josipa Broza Tita. Mariću su Nijemci za predstojeću akciju opet dali posebnu zadaću. Prevoze ga iz Banje Luke generalovim avionom u Bihać. Tamo se susreće s četničkim vojvodom Gavrom, a ubrzo na bihaćki aerodrom stižu njemački avioni i jedrilice s padobrancima. Četnički je vojvoda spreman na sve kako bi se porazili partizani. Njemački se padobranci pripremaju za napad, odnosno za iskakanje, a vodi ih „major Ramek“. Vodi ih Ramek u bitku koja je na drugoj strani poznata kao „Desant na Drvar“, a pod tim imenom snimljen je u poslijeratnoj Jugoslaviji i istoimeni film. Roman plijeni i svojom dokumentaristikom jer se do objave baš nikakvi javni istupi nisu smjeli odnositi na djelovanje druge strane. Perepcija Nijemaca i njihovih saveznika bila je okupatorska, a o Titu i njegovu položaju kod Drvara govorilo se kao o mitu. Premda Marić upozorava svoje zapovjednike (Rameka) da je riječ o snažnome protivniku, nitko ga ne sluša: „Marić je vrtio glavu i kanio skočiti, kad je komandant nepovoljno presudio borbenu snagu partizanov i šalno ocrtao divizije i brigade. (...) – *Herr Oberleutnant*, ne povidajte nam bajke i ne pretjeravajte. Ne kanim da se raširi med nami pred skokom panika. Ne mislite, da će oni striljati na nas, a mi ćemo se na nje bacati kamenjem.“ (Schreiner 1997:184-185). Marić sumnja u uspjeh i to povezuje s onim što su ga učili u vojnoj školi, a to je da je nužno biti dvaput jači od protivnika kada se napada. Sam je desant nazvan *Skok konjića* (navodi se i kao Konjićev skok), a to Ramek objašnjava ovako: „Mi ćemo skočiti u sredinu, kao konjić pri šahovskoj igri usred spravišće protivnika.“ (Schreiner 1997:186). Kad je sve dogovoreno, vojska se ukrcava u jedrilice i avione, pa i Marić, koji nikad dotad nije sudjelovao u akciji s padobrancima. Kao što podvlači Lukežić, roman plijeni svojom autentičnošću i donosi „posve naturalističko inzistiranje na faktografskim detaljima“ (Lukežić 1995:195). Detaljno opisuje ulaz u jedrilicu kojom su trebali bit prebačeni u Drvar: „Kroz otvor, ki se i pri letu nije mogao zatvoriti, splaznu jedan za drugim u nje. U svakoga po deset muži. U tamnom i uskom prostoru vukla se po sredini čvrsta uzvišena debela daska. Na nju su zajahali, tisk jedan za drugim. Uz boka počvršćene ručke morali su zgrabiti se i držati pri dizanju i spuščanju.“ (Schreiner 1997:188). Dokument vremena je i pogled Hansa Marića iz jedrilice: „Prik kožne haube pilota pred njim, ki je sigurno rukovodio jedrilicom, zagleda Marić zeleni trak Une pod njimi. Cesta uz vodu bila je puna teretnjakov. To biše motorizirani regimenat 92, ki se morao probiti kroz Ripačku uzinu prema Drvaru. Sunce nad Grmeč planinom, ko se pokaže nalivo stalo je jur visoko. Avioni držali su pravac prema jugu i letili nad rijekom Unom.“ (Schreiner 1997:189). Osobit je i dojmljiv njegov opis same borbe: „Prik ovoga polja puzili su, valjali se i skalali padobranci. Iskali su sklonišće pred jakom vatrom i skupinu svoje jedinice. Neke

jedrilice su gorile. Gorio je jedan transporter preko Unca i vukao za sobom crn rep dima. Med razvalinama kričali su ranjeniki. Dvi kuće nablizu su stale u plamenu.“ (Schreiner 1997:192). Detaljno opisuje i najžešće poprište oko mosta: „Nekoliko zviždajući granatov PAK-a, nekoliko rafalov automatskog FLAK-a pomelo je čitav drugi vod s ceste ili mosta. Nigdor već *nij stajao* i nigdor već *nij bižao*. Na oko 20 metrov dužičkom mostu spravi se kup iz človičjih truplov. Ogradu raščišu metki, da se prevrne.“ (Schreiner 1997:197). Među poginulima je i zapovjednik Ramek, koji je kao na manevru jurišao s revolverom preko brisanoga prostora i tamo je od granate raznesen u komadiće. Marić kao prevoditelj (to je bio njegov zadatak) obilazi sve položaje i prevodi; u jednome su trenutku u stožer doveli i engleske i američke zarobljenike. No Nijemci nisu uspjeli zarobiti Josipa Broza Tita. Pobjegao im je iz špilje i ostavio svoju odoru: „Jedan padobranac našao je generaluniformu Tita. Biše sivozelena, sa zlatim rubom na ovratniku i zlatom požnorana na rukavi.“ (Schreiner 1997:205–206). Marić u predahu od borbe (njemački su padobranci opkoljeni u Drvaru) i dalje upozorava na pogubnost akcije i promašenu organizaciju jer je trebalo imati puno više vojnika da bi se postigao uspjeh. Ovdje je isto pokazana Marićeva osuda Hitlerova ratovanja i njegove nesposobnosti: „Su jur svi naši odgovorni oficiri išli na lepak prokletome šantavcu i hvališi u Berlinu, ki prodikuje: Pobit ćemo je našim srcem. (...) Ali po katastrofi u Stalingradu, koj sam sam božjom pomoću pobignut mogao, već ne vjerujem. Onda je Adolf morao napustiti čitavu armiju, oko 350.000 svojih najboljih borcev.“ (Schreiner 1997:223–224). I njegov sugovornik, pripadnik SS-a, isto misli – vojska je demoralizirana i umorna od rata, kraj rata je i on smatra da se pobjeda ne može ostvariti: „– Vi ste hrabren človik, *Herr Marić*, da se usudjujete meni, SS oficiru, očitovati vaše najtajnije misli i bojazni. A ja vam otvoreno velim, da mislim slično vam: Da je naša stvar, za koju se borimo jur zgubljena!“ (Schreiner 1997:225). Tijek je borbe neizvjestan i raspravlja se o mogućim rješenjima. Kopnena vojska i motorizirane postrojbe nisu stigle. Do Bihaća je 80 kilometara, a do Srba, gdje je zaustavljena kolona njemačkih tenkova, 30 kilometara bez puta. Dvoji se i o predaji partizanima. Šalju i glasnike na drugu stranu ne bi li se dogovorili o poštedi. No sutradan, 26. svibnja, stvar se mijenja; njemačka kopnena vojska je blizu Drvara. Otkriva se tko su padobranci, sve redom kažnjeni vojnici i degradirani oficiri, kojima je obećano da će biti oslobođeni kazni ako akcija uspije. Detaljno se opisuje i bombardiranje američkih letćih tvrđava, a onda put natrag na kamionima prema Bihaću. Schreiner pomno bilježi događaje i slike s opasnoga puta: „Po uri vožnje stignu na vrh prelaza. Ovde se nalazila stanica uskog kolosijeka, ki je peljao iz Drvara. Mala kamena zgrada je bila ruševina, a i drivene kuće nablizu bišu popaljene. Smrdilo je po ugašenom ognju kao u blizini ugljenarov. Kolona *nij postala*. Kad se cesta počela spuščati pohitrili su teretnjaki vožnju.“ (Schreiner 1997:247). Inače, njegov je pripovjedni tekst zasićen karakterima koje susreće na putu, sad govori o vozaču kamiona u koji su smješteni, o njegovoj vjeri. No prvi je vozač pao pogođen metkom u glavu. Nakon što se kolona izvukla Marić je ostavljen s dijelom kolone sam na cesti. Pokušavaju se probiti, ali su zarobljeni. Roman prati sudbinu Marića u partizanskome zarobljeništvu, a prvo što su im učinili jest to da su im skinuli uniforme i cipele i nagnali ih da hodaju bosonogi po kamenju. Na putu su ih nekoliko ubili. Mariću je život spašen, a isto se izborio za život mladoga Leitnera. Ostali pripadnici SS-a su strijeljani. Marić je predan na čuvanje didu Marku. Sedamnaesto poglavlje romana i

nosi naziv „Dida Marko“. Sad se crtaju život i ratovanje na strani partizana, Hans Marić susreće nove zarobljenike, pa im objašnjava zašto dobro govori hrvatski jezik: „Tisk uz mađarsku granicu ima oko 40 sel, u ki se još i danas govori, uči i moli po hrvatsku. Ja sam odanle. Ako se srićno domom vratite, dojdite u ta kraj. Zovu ga Burgenland.“ (Schreiner 1997:285–286). Hans Marić je jako zahvalan didu Marku jer bi bez njega davno bio izgubio život. Nekako se sprijateljio sa starcem i vjerovao je da će upravo uz njega preživjeti. I dida Marko bio je u austro-ugarskoj vojsci na Soči u *Ličkoj regimenti*. Posljednje poglavlje, „Tito se izvuče“, donosi epilog bitke koja se vodila za zarobljavanje Josipa Broza Tita kao i Marićev susret s Josipom Brozom Titom. Na kraju ratovanja Hansa Marića pojavljuje se i Draga i opisuje povlačenje Josipa Broza Tita prema Visu. Sve je završilo, partizani su taktikom razvlačenja njemačkih postrojbi oslabili napade i zbunili Nijemce jer su ovi mislili da je Tito još tu. Zarobljeni Hans Marić nastavlja put s didom Markom prema teritoriju koji drže partizani.

Roman ima čvrstu strukturu romana lika koji donosi povijesnu tematiku. Okosnica je pripovijedanja sudbina mladoga gradišćanskog Hrvata Hansa Marića, koji je unatoč teškome položaju njemačkoga vojnika i zarobljavanja u žestokoj borbi ipak zbog svojega vladanja i podrijetla (ali i molitve) preživio ratnu kalvariju u ratu koji nije bio njegov. Svakako je Schreiner imao pred sobom i značajne poticaje u poznatim svjetskim ratnim romanima, što se dijelom i doznaje iz Marićeve literature koju je uzeo iz knjižnice u Banjoj Luci i zbog koje mu se njegov zapovjednik Kreuth kao grozi: „– Tri ljeta zatvora za ovo. Najmanje! Zbog razbijanja borbenog duha nimške vojske, zbog razrovanja morala nimškog naroda. Glej: Artur Schnitzler: *Der Weg ins Freie!* (Put u slobodu), Stefan Zweig: *Ungeduld des Herzens!* (Nestrpljivost srca), Erich Maria Remarque: *Im Westen nichts Neues* (Ništa novoga na zapadu).“ (Schreiner 1997:144). Čvrsta fabula, dinamika ratnoga romana, s puno obrata, borbi i s preciznim opisima događaja čini ovaj roman možda najuspjelijim romanom gradišćansko-hrvatske književnosti i Schreinerova svrstava među vodeće prozne pisce koji je ovim štitom „čitateljima želio pružiti objektivnu sliku ratne stvarnosti, kloneći se bilo kakve idealizacije“ (Lukežić 1995:195). Mogli bismo zaključiti jednom Barčevom mišlju koja se može odnositi i na ovu misao Lukežića o objektivnosti: „Izvor je umjetnosti u osjećaju, a ne može da neko čuvstvo iskreno osjeti onaj koji nije sam osjetio dodira sa stvarnošću.“ (Barac 1935:202). Schreiner je duboko doživio i proživio povijesne događaje romana, nije kao u ostalim svojim radovima samo nadahnut poviješću, nego je o povijesti pisao uronjen u događaje davši nam životni roman *Skok konjića*, koji je sad s jednoga drugog motrišta (s druge strane, koja se u svim tekstovima nakon Drugoga svjetskog rata u bivšoj Jugoslaviji naziva neprijateljskom) promatrao događaje koji se vezuju za Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije. Tematika koja se u hrvatskoj književnosti, odnosno u hrvatskome romanu javlja 1948. sa *Sinovima slobode* Josipa Barkovića, koji je u duhu sorealističke matrice „stvorio karakteristične likove/tipove koji mogu odgojno djelovati na čitatelje te prožeo svoje djelo jasnom tendencijom i ideološkom porukom.“ (Nemec 2003:10), u Schreinerovu je romanu samo „okvir unutar kojeg se odvija istinska ljudska drama podvajanja i svatko ponaosob mora osjetiti i doživjeti svoju vlastitu katarzu“ (Lukežić 1995:194). Na određenje tipologije Schreinerova romana mogao bi se odnositi Nemecov zaključak kad piše o romanesknome diskursu iz

Domovinskoga rata: „Činjenica da je pred nama svijet viđen očima ljudi koji su sve to doživjeli osobno, na svojoj koži, daje diskursu rata osobitu snagu i težinu. Pritom se u poetičkom smislu često približujemo konceptu ‚neizmišljenih romana‘, ‚romana istine‘ i ‚preslikane zbilje‘, odnosno romana-dokumenta i romana-kronike (...)“ (Nemec 2003:413–414).

Franjo Feri Sučić (1918. – 2012.)

Franjo Feri Sučić počeo je prije Drugoga svjetskog rata pisati prigodne pjesme u Beču, gdje je djelovao kao član i tajnik Hrvatskoga gradišćanskog kluba (Benčić 2010: 130; Krpan 1988:217). Bogati društveni rad realizira kao suradnik i urednik *Našega tajednika* (kasnije *Hrvatskih novina*), koji uređuje od 1951. do 1968. godine. Novinarstvom se, kako ističe, počeo baviti nakon što je upoznao Franza Bintingera u Beču: „A kad je dr. Bintinger počeo s izdavanjem ‚Našega Tajednika‘, imao sam u gostoljubivom Bintingеровom domu u Beču dosta prilike, da se upeljam i u način, kako se pišu jedne novine, kako se prave korekture, ki znaki se imaju staviti za slagara itd.“ (Sučić 1985:135). Usto je i pokretač i urednik *Naše Zore* od 1961. do 1962., gdje je o svome trošku tiskao četiri broja. Suurednik je kalendara *Gradišće*, a nakon smrti Ignaca Horvata preuzima uređivanje kalendara za nastupajuću 1974. te ga uređuje do 1988. godine. Za vrijeme Sučićeva uredništva kalendar otvara vrata novoj generaciji književnika. Tako se svojim prilozima pojavljuju Ana Šoretić i Jurica Čenar, koji će svojim zrelim i značajnim književnim objavama obilježiti devedesete godine dvadesetoga stoljeća i prva desetljeća dvadeset prvoga stoljeća; intenzivan i uspješan rad nastavljaju kao najplodniji pisci Augustin Blazović i Antun Leopold, dok kulturu vodi Nikola Benčić. U Sučićevo vrijeme Blazović je uz niz putopisa, poeziju i kratke priče objavio i ponajbolju pripovijest „Veliki i Mali File“ (u kalendaru za 1974., 1976., 1978. i 1980.). Sučić nastavlja i onu bitnu Horvatuovu intenciju, a to je povezivanje s matičnom domovinom, pa mnogi značajni poslenici iz Hrvatske objavljuju u kalendaru tih godina. Koliko je Sučić vjerovao u snagu tiskanoga teksta i novina, svjedoči i njegov prilog „Za našu štampu“: „lako da televizija na svoj način pravi veliku konkurenciju štampi, ipak se more punim pravom tvrditi, da je štampa-tisak danas najjače oružje na svitu. (...) I mi Hrvati u Gradišću poznamo silnu moć štampe, znamo, na kolike načine se ona upotribe i protiv naših narodnih i životnih interesov. Ali znamo i to, kako rodovito bi ju mogli koristit za jačanje naše narodne svisti, za dizanje naše kulture, za postizanje većega priznanja itd. Zato je osebito nam Gradišćanskim Hrvatom potribna dobro uredjena i razvijena štampa kao dnevni kruh.“ (Sučić 1976:31). Konačno, u zadnjoj godini kalendara izražava svoju tugu zbog odumiranja hrvatskoga jezika u Gradišću i traži razlog u povijesnim mijenama koje nisu išle na ruku Hrvatima, osobito nakon pripojenja Austrije nacističkoj Njemačkoj: „No pri korak se je jur bio učinio ljeta 1935. kad je općinski tanač odstranio hrvatski kao drugi podučavni, nastavni jezik. To isto je ponovio općinski tanač 1950. ljeta. Početo od ljeta 1939. pominali su se roditelji s dicom, ka su išla u čuvarnicu, samo po nimšku.“ (Sučić 1988:32). S druge strane upućuje i na samu vrijednost znanja drugoga jezika kao bogatstva, pa i na taj način (naravno, uz bitne oznake svoga jezika kao temelja očuvanja identiteta) promovira vrijednost jezika. Također se

Sučić bavi pisanjem i režiranjem kraćih dramskih tekstova, a zasebno poglavlje njegova društveno aktivnoga rada jest i bavljenje glazbom. U tome pogledu Jerko Bezić (1995:374) zaključuje kako njegovo djelovanje utječe na „raznolikost repertoara javnih i organiziranih priredbi – a dijelom i slobodnog i spontanog pjevanja i svirke“ te ističe da njegov opus pokazuje kako je „pretežno autor i teksta i melodije, ali ima i primjera da je postojećem narodnom tekstu uglazbio novu melodiju (...) ili da je narodnoj melodiji spjevao nov tekst“. Feri Sučić je prevoditelj (preveo je *Robinzona* – riječ je o skraćenoj verziji; Berislav Majhut ističe da je prijevod izišao kao božićno izdanje u Beču u objavi Hrvatskoga nakladnog društva 1951. godine – a sa slovenskoga prevodi povijesnu pripovijest *Črna žena*, koja je tiskana u *Željeznom* 1970. godine i dr.) i priređivač različitih izdanja knjiga namijenjenih djeci. Poeziju redovito objavljuje po kalendarskim zbornicima, a opširan pregled njegova pjesništva dan je u Leopoldovu izboru *Gradišćanski hrvatski gaj*, gdje je objavljeno tridesetak Sučićevih pjesama. Kako navodi Benčić, u svojem pjesništvu govori „o prirodi, seljačkom životu, ljubavi, vjerskome životu i promjenama u suvremenom životu“ (Benčić 2010:130). I on pjeva u Miloradićevu poučnom stilu. Tako u pjesmi „Ne čini krivicu“ uči kreposnomu životu: „Ne čini krivicu / Ubogim, mlahavim / Ne čini krivicu / Bogatim i zdravim! / Tvoj bližnji je svaki, / Dobro ovo znaj!“ (Sučić 1967:18). I u pjesmama koje su ispunjene domoljubljem osjeća se pouka, napose u „Zemlji našoj“: „Neka bude uvijek tako, ar u slogi naš je spas“ (Sučić 1967:28). Pjesme su mu često deklamacije osjećaja ljubavi prema zavičaju: „Oj Gradišće, zipka moja! / Svagda pravi tvoj sam sin. / (...) Blagoslova punu mjeru / Sipaj, Bože, na moj dom!“ (Sučić 1967:36). Poziva i na budnost i oprez, a sve u svrhu očuvanja narodnoga osjećaja: „Ne daj da ti se podmeće / Tudje narodnosti čar! // Budi gizdav na to, ča si, / Ne izdaj hrvatsku krv! / S tudjimi se kiti vlasi / Samo on, ki bit će črv.“ (Sučić 1967:48). Iz toga općenitog, budničkog pjevanja izišla je i ponajbolja Sučićeva domoljubna pjesma – „Domovina, domovina“: „Domovina, domovina, / to je sve ča srce ima: / to su otac, to su mati, / to su sestre, to su brati, / i rodjaki, znanci mili“ (Sučić 2010:132). Dio svoga pjevanja upućuje djeci jer je to dob u životu čovjeka u kojoj se upija te se upravo na pozitivnim primjerima izgrađuje karakter. Davno su gotovo svi gradišćanskohrvatski književnici shvatili značenje riječi u dječjem svijetu, odnosno dragocjenost dara poezije. To je uz školu i obitelj bitan sadržaj odgoja i vrlo je važno da su teme prihvatljive, da su u dječjim interesima te da su u skladu s etičkim i pedagoškim normama kako bi ih djeca prihvatila i s njima išla kroz život. Tema majke kao nositeljice života i obitelji stara je tema u gradišćanskih književnika, pa je tako nalazimo kao dominantnu i u Ferija Sučića. On prati odnose majke i djeteta („Majka i dite“), gdje u obliku dijaloga majke i djeteta upućuje na ljubav prema roditeljima: „Reci majki, malo moje, / Čije je srdašce tvoje? // ,Ali majka, kako pitaš, / Da je tvoje, ča to ne znaš? “ (Sučić 1967:55); ili pjeva o značenju majke u životu djeteta, tako da i ovom pjesmom usađuje ljubav i govori o značenju majčinstva. Majku poistovjećuje s domovinom, što često nalazimo u hrvatskome pjesništvu, napose u devetnaestome stoljeću: „I ne more plašit / Me sve zla tudjina. / Gdje ti čekaš na me, / Mi je domovina!“ (Sučić 1967:56). Pjeva i o majčinskoj ljubavi, vječnoj ljubavi i brizi roditeljice za svoje dijete („Majka svome ditetu“), kao i o bolnome osjećaju gubitka majke („Tužba sirote“) i zahvali za majčinsku dobrotu: „Ča je srebro zlato, ča mi dobra mnoga? / Bez tebe sam prosjak, sirota uboga!“ (Sučić 1967:61). Sučić piše i pjesme koje tematiziraju prirodu,

mijene, dnevne osjećaje i štimunge jutra i noći. U pjesmi „Dobro jutro“ kao da osjećamo odjek usmenoga pjesništva i pjevanja: „Noć se zgublja. Zora zlata / Zbudja goru, polje, stan. / Kuca i na naša vrata: / Dobro jutro, već je dan!“ (Sučić 1967:79). Sa slikama koje donose istinske boje seoskoga ambijenta i života vrlo uspješno zaokružuje dio u kojem tematizira zavičaj: „Biće svakom nogom trudnom / Išće štalu, gnjazdo, stan. / I pastir si čredu goni. - - / Za gorom umira dan.“ (Sučić 1967:92). Na večer se nastavlja noć („Tiho noć ide...“) u pjesmi u kojoj antropomorfizira pojave: „Plaho se trgne, i sluša, ča noć mu govori: // Sestra sam smrtil! Išči v molitvi kriposti (...)“ (Sučić 1967:93); i samu prirodu: „Kot divojka šesnaestljetna, / Jedva dirnuta iz sanje, / Briska mlada usred gor / Diže k nebu svoje granje.“ (Sučić 1967:104). Često u prirodi nalazi odgovore i objašnjenja na pitanja o životu („Cvatuća hruška“) uspoređujući pritom vječnost duše sa stalnošću čistoće i bjeline cvijeta. U pjesmi „Požurio se u polje...“ uspoređuje pak tugu za dragom s klasovima u polju: „Prignuli su klasi k zemlji / Glave svoje zlate... / Zgubilo se srce moje / U mislima na te...“ (Sučić 1967:101). U zimsko doba uspoređuje jelu sa zaručnicom: „Našao sam je omotanu / U haljinu bijelu... // Pod brezom uz put je stala / Sa krunom na glavi, / Kao zimska zaručnica / U pirovoj slavi.“ (Sučić 1967:133). U pjesništvu je zahvatio godišnja doba i karakteristike prirode kroz godinu kao u nekom svom kalendaru („U rujnu“, „Okolo Miholje“, „Koncem listopada“, „Svi Sveti su prošli“). Tako je rujan mjesec promjene, gdje se peče novi kruh, a ljetina je na sigurnome. Pojavljuju se jesenčice, odlaze lastavice, a znaci promjena su posvuda: „Bura vije sve hladnije, / Suhog lišća pun je kut.“ (Sučić 1967:107). U toj mijeni i hladnoći negdje, međutim, stoji život koji će buknuti. Tako Feri Sučić optimistično govori o tuzi jeseni: „Ali konac nije / Naravi. Ja znam: / Diboko u zemlji / Čeka novo sime.“ (Sučić 1967:108). I ljetni dan mu ima težinu svojom vrelinom u beskrajnu vremena: „Vjetar spava, ni dah se ne giblje, / Potok drimlje u koritu svomu, / A tišinu, ka sve u san ziblje, / Samo cvrčka kriki bolno lomu.“ (Sučić 1967:115). Možda mu je jedna od najoriginalnijih pjesama „Tri kralji“. U njoj je na šaljiv način opjevao običaj dolaska kraljeva na poklonstvo u primjeru triju prijatelja – Šime, Pave i Mate: „V bibliji na kipu / Ima Gašpar bradu: / Zato Šimi lipu / Prilipiti znadu (...) Mate kot Baltazar / Splazni v dimnjak gori, / Pak se kot dimnjačar / Na črnca pretvori.“ (Sučić 1967:121). Feri Franjo Sučić snažna je pojava hrvatske kulture u Gradišću jer se ostvario kao vrstan urednik najznačajnijih publikacija gradišćansko-hrvatske kulture u Austriji (*Naš tajednik*, *Hrvatske novine* i kalendar *Gradišće*). U njima je, nastavljajući se na svoje prethodnike, svojom uređivačkom politikom dao obol očuvanju hrvatskoga identiteta i podignuo nove generacije kulturnih djelatnika i pisaca. Usto je jedan od vodećih pregalaca glazbenoga života u Gradišću koji je obradama narodnih napjeva i svojim izvornim kompozicijama unaprijedio glazbeni život Hrvata u Gradišću.

Feri Sučić je i pjesnik koji, shvaćajući važnost riječi, na Miloradićev način poučno i svrhovito daje u svome pragmatičnom pjesništvu poruke, obraćajući se napose najmlađoj publici. Svoj doprinos dječjemu štivu u Gradišću pritom je dao i prijevodima i priređivanjem pojedinih izdanja. Poput svojih suvremenika, osobito Leopolda, obradio je niz tema koje su vezane uz mijene u prirodi, ljepotu zavičaja, običaje i obitelj, ali s jednom dozom inovativnosti, osobito u antropomorfnome prikazivanju pojava i prirode.

Augustin Blazović (1921. – 2004.)

Augustin Blazović je izgradio jedan od najobimnijih gradišćansko-hrvatskih književnih opusa nakon Drugoga svjetskog rata. Po pozivu benediktinac, Blazović djeluje u svojem redu, ali i u crkvenoj službi u Beču i na Gradišćanskoj teološkoj sjemeništu (Benčić 2000:112). Počinje se baviti novinarstvom 1949. godine, a „[s]urađivao je u *Našem tajedniku*, *Glasu*, i *Novom glasu*, (...) *Hrvatskim novinama*, *Crikvenom glasniku Gradišća* i kalendaru *Gradišće*(...)“ (Krpan 1988:231). U njegovih kroničara naći ćemo da je „stekao visoku teološku naobrazbu na mađarskoj nadoplati benediktinaca u Pannonhalmi“ (Benčić 1995:271), a „1953. doktorirao (...) na Bečkom sveučilištu iz sociologije redovništva i benediktinskog pravila“ (Krpan 1988:228). Značajan je i njegov urednički rad: „Od 1956. do 1977. urednik je crkvenog tjednika *Crikveni glasnik Gradišće* u kojem je redovito informirao svoju narodnu skupinu o najvažnijim vjerskim događajima u svijetu, te davao odraslim suvremenu i modernu svijetu prilagođenu vjersku izobrazbu.“ (Benčić 2000:112). U svome se uredničkom djelovanju u tom periodiku „brinuo i za određenu zabavu svojim crticama i proznim djelima, kao i popularnoznanstvenim člancima“ (Benčić 2000:112). Prema njegovu predgovoru u pjesničkoj zbirci *Vigilija, bdijenje ili virostovanje* (Beč, 1961.), naraštaj poslijeratnih pjesnika Benčić naziva *na mostu*. Polazište nove poetike vidi u sljedećim točkama: „1. *Most od Miloradića k modernoj liri*... 2. *Most k književnom jeziku*“ (Blazović; prema Benčić 2000:104); te napominje da predlaže nove poetičke sadržaje: „Pred svimi bi htio obogatit naše pjesništvo u tematiki (naročito u religioznoj i refleksivnoj lirici), i u pjesničkom obliku, kade se kaže uz ljubav k vezanom obliku soneta veća sloboda u ritmu i dužini stihov ili redov.“ (Blazović; prema Benčić 2000:104). Polazeći/prelazeći od starijih (naravno, u vidokrugu je nasljeđe Meršića Miloradića) prema novim poetičkim načelima, novim književnim naraštajem *na mostu* Benčić označava najveći dio književnika koji ulazi u književnost u razdoblju od završetka Drugoga svjetskoga rata do osamdesetih godina: Bintingera, Blazovića, Hajsana, Pavla Horvata, Kočiša, Kokošića, Leopolda, Franju Meršića, Palkovića, Pokornoga, Priora, Schreineru, Sinkovića, Sučića, Šinkovića, Škrapića, Vlašića i Weidingeru (Benčić 2000:105). U isti niz stavlja i Martina Jordanića, Anu Šoretić i Petra Tažkya, napominjući da ih „ne možemo istoznačno uvrstiti“ (Benčić 2000:105). S druge je strane, međutim, već književna povijest jasno odredila Blazovićevu poziciju „kao međašnu pojavu u poslijeratnoj gradišćanskoj literaturi (...) čije opsežno djelo izrasta upravo na zasadama Miloradićeve lirike i Horvatove prozastike“ (Lukežić 1995:196). Uz Blazovićeve samostalne objave, treba istaknuti da je jedan od najredovitijih suradnika kalendara *Gradišće* i gotovo da nema broja u kojem nije izišao neki Blazovićev tekst, a zanimljivo je i to da su kalendar za godinu 1983. uredili on i Mirko Berlaković (Zvonarich 2013:172). Najviše je objavljivao poeziju, ali objavljuje i brojne prozne književne priloge. Njegova poezija zahvaća širok krug tema. U prvome je redu to Gradišće, sa svim onim zanimljivim pojavama i prirodnim mijenama – „Kratka predzimski dan“ ili „Na koncu ljeta“. Prema navedenoj poetici *na mostu*, njegovi su tekstovi uvijek refleksivno/filozofski intonirani. Neko raspoloženje ili ugođaj, neko doba godine samo je put u određenu misaonu životnu poruku: „Ah, kratak predzimski dan! / Zakrij golotu i tiši glad / siromahom. / A svim bogatim i meni / razbij led oko srca“ (Blazović 1986:37). Isto tako pojavljuje se nova

misao u pjesmi „Na koncu ljeta“, kada prirodnu mijenu uspoređuje s vlastitom prolaznosti, ali ipak toj prolaznosti suprotstavlja bitne vrijednosti čovjekova postojanja: „No nešto vindar ostaje: / duh i ljubav / ne smi, ne more / i ne će umrit!“ (Blazović 1986:86). Te godine (1986.) objavljuje u kalendaru *Gradišće* i četiri haiku-pjesme. Jedna od njih je i „450 let“: „Misece dugo/slava i dika – konac:/prazna lupinja?“ (Blazović, 1986:64) Filozofski su relevantne teme prisutne i u pjesmi „Laž i istina“, gdje autor u alegoričnome ključu navodi kako se laž uvukla u odjeću istine i kao takva ide svijetom. I kad putuje, napominje ono što ga kao čovjeka muči i što mu se nameće da zavapi i kaže iz dubine svojega ljudskog, kršćanskog osjećaja u pjesmi „Varšava“. Sve ga podsjeća na veliko stradanje jer stari grad nije stari grad jer je sve novo, ponovno izgrađeno: „Na rubu ,staroga' grada / gledam doli na široku rijeku. / (...) O rijeka! Pretvorena jesi u krv! / O nebo! Ti rigaš oganj i smrt! / Od pakla do zvijezdov diže se mržnja.“ (Blazović 1980:63). U njegovim ćemo pjesmama naći kroniku žalosnoga trenutka pogibije mladih, kao u pjesmi „Plelene mrtvačke škrinje“, gdje živote utrnjuju alkohol i brzina: „Četiri drugi, / prijatelji brati... / Blista se, smije se sunce / na novom črljenom auti. - “ (Blazović 1973:124). Često je tema njegove poezije sama pjesma i pitanje smisla vlastitoga stvaranja, uopće književnoga, umjetničkoga čina i same poezije i njezinih recipijenata. U pjesmama „Most – pasac“ (duga) i „Zač ove pjesme?“ sumnja u funkciju pjesništva i trajanja – ili glas ili šutnja. Jer, ako nitko ne čita, onda nema glasa, već je samo šutnja. Svoju poeziju uspoređuje s krhkim mostom na nebu koji sada jest pa nestaje tako lijep kao slika duge na nebu: „Za tili trenutak / je most čarobni čvrst i jak. / No onda brzo se slomi / kot suznoga dana kratki san.“ (Blazović 1973:153). U drugoj pjesmi pak ističe prirodu samoga stvaranja, fikcionalnost književnoga čina: „Zač ove pjesme? / metamorfoze? / cvijeće bez mirisa? / hrana bez slasti? / organi bez žitka? / gusle bez žic?“ (Blazović 1988:42). Javlja se misao o tome komu upućuje pjesme jer one možda ni do koga neće doprijeti. Odgovara ipak da ne posustaje, nego ostaje na tome pjesničkom trnovitom putu gdje se na neki način zemno suprotstavlja onomu koji ima težnju prema nekim višim sferama i vrijednostima: „Ah, ne ponizi se, duh! / Ti nisi rob tijela! / Riči su već neg sline / misli se dižu / iz suzne doline tamo / kamo ne dostižu ćutila“ (Blazović 1988:42). Zaključuje stihovima njemačkoga pjesnika Paula Celana kojima je i započeo pjesmu (riječ je o pjesničome sinkronicitetu jer pjesma započinje citatom): „Pjesme su dari / dar za pažljivost / pažljivim.“ (Blazović 1988:42). U kontekstu takvoga pjesničkog diskursa sa strukturom pjesničke ispovijedi treba istaknuti i pjesmu „Zgubljeni čas“, gdje se jada za sve mladenačke propuste: „O glupa mladost, o ljeta tudja, / o ljeta prazna, ohola, huda... / Kad bude Sudac pitao za nje, / ča ću ja reći? – / Ah, pomilovanje!“ (Blazović 1975:142). Ovu Blazovićevu refleksivnost nalazimo i u pjesmi „Oči diteta“, u kojoj u očima nalazi odraz čiste vedrine neba (čistoće i dobrote) i kao da u dječjem maštanju i čistoći pogleda na sve ono što ga okružuje pronalazi odraze svoje osobnosti kao pjesnika: „Oči diteta / o srići sanjaju / noći su hladne / zvijezde su nime / ljudi su slipi.“ (Blazović 1988:33). Možda je jedna od njegovih najboljih pjesma „Pjesnik u jeseni“, u kojoj ne želi tugovati jer želi radost života, a u jeseni vidi samo tugu. Zato moli muzu da ga zaobiđe u sumornim jesenskim danima: „A na groblju / bijeli, žuti krizantemi / ginu u smrt smedju. // Muzo, muzo! / Ne vraćaj se opet k meni / u kasnoj jeseni!“ (Blazović 1975:47). Refleksivna je i pjesma „Samoumorniku“, u kojoj hrabri i potiče one koji su u životnoj borbi („Narodu, ki se redi na smrt“) da ne posus-

tanu i daje primjere iz ciklusa u prirodi. Ta je pjesma jedna od njegovih najuspjelijih. Kako je Blazović svećenik, on tješi umiruće i želi im ublažiti ljudsku bol: „(...) – a to je sudbina svakog človiaka./ – primi svoj konac u miru / kao suznu maglenu jesen, / kao padanje lišća sa stabla“ (Blazović 1980:33). Veliku dozu ljudske sućuti pronalazimo u usporedbi jeseni koja ne hrli u zagrljaj zime brzim koracima: „Ona se naporno, žilavo bori / ter uz suze, tugu i maglu / prirodi nudi ufanje, nadu, / nadu na novi život“ (Blazović 1980:33). Neke pjesme samo kao krokiji zahvaćaju život (kao „Starac i pas“ i „Trg oholije“) ili gradi pjesmu na osjećaju zadovoljstva u zgodi s puta kada daleko od doma i europske kulture u dalekome svijetu sluša Haydna, Mozarta, Schuberta i Beethovena u Maloj Aziji („8. himna Bogu u Maloj Aziji. Na putu domom“): „letim u mili zavičaj / letim k majki domom. // Na kreljuti radosti, sriće (...) letim u duhu / letim domom“ (Blazović 1989:83). Treba zaključiti kako je Blazoviću jedan od bitnih motiva put i putovanje, gdje se uvijek ostvaruje sudjelovanje lirskoga subjekta: ili je to životni put, ili put k Bogu, ili put prema siromašnima i potrebitima, ili je to put kojim on kao svećenik izgubljenima otvara prostore traganja za Bogom, ili je to put u kojem se ukazuje ljudima kako treba izgledati životna trasa prema smrti i vječnosti. Tako govori i o vlastitome putu života i smrti: „Znam da ću umriti sutra / iako ne znam / kada će to biti sutra. / No znam da ću iza toga/ živit na vijeke“ (Blazović 1989:142). Na to prisustvo putovanja u misaonoj lirici nadovezuje se i njegova putopisna proza u kojoj opisuje svoja brojna hodošašća „po svijetu: Španjolska, Mala Azija, Srednja Amerika, Loretto, Pariz, Rim, Portugal i dr.“ (Benčić 2000:115). Putovanje je prisutno kao tema i u brojnih gradišćanskohrvatskih književnika, ali nekako mu je po temama najbliži Ivan Blažević, koji je objavio i dva vrlo uspjeta putopisa: jedan iz Hrvatske („Iz Hrvatske Podravine“), a drugi iz Italije („Deset dan u Talijanskoj“). No i dio lirike je ispunio stvarnim doživljajem putovanja, pa u nizu „Crte iz Novog svita“ pjeva o Brazilu u devet pjesama. To su putnikovi doživljaji brazilskih gradova Rio de Janeira, Sao Paula i Santosa. Benčić govori o Blazoviću putopiscu kao nastavljaju gradišćanskohrvatske putopisne tradicije koja je započela u drugoj polovici 19. stoljeća (Benčić 2000:115), no Blazović se ovim svojim gradovima uklapa i u tradiciju hrvatske lirike da pjeva o gradovima, napose od 19. stoljeća, od Cirakijevih „Florentinskih elegija“, čestih Šenoinih posveta gradovima, zatim Jorgovanićevih „Mletačkih elegija“, do Galovićeve „Četiri grada“ i Nazorovih „Hrvatskih gradova“, Cesarićeve „Trubača sa Seine“, Tadijanovićeve „Večeri nad gradom“ (Piazzale Michelangelo), do postmodernističkih objava Stojevićeva teksta „Verem se u Beram“ ili „Zagreba“ Drage Štambuka i njegova putovanja od Selaca do Kaira, New Delhija, Seula, Tokija i Brasilije (usp. Bacalja 2018:5). Govoreći o urbanoj tematici u hrvatskoj književnosti, Krešimir Nemeć ističe kako je „do razdoblja moderne urbana komponenta u hrvatskoj literaturi skromno zastupljena. Iznimka je August Šenoa – naš prvi pravi urbani pisac.“ (Nemeć 2010:6). Premda ističe dojmove prepoznatljivih veduta navedenih gradova kao „Copa Cabane“, „Šećerne kape“, njegovo putničko oko vidi bijedu, suosjeća s onima koji su u nesreći i siromaštvu i donosi vapaj maloga prosjaka bogalja na ulici u Sao Paulu: „ (...) prosim, oglejte se simo! // I ja sam dite ovoga svita, / dite, ko je vesela majka / ljubavlju pod srcem nosila“ (Blazović 1978:130). No i osobni osjećaji, nenasnosne vrućine kao u Santosu muče putnika, pa ne može ni moliti ni spavati: „pamet tupija neg stara jalova kosa. // Sidim pred vrati i mislim: / ni purgatorij ne more biti gorji / od ove vruće, vlažne i sparne noći.“ (Blazović 1978:130). I

osjećaji bratstva svih ljudi obuzimaju ga u tome dalekom svijetu na poznatoj plaži u Rijuu, gdje se u veselju grle svi ljudi, pa se pita: „Ah, zašto nisu svi ljudi / med sobom sestre i brati?“ (Blazović 1978:129). Svoju zbirku završava pjesmom „Antonio iz Paraisopolisa“, u kojoj donosi susret sa siromašnim dječakom iz predgrađa Sao Paula, djetetom iz favela, iz mnogobrojne obitelji, koji kod autora izaziva osjećaj srama što mu on koji sve ima ne može pomoći: „On nima ništa mimo uboštva. / Htio bih mu dati novca, / da se iskupim ter oslobodim / iz nepravde jalne.“ (Blazović 1978:131). Blazović je dobrim dijelom svoje pjevanje ispunio temom siromaštva i nepravde. Govori o jednakosti svih ljudi: „Grofica, biskup, gospodin, / Goli smo došli svi na svit. // (...) Ne po imanju, tituli / Če suditi Bog meni, tebi, / Nego po tom, koliko sam / Učinio dobra sirotam.“ (Blazović 1974:178). Svoju spremnost za odricanje i pomoć siromašnima te vječno pitanje zašto svijet tako izgleda (odnosno zašto siromaštvo?) donosi i u pjesmi „Po potresu oko Assisija“: „Okolo vrata / visi mi uže. / Na jednoj strani / sve ove stvari / a prik grede / na drugoj strani / svi siromahi. // Zač imam ja sve / a drugi ništa? / Daruj mi snagu / na otpрту ruku / i otvoreno srce!“ (Blazović 2014:47). Njegovu pažnju prema siromašnima i spremnost da pomogne svjedočio je piscu ovih redaka opat Jozo Milanović iz jedinoga samostana benediktinaca u Hrvatskoj – na Čokovcu na otoku Pašmanu. On je svjedočio o tome kako je otac Augustin Blazović pomagao svojoj braći benediktincima u Hrvatskoj kad su zatražili pomoć, kako je otišao u Novi svijet posjetiti svoju braću benediktince. U jednoj pjesmi govori i o njihovu misionarstvu u tome dalekom svijetu u koji su došli pomoći prvima (*pionirom*) koji su kultivirali zemlju i učinili je plodnom: „brižno uču, odgajaju dicu. / Odraslim davaju zdrave nauke / da živu zdravo bez velike muke“ (Blazović 1978:130). Iznad svega je Krist nad gradom: „Negda je rekao: / Kad budem podignut gori, / – na misli imaše križno drivo – / sve ću u ljubavi privlačiti k sebi.“ (Blazović 1978:129). Pored pjesničkih osvrtu na svoje putovanje, objavljuje i putopis „Putne crte i slike iz Novoga svita“ u istome godištu (1978, str. 75–93) kalendara *Gradišće*. Brojne su njegove crtice i pjesme s puta, pa tako pjeva o Maloj Aziji („Patmos“ iz ciklusa „Himne Bogu u Maloj Aziji“ (6); *Gradišće* 1988:29), u pjesmi „Jasna Gora“ govori o marijanskome svetištu Crne Gospe u Čestohovi u Poljskoj. Zanimljivo je da ono što najviše plijeni u susretu sa svetištem jest veliki zvonik koji se vidi izdaleka na putu prema Čestohovi, a pjesnik ga smatra zavjetom obespravljena naroda. Govori gotovo proročanski uoči velikih promjena u svijetu u osamdesetim godinama: „Kao na prisegu dignuti prst / diže se turam do neba. // (...) Turam, oj turam, svidok nam budi, / da j' sotonsku mržnju svladala ljubav i sloga.“ (Blazović 1980:115). Blazović putuje, kako smo već istaknuli, u Malu Aziju – to objavljuje pod pseudonimom Putnik („Kad sam došao u Istanbul“, *Gradišće*, 1978, str. 99–101) – i u Afriku, pa donosi i putopis „Doživljaji u metropoli na Nilu“ (*Gradišće*, 1980, str. 123–127), zatim „Rimski spominki“ (*Gradišće*, 1975, str. 132–138) i dr. Blazović prema svom tematskom opredjeljenju izrečenu u tekstu u prvoj zbirci *Vigilija, bdijenje ili virostovanje* u jednome dijelu suradnje u kalendaru *Gradišće* donosi i pjesme vjerskoga karaktera: „Adventske misli“, „Na putu sam u Betlehem“, „Grm u pustinji“ i dr. U pjesmi „Grm u pustinji“ bavi se svojim svećeničkim poslanjem kroz simboliku starozavjetne „Knjige Izlaska“ i simbolike gorućega grma gdje se Bog objavio Mojsiju. Lirski subjekt objavljuje ljudima poslanje: „Stan i simbol sam postao Bogu. / On me upalio, da svitim / i Moježe k njemu vabim.“ (Blazović 1976:143). Izražava osjećaj osamljenosti u svome post-

ošanu i radu, no drži ga čvrsta vjera, isto kao biblijski grm: „On se zagleda: grm sav u plamenu, a ipak ne izgara.“ (Gorući grm 2002:44). Vjeruje u vječnost i stalnost: „I opet ću biti / s Bogom na vijeke združeni / grm u pustini, ki gori i gori // (...) I dojt ćedu Mojzeši, / dojt ćedu ljudi / i ja ću im svitit, / sebe trošit i svitit, / svitit na vijeke / ljudem u raj.“ (Blazović 1976:143). Neke su pjesme vezane za crkveni kalendar, kao „Na putu sam u Betlehem“, gdje evocira radost rođenja i betlehemsku svetu sličicu: „Osali vol nimo stoju, / Dahom svojim Dite toplu. // I ja sam sada čudno nim, / Kod Boga najdem pravi mir.“ (Blazović 1975:52). Svoju duboku privrženost vjeri i Bogu svjedoči i u svojoj korespondenciji: „Vjerniku pomaže vjera. To po 80. rodjendanu doživim na čudnovit vedar način. Kroz dan me gonu ovi i oni problemi. A po večernjoj meditaciji (po mogućnosti u kapeli pod mojimi sobami) postavim se pred zrcalo i velim si s posmihom: ča se trapiš s ovim i s onim: samo je jedno važno: Bog!“ (Blazović 2014:103). Njegova se pjesnička osobnost očituje i u humorističnim i satiričnim pjesmama. Tako u pjesmi „Staro i novo“ (1975.) donosi šaljivu fabulicu o seljaku Mocu koji u kući ima dva stara kocinja, ali kad vidi u Kisegu nove kocinje, kupuje samo jedan zbog svoje škrtosti. Žena mu, međutim, raspapa taj jedan novi te od njega popravi ona dva stara koja je namjeravala baciti: „(...) na sto krpov poriče / novi kocinj lip / Onda timi krpami / krpa stare dva. (...) A Štajer Moc zvijani / veselit se smi: / jedan kocinj je kupio, / opet ima dva.“ (Blazović 1975:148). I domoljublje je prisutno unatoč tome što se Blazović nastojao svojom refleksijom pomaknuti (novim poetičkim putem *na mostu*) prema novom pjevanju podastirući nove teme. Jedna je od njegovih domoljubnih pjesama i pjesma „Narod“, objavljena u kalendaru *Gradišće* za 1989. godinu. I ona ide u red Blazovićevih refleksivnih pjesama u poetskome smislu *na mostu*, tj. riječ je o novome pristupu domoljubnoj poeziji, gdje nisu samo prisutni pjesma i tradicija nego i osvrt prema naprijed, koji se ogleda u kritičkome postavljanju pitanja na kraju teksta: „Narode / daj račun o sebi / živiš li još?“ (Blazović 1989:30). Unatoč onomu što je hrvatski narod u Gradišću napravio u svojoj povijesti, sačuvavši time svoj identitet, mnogi pojedinci, kao i on sam, ističu da to sve nije dovoljno. On ističe sumnju u budućnost: „To su pjesme i ples / i smih za danas / to su za sutra / priksutra / dvojbe i strah.“ (Blazović 1989:30). No uz sumnje koje se javljaju Blazović ipak vjeruje da će se narod održati, ali samo slogom, zajedništvom: „Ne boj se brate! / Ne gaziš sam po putu. / Uza te hrabro koraca / bratov i sestar armada, / jelve i hrasti hrvatski.“ (Blazović 1976:85). Ako tko na toj stazi domoljubnoga trajanja nestane u borbi života, doći će drugi koji će nastaviti njegovo djelo: „drugi hte namjesto tebe / dalje hrvatski boj vojevati“ (Blazović 1976:85). U nekim pjesmama osjećamo nostalgični ton o nestajanju koji tako karakterizira cijelo književno djelovanje od Karalla naovamo: „Na Moravskom polju / Čuo je vjetrić isti / Negda jačke naše, / A sad jesu nimi / lapti i livade“ (Blazović 1974:60). Ipak, i u njegovu pjevanju nalazimo i pjesme koje odgovaraju klasičnomu obrascu lirske pjesme u Gradišću koja po svojoj strukturi prati Meršičevu tradiciju. Takva je pjesma „Čežnja za domovinom“. Ova elegično-baladična pjesma od devet strofa s trideset šest stihova oponaša ritam usmene deseteračke pjesme, gdje je nakon četvrtoga sloga cezura. Iščitavajući pjesmu, stječe se dojam o Blazovićevu nastojanju da svoju pjesmu napiše i u tradiciji starih hrvatskih bugarštica, a kao da čujemo i odjek Preradovićeve lirike, njegova „Putnika“ jer u čežnji za domovinom lirskomu subjektu šalje mati pismu u tuđinu da ne zaboravi svoju domovinu. Sin ne odgovara i ne vraća pismo golubu

koji je pod prozorom: „Golub sidi sinu pod oblokom, / čeka, da će letit k majki s poštom. / Ali sinu fali k pismu volja, / Prazan leti golub priko polja“ (Blazović 1973:140). Poruka je jasna: raskajani sin nakon što mu je golub donio vijest o majčinoj smrti odlazi na grob i vraća se glasovima zavičaja i doma i kao i Preradovićev Putnik žuri kući: „Ter me vodit iz mračne tudjine / U naručaj vječne domovine“ (Blazović 1973:140). Zanimljivo je kako se u kalendaru *Gradišće* iz 1980. godine uz Blazovićev tekst „Briga za našu narodnu budućnost“ (str. 30–31) donosi i ulomak Preradovićeve „Putnika“ („Domovini iz tudjine“, str. 31), tako da je Preradovićeve poezija očito imala odjeka i u Blazovićevu stvaranju. Brojne su domoljubne pjesme izišle u kalendaru tijekom godina, pa je veliki dio Blazovićeva pjesničkog opusa ispunjen brigom za opstanak hrvatskoga naroda u Gradišću. Nakon njegovih prvih objava – *Vigilija* (1961.) i *Rosa i dim* (1977.) – objavljena je zbirka *Slicem prema narodu* 1987. godine (Benčić 1995:271). Taj novi Blazovićev poetski govor potakut je jednim novim pjesnikovim iskustvom: „Ja sam po doživljaju Čakavskoga sabora u Žminju i Rovinju po 1973. ljetu namjerno krenuo prema narodu. Tim su moje pjesme razumljivije i plitvije, kako i ovde par priloženih.“ (Blazović 2014:16). Zato i u Blazovića nalazimo razumljivu poruku i angažiranost, katkada u novome preporodnom / budničarskom govoru: „Od sela do sela / od hiže do hiže / zbudjati jačati/narodnu svist // *Širiti ljubav* / k jeziku svom / glasiti novog proljeća / veselu vist“ (Blazović 1987:12); ili pak izražava svoje zadovoljstvo učinjenim: „Tučem i tučem po žica / nemirno, neutrudljivo, / kadagod glasno, / kadagod tiho, / kadagod zdvojno, / onda pun ufanaj naočnog / zbudjam i trzam svoj narod (...)“ (Blazović 1987:48). Blazović je i plodan prozaik, pa se već 1949. javio crticom „Božićna povidajka / Figovo drivo“ (Benčić 2000:113; Lukežić 1995:196). Kao i u lirici, redoviti je suradnik niza gradišćanskih publikacija, u kojima objavljuje kratke priče naslanjajući se tako na žanr koji je dominantan u kalendarskoj tradiciji. Jedna je do tipičnih njegovih crtica i „Cvrčak i hrčak“, u kojoj je na staroj Ezopovoj opreci „cvrčak – mrav“ izgradio dva lika, Branka i Stanka, od kojih je jedan stalno stjecao i radio kao mrav (Branko), dok je drugi umjetnik koji piše po novinama i objavljuje poeziju. Kao u staroj basni, mrava umjetnika i svojega protagonista Branka daje u istoj životnoj situaciji: „Od samih pjesam novine isto tako ne bi mogle živiti, kako bi i sam pjesnik morao od glada umriti, kad mimo pjesam ništa drugoga ne bi producirao.“ (Blazović 1980:148). No Branka, koji stječe i koji je nalik mravu po svojoj marljivosti, Stanko naziva hrčkom, što se njegovu prijatelju ne sviđa. Tako ga je imenovao jer se on u svojem životu tako podebljao: „Za mrava, za tu marljivu živinu, si mi prevelik zrasao i po tijelu i po imanju. Ali ako ti se hrčak ne vidi, prisposodobimo te onomu kralju Midasu, komu se je sve, čega se dotaknuo, pretvorilo u zlato.“ (Blazović 1980:148). Ni jedan ni drugi nisu sretni. Branko je i pored svoga imetka nesretan, a Slavko se u svome siromaštvu i razbolio. Kao da autor poručuje da čovjek treba naći mjeru, da je možda ta mjera neka sredina i da ne treba ići u životu u krajnosti. Blazovićevu prozu karakterizira i humor. U urbanome prostoru siromašnih „kotarov“ u Beču dogodila se šaljiva zgoda, gdje je u tramvaju crknotoga mačka udovica Suzana, koja ga nosi zakopati na groblje – jer joj je netko uzeo vrećicu – zamijenila s vrećicom s piplicima/pilićima. Na kraju joj nije preostalo ništa drugo nego napraviti s piplicima karmine za spomen na „mačkura Miška“. U tome joj pomaže prijateljica Roza i njezin muž krojač Tomek, koji su je odvratili od vraćanja piplica tramvajskoj upravi, i to tako što su svi skupa lijepo večerali: „Uz pečenu pipletinju i kapljicu

dobroga vina pozabila je za neko vrime i Suzana mačkura Mišku. *Krojač Tomek joj je obećao, da će joj on nabaviti novu mladu mačku.*“ (Blazović 1986:139). U šaljiv niz spadaju i crtice „Ata-tata-ta i Ha“ i „Ata-tata-ta i nje susjede“. Blazović suprotstavlja karakter seoske gorljive žene Kate, kojoj su zbog njezina duga jezika dali nadimak Ata-tata-ta, i šutljivoga muža Hanesa, koji ima nadimak Ha. Podnosio je ženino zanovijetanje sve do onoga trenutka kada je prodao sve svinje nekomu trgovcu i kada je na prijekor svoje žene odgovorio njezinim nadimkom u svim tonovima: „fortissimo“, „stakato kreščendo“ i duboko. Kata je konačno zašutjela pred suprugom kojega je bila „ukrotila“: „A Kata je s račepurenimi usti i začudjenim velikim očima kot Lotova žena okamenjena ostala na pragu i prvi put nij mogla sprogovoriti niti jedne riči.“ (Blazović 1986:140). Ova crtica ima svoj nastavak u zgodi/anegdoti Kate (Ata-tata-ta) sa susjedama. Jedna je Ihi-hihi-hi (Hilda), a druga je Koko-koko-dak (Marga). Kad su se Kata i Marga posvađale, nastao je pravi koncert kojem se priključila susjeda Hilda: „Najprije su si dobro zizdivale onda jedna drugoj kazale... no, onu oblost, ka se pod haljami hranja pod hrptom (...) To vam je bio tercet. Steklo se je na ulicu već ljudi, neg kad bubnjar bubnja.“ (Blazović 1986:141). Mnogi su Blazovićevi tekstovi ostali nedovršeni, pa se tako iznosi da je u *Crikvenome glasniku Gradišća* objavljivao od 1962. do 1965. dijelove romana *Gavran i šćipavac* (Lukežić 1995:197). Riječ je o nedovršenome romanu u kojem tematizira povijesnu temu o hrvatskome junaku Nikoli Jurišiću, branitelju Kisega. Kako ističe Lukežić, Blazović se „ovom temom počeo zanimati još u svojoj najranijoj mladosti, maštajući već kao gimnazijalac o legendarnom vojskovođi, smionom ratniku i hrabrom branitelju kisečke tvrđave“ (Lukežić 1995:197). Treba istaknuti da su se mnogi gradišćanski književnici doticali ove teme, a možda ga je najviše potaknula Horvatova pripovijest „Turki razrušili Cagu“ iz njegove zbirke *Iz naše stare gore*, gdje je u jednome dijelu teksta (na temelju korištenih povijesnih izvora) portretirao junački čin kapetana Kisega Nikole Jurišića. Ovaj Horvatov nacrt, može se zaključiti, Blazović je proširio u slojevitu strukturu, odnosno „radnju isprepliće u tri usporedna tijeka (...) Glavna se priča odnosi na Mikulu Jurišića čija se životna drama odvija između rodno-ga Senja, Kisega i Beča. Nasuprot tome, druga su zbivanja koncentrirana oko seljačkog kolektiviteta u selu Frakanava. Treća pak narativna nit opisuje sudbinu dvojice hrvatskih dječaka koji u turskom zarobljeništvu prihvaćaju islam i postaju janjčarima“ (Lukežić 1995:197). U kalendaru *Gradišće* za 1988. godinu objavio je i dio prvoga poglavlja romana o Mati Meršiću Miloradiću, koji je započeo pisati 1980. godine. U dijelu pod naslovom „Odluka“ objašnjava nastanak, odnosno ističe da se on „pokusio (...) zaživiti u njegovu borbu oko izabranja svećeničkoga zvanja po ispitu zrelosti“ (Blazović 1988:119). Njegov prozni opus – uz pripovijest „Od Vulke u Velebit“, koju je objavio 1967. i u kojoj se bavi sudbinom gradišćanskoga Hrvata Valentina B., koji iz Gradišća odlazi u Hrvatsku (tamo završava učiteljsku školu) i zapošljava se „kao učitelj u jednom malom samotnom ličkom selu podno Velebita“ (Lukežić 1995:199) – obilježila je pripovijest „Veliki i Mali File“, koju je u kalendaru *Gradišće* objavljivao od 1974. do 1983. (Lukežić 1995:200). „Veliki i Mali File“ pripovijest je koja se vezuje za Blazovićevu obitelj. Riječ je o njegovu djedu Fili i drugome Fili koji je bio djed njegove majke. Jedan je bio visok, a drugi malen, pa odatle i nadimci. Bili su „vozari“, pa su prevozili teret diljem Carstva i premda ih nije upoznao, autor otvara prostor svojoj mašti: „No živom si fantazijom znam predstaviti, ča su svega mogli doživiti na svoji vožnja od Beča do Trsta,

od Požona i Krakave do Mejlanda i Genove“ (Blazović 1974:149). Mali File je poduzetan, pa potiče svoje sumještane da se uhvate ozbiljnoga posla, tj. da svoje konje iskoriste, a ne da im stoje u stajama. Na kraju se od svih iz sela samo njih dvojica odluče započeti, imajući pred sobom poduzetnički duh Maloga File, koji je dogovorio cijeli posao. Stoga je Blazovićeva pripovijest socijalna slika prostora koji se u 19. stoljeću od tradicionalnoga poljodjeljskog privređivanja otvara i drugim oblicima gospodarstva i privređivanja. No ukazuje i na opasnosti posla koje su vrebale na putu i zbog kojih se nije bilo nimalo lako odvažiti na put. Prva prepreka bio im je Žubri Joška, Mađar koji se potukao s velikim Filom jer ga je nazvao Ciganinom i koji je reagirao tako da je u tuči potegao na Filu i nož. Ni to mu nije bilo dosta, već im je na putu napravio kvar. To prvo putovanje, koje je bilo uspješno, išlo je preko Šoprona, Sambotela i Varaždina do mora, do Trsta. Odlučili su nastaviti posao, a seljani žele čuti o tome prvom putovanju: „Muži su je drugu nedilju znatizeljno spitkovali na krčmi, a oni su znali povidati, osobito mali File, kot da su bili tri ljeta na vojski. Još ni kad bi bili došli iz Amerike, ne bi bili znati povidati čudnovitijih stvari.“ (Blazović 1974:156). U drugome nastavku Blazović opisuje put do Milana na kojem im se priključio i treći „vozar“ Jurkac, a događaji s toga puta (povratak iz Majlanda/Milana) nastavljaju se i u trećem dijelu (*Gradišće* 1976, str. 125–130): „Konačno su se opet našli k Velikom kanalu. Ali ni ovde nije bilo mira. Uz glasoviti most Rialto pehali su austrijski mornari nekoliko Talijanov, ke su silili da s njimi pjevaju cesarsku himnu, a onda su još morali pjevati i druge jačke, nimške i talijanske.“ (Blazović 1976:125-126). Opisuje to putovanje od Milana preko Verone i Padova do Venecije na kojem se njihov sudrug Jurkac razbolio. Premda se na neki način Blazović služi pikaresknom strukturom – jer se Mali i Veliki File prate na putu, gdje upadaju u mnoge zgrade i nezgode – u tekstu se donose i mnogi drugi problemi koji su im ugrožavali egzistenciju. U jednome trenutku u godini 1865., kada je željeznica povezala niz gradova i bila im konkurencija s kojom se nije bilo moguće nositi, neka je bolest napala u selu konje: „Držali su ju za najlipšeg konja cijele okolice. Samo s nje ždribiči nije imao veliki File mnogo sriće. A sada je i ona crknula. Malomu Fili su od iste bolesti još i dva konji kraj bili.“ (Blazović 1978:147). Onda je opet krenuo posao. Rat, međutim, ponovno mijenja život vozara: „Dok je Veliki File morao čekati, da se s drugim furmani gane prik Dunaja i Dolnje Austrije u Češku, kamo je hotila udriti mobilizirana pruska vojska, bio je Mali File jur na putu u Italiju, kade su od francuskoga cesara Napoleona III. nahuskani Talijani hotili oduzeti Austriji odnosno osloboditi od Austrije Lombardiju i Veneciju.“ (Blazović 1980:139). Onda Blazović donosi i put u Italiju, opet istim pravcem preko Semmeringa i Štajerske u dolinu rijeke Po i dalje u Mestre i Veneciju. Vozarima je, međutim, ipak najljepše doma, vuče ih nostalgija, premda su razapeti između doma i svijeta: „No od svih krajina najdraži mu je bio domaći kraj: Prisički brig s lozom i vinogradi, pod brigom sinokoše, onda lužić, lug i priklog pak ravno polje, ko se tiho i milo zdiže prema zasadam: veliko i malo polje, Brkava, u Brkavi mili domaći stan“ (Blazović 1980:145). Roman Čeznja (pod tim je nazivom objavljen 2001., a književna povijest navodi prvotni naziv *Kade ću najti dom?*; Benčić 2000:114), koji mu je tiskalo Hrvatsko štamparsko društvo, započeo je pisati na Hvaru, kako kaže, kad se odmarao „kod benediktinkov“ 1971. godine. U uvodnome slovu opisuje dane na ljetovanju, kada su na Hvaru vladale južina i strašna vrućina koju nije podnosio, u svojoj samostanskoj sobici pod gradskim zidom odlučio je napisati roman: „Govorili su, da nam tako ča fali u našoj gradišćanskoj književnosti“ (Blazović 2001:7). S druge strane

navodi da mu je tada došao pod ruku citat Ernesta Johna Steinbecka, koji možemo nazvati Blazovićevim motom, pa tako između ostaloga podvlači: „Pisanje je u najboljem slučaju ludo (albernes) poduzimanje. Smišna je jur ta namjera: na papir presaditi kopiju jednoga života. (...) Ako pisanje ima uopće kakovu vridnost, onda samo za to da ljude ohrabri...“ (Steinbeck; prema Blazović 2001:7-8). Roman započinje susretom u bolničkoj sobi i onda se Blazović služi retrospekcijom kroz san brbljavoga Bartola koji je sanjao o Petrovi iz 1914., kada je kao petnaestogodišnji mladić išao na *kiritof*. Te su večeri ugarski žandari u gostionicu donijeli vijest da je toga podneva u Sarajevu ubijen Franz Ferdinand te prekinuli veselje. Blazović u romanu razvija zanimljiv narativni diskurs, pa uz san junaka Bartola, umeće i sadržaj iz bolničke sobe. Dakle, u radnji je funkcionalno povezao događaje iz bolničke sobe s pričom koja ide prema otkrivanju identiteta drugoga bolesnika Kormorana, kojega Bartol odnekud poznaje. U sam tekst autor umeće i kratko objašnjenje kojim pojašnjava nastanak samoga djela, odnosno da je, osim Bartolova pripovijedanja, došao i do zapisa pacijenta Grubera, koji je dospio na treći krevet u bolničku sobu. To su izvori ovoga pripovjednog teksta koji, osim ovih dviju razina pripovijedanja, prati i događaje u selu i prilike nakon Sarajevskoga atentata, a misao o ratu potiče i interes mještana Dolnjeg i Gornjeg Sela za zagonetku ubojstva mlinara Pelikana. U tekst umeće i pisma, tako da se o događajima na frontu doznaje iz pisma Pave, koji u selo donosi vijest o događajima na frontu i suretima s Hrvatima u ratu (osmo poglavlje pod nazivom „Javlja se s fronta“). Tamo se prepoznaje među talijanskim zarobljenicima sumnjivac Korom Aron, kojemu se pripisuje ubojstvo mlinara Pelikana i očinstvo nad Abelom udovice mlinarice Kate. U turbulentnim vremenima nakon rata on je osvanuo u Đuri kao komunistički komesar, sada pod imenom Molnár György (Mlinar Jure), te provodi teror u cijelome kraju gdje je „preuzeo zadaću, da pelja odiljenje onih komunistov, ki su putovali od varoša do varoša, u kotarska središća i u sela, da nemilo zadusu svako protivljenje, da najdu i odmah na smrt odsudu sve, ki se usudjuju nadizati protiv komunizma“ (Blazović 2001:75). Molnár Korom se sad vraća u „malin“ kao komisar jer se pročulo da se u Pelikanovu mlinu skriva neki visoki časnik koji je predvodio pobunu protiv komunista. Tu je sluga Bartol prvi put vidio susret dječaka Abela i njegova oca Koroma/komesara i sada se u bolnici susreću pogledi pacijenta Kormorana i profesora na klinici Pelikana. U Bartolovim *flashbackovima* doznajemo i o životu Gradišća nakon Velikoga rata i o tome kako se Bartol zagledao u udovicu Maricu, no ona se odlučila udati za drugoga. Bartol je na kraju ostao neženja premda su ga privlačile žene. U romanu je Blazović osobito naglasio događaje oko razdiobe teritorija između Mađarske i Austrije nakon rata. Tako ističe bojazan ljudi iz Gornjega i Dolnjega Sela zbog granice koja bi trebala proći između njih. Premda je zahvatio širu povijesnu temu Velikoga rata i poraća i uspostave Gradišća, Blazović nam donosi i sadržaj po kojem bi se *Čežnju* moglo nazvati obiteljskim romanom jer prati podrijetlo i život Abela Pelikana i njegove obitelji, ali i zamršene odnose njegove majke crne Kate, mlinarice, i mladoga mlinara Koroma, koji je Abelov otac. Prate se i druga obiteljska stabla, kao ono obitelji Štimaković, i na neki se način prikazuju život sela i usponi i padovi pojedinih obitelji, s jedne strane Drobošića, koji su mlinari, i Štimakovića, koji su krčmari i među seljanima najbogatiji. Odnosi su među obiteljima isprepleteni, a osobito autor ističe Štimakoviće, koji su ženidbama povećali svoje imanje i postali ugledni poduzetnici i gomilali bogatstvo:

„Ali ne smi se zaboraviti, da je s krčmom bila spojena i odlična mesarija, a s njom biše u vezi kupovanje govetskog i svinjskog blaga. Sve to je bio posao Nandora Sokola, ki se je izvrsno putio u mesarskoj meštiriji pak je u njoj već izobražao i svojega sina Roberta.“ (Blazović 2001:151). Konačno se dvije najbogatije obitelji, mlinari Pelikani, žena črna Kate, udovica i Nandor Sokol, udovac krčmarice Regine Štimaković, približavaju, osobito kad se Nandoru Sokolu dogodi nesreća pa ga u svome mlinu njeguje črna Kate. Pacijent Kormoran, Korom Aron ili Jure Mlinar ima mračnu prošlost i doznaje se da je bio u Južnoj Americi i da je tamo sudjelovao u revolucionarnim pokretima nakon Drugoga svjetskog rata. Treba, međutim, istaknuti da je roman i kronika ljudi i prostora koji je u jednome trenutku razdvojen: „A konačno biše sve pobunjeno zbog te nove granice. Zbrajala su se sela, ka čedu dojt pod Austriju i ka hte ostati pri Madjarskoj. Sve je to bilo nekako neshvatljivo, nerazumljivo i nevjerojatno.“ (Blazović 2001:124). Blazović slovi kao plodan autor i dramske književnosti jer je nakon Bedenika i Horvata „svojim dramama i igrokazima ustalio na daskama istinski život“ (Krpan 1988:230). Javlja se već 1955. kratkom dramom u četiri čina „Hiža Drašković“, gdje tematizira zamršene obiteljske odnose i motiv odnosa sela i grada kroz sudbinu Anice, koja je otišla raditi u Beč i koja se želi udati za Valtera Matušku, podrijetlom Slovaka, ali pripadnika nacističke stranke. U drami „prepoznajemo mnoštvo tematskih i formalnih elemenata koje će Blazović upotrebljavati u svom kasnijem dramskom stvaralaštvu“ (Car-Mihec 1992:89). Napose se apostrofira motiv napuštanja sela i pogospođivanja, što je vidljivo iz riječi Anice: „(...) Ja neću biti paorka. Ja kanim na varoš. Ja kanim biti gospa“ (Blazović 1983:18). Radnja je drame smještena u kuću Drašković, a vrijeme radnje je godinu prije kraja rata u „subotu navečer pred Duhi 1944.“ (Blazović 1983:13). Aničin otac ne zaboravlja što mu se dogodilo s obitelji Matuško kada su nacisti 1938. anektirali Austriju, a Anica lažnom objavom da je noseća samo podiže srdžbu oca, koji ne želi takve sramote u obitelji Drašković. Kao protuteža sukobu i glas mudrosti figurira dijalog staroga oca u kući koji smiruje strasti na kraju prvoga čina. Drugi čin opet se odigrava u hiži Draškovića, i to nešto kasnije („konac augusta 1944.“), kada stari otac leži na smrtnoj postelji, a u kući vlada tuga zbog pogibije Aničina brata na frontu. U kuću ulaze Anica i Valter, kasnije im se pridružuje majka. Valter se ponaša obijesno, pred umirućim puši, što izaziva prijekor Anice, i posluša tek Aničinu majku, pa na kraju izađe iz prostorije u kojoj leži bolestan stari otac: „Ti ovde kuriš? Kako možeš ovde kurit? Ča ne vidiš kako čemerno je staromu ocu?“ (Blazović 1983:24). U razgovoru Mihe i Jurja Draškovića navodi se tužna sudbina obitelji Drašković, koja gubi svoje ime jer je Tomi Drašković zadnji iz kuće poginuo, a sestra mu je Matuško. Tu Blazović prikazuje patrijarhalnu crtu života gradišćanskoga sela. Miho predlaže čak i ženidbu jednoga od svojih sinova koji su Aničini bratići samo da bi se sačuvalo ime Drašković, što Juraj odbija. Treći čin ove drame odvija se u Beču u sobi Anice tri godine kasnije, jesen 1947. Tu se prikazuju životi onih koji su se odlučili na grad, i to kroz sudbinu Hedvige, koja nije sretna jer joj se muž opija, a po svemu Valter vara Anicu. U sam tekst Blazović je umetnuo i pjevanje, „[p]jesmu koja se pjeva kao intermezzo med 3. i 4. činom (1.-6. kitica) i na kraju drame (7.-8. kitica)“ (Blazović 1983:34), koju je uglazbio Mirko Berlaković. Poruka je drame jasna. To je ponajprije osuda odnarođivanja i pogospođivanja, zatim propast sela zbog *bijele kuge* jer se mladi ne žene i, naravno, pogubnost zbog pogibije mladih ljudi u ratu koji su trebali nastaviti rad svojih očeva i podig-

nuti selo. O tome kako nedostaje sinova, pa i onih koji se nisu rodili, odgovara babici Batrizi majka Draškovička: „BATRIZA: (...) Kako dobar bi bio sada barem još jedan sin, bud? DRAŠKOVIČKA (zamišljeno): Gdo zna? More bit bi nam bio i toga zeo boj.“ (Blazović 1983:39). Blazović upućuje na strašni danak što je svima uzeo rat, pa tako i Draškovićima: „MIHO: (...) Gdo bi bio mogao najper vidit, da će nas boj tako strašno pogodit, da će sve ovo tako daleko dojt.“ (Blazović 1983:44). Stric Miho ipak dolazi nakon Aničina povratka iz Beča i želi za svoga sina Kazimira njezinu ruku, što ona odbacuje iz više razloga. Konačno, sve završava mirnim razgovorom Bare i Anice, kojoj je budućnost nastaviti kuću Draškovića bez muške ruke, što Blazović donosi kao preslikanu sudbinu mnogih. Blazović je svomu plodnom pjesničkom i proznom djelovanju pridodao i brojne dramske objave, pa piše *Koliko smo, to smo* (1959), *Jutro, na podne, navečer* (1969.), *Gospodin Špan* (1974.), *Papreni zaručnjak* (1981.), *Skrbitelj sirot* (1981.), *Slamni udovac* (1987.) i niz drama vjerskoga karaktera koji započinje dramom *Noe* (1960.). Slijede je tekstovi *Vratarica nebeska* (1970.), *Ribar ljudi* (1975.) i dr. (usp. Benčić 2000:112–113). Analizirajući Blazovićev dramski opus, Adriana Car-Mihec ističe kako se autor u drami *Noe* „po prvi put bavi općeljudskom problematikom“ (Car-Mihec 1992:91) te da u drami *Ribar ljudi* „[p]ridržavajući se striktno biblijskog predloška autori [dramu je napisao sa Stefanom Geošićem, op. R. B.] u svom djelu prikazuju život Sv. Petra apostola u sedam slika, djelo je bilo namijenjeno izvođenju za vrijeme vjerskih blagdana, a njegovu su scensku izražajnost autori nastojali pojačati umetanjem zbornih pjesmama, kao i zvučnih i vizualnih efekata“ (Car-Mihec 1992:92). S druge je strane drama *Gospodin Špan* „snažna (...) kritka korumpirane socijalne vlasti“ (Car-Mihec 1992:93). Konačno, Blazovićev književni opus ispunjen je vjerskim temama, pa piše prozu „Sveci u crkvenom ljetu“ (od 1966. do 1989.), prevodi *Psalme* (1981.), *Knjige mudrosti* (1992.) i objavljuje rasprave *Svidočanstvo za vjeru* (usp. Benčić 2000:115), koje je, kako sam kaže, napisao „da spunim jedan moj zagovor, odnosno Bogu dano obećanje prilikom 40. obljetnice svojega svećeničkoga zaredjenja, naime da našem narodu dam ‚Svidočanstvo za vjeru‘ s ovim naslovom za moju ličnu vjeru“ (Blazović 2014:17). Njegov opus pokazuje iznimnu i neponovljivu radinost (osobito suradnja u kalendarima, pa je tako neka godišta kalendara obilježio svojim priložima, npr. *Gradišće* za 1988., te bismo njegov rad mogli okarakterizirati sintagmom Stjepana Damjanovića, kada govori o radu Vatroslava Jagića u hrvatskoj književnoj historiografiji – „opširnost bez površnosti“) i donosi tematsko-stilsku prekretnicu gradišćansko-hrvatske književnosti. Liriku je izvukao iz jednostavnih slika kraja i slika godišnjih mijena te je i u onim pjesama u kojima mu je poticaj neka slika iz prirode napravio iskorak usmjerivši ih prema filozofskoj poruci. Tako je gradišćansko-hrvatska književnost dobila autora koji je svoje pjevanje podredio misaonosti utemeljenoj na njegovu duboku promišljanju predmeta o kojem pjeva i poruci. S druge strane svojim stilom i tematikom proširuje liriku u Gradišću jer se odmiče od tradicionalnoga stiha koji traje od Miloradića i zahvaća univerzalne teme prolaznosti, siromaštva, vječnosti, crpeći svoje motive i sa svojih putovanja, kao u nizu pjesama pod nazivom „Crte iz Novoga svita“, pa se može simbolički reći da su u njegovu književnom opusu one „Crte iz seoskog žitka“ prešle u globalne „Crte iz Novoga svita“. Na taj način otvorio je prostor intime i slobode, odnosno put pravoj lirskoj subjektivnosti i suvremenosti, kao i prostor pjesničkoj slobodi i samostalnim potragama za pjesničkim izrazom koji je onda emanirala u radovima

Tyrana, Čenara, Ane Šoretić, Doroteje Zeichmann i Timee Horvat u osamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća, napose njegov hermetizam (koji karakterizira modernu liriku dvadesetoga stoljeća), a ogleda se i kod najmlađega naraštaja pjesnika iz Gradišća, što neki povijesni pregledi i monografski pristupi pojedinim književnim opusima tek naznačuju, očito ne zalazeći dublje u Blazovićevo pjesništvo. S druge je strane proznim opusom zahvatio mnoge aspekte života svojega kraja, napose narodnoga početka nakon Drugoga svjetskog rata, što se očituje i u njegovoj prvoj drami, ali i u romanu *Čežnja*. Kako je Blazović dosta putovao, putovanja su ostavila značajan pečat u njegovu radu, kako u pjesništvu tako i u brojnim zanimljivim putopisnim zapisima koje je potpisivao pseudonimom Putnik i objavljivao u kalendaru *Gradišće*.

Mate Šinković Capa (1927. – 1972.)

U svojoj periodizaciji hrvatskoga pjesništva u Mađarskoj 1945. – 2000. Stjepan Blažetin navodi kako se Mate Šinković pojavio u književnosti u onoj prvoj fazi (1945. – 1969.), i to krajem pedesetih godina s imenima „od kojih ćemo se s nekima susretati sve do današnjih dana (M. Šinković, M. Dekić, M. Vargaj, S. Blažetin, K. Varga, K. Kovač). Sve do sredine 60-ih godina pjesništvo je (proznoga i dramskoga stvaralaštva takoreći nema) prigodničarsko, pjesme nastaju povodom blagdana, državnih praznika ili su posvećene godišnjim dobima, školi, školskom život, pionirskim četama, socijalističkoj izgradnji itd.“ (Blažetin 2010:231–232). Smatra da se politička situacija u Mađarskoj osobito nakon rezolucije Informbiroa odražava i na književnu produkciju i činjenicu da, nakon 1945. i kratkoga poleta, poslije 1948. do 1969. nema niti jedne objave knjiga hrvatskih književnika u Mađarskoj (Blažetin 2010:231–232). Zbog toga posebno ističe objavu antologije *U kolo* (1969.), u kojoj „je zastupljeno deset pjesnika“ (Blažetin 2010:232) i koja „pruža presjek tadašnjeg pjesništva (književnosti) Hrvata u Mađarskoj“ (Blažetin 2010:232), te donosi izbor iz pjesništva Mate Šinkovića. U nastavku svoje periodizacije upravo tu objavu uzima kao razdjelnicu pa kao karakteristiku drugoga razdoblja (1969. – 1984.) navodi objavu pjesničkih zbirki Mate Šinkovića, Marka Dekića, Stipana Blažetina i Josipa Gujaša Džuretina (čija je zbirka objavljena nakon smrti), redom pjesnika iz antologije *U kolo* (Blažetin 2010:232–233). Nažalost, Mate Šinković nije dočekao svoju prvu zbirku, već mu je tiskana posthumno. Zbirka koju je 1981. izdao u Budimpešti Demokratski savez Južnih Slavena, *Na našoj Gori* (knjigu je uredio i napisao predgovor Mijo Karagić), izbor je iz njegove pjesničke ostavštine i sastoji se od pet ciklusa: „Život neka bude protuliće“, „Na našoj Gori“, „Hrvat sam“, „Roditeljima, prijateljima, ženi“ i „Za djecu“. Pišući o pjesništvu Mate Šinkovića, Đuro Vidmarović 1977. ističe sljedeće osobitosti: „- prvo, on piše izvornim čakavskim dijalektom, odnosno onom varijantom koja se razvila u Koljnofu; - drugo, svojim stvaralaštvom nije samo upozorio na kreativne mogućnosti ovoga govora već i na kulturnu baštinu ovoga narodnog ogranka; - treće, tematikom i estetskim ozračjem stvorio je pjesničke cjeline koje oduševljavaju iskrenošću inspiracija i izvornošću jezika“ (Vidmarović 1977:76). Upravo odlukom da piše na svojem koljnofskom govoru Šinković započinje niz gradišćansko-hrvatskih čakavskih pjesničkih opusa nakon Drugoga svjetskog rata (u prostoru Mađarske neposredno uz središnji

dio austrijskoga Gradišća) koji nastavljaju Ljudevit Škrapić, Matilda Bölcs i, manjim dijelom svojega pjesništva, Timea Horvat. Inače su upravo iz Koljnofa, kako naznačava Stjepan Krpan, "dolazili (...) važni poticaji nacionalnom gibanju među zapadnougraskim (gradišćanskim) Hrvatima (...) između dva rata, stizale su u gradišćanskohrvatski tisak u Austriji pjesničke poruke Ivan Blaževića, a danas se otud svojim stihovima javlja Pavo Horvat" (Krpan 1988:243). Taj izbor materinskoga izvornog govora navodi se jednom „od nedvojbenih vrijednosti njegova pjesništva, ističe se činjenica da je svoje pjesme spjevao na svom rodnom koljnofskom govoru, a – pisati pjesme na koljnofskom idiomu – znači pisati na pjesničkom jeziku temeljenom na čakavskom narječju ili, još preciznije, na srednjoločakavskom dijalektu toga narječja (...)“ (Vulić 1999:259–260). U Šinkovićevu pjesništvu zapaža se utjecaj Miloradića (Vidmarović 1991:64; Blažetin 1998:138; Vulić 2015:299), a u slojevima njegova pjesništva naći ćemo i utjecaje gradišćanskohrvatskoga pjesništva nakon Drugoga svjetskog rata, napose Antona Leopolda, što je moguće povezati s recepcijom njegovih kalendarskih objava, ali i sličnim životnim i pjesničkim putom. Bez neke veće formalne naobrazbe Šinković je, kao i Leopold, propjevao nošen potrebom da dade prinos očuvanju kulture i jezika Hrvata. Vidmarović iznosi kako je „bio (...) svjestan da treba pisati, prije svega, a tek onda misliti na umjetnički nivo napisanoga“ (Vidmarović 1977:77). Na neki način nastavlja pjesnički put Leopolda, ali i Leopoldovih prethodnika Dometra Lemperga i Jožefa Pepija Radostića, put koji nespontanu ljudsku misao i zapažanje o svijetu i rodu usmjerava prema pisanju i pjesništvu koje je svojim porukama upućeno bližnjima jer „Mate Šinković je pisao za svoje mještane ratare, radnike, domaćice, đake, djecu... Razgovarao je s njima uz pomoć svojih stihova, jasno, jednostavno i razumljivo. Nepretenciozno im je iznosio svoje shvaćanje svijeta i života, svoju ljubav prema njima, prema zelenoj koljnofskoj dolini i Gori iznad nje, gdje rastu vinogradi i vri mošt, svoje poštovanje prema hrvatskom jeziku i etničkom izvoru“ (Vidmarović 1977:77). U naslovu ima i nešto Horvatova nasljeđa jer on prvi kao dio hrvatskoga identiteta apostrofira „staru goru“ i vinograde Maloga Borištofa, a onda Šinković slavi svoj kraj pun vinograda kao bitnu oznaku identiteta. Lirski subjekt prenosi radost i veselje ljudi koje ih nosi tih jesenskih dana u berbi: „Kodi đunde visu grozdi / na tersenoj skradnjoj brazdi. / Zrnje grozja nam se smije – / na vredi se v mušti zlije“ (Šinković 1981:47). Radost je još veća jer kola škripe od slatkoga tereta: „Sudi, badnji se punuju, / v kante grozdi se nek žuju. / Vreda mušt na koli pišći, / kola domom teško tišći“ (Šinković 1981:47). Ljepota i zadovoljstvo su na svakome koraku, a trganje svih ispunjava zadovoljstvom. Tko nije bio u berbi barem jedanput, ne može razumjeti Šinkovićev osjećaj zadovoljstva koji ispunjavaju smijeh i radost očeva i djedova, baš kao i u Horvata: „Trgadba je lipo vrime / kod nam kaže i nje jime. / Kasna jesen, grozja dost / sladki med i sladki mošt.“ (Šinković 1981:48). Tu identitetsku vezanost ljudi iz Gradišća uz plodnu zemlju koja je davala sigurnost zajednici, kazuje i u pjesmi „Zemlja radosti“, u kojoj taj vjekovni odnos i plodnost uspoređuje s majčinstvom: „Znaš li da je dobro znati, / da je naša zemlja mati“ (Šinković 1981:50). U pjesmi je istaknuo cijeli godišnji ciklus, od proljetnoga – “Kako je proleće dala cvasti, / jeseni vsega mnogo zrasti“ (Šinković 1981:50) – do jesenske radosti: „Zemlja, polje z svoje torbe, / prostre nam stol z pune korbe!“ (Šinković 1981:50). I onda gotovo kao da slušamo slovo iz starih vjerovanja još od praslavenskih vremena o godišnjem ciklusu, odnosno o potrebi zimskoga odma-

ranja zemlje kad prevladavaju bogovi mraka, oluja, snijega, leda, kiše i magle: „Krez duge zimska oštre noći, / zaprit svoje černe oči, / spavat će v dibokom snu / zemlju posest mir će vsu“ (Šinković 1981:51).

Ciklus „Na našoj Gori“ nastavlja pjesmama koje donose novu radost na godišnjem satu koji se neprestano vrti, a upravo kao „najuspjelije“ Blažetin ističe „opisne pjesme Šinkovića gdje lirski subjekt zanesen ljepotama zavičajnog krajolika i gotovo u himničnom raspoloženju crta konture jednog idealiziranog prostora gdje se život odvija obasjan suncem, u potpunom skladu s prirodom i njezinim mijenama (...)“ (Blažetin 1998:140). Napose se to osjeća u pjesmi „Jesenska radost“, u kojoj se ističu motivi kraja žive godine i početka mirovanja, kada se priroda mora odmoriti/obnoviti. Sve je to rečeno s malo tuge, ali i radosti zbog očekivanja novih plodova: „Po malo se razvalu letnje sanje, / kad nam prispri zimsko počivanje. // Dobro pečeno beli krušac, / lani te je usnil zimski duh. / Neka se i sad gaju sitve, / da bude kruha a ne bitve.“ (Šinković 1981:52). Ova Šinkovićeva vezanost za zemlju logično potvrđuje povezanost pjesnika s obiju strana granice, koja je narod formalno razdvojila nakon 1921. i svakako pridonijela fragmentiranju kulture, no ipak se nije, kako se vidi, dokinulo vjekovno kulturno zajedništvo. Tu jedinstvenost kulture unatoč granicama često ističu gradišćanskohrvatski pjesnici. Taj ćemo motiv, primjerice, naći u Leopolda: „Granice nas razdružile, / Teško teče skupno djelo, / Ali jezik, riči mile, / Združuju nas sve u cijelo. / Ovako se znamo zvati / Svi: Gradišćanski Hrvati!“ (Leopold 1996:7). Ističu to i književni povjesničari koji se bave hrvatskom manjinskom književnošću u Mađarskoj: „U književnome dijelu hrvatskih književnika iz mađarskog dijela Gradišća očituje se jasna povezanost s gradišćanskohrvatskom književnošću uopće. Stoga su književni povjesničari gradišćanskohrvatsku književnost skloni promatrati kao jednu nedjeljivu cjelinu.“ (Blažetin 1998:137). To se vidi iz ovoga Šinkovićeva dijela pjesništva posvećenoga zemlji, ali i napose njegova domoljubnog niza, u kojem on nasljeđuje Miloradićevu baštinu i njegovo domoljublje. Najviše se to ističe u pjesmi „Hrvat sam!“, gdje preuzima i Miloradićev naslov i pojedine motive želeći se odužiti utemeljitelju gradišćanskohrvatskoga pjesništva i njegovu domoljubnom poticaju koji nastavlja pjesnici do naših dana. Svakako pritom valja istaknuti pojedine pjesme Franje Sučića („Pjesma moga kraja“, „Gradišće je naš dom“, „Pozdrav Gradišću“, „Svaka ptica svom jatu leti...“, „Zemlja naša“ i dr.), pjesmu „Gradišće mila domovina“ Ivana Pavičića, Blazovićev „Hrvatski gaj“, Leopoldovu pjesmu „Našem Gradišću“ do novijih objava, npr. Čenarove „hrvati“ iz zbirke *misi misli* ili „naša rič“ iz njegove druge zbirke *mi svi* i dr. Šinković se cijelim svojim bićem predao jeziku i domoljubnomu osjećaju koji mu je usadila obitelj: „Ovde j stala moja zipka / ljuljala ju j Majka mila. / Pesme i jačke nunala, / nek hrvatske mi jačila“ (Šinković 1981:61). Zahvaljujući materinskoj riječi sačuvao je svoje podrijetlo, svoj hrvatski identitet unatoč germanskomu moru: „Vidil sam ja prvi dan, / kot mali Gradišćan, / ča uz nimški ocean, / kanim bit slobodan“ (Šinković 1981:61). Istim domoljubnim osjećajem mu je ispunjena i pjesma „Sladka sanja!“, u kojoj se veseli hrvatskomu jeziku i poziva svojega kolegu pjesnika Marka Dekića da je njima pjesnicima dan zadatak da se upravo za očuvanje materinske riječi bore poezijom: „Gajimo jače naš mali vrt, / da ga ne zrova vsega krt. / Sadimo kitice Dekić Marko, / da budu cvale jače, žarko!“ (Šinković 1981:65). U stilu kalendarskih prigodnih

pjesama, počevši od one Miloradićeve „Širom-barom s našim darom, kalendarom“, Šinković pozdravlja *Narodne novine* („Naše novine“) i ističe sve vrijednosti koje donose nacionalne novine. Konačno, njegov niz naslovljen „Roditeljima, prijateljima, ženi“ možemo tematski povezati s njegovim prethodnikom, koljnofskim župnikom Ivanom Blaževićem jer je i on podosta pjesama posveti majci. Neke naslove preuzeo je od svojega prethodnika – „Na majkin dan“ i „Majki mojoj“ prema Blaževićevim „Na majkin dan“ i „Mojoj majki“ – a u ciklusu se osjeća i duh Miloradića u pjesmi „Teta Kate“, koja završava gotovo citatnim stihom koji doziva Miloradićevo baštinu: „Malo žen je ovo znate, / kod je naša Teta Kate“ (Šinković 1981:91). Odatle je vidljivo Šinkovićevo oslanjanje ne samo na Miloradića nego i na svoga sumještana Blaževića, čije djelo Šinković ne citira samo u naslovima (kako smo istaknuli u prigodi obilježavanja Majčina dana – „Na majkin dan“) nego čak i donosi i Blaževiću pjesmu „Moj Majkin dan“ te u tekstu ističe: „Zato je oto istina, kot veliki i mali smo si srićni kad jimamo vsaki svoju M a j k u: Ljudi! Znajte da sa srićan, / kad još dobru majku imam. / Čujte da vam sad povidam / kako kad je Majkin dan!“ (Šinković i Blažević; prema Šinković 1981:79). Ove Blaževićeve pjesme koje tematiziraju majčinstvo i ljubav prema majkama uvrstio je Benčić u ciklus „Dičje“. I Blaževićovo maštovito obraćanje prirodi uronjeno u dobro poznavanje dječjega unutarnjeg svijeta nalazimo u Šinkovića. Blažević se samo malo razlikuje u Šinkovićevu citatu: „Naručim još dobrim pticam, / štigliču i lastavicam / neka jaču da sam srićan, / ča još dobru majku jimam“ (Blažević; prema Šinković 1981:79); prema Blaževiću: „Naručim još dobrim pticam: / Stagliču i lastavicam, / Neka jaču da sam srićan, / Ča još dobru majku imam!“ (Blažević 1998:37). Inače su majka i majčinstvo u gradišćanskohrvatskih pjesnika jedna od dominantnih tema. Pratimo je od Miloradića, a pišu o majkama i Tome Bedenik („Majčine oči“), Franjo Sučić („Majka svome ditetu“, „Tužba sirote“), Slavko Marhold („Pjesma majci“, „Moja majka“), Anton Leopold („Majka – dar od Boga“, „Pozdrav maja“ i dr.), Augustin Blazović („Da tebe ne bi bilo...“) i dr. Šinković je poput ostalih gradišćanskohrvatskih pjesnika (a i to se u njegovu stvaranju oslanja na Miloradićevo tradiciju koju nastavlja Blažević) jedan dio svojega pjesništva posvetio djeci. I ovdje se osjeća Šinkovićeva uronjenost u tradiciju gradišćanskohrvatske međuratne poezije, pa se i u ovome dijelu svojega stvaralaštva naslanja na prethodnike (Dometra Lemperga, „Jelvica zelena“, „Prošnje svetome Mikuli“) ili na već spomenutoga Ivana Blaževića („Svetome Mikuli“) te piše jednu od svojih najljepših dječjih pjesmama „Na Mikule“, koju je Stjepan Blažetin uvrstio u svoju antologiju *Sjajna igra* (antologija hrvatske dječje poezije u Mađarskoj 1945. – 2010.). Očekivanje djece za sv. Mikulu i radost darivanja, koja je čest motiv Šinkovića, jer je riječ o darovima zemlje, prirode, jest ono što je apostrofirano i u ovoj pjesmi: „Jabuke, orihi zlati, / potukeće on po vrati. / Ki je vrli tomu daje, / vrlu torbu cukra, dare“ (Šinković 1981:106).

Premda piše dječje pjesme s „jasnom pedagoškom tendencijom i izravnim porukama“ (Blažetin 1998:140), s druge strane možemo zaključiti da na putu od Lemperga i Blaževića, ali i „na tragu usmenoknjiževne baštine svog zavičaja (...) nastaju njegove najbolje dječje pjesme („Mikula“, „Rebac“, „Zimsko veselje““ (Blažetin 1998:140). Šinković je pjesnik koji je duboko uronjen u tradiciju gradišćanskohrvatske poezije od Miloradića naovamo (napose svojega koljnofskog predšasnika Ivan Blaževića, ko-

jemu u svojem pjesništvu odaje priznanje nizanjem i citiranjem njegove poezije) i koji je, shvativši da je pjesnička riječ prava budnica nacionalnoga osjećaja, izgradio zanimljiv pjesnički opus koji je upravo usmjeren prema toj zadaći i pragmatičkoj ulozi književnosti u manjinskome narodu. Usto je, međutim, ostavio i niz pjesama koje plijene divljenjem prirodi i zavičaju, svojoj zemlji u svim njezinim mijenama. Upravo je iz toga dijela Šinkovićeve pjesništva Milorad Stojević uvrstio dvije pjesme u drugo izdanje svoje antologije iz 2007. Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća – „Na našoj Gori“ i „Na koncu leta“.

Anton Leopold (1928.)

Kada u svojem prigodnom slovu u čast njegove pedesete godišnjice života Augustin Blazović piše o pjesniku Antunu Leopoldu – sjećajući se Leopoldove sestre Julke, koja je bila starija i koja je s njim išla u školu (njih je 1927. kao učitelj vodio Toma Bedenik, pjesnik) i kasnila (ali bi se znala opravdati) – kaže da je i on znao kasniti u školu: „Povijest mi i za Tončija, da se je rado zakasnio. Al zač? Kad je putem u školu sve rado točno opažao. Mogao se je već u tom pokazati budući pisac, ki isto mora sve točno opažati, ako dobro hoće opisati stvarnost, realitet.“ (Blazović 1978:116). U istome prigodnom tekstu Blazović izdvaja kao najbolji dio njegova opusa one pjesme „u ki diše ritam i duh naši narodnih pjesam“ (Blazović 1978:116) te u svome tekstu objavljuje Leopoldovu pjesmu „Majka“, koja je objavljena u prvoj njegovoj objavi, *Cvijeću iz Gradišća* (1954.), i 1967. u antologiji *Gradišćanski hrvatski gaj*. Sam Leopold u tekstu „Kako sam počeo pisati“ navodi utjecaj kalendara *Gradišće* i slova o Dometru Lempergu: „(...) Lemperg kao običan djelač i čovik bez više školske naobrazbe uvijek trsio nešto napisati i pjevati pjesme u svojem materinskom jeziku (...) Isti članak o Dometru Lempergu djelovao je na mene toliko, da se je u meni probudilo zanimanje i težnja da, i ja pokušim takove pjesme pisati“ (Leopold 1976:139). Riječ je o kratkome članku o Dometru Lempergu u okviru kalendarske rubrike „Ki su od nas pošli“ u kojem se donose nekrolozi „vridnih naših muži“ umrlih od 1942. jer dotad su to donosile *Hrvatske novine*, koje su prestale izlaziti te godine. Duboki osjećaj za prostor u kojem je poniknuo (njegova rodna Frakanava) rezultirao je i prvom pjesmom „Žetvena zahvala“, koju je objavio u *Crkvenom Glasniku Gradišće* u jesen 1946., a prve pjesme u kalendaru *Gradišće* objavljene su mu 1948. godine (Leopold 1976:141). Tako je ušao u književni život Gradišća jedan od najproduktivnijih hrvatskih pjesnika u tome prostoru nakon Drugoga svjetskoga rata nadovezujući se na pjesništvo svojih prethodnika Miloradića, Blaževića, Lemperga, Sučića. U Gradišću je veliki utjecaj na narodni identitet i književni osjećaj između dvaju svjetskih ratova imalo novinstvo. Kakav je konkretni utjecaj na njega imalo novinstvo, svjedoči i podatak da su on i školska djeca u djetinjstvu čitali *Male crkvene i školske novine*, koje su izlazile između 1930. i 1939.: „Ove, Novinice‘ – kako smo je mi dica zvali – bile su kod dice neobično obljubljene. One su donasale i mnoge pjesmice, ke su svojčas pjevali Ivan Blažević, Dometar Lemperg, Feri Sučić i Slavko Marhold (pod pseudonimom ‚Slavić‘). (...) Ove pjesmice sam se htio rado napamet naučiti i htio si je zapametiti na dugo vrime.“ (Leopold 1976:138). Upravo je čitanje novina i kalendara, uz završenu pučku školu, bilo temeljna naobrazba ovoga

pjesnika, ali i utjecaj njegova župnika: „(...) jedino ča su mi farnik mojega rodnoga sela, književnik Ignac Horvat, od časa do časa posudili ku-tu knjigu za čitanje i da proučavam pjesništvo i književnost. I školnik u mojem selu dao mi je neke upute oko gradnje stiha i metrike.“ (Leopold 1976:141). No kako iznosi, i pored toga što je imao veliku želju za pisanjem, njegov posao na selu, koji je osobito bio zahtjevan u ljetnome razdoblju, kada se radilo po cijeli dan, nije mu dao dovoljno vremena da se posveti književnomu radu. Navodi da ga nitko nije podržavao niti je imao razumijevanja u okolini. U tome razdoblju (1946.) nastala je i pjesma „Teški časi“, koju je puno kasnije objavio (u kalendaru *Gradišće* za 1988. godinu). Ona je dokument vremena u kojem se našao kraj u kojem je Leopold pravio prve pjesničke korake: „Hrana manjka u varoši / Mora da se manje troši. / „Črno trštvo“ zove s kuta, / Mast i meso, to j' valuta! / (...) Narod želji imat kruha, / Kapljicu na usta suha, / I dom vlašći u tišini, / Mir slobodu v domovini.“ (Leopold 1988:168). Ubrzo se nakon Drugoga svjetskog rata seli u Beč, gdje radi na različitim poslovima: „kao knjigovežac, u građevinarstvu i u metalnoj struki“ (Leopold 1976:141). U tome svom novom razdoblju života i izbivanju od rodne kuće u Beču se doškolovalo za rad u knjigovodstvu, a u tome gradu je napisao velik broj pjesama i pripremio za tisak svoju prvu knjigu *Cvijeće iz Gradišća*, koju je objavio 1954. u vlastitoj nakladi. Vidmarović ističe da se odlazak iz Gradišća odrazio na cijelu generaciju kojoj su „duša i srce ostali vezani uz izuzetno lijepo Gradišće, uz rodna sela i bogatu narodnu tradiciju, a razum i gospodarsko promišljanje vezao ih je uz megapolis“ (Vidmarović 1996:133). Smatra da je „generacija [kojoj pripada i Leopold, op. R. B.] puna tenzija, tuge i pasatizma, generacija onih koji znaju da povratka nema, a intimno se ne mire s tom činjenicom“ (Vidmarović 1996:133). Prva zbirka brojnošću tekstova (sedamdesetak pjesama) svjedoči o njegovu plodnu stvaranju koje je zasigurno bilo potaknuto odlaskom iz zavičaja. U tome ključu mogu se tematski izdvojiti: iskazivanje nacionalnoga osjećaja i zavičajne teme. Njegovi iskazi nacionalnoga osjećaja očituju se u pjesmama „Frakanavac“, „Hrvat“, „Budnica“, „Zora“, „Suze“, „Krv hrvatska“, „Naši djedi“, a niz zavičajnih motiva započinje pjesmom „Gradišće“. Mora se istaknuti kako je domoljubni niz intoniran tipičnom harambašićevskom dikcijom nove budnice, npr. „Frakanavac“ započinje stihom „Ja sam mladi Frakanavac, (...) Čvrst Hrvat i Gradišćanac“ (Leopold 1954:7), koji podsjeća na Harambašićev osmerački stih: „Ja sam, draga, dobar Hrvat, / Bistra vida, uma zdrava; / Ja sam, draga, dušom tielom / Privrženik Stranke prava“ (Harambašić 2005:102). Budničku intonaciju, domoljubni osjećaj i poziv donose i pjesme koje slijede: „Hrvat“, „Budnica“, „Zora“, „Suze“, „Krv hrvatska“, „Naši djedi“. One svjedoče o njegovu domoljublju i odluci da piše hrvatski u vremenima velikih promjena i očekivanja koja su bila pred hrvatskim narodnim bićem nakon završetka Drugoga svjetskog rata: „Ja još pjesme sklapam / U hrvatskoj riči, / Žive kaplje kapam / Na panje u siči. // Ali gdo će pisat / Tamo za stoljeće? / I hrvatsko birat / U Gradišću cvijeće?“ (Leopold 1954:11). Navedena pjesma otvara niz nostalgичno i zavičajno intoniranih pjesama: „Gradišće“, „Moje krilo“, „Železno“ i dr. Svaka je pjesma nostalgična fabulica s poantom (kao *Železno*), npr. ona o Josefu Haydnu: „V škuroj raki spava / Glazbenika tijelo; / Njemu svitli slava, / Nam njegovo djelo.“ (Leopold 1954:17). To je možda najbolja percepcija ili znamenitost *Željeznog*, Haydnov mauzolej u *Crikvi na brigu*, zato tim motivom svima znanoga glazbenika svjetskoga glasa koji čuva zauvijek malo *Željezno* poentira u svojoj pjesmi. I drugim je mjestima u Gradišću ispjevao

pjesmu: „Kod Jezera“, „Poljanska djevojka“, „Stinjačko cvijeće“, „Kisečke gore“, „Stara gora“, „Kraj Šuševa“, „Gerištofem“, „Večer na Dolnjoj Pulji“, „Mučindrof“ i dr. Na tome putu povratka u zavičaj najsvjetliji mu je rodni dom. Stoga je najviše pjesama posvetio rodnoj Frakanavi: „Dom“, „Dvoja sunca“, „Lipa Frakanava“, „Frakanava, vodom okrojena“, „Okol naše Frakanave“, „Rodno selo“, „Domaći stan“, „Majka“. U svojem pjesništvu iskazuje veliku ljubav prema zavičajnome prostoru, pa je nastojao u stihovima zabilježiti i svaki osjećaj koji je osjetio u voljenome kraju: „Onde skromno kot ovčice / Bijeli stani dižu lice; (...) Ti si zipka slavni sinov, / Pjesnikov i duhovnikov / Ti si vrtljac pun bogatstva, / Gdi se gaji svit hrvatstva“ (Leopold 1954:33). U poeziji nalazimo i njegove dileme oko toga želi li pjevati – jer je to unutarnji glas i poziv – ili samo raditi i zaslužiti svoj kruh, kako to rade svi oko njega. Pjesnikova je uloga ipak nešto drugo, on vidi, zapaža i pjeva ono što običnomu čovjeku promiče u njegovoj svakodnevnosti. Tu dilemu stavlja na papir: zaslužiti „kruh naš svagdanji“ ili se posvetiti književnom radu? Mađutim, sve u životu dolazi kao neka ravnoteža, napominje pjesnik: „Ne smi biti muka: / Služit dnevni kruh (...) Ar u mnogoj pjesmi / Najdem radost mir“ (Leopold 1954:44). Svojevrsnom metatekstualnošću, pjesme o pjesmi i svom pisanju, kao da se pravda što u tome načinu života ipak otkida vrijeme za stvaranje: „Ljetni dan je, vruć i tih; / Ja se sjedem pod orih, / (...) Tkajem misli, stih po stih; (...) I nedilju nije grih / Ako slažem stih po stih, / Ar će pjesmu dobit svit!“ (Leopold 1954:43). Niz je pjesama posvetio obitelji i njihovu težačkom teškom poslu, kao što je sadnja vinograda: „Stalo je to mnogo pota, / Kot da je to cilj života, / Žuljne ruke, slijede krvi / Zavladao su trsi prvi“ (Leopold 1954:58). No sve to imanje i težačenje nije dovoljno za preživljavanje obitelji, pa se s humornom poantom tješi da bi bilo bolje onda kad bi njihovi proizvodi imali cijenu visoku kao „hrasti“: „One bi morale zrasti / Gori kot u lugu hrasti“ (Leopold 1954:57). Toplu, gotovo djetinju intimu daje u pjesmi „Majka“, koja ga prati u svim njegovim bolovima i radostima: „Ako mi prosviti / Sunce zlate sriće, / (...) Ona će se s manom / Radovati / Blaženim obrazom / Moja mati“ (Leopold 1954:40). Njegovu zbirku prožima i ljubavna lirika: „Na te mislim...“, „Oj lipota“, „Bol ljubavi“, „Mrtva mila“, „Tužba“ i dr. U zbirci su zahvaćeni i običaji: „Kiritof“ i „Mesopust“, gdje se svi vesele: „Plešu rože i junaki. / U krčmici najde svaki / Sriće pun / Svoj račun“ (Leopold 1954:76). Prirodu, mijene u prirodi, osjećaje u godišnjim dobima kao što su zima i ljeto (to je česta tema Leopolda) nalazimo i u pjesmama koje je kasnije objavljivao po gotovo svim publikacijama u Gradišću: „Ljeto nosi djelo, / Rodi kruh človiču“ (Leopold 1987:94). U jeseni se sve sprema na počinak ili odlazak, priroda se mijenja, a u ljudima se bude bolne uspomene: „U jeseni po Miholji, / Nij već svakomu po volji. / Mnoge ptice su uz tugu / Prošle od nas doli k jugu. / (...) U jeseni po Miholji / Onim ki su na pokoji / Mrtvih god će grobe kitit, / Sviće im u večnost svitit“ (Leopold 1980:205). Česta mu je tema i zimski krajolik Gradišća: „Širom sve je bijelo / U tišini selo / Titra kot na tračku / – Svirka zimsku jačku. // Po širokom polju / Vjetri viju svoju / Ledenu igračku / – Cvilu zimsku jačku“ (Leopold 1980:138). U pjesmi „Črni kos“ osjeća se radost promjene i dolazak proljeća: „(...) Žuti kljun rastvori: / Pjeva, fućka črni kos. // Blizu gdo ga čuje, / Pjesmi se raduje / V duši ćuti on. / Pjevajuć kroz kiće / Glasi protuliće / Kot cvjetića nježni zvon.“ (Leopold 1986:166). Navedeni godišnji ciklus izniknuo iz pjesnikova osjećaja i zapažanja rodnooga Gradišća gradi najveći dio njegova opusa koji je „spjevao (...) na temu svog sela i njegova krajolika, zavičajnog kraja i cijelog Gradišća“

(Krpan 1988:253). „Pogrdjene kapele“ pjesma je elegičnoga ugođaja koja je Leopoldova tužaljka nad srušenim i oštećenim crkvama u Gradišću u ratnome vrtlogu. Ovaj sonet jedna je od najuspjelijih Leopoldovih pjesama: „Ali kad ih oko posve zbliza gleda, / Mnoga zgleda kao žena slipa, / Slomljeni obloki, znutra pusta bijeda, / Nima Sveca nit Gospinog kipa“ (Leopold 1968:63). No lirski subjekt ima nade da će doći bolja vremena, a vjeruje i u kršćanski oprost: „Ali sunce ipak svitli, zreja polje, / Uz molitav šapat čut je zdihe. / Pogrdjeni sveci v raju dižu ruke svoje: / Oprosti im, Bože, ove grihe!“ (Leopold 1968:68). Leopold je izgradio vlastiti stil i „njeguje vezani stih. Rima je kod njega pravilna i brušena, a proizlazi iz dobra poznavanja jezika i njegovih izražajnih mogućnosti.“ (Vidmarović 1996:135). Njegovo pjesništvo karakterizira, kako smo naveli, i narativnost, pa Vidmarović navodi da su Leopoldove pjesme „rimovane štorice, ili su molitveno-himnički iskaz emocionalne uzbuđenosti u odnosu prema zavičaju, domu, narodu i božanskoj sveprisutnosti“ (Vidmarović 1996:136). Ovaj plodni gradišćanski pjesnik objavio je i pjesničke zbirke *Štorice* i pjesme, (Željezno, 1989.), *Svitli kolobar* (Željezno, 1995.), *Sunce domovine* (Željezno, 1997.). Za školske potrebe priredio je 1967. izbor prigodnih pjesama pod nazivom *Gradišćanski hrvatski gaj*, a njegova poezija uvrštena je i u antologije *Ptići i slavuji* (1983.) i *Osterreichische Lyrik und kein Wort Deutch* (1990.) (Benčić 2000:134). U knjizi *Štorice* i pjesme objavio je sedam proza („O jesenske duge noći“, „Sastanak kod ribnjaka“, „Majušno drivo“, „Na štaciji“, „Melankolija u septembru“, „Nogometaš“, „Na jedan magleni dan“). Objavio je usto i pedeset pjesama koje su izlazile po gradišćanskohrvatskoj periodici, napose u kalendaru *Gradišće*, čiji je stalni i najrevniji suradnik. No to je i svojevrsni presjek Leopoldove poezije jer je u knjigu uvrstio i svoju prvu napisanu pjesmu „Moje selo“: „Ova pjesmica je prva moja pjesma, ku sam napisao u maju 1946. kod ribnjaka Dubanjka u Frakanavi.“ (Leopold 1989:58). Pjesma slavi zavičaj i rodni kraj i već na samome početku ističe one tipične žive Leopoldove boje Gradišća koje karakteriziraju cjelokupno njegovo pjevanje: „V lipom redu hiže, / Crikva im je čelo, / Turam žut se diže / Kot da čuva selo.“ (Leopold 1989:58). Najnovije pjesme u tome nizu objavljene u zbirci datirane su 1987. godine u Frakanavi („Tamburica“) i Beču („Pjesma o ljubavi“ i „Radost-žalost“). U *Suncu domovine* (koji je nastavak *Svitlog kolobara*) donosi najveći pregled svojega pjesništva (uglavnom pjesama nastalih osamdesetih i devedesetih godina dvadesetoga stoljeća) s ukupno 165 pjesama, gdje uz pjesme sa snažnim domoljubnim nabojem slavi i Gradišće i njegove vedute: „U Uzlopu turam, gotski sanak, / Kot da zove druge na sastanak“ (Leopold 1996:83). Opet živo crta svoj frakanavski zvonik: „Frakanavski turam žuta špika, / Pod njim crikva lipa i velika“ (Leopold 1996:83).

Anton Leopold uz poeziju piše i prozu, tako da mu opus karakterizira i niz kratkih priča s temama vezanim za sudbine i ulogu ljudi iz njegova kraja u Drugome svjetskom ratu („Ukrajinka“). U toj priči širega zahvata iznosi zanimljiv siže o vezi Hrvata Štefana Zimkovića i djevojke Nataše, a koji se našao s njemačkim postrojbama u Ukrajini u selu Bjelanovo. Tamo se između okupatora (Zimković je, međutim, istaknuo da je bez svoje volje išao u rat) i mlade djevojke iz sela javila ljubav te su se njih dvoje nakon što je rat završio našli u Austriji uza sve poteškoće zbog toga što je ona bila strankinja. Na kraju sve dobro završi. On ju je doveo u svoju kuću i oženio premda su se njegovi roditelji protivili jer su smatrali da je i u njihovu selu bilo dobrih djevojaka za

ženidbu. Kao što navodi književna povijest, Leopold u građenju većine svojih „crtica i pripovijesti nema čvrste naracije niti razvedenije fabularne strukture. Umjesto toga pojavljuju se jednostavni i prilično naivni sentimentalni zapleti koji u pravilu vode priželjkivanom sretnom završetku.“ (Lukežić 1995:204). Tako je strukturirana i „Ukrajinka“, sretnim završetkom: „Kad su se Štefan i Nataša za nekoliko ljet kasnije vozili na kolu s polja, a med njimi sidio njev mali dražesni sinčić, rekli su jedno drugomu:“ *„Život je bio kot sanja. A da iz sanje more nastati istina, o tom nij mogao govoriti drugi, nego samo on, ki je vjerovao u bolju budućnost.“*“ (Leopold 1988:138). Tema mu je i život Gradišća u poraću. Piše o sudbinama ljudi koje je rastavio rat („Vazmeni zvoni“), u kojima je također zadržao istu strukturu, s naivnom naracijom i redovito sretnim završetkom: „A onda su se zagrlili jedna drugoga. To je imalo značiti, da oproščuju jedan drugomu i da su se našli opet skupa.“ (Leopold 1980:172). Možda je jedna od najuspjelijih kratkih priča koje se vezuju za poraće „Flajko“, koju je objavio u kalendaru *Gradišće* 1975. Ovdje tematizira odnos ‚selo – grad‘ u godini nakon Drugoga svjetskog rata i kako su seljaci odgovorili crnoburzijancu iz grada koji je u selu dobivao namirnice za odjeću i druge vrijednosti koje su mu gladni građani davali u vrijeme nestašice hrane. On se je u tom posredništvu znao „snaći“: „On pozna poredicu ljudi, ki su imali svakakovih rezervov skrito, pak ki ćedu za dobar masan kusić dati još i zadnju košulju s tijela. A on, ki ima u tom šikanu ruku, pomoć će drugim – ali u prvom redu sebi i svojemu trbuhu.“ (Leopold 1975:178). Nakon njegovih brojnih posjeta selu, gdje bi dobio hranu na nesreći građana koji su mu davali svoje vrijednosti, toliko se osilio da je poslao pismo u kojem se pozvao na svinjokolju. No mudri seljak se, nakon što je pročitao pismo, odlučio narugati nezasitnomu gosponu Šaniju, koji je pismo nakitio rukoljubima njegovoj ženi i potpisao se kao *onkel Šani*. Šalje mu u grad težak paket: „Počelo se grubnima stranicama od starih novin, a onda je papir svenek finiji i bjeliji. Na kraju on napipa neko zruljnuto klupko. Najprije van spade jedno malo sfuljano pisamce, a onda se na stol poruljne nešto tanko, tvrdo i vunasto: svježi i sirovi svinjski rep.“ (Leopold 1975:179).

U svim svojim crticama i kratkim pričama kao polazište izabrao je dokument, ali često je dokumentaristika i faktografija nadvladala njegovu književnu obradu. No ima značenje vrijednoga i nadasve zanimljivoga dokumentarnog štiva, a konačno, Leopold se bavi i fotografijom te je i ovaj dio njegova stvaranja usmjeren prema očuvanju baštine i tragova naših ljudi u vremenu: „Te snimke susrećemo na stranicama kalendara *Gradišće*, i oni već danas imaju vrijednost dokumenta. Svi ti fotosi svojim su motivom, kompozicijom i tehnikom vrijedni prilozi svoje vrste.“ (Krpan 1988:256–257). Zanimljiv je prilog vezan za njegovo bavljenje fotografijom iz kalendara *Gradišće* za 1975. godinu, gdje donosi kratku priču „Fotografska nesrića i srića“, u kojoj crta mladoga turista Emila koji je došao u Gradišće, ali mu izmiču dobri objekti snimanja zbog dinamike seoskoga života: „Za slikanje ima ovde dosta motivov: starinske kuće, interesantna crikva, mimovozeća seljačka kola, pred kimi su konji napreženi, seljački narod i žene u nošnji i ciganice u svojoj šarini s malim cignačetom odzada u culu. A ima i lipih divojak, vitkoga stasa i ponosne glavice kot koruna zelene palme. No sve se tako brzo kreće i žuri, da mladi turist nije mislio na to, da bi si uredio svoj aparat i knipsao ono ča mu se na oko dopada.“ (Leopold 1975:181). U gotovo karikaturalnoj

zgodu kada Emil pokušava snimiti djevojke i pada u vodu, upoznaje djevojku Veru koja mu spašava fotografski aparat koji nije pao s njim u vodu, nego je ostao visjeti na nekoj „kiti“. To je povod za zblizavanje s djevojkom Verom koju uspješno fotografira. I u ovome je tekstu malo fabularne strukture, a mnogo faktografije. Sve završava sentimentalnim rastankom na kolodvoru i odlaskom Emila u grad s nadom skoroga povratka u Verino mjesto.

Uspjeliji su dio njegova proznog opusa kratke priče koje su beletrizirane predaje vezane za njegovu Frakanavu („Vila od Podbriga“ i dr.). U „Vili od Podbriga“ beletrizira o neostvorenoj ljubavi viteza Bogomira i djevojke Cvjetke, kao memento jednomu toponimu koji je bio nekada na mjestu ribnjaka Dubanjka o kojem pričaju stari Frakanavci: „(...) znali su o ovom kraju čuda povidati: O porušenom gradu, o crikvi ka se je prosjela i na nje mjesto je nastao današnji Dubanjak, o vodenom biku i o drugom“ (Leopold 1988:169). Kako navodi Sanja Vulić, taj njegov interes za narodnu predaju buknuo je nakon što je objavljena knjiga proza Balinta Vujkova *Cvjetovi mećave*, koja sadrži dio koji je vezan za Gradišće „koje je Vujkov prikupljao od Vincjeta i Čembe na jugu, do Vorištana i Trajštofa na sjeveru (...) brojne je kratke narodne proze Vujkov zapisao i u srednjem Gradišću“ (Vulić 2013:111). Jedan od informatora Vujkovu bio je i Anton Leopold (usp. Vulić 2013:113). Prema riječima Sanje Vulić, „radnja većine Leopoldovih proza događa se na području srednjeg Gradišća jer je to kraj koji autor najbolje poznaje, budući da je i sam odatle rodnom“ (Vulić 2013:115). S druge strane uz priče koje su legendarnoga karaktera i u kojima se katkada pojavljuje fantastika Leopold stvara priču na temelju predaja, tj. oslanja se „na moguće stvarne događaje iz nekadašnje svakodnevice (...)“ (Vulić 2013:115). Jedan je od takvih sadržaja i priča „Stara vrba“ (starodavna priča), u kojoj tematizira događaj oko izbora seoskoga načelnika. Zapravo mu i nije toliko želja ispričovijedati ovaj obični svakodnevni događaj, već uputiti na nekadašnji izgled kraja koji je izgubio one sadržaje koji su činili njegovu ljepotu i narodni život. Upućuje na zatrpani Stari potok, koji je „bio nekada širok i dibok, a u njem je bilo čuda rib i drugih živin. (...) Jedna ovakova orijaška vrba, za ku su govorili, da je bila prik sto ljet stara i prik metara debela, stala je na onom mjestu, kade se je tihi Stari potok utikao u živahno žuboreći potok Rebac“ (Leopold 1989:177). Okosnica mu je priče predaja o staroj vrbi: „O ovoj starovječnoj vrbi su povidali stari stanovnici ovo: Nekada su bile kaštige za krivice seoskih ljudi i onih, ki su u selu kakovo zlo počinjili, određene po osudi načelnika, ki je bio zajedno i sudac općine. (...) A dogodilo se je, da su i koga, privezanog k toj vrbi, za kaštigu izbatinali.“ (Leopold 1989:177). No kao mjesto na kojem se dijelila pravda i na kojem su se kažnjavali oni koji su činili zlo staru je vrbu netko iskoristio nakon namještenoga izbora načelnika koji je dobio izbore potkupljanjem jednoga od seljana prasetom. Dakle, netko krišom upućuje na nepravdu tako što je načelnikovu tablu ponio s njegove kuće i objesio je na vrbu. To je opet nekomu zasmetalo, pa su po noći posjekli vrbu, a potraga za krivcem nije urodila plodom. Drvo stare vrbe prodalo se za ogrjev, a Leopold sa sjetom zaključuje kako su ljudi brzo zaboravili staru vrbu te se nisu ni osvrnuli za njom, osim ptica koje su izgubile mjesto za gnijezdo i svoj prostor.

Leopold je dao zanimljiv i obiman opus književnika samouka kojemu su moti-

vi tako živi i neposredno uzeti iz života u izvornome obliku, njegovim stvaralačkim faksimilom preuzimani u najvećoj mjeri, ispunjavali pjesme i prozu. S izuzetnom domoljubnom notom i s ljubavlju za svoj rodni kraj, voleći ljude, tradiciju, običaje i zemlju, proniknuvši iz tradicije gradišćanskohrvatske književne produkcije između dvaju svjetskih ratova, zasebnim objavama i suradnjom u gotovo svim periodičnim publikacijama u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća Leopold se dotaknuo mnogih životnih tema i problema koje su zaokupljale Hrvate u Gradišću njegova vremena, napose tema iz poraća.

Viliam Pokorný-Tica (1929. – 2016.)

Kad je Stjepan Krpan 1980. u tekstu „Hrvati u Slovačkoj“ referirao o tome što je zatekao u Djevinskome Novom Selu, napisao je sljedeće: „U šetnji selom nigdje nismo opazili natpisa na našem jeziku, pak ni na nadgrobni spomeniki – sve je na slovačkom što je posljedica uklanjanja našeg jezika iz škole, crikve i javne upotrebe uopće. Dokle će i mlađji naraštaji, čija ukorijenjenost u selu nije tako čvrsta, čuvati svoj ‚ča‘, to će pokazati vrime.“ (Krpan 1980:72). S druge strane su se Hrvatima u tom prostoru „ispriječile (...) državne granice koje su im onemogućivale međusobnu komunikaciju.“ (Vulić, 1993:111) Nakon 1990., kada je Slovačka izišla iz komunističkoga sustava, stvorene su mogućnosti za razvoj i očuvanje hrvatskoga jezika i identiteta. Sanja Vulić piše 1993. o rastu interesa za organiziranje Hrvata u Slovačkoj: „Stoga je u svakom od četiriju preostalih sela [riječ je o Djevinskome Novom Selu, Hrvatskome Jandrofu, Čunovu i Hrvatskome Grobu, op. R. B.] osnovano Hrvatsko kulturno društvo, a ta su društva povezana u Hrvatski kulturni savez. Rezultat su njihova rada i prve novine tiskane na tlu Slovačke. Riječ je o ‚Hrvatskoj rosi‘, listu u kojem su svi prilozima pisani na gradišćanskohrvatskoj čakavici. (...) Prvi je broj tiskan u ljetu 1992. g.“ (Vulić 1993:111). Već 2001. piše o rezultatima toga preporoda hrvatske riječi u Slovačkoj u *Jezičnoj analizi književnog djela Viliama Pokornog*, gdje se osvrće na objave navednoga autora, od njegove zbirke „novoselskih poslovice i izreka pod naslovom *Rič tr drivo*“ (Vulić 2001:38) do recentnijih objava, zbirke pjesmama *Ča nam dan donesie* iz 1997. i *Novoselski kipci* iz 1999. godine. *Rič tr drivo*, prva objava Viliama Pokornoga, nastavlja se na očuvano nasljeđe, a „J. Balaž [autor knjige *Hrvatski dialekt u Devinskom Nuovom Selu*, op. R. B.] ističe da su za očuvanje novoselske čakavštine najzaslužnije njihove majke i bake, a zatim i crkva (do polovice 20. stoljeća kada joj je onemogućeno slobodno djelovanje)“ (Vulić 1993:112). Knjiga je nastala u prigodi 450. obljetnice doseljenja Hrvata u Devinsko Novo Selo kraj Bratislave (1541. – 1991.) i donosi fotografije poslovice urezanih u drvo koje su sačuvane u tome kraju. Rezbarije su nastale po uzoru na nekadašnje natpise na slikama i kuhinjskim zavjesama koje su u međuvremenu nestale skupa s pisanim tekstovima: „Pisanih textuov v hrvatskom jeziku je nam v Nuovom Seli zostalo jako malo: vojkuove napise v sedljacki hiža, va sviati knjižica - a to je bojse ur se. Po prvij svjetskoj vojni su si ljudi višali va stanja žiživane zaviese s napisi, no to ur nisu bili hrvatski napisi...“ (Pokorný-Tica 1991:5). Pokorný se drvorezbarijom bavi u slobodno vrijeme te urezuje poslovice na kuhinjske daske, na drvene žlice, vilice i lopare, što dokumentira u knjizi. Uz niz sačuvanih poslovice iz Devinskog

Nuovog Sela – *Z ničegar ništ ni; Kamo ruka, tamo pila; Dobroga konja ne muoraš svištati; Prez mukie ni nauke; Kamo kobila, tamo ždribe* (Pokorny 1991:8–12) – već u svojoj prvoj objavi donosi i vlastitu pjesmu „Ne zabi brojiti!“, koja se humoristično i satirično osvrće na pretjerivanje u piću: „Po desietoj se ti škuri / Z jedinajste nimaš hasne / Dvanajsta ti ruozum zgasne / Trinajsta ziganja z hiže / Kušneš tla, a pas – te liže“ (Pokorny-Tica 1991:21). Tu je pjesmu uvrstio i u svoju zbirku *Ča dan donesie*, a po šaljivosti i poruci jedna mu je od uspjelijih pjesama. Pokorny-Tica uz novinarstvo se pretežno bavio etnologijom, pa je iz njegova dugogodišnjega rada nastala i knjiga *Hrvati u Devinskom Novom Selu*, koja je objavljena u Bratislavi 1992. u izdanju Hrvatskoga kulturnog saveza u Slovačkoj. Usmeno književno blago svojega mjesta bilježio je od 1965. do 1992. i od svojih 16 govornika (uključujući i sebe) doznao je mnoge usmene priče („Novosielci povidaju“, str. 9–39) i poslovice („Novosieslke posluovice“, str. 40–50). Treći dio donosi slovo o običajima i kulturi Hrvata u Devinskome Novom Selu („Kako je bilo, neka je...“, 51–67). Trag tih njegovih prvoobjava možemo pronaći i u pjesničkoj zbirci *Ča dan donesie* iz 1997. Zbirka mu započinje elegičnom evokacijom stoljetnoga trajanja Hrvata na svome prostoru: „Poslušni tužnu jačku / spred dugih stolietji / o krvavom cvietu / ki je va, vuom seli / šablja sijala“ (Pokorny-Tica 1997:6). No snaga ljudi da ostanu na prostoru na koji su ih donijele povijesne mijene i koji su oplemenili svojim radom očuvala ih je kroz stoljeća: „Čuj, vietritj tiho šumi / da tvuoju dibuok kuoren / zato ni premuoren / da ga ljubav čuva / da ga znuoj poljiva“ (Pokorny-Tica 1997:6). I u pjesmi „Leta letie“ hrabri svoj narod, koji uz sva iskušenja čvrsto stoji na svome novom prostoru: „Se je prošlo, se je kraj, / zginul je i turski zmaj, / neg nam je zrasal kuoren / diboko v naš nuovi kraj“ (Pokorny-Tica 1997:7). Pozdrav tematizira temperament Novoselaca, pa se osvrće na dobrodošlicu kojom mještani dočekuju goste – kupicom vina: „Uobičaj veli: / Neka udri pečat / kupica vina / na naš puominak“ (Pokorny-Tica 1997:9). Vrh njegova domoljubnoga pjevanja pozdrav je zavičaju i rodnomu Novom Selu u pjesmi „Zdravo bud, sritjno bud“. Kao i njegovi susjedi u austrijskome i mađarskome dijelu Gradišća, npr. suvremenici Leopold, Šinković i Škrapić, u svome zavičajnom prostoru vidi dubok korijen koji je sačuvao hrvatski jezik i identitet: „Od zibke čujem guovore dva. / Ki v srci zdienci, to saki zna. / Krieljuta mah, od mora dah / je mojije mame rič – horvatska rič.“ (Pokorny-Tica 1997:10). Ciklus po kojem je i cijela knjiga naslovljena *Ča dan donesie* donosi uglavnom poslovice u epigramskoj formi, a „Pokorny je takve autorske dvostihe počeo pisati nakon svojih brojnih etnografskih istraživanja hrvatske zajednice u Novom Selu, a u sklopu istraživanja popisivao je i novoselske poslovice i izreke (...)“ (Vulić 2015:312). Mogao bi se naći niz primjera i usporedbi njegovih autorskih stihova i pojedinih zapisanih poslovice iz knjige *Hrvati u Devinskom Novom Selu*. Njegov autorski Died donosi narodnu mudrost „Biti star / je dar“, koja se nastavlja na ipak komotniji i pragmatičniji autorov odgovor – „Ja b' volil ta dar / drugomu dat / tr zostat par liet / oš dalje mlad“ (Pokorny-Tica 1997:17) – a nadovezuju se na narodnu mudrost iz etnografskih tekstova: „Star čovik v zemlju rastie. (...) Danas sam, zutra nisam.“ (Pokorny-Tica 1992:47). Ciklus *Jačke* započinje u šaljivome tonu pjesmama „Hodmo, sari“ i „Ne zabi bojiti“, koja je uvrštena i u prvu njegovu zbirku *Rič tr drivo*, a nastavlja se u istome tonu i u pjesmi „V našem stanji zapovida“, u kojem se tematiziraju žensko-muški odnosi. U nizanju pitanja i odgovora koje postavlja svojoj ženi, u svojevrсноj poslanici lirski subjekt ističe: „Recte njoj voljdo, da ju

ljubim, / da tju njoj plavo z nieba zniest“ (Pokorny-Tica 1997:31). I ova se pjesma može povezati s njegovim etnografskim tekstovima, gdje ističe poslovice: „Prez ženie kod prez rukie. / Žena je z njiega udielala človika / Kad se mu žena pomine, tjeju ga bit pune kute. / Prez ženie bi ga vuši puožerale.“ (Pokorny-Tica 1992:40). Unatoč tome što „Znam neg, da je moja žena / napol andjel, napol vrag“ (Pokorny-Tica 1997:31) lirski subjekt zaključuje: „Recte njoj da sam sritjan, kad si / muorem s nju v hiži k stolu siest“ (Pokorny-Tica 1997:32).

U knjizi Ča dan donesie jedan je dio namijenio djeci i već u ciklusu „Tekste k jačkam“ donosi dvije uspavanke („Uspavanka“ i „Neg utimaj“), šaljivu pjesmu „Radost neka ne ostavi nas“ te pjesmu „Dica, ča je na vuom sviti...“, u kojoj tematizira ljubav prema majkama i na neki se način nastavlja na poznatu tematiku, koju, kako je već naglašeno u tekstovima gradišćanskohrvatskih pjesnika, često naglašavaju pjesnici od Mate Meršića Miloradića do Pokornyjevih suvremenika. Teško je razlučiti usmeno od autorskoga, napose u „Uspavanki“, koja je pisana u stilu hrvatskoga usmenog pjesništva, gdje je „ta vrsta pjesama veliku važnost pridavala melodijskom i ritmičnom ustrojstvu“ (Botica 2013:221) i donosila „ponavljanje na svim razinama na razini stilizacije, figuracije, neobične leksikalizacije i metaforizacije“ (Botica 2013:221): „Haji beli, prazno v zdieli. / Nekaj plakat. Tata diela, / ospet tje bit puna zdiela. / Haji beli, haji haj.“ (Pokorny-Tica 1997:32). I ova uspavanka, uz očekivani san, donosi uobičajenu misao o djetetovu razvoju poput mnogih u hrvatskoj usmenoj književnosti: „Haji beli, andjel bieli, / paštji se nam narast vrieda, / da prerasteš babu, dieda, / haji beli, haji, haj“ (Pokorny-Tica 1997:32). Usto donosi i dvije zanimljive brojalice – „Jakov ide iz Bistrice“ i „Kuliko je čega?“: „Jedna je žlica v pladnji. / Dvi su na zdieli uha. Va tri lonci mama kuha. / Čietvero je nuog na stoli. / Piet junakov – ki je buolji?“ (Pokorny-Tica 1997:38). Naposljetku je 1999. objavio knjigu *Novosielski kipci*, koja mu je tiskana „kao dar za 70. rođendan“ (Vulić 2015:313).

I ovdje je Pokornomu polazište hrvatska tradicijska kultura u Slovačkoj. Zapravo se radi o dvama dramskim tekstovima koji prate neke važne događaje iz života hrvatske zajednice u okolici Bratislave (Požuna): jedna prati odlazak regruta u vojsku, a drugi se bavi svadbenim običajima u Novome Selu. U *Lučenju regruta* donosi pjesme, a na kraju knjige i napjeve koji su se pjevali u takvim prigodama: „Zelena, hruška, črljien cviet“; „Došal je ta naš dan“; „Kopa cura vinograd“; „Ja sam junak jako tužan“; „Died babu ru-lja“; „Dužička je ciesta“ i „Oj, javore, javore“ i dr. U osam prizora približio je običaj u dijalozima i pjesmama regruta Pede, Jandre i Štefca i drugih regruta te u likovima „Dieda Ivka“, „Dieda Pave“, „Babe Marke“, „Babe Ulke“, Babe Sofke“ i „Lihtara“. O tome novom životnom iskušenju mladića iz Novoga Sela govori Lihtar: „Drage matere, oci, mili naši junaki – regruti! Kod se veli – ura je se nam napunila... Kod kab' to čiera bilo, ča smo je vidili drkat po dvori v košuljka, v postuolci... Po spasinki su naganjali guske – a danas poglietje! Danas beru vojanski kufr a pobiraju se na par liet od svojih namilijih!“ (Pokorny-Tica 1999:25). *Novosielski pir* donosi u šest scena običaje vezane za ugovaranje ženidbe i same pirne običaje u Devinskome Novom Selu. Kako se navodi u pogovoru, unatoč urbanizaciji toga povijesnog prostora (za hrvatsku zajednicu u Slovačkoj) „[m]eđu njegove najznačajnije komponente i dalje spada prvobitna stambena jez-

gra u kojoj se dosada čuvaju mnogi izrazi i znakovi načina života koji su povezani s nekadašnjom seoskom i poljoprivrednom zajednicom“ (Botik 1999:91). Upravo je taj prostor i sačuvao spomen na nekadašnje pirne običaje. Sama je predstava izvedena upravo u tome povijesnom prostoru „u rujnu 1967. i to dva puta na domaćoj sceni i četiri puta u Istri, u Hrvatskoj“ (Pokorny-Tica 1999:7).

Opus Viliama Pokornog-Tice više je određen angažiranošću u borbi za očuvanje identiteta hrvatske narodne zajednice i brigom za hrvatski jezik koji je godinama od strane vlasti progonjen i zabranjivan nego umjetničkom pretenzijom. Zato se iz njegova nevelika opusa može izdvojiti dio pjesnički uspješnijih izvornih tekstova o kojima je bilo riječi u prikazu. Znakovit je i naziv njegove zbirke *Ča dan donesie*, koji kao da izražava njegovu sumnju ili poljuljanu vjeru u opstanak narodnoga bića i hrvatskoga identiteta u Slovačkoj nakon svih stradanja koje su Hrvati u Devinskome Novom Selu prošli od svoga dolaska, kao da je jučer, danas i sutra jednako. U tome je svjetlu razumljiva i snažna sintagma „Ča dan donesie“. No unatoč očitoj pragmatičkoj funkciji Ticinih tekstova, njegovo je značenje nemjerljivo sagleda li se njegova prosvjetna, istraživačka, etnološka i izdavačka energija u želji da se obnovi hrvatska kultura u Slovačkoj.

Mate Kočiš (1930. – 1995.)

Jedna je od bitnih karakteristika novije gradišćanskohrvatske književnosti to da su „samouki (...) pisci dominantna pojava“ (Lukežić 1995:206), odnosno da su ili ljudi čvrsto vezani za zemlju (Josip Pepi Radostić) ili da su, poput Antuna Leopolda, ljudi čiji je život označen tranzicijom „selo – grad“ i koji su u jednome trenutku počeli pisati i pritom pokazali „da i autodidakti mogu ravnopravno sudjelovati u literarnom životu svoga naroda (...)“ (Lukežić 1995:206). Tom nizu koji čine Lemperg, Radostić, Leopold, Jordanić (Lukežić 1995:206) možemo pridodati i opus Mate Kočiša, koji je započeo književno stvarati u zrelim godinama. Njegov literarni početak valja vezati uz pjesmu „Naše selo“, kojom u Leopoldovoj maniri iskazuje ljubav prema zavičaju i rodnoj Dolnjoj Pulji. Upravo njom otvara svoje vlastito izdanje romana *Budućnost prez ufanja* uz opasku da je to jedna od prvih njegovih pjesama koja je napisana u svibnju 1986.

Počeo je objavama u *Hrvatskim novinama* i kalendaru *Gradišće* te se u godištu 1988. javlja s pjesmom „Brate moj“, koja je upućena uspomeni na njegova brata Klemena, koji je poginuo na Korzici 1943. godine kao devetnaestogodišnji mladić. Ovo potresno svjedočanstvo o bolnome gubitku brata napisano u obliku poslanice onomu koji je s one strane neba donosi i razočaranje asimilacijom koja je zadesila i njihovo rodno mjesto: „Od svega ča si ti nekad ljubio, / mnogo je danas narod zgubio. / Navredi nam se nećedu znati / naša dica po hrvatsku pominati... / To je tužno, brate moj, / hrvatska rič u selu umira. / Žalna sudbina / tvoj narod u propadanje riva.“ (Kočiš 1986:199). S druge strane upućuje da je nekad obitelj bila čuvarica hrvatstva, jezika i običaja: „Hrvatska rič i molitva / ti je sveta bila, / ku nas je naša mila mati / skupno naučila. / Rado je Boga molila, / njegovu milost prosila, / da b' nam se još dugo / skupno veselili

la.“ (Kočiš 1986:199). U *Gradišću* za 1988. godinu objavio je novelu „Prometna nesrića“, kojoj je dodao pjesmu „Kade mi je ljubav?“ jer u noveli preispituje, vjernost, ustrajnost i sve što može pokolebati te vrline, od miješanja i nerazumijevanja roditelja, do bolesti i patnje. Također je objavio iste godine i crticu/humoresku „Nenadijan objed“, kojoj je polazište istiniti događaj, tj. obitelj koja je subotu zamijenila za nedjelju te su tako Silvestar i žena mu Mare u subotu pojeli bolji nedjeljni ručak.

Roman u nastavcima *Budućnost prez ufanja*, koji je izlazio u *Hrvatskim novinama*, objavljuje u Dolnjoj Pulji u vlastitoj nakladi 1986./1987., a „Hrvatsko štamparsko štamparsko društvo izdalo je njegov roman Čuška (1988)“ (Tyran /ur./ 1995:6). *Budućnost prez ufanja* slika je suvremenoga društva, odnosno analiza tranzicije tradicionalnoga svijeta u moderni i sudbina mladih ljudi u društvu koje je ispunjeno izazovima: „Danas su materijalizam, sebičnost, pohlepnost i gizdost najvažniji i nadmašuju sve drugo“ (Kočiš 1986/1987:2). Tomu nostalgично suprotstavlja čežnju za tradicionalnim vrijednostima: „Ča su naši oci i majke držali u visokom poštenju i ča su u poštenju predavali od generacije do generacije, se dan danas gazi na neodgovoran i nedičan način“ (Kočiš 1986/1987:2). Ove uvodne riječi pronaći ćemo u pasažima romana. Odnos, selo – grad, odnosno odlazak u grad, tema koju je osobito tematizirao Anton Leopold, donosi sudbinu gradišćanskoga Hrvata Franje koji je zbog toga što su roditelji odlučili o nasljedstvu (jer imanje ide samo jednomu djetetu) morao otići u grad na nauke, gdje je izučio za mehaničara. U gradu je stvorio obitelj, a djeca su mu se uspješno školovala i postala ugledni ljudi, no u tome intenzivnom gradskom životu djecu nisu naučili njihovu materinski jezik i vjeri. Djeca su u tome užurbanom gradskom životu odnarođena, pa ne odgovaraju na pozive kada ih roditelji žele privući u selo, gdje su po stare dane napravili nešto kuće: „Našla su dica za to svakorjačke zgovore, a pred svim su kazala na činjenicu, da ne razumu hrvatske riči, tako da su im nastali pohodi i boravak kod starijih u hrvatskom selu nezanimljivi. Stoprv sada su Franjo i Danica opazili kako su zgrišili, ar su nemarno zamudili da svoju dicu nauču materinsku rič, misleći a dica u varošu već ne tribaju materinsku rič. Dicu već ništa nij vezalo sa selskim žitkom i s njevi roditelji, a još manje jezikom starijih. U varoš Beč su gledali kot jedinu pravu domovinu. (Kočiš 1986/1987:13). Velegradski život i suvremeno društvo predstavljaju izazov za sve. Tako prijatelj Franje Oriovića Antonio Toni Navratil također ima problem u obitelji, napose s odgojem, ne razumije moderna vremena, a to doba njegovu kćerku vodi u propast jer odlazi od kuće, pada u ovisnost o drogama i prostituciju. Toni zaključuje kako su pogriješili u odgoju: „Svojčas smo po našem mišljenju pravo odgojivali našu kćerku. Danas znam, da ipak nismo bili u pravu, ar smo našu kćerku preveć sprokšivali“ (Kočiš 1986/1987:16). Okvir romana obuhvaćen je pripovijedanjem u krčmi prijatelja Franje, Tonija, Markusa Valnera i Petera Seidla i jedna od teza romana jest ta da grad svojim velegradskim životom jednostavno proždire svoje građane. U podtekstu je i povijesna tema Drugoga svjetskog rata i vrijeme Hitlerovoga nacističkog režima. Sve je to ostavilo posljedice na ovu generaciju i to se vidi u dijalogu Petra i Tonija: „- Peter, ne zlorabi našu slobodu. Mi se već nikako ne moremo željiti i zvišavati one gorke čase Hitlerova barbarskoga režima, u kom su mnogi nekrivično i na zvirski način pod strašnim okolnostima ostavili svoj žitak. Osebjuno su trpili oni, ki nisu imali niški materinski jezik, i ki nisu bili niškiog porijekla.“ (Kočiš 1986/1987:17–18). Okosnicu

romana čini pripovijedanje o radu u poroti Markusa Valnera na sudu u procesu slikaru Štefanu Nikoliću. Pripovjedač govori o iskustvu koje je imao sudac-porotnik Valner nakon suđenja na kojem je Štefan Nikolić kažnjen doživotnim zatvorom zbog zločina. Razine se vremena romana nadopunjuju. Središnju priču – a „roman je uokviren uvodnom pričom, u obliku uramljene pripovijesti (*Rahmenerzählung*)“ (Lukežić 1995:211) – pripovijeda Markus Valner o svom iskustvu. Ona govori o sretanju okrivljenika nakon suda, ali se tijek pripovijedanja vraća u prostor bečke gostionice i onda natrag u prošlost, tako da se pripovijedanje prekida različitim epizodama prije i poslije Valnerova iskustva na sudu. Doznaje se da je i Štefan Nikolić, sad kao akter romana, doživio sličnu sudbinu. Njegov je otac također sudjelovao u Drugome svjetskom ratu: „Nam svim su poznati gorki časi prođućega boja, iz koga se je srićno vratio i Štefana otac. Po boju dobrostanje nije obašlo, nije zabilo ni na stan Štefanovih roditeljev, kim se je navredi rodio zdrav nasljednik, koga su s i željili.“ (Kočiš 1986/1987:32). U daljnjem tijeku pripovijedanja Kočiš koristi matricu romana lika, gdje se otkriva lik mladoga gradišćanskog Hrvata Štefana Nikolića, njegovo djetinjstvo, mladost, odrastanje i zrelost. Već njegov učitelj otkriva Štefanovu darovitost i sklonost za crtanje, a nakon toga i Štefan postaje svjestan svoga talenta: „Do toga određenoga dana je u svojem slikanju vidio samo igru. A najednoč je počeo ćutiti, kako dalekosežno značenje bi moglo imati slikanje za njegovu budućnost.“ (Kočiš 1986/1987:33). No u njegovu djetinjstvu roditelji mu žele usmjeriti život – smatraju da on mora ostati u selu i nastaviti podizati njihovo imanje, a ne otići u grad. Opet je opreka ‚selo – grad‘ jedan od temelja zapleta. U tome Kočiš slijedi tradiciju, napose Horvata: „Mislili su, da tribaju nasljednika za svoje gospodarstvo. Zato su sve poduzeli, da svojemu ditetu osiguraju dobar poljodjeoski život.“ (Kočiš 1986/1987:33). To je i osnovna pripovjedna nit na koju se nižu pojedine epizode Nikolićeva života. Tako sudbina donosi u selo profesora slikarstva iz Beča, koji oduševljen Štefanovim talentom roditeljima predlaže školovanje na akademiji. Štefan odlazi u „veliki svijet“ u Beč na školovanje, a oprašta se od svoje mladenačke ljubavi Angelike. Sredina iz koje je otišao ironično se osvrće na slikarstvo, na moguću karijeru slikara za koju se sprema na sveučilištu: „On kani postati velikim umjetnikom. Ta seljački junak, kako se nek usudjuje tako ča misliti? Cipelar, ostani pri svojem kopitu.“ (Kočiš 1986/1987:41). Kočiš u nekim trenucima svojega pripovjednog štiva gubi ritam, pa za razliku od svojih prethodnika (prozaika), Horvata, Bintingera, a napose Schreineru, u zahtjevnome žanru romana često donosi naivnu naraciju i neuvjerljive zaplete, primjerice u dijelu romana gdje se Štefan priprema za natjecanje u Veneciji, u opisu događaja u Veneciji, Štefanova uspjeha i nagrade te proslave njegova uspjeha u gradu i selu. Prikazano je vrijeme veliko, a vrijeme ili ritam protoka vremena u Kočiša kao da stoji. Na velikoj izložbi koju je priredio Štefan u Beču upoznaje se s obitelji Heimbach i njihovom kćerkom Melitom. Tu se rasplamsala ljubav u Štefana, dok je za Melitu to samo kratka igra koju je odigrala u već propalome braku. Njegovi se roditelji protive braku jer su, prema Kočišovoj tezi, očekivali njegov povratak na selo, a Melita ga vezuje za grad. Prema istoj tezi, ta ga odluka vuče u propast jer je, sukladno uvodnoj priči, grad leglo poroka i razvrata, što se doznaje iz tematiziranja života u gradu četvorice prijatelja. Melita se nakon vjenčanja opet vraća svomu raspuštenom životu, a Štefan joj udovoljava jer mu je stalo sačuvati svoj brak. No sva iskušenja Melitina načina života koja je podnosio prelomila su se nakon njegove prometne nesreće jer

ga nije posjetila u bolnici. U jednoj od kućnih svađa Štefan je ubija. Nakon osude na doživotni zatvor Nikolića pomiluju i kazne ga s pet godina zatvora. Sve je to zasluga njegove obitelji koja ga nije ostavila i njegove prve ljubavi Angelike.

I Kočišev roman *Ćuška* (Željezno, 1988.) također analitički zahvaća u prilike austrijskoga društva, a to je novopridošlo stanovništvo koje je uselilo zbog potreba austrijskoga gospodarstva. I ovdje, kao i u *Budućnosti bez ufanja*, u predgovoru otkriva razloge izbora ove teme, svojevrsnu tezu: „Velik broj gradjanov Austrije primio je tudjince s velikom neuljudnošću i antisimpatijom. Zač su tako neuljudni naši gradjani prema bližnjemu svojemu? Nepoznate su im tudjincev teškoće, njihove tuge, njihovo veselje i tudji su im njihovi običaji.“ (Kočiš 1988:3). Radnja romana počinje u mjestasu u Hrvatskome zagorju, a Kočiš rabi romantičarsku motivaciju: ljubavni trokut, zapravo intrigant Dorka te Marta i Joška. Radnja prvoga dijela događa se između dvaju svjetskih ratova i prati život Marte, koja radi u gradu kod grofa Oršića. Nepravедno je optužena za krađu, a kasnije se doznaje da je sve zbog ljubomore i zavisti napravila Dorka, koja je za svoje grijehе osuđena. I ovdje, kao i u *Budućnosti brez ufanja*, Kočiš modelira pripovjedni tijek. Martini se problemi rješavaju tako da sve završava u prvo-me dijelu svadbom sa Zvonkom Jurčevićem. Drugi dio romana počinje opisom predratnoga stanja i Hitlerova pohoda po Europi, što se odražava i na prilike u mjestu Krnjevcu, gdje Marta i Zvonko žive s obitelji. I Ćušku ispunjavaju brojni autorovi komentari, čime se usporava tijek pripovijedanja: „Došlo je tako i ljeto 1941. Bože moj, ča će ono Marti i Zvonki doprimiti? Oni znadu da ćedu bojni dogodjaji svoj vlašći tok imati i ćutu silu koj se ne mogu suprotstaviti i ka i njihovu domovinu vuče sa svimi žukimi posljedicami u strašan boj.“ (Kočiš 1988:59). Posljedice rata se osjećaju, tako da Zvonko ide potaknut primjerom Branka, svoga prijatelja iz rata (koji je zaposlen kao „gost-djelač u jednom poduzeću za gradnju stanov“; Kočiš 1998:84), raditi na zapad. Tamo Zvonko radi najteže poslove, ali ga vodi misao da će svojoj obitelji priskrbiti bolje stanje. No dogodila se nesreća te je Zvonko na poslu izgubio život. U trećem dijelu romana prati se borba Marte, koja stopama svojega muža ide raditi u inozemstvo, no uz tešku prilagodbu na život u tuđini Marta se ne slaže sa svojom kćerkom Vericom. Verica je sramoti svojim obijesnim životom i to je slama. I ovdje Kočiš u epilogu, svojevrsnom katarzičnom pogovoru, donosi obrat po modelu koji koristi i u drugim tekstovima. Verica je promijenila svoje ponašanje jer je shvatila da je bila samo lutka za zabavu i korist u rukama vlasnika bara u kojem je radila: „– Ljubav simo, ljubav tamo, u našem poslu nima ljubavi. Važno je da su naši gosti dobro posluženi i da oni doprimu mnogo novca. (...) – Ča si ti zaista mislila, da ću ja tebe za ženu zeti? Za ženidbu ima bogatijih. No pak, ravno jednu ćušku bi si ja zeo za ženu? Ako ti nećeš kako ja hoću, ne triba te već ovde.“ (Kočiš 1988:149). Stoga svoje grijehе nakon majčine smrti odluči iskupiti ređenjem i molitvom u samostanu. Slično je intoniran i roman *Kasno protuliće*, u kojem je također istaknuta „tamna strana života“ (Lukežić 1995:211). Taj roman „[z]a razliku od prethodnih djela ima neobično razvijenu fabularnu strukturu koja donekle ublažava piščevu tezičnost“ (Lukežić 1995:212). I njegovo posljednje djelo, pripovijest „Dom je nek jedan“, nagrađeno četvrtim mjestom na natjecanju „Ignac Horvat“ 1993. godine, prati sudbinu maloga čovjeka u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata. Tekst počinje povratkom Franje Šarića iz zarobljeničtva i opisom sklada

u obitelji. On traje dok su djeca malena, a onda njihovo odrastanje donosi u obitelj iskušenja. Nakon uspješnoga početka i obiteljske sreće ubrzo Šarićima stiže opomena, pa je njihov sretan život s četvero djece („tekao je kot voda dvih potokov u rijeku, tečeć u morje ljubavi, zadovoljstva i blaženstva“; Kočiš 1995:14) naglo prekinut udarom groma koji im je zapalio štalu pri čemu su izgorjeli ljetina i strojevi. Franjo i njegova supruga Marica se ne daju. I dalje izgrađuju svoju kuću i imanje. Međutim, u seoskoj se krčmi počinje razgovarati o napretku i mnogim iskušenjima koja taj gospodarski rast donosi društvu. Osobito se govori o kriminalu i ovisnosti. Odrastanjem djece obitelj je na prekretnici. Petru su, kao najstarijem, namijenili imanje, no njega učitelj hvali i smatra da treba nastaviti školovanje, koje uspješno završava kada diplomira na Sveučilištu u Beču kao liječnik. Odrastanje Anke također muči roditelje: „Otkad je bila zaposlena u Beču, Anka si je farbala nokte prstov i nog. Nemogućimi farbami si je dala pofarbati vlase a nosila se je, kot kakova filmska zvijezdica.“ (Kočiš 1995:29). Anka u gradu nalazi svoju ljubav. To je Džorži, kojega njezini roditelji zbog boje kože ne prihvaćaju: „Marici je veljek zašumilo u glavi: ‚Moje dite se zaljubilo u negara! (..) – Ogorčeno javio se je otac: ‚Čudim se tebi, Anka, ne morem drugo misliti, nego da ti se je pobludilo! Kako smo se tebi veselili i željili kad se udaš, da bi tvoje hištvo bilo sa zdravom dicom blagoslovljeno. Ne kanim ni pomisliti, imati negare za nukiće!‘“ (Kočiš 1995:30–32). Ankin izbor osuđuju i mještani: „Po ženskoj znatiželji pitala je Kate: ‚Je to istina Marica, mer meni ne ide ništ’ s puta, ali milo mi je vas, kako ljudi zlogovaraju vašu Anku! Naime, da u Beču živi s nekim negarom u divljem hištvu?‘“ (Kočiš 1995:33). No Franjo i Marica prihvaćaju zeta te se Džorži i Anka vjenčavaju u jednoj bečkoj crkvi. Odrastanje trećega djeteta Mirka išlo je u drugome smjeru. Volio je više strojeve, pa je išao na zanat za mehaničara. Njegov je put, međutim, išao u drugome smjeru. Postao je ovisan o kocki na automatima, pa je uzimao sve više i više novaca od roditelja kad bi gubio. Navukavši strast kockara i u želji da osvoji dobitak, samo je gubio i stvarao dugove koje je plaćao njegov otac. Stoga je pobjegao od kuće, no „[t]ematiku vjere je Kočiš upleo i u opisivanje sudbine drugoga sina, ar majčino zazivanje Boga i nje molitva su pomogli, da jedan sin obitelji, ki je skrenuo od poštenoga puta opet najde put ponajzad“ (Čenar 1996:12). Roditelji mu opraštaju, a Mirko ide pravim putem, kako su ga roditelji i učili životu. Najmlađi sin Joška, koji je odlučio ostati na imanju te je bio vrijedan, u noći kada su slavili momačku večer pred vjenčanje pogiba u prometnoj nesreći. Nakon nekoliko godina umire i njegova majka Marica ne mogavši preboljeti sinovu smrt. Franjo Šarić ostaje sam, pa i onda kada ide svomu sinu Petru u grad Beč da mu čestita rođendan, shvaća da su Petar i njegova obitelj pošli svojim putem, da je tu snaha koja je majka njegovih unuka i da se mora povući. Unatoč Petrovu inzistiranju da ostane Franjo ne želi biti kamen spoticanja i ne želi smetati sinu u njegovoj sreći. Shrvan se vraća u selo. Nešto sreće donese mu poziv u Tiroi kod Mirka i njegove žene Veronike. Naposljetku Franju smještaju u dom, gdje umire. Njihova kuća ostaje prazna, što znači da je u pripovijesti Kočiš opet zahvatio „umiranje seljačke strukture u selu, kad su mnogi roditelji, svejedno koga staliža ostali bez nasljednika, kad dica već nisu kanila preuzeti roditeljsko poduzeće“ (Čenar 1996:12). Dakle, uz problematiku cjelokupnoga austrijskog društva naglašen je u pripovijesti nestanak sela, a time i Hrvata i hrvatskoga identiteta. Kako je rekao davno jedan hrvatski pisac, zemlja bez ljudi i ljudi bez zemlje mrtvi su kapitali. U pripovijesti „Dom

je nek jedan“ to jasno ističe Mate Kočiš za svoj zavičaj. Konačno, njegov je posljednji tekst i najuspjeliji – kako u razradi teme, napose teme sazrijevanja djece koju ne odgajaju roditelji, nego ih oblikuje društvo, tako i u aktualnosti obiteljske problematike u suvremenome društvu – što je i kritika prepoznala u brojnim osvrtima na tekst. Polazeći u svojim romanima od vremena Drugoga svjetskog rata i posljedica rata na mladu generaciju koja je rođena nešto prije rata ili u ratno vrijeme, Kočiš je dao široku sliku poslijeratne Austrije, napose njihove djece koja su odrastala u šezdesetim godinama dvadesetoga stoljeća, kada nagli razvoj društva sa svojim izazovima rastače obiteljski sklad. Nastavljajući se na Bintingera, Leopolda, Schreinerera i dr. koji su upravo temom rata ispunili dio svoga pripovjedačkog opusa (uglavnom objavljuju u žanru kratke priče, osim Schreinerera), Kočiš se, pišući u formi romana kao obuhvatnoga i zahtjevnoga žanra, katkada nije uspijevaio othrvati naivnoj naraciji i neuvjerljivim zapletima. Međutim, snažno je zahvatio u probleme društva, od ovisnosti, problema iseljavanja u gradove koje je donio nagli gospodarski razvoj u Austriji, konačno i u problematiku „gosta-djelača“ i njihovih obitelji koje nisu prihvaćene u novoj sredini. S druge strane Kočiševim se opusom u suvremenoj gradišćansko-hrvatskoj književnosti nadopunjuje deficitarnost romana, na čijoj se produkciji inzistira od Horvata naovamo i koja je ipak svoje autore našla u Blazovića, Schreinerera i dr. Premda s nevelikim poetičkim ambicijama, Kočiš je prihvaćen pisac od čitalačke publike koji razvija i izgrađuje svoj opus kao angažirani pisac s osobitim ciljem utjecaja „na čitateljeve moralne osjećaje“ (Lukežić 1995:212).

Pavao Horvat (1930. – 2008.)

U svome životopisu u kalendaru *Gradišće* Pavao Horvat ističe sljedeće: „Ovako je rekla i majka moja kad me je prijela. Ali nij joj bilo po volji kad me je 8. jula 1930. u Vedešinu porodila, mene četvrtoga sina. Divojku, kćer, curicu je čekala. (...) Ali *kašnje se je umirila i priznala: <Ovo j> bila Božja volja*“ i želja joj se na pol spunila. Majki sam kot mali dečko pomagao u kuhinji, a potom i halju, kutu ili reverendu obukao.“ (Horvath 1987:65). Kao jedno od četvero djece roditelja koji su živjeli od zemlje prošao je sudbinu mnogih gradišćanskih sinova. Imanje od 12 jutara roditelji nisu htjeli dijeliti na četiri, pa su dvojica morali otići sa zemlje: „Hajdi van iz stana Petar i Pavao. Ovako je postao Petar ljekar, Pavao svećenik.“ (Horvath 1987:65). Svjedoči o teškome prijelazu iz sela u grad na školovanje: „Nisu me rado primili kao seljaka. Otac je morao pred *direktorom' oštro nastupiti da me zamu i zapišu* 26. juna 1941. u benediktinski gimnazijum sv. Astrika u Šopronu.“ (Horvath 1987:65). Nakon završenoga studija teologije 1954. zaređen je za svećenika. U Hrvatskoj Kemlji postao je svećenik nakon što je *župnik „Ivan Pavletić*, rođen na Prisiki, pobignuo (...) tada u Austriju i ostavio Kemlju (...) Ovde se je počela moja prva, kalvarija. Kao kajkavac nisam njev jezik dobro razumio, ali 1957. ljeta na Veliki petak sam se odlučio, ako i s velikom mukom, prodikovat ću prvi put po hrvatsku.“ (Horvath 1987:66). Ovaj susret s gradišćanskim hrvatskim čakavskim jezikom usmjerit će njegovo pisanje jer „nakon prvih pjesničkih pokušaja, Horvat se počeo ugledati na najistaknutije hrvatske književnike u austrijskom Gradišću i upoznavati njihovu čakavštinu na kojoj temelji sva svoja kasnija dje-

la" (Vulić 2015:299). Zanimljivo je da je Horvatovo učenje gradišćanske čakavice u pismu koje je datirano 7. travnja 1973. pohvalio i Ignac Horvat: „*Čestitam Vam, kako dobro ste već naučili ta naš čakavski jezik. Njega niti naši duhovnici ne znadu bolje pisati, premda su znamda bogatiji u riča. Ja sam ga samo ovde i onde morao malo popraviti, na primjer: ne pišite vert, smert, nego vrt, smrt.*“ (Horvat; prema Vidmarović 1980:80). S druge strane, možda kao razlog za učenje gradišćanskohrvatske norme treba istaknuti da je njegov materinski, kajkavski vedešinski govor gotovo izgubljen jer stanovnici „Vedešina ne moru naučiti niti čitati, niti pisati na svom materinjem jeziku. On je izbačen iz škole i crikve još pred više od sto dvadeset godin.“ (Vidmarović 1980:79). Očito da je Horvat odlučio pisati na gradišćanskohrvatskome čakavskom jer je tako mogao imati bolju recepciju i priključiti se gradišćanskohrvatskoj matici i vezati se za tradiciju. Kako ističe u svome životopisu, poeziju najprije piše na mađarskome jer se školovao na tome jeziku: „Najteži mi je bio u gimnaziji mađarski jezik. Da prikdojdem od razreda u viši razred, dobro sam znao ča mi je činiti. Mađarske pjesme dobro naučiti i lipo recitirati. (...) Ovde je koren mojega pjesništva ako se smi tako zvati.“ (Horvath 1987:65). Prvu pjesmu „Rózsa“ napisao je na mađarskome jeziku, a za potrebe svojega životopisa preveo ju je na hrvatski jezik. U pjesmi lirski subjekt izražava potajno svoju ljubav odabranici: „Zapri Tvoju tajnu / kao i ja: va se! / Mislimo / vadne i noći / ja na Te, / a Ti na me!“ (Horvat 1987:65). Isto tako izdvaja i pjesme „Tiho curi godina“ i „Prik Tise rušu drivosječi“, koje su dio njegove želje „da se na hrvatskom jeziku otpru moja usta“ (Horvath 1987:66). Navodi kako je riječ o slobodnim prijevodima mađarskih pjesama „Esik eső csendesén“ i „Tiszán innen faragnak az ácsok“ (Horvath 1987:66). Dajući primjere iz svojih početaka, podcrtava i humor („Starim divojkam“), gdje se uz svojevrsnu „humornu optiku“ kojom gleda pojavu – „Ča će biti, visibabe' / ostat ćete stare babe. / Ki ne pašči, on se kasni / ča ima od toga hasni?!“ (Horvath 1987:67) – daje savjet kako riješiti problem: „Morebit još nije kasno. / Sricu lovte, nij na dvoru, / Uždji za njom na motoru.“ (Horvath 1987:67). Kao da ovaj „motorni savjet“ daje prijedlog da nema vremena za rješavanje problema koji se treba premjestiti dalje od kuće gdje se djevojka povukla. Satirične tonove nalazimo i u pjesmi „Stari junaki“: „Ča će biti stari panji? / Zdavno bili ste junaki!“ (Horvath 1987:67). I Vidmarović podcrtava tu veselu i „pomalo“ boemsku Horvatovu crtu (usp. Vidmarović 1980:82), a kad analizira njegove pjesme koje su nadahnute svećeničkom službom, ističe kako „on ukazuje i na probleme ki ga muču a nisu mali. Autoritet svećenika slabi. Vjerski život je pod kontrolom države, a on potencira ateistički svjetonazor (...)“ (Vidmarović 1980:82). Polaze nadu u Boga i vjeru da će na prvome putu doći do Božje riječi: „Pomoz mi, o dragi Bože! / da dojdem na desnu Tvoju. / Da čujem Tvoj mili glas / i pogledam Tvoj obraz.“ (Horvat 1980:67). Svoju postojanost i čvrstu vjeru svjedoči i u pjesmi „Izbranik“: „Bog visoko stoluje, / ali vidi tuge moje. / Milo mi se nasmihuje / Budi stalan, dite moje.“ (Horvat 1987:67). Najveći dio svojega stvaralaštva, „svojevrsnih poetski oblikovanih molitava“ (Vulić 2015:299), sakupio je u zbirku „*Novi psalmi – Razgovor s Bogom*, koja je do danas neobjavljena.“ (Vulić 2015:299). Ipak je dio Horvatova stvaralaštva, odnosno izbor molitava, objavljen u knjizi 2002. u Zagrebu pod nazivom *Molitve* (Vulić 2015:299). Kako tvrdi Vidmarović, zbirka je završena 1973., a Horvat „smanjuje intenzitet pisanja“ (Vidmarović 1980:82) i premda nije posve napustio pisanje, kao da se vraća svojim počecima: „Napisao je nekoliko novih pjesam, više prijevodov s mađarskog i igrokazov za djecu. Polaga-

no se udaljio od koljnofskog govora i približio gradišćanskohrvaskom standardu.“ (Vidmarović 1980:82). U molitvama se brine za opstojnost vjere, propovijeda u stihovima jer su mladi napustili Boga: „Ov naraštaj zgubuje Boga! / Bože, ča će bit nek s njega? (...) O divojke i junaki, / Srićni ste vi, ar ste mladi. / Ali,ko je prazna mladost, / Tužna će bit vaša starost.“ (Horvath 1987:67). U „Jački Jurskoj Mariji“ svjedoči o tradiciji i dubokoj ukorijenjenosti hrvatskoga naroda u vjeri i poštivanju Isusove majke: „Irski biškup te je donesao / Samo zbog vjere je prognan bio, / (...) Tvoj mali mili narod hrvatski / Kuca s Tobom na nebeski vrati.“ (Horvat 1978:205). Svoju predanost vjeri i dozivanje u pomoć Isusove Majke zbog pogibelji u kojoj je Crkva iskazuje i u pjesmi „K Tebi bižimo“. Moli za pomoć: „I sad mučiju Sina tvojega / Kad trpi Mati Crkva.“ (Horvat 1978:205).

Pavao Horvat nastavlja didaktičnu (propovjedničku) notu gradišćanskohrvatskih autora od Meršića do svojega koljnofskog prethodnika pjesnika Blaževića. Benčić ističe njegovu pojavu kao „iznimku u gradišćanskohrvatskoj književnosti, jer je on jedini poznati književnik kajkavskoga podrijetla i to s mađarske strane“ (Benčić 2010:159). Formirao se kao pjesnik u komunističkoj Mađarskoj, što je bilo teško, osobito njemu kao svećeniku, koji otrgnut od svoga gradišćanskohrvatskog stabla slijedi unutarnji zov gradišćanskohrvatske matice te je izgradio pjesnički opus nadahnut vjerom i molitvom. Najveći dio njegova pjesništva određuje ga kao pjesnika „sakralnog nadahnuća“ (Vidmarović 1996:100). Njegove su poruke razumljive, jezik jednostavan, jer je upućen puku i pisan za puk, ali i „pored toga Horvatova lirika je trajan svjedok govora koji nije *bükkfayekvüek*, već jezik tananih pjesničkih opredjeljenja“ (Vidmarović 1996:100).

Vladimir Vuković (1938.)

Vladimir Vuković u gradišćanskohrvatsku književnost ulazi objavama u *Glasu*, kulturno-političkom časopisu Hrvatskoga akademskog kluba: „Pri zipki, Glasu' su stali: Augustin Blazović, Endre Berlaković, Martin Prikosović i Stjepan Šulek. Ovim četirim su se vrimenom pridružili: Nikola Benčić, Toni Fazekas, Belko Frank, Anton Leopold, Petar Palatin, Ewald Pichler, Ivo Sučić i Vladimir Vuković. (...) Oko klupskog časopisa se iskristalizirao i jedan literarni krug od 10 ljudi.“ (Prikosović 1985:128). Nakon prestanka izlaženja *Glasa* 1963. uprava Hrvatskoga akademskog kluba, nakon što je „došla nova generacija na študije u Beč (...) i kad se ta nova generacija malo aklimatizirala i afirmirala u klubu“ (Vuković 1985:149), donosi odluku o pokretanju *Novog Glasa*, odnosno „da se počne s pripravljanjem za prvi broj glasila. Za urednika izabran je student slavistike, Vladimir Vuković, čija je bila zadaća, da se skrbi za suradnike i da odredi liniju novog časopisa“ (Vuković 1985:149). Jedna od osobitosti uredničkoga pravca Vladimira Vukovića bilo je i otvaranje prema kulturi matične domovine: „Novi Glas' je budno pratio zbivanja – pred svimi – na kulturnom polju – i u staroj domovini, ter je donosao članke, ki su se bavili kulturnimi događaji u Hrvatskoj, osebujno u Zagrebu. Mimo toga uspjelo je pridobiti nekoliko suradnikov iz stare domovine, ki su svoja djela objelodanjivali u,Novom Glasu'. No za razliku od,Glasa', ki je pratio i političke prilike

u Hrvatskoj, „Novi Glas’ ograničava svoju suradnju uglavnom na kulturno-književnom planu.“ (Vuković 1985:150–151). Stoga je Vukovićev udio u razvoju gradišćanskohrvatske kulture nemjerljiv jer je udario pravac časopisu koji će u svom djelovanju bitno utjecati na razvoj suvremene kulture i književnosti. U njemu su nakon njegova uredničkog početka kao urednici djelovali nositelji hrvatske kulture u Gradišću – Branko Kornfeind, Herbert Gassner, Doroteja Lipković i dr., a svoje su prve književne korake učinila vodeća imena suvremene gradišćanskohrvatske književnosti – Jurica Čenar, Doroteja Lipković, pa i oni koji su po svojoj pojavi najmlađi kao Timea Horvat i dr. jer se tijekom „[o]smdesetih godina (...) pojavljuje (...) nova pjesnička generacija koja djeluje s poetskim uzusima suvremene austrijske, odnosno europske ‚konkretističke lirike‘. Predstavnici te skupine su: Jurica Čenar, Herbert Gassner, Evald Höld, Peter Tyran, Doroteja Lipković-Zeichmann, Andy Novosel, Ana Šoretić, Fred Hergović i dr. Ovaj se pjesnički naraštaj uspješno potvrdio u ‚Novom glasu‘ te konačno afirmirao dvojezičnom hrvatsko-engleskom antologijom ‚Ptici i slavuji – Hawks and Nightingales‘ (1983).“ (Lukežić 1998:15). Središnji je prostor Vukovićeva pjesničkog opusa samostalna objava knjige *nemoj brate, pusti ruku...*, na kojoj nema godine izdanja i za koju Benčić iznosi da je izašla u „nakladi Prugg u Željeznom, gdje su se u to vrijeme tiskale i ‚Hrvatske novine‘, nažalost bez godine tiska, otprilike 1966.“ (Benčić 2010:246). Kao pjesnik *Glasa* donosi novi izraz, tj. očituje se u njegovu pjesništvu „glas mlade, napredne i moderne studirajuće mladine (...) išće nove pute, ponajprije u tematiki, a kasnije i u stihu i u obliku (...)“ (Sučić 1966:2). Iz njegova pjesništva može se izdvojiti put kojim slijedi tradiciju („Protuliće dođi“, „Povratak“, „Ptice se povratu“, „Proljetna zora“, „Pozdrav iz daljine“, „Fata morgana“), gdje uz tradiciju gradišćanskohrvatskoga pjesništva dvadesetoga stoljeća (od Meršića naovamo) možemo naći i slojeve pjesništva matične književnosti, napose pjesništva Petra Preradovića (ali s novom autentičnošću) koji je i na početku gradišćanskohrvatskoga modernog pjesništva jedan od najutjecajnijih. Ističe se to u pjesmi „Pozdrav iz daljine“, kao da se uočavaju poticaji Preradovićeve „Putnika“, napose u stihu „Zašto moram život svoj / Ovde u tudjini živiti? – / Ali mali grobić moj / Domaća će gruda pokriti“ (Vuković 1966:13) ili u „Fata morgani“: „Već tri dana, već tri noći / Bludi človik po pustini. / Nezna kud bi morao proći / Da bi stigao k domovini.“ (Vuković 1966:14). Implicite nalazimo sloj Preradovića u pjesmi „Zora puca“, gdje se referira na Preradovićevu „Zoru“, ali očito i Meršićeve stihove iz pjesme „1910.“, kako smo već istaknuli, s izvornom pjesničkom misli i autentičnošću. Zora je raspucala onaj asimilacijski mrak: „Iz te buke je za čuti: / ‚Alles ist vorbei Tom Dooly‘ / Zatim slijedi: ‚Tutti Frutti‘. / Riči svoje ne bi čuli.“ (Vuković 1966:16). Lirski je subjekt pobjegao „iz te buke“ i u tišini svoga doma uživa u sreći zore u kojoj se čuju glasi naroda: „Kad najednoč pukne zora / I oblada škuru moć // Mladom zorom gluši sada / Nujno, nježno naša pjesma. / Oh, o smrti šuti ada, / Živi narod kada pjesma!“ (Vuković 1966:16). Tim se riječima izražava misao cijeloga mladog naraštaja koji želi odlučno sačuvati svoj jezik i identitet. I književna povijest upućuje na prepoznavanje slojeva i suvremenoga hrvatskog pjesništva, npr. Ujevićeve „Svakidašnje jadikovke“ prema Vukovićevu „Teško je biti sam...“ (usp. Benčić 2010:245–246). Na neki je način riječ o spontanome intertekstualnom pasažu jer pjesmu počinje rabeći stihove velikoga hrvatskog pjesnika: „Da, teško je biti sam / Sam bez igdje ikog.“ (Vuković 1966:18). No poanta je u Vukovićevu osjećaju da ideali trebaju čovjeka nositi na njegovu životnu putovanju

unatoč tome što se probija kroz svijet nošen idealima i biva ismijan. Lirski se subjekt ne predaje, kao mitski junak, „njegov stav je najjače oružje“. Stoga zaključuje: „A kako bi čovjek dospio k cilju / Ako nema ideala? // Zato treba živjeti, / Živjeti za ideale – / lako je teško!“ (Vuković 1966:18). U pjesmi „Kao uvijek“ slave se toplina i privrženost majčinstva. Ta iskrena pjesma u kojoj se iskazuje neizmjerena ljubav prema majci kao da doziva one tople osjećaje hrvatskih pjesnika za majčinstvo, neponovljivi osjećaj od Wiesnera, preko Sudete do Tadijanovića: „Majka moja čekat će / na vratima / kao uvijek // Ništa ne će reći / ali njene oči / odavat će misli (...) Ja ću stajati / šutjeti / samo moje oči / prosit će za oprostjenje / kao uvijek“ (Vuković 1966:27). S druge strane njegov niz o majčinstvu, u koji ulazi i pjesma „Mojoj majci“, upućuje na praksu gradišćanskohrvatskih pjesnika od Miloradića, Blaževića, Marholda do Ferija Sučića i Šinkovića da u središte svoga pjesničkog interesa ističu majku kao roditeljicu i nositeljicu obitelji i identiteta. U Vukovićevoj pjesmi u kojoj se iskazuje odnos majke i neposlušnoga i onda raskajanoga djeteta lirski subjekt ipak progovara ljubavlju: „Oprosti mi mila majko / sve te tuge, sve te boli / I uzmi na znanje: / sin tvoj ipak tebe voli.“ (Vuković 1966:28). Jedan dio njegovih pjesama donosi štimunge noćne tišine, gdje se lirski subjekt povlači u samoću te pokušava sabrati svoje najitimnije misli bilo da se radi o domoljublju („Zora puca“) ili se divi tajnama noći („Tiha noći...“): „Tiha noći, puna jesi čara, / Puna otajnosti, puna dara. / Tajanstvena je tvoja je škurina, / Ko strašna, bezkrajna dubina.“ (Vuković 1966:25). Tako je intonirana i „Tiha sreća“, u kojoj se lirski subjekt povlači u okrilje noćne tišine da bi sabrao svoje ljubavne osjećaje ili se okreće svojoj samoći da bi sačuvao svoje osjećaje („Dok te bude“). U gradišćanskohrvatsku liriku unosi i velegradsku tematiku: „U velegradu“, „U tramvaju“. U pjesmi „U velegradu“ čezne za zavičajem i ovdje kao da prepoznavamo neke druge slojeve hrvatske književne tradicije koja očito u pjesnika dolazi spontano (Leskovar): „Misli moje lete / po velegradu / po zraku / u svemir / gdje će ih možda / jednom neko sresti / Ili će ih nestati? // Ne, ne mogu se one izgubiti / jer su svjedoci / jedini svjedoci / čežnje moje / za milim domom.“ (Vuković 1966:26). U pjesmi „U tramvaju“ istaknuta je strast, slast i užitak u slučajnome susretu u gradskoj gužvi. Iskrenim domoljubljem ispunjena je njegova cjelokupna poezija, no domoljubni zanos i oduševljenje istaknuto je napose u pjesmi „Crtica iz Novog Sela“. U ovome autobiografskom zapisu Vukovića studenta lirski subjekt uživa u žamoru i dinamici života sela, čime poručuje da se još živi, da selo nije ugaslo: „Djeca bježe kao djeca / Jedno padne, drugo ceca, / Jedno plače, drugo viče, / Mol je tona što se tiče. // Pekarija puna žena, / Priča Kate, priča Gena; / Reza gleda mladog peka, / Pa ne misli: muž me čeka.“ (Vuković 1966:41). Drugom pjesmom iz Novoga Sela, „Šetnja u Novom Selu“, izražava, ponesen dojmom sela, dubok osjećaj domoljublja: „Kako zvona lijepo gluše, / kako pjesme krasno zvuče. / Pa i nije čudno: Hrvatska su zvona / hrvatskog su pjesme tona.“ (Vuković 1966:40). Čuvši disonantne tonove, poziva (kao u nekoj novoj budnici) na borbu, zazivajući Božju pomoć: „Ali katkad nešto tudjeg stranog / tu se čuje, / ko vrijesak nazlobne ti kuje, (...) Pazi kujo! Paklenske ti vatre, / pusti nas – idi medju, fratre' / (Tamo ima mjesto za te), / Bog nek' vodi nas Hrvate!“ (Vuković 1966:40). Tako je budnički intonirana i himna Hrvatskoga akademskog kluba („Hakovka“): „Ajde braćo! HAK nas zove, / Sad u borbe nama svete; / Pa i pjesme stare, nove / Nek' svijetom sada lete.“ (Vuković 1966:42).

U Vukovićevu opusu nalazimo i sonete („Evo protulića“, „Ljubičica“). I opet se na svoj način i izvorno referira na hrvatsku književnu tradiciju jer je u sonetu „Ljubičica“ očita matoševska dikcija i simbolika cvijeća: „Iza grma cvjetnog cvijeće / jedno malo tiho biće. (...) Ipak ono miris ima / tako blag i nježan. Svima / svojom bojom oči blaži, / sasvim skromno, bez sve laži.“ (Vuković 1966:47). Upravo prema posljednjim stihovima nazvana je i cijela zbirka *da zaplače cijeli svijet*: „Nemoj brate, pusti ruku, / jer ja tako mrit ću vrijed!“ (Vuković 1966:47). Očita je pjesnikova težnja za životom, za ljepotom. S druge strane težnja literarnomu pastišu kao da otvara nove izražajne mogućnosti koje donosi postmoderna poetika, osobito u intertekstualnosti i interpretaciji sadržaja matične književnosti koju će najviše u svome pjesništvu kasnije koristiti Franc Rotter u *Croatiji LIBERATI*.

Dio Vukovićeva pjesništva otvara novi put gradišćanskohrvatske lirike jer u nekim pjesmama najavljuje nove stilske osobine koje će kasnije koristiti mlađi naraštaj: ispuštanje interpunkcije, kao u pjesmama „Kao uvijek“, „Moje pjesme“, „Čekam“, „Čvrsta ruka“, „Dok te bude“, „Ipak“, i pisanje bez velikih slova, kao u Bečke grupe, što se očito može tumačiti kao utjecaj većinske, suvremene austrijske književnosti na Vukovića („hrvatskom narodu“, „studen“, „moje pjesme“, „čekam“, ali „U tramvaju“, „Ipak“, „Dok te bude“, gdje su naslovi napisani velikim slovima). Čak se u Vukovića pronalaze neki oblici grafičke poezije, što opet otvara nove mogućnosti pjesničkoga izraza u suvremenoj gradišćanskohrvatskoj poeziji. I najznačajniju pojavu gradišćanskohrvatskoga pjesništva osamdesetih i devedesetih godina Juricu Čenara hrvatska književna povijest upravo vezuje za Vukovićev *Glas* i samo Vukovićevo pjesništvo: „Za Vukovića akademik Benčić tvrdi da je bio ‚najborbeniji i najdosljedniji obnovitelj novoga gradišćanskohrvatskog pjesništva‘. Godine 1969. bio je jedan od glavnih pokretača i prvi urednik *Novog glasa* (1969. – 1970.), čijim je suradnikom postao i Jurica Čenar. Uvidom u dio Vukovićeva pjesničkog opusa možemo uočiti sličnost s Čenarovom poetikom.“ (Vidmarović 2015:45). Vidmarović, napose podcrtava Vukovićev utjecaj s pjesmom „čekam“ na Čenarovu pjesničku vizualnost: „Vidljivo je da ova pjesma ima i svoj grafički ekvivalent, to je zid pred kojim se našao lirski subjekt, odnosno zid pred kojim čeka, vegetira. Do kada? Ne zna se. Možda do kraja života.“ (Vidmarović 2015:46). Po istome interpretacijskom ključu „grafički ekvivalent“ mogli bismo pronaći i u Vukovićevom tekstu „moje pjesme“, gdje se kao oštrica zabada niz stihova u „ja“, koji je zadnji stih.

Drugi dio njegova pjesništva i uopće nastavka književnoga rada veže se za suradnju i objave u kalendaru *Gradišće* osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Riječ je o poeziji i kratkim prozama. U proznome dijelu nastavlja formu crtice koju pratimo kao vodeći žanr od Horvata naovamo, dok u poeziji nastavlja svoj put iz *Glasa*, ali unoseći u gradišćanskohrvatsku poeziju i formu haiku-pjesme („Tri haiku-pjesme“, „Božićni haiku“, „Haiku“ i „Tri haiku“), i to upravo kad je u matičnoj književnosti osamdesetih godina intenzivno stvarana produkcija haiku-pjesništva. Njegovo haiku-pjesništvo korespondira s održanim značajnim književnim večerima haiku-poezije u Hrvatskoj jer je u Zagrebu (kako ističe Đurđa Vukelić Rožić u tekstu *Hrvatski haiku* u poglavlju „1986-1988. Prvi recital haiku-poezije u Hrvatskoj“) u okviru velike izložbe japanske kulture

„Kyoto – cvijet kulture Japana“ u Muzejsko-galerijskome centru (danas Klovićevi dvori), 13. studenoga 1986. održana (...) i velika večer haiku-poezije na kojoj je sudjelovalo osam pjesnika, a čitani su i radovi Dubravka Ivančana. U Pazinu u Istri, održana je 29. travnja 1987. godine druga večer haiku-poezije pod nazivom „Grana u cvatu“. Nastupili su Vladimir Devide, Tomislav Marijan Bilosnić i Boris Palčić Caskin.“ (Vukelić Rožić 2014:8). Uz „Tri haiku-pjesme“ u kalendaru *Gradišće* za 1986. (a u istom godištu je i Augustin Blazović objavio četiri haiku-pjesme) izišle su mu pjesme „Proljeće i ja“ i „Stari hrast“, koje donose stihove probuđenoga pjesnika odišući svježinom i donoseći refleksije iz dugogodišnje klauzure: „Tek daleko na nedohvatu / lavež objesnih pseta / a visoko u zvoniku / duša moja prolijeta“ (Vuković 1986:150). Stari hrast pak govori o snazi naroda koji je opstao na svome prostoru, ali i o bojazni za sutrašnjicu: „A prima je i prima / u goste cijeli svijet / U njegovu se hladu / odmarao otac mi i djed / odmaram se i ja // hoće li se i moj sin?“ (Vuković 1986:161). S puno sjete, kao i u „Tri haiku-pjesme“ – „Ostale samo / krizanteme u vrtu / i tiha žalost“ (Vuković 1986:79) – intonirana je i pjesma „Ruševina“ iz 1987., koja je „napuštena / tiha / a svjedok / pravadnih vremena“ (Vuković 1987:63). Kao da je samo nakratko provirio iz šutnje, samo da kaže da je sam („Povjerenje“): „Imadoh druga / al' ga nemam više / sad su prijatelji moji / vihori i kiše“ (Vuković 1988:92). I njegov je kratkotrajni pjesnički povratak pun sjete, tih i kontemplativan kao i u njegov prvijenac *nemoj brate, pusti ruku...*, pa se sada kao i u mladenačkim danima povlači u tišine i u samoću („Kapelica“) gradeći pjesnički opus koji unosi nove oblike u gradišćanskohrvatsko pjesništvo nakon Drugoga svjetskog rata: „Dva prozorčića / malena / bestaklena / i jedna vrata / gvozdena / proviruju ispod krošanja snenih // A svuda mir... Tišina... // Tek iz nedaleka gaja / dopire doziv zaljubljena jelena“ (Vuković 1987:162). Jedino se možda može naći poveznica s Blazovićevim kratkim refleksivnim stihovima. S nekoliko se crtica pojavljuje u kalendaru *Gradišće* iz ciklusa naslovljena „Mladenački dani“. Vidljivo je da i on nastavlja formu crtice, koju pratimo kao dominantni žanr od Horvata naovamo. Ovi tekstovi kao da su nadahnuti duhom i strukturom (pa i naslovom ciklusa „Mladenački dani“) crtičarskoga oblika Frana Mažuranića (koji slijedi i oblik austrijskoga pisca Petera Altenberga) s istaknutom poantom i sažetom završenošću kojoj ne treba ništa dodavati ni oduzeti te su sam vrh lirske proze gradišćanskohrvatske književnosti dvadesetoga stoljeća. Tako „Jačka u polnoći“ završava funkcionalnom pantom: „Zajačit ću si i ja, šušljat ću i ja pred oblokom neke divojke. A bome, znam ja jur i pred čijim će to biti oblokom!“ (Vuković 1987:162).

Nevelik pjesnički opus Vladimira Vukovića ima izuzetno značenje u suvremenoj gradišćanskohrvatskoj književnosti, a književna povijest posebno apostrofira, kako smo već naveli, da je „[n]ajdosljedniji i najborbeniji obnovitelj novoga gradišćanskohrvatskog pjesništva“ (Benčić 2010:245). U Vukovića nalazimo stremljenje novomu poetičkom diskursu koji će uvelike realizirati suvremeni pjesnici, od ispuštanja interpunkcije do intertekstualnosti. U pojedinim njegovim tekstovima nalazimo i osvrt na hrvatsko pjesništvo dvadesetoga stoljeća, što će na svoj način kasnije ostvariti u *Croatiji LIBERATI* Franc Rotter. Podržavajući i oslanjajući se povremeno na ton pjesnika matične književnosti, ali osluškajući pjesničke događaje u Hrvatskoj i suvremene razvojne pravce hrvatske lirike, jedan je od rijetkih koji u

gradišćanskohrvatsko pjesništvo nastoji unositi aktualne pjesničke prakse, kao što je haiku-poezija u kalendaru *Gradišće* sredinom osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća.

Lajoš/Ljudevit Škrapić (1938. – 2016.)

Ovaj sveučilišni nastavnik budimpeštanskoga sveučilišta Eötvös Loránd, rođen u Petrovu Selu 1938., poeziju je počeo objavljivati u svojim zrelim godinama, tek pretkraj dvadesetoga stoljeća („svoje prve pjesme objavljuje početkom 80-tih godina“; Blažetin 1998:142). Objavio je tri zbirke poezije: *Droptine*, *Obračun* te zbirku *Po dugoj cesti*, koja „većim dijelom sadrži izabrane pjesme iz prethodnih zbirki, ali i pjesme koje se tu prvi put objavljuju“ (Vulić 2015:302). Škrapić piše refleksivnu poeziju koja nostalgично doziva slike pjesnikova gradišćanskohrvatskog rodnog ambijenta: „Na dilo poziva, / gluši jutrašnji zvon, / kar kadi prebivam, / spomina me na dom“ (Škrapić 1988:12). Njegova se poezija osvrće i na temu prolaznosti, pa u pjesmi „42 lit“ sabire u živoj poanti svrhu života: „da na zadnje / kad se žanje / i za nami / što ostane“ (Škrapić 1988:17). U stihovima matematički precizno računa protok godina: „Šest put sedam, / sedam puta šest: / vrime biži / kot poljski zec“ (Škrapić 1988:17). Na neumitnost prolaznosti i ljudske nemoći – „Letu lita – / ptice naše: / stari kosač/ bliže jaše“ (Škrapić 1988:17) – taj sudbinski protok koji prolazi svatko tko živi, odgovara s mudrom odmjerenošću koja dolazi sa zrelošću (ali i s dozom ljudskoga prkosa toj prolaznosti): „Ako jaše, / neka jaše! / Završimo / dilo naše“ (Škrapić 1988:17). Pjesnik Vladimir Vuković u svojoj interpretaciji Škrapićeve pjesme navodi kako prekretnica na kojoj svatko od nas istražuje ili svodi životne račune „postala je svisna i našem pjesniku“ (Vuković 2014:63). Neke su njegove pjesme autobiografskoga karaktera, pa i on tematizira svoj životni put u pjesmi „Po dugoj cesti“, gdje mu je prvi spomen na vrijeme rata kada su majke otpravljale svoje sinove u rat gdje su stradali: „Lita kasnije / boj nek bije: / Smrtne glase čuje, / brata oplakuje“ (Škrapić 1988:21). Ovaj refleksivni pjesnički niz nastavlja pjesme „Čemerne misli“, „Sebičnjaki“ i „Zvanredna ćut“. Posebno je zanimljiv dio zbirke pod nazivom „Mojoj gradišćanskoj braći“, u kojem progovara domoljubni osjećaj kraja i roda, dan kroz stihove koji govore o vječnoj patnji i borbi za svoj jezik i očuvanje obiteljskih vrijednosti kao temelja identiteta. I njegov se ciklus otvara pjesmom koja kreće od najizrazitije oznake identiteta, jezika i njegova značenja za očuvanje narodne zajednice – „Materinski jezik“. I on kao mnogi gradišćanski književnici izražava sumnju u opstanak naroda ako se zaboravlja, zanemaruje (a pogotovo apostrofiraju one koji su slabi i koji se srame svojega jezika) i gubi jezik: „Je li naš jezik na smrt osuđen? / Ali čovik je grišan, pobluđen // koji si rič s ust matere zabi, / ki ju sramuje, zataji, kviri? // Gdo si jezik – svoje – za ništ cini, / otkud je segurnost da vo' čini?! / Ki materinsku rič ne poštuje, / mater oca, narod kara, psuje!“ (Škrapić 1988:31). Evocirajući povijest hrvatskoga naroda u Gradišću, upućuje kako je upravo jezik uza sve nedaće egzodusa bio najveće blago koje su donijeli sa sobom u novu domovinu. Iz pjesme progovara kritika i samokritika i upućuje na stanje koje je alarmantno: „Poglej križe po susidskih seli: / kolikimi si su jezik raspeli?! (...) // Nemarnost drugih zašto te boli? / Al' doma, znan tvoja hiža gori?“ (Škrapić 1988:32). No

u stilu stare budnice on ne gubi nadu, već poručuje da je jedina mogućnost opstanka čuvanje jezika. I naslovna pjesma „Droptine“ pokazuje raslojenost i gubitak jedinstva u vrtlogu vremena i povijesnih događaja. Sve je u znaku brige za opstanak: „Braća moja, rasijana/med narodi / – droptine. (...) / Jačke moje, odspivane; / sirotice naše riči / – droptine“ (Škrapić 1988:33). Ni ovdje, međutim, unatoč poraznoj slici našega čovjeka i njegova trajanja ne gubi nadu: „Ptice moje, mraz je, zima: / pokljuvajte, saberite / - droptine!“ (Škrapić 1988:33). Na značenje materinske riječi ukazuje i u pjesmi „Sabirajmo riči“. Još nije kucnuo čas zaborava, optimistično i jasno kazuje da još ima vremena da se sačuva jezik: „Kot u torbu hranu / a na kola branu, / plug hornice, ojce; / ni još kraj, ne boj se!“ (Škrapić 1988:34). Snagu vidi u proživljenim trenucima u Gradišću, slike djetinjstva drže ga i hrabre i osjeća da još nije kraj života, da ima još nekoga tko će „naložiti oganj“ („Naloži oganj“). Konačno, u „Glasi rič“ govori o snazi riječi i o potrebi da se pjeva i da čuju poruke svi oni koji trebaju: „Jači, ko znaš / domorocem svojim / i svidoči, / nisi zgubljeni sin!“ (Škrapić 1988:38). Škrapić je jedan dio svojega stvaranja naslovio „Svojim“, gdje kao njegov prethodnik Šinković, ali i većina pjesnika iz Gradišća (od Miloradića naovamo) tematizira obitelj. Kao i Blažević, Marhold i dr., Škrapić piše o svojim roditeljima, majci i ocu. U pjesmi „Materi“ sjeća se njezine topline i skrbi koju je nalazila za svoju djecu u hladnim panonskim noćima u kući u Petrovu Selu: „U stelju / v, ledvenici' / črip, cigle / vruća dici. / Otoplu joj se mali / med srižnimi / stinami.“ (Škrapić 1988:45). Kao i mnogi pjesnici u Gradišću, često se u svojim evokacijama obiteljskoga života približava crtanju obiteljske povijesti koja je obilježena stradanjem i bolnim i neprežaljenim gubitcima: „Dva boje j' služil, / v drugom sina zgubil: / brazdasto lice je zrcalo, žitak / shorana zemlja, briga, skrb, zgubitak.“ (Škrapić 1988:48). Obiteljska povijest je i „Nigdašnja žetva“, jedna je od Škrapićevih najtoplijih pjesama posvećenih životu u rodnome selu: „Tiho žanju siromahi / Miši strču pod nogami; / desetinu i, ni zamu / od pšenice siromahu.“ (Škrapić 1988:51). Tad je obitelj bila sva i na okupu oko ljetine koju je trebalo što prije skupiti: „Kad za lugom sunce zajde, / mrak nas još na polju najde, / a kad se vrnemo s dila, / na stolu nas čeka zdi-la: (...) // Toni, Štefan, Leo, mati, / skupa smo bili bogati! / Al' ne misli brate Mate, / da se ne spomenem na te.“ (Škrapić 1988:52). „Pokojnom bratu“ je pjesma u kojoj se bolno osvrće na neprežaljeni gubitak brata, koji je poginuo u Drugome svjetskom ratu. Njegovo je žalovanje ispunjeno uspomenama i proživljenim posljednjim trenucima zajedničkoga života: „Znam, zadnji put si sestri mahnul / zbogom, još jednoč s puta!“ (Škrapić 1988:54). Bolno je saznanje i četrdeset godina poslije njegova stradanja da je na Sviječnicu došao glas da je poginuo: „upal je mlad, brat naš, najstariji, / na zimskom, bojnom polju. (...) // Ti si nam bol i junak ostal / ,najmlađi' brat med nami.“ (Škrapić 1988:54).

To su sve kamenčići Škrapićeva životnoga mozaika koji su ga izgradili. Bolne su to uspomene koje svjedoče kako su na našega čovjeka u tome prostoru utjecali veliki svjetski događaji i kako su obitelji koje su u tim korjenitim promjenama i katastrofama ostale bez svojih članova zauvijek ranjene. Škrapić kao pjesnik ne idealizira život, već duboko ukorijenjen u zavičaj i s čvrstom vezom sa svojom obitelji realno sagledava i analizira sve pojave koje su utjecale na njega i koje su oblikovale identitet Hrvata u mađarskome dijelu Gradišća. U dijelu svojega prvijenca („Našoj dici“) i on se obraća

djeci kao i njegovi prethodnici od Miloradića, preko Sedenika, Blaževića, Lemperga, Marholda i dr. U stilu stare basne, poput one Jotamove iz Staroga zavjeta, kada su među sobom stabla birala kralja, u Šinkovića u „Staroj priči“ biraju žabe: „Jednaput su se žabe, / zelenci, koritnjače / našle polag močvare / da b' si kralja izabrale.“ (Škrapić 1988:61). Naravno da je pouka da se, kao ni ljudi, nisu mogle dogovoriti među sobom, nego biraju nekoga tko nije iz njihova roda, a to je ródá: „Roda-štok jim zahvali / da su si nju izbrali: / od tih dob lovi žabe / iz lokve i močvare.“ (Škrapić 1988:61). I on, kao i Miloradić i Blažević, ima pjesmu posvećenu krtici. Međutim, za razliku od svojih prethodnika koji vele da treba paziti na krtu, jer je uz mali kvar on ipak veliki dar, Škrapić se veselo poigrava i zaključuje da je takvoga gosta bolje dati susjedu: „Grebi, dubi školje, pute, / podzemne, diboke, duge. / Poj u goste, moj mili krt, / pak prorovaj i drugi vrt.“ (Škrapić 1988:68).

Konačno, zbirka sadrži i prijevode iz mađarske književnosti i treba „napomenuti kako su Škrapićevi prijevodi iz mađarske književnosti prvi značajniji pokušaji te vrste u književnosti Hrvata u Mađarskoj“ (Blažetin 1998:143). Riječ je o petnaest pjesama koje su prevedene na „petrovoselski subdijalekt kušajući dokazati kako je i lokalni govor kadar da se na njemu izraze najtananiji osjećaji i najdublje misli kazane u izvornoj pjesmi“ (Krpan; prema Blažetin 1998:143). Najzastupljeniji je u prijevodima poznati mađarski pjesnik Šándor Petőfi s pet pjesama, a još su prevedeni Vajda i Tompa s po dvije pjesme i József, Arany, Kisfaludy i dr. s po jednom pjesmom. U njegovoj trećoj zbirci, *Po dugoj cesti*, koja je nazvana prema naslovu uvodnoga ciklusa prve zbirke *Droptine* iz 1988., taj se niz povećava na 37 objavljenih prijevoda, pa je najprevođeniji mađarski pjesnik Petőfi zastupljen sa šest pjesama na petrovišćanskome govoru, a u knjizi se objavljuje i mađarski izvornik. Zastupljeno je deset mađarskih pjesnika i još nekoliko kratkih prijevoda europskih pjesnika (Rostanda i Heinea, čiji su prijevodi objavljeni već u Škrapićevoj drugoj zbirci *Obračun*).

Škrapić je pisao poeziju i na mađarskome jeziku pa je u knjizi objavljena dvadeset i jedna pjesma na *ugarskom*. Svojom drugom objavom *Obračun* iz 1996. nastavlja svoj tematski okvir, pa su neke pjesme vezane za zavičaj („Pinčena draga“, „Rodno selo“), a neke za djecu („Črni kos“, „Odlomki“, „Mudrosti“). Ciklus „Svojimi bližnji“ započinje pjesmom prethodniku Miloradiću („Miloradić“), gdje gradišćanskomu domoljebu i pjesniku odaje počast za njegovu borbu za opstojnost hrvatskoga identiteta i jezika: „Talentom u torbi / trudiš se na tobri / da narod ne zgubiš. / Traskali su biči, / te grmljive riči, / da svoje probudiš.“ (Škrapić 1996:13). U istome je ciklusu posvetio pjesmu „Jantar“ svojoj suvremenici pjesnikinji Matildi Bölcs, i to u prigodi objave knjige *Jantarska cesta*. On joj u pjesmi daruje dragulj: „S morske obale baltičke, / ov mali kamenčak: JANTAR.“ (Škrapić 1996:25). Refleksivno i snažnom metaforikom progovara o svojem pjesništvu: „I ja berem, žutu smolu / z piska srditoga morja / – prignut, klečeć, kot kad molu – / ,stvrđnut pot' nigašnjeg borja.“ (Škrapić 1996:25). Govoreći o riječima i pjesništvu kao draguljima, hrabri pjesnikinju da nastavi na svome putu i da tako osnaži jantarske (pjesničke) ceste. Zasebno je istaknut u knjizi ciklus „Doma“, gdje iz daleke Panonije pati za svojom starom domovinom i stradanjem hrvatskoga naroda. „Misto sebe“ (Poruka u Sambotel) šalje zabrinutost i pjesnikovu bol kada se

hrvatski gradovi ruše: Zadar, Šibenik i Dubrovnik. Pjesnik u svojoj besjedi proziva one koji ravnodušno to dopuštaju: „Dubrovnik, biser rimljanski, / tebe oružje ruši! / Skupni, mali raj zemaljski: / gdi ste, Farizeuši?!“ (Škrapić 1996:33). Svoje domoljublje iskazuje čvrsto, kao da se nadovezuje na glasovitu domoljubnu misao velikoga Kranjčevića: „Mom otkinuše biću sve, njojzi što uzeše“ (Kranjčević 1958:296). I u drugoj njegovoj objavi u jeku Domovinskoga rata, „15. januar 1992.“, iskazuje veliko i iskreno domoljublje (ovdje bismo mogli kao moto uzeti Kranjčevićev stih „I moja žedna duša tom sankom joj se klanja / I pozdravlja joj dan“ /Kranjčević 1958:297/), odnosno značenje priznanja Hrvatske 15. siječnja 1992. u jeku krvavih borbi i stradanja: „Rastriljane / Crikve, stani, / nagrađeni / kapitani. // Udovice, / sirotice, strah, bigunci, / logor dice.“ (Škrapić 1996:34). Iz stihova progovara njegova briga koju dijeli sa svojim narodom u staroj domovini te ih hrabri: „Strašni dani, / gorke noći! / Daj im, Bože / vjere, moći!“ (Škrapić 1996:35). Rat u staroj domovini Hrvatskoj tematizira u nizu pjesama u kojima doziva mir i nada se boljem, napose kad ljudi stradaju u vrijeme kada sav svijet slavi rođenje Isusa: „Božićni mir, / nebesko janje... / Vidiš Pastir / na Zemlji klanje? / Plač sirotic, / rušenje gradov, /krik udovic, / zločine ,vragov’?“ (Škrapić 1996:39). O pjesnikovoj „povezanosti s Hrvatskom ipak najbolje govori posljednja kitica njegove pjesme *Doma*, u kojoj pjesnik pohodi matičnu domovinu ne samo u svoje ime nego i u ime svih svojih predaka još od vremena preseljenja u današnju domovinu“ (Vulić 2015:302). I u njegovu posljednju zbirku *Po dugoj cesti* uvršten je cijeli ciklus pod nazivom „Doma“. U izdanju iz 2016., koje je tiskano u Petrovu Selu i za koje je predgovor napisala Timea Horvat, nalazi se pregled cjelokupnoga Škrapićeva stvaranja. Uvrštene su pjesme iz prethodnih zbirki te je „zbirka popunjena i dugo sahranjenimi, još dovidob neobjavljenim pjesmama, niz ljet sačuvanimi u ladici, ormaru, škrinji ili žutom dnevniku. Prijevodi od klasikov ugarske književnosti, ali izvorno, po ugarski napisane jačke su dokaz kako se je Lajoš Škrapić lako i šikano, ali jako tankočutljivo šetao med jeziki.“ (Horvat 2016:5).

Škrapić je svojim pjesništvom zaokružio mnoge pojave života i dao jedan od naj-slojevitijih pjesničkih opusa književnosti Hrvata u Mađarskoj temeljeći svoju poeziju na realnome osjećanju svijeta u kojem je poniknuo. Sve ga je zaokupljalo, za sve se ljudski brinuo, pa je rat u njegovoj staroj domovini Hrvatskoj vapaj protiv ubijanja i rušenja, kao refleks na svjetski rat koji je ostavio bolne uspomene u njegovoj obitelji, koja je u Drugome svjetskom ratu ostala bez najstarijega sina i brata. Bogata motivska paleta, na kojoj uz boje zavičaja i obitelji nalazimo i teme ljudskoga postojanja, brige za narod i staru domovinu, daje osobit pečat i značenje njegovu pjevanju. Umjetnik je širokih interesa koji pjeva na svome idiomu Petrova Sela, ali se u svojim prijevodima bavi i poezijom klasika mađarske književnosti poput Petőfija i piše na mađarskome. Parafrazirajući misao Antuna Barca o veličini malenih i navodeći zaključak Đure Vidmarovića (1991:151) da „[k]njiževnost jednog naroda ne čine samo velika imena, već i maleni književni poslenici koji su prema svojim mogućnostima dali doprinos bogatstvu duhovne baštine svoga etnikuma“, i u manjem korpusu koji je ostvaren u mađarskome dijelu Gradišća mogli bismo ipak staviti na vrh pjesništvo Lajoša Ljudevita Škrapića.

Joško Weidinger (1942. – 2010.)

Benčić ga određuje najprije kao pisca pučke drame za koju crpi tematiku „strogo iz seljačke okoline, iz urbane samo u slučaju ako je u vezi i odnosu sa selom i dramskim junacima“ (Benčić 2010:183). Određuje ga i kao pisca sklona humoru i šali, napose u njegovim skečevima koji se u većoj mjeri uprizoruju u Frakanavi (Benčić 2010:183). Isto se to može reći i za njegovo pjesništvo i prozu, koje je u izboru naslovio kao *Šalne i ozbiljne pjesme i pjesmice* i *Šalni i ozbiljni komentari* (Weidinger 1998:7–9). Weidinger je i pučki pjesnik i prozaik, a u svome pisanju dio interesa usmjerava prema dječjoj poeziji poput prethodnika Miloradića i Blaževića. No za razliku od starijih pjesnika, zanimljivo je da Weidinger točno određuje dječju dob kojoj je namijenio svoje pjesništvo, pa u podnaslovima njegovih tekstova stoji napomena „Za dicu čuvarnice“, odnosno da su namijenjeni za djecu vrtičke dobi. I on u svojem dječjem pjesništvu obrađuje teme koje su česte u gradišćanskohrvatskih pjesnika. To su prigodne teme iz crkvenoga kalendara, kao u pjesmi „Sveti Mikula vis-a-vis“, koja se nastavlja na pjesništvo Dometra Lemperga („Prošnje svetom Mikuli“) i Ivana Blaževića („Svetom Mikuli“) ili teme vezane za godišnja doba („Zimska večer“) ili roditelje i obitelj („Hvala“, „Povidajke od staremajke“), napose pjesme posvećene majci („Za majku“, „Draga mama!“), koje su frekventne u gradišćanskohrvatskih pjesnika, od Nakovića, Miloradića, Bedenika, Marholda, Radostića, osobito tu temu obrađuje Franjo Sučić, a nalazimo je i u Franje Augustina Blazovića, Leopolda i dr. Zanimljivo je da se uživljava u dječji mentalitet, pa iz perspektive djeteta (potpisuje pjesmu „Tvoja Suzi“) iskazuje ljubav: „S tobom mi je ljubav dana, / zato hvala moja mama“ (Weidinger 1998:14). S velikim osjećajem i opet iz perspektive djeteta zahvaljuje majci: „Hvalim ti, majka, – za ljubav tvoju. / Za rič hrvatsku, – za budućnost moju.“ (Weidinger 1998:39). S druge strane obrađuje s više ili manje uspjeha zanimanja poput Baloga, ali ne tako uspješno pjesnički obrađeno i realizirano kao Balogova zbirka *Pjesme sa šlagom ili šumar ima šumu na dlanu*, koju je kasnije proširio u *Sto najzanimanja: što ću biti kad odrastem*. No zamisao je originalna u gradišćanskohrvatskome dječjem pjesništvu, koje zauzima velik dio književnoga korpusa toga ogranka hrvatske književnosti. Tako je taj niz istaknut u pjesmama „Mala kuharica (Za dicu čuvarnice)“ i „Mali stolar (Za dicu čuvarnice)“: „No, ću vidit kad pak zrastem / ča ću onda nastat ja. / Morebit ću kot moj tata / i ja pojt za stolara!“ (Weidinger 1998:23). I Weidinger objavljuje domoljubnu poeziju u kojoj zahvaća prošlost i sadašnjost svojega naroda i zavičaja („Naš put /450 ljet Hrvati u Gradišću/“, „Ljubljeno selo naše /Za moje rodno selo/“, „Rodno selo“). Jedna je od njegovih ponajboljih pjesama „Lijepa naša“, koja je upućena s velikom dozom ljubavi i hrabrenja staroj domovini 1992. u jeku rata: „U tebi je naša budućnost. / U tebi je naša toplina. / (...) U tebi je naše ufanje. / U tebi je naš život. // Kad su tebe napadali, / tukli, / mučili, / gazili, mi smo te ljubili.“ (Weidinger 1998:19). Benčić ističe da je Weidinger „u pravom smislu riječi narodni pisac“ (Benčić 2010:183) i u tome ključu valja promatrati njegovu poeziju, koja je, kao i Leopoldova, upućena širim kalendarskim čitateljima. Svoje ponajbolje stranice napisao je kao satirični kroničar u svojim *kratki skeči*, usmjeravajući katkada satiričku oštricu i prema sebi, kao u skeču „Istrijski čavli“. U tome skeču dramatizira događaj s ljetovanja u Istri, u Puli, gdje njegova žena Anka nije znala kako pitati prodavača čavle potrebne da u apartmanu popravi krevet koji su razbili njegovi sinovi

u igri. Cijeli se zaplet svodi na to kako u željezariji tražiti čavle. Rasplet je jednostavan: „Anka: (se skoro slomi) ljeno!... Da, da!... Čavle tribamo!... Pa ja nisam mislila, da se i kod vas čavao zove čavao... No, ovakovoga ča?! I tako su pak svejedno ti južno-hrvatski čavli došli u skradnju dasku te polamljene stelje u Puli u Istri.“ (Weidinger 1998:218). Weidinger crpi tematiku za svoje igre iz svakodnevnoga života, pa pojavu kompjutera tematizira u igri „Do vidjenja i kompjuter s vami!“, upućujući koliko je promjena čovjeku i njegovu ponašanju donijela ta naprava i kako su se ljudi udaljili i zavukli u svoje sobe, gdje bulje u kompjutere. I ovdje se Weidinger humorno i ironično osvrće na ovu pojavu efektnom porukom: „Drugi: A od časa do časa će doći jedan tim za čišćenje i zramati sve mrtve i isušene ispred kompjutera. Prvi: To će biti lipo... Svi ćedu siditi doma pred kompjuterom, ... jedan drugoga nećedu već viditi a niti poznati, ... ipak ćedu biti prik interneta skupa povezani.“ (Weidinger 1998:229).

Weidinger zahvaća i teme koje su važne za opstanak Hrvata u Austriji, odnosno problematiku manjinskoga naroda u odnosu prema većinskom, pa mu je jedan od skečeva posvećen dvojezičnim natpisima („Bože dragi, ništ nek samo poteškoće s ovimi Hrvatima“). Njemački političar im odgovara kako on vidi probleme: „– Vi Hrvatima ste ali u manjini! I zato će kod vas Hrvatov, čisto logično, manje ljudi razjadati nego kod naše nimške većine. Gospodin političar dohadja lipo polako u ‚Schwung‘. – To drugimi riči znači, da bi dvojezične seoske tablice provocirale naše nimške građane. Pri svakom glasovanju je ali nimških odibiračev već nego hrvatskih.“ (Weidinger 1998:210-211). Kao kroničar nastavlja se na šaljivu crticu Ignaca Horvata te daje društvenu kroniku sela i zavičaja, pa i onda kada se radi o međunarodnoj politici: „Zato su i naši političari u Briselu najjače vikali, da smo mi u Gradišću najsiromašniji. Čudnovito je samo, da su nam deset ljet govorili, kako je Gradišće cijelo vrime na ‚Überholspur‘ (na traku za preticanje) i da smo pretekli svu ostalu Austriju. A sada smo najjednoč najsiromašniji?“ (Weidinger 1998:186). S druge strane nastavlja svoju kroniku događaja žurnalistički brzo i feljtonistički aktualno. Stoga pojave koje su uzbudile svijet, kao černobilaska katastrofa, u Weidingerovoj interpretaciji mijenjaju život u lokalnim okvirima. Tako u crtici „Atomska jaja“ humoristično i satirično crta lik zbuđenoga Šime koji se plaši i bježi i na najmanji zvuk, čak i onda kada je riječ o zvuku miksera njegove žene Mare koja miksa pire. Šime bježi od kuće i zavlaci se u vinski podrum: „No na svaki način su Šimu našli med petim i šestim lagvom u škurini ležat. A pun je bio kot bunda. Ali ne od atomskih trakov nego od vina.“ (Weidinger 1987:185). U izboru *Prik plota* nalazimo niz crtica u kojima se humorno osvrće na svakidašnje životne pojave svoga sela i ljudi. Tako u crtici „Radio-televizija Gradišće“ svoj satirični žalac usmjerava prema odrađenom i pokazanom, odnosno prema nesrazmjeru sadržaja snimljenoga i objavljenoga: „Ako ada neka reporterka zbog intervjuja nekom seljaku drži mikrofon pod nos i on njoj povida od žetve, mlika, traktorov, jaj i krav, ke su se utelile, zna durati takov intervju pol ure. Seljak nažge par dan kasnije radio, da se čuje pol ure govoriti. A onda čuje najprije reporterku (...) Sada čujte, ča nam on ima za reći. – Začuje se seljak tetac Škrabljar: – Veseljem moram ustanoviti, da su mi se krave vrlo zdravo utelile! – Dalo kada! Ovo je bio vas intervju.“ (Weidinger 1998:169–170). U stilu usmenoga pjesnika daje i specifičnu formu – kako ju je nazvao, „proza u rima“ – u kojoj aktualizira neke životne pojave, a unosi i vlastiti život. Pritom koristi hiperbolu, napose u tekstu, „Mirno

putovanje“, u kojem opisuje put do Zadra u staroj Ladi. Uz hiperbolu koristi i nabrojane bez nekoga razloga, a u funkciji stvaranja smijeha: „Počeli smo ada ramat – i u Ladu sve zakramat. / Dvi lopate i dva lance, - tri pressure i dvi kante, / *črepulje, vilice, žlice, - kafe-filter, za čaj sice, / gumi-čizme, kišobrane, - šator za hladnije dane, / gaće, sokne, košulje, - benzin, rizance i ulje, / dunje, vankuše i zelje, - dvi za skupa složiti stelje, / malu peć, pak i cipalke, - škrljaku od staremajke, / za kupanje gaćice, - pasoše i pineze, / dva kotače zbog rezerve, - jaja, kokoše, konzerve, / a na krov se pak još vržu, - dva dvokolca za rezervu.“ (Weidinger 1998:48-49). U stilu baruna Münchhausena Weidinger izmišlja zgode i nezgode: „kad u lipom Varaždinu – odzad vrata se otkinu, / tr odletu na tom mjestu – s kokošami van na cestu.“ (Weidinger 1998:49). Konačno, najveća zgoda i nezgoda dogodila se na Velebitu kad su ispred nakrcane Lade iskočile tri krave: „Jaja prva nam doletu – na glavu i se razletu / a za njimi letu žlice, - vilice i kobasice, / lonci, rizanci i ulje, – i ostale još košulje (...)“ (Weidinger 1998:51). U stilu suvremenih filmskih komedija holivudske produkcije samo im je ostao bicikl, tako da on i Štefe nastavljaju vozeći bicikl: „Na dvokolce smo splaznili, - prema Zadru se vozili. / A pred Zadrom, znate ča, - zlovi nas policija. // Dobro su nas kaštigali – i nam pak na znanje dali: / Na jednom dvokolcu smi – samo jedan siditi!“ (Weidinger 1998:51). Kao element iz usmenoga pripovijedanja uzeo je u svoju strukturu i stereotipni završetak, pa tako rabi formulaciju „Zdravi mi ostan’ te skupa! – Zbogom, do drugoga puta!“ Upravo mu na taj način završavaju brojni tekstovi: „Ravno sam se narodio!“; „Kade pineze zeti za odmor i sve drugo?“; „Otpatki i smetlje u Gradišću“. Upitnom pak formulacijom „No, ča ne?“ završava drugi niz tekstova, npr. „Odmor zbog sunčanja“, „Problemi/Problem s kilama“, „UFO – turisti“, „Protuliće“, „Vridno j’ bit idealist“ i dr. Poseban su dio njegova stvaralaštva i kratke proze, od kojih je neke namijenio djeci. Među njima je i svojevrsni prigodni tekst „Putovanje u Betlehem“, gdje Weidinger prikazuje u božićno doba u stilu pustolovnoga putovanja tri neobična junaka, među kojima je bio „(...) vrebac Cvrčko ki je osobito rado mnogo čvaljao i uvijek napravio takovu buku, da se morao povući u samotu“ (Weidinger 1998:79). Zatim uz pomoć gavrana Graka i vuka Zgrabića, koji nema vučju ćud jer je jeo „samo jagode, jaja, ribe pak različne rasline“ (Weidinger 1998:79), djeci pripovijeda o rođenju maloga Isusa. I Weidinger podražava pedagošku didaktičnu notu, premda je svoje junake prikazao nestereotipno, vuka Zgrabića u potpuno drugačijoj ulozi od njegova klasičnoga karaktera u književnosti. Cilj mu je djeci približiti slike betlehemske radosti, a za to koristi likove koji odlaze u daleke krajeve, gdje se rodio mali Isus. Tri mala pustolova odluče otići u Betlehem. I ovdje je Weidinger, kao i prethodnici Karall i Blažević (npr. u Blaževića putuju Aca čemernjača i Šime dobro sime) svoje junake uputio na drugi kontinent. Svoj humoristični pristup Weidinger ni ovdje ne napušta, pa junaci u raspravi o putovanju dolaze do zaključka da su oni prvi turisti: „Jer dokle ovde počne snig padati, smo mi u južni krajina, kade snig nek jako rijetko pada. Izvan toga vam prorokujem, da ćedu jednoč bića, ka ćedu se zvati turisti, svako ljeto putovati u teple zemlje.“ (Weidinger 1998:83). Na početku putovanja imali su i velike nezgode, pa su se na putu prema moru susreli s rimskom stražom koja je htjela ubiti vuka Zgrabića. Ovdje se Weidinger igra riječima: „Jedan vojak pak zaruje, kazujući na Zgrabića: - Čuhedarum! Pod hras-tom vukarum! Ustrijarum! Crc! Ča po hrvatsku toliko znači kot: - Ču he! Pod hrastom je vuk! Ustrijajte ga!“ (Weidinger 1998:84). Kao i Aca Blaževićeva i Šime, pred njima se*

gomilaju opasnosti na putovanju. Kao u Grimmovoj bajci, vuk Zgrabić se ubaci u brašno i onda ga više ne progone jer misle da je bijeli pas. Inače sam put doziva Grimmov niz priča u kojima su glavni junaci životinje, poput Klateža ili Bremenskih gradskih svirača. Konačno dođu na more i ondje traže brod koji će ih odvesti u Svetu zemlju. Weidinger ovdje svoju fantastičnu pripovijest začinja razgovorom kapetana i gavrana Graka: „Salve, visoko poštovani kapitane! Bi li bilo moguće, da se moji drugi i ja s vami vozimo prik morja? – Začudjeno odgovori kapitan: - Oho! jedan gavran, ki zna govoriti?!... Jako zanimljivo. A gdo su tvoji drugi?“ (Weidinger 1998:87). Na putu u Svetu zemlju naprave pobunu na brodu, svladaju Rimljane i oslobode robove. Naidu na „Jožefa i Mariju“ te im pomognu da se smjeste u štalu da ne ozebe djetesce koje se trebalo roditi. Otišli su im Weidingerovi junaci i po hranu u obližnju krčmu, ali kad su vidjeli svjetlost, vratili su se u štalicu, gdje su proveli noć sa svetom obitelji: „Kad je pak došlo rano jutro i kad je opet tiho nastalo oko štalice, se naši tri prijatelji malo protegnu i s malim Jezušem spadnu sladak san. Oni još ostanu kod svete obitelji dokle ne dojdou Sveti tri kralji iz istoka.“ (Weidinger 1998:92). Dio njegovih radova namijenjenih djeci izlazio je i u kalendaru *Gradišće*, pa je tako izišla humoristična crtica „Miško i Viktor“ te „Ukradena trumbita“ 1987. godine. Tako je Weidingerova recepcija bila ostvarena u široj dječjoj populaciji (naznačio je u tekstu „Za naše male“). „Miško i Viktor“ također je humoristična crtica pisana u stilu basne. Junaci su miš Miško i medvjed Viktor. Oni su policajci zaduženi da u šumi nitko nikoga ne pojede. Kad je lisica Njuška trčala za zečićem Fićkom, prekoračila je brzinu u lovu na zeca i onda su je policajci kaznili. Najprije se bunila za kaznu te je rekla da neće platiti, onda je prijetila mišu Mišku da će ga pojesti umjesto zeca. Na kraju je kaznio medvjed Viktor i tako je sve završilo sretno: „I tako ide žitak dalje u našem malom mirnom i lipom kraju, kade si lesica i zec želju laku noć.“ (Weidinger 1987:206). U „Ukradenoj trumbiti“ nastavljaju se pustolovine policajaca Miška i Viktora. I ovdje u stilu basne autor uz „policajce“ daje nove antropomorfne likove žabica i svraka. Žabici, koja se pripremala za noćni koncert žabljega orkestra, svraka je ukrala trubu jer je i ona željela sudjelovati u koncertu. Miško vraća žabici trubu, ali u stilu nove basne, koja ruši stereotip stare, svraka nije kažnjena jer je žabica htjela da i ona svira kad toliko želi. Zato se i svraka priključuje žabljoj svirci, a Miško i Viktor i dalje nadgledaju: „A naši dva prijatelji, Miško i Viktor, su si ov koncert posluhnuli i dobili ta utisak, da je staroj sraki već puta fućnuo folišan glas iz trumbite. Ali glasno pak veselo je bilo. A to je najvažnije.“ (Weidinger 1987:207). Zgode i nezgode Miška i Viktora prati i u nizu crtica „Gizdavi mačkur“, „Pčelice u poteškoći“, „Športaši napred“ i „Daleki svit“, u kojem je Miško odlučio potražiti svoga prijatelja junaka crtića Speedyja Gonzalesa u Meksiku, a Viktor bi želio u „Kanadu (...) poiskati mojega prijatelja medvida Brundara“ (Weidinger 1998:106). No put im se izjalovi te se vraćaju kući s odgodom putovanja za jednu godinu. Zaključuju da je svugdje lijepo, ali je najljepše biti doma.

Weidinger koristi poznate motive kao što su sadržaji crtića i usto uzima likove iz životinjskoga svijeta koji su djeci najživlji i tako lako pripovijeda i poručuje malima istine o prijateljstvu, odgovornosti, a sve sa šalom jer se Weidinger prvenstveno šali u svome opusu. Prema tome, Weidinger se može ubrojiti i u dječje pisce. Možda je to i najuspješniji dio njegova opusa kada se govori o prozi. Napose je u njegovu dramskom

opusu apostrofirano sljedeće: „Nakon početnog razdoblja u kojem su nastali pučki dramski komadi pod utjecajem prethodnika, točnije u kojima autor slijedi koncepciju oblikovanja žanra naslijeđenu od pisaca pučkih komada mađarske provenijencije, Weidingerovo drugo stvaralačko razdoblje određuje inovativnost u pisanju; na tragu Ludwiga Anzengruberera, reformatora žanra (Volksstück) (...) uvodi modifikacije u temeljni model te stavlja naglasak na razdvajanje funkcije zabave od funkcije kritičnosti. Kritičnost, zastupanje dramaturgije usuda, uz već uvriježeni prikaz tradicionalnih vrijednosti, rezultirat će novim tipom pučkog komada u gradišćanskohrvatskoj pučkoj dramaturgiji.“ (Tutek 2014:175). U pučkoj drami također se odlučio za kratku formu – skeč jer je očito osluškivao ukus publike, odnosno efekte recepcije. Nastavljajući šaljivu crticu Ignaca Horvata, Weidinger se osvrnuo na mnoge životne stvari, s velikom dozom pitkoga humora i satire, napose kao suradnik u kalendaru *Gradišće osamdesetih i devedestih godina dvadesetoga stoljeća*.

Matilda Bölcs (1949.)

Počeci pjesnikinje Matilde Bölcs vežu se za suradnju u hrvatskoj periodici u Mađarskoj, u *Hrvatskom glasniku* i *Hrvatskom kalendaru*, a već su joj 1988. pjesme uvrštene u antologiju *Másszóval*, koja je objavljena u Pečuhu (Benčić 2010:270). Hranjec u svome osvrtu Matildu Bölcs (Szombathely, 1949.) portretira kao „pjesnikinju i sveučilišnu nastavnicu, čiji je pravi, uži zavičaj Hrvatski Židan, uz granicu prema Austriji“ (Hranjec 2006:5). Piše na mjesnome govoru svojega zavičaja, odnosno Hrvatskoga Židana, premda je od osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća većina hrvatskih književnika u Mađarskoj prihvatila hrvatski književni jezik (Blažetin 2010:236). Pritom izdvaja pjesnike koji su se odlučili pisati na svome „mjesnom govoru“, čime je obnovljen književni život u tome dijelu Mađarske: „Nakon Mate Šinkovića javio se drugi gradišćanskohrvatski pjesnik, Ljudevit Škrapić, zbirkom *Droptine* (1988.). Premda je Škrapić rođen 1938. u književnost ulazi relativno kasno, tek 80-tih godina. Time je nastavljena tradicija gradišćanskohrvatske književne riječi i u mađarskom dijelu Gradišća.“ (Blažetin 2010:236). Matilda Bölcs ulazi u književnost osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća i stvara u skladu s novim pjesničkim diskursom i najnovijim gradišćanskohrvatskim naraštajem, a „njezino pjesništvo nosi na sebi sva obilježja suvremene poetske riječi“ (Blažetin 2010:237). U prvijencu, *Jantarskoj cesti* iz 1992. godine, s kreativnom snagom i namjerom odlazi na književno putovanje. S jedne je strane to stvarno putovanje, a s druge njezino unutarnje doživljavanje putovanja prostora i putnika. Možda je u ideji putovanja slijedila svojega prethodnika, koji se u jednome trenutku našao s mađarske, gradišćanske strane – Augustina Blazovića, koji unosi motiv putovanja u svoje pjesništvo, ali objavljuje i putopise (pod pseudonimom Putnik). Kao da s druge strane slijedi pjevanje njezina profesora i pjesnika Josipa Gujaša Đuretina, koji svjedoči hrabrost i odlučnost svojega životnog putovanja: „Krenuo sam / po sunčanoj cesti / gledale su žene / taj polazak / i rekle su: / taj je hrabar / taj je pametan (...) / čitav sabor je nagađao / o mojoj sudbini/što me čeka / na plamtećoj cesti“ (Gujaš Đuretin 2010:53). S druge strane treba istaknuti i uopće pjesnički put njezina učitelja, za kojega književna povijest ističe da „raskida s romantičarskim kalu-

pima (...) okrenut je problemima suvremenog čovjeka, pojedinca i njegove egzistencije (...)" (Blažetin 2010:233). Nastavljajući se na svoje prethodnike, Matilda Bölcs putuje te se „(...) odlučila na neizvjestan ali originalan put: krenula je zaboravljenom Jantarskom cestom od rodnog Hrvatskog Židana u Subotište (Sambotel, rimski Savaria), a odatle Europi na sjever do Baltika, i na jugu prema Zadru i Rimu. Odlučila se na pjesnički put u nepoznato, u istraživanje dalekih pjesničkih krajeva, krenuvši ne kao skitnica ili lualica, ni kao ratnik i misionar nego kao sjena Jurja Križanića, posluživši se metaforom postaja i tehnikom koncentričnih krugova, pomalo poput Diogena, nika-ko donkihotski – tražeći Čovjeka i Boga u čovjeku.“ (Vidmarović 2006:19). Orijentir joj je i polazište puta vlastiti židanski zvonik – Židanski turam. Kao u nekom dijalogu, na rubu prostrane Panonije postavlja pitanja i odgovara, i to s određenom dozom kritike: „Ako dojdeš Židan / a Židan si rado dojdu / prik loze pune bukva / iako su i lozu ur posikli“ (Bölcs 2010:169). U slici panonskoga krajolika ističe mjesne krovove i nad njima toranj: „Med njimi sidi kad bieli kad žuti / zavisno od volje mojara / prelupi turam židanski“ (Bölcs 2010:169). Njezinom se Panonijom razlijevaju glasi zvona: „Čut ćeš i zvone diboke / kako zvonu viču škripu / molu daju i šalju / čega je do vridan“ (Bölcs 2010:169). Pod tornjem se živi i umire, toranj je svjedok svih promjena, i onoga prema boljem i onoga prema gore, ali bez njega ne bi bilo ni Židana ni ljudi. Toranj je u panonskome moru neka metafora opstanka čvrstoga zida o koji se razbijaju valovi vremena i mijena koje vrijeme neumitno donosi: „A Židan / to mi moraš verovat / prez turma – ni čuda vridan“ (Bölcs 2010:169). No ljudi i ljudska narav su se promijenili, više ne poštuju svoje vrijednosti: „da su se ljudi razlepurili / nad turam narasli i / siromaški brez njega ostali“ (Bölcs 2010:169) te je „sve (...) teže naći smisao života jer su ljudi i najuzvišenije ideale iznevjerili, prizemljili, obeščastili“ (Blažetin 1998:144). No ona u svome pjevanju pod turmom katkada nostalgično zaranja u svijet djetinjstva, pa je škoruš (oskoruška) slatka kad je „kafecko-gnjila“. To je, kaže pjesnikinja, „Ptica pluod je djilo va leti zadnje“ (Bölcs 2006:64). Zna dobro kako funkcionira priroda, kao sat programirana. Trešnje su prve, pa onda dolazi drugo voće, zatim grožđe i naposljetku oskoruške kao zadnji plod pred zimu. Zna kako su bile korisne: „Ako si betežan, ždrokaj neg škoruš!“ (Bölcs 2006:64). Drvo oskoruške imalo je i druge uloge, pa je tako zbog tvrdoće bilo korisno i mesaru: „Kot mesar, riži si meso na tvrduon / Drivi škoruša. Staroga nimadu.“ (Bölcs 2006:64). Kao i njezini prethodnici, unosi i niz animalističkih motiva, kao u pjesmi „Palčac“. Palčac se gizda svojim perjem: „Ja san palčac / Lipši san neg / Riebac“ (Bölcs 2006:63). Ona se pita što je pred njezinom generacijom, ali i što se događa s Europom, što je s ljudskošću, i to u formi pitanja i odgovora: „Reci, zač su in žitak zieli? / Reci, duo se oš ni nalokal kervi? // Ljudski -zač- život ne kanimo / Ubijat -zač- je dobro“ (Bölcs 2006:44). Traži čovjeka kao Diogen, kako reče Vidmarović, jer „ČLOVIK se / ruši, ruši, ruši, ruši, ruši / pod pieton paklenoga stvorienja“ (Bölcs 2006:45). U pjesmi „Molitva za človika da človik ustane“ više puta ponavlja sintagmu „človik“ i ističe je velikim slovom: „Daj, da verujemo, ima oš / Človik, človik, ČLOVIK, človik, človik / Miesta na vuoj raščihanoj, / Pogaženoj, potrapljenoj, raskoljenoj / ZEMLJI, zemlji, zemlji, ZEMLJI.“ (Bölcs 2006:46). Istina i čovječnost, to je ono što traži lampom, a pred sobom vidi primjer Meršića, koji se nije ustručavao reći kad je trebalo: „Prez tvoje istine / bili bi zaspali / Prez tvojega glasa / bili bi nas bičevali // Ne marimo / Neka se rasikuju tvoje / oštre riči va smradu gnjilon“ (Bölcs 2006:23). I

njezina je pjesma angažirana i refleksivna kao u njezinih suvremenika Gassnera, Novosela, Čenara i dr. Prisutna je težnja k zajedništvu, ali taj svijet ne će zajedništva, pojedinci su sebični, a naivni su oni koji misle da će svijet promijeniti: „Ako bi si ljudi svita / svoje znanje skupa dali, / ne bi bilo betegov, gladi“ (Bölcs 2006:43). No kad se pita ljude, odgovor je drugačiji: „Moje znanje / muoj žiep. / Daj mi tvoje / zašit ću si / veći žiep“ (Bölcs 2006:43). I ona je kao i svijet koji se ubrzano mijenja na raskrižju, pa se u pjesmi „Naša generacija“ pita: „Ča će dakle biti s nami?“ (Bölcs 2006:44). Domoljubljem i nostalgijom ispunjena je pjesma „Harfa“, u kojoj se osvrće na uspomenu na svojega profesora i pjesnika Josipa Gujaša Đuretina, na svojega rabija: „Mi smo te neg slušali / pošicali prahom pisanja / i metali pečate na nje // Historija literatura postale su / *žitak zdravi ča je bila škola / bil si ti svitlost poezija*“ (Bölcs 2010:171). Svojim je pjevanjem i snagom riječi odgojio mladu generaciju, ali ih je uputio na trnovit put koji je i sam živio: „Dal si nam sega ali to / nisi rekal / da ćemo pod tim križom / i mi prekobačit / da nam nigdor rubca dat nieće / kako ga ni tebi dali nisu“ (Bölcs 2010:171-172). Uvrštena je i u drugo izdanje Stojevičeve antologije Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća (pjesme „Marco Polo“, „Neka nam more“ i „Stariotac“). Matilda Bölcs je i pjesnikinja mediteranskih toplih strana i ambijenta. Na njezinu putovanju prema jugu i prema staroj domovini nalazimo vedute Vinodola: „Zažmiri i pokujcnut prik vodie. / Ni ladje, ni mornara, ni kerčmie. // Z onie biele nugljaste terase / Krugli kaktusi visu do zemlje.“ (Bölcs 2006:16). U antologijskoj „Marco Polo“, u kojoj slavi putovanje (tu se prepoznaje odraz njezine želje za daljinama) daje markopolovski odušak svojoj težnji k putovanju: „Za put si se rado ziel, sin bielokosni, / Rukave zasukal, zbuogom dal laguni. (...) // Letit na konji i dozivat daljine, / Po izgledu obraza upoznat ljude“ (Bölcs 2006:13). Pritom evocira cijelu povijest i legendu o putovanju onoga koji je zapadu približio istok: „Moreš va zercalu sanja ebanovih/ Svitlu, Europejac, istok pripasati“ (Bölcs 2006:14). Zadarske kitice donose slike snažnoga mediteranskog krajolika (a strukturirane su u formi akorda kao pjesnički povratak u staru domovinu njezina prethodnika Josipa Gujaša Đuretina – „Akordi o Hrvatskoj“: sunce se stapa s modrinom mora i ljepotom bijeloga oleandra. Sve to potiče na san i maštu – i ljepota i tajnovitost rimske crkve sa svojim svecima: „daj nam Bože lipo sanjat“ (Bölcs 2006:50). Sva priroda i povijest, sav sjaj podneblja i bogatoga nasljeđa kao da se najbolje ogledaju na svečevoj škrinji: „a tamo su kuosti / gruob va pokerpanoj škrablji / kamen je miran / dela se sterpljeno / na staroj zlatnoj / karičici“ (Bölcs 2006:49). Protok vremena u drevnome gradu osjeća u snazi mora koje se vječno razbija o snažne zadarske stijene i koje sve zove s onu stranu postojanja prema vječnosti. S druge su joj strane misli usmjerene i na sjeverne strane, gdje najprije govori o životu svoga naroda koji je išao preko trbuhom za kruhom: „Idu naši prik / brat djagode i tergat gruoze / Stoljećima tako puzimo / po zemlji esterajskoj“ (Bölcs 2006:13). Život nije idila, a čovjek je osuđen „u panonskom kotlu, gdje se krvlju kupuje i krvlju plaća sloboda, ali i prečesto i goli opstanak“ (Blažetin 1998:145). U istome orijentiru kao i „Idemo prik...“ nastala je i „Kölnska groteska“. U legendarnome ruhu iznosi poznatu vedutu: „Čuda put se znan spomienut / Kako je pod gotskim turmom / Tancal Afrikanac z šikanom / Divuojkom. Va svilnom klajdu / Se ljujalo tanko tielo kot / Na vlaki.“ (Bölcs 2006:12). Putovanje je izazov. U pjesmi „Zagledani va sunce“, kao i njezin prethodnik Gujaš, ide hrabro cestom tražeći plamteće sunce: „Kad se dovliču perve magle, / Ti moraš na svoje čarobne pute. / Plave, tajanstvene staze ti

bižu / Pod nogami, šušći lišće kasno.“ (Bölcs 2006:10). Dug je put prema suncu: „5555 kilometrov si koračal / Dokljug si našal ruku z dužičkimi / Persti, najlipšu ruku na svitu, / Ka je dosiegla Sunce, / Betiežno Sunce na nebu.“ (Bölcs 2006:11). Put prema vječnosti vodi uz kapelu pred kojom se čuje molitva trava, ali vječnost ide prema sve-mirskim prostorima, zato „Da budeš vridan, / Ko bude potribno, / Zadrimat va utrobi Challengera. // I vako i nako / Maše ti zdaleka / Lakoma tišina.“ (Bölcs 2006:12). Njezine stalne preokupacije i misli o našem postojanju i smrti naći ćemo i u pjesmi „Krizanteme“ i kao da taj motiv koji rabi i Blazović najbolje veže život i smrt. U bjelini cvjetova kao simbolu nade i mosta prema mrtvima nalazi utjehu: „Krizanteme, biele krizanteme, / Nekate se tužit vavo vrime. / Neka se vesele i raduju, / Si ljudi živi z mertvimi budu. / Krizanteme, biele krizanteme, / Vi ste nan milo, zadnje batrenje.“ (Bölcs 2006:68).

Matilda Bölcs ostavila je u mađarskome dijelu gradišćanskohrvatske kulture sjajan trag svojom lirikom (autohtonoga govora rodnoga Židana) koja je pokazuje kao pjesnikinju panonskih veduta i svjesnu svojega hrvatskog podrijetla, ali i pjesnikinju duboko uronjenu u kulturu i osjećaj zajedništva s matičnim hrvatskim prostorom, kao putnicu žednu europskih obzora koji u pojednim pjesmama („Marco Polo“) zahvaćaju cijeli planet. No njezina se misao seli i u prostranstva vječnosti i stalnih pitanja koje pjesnici postavljaju od početka svijeta o životu, smrti, prolaznosti, Bogu. U svojoj drugoj zbirci – (*I)ako sloboda / Ha(bár) a szadság* (Budimpešta, 2006.) oglašava se i kao prevoditeljica na mađarski jezik „suvremenih hrvatskih književnika iz matične domovine, tj. prijevode pjesama Ivana Slamniga i proze Stjepana Čuića“ (Vulić 2015:303). S druge strane treba vrednovati i njezin prinos razvoju književnosti Hrvata u Mađarskoj i kao urednice (1995. – 2000.) „časopisa Riječ, prvoga književnog časopisa Hrvata u Mađarskoj nakon 1945.“ (Vulić 2015:303)

Ana Šoretić (1952.)

Trebalo je proći oko četiristo godina od doseljenja Hrvata na prostor današnjega Gradišća do rođenja prve gradišćanskohrvatske autorice takve važnosti kao što je Anja Šoretić, koja se rodila u Cogrštofu 11. travnja 1952., premda Krpan ističe da se javljaju „hrvatske žene na društvenoj sceni u današnjem Gradišću i susjednim krajevima (...) uglavnom u prvim godinama našeg stoljeća“ (Krpan 1988:299). Razlog za takvu situaciju Lukežić vidi u „tome što žene u suvremenom društvu još uvijek pretežnim dijelom ostaju privržene obiteljskom životu“, pa se zato „u gradišćanskohrvatskoj književnosti osjeća (...) kroničan nedostatak spisateljica koje bi svojim osebnim senzibilitetom stvorile novu duhovnu klimu i obogatile od uporabe već pomalo izlizane obrasce domaće prozne produkcije“ (Lukežić 1995:219). Anja Šoretić, najuspješnija autorica na tome prostoru, započinje svoj rad kao i niz njezinih prethodnika objavama u kalendarima i periodici. Sa svega osamnaest godina je „1970. pod pseudonimom Marko Varga napisala, priredila i prikazala igrokaz *Ako ti je Marko žao* čime je počela svoju bogatu dramsku djelatnost“ (Benčić 2000:275). U kalendaru *Gradišće* za 1977. nalazimo njezinu nagrađenu objavu „Ljubav je bol“, koja u podnaslovu ističe da je pi-

sana po istinitome događaju. Riječ je o humorističnoj kratkoj priči iz života u kojoj je tema neuzvrćena ljubav. Ana Šoretić nastavlja u tradiciji kratke priče s humorističnim obratima koju možemo pratiti od Ignaca Horvata i njegove zbirke *Veliki i mali* do Leopoldova i Blazovićeva proznoga stvaralaštva. Lukežić ističe da u Horvatovu narativnom postupku ponajvećma „dominira vedri optimizam i pučki humorizam“ (Lukežić 1995:174), što su i glavne značajke ovoga proznog štiva. Okosnicu sižeja čini nespornost koji u kuću udovice pekara donosi neki stari gospodin koji kupuje jedan po jedan stroj iz pekare. Sve govori da on ne dolazi zbog kupovanja stare pekare, nego je u stvari zaljubljen u udovicu koja ima četvero djece. Dolazi do obrata, doznaje se da taj vremešni gospodin nije zaljubljen u majku, nego u njezinu kćerku kojoj je sedamnaest godina. Djeca se dogovaraju kako će odvratiti prosca od najstarije sestre, pa joj pronalaze lažnoga mladog zaručnika koji dolazi u kuću, dok je stari prosac čekao svoju odabranicu. To je konačno odvratilo staroga prosca: „Skočio se je, kot da ga je nešto ugrizlo u zadnjicu. Već nij dospio nam svim dati ruku, nego skrsnuo je kot magla. I od onoga dana ga nigdar nismo vidili.“ (Šoretić 1977:143). Sve završava u krčmi smijehom. U plodnoj kalendarskoj 1977. godini objavljuje i prilog „Cogrštofski tamburaši u novoj nošnji“, u kojem opisuje kako je prema starim fotografijama obnovljena nošnja za tamošnji orkestar koji vodi „mladi junak“ Mate Kliković (Šoretić 1977:101). U drugome prilogu, „Pohod kod stare majke“, piše o neumitnoj sudbini prolaznosti i starjenja. Apostrofira ovu pojavu u društvu potaknuta posjetom staračkomu domu. Poručuje kako bi joj bilo ljepše naći u svojem domu kakav posao za starije (npr. čuvanje djece) nego ih smjestiti u starački dom. Premda i tamo dobivaju skrb koja je potrebna, ističe da dom čine djeca, braća i rodbina te vapi: „S čim sam si ovo zaslužila, povi mi? Imam još troju dicu, i nigdir nij mjesta za me?“ (Š.-Pajrić 1977:160). Konačno, upućuje na neumitnost prolaznosti koja očekuje svakoga čovjeka, stoga mladima poručuje da se sjete njihove roditeljske ljubavi kad se odlučuju na taj korak: „Kad bi našim starjim skazali jedan mali dio one ljubavi, ku su nam oni darovali, ne bi tribali domov za stare. U njevoj starosti moraju sada spoznati ne samo nezahvalnost svita nego i dice.“ (Š.-Pajrić 1977:160). U prozi „Svetki se svečuju kako spadju“ donosi dojmove s izleta s mladima koji su nekada noći provodili skupa i uz pjesmu (tu se vidi dio odrastanja i stila života mladih uz slušanje popularne glazbe, kako u Gradišću, tako i posvuda): „Nisu te pjesme bile zrele za radio ili ploču – ali rado smo si jačili i nismo tribali rekordera, da bi nam napunio uši.“ (Š.-Pajrić 1977:168). Poučna je i kratka priča „Mama Liza“, iz 1980. godine u kojoj daje primjer dječje ljubavi za priču i pripovijedanje u liku Mame Lize, koja je svojim pripovjedačkim darom okupila svu seosku djecu i izazvala zavist u njihovih pravih majki, koje su im zabranile dolaziti u Lizino dvorište. Ima u ovome tekstu nešto bajkovito, usudili bismo se reći nešto od vajldovskoga štimunga iz bajke *Sebični div*. No sve je u ovoj priči Ane Šoretić obrnuto. Za razliku od Sebičnog diva, imamo nesebičnu Mamu Lizu, no za razliku od njezine nesebičnosti i davanja, imamo sebične roditelje: „Nato su se neke razjadale i išle su drugu nedilju na vrt Mame Lize. Kada su došle tamo, kanile su početi zdivat, da je ova žena njevu dicu zaviškala i da su neposlušna nastala, pokle k njoj hodu. Ali kad su vidile svoju dicu siditi u kolobaru i poslušati povidajke, nisu mogle ništa reći. Ar tako čuda veselja u očima svoje dice još doma nisu vidile.“ (Šoretić 1980:197). I Mami Lizi je u vrtu proljeće. Kada su se djeca vratila kada se razbolila, gotovo da su stabla procvjetala i ptice cvrkutale, isto onako

kako je to bilo u vrtu Sebičnoga diva (Wilde 2002:48). Ovo njezino maštovito putovanje u dječji svijet upućuje koliko je važno u djetinjstvu slušati pripovijedanje i koliko ono donosi radosti, kao i to da bi bilo dobro da i roditelji upravo djecu časte pričom. U istome broju objavljena je također dječja poučna priča, odnosno crtica „*Ča je vo za ljude*“, u kojoj se zbrajaju dječji jadi u odnosu na roditelje i ono što od njih traže te se u poanti humoristično zaključuje: „*Ča si nek mislu odrašćeni, da je dite bit tako lako? Za vo si pre mlad, za to drugo opet dost velik, ovde se človik neka puti. Ako bi si drugi put mogao zbirat, kako se smim narodit, bi se odlučio za odrašćenoga.*“ (Šoretić 1980:198). S druge je strane naznačeno kako se onoga što traže od djece roditelji ni sami ne drže: „Mama me je uvijek učila, da moram svakog človika na cesti pozdravit. Čer sam išao s njom kupovat, ter je šla teta Reza mimo, ali mama pak ona se nisu pozdravile. Ali joj meni, ako ja koč na pozdrav zabim.“ (Šoretić 1980:198). Središnji je dio njezina proznog opusa novela „Eva na pragu“. Kao i u drugim njezinim tekstovima, i ovdje prevladava autobiografski diskurs, koji možemo označiti onim pod kojim se „najčešće misli na one tekstove u kojima pripovjedači oblikuju pripovjedne verzije o sebi i drugima, propitujući elemente svog života i svijeta u kojem žive“ (Kos Lajtman; prema Velčić 2011:27). I Evi je otac pekar i ona se mora vratiti u selo u pekaru pomagati majci. U prvome tekstu ističe svoje djetinje traume u svezi s prevladavanjem boli gubitka oca i pogleda na mrtvo tijelo. Uspoređuje bilo života, koje je puno ljubavi, prema hladnoći mrtvoga tijela koje mora gledati u lijesu jer su je na to prisilili rođaci. U sljedećim nastavcima prate se odrastanje i odlasci u obitelji, najprije odlazak brata koji se oženio, pa i sama Evina zrelost, koja je prikazana u posljednjem nastavku pod nazivom „On“. Eva je sretno izabrala i ne kaje se: „Po dvadeseti ljeti mi je uvadila, da je jur po onom prvom tancu znala, da on neće imitirati niti James Deana, niti Rhettt Butlera, nego da će igrati samoga sebe. I zaista nije imao potribno, da glumi, niti se je morao bojati konkurencije.“ (Šoretić 1995:23). I njezina je lirika označena autobiografskim diskursom, a središnji je dio njezine lirike dvojezična zbirka *Sanje i ufanja / Träume und Hoffnungen* iz 1987. godine. Osobite su pjesme koje je posvetila svojoj obitelji, suprugu Helmutu, majci i ocu. Njezine lirske minijature, pisane gotovo u epigrafskoj formi pjesničke ispovijedi, donose misli i promišljanja o životu, rodnome mjestu, zavičaju i obitelji. Iskaz joj je osobit, uglavnom mek, topao, ženski, majčinski, a nadasve djetinji jer se uvijek osjećamo kao djeca svojih roditelja, tako da sad one osjećaje koje ne može dati ocu mora davati drugima: „tako da / seda pokušavam dati / ča tebi / već ne moram...“ (Schoretits 1987:63). I ona iskazuje ljubav prema zavičaju, pa je jedan dio njezina stvaranja ispunjen motivima zavičajnosti i značenja koje u životu za nju predstavlja ishodište: „ti si / jedino mjesto / na kom / ishajanje sunca / moju dušu dotakne...“ (Schoretits 1987:67). Pjesnička zbirka donosi zrcalno i njemački tekst. I autoricu muče ljudska pitanja koja se u poeziji postavljaju od samoga početka, a to su prolaznost, smrt i vječnost: „velika / je želja / za vječnim, / život smit / prez zbrojnih ljet / prez smrtne listi / i broja / život / prez kraja...“ (Schoretits 1987:87). Jedan dio njezine lirike posvećen je osjećajima prirode i njezine ljepote i snage. Izražava divljenje snazi prirode: „poštujem te more, / uz tvoj preskrajni ritam / znam ćutiti vječnost“ (Schoretits 1987:95); i ljepoti na nebu: „bila bi ti / bliskava umjetnost / gdo zna, je li bi te / uopće opazila - / na nebu plaćućem / otvaraš mi oči...“ (Schoretits 1987:99). Pokazuje u svojoj pjesničkoj ispovijedi i duboku vjeru i ljubav za svoj narod: „prošli s domovine / kot ptice selice / su

preoci naši, / ostavili nam - / kot ptice selice / obljubljeni pjesme..." (Schoretits 1987:117); a u „pjesmi moga naroda“ osjeća nevjerojatnu snagu koju „(...) vodi / stalni ritam / kotno / morske slape..." (Schoretits 1987:119). Vjeruje u budućnost naroda koji je davno došao u svoj kraj „pred petimi stoljeći / i moji preoci / bili su stranci / u ovoj zemlji / (...) zdavno smo postali / domaći (...)" (Šoretić 2000:276). U zbirci *Ravno/Geradeaus* javljaju se suprotni tonovi, izražava svoju sumnju jer se nameću mnoga pitanja. Pritom se poigrava s dijelom riječi manjina: „znači to: / manje ljudi / manje simpatije / manje dužnosti / manje mogućnosti / manje vridnosti (...) ili / manje nesporazuma / u budućnosti?" (Schoretits 1989:102). Konačno, nakon svih sumnji slavi žilavost i snagu naroda koji je preživio: „čekali ste / da izumremo / našli ste si Judaša / i mnogo Pilatov / ali nij se ugodalo - / čujte / živi smo!" (Schoretits 1989:116). Svoj pjesnički put nastavlja i u poemi *Zamotana duša* (Željezo, 1998.). Benčić govori da ta knjiga donosi preokret u pjesništvu gradišćanskih Hrvata nakon što je „[č]etvrt (...) stoljeća vladala takva uzbuđenost riječima" (Benčić 2011:44) zato što je nadošao niz djela koji korespondira s tradicijom: „(...) vraćajući se klasičnoj pjesničkoj formi, Ana Šoretić svojom poemom suvremene problematike obitelji <Zamotana duša> (1998.) i lauerat <Slavića> Franci Rotter svojom zagonetnom, jezično i strukturno složenom zbirkom pjesama <Croatia liberata> (2002.) u kojoj je izravnana sudbina dijaspore s matičnom zemljom." (Benčić 2011:44). Tema je preljub, a djelo je strukturirano u dvjema simultanim dionicama pripovjednoga teksta u stihovima. Jedna je dionica simultanosti Dominikovo promišljanje o odnosu prema životnoj partnerici, a „Klin se klinom izbija – Liza" je druga dionica simultanosti, odnosno odgovora životne partnerice, ili njezina pogleda na stvari koje su razarale njihov odnos i obitelj. Treći dio sadržaja *Zamotane duše* nosi naslov „Ničija zemlja" i „pokus je kot jedno od više mogućih rješenj" (Benčić 1998:210). U tekstu se donose slojeviti muško-ženski odnosi koji su pretežno tabuizirani u književnosti, gledamo li obuhvat i pristup Ane Šoretić, napose u „uskoj gradišćanskohrvatskoj sredini" (Benčić 1998:209). Djelo započinje „muškom istinom" pod nazivom „Opet jednoč – Dominik", tj. postavljanjem pitanja prevarenoga partnera: „Spočetka sam mislio, / to je dio naše sudbine, / to je tvoj žarki temperamenat / tvoje raskošno življenje, / tvoja goruća strast" (Šoretić 1998:13). Onda se nastavlja intimom napuštene bračne ložnice i oprosta, odnosno nade da će se stvari promijeniti: „Jednoč u noći / probudio sam se / i tvoja stelja biše prazna (...) Opet jednoč / sam zatvorio svoje oči / i zamotao razum / u počihane krpe" (Šoretić 1998:13). Unatoč tome ljubav trpi sve, pa i poniženja. No preljub nije samo preljub partnera, nego pati i cijela obitelj jer dijete dolazi pretučeno iz škole i pita oca „Tata, ča je to, kurva?" (Šoretić 1998:16). Ta situacija otvara sada i obiteljsku problematiku, problematiku obitelji i odgoja, jer polazi se od jedine istine, a ta je da se držanja istine uči u obitelji. Djeca se povlače u sebe te se i ona pitaju „Zač?" Djeca uče od starijih, a sada vlada laž koja podrija obitelj: „Ljeta dugo smo ju učili, / objašnjavali joj / ku vridnosti ima istina. / Sada su se morala naučiti / akceptirati veliku laž (...)" (Šoretić 1998:17). S druge strane autorica ukazuje i na zanemarivanje djece, odnosno referira o krhkosti suvremene obitelji koju ugrožavaju različiti izazovi. Otac ide u školu na roditeljske sastanke, a majčinstvo, što je temelj svake obitelji, gotovo da se ne osjeća. Sram i sažaljenje posvuda ga prate. No i on je svojim konformizmom podložan kritici jer nije našao mjeru, nije našao hrabrost koja je potrebna da bi očuvao obitelj, da bi ispravljao

krive poteze. Nije zreo da bi se nosio sa životom i u svemu tome mu ne pomaže čitanje psiholoških studija. Život je život i svatko ga kreira na drugačiji način. Jedno je literatura, drugo su prilike; ili ako se takvo što zgodi, teško da se može naći isti slučaj u studijama koje bi ti naznačile kako dalje. Sve je uvjetovano pojavom i onim što će partneri konačno odlučiti. Svi se drugačije ponašaju; svi znaju – muž zadnji dozna, kaže jedna poslovice. Cijela se okolina mijenja, na poslu je sve drugačije. Ne pomaže niti povratak starim osjećajima u mladosti. Ne živi se od prošlosti i ne živi se u prošlosti: „U ditinjastoj raspušćanosti / smo se valjali / u gustom, šarom lišću, / osvidočeni od toga / da naša ljubav more / samo još rasti.“ (Šoretić 1998:39). Akteru ove pripovijesti u stihovima ni psihijatar ne pomaže. Muči ga pitanje treba li započeti život s Lizinom sestrom, odnosno što raditi dalje. Autorica, međutim, izdvaja i sve mane društva, pa se tako i muški na šefovoj zabavi kojom je slavio odlazak naslađuju seksom i zabavljaju s prostitutkama koje je šef pozvao. Njega muči zašto se ona ne obazire na njega, nego ga odbija, dok ga druge žene naprotiv žele. No on želi upravo nju i samo nju. Kao da je riječ o samokažnjavanju. Stalno mu dolazi na pamet ono ležanje (valjanje) po mekoj travi u mladosti. Njega još nosi ljubav, a upravo mu ona nedostaje. No oprost je tu i čini se da ima nade. Njegova je ljudskost u oprost, pa je u bolesti njeguje: „Pod izlikom tvojega betega / sam pokušavao / približiti se tebi / (...) Ufao sam se spasiti / ov odlomak našega / nesrićnoga hištva, / dokle si se ti ćutila / kot ulovljena ptica.“ (Šoretić 1998:70). Neki neobjašnjivi usud povlači novi život i, naravno, oprost i ljubav (možda slijepa ljubav): „lako si psovala, / sam bio srićan, / da se opet pominaš s manom. / Sve je bolje / nego to dugovično mučanje.“ (Šoretić 1998:74). No Ana Šoretić u poemi se dotiče i niza problema koji opterećuju i ugrožavaju suvremeni svijet. Tako se dotaknula i obiteljskoga nasilja, zlostavljanja djece: „Kad sam došao u stan, / se je isplakao naš mali / na mojem krilu. / Znaki tvojih prstov / su se još dugo črljenili / na njegovom licu.“ (Šoretić 1998:78); a onda su popustili obiteljsko poštivanje i tolerancija u jednome trenutku kad se upućuje na zlostavljanje žene: „Samo za jedan prokleti hipac, / ki je durao dokle se komaru ziše, / sam se potpuno pozabio / i moja šaka / je udrila po tvom licu.“ (Šoretić 1998:79). U svome očajnom kajanju zbog učinjenoga nasilja preispituju se mogućnosti nastavka ili kraja jedne obitelji: „Ča nam ostaje? Raspipanje hištva, / je to jedino / ča nam još ostaje? / Reci mi.“ (Šoretić 1998:83). Medalja uvijek ima dvije strane, pa se u drugome dijelu poeme, naslovljenom „Klin se klinom izbija – Liza“ doznaje druga istina koju govori žena. Partneri se ne razumiju, sad se u ispovjednoj formi žene doznaju razlozi njezina promijenjenoga odnosa prema mužu i obitelji. Ističu se zablude i slijepo vjerovanje: „Kad sam imala dost / od tvojih povidajkov / punih laži i / tvojega namigovanja / na sve strani“ (Šoretić 1998:91). Doznaju se neslaganja i u planiranju obitelji. Žena je željela drugo dijete, a muž nije, no ona ga je zbog njegova neutaživa nagona iskoristila i ostala trudna. On se posvetio lovu na druge žene, a od nje je tražio toleranciju: „Od mene očekuješ lojalnost i vjernost, / dokle ti pajdusiš i uživaš / nasladu tvojega seksualnoga žitka“ (Šoretić 1998:101). On joj je za svoje izostanke iz kuće odgovarao lažima da mora raditi da bi priskrbio za obitelj. Time Liza opravdava vraćanje duga: „Šilo za ognjilo / ti hoću dati, / sam si bila najperzela / u oni dani, / (...) neću se gubiti u slipoj ulici, / nego vratiti ti hoću / istim spačljivim životom“ (Šoretić 1998:108). Šoretić iznosi i opravdanja muža, koji situaciju želi prikazati boljom, aludirajući na materijalnu sigurnost: „Djelam kot božji konjić, /

pinez imamo kot pliv, / kupiti si moreš, čagod nek hoćeš, (...) a ti nisi siljena / svaki dan pojti na djelo. / Sam se koč potužio, / kad si plinjila naš konto?" (Šoretić 1998:102). U ovome dijalogu ili odgovoru ili simultanosti pogleda na život od strane Lize osjeća se gorčina i zarobljenost žene takvim položajem: „Ti si odlučio / da ću ostati kod dice / da ću peljati domaćinstvo, / da ću poštovati tvoje djelo. // Odlučio si / koga ćemo pozvati u naš stan, / komu ćemo dati povjerenje (...) // Odlučio si kada da si farbam kosu, / kada da si brijem noge, / kakovu da kupujem modu.“ (Šoretić 1998:145). Autorica navodi i kroz lik Lize analizira sve pogibelji tako zamišljenoga jednostranog, u naravi patrijarhalnog odnosa. Izaziva nezadovoljstvo, koje onda rezultira i obiteljskim nasiljem i stvara problemsku situaciju: „Mislila sam, / kad si dignuo svoju ruku / da ćeš si još promisliti, / da ćeš ju najzatpotegnuti“ (Šoretić 1998:135). Dotle je vjerovala da se nasilje događa samo drugima, da se to ne može dogoditi njoj i obitelji. Cijelu situaciju obiteljskoga nasilja duboko ranjena sagledava u cjelini svoga odrastanja i života. Sjeća se samo jednoga očeva udarca iz mladosti: „Samo / onu jedinu punju, / ku mi je zašio svoj otac, / nisam nikada pozabila. / Danas znam, / da je bila opravdana.“ (Šoretić 1998:133). S druge strane donosi primjere iz društva (susret sa ženom na ispovijedi), mnoge teške obiteljske situacije, kao one što su uzrokovane alkoholizmom: „zato, ča je nje muž / izgubljeni pijanac / i na njoj leži sva skrb / i u svojoj zdvojnosti / mu se većkrat nazdiva / i ga proklinja“ (Šoretić 1998:128). Konačno je sve na vagi. Premda su se dogodile strašne stvari, sad je pred supružnicima razmisliti i oprostiti: „ili omlahaviti ili boriti se, / ili rezignirati ili zlamenje staviti, / ili zadusiti oganj ili podnititi (...) ili se upaliti za novi početak“ (Šoretić 1998:151–152). Treći dio poeme, naslovljen „Ničija zemlja“, donosi prostor dijaloga i mogućega rješenja. Katkada se čini da imamo pred sobom dijalog zaručnika kao u biblijskoj „Pjesmi nad pjesmama“ jer se stalno ističe tko govori. Naravno da se u tome objektivnom govorenju na ničijoj zemlji osjeća ono što su u brak donijeli iz svoga odgoja i obiteljskih primjera. Stereotipe na kojima su rasli kao da su htjeli preslikati u svoj život, u svoju obitelj. Najprije odgoj u obitelji u kojoj je vladao otac: „Moj stariotac (...) Razvikan peteh biše / po cijeloj krajini – to ti je bio muž! Veliš ti.“ (Šoretić 1998:159). S druge se strane ističe stereotip majčinstva i žene: „Moja staramajka / je imala oči kot trnule, / (...) i uvijek rubene ruke / od neprestalnoga pranja. / Skrbila se za osmeru dicu, / dva starce i svojega muža. / (...) Velim ja.“ (Šoretić 1998:159–160). Ovaj dio funkcionira i kao svojevrsno čistilište, gdje se raspravlja o potezima iz mladosti te se situacija sagledava iz perspektive zrelih supružnika: „Stara je dob, / da nam se konačno oči otvoru, / ako željimo preživiti.“ (Šoretić 1998:169). Također se reminiscencije vraćaju u različita razdoblja života i u širem pogledu na prostor i ljude koji su im bili bliski. Konačno se ide dalje, zrelost i razum tako govore: „Skinuti si / zastarane fašne, / akceptirati rane, / na ke nima uticaja. // Ostaviti za sobom / ničiju zemlju / i darovati svojoj slobodi / milost kasnog poroda“ (Šoretić 1998:193). Formom *Zamotana duša* Šoretić žanrovski proširuje gradišćanskohrvatsku književnost. Tako u pogovoru Benčić napominje da je „roman u pjesma“ i da „nije prozni tekst, to je posebna vrsta poetične proze s kojom ni svitska literatura nije jako obdarena“ (Benčić 1998:215). Također, za razliku od klasičnih poema, ističe u *Zamotanoj duši* uporabu slobodnoga stiha (Benčić 1998:215) te možemo zaključiti da se takvom formom približava modelu suvremenoga romana u stihovima turskoga pisca Nazima Hikmeta (1902. – 1963.) *Human Landscapes from My Country*

(An Epic Novel in Verse). Bogati opus Ane Šoretić čini i zbirka stihova na njemačkome jeziku *Handgemenge, Texte zu Sterben und Tod* (1995.), zatim zanimljiv tekst vezan za „godišnje običaje i narodne obrede (...) ... i slama oblikla je zlatnu košulju; Željezo, 1996.“ (Benčić 2010:308). Također je autorica dviju monografija – o slikarici Ettl (*Spätlese*, 1993.) i o umjetniku Rudolfu Klaudusu (*Die Farben des Lebens*, 1995.) – i triju zbirki narodnih poslovice i izreka: *Prvo speci, pa reci* iz 2005., *Sram za tram* iz 2009. (Benčić 2010:308) i *Ki nosi, ne prosi* iz 2009. godine.

Novije njezine objave pokazuju književnu zrelost autorice (*Zadnji hrvatski Mohikanac, po slijedi hrvatske abecede / Pannoniens letzter Mohikaner, eine alphabetische Spurensuche*), tako da njezina knjiga iz 2012. obuhvaća cjeloviti književni interes, odnosno donosi istodobno nekoliko žanrova (poeziju, prozu i dramu). Usto je knjiga dvojezična jer autorica smatra da i većinski narod mora znati čime je zaokupljena manjinska gradišćanskohrvatska književnost. Poezija je u *Zadnjem hrvatskom Mohikancu* izrazito domoljubno usmjerna. Nakon intime iz prethodnih knjiga ovdje je posve angažirana i kao da britkim pjesničkim skalpelom secira aktualne odnose i situaciju u Gradišću, ne ustručavajući se i oštro kritički osvrnuti na mnoge pojave. U „tamburici“ govori o uskosti zlatne rešetke u kojoj se našao narod: „egzotične ptice u prešaraj nošnji sviramo, jačimo, igramo ples / zahvalno grabimo za svakim zrcem / ko nam se nudi kroz zlate rešetke preuske gajbe / pitomi postali, žeremo iz ruk ter kažemo zbirku dresure / kot nam se davaju znaki“ (Schoretits 2012:72). U „Promjeni strukture“ govori o nestajanju nacionalnoga osjećaja i gubitka jezika: „Stariotac / je još živio // otac / je još čitao // sin je još cincljao // a unuk / samo još piruje / po hrvatsku“ (Schoretits 2012:64). Povremeno u zbirci komunicira i s akterima književnosti i kulture u staroj domovini te ih vidi kao „ambasadore“ kulture i svoje putokaze (Ujević, Meštrović, Pupačić, Kovačić). Osvrće se na Cesarićevo pjesništvo („tajno pismo Dobriši Cesariću“) ili govori o sudbini Frana Galovića („Klub 27 / Franu Galoviću“). U knjizi je izdvojen pjesnički ciklus „abeceda – gori-doli“, u kojem igrom riječi vezanih za hrvatsku abecedu obrađuje pojedino slovo u stilu brojalica: „Ćuha / ćaća / ćakne / ćulu / ćuti / ćutljivo pudalo“ (Schoretits 2012:136). Kao njezini prethodnici, i ona čezne za daljinama, a iz daljina donosi brojna svjedočanstva i ljepotu svijeta i bogatstvo kultura te u knjizi *Ne znati, odakle smo* apostrofira putovanje: „Putovati, otkriti, sastati se (*Nicht wissen, woher man kommt / Reisen, entdecken, begegnen*)“. Putovanje, kako smo već više puta istaknuli, kao temu traganja za novim i nepoznatim nalazimo već u objavama Mate Karalla u *Kalendaru Sv. Familije*, a snažno je stranicu putopisne proze otvorio i Ivan Blažević između dvaju svjetskih ratova. Konačno, Augustin Blazović putuje gotovo cijelim svijetom, a napose putovanje ističe Matilda Bölcs u svojoj *Jantarskoj ciesti* (konačno, putovanje i u književnosti matičnoga naroda zauzima posebno mjesto; prisutno je već u hrvatskih renesansnih pjesnika od Zoranića i Hektorovića). Slijedeći te objave, Ana Schoretits nastavlja crpiti teme iz putovanja koje se vezuju za mjesta koja je posjetila, a njih je mnogo: od Odese do Barcelone, od Pariza do Venecije i dr. U svom itineraru pod naslovom *Die route – put* navodi zemlje koje je posjetila krećući iz svoga Cogrštofa u Gradišću preko Mađarske, Slovačke, Češke, Poljske, Rusije, Ukrajine, Moldavije, Rumunjske, Grčke, Turske, Hrvatske, Slovenije, Italije, Malte, Španjolske, Portugala, Francuske, Njemačke, Švicarske i Lihtenštajna pa natrag u Austriju. Bilježi

svoje dojmove, svoja razmišljanja, put joj osnažuje misao, refleksiju, dodaje težinu komentaru i poentiranju i nadasve oplemenjuje dušu. Ipak sve počinje kućom, svijet počinje na kućnome pragu, kuća je svijet u malome. Tako knjiga započinje pjesmom „Golubinjak u Čelajevom malinu“, a u formi putopisne crtice „Koljnofski vjetar ili dojt domom u Koljnof“ vraća se svojem pravom domu jer je rođena kao Pajrić: „Ne ćutim se u koljnofskoj hladnoj crikvi tudja. Niti za jedna hipac ne. Kip celjanske Marije pa spominak na jedna od mojih korijenov mi toplu srce i dušu.“ (Schoretits 2016:28). Naglašava u svojem putovanju vedute stare domovine: od Jadrana, Podstrane, Kornata, do Kvarnera, zaokružujući punim srcem okvir dragoga joj prostora vedutama Slavonije i Zagreba (Zagreb – Kamenita vrata): „rič po rič / bol po bol / pobrane u črnoj ostavščini mnogobrojnih svič // kameno utočišće / ranjenih duš / s krhkim ufanjem u spašavajuće svitlo ter mir u srcu“ (Schoretits 2016:137). Polazište su joj katkada i drugi tekstovi („Dobro jutro more – kolovoz u Podstrani“), pa u citatnosti gradi svoj pjesnički diskurs: „po slijedi pjesnika kraj cetinske vode / povezanoga uz svoju zemlju / ovjekovječen pjesmom o moru // i slušam more dobro jutro veli / i ono sluša mene i ja mu šapćem“ (Schoretits 2016:120). Upućujući na Fernanda Pessou i lamentirajući nad Seinom u Parizu kao Tadijanović nad Arnom – „Seina je lipša od potoka mojega ditinstva / vindar nije lipša od potoka mojega ditinstva / jer Seina nije potok mojega ditinstva.“ (Schoretits 2016:219) – domoljubno poentira: „ipak je u uskom grlu potoka / diboko spašen jezik ditinstva / omaće svaku rič kristalnim sjajem // odobravajući bliskaju zvijezde Seine“ (Schoretits 2016:219). Pretkraj svojega književnog putovanja, nošena iskustvom prijeđena puta, zaključuje donoseći osvrt na ulogu putnika: „putnik / putuje / po putničkoj pozornici / života / prez / stalnoga angažmana“ (Schoretits 2016:341). No tu se Ana Šoretić ne zaustavlja, već nastavlja svoje životno i književno putovanje s velikom snagom te izazov duhovnoga putovanja donosi i u svojoj najnovijoj knjizi s hodočašća *Korak po korak / Begleiter für den Pilgerweg* iz 2018.: „ne ide za vlašći rekord, / niti je govor o pobjedi etape, / nego samo korak po korak / približiti se Gospodaru svita / i Majki Stvoritelja“ (Schoretits 2018:68).

Posebno treba izdvojiti prinose Ane Šoretić gradišćanskohrvatskomu pučkom kazalištu. Ona se u kulturi Hrvata u Austriji zapravo javlja igrokazima, i to vrlo rano pod pseudonimom Marko Varga 1970. – *Ako ti je Marko žao* (Benčić 2010:308). Za svoj nastup u dramskoj umjetnosti sama kaže sljedeće: „Početak. Slučaj. Nikakova namjera. Niti sila. Jednostavno prvi korak. Veža još potpuno prazna. Prez sprave tr alata. Prez kruha tr mesa. Prez začina tr vitaminov. Samo perzonal, ki čeka svoj posao. Pa mlada kuharica. Prez kakovoga iskustva ili preporuke. Kuharica imenom Marko Varga. Gdo more ovo razumiti? Izgleda, da ima pozornička veža svoje vlašće zakone...“ (Schoretits 2007:7). Poticaj za bavljenje dramskom literaturom i kazalištem našla je u ranoj dobi sudjelujući u predstavama kao dijete ili gledajući pučki teatar u Gradišću. To je rezultiralo tom ranom objavom, ali i ta rana objava i scenska realizacija (*Ako ti je Marko žao*) bila je dodatni impuls posvećenju pučkoj igri: „Morebit da je počeo plamen rasti onda, kad sam po prvi put napisala vlašći, prosti kusić i kad sam vježbala s glumci, ki su moje starosti.“ (Schoretits 1996:10). Značajno je za njezin prinos razvoju gradišćanskohrvatske kulture što nije samo autorica literarnih predložaka, već i redateljica i promicateljica amaterskoga kazališnog života u Gradišću. Naime, u rod-

nome Cogrštofu vodi kazališnu skupinu u kojoj se nalazi u „realiziranju (...) nakanov konganijalnoga partnera (...) U ovoj kombinaciji je Cogrštof postao jednom centrom gradišćanskohrvatskog teatra“ (Ivancsics 1996:4). Kazalište se odlikuje aktivnom ulogom gledatelja, odnosno predstava se ostvaruje svojevrsnim sustvaralačkim činom glumaca i publike koja sudjeluje u scenskome prikazanju. U tome smislu o značenju predstava jedne relativno male narodne zajednice kao što je ona hrvatske manjine u Austriji ne treba ni govoriti. Rječit je primjer tomu jedno iskustvo iz rezimea kazališnoga amaterizma u Gradišću iz 1975.: „Kako veliko zanimanje vlada na Pandrofu za igrokaze na našem hrvatskom jeziku, posvidočila je pri svi predstava da zadnjega mjesta napunjena dvorana. A došli su ju gledati i ljudi iz ondešnje hrvatske okolice.“ (T. Š. 1976:33). Autor teksta ističe kakav je učinak imala priprema predstave i na glumce koji su se pojavili u igrokazu: „A ča je još veće hvale vridno, bilo je med njimi i onakovih, ki su se do tada pominali nek po nimšku. Po sebi se razumi, da su bile za nje probe, osebujno s početka, dosta tvrd orih, ali čim su prebrodili najveće teškoće, rasplamsala je u nji ljubav za naš hrvatski jezik.“ (T. Š. 1976:33). Ono temeljno stanje koje određuje kazališnu publiku, kao što je „[o]sjećaj zajedništva (...)“ (Batušić i Švacov 1998:441), i koje „djeluje ne samo na svijest o pripadnosti određenom povijesnom krugu, nego i oslobađa niz elementarnih čuvstava i energija zapretanih u doživljajnom svijetu pojedinaca“ (Batušić i Švacov 1998:441) dobiva još više važnosti u tome krugu: „Naša seoska pozornica je naša **narodna učiteljica**. Ona nas uči u igri – a takovo podučavanje je za učenika najlakše i njemu najugodnije – lipši materinski jezik, nego ga obično govorimo“ (T. Š. 1976:33). Nošena idejom uloge kazališta u društvu, njezine igre usmjerene su prema sadržajima iz suvremenoga svijeta. To su iskre društvenih i duševnih odnosa, uglavnom male komedije, pa i u slučajevima kada imaju više činova: *Rebecca*, *Elijaš – po zvanju prorok*, *Raskinuti ured*, *Bosanac* i dr. U tome kontekstu valja gledati na poruke/pouke ovoga štiva. Jedan je od takvih tekstova i dramolet *Tutorica*, u kojem se upućuje na problem alkoholizma. Autorica u svojim brojnim tekstovima humorizira (svojevrsna „humorna optika“) pojave suvremenoga svijeta, ali s kritičkim stavom. Tako u *Tutorici* aktualizira pitanje ovisnosti o alkoholu: „Lena: Na za me. Kad bi poznao mojega muža i vidio, koliko kroz gut spravi, ne bi se ovako pominao. Moj Rafael pije i za me. Po tom ča spiye, bi mogao imati četire žene, kot musliman.“ (Šoretić 1996:122). Kulminacija je igrokaza u pojavi Rafaelova duha tijekom Lenina monologa (on se diže, dok ona pregledava urnu njegovim pepelom): „Sada ću živiti na svoj način i počela sam tim, da sam te dala požgat. Znaš kako dugo bi se tvoje tijelo branilo raspadanja – tako puno alkohola! (...) To ti neću oprostiti – aldovala sam svoja najbolja ljeta, a zač? Da bi te dilila s konjakom i vinom. Oslica, ka sam, da bi si bila poiskala atraktivnoga šaramantnoga muža, ne, starovjerska žena sam morala biti vjerna. A sada te imam – suhoga, prez kapljice tekućine u tebi.“ (Šoretić 1996:124–125). S druge strane u analizi „komada Bosanac moguće je odgonetnuti vrlo aktualan problem s početka devedesetih godina prošloga stoljeća – problem izbjeglica s prostora bivše Jugoslavije. Radnja provedena kroz tri čina nudi dva plana: sociološko-ekonomski prikaz austrijskog Gradišća i njezinih austrijskih članova te prikaz pojedinca (izbjeglice) i društva a čiji se odnos rasvjetljava sa sociološko-psihološkog aspekta.“ (Tutek 2014:173). Možda se ova raščlamba najbolje očituje u dijalogu Katarine: „(...) Vi ne poznate tolerancije niti kompromisa. Jedino ča znate, to je razbiti si glave. Prvo ćeš

komu zabosti nož med rebra, onda ćeš ga znamda pitat, čemu je kriv.“ (Schoretits 1996:113); i Joze: „Evo vam bezpogrešnog Gradišća. Pri vas nema nerazumjevanja. Vaši Njemci ljube Hrvate, Madjare, Cigane. Svi su ostali u zemlji, nitko nije išao u Beč ili iselio se u Ameriku ili Australiju, Švicarsku i neznam kud još. Svi žive doma u slavnom Burgenlandu.“ (Schoretits 1996:113). Ne samo kao autrorica literarnih predložaka već i kao redateljica uspješnim je djelovanjem pridonijela razvoju kazališta u Gradišću, a o njezinu putu živo govori pjesma „Bumerang“, kojom otvara knjigu o djelovanju u teatru (*Puna zdjela / Volle Schüssel*): „kadakoč dostigne svoj cilj / kadakoč udri pre tvrdo lice onoga, / ki nije uvježban zakonom bumeranga / pa doleti najzad na pozornicu / tr vraća sve ono, ča je odanle došlo // kadakoč se ugoda / on jedinstveni, zvanredni, radosni mah / ki probudi mnoge ruke na iskren aplauz (...)“ (Schoretits 2007:3).

Ana Šoretić je u svome opusu uvelike proširila granice gradišćanskohrvatske književnosti svojim dvojezičnim objavama osebujne pjesničke riječi. Time je otvorila mogućnost recepcije i u književnosti većinskoga naroda (otvarajući prostor novim žanrovskim opredjeljenjima, kao u tekstu romana u stihovima *Zamotana duša*). Novim objavama zaokružila je jedan od bogatijih suvremenih književnih opusa gradišćanskohrvatske književnosti često gradeći na intertekstu, odnosno citatnosti bilo svoje matične književnosti ili i u korespondenciji s drugim književnostima i kulturama, napose u svojem književnom putovanju *Nicht wissen, woher man kommt / „Reisen, entdecken,begegnen“, Ne znati, odakle smo / „Putovati, otkriti, sastati se“*. Svojim stalnim djelovanjem u pučkome kazalištu (što je od presudne važnosti za širenje književne riječi među širim čitateljstvom/recipientima i možda prilika navećeg utjecaja književne riječi u širim slojevima naroda nakon kalendarskoga štiva, koje je najdominantnije gledamo li na literarnu recepciju u povijesti hrvatske gradišćanske književnosti) njezina umjetnost se „povezuje sa socijalnim činjenicama te dolazi na razinu trenutne socijalne svijesti koja zapravo ističe težnju za tradicionalnim vrijednostima“ (Tutek 2014:173).

Jurica Čenar (1956.)

Jurica Čenar inovirao je gradišćanskohrvatsku liriku na tragu djelovanja utemeljitelja gradišćanskohrvatskoga pjesništava Mate Meršića Miloradića i utemeljitelja novoga pjesničkog koncepta *na mostu* Augustina Blazovića. Pojavio se s knjigom *misi misli* u vlastitoj nakladi 1983., i to izrazom konkretne, vizualne lirike. Goran Rem ističe u svojoj studiji „Koreografija teksta“ da se „prema dokumentaciji Siegfrieda J. Schmidta konkretna (...) poezija javlja oko 1953. godine zajedno s vizualnom poezijom. Naziv konkretizam i konkretistična poezija prvi rabi Eugen Gomringer, pjesnik, kritičar i teoretičar“ (Rem 2003:72). No neki oblici konkretizma pojavljuju se i ranije u pjesništvu. Rem daje primjer I. K. Bonseta i Hansa Arpa, koji u dvadesetim godinama dvadesetoga stoljeća upućuju na „trofunkcionalnu prirodu riječi i trojstva slovo – zvuk – lik i riječ – značenje – zvuk, a kasnije brazilski pjesnici iz grupe Noiganders rabe izraz *varbiovocovisual* u *Vodećem nacrtu za konkretnu poeziju*“ (Rem 2003:73). „Do pojave tih prvih osviještenih poetika u dvadesetom stoljeću, konkretna se poezija

razvijala diskontinuirano u dva glavna tijeka: izrazito vizualnom i izrazito zvučnom. (...) Rubne pojave vizualne poezije postoje otkako postoji pismo i pisano pjesništvo. Zametak se može tražiti u izdvojenom, osamostaljenom slovu ili u uobličenom stihu.“ (Rem 2003:73). Branko Vuletić, autor slikovitoga teksta o konkretnoj poeziji koji daje primjere poezije Eugena Gomringera, Paula de Vreea, Decia Pignatarija, Mathiasa Goeritza, Emmeta Williamsa, Octavia Pazza, Marry Ellent Solt, Reinharda Dohla, Alana Riddela, Ronalda Azaveda, Hansjoorga Mayera, ističe funkcioniranje vizualne poezije, „koja verbalnim, vokalnim i vizualnim dimenzijama otkriva pjesnički prostor, pokret i predmet“ (Vuletić 1982:3). Pritom upućuje na Gromingerov pojam konstelacije, koju „tvori nekoliko riječi složenih jedna do druge ili jedna ispod druge. Tako složena konstelacija određuje površinu i na toj površini dopušta igru, dopušta stvaranje različitih kombinacija, različitih tekstova.“ (Vuletić 1982:3). Otvorenost konstelacije „istovremeno uključuje sve moguće kombinacije: kao linearno i plošno čitanje; ili inverziju, koja je u konstelaciji tek pokret, i to reverzibilni pokret, tako da u sebi uključuje i inverziju i neinverziju. Sve se moguće kombinacije odvijaju istovremeno; jer konstelacija odbacuje linearni protok vremena, želi biti simultanom pjesmom. Ne koristi se tekstom, već izoliranim riječima, koje tek upućuju na moguća značenja (...)“; a konstelacija se razvija „u trodimenzionalnom prostoru verbalne, vokalne i vizualne dimenzije“ (Vuletić 1982:3).

Prema tome načelu treba gledati i na Čenarovu poetiku, odnosno na njegov prvi-ijenac *misi misli* iz 1983., koji u gradišćansko-hrvatsku dionicu hrvatske književnosti donosi novu poetiku. No njegovu poeziju valja razmatrati i u kontekstu tradicije hrvatskoga pjesništva u Gradišću, napose onoga jedinstvenog tijeka u dvadesetome stoljeću od inicijalnih pjesničkih poetika Miloradića, preko onih *na mostu*. Stoga ćemo u Čenara naći i pjesama koje su po fakturi bliske Miloradićevu pjevanju, napose Blazovićeve stihu, a u tematskome smislu slijede navedene poetike. Kao utjecajni opus Benčić i Vidmarović ističu i pjesništvo Vladimira Vukovića te utjecaj Jakova Berlakovića. U tome smislu valja gledati na pjesmu „hrvatskoj majki u velikom borištofu“, u kojoj Čenar zahvaća cijelu povijest našega svijeta u Gradišću: „nisi došla / kot fajna dama / ka stoji u hladu /kostanjov / došla si / kot majka djelačica/seljakinja / koj se djelo plaća / potom (...)“ (Čenar 1992:90-91); kao i dolaska u Gradišće „morala si ostaviti / lišćem popločanu / hrvatsku zemljicu / i stupiti / na tvrdi bazalt / da skušiš / naš kamenit / žitak“ (Čenar 1992:91). Upućujući na teorijsku raščlambu Vuletića i na sam predmet Čenarove poetike, onda treba naglasiti i sustvaranje poetskoga prostora u suglasju s čitateljem jer „[k]onstelacija se nudi čitaocu poput niza mogućnosti i od njega zahtijeva izvođenje tekstova: pasivnog čitaoca promatrača uvlači kao aktivnog činioca u estetski proces novog pjesništva“ (Vuletić 1982:4). Prema tome treba iščitati njegovu pjesmu „riči“ iz zbirke *misi misli*, gdje u suvremenome kaligramu otkrivamo upravo poruku simbolike, osobitosti, snage i slojevitosti riječi/riči s onim naglašenim samoglasnikom *i* koji je definiran u dva snažna stupa ispod suglasnika *r* i *č*. Žanrovski je zbirka vrlo bogata u smislu različitih znakova za koje bi vrijedila i rekonstrukcija stilskoga rekvizitarija Bečke skupine: „Invencije, montaže, verbariji, vizualni, plastični i mobilni tekstovi, ideogrami i tekstovi za pisači stroj – a nabrojali smo samo neke ‚žanrove‘ – istodobno su i naslovi i formalne definicije i ‚rodovske‘

oznake: ako uopće ima smisla uspoređivati jednu s drugom tako oprečne stvari kao što su tradicionalna klasifikacija i ovakva „proširena poezija“ (Popović 1983:13). Katkada se njegov izraz nadahnjuje anagramom: „kmio / okim / moki / komi / ikom / nikom / komin (...)“ (Čenar, 1983:62). Neke njegove stilske osobine možemo označiti tipičnim postmodernističkim postupcima, kao što je igra riječi. Karakteristična je po tome pjesma „tele“, u kojoj pronalazi segment ili riječ *tele* kao sastavni dio mnogih riječi. Upravo tu počinje igra: „televizor / televizorirat / televizionirat“ (Čenar 1983:65). U tome nizanju dominira riječ *rat*: „televideokamerirat, / telekomunicacionirat / telekomplicirativirat / telepolitizacionirat / telefonigedirat /teleglocirat / televizorirat“ (Čenar 1983:65); i konačno izdvaja *tele* iz riječi koja postaje *tele/vizirat*, odnosno *teletu* je (a tko je tele?) potrebno dati vizir ili valjda zaštitu od televizora. Zanimljiv je ovaj stilski postupak i u suvremenih hrvatskih dječjih pjesnika od Viteza do Baloga. Sam Čenar, kada govori o utjecaju hrvatskoga pjesništva, ističe da je „[u]poznao (...) hrvatsko pjesništvo za dicu“ (Čenar; prema Vidmarović 2015:50). Eksplicite istoimenu pjesmu „Tele“ nalazimo i u opusu Stanislava Femenića, koji se također poigrava s televizorom: „Budalsto / **Tele** neko // Skočilo u / **Televizor!** (...) Bunio se **televizor** / – Ja ne želim / Biti / Vizor!“ (Femenić 1991:381). Brojne su leksičke igre koje je započeo Vitez i u Baloga. Njih započinje svojom zbirkom *Nevidljiva Iva*, od „Što se pravi od vina“: „(...) slaVINA, padaVINA / a najčešće se pravi od VINA / žiVINA / volovi, jarci i magarci. (Balog 1979:21); do „Čari“: „fiziČAR i matematiČAR, / vodeniČAR i papuČAR.“ (Balog 1979:41). No Čenarovo vizualno putovanje ide i dalje. Njegov grafički znak u kojem se ostvaruju stihovi jest znak puta i on je u daljini i nevidljiv i čini ga samo jedno *t* koje prelazi u više *t* i kao da se sidri u prostoru i postaje anagram *tu*, koji ima i zvuk jer podsjeća na zvuk sirene, pa anagram *tup*, dok u zadnjem dijelu postaje *put* (Čenar 1983:71). Naime, imamo jednu pjesmu u Grigora Viteza, koji je očito posegnuo za igrom i nonsensom iz Carrolla, a riječ je o pjesmi „Od hrasta do mravinjaka“, koja se svojim grafičkim znakom referira na stihove osmišljene u znaku mišjeg repa (Bacalja 2013:67) koji je u mašti Alice u poglavlju „Kaukus utrka i duga mišja priča“: „(...) a misli o žalosnom repu tako su je smučivale da je njezin pojam o Miševoj priči izišao sličan ovome (...)“ (Carroll 1987:30). Razlika je samo u tome što Carrollov rep ima obrnut slijed, on se prema kraju suzuje, a u Čenara se širi kao pravi put, gledamo li perspektivu. S druge se strane Balogovo pjesništvo ostvaruje i u konkretnoj poeziji za odrasle, pa se osobito očituje u antologijskim DEZERTERSTVO, IDOL, MORA, ISPUHIVANJE i dr. (Rem 2003:62–66). Svakako izvor poetike Čenarova pjevanja treba tražiti i u utjecaju onodobne austrijske književnosti, napose Bečke grupe i austrijskoga pjesnika Jandla (Benčić; prema Vidmarović 2015:50–51), no osvrnemo li se i na hrvatsko poslijeratno pjesništvo, i u tradiciji konkretne poezije u hrvatskoj lirici, napose u osobitoj kaligrafiji našega pjesništva od pedesetih godina naovamo od L. Kordića, K. Quiena, R. Ivšića, B. Pavlovića, I. Slamniga i Z. Mrkonjića do kvorumaša, Čegeca, Mićanovića, Maleša, Bagića i dr., i na to se pjesništvo očito naslanja Čenarova poezija, premda je on možda znakovljem i konstelacijama bliži Mrkonjiću nego drugima. Neke njegove pjesme iz pjesničke zbirke *misi misli* asociraju na Mrkonjićeve konstelacije („Rastavna rešetka“ i „Tautološka rešetka“), a u tome ključu treba čitati i Čenarovu pjesmu „narod“, u kojoj se u potpunosti gubi sadržaj toga pojma u vrhu gdje je ostalo samo *n* kao negacija, a sam dijagram ide prema dolje, tako da konstelacija sugerira narod u opadanju. Kako

smo rekli, ostalo je na vrhu samo *n*, bez ičega i u krivulji pada pri dnu samo *d*. Iznad je crta i kao da Čenar svojom konstelacijom ukazuje na krivulju kucanja srca, onako kako bi trebala izgledati prava krivulja, na krvotok, s onim završnim *o o d d d*:

```

n   n   a   r   r       o   d   d
-----
n-----a-----r-----o-----d-----
           n   a   a   r               o   o   d

```

(Čenar 1983:15)

Očito je pjesma puna dinamike i ne upućuje samo semantički u smislu roda i hoda (*od*, samo manjka *e* da bi bilo *ode*) već i zvukovno na mukle i daleke otkucaje bila u krvotoku ili na mogući zvuk nota na notnome crtovlju i notnome zapisu. No Čenar nije imao moguće poticaje samo u onih pjesnika koji su rabili hrvatski standard u svojoj poeziji već i u čakavskih. Napose je zanimljiv poetski opus Kraljića i Stojevića. U Kraljića, koji je također uvršten u antologiju Gorana Rema *Koreografija teksta 2 / Pristup korpusu hrvatskog pjesništva iskustva intermedijalnosti (1940-1991)*, nalazimo zasigurno kao poticajnu „Zadnju pjesmu“, koja je ostvarena konceptom konstelacije, koja prikazuje zadnju pjesmu redanjem trideset nula složenih u rasteru od pet redova sa šest nula. Ta konstelacija sugerira Kraljićevu odlučnost da ne napiše zadnju pjesmu. Nije mu ni na kraj pameti da zaključi svoje stvaranje zadnjom napisanom pjesmom.

„ZADNJA PJESMA

```

      0 0 0 0 0 0
    0 0 0 0 0 0
    0 0 0 0 0 0
  0 0 0 0 0 0
  0 0 0 0 0 0"

```

(Kraljić 2003:58)

Ili u anagramu riječi *zač, zašto*:

```

           „a
         a a
       a Č Ž"

```

(Kraljić 2003:59)

U Čenara ćemo naći i konstelaciju (u drugoj zbirci *mi svi*) u kojoj prepoznajemo riječ *Hrvat*, koja dobiva novo značenje u slici kao labirintu koji čine razdvojena slova, i to slovo H kao okvir labirinta, raslojena slova *r* koja se javljanju poprečno te okomito postavljena slova *V, A* i *T*. To se *t* ogleda u znaku križa i u tome Vidmarović pronalazi asocijaciju prema lepoglavskoj čipki i vitraju „na nekoj od crkava u kojima dominira križ kao identitetski znak hrvatske povijesti i uljudbe, te poetsku zvučnost hrvatskog etnonima“ (Vidmarović 2015:113-114). Usto slika sugerira i križaljku (otkrivanje), ali

možda i rešetku (uzništvo). Tako je Čenar doista vizualni znak osmislio u svoj njegovoj semantičkoj punoći. Čenar kao i njegovi prethodnici osjeća probleme svojega hrvatskog naroda u Austriji. Može ga se označiti i kao angažiranoga pjesnika koji jednako svoj angažman ostvaruje u svojoj konkretnoj i vizualnoj poeziji kao i u onoj što je po fakturi bliže tradicionalnomu pjesništvu. U njegovoj prvoj zbirci, čiju poetiku, kako ističe Benčić, karakterizira „igra riči“, donosi se „naša tužna i pusta stvarnost, naša stara i nova domovina, naše fantazije i očekivanja, bitka s vremenom, briga za narodni opstanak, lični doživljaji i lične maske, ke ali pašu svakomu na lice“ (Benčić 1983:5). U pjesmi „demokracija“ kritički upućuje na stanje u društvu koje ne ide na ruku hrvatskoj manjini: „čuvrnica / osnovna / glavna / sridnja škola / ne potribna ako / hrvatska / demokracija / vlada / ako mučiš“ (Čenar 1983:19). No u toj demokraciji u kojoj živi Čenar vidi diktaturu: „demokracija / demonstracija / demokratska / diktatura“ (Čenar 1983:19). Čenar daje i povijesnu sliku društva, pa se poigrava s nacističkim uzvikom *heil* u dvama stupcima/strofama. Prvi je stupac/strofa s njemačkim uzvikom i njima su „nimška sela, nimice, nimac, sese [SS, op. R. B.] i rolfi“ (Čenar 1983:22), Adolfa [opr. R. B.], a onda u drugoj strofi nabraja stradale: domove, Židove, ranjene, umorene, majke, žene i Hrvate. Ne da ni hrvatski ponos u pjesmi „brojidba“: „ar / hrvati / nisu / krave // bike / voli / guske / svinje“ (Čenar 1983:21). Ova je pjesma reakcija na onodobnu politiku Austrije prema Hrvatima koja je imala za cilj asimilaciju, a “[m]ladi Hrvati predvođeni Juricom Čenarom, odbijali su brojidbu koju su provodile vlasti kako bi se ustanovio točan broj manjinske populacije (...)“ (Vidmarović 2009:108). I on, kao i njegovi prethodnici, crta i mijene svojega zavičaja. Napose su Leopold i Blazović u nizu pjesama ostvarili neponovljive slike gradišćanskoga krajobraza u svim godišnjim dobima. I Čenar kreće od godišnjih doba, ali na svoj način: „protuliće / cvijeće / toplina / radost / ljubav // ljeto / vrućina / žetva / kupanje / mladost // jesen / magla / padanje lišća / krasota / starost // zima / hladnoća / snigović / samoća / smrt“ (Čenar 1983:27); ili slikovitih krokija pojedinih mjeseci: „striptease / žutih / orandžastih / črljenih / kafečkih / driv“ (Čenar 1983:28). Zima, studen i mrak neke su od Čenarovih preokupacija, a svakidašnji život i njegov usporeni i ponavljajući ritam unose i neke egzistencijalističke poruke. Svaka stvar u životu ima dva lica, pa tako i „snig“ kao lijepa idilična slika (snig *jedna stran*) i kao poteškoća (snig *druga stran*): „fuzanje / po / cesti / nevidljivost / strah / pogibel / (...) čišćenje / štig / puta / pankov / oprave // k vragu / sa snigom“ (Čenar 1983:33). U hrvatskome pjesništvu, napose onom dječjem, naći ćemo brojne pjesme o danima u tjednu, počevši od Kutenova „Malog ratara“, pa Vitezove „Švelje“ ili Jakševčeve „Trešnje“. Njegov „tajedan“ je kružni jer se opet ponavlja u sljedećem ciklusu nakon nedjelje. Tako se život vrti u svojoj osi, poručuje Čenar. Ishod toga kružnog života navodi se u pjesmi kao *rezime tajedna*: „rezultat / zač život / upit / zabit / ubisit“ (Čenar 1983:36). U prvoj zbirci kod Čenara su napose istaknuta dva pojma – *mijesi* i *misao*, a tako je naslovljena i sama knjiga, koja donosi pjesnikov izabrani filozofski sadržaj i poruku. Prema tome valja gledati i na njegove pjesme, npr. „misli“, u kojoj rezimira i propitkuje je li u ovoj našoj burnoj i valovitoj svakidašnjici mjesto našoj riječi i poruci u prostome nestajanju i izgubljenosti u tome valovlju i u toj buri ili će ih ipak netko uloviti. I pjesma „roža“ donosi onu istu poruku koju možemo iščitavati rastavimo li Čenarovo prezime na ČE NAR, onu gustu hrvatsku krv u njegovu krvotoku koja mu udahnjuje život, snagu, toplinu za dom i narod i usmjerava mu put

i putovanje kao čovjeka i pjesnika. Pjesnik se pita u pjesmi „kamo“: „kamo tamo / vam onamo / samo kamo / samo tamo“ (Čenar 1983:66), ali put pronalazi: „mimo škurine/ mimo praznine“ (Čenar 1983:66). Put i putovanje su najprije simbolični i imaginarni u raznim temama (u „pismu“ to je odlazak njegovih misli iz njegove unutarnjosti u svijet „slov riči“; usp. Čenar 1983:55), a onda i stvarno naznačeni u brojnim pjesmama te završavaju u njegovoj prvoj domovini, odnosno u hrvatskoj Ateni u Dubrovniku. Već smo opisali njegovu slikovnu pjesmu „put“

ppppppppppppppppppppp

uuuuuuuuuuuuuuuuuuuuuuuu

tttttttttttttttttttttttttttttttt

(Čenar 1983:71)

I Čenar stvarno putuje. Putuje širokom cestom i time je možda apostrofirana ona široka cesta kako ju je opisao u „Našoj teti Kati“ Miloradić – „Cesta šira nek je Dunaj pri Požoni“ (Miloradić 1978:141) – koja se u onome dijelu kada teta Kate pristupi u purgatoriju suzuje: „Uz stazicu usku put se pelja, nek mali, / K purgatorijumu gorika po skali“ (Miloradić 1978:144). Uglavnom, Čenarov putnik je na putu koji je od one male stazice koju simbolizira samo jedno slovo ili glas *t* prerastao u široki put koji je kao „Dunaj pri Požoni“, mukotrpan kao i onim svim dušama koje idu njime: „put / hlepnja / bol / glad / vrućina / glad / bol / put (...) cesta / put / bol / glad // bol / put / boooooilll // maaaa // maaa // maj / maj / kaaaaaaaaaaaa“ (Čenar 1983:78). Na tome putu vozi se autobusom, putuje brodom – „daljina / autobus / magistrala / (...) cesta / konac / luka / (...) morje“ (Čenar 1983:73) – ali kao i u Miloradića, naznačena je vrućina u tome njegovu stvarnom i simboličkom ljetnom putovanju: „brod / vožnja / vrućina“ (Čenar 1983:74), „cesta, / vožnja / vrućina (...) put / bol / vrućina“ (Čenar 1983:76) i „rodolina / put / vrućina (...) vrućina / glad / bol / put“ (Čenar 1983:77). No u posljednjem dijelu pjesme „glad / vrućina / glad / bol / put“ postaju „put / hlepnja / put / dom / jilo / pilo / ali bol“ (Čenar 1983:78) do majke. Možda neka semantička rješenja ili slojeve treba tražiti u referiranju na Preradovića i njegova „Putnika“, koji je u gradišćansko-hrvatskoj lirici imao odjeke i u njegovih prethodnika. No ovoga putnika koji putuje na ljetovanje u Dalmaciju umjesto hladnoće muči ljetna vrućina. Na tome putu iznenađuje ga „špajskarta / špek / štrudla / šamrola / špricer / šrafciger (...) ljudevit gaj / smiluj im se“ (Čenar 1983:79). Ovdje bi se moglo reći da se Čenar kritički osvrće na germanizme koje je zatekao na svome putu starom domovinom i da bi se moglo reći o ovoj pojavi ono isto što je jedan dječak istaknuo kada se vratio iz ljetnoga boravka u jednome malom mjestu na otoku u Dalmaciji natrag u New York u Americi – da mu ni baba više ne zna govoriti lokalni govor. Danas bi se Čenar vjerojatno grozio anglizmima u mladih, ali i svugdje u komunikaciji, od razgovornoga jezika do jezika pojedinih medija, napose onih masovnih. U cjelinu koju je Vidmarović u monografiji o Čenaru izdvojio „po predmetnotematskoj ravnini“ (Vidmarović 2015:80) – „Hrvatstvo i Hrvatska“ – ubrajamo i pjesmu „bijeli zagreb grad“, u kojoj se Čenar poigrava riječju *bjelina* i doista osjeća Zagreb svojim bijelim gradom: „kako si lipo bijeo / bijeli zagreb grad“ (Čenar 1983:81).

U tome smislu valja uputiti i na antologijsku pjesmu „dubrovnik“, koju je Stojević uvrstio i u svoje prvo izdanje *Antologije Čakavskog pjesništva XX. stoljeća* iz 1987. i u svoje drugo, prošireno izdanje (*Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća, tusculum antologija*, Pula 2007.). Zanimljiv je Čenarov pristup ovoj temi grada nakon Krleže i Tadijanovića. U Krleže o Dubrovniku čitamo sljedeće: „Čitav Grad je stara svirala što svira / za škudu stranca, tuđinskoga srebra“ (Krleža 1982:272). U Krleže je Grad mučna kulisa za turiste: „O kako su teška ljetna jutra pod Minčetom u sjeni / gdje ljudi srču kaplju zraka ko ribe u blatnoj vodi (...) Grad kao lađa i simbol pod biskupskom zastavom/ brodi // sa stjegovima, glazbom i zvonjavom zvona. / Predstava za strance: uz svirku frule i crnačkog / saksafona.“ (Krleža 1982:272). U Čenara je Dubrovnik „proračunan / odmor / proračunana / ravnina / straduna“ (Čenar 1983:82), kao nekakva matematička dječja igra preskakanja izglačanih ploča u hodu od Ploča do Pila i onda brojanje valjda sekunda i koraka dubrovačkim Stradunom („ploče / prvi prolaz / pile / drugi prolaz“). Slijedi šetnja do stana u Nikole Mašanovića 2. Na tome putu od Pila strmim putem „uz posat jedan šezdesetdva (...) posat tri osamdesetsedam (...) posat pet stodvanajst (Čenar, 1983:83-85) pa uz „posat jedinajst / stošezdesetsedam“ (Čenar 1983:87), pa Kono „stoosamdesetsedam,“ do odmora u „tretim vratima (dvistošezdesetdevet, čega kako bi se pitao pjesnik Jakševac u jednoj pjesmi / svega skupa): stolac / stelja (...) od odmora / i riči / libertas“ (Čenar 1983:92). Na tragu pjesničkoga iskaza prve zbirke nastavlja i u drugoj objavi iz 1992. *mi svi*, kako to u pregovoru navodi Nikola Benčić: „(...) u ovoj nastavlja ta put prefrigano, profinjeno, umjetnički savršenije, novijom simbolikom (...)“ (Benčić 1992:6). I drugu zbirku počinje jezičnom igrom u pjesmi „kultura“ („kult ura“). I u pjesmi „domovina“ ostvaruje igru: „domovina / dom vina“ (Čenar 1992:20). Zanimljivo je njegovo gomilanje novih konstelacija koje u drugoj zbirci dobivaju stihove koji ih prate. Ona konstelacija koja donosi sat i kazaljke koje odbrojavaju postala je „kult ura“ u jezičnoj igri. Tako Beč više nije samo slikovit, kako ga je prikazao na početku zbirke u obliku bečke katedrale, Stefansdoma, već je Beč nadograđen stihovima: „preglasno / preglasno je / u kavana / da pišem / u nji / pjesme / na stolnjaku“ (Čenar 1992:23). Ta je dvostrukost znaka možda samo naznačena u prvoj zbirci, gdje je konstelacija „trn“ i do njega pjesme „roža“ i „mali slatki trn“ (Čenar 1983:43-47), a ovdje su nanizane „dvostrukosti“ uz znak brojčanika u pjesmi „telefon“: „deset / brojkov / do / cijeloga svita“ (Čenar 1992:27). Zatim je otisnuta pjesma „oko“ koju prati pjesma „oči“ i dr. S druge strane Beč je moguća asocijacija i na atmosferu u kojoj je stvarala Bečka skupina koja se okupljala po klubovima: „Ti klubovi, među kojima je najpoznatiji ‚Art Club‘, nisu se mogli mjeriti s utjecajem i značenjem koje su u kulturnom životu grada u prvoj polovici stoljeća uživale bečke kavane. Gerhard Rühm klubove definira kao onaj najuži prostor što ga je premoćna konzervativna sredina ostavila mladim umjetnicima (...)“ (Popović 1983:12). I ova zbirka donosi u potpunosti uporabu malih slova, kako u naslovima tako i u stihovima, i to se možda može povezati s nekim zakonitostima Bečke skupine i kada se piše o djelovanju Hansa Carla Artmanna, odnosno o njegovoj proklamaciji u osam točaka koja je bila publicirana „samo dva puta: kao citat u spomenutom zborniku G. Rühma i u antologiji *The best of H. C. Artmann* (Frankfurt, 1970). Jedna i druga verzija razlikuju se po tome što je u Rühm-ovoj knjizi pisana malim slovima i bez datuma (...)“ (Popović 1983:11). S druge strane u prijevodima Nenada Popovića (primjeri proširene poezije Bečke skupine) tekstovi H.

C. Artmanna, Kondrada Bayera, Gerharda Rühma, Oswalda Wienera i Friedricha Achleitera pisani su malim slovima. Najveći dio zbirke *mi svi* donosi domoljubnu poeziju, u kojoj se osjećaju i kritika i samokritičnost na prilike u Gradišću, kao u pjesmi koja u samome naslovu ima semantičku slojevitost – „hrvati se“: „hrvat / se hrva / s hrvatom / za / hrvatstvo / hrvaju se / ki je / hrvatiji“ (Čenar 1992:79). Duboka je i bolna poruka Čenarova osjećaja za situaciju i položaj Hrvata i jezika u Austriji: „dan / za danom / borba / cijeli žitak (...) borba / zbog / krivoga jezika / u krivoj zemlji“ (Čenar, 1992:78); ili u dijagnozi: „bolje preživiti / klimakterij / nego / doživiti / amputaciju / noge / ruke / jezika / i / pameti“ (Čenar 1992:80). U pjesmi „diskusija“ zorno raslojava riječ *sugerirajući* na podijeljene mrvice – na „ tiskus i ja / tikus i ja / ti kus i ja kus (...) a ja kus / kus i su podijeljeni / diskusija / završena“ (Čenar 1992:81) – a u pjesmi „miloradić“ duhovito se igra s njegovim imenom i imenima naslovljenih tema u poznatim Meršičevim pjesmama: „luka vušilović / nije djelao / naša teta kate / je djelala / mate meršić miloradić / nije djelao / miloradić / je / radio“ (Čenar 1992:82).

Analizirajući pojavu novoga pjesničkog naraštaja i njihov poetski govor, koji u osnovi donosi redukciju izraza, a vezan je i za Čenarovo pjesništvo, Benčić ističe kako je „[t]ehnički napredak (...) nasrnuo na životne okolnosti, na dosadašnje vrijednosti i nalegao na dušu i kulturu manjine a pjesnik, kao društveni dijagnostičar, razglaba, opisuje neshvatljive fenomene i pokušava ih tumačiti nedostatnim jezičnim sredstvima novostvorene životne stvarnosti“ (Benčić 2011:44). Treća je knjiga poezije Jurice Čenara zbirka *posvete*, koja je izašla 2006. i kao što samo ime govori u njoj se osjeća „vezanost za tradiciju (...) koja se očituje kroz miloradićevsko posvećivanje pjesama prijateljima i uglednim sunarodnjacima“ (Vidmarović 2015:114), a neke su pjesme nastale „povodom važnih zbivanja i događaja u društvenom, kulturnom i vjerskome životu Hrvata u Gradišću“ (Vidmarović 2015:114–115). Zanimljivo je da je još jedan Čenarov prethodnik u gradišćanskohrvatskome pjesništvu iznimno velik broj pjesama posvetio svojim suvremenicima i uglednim kulturnim djelatnicima. Riječ je o Ivanu Blaževiću, koji je u različitim prigodama posvetio pjesme Anti Grubiću, Ivanu Muškoviću, Tomi Bedeniku, Jandri Kuzmiću, Jandri Prikosoviću, Mati Karallu, Martinu Boreniću, Ignacu Horvatu i dr. Niz pjesama objavio je Čenar i u *Maruliću* u br. 5 iz 2011. godine pod nazivom „Gradišće usnilo nas razdvojilo“ (usp. Vidmarović 2015:127). Najnovije Čenarovo pjesništvo slijedi poetiku prethodnih zbirki te razvija novi niz konkretne i vizualne poezije, no domoljubna nota i veza s tradicijom očituju se u velikome broju pjesama, napose u onih prigodnih kao što je pjesma „lišće“, koju je napisao u čast 80. rođendana pjesnika Antuna Leopolda: „(...) lipo biše / tonči piše / cvijeća gaj / povidajke znaj / štorice / teti / u kolobar / pleti / domovini / daj / sunca sjaj / jesenski raj (...)“ (Čenar 2015:158–159). Obraduje i teme koje su obrađivali i njegovi prethodnici od Miloradića do Blazovića, kao što je Kiseg, kalendar, novine i dr. Čenar, uz to što radi kao urednik na ORF-u, uredio je niza knjiga gradišćanskohrvatskih pjesnika, prozaika i kulturnih djelatnika.

Jurica Čenar okušao se i kao prozaik uspješnim kratkim romanom/pripovijesću *Svojemu svojoj* (Željezno, 1993.). Uporabom kriminalističkoga žanra roman se otvara pronalaskom ženskoga tijela u kući Klančarovih, a time i zagonetkom zločina: „Prvo su

fotografirali u kupaonici, potom su točno zapisali i označili, kade je ča ležalo, a onda su rekli znatiželjnomu narodu, neka projde domom.“ (Čenar 1993:8). Roman započinje tipičnim kriminalističkim rekvizitarijem, a kriminalistički roman ustvari započinje krajem (zločinom), nakon čega slijedi istraga. Dakle, zločin se kao i u slučaju Čenarova teksta stavlja odmah na početak, potom se istražuje, i to odmah da se tragovi ne izgube: „Kod tete Agnjice Pastirove su znatiželjni inspektori našli prvi slijed. *Čer navečer je opet bio ta muž sa črljenim autom kod Klančarovih*“ (Čenar 1993:9). Svakako su se inspektori informirali na pravome mjestu jer je Agnjica „[i]mala najbolje informacije u selu, kot da je šef KGB-a, a i CIA-a“ (Čenar 1993:8). Pripovijedanje se sa sela prebacuje u grad, gdje se u radnju romana uključuje lik Ivica (Johna) koji radi u Kanadi u Torontu: „Iznenadna majčina smrt djeluje na nj poput šoka a nervna rastrojenost nagoni ga da krene u preispitivanje svoga života“ (Lukežić 1995:218). Dalje se modelira po koncepciji suvremenoga hrvatskog romana motiv povratka. Ivica se vraća u selo sahraniti majku. Nakon brzo obavljenoga sprovoda vraća se u radnu kolotečinu uspješnoga poslovnog čovjeka, programera, no ipak s mišlju da je on zadnji Klančar. Njegova tajnica Sara, koja mu sve sprema, dogovara sljedeći poslovni sastanak i tu se doznaje da i ona vuče podrijetlo iz Austrije, da joj je baka bila iz Hollabrunna. Na večeri se bude emocije u junaka romana i on se sve više približava svojoj tajnici, no ipak se suzdržava i odlazi kući, gdje ga opet počinju moriti sumnje u svezi s majčinom smrću. Kako je programer, pokušava sastaviti program otkrivanja uzroka smrti svoje majke, a najviše ga zabrinjava uloga čovjeka s crvenim autom: „Ključna uloga je pripadala pri tom sigurno onom mužu, ki je bio ljubavnik, dobar prijatelj ili umornik moje mame“ (Čenar 1993:26). Ivica (John) Jagodić vraća se u rodni kraj i pokušava sastaviti mozaik, ali u tome istražuje i obiteljske odnose, a autor „je fabulu protkao brojnim opisima duševnih raspoloženja, koristeći se pritom tehnikom unutarnjeg monologa (ICH-form), tako da pripovijedanje teče u više paralelnih rukavaca“ (Lukežić 1995:218–219). Prostor romana širi se i na Beč. Ondje dolazi njegov poslovni partner Britting, čiju kćerku Jane mora voditi u glasoviti bečki muzej Albertinu, gdje ju zanima osobita zbirka papirusa za koju nije znao da postoji. Junak romana pokazuje Jane i dio Beča koji je upoznao kao student te je od Hofburga vodi kroz Micahelerplatz do kavane Braunerhof. Potom su posjetili i druge bečke vedute i prostore: Operu, hotel Sacher, Kärtnerstrasse, „Štefanska crikva“, Hoher Markt i dr. Završetak burne noći s Jane začinjen alkoholom značio je oproštaj od nje i od koncerta njezina oca, koji mu je ponudio dobar i unosan posao u svojoj tvrtki. Iznenada se odluču na put u Hrvatsku, u Koprivnicu. Traži Željka, prijatelja svoje mame, ali nalazi u Zagrebu pogrešnu osobu kojoj priča cijeli svoj život. Vraća se u Kanadu, tako da se prostor zbivanja romana opet seli na drugi kontinent daleko od domovine i stare domovine. Glasi domovine i rastanka i uspomena na majku mijenjaju Johna i on se na Vazam odlučuje vratiti svojim starim običajima pa ide u crkvu posvetiti hranu. Kao njegovi stari i majka nakon jela mrvice truni u vrt. Na kraju traženi Željko pronalazi njega jer mu se pojavljuje na vratima. John, Ivica se u svojim sad učestalijim boravcima u rodnome kraju sve više vezuje za ljude i prostor te se rađa ljubav za Juliju, koju poznaje iz škole. Sve više ga natrag vuče rodni kraj i on se odlučuje na povratak iz tuđega svijeta i iseljništva. Tako je Čenar dotaknuo i jedan gorući problem Hrvata u Austriji, koje kao i Hrvate u staroj domovini muči dijaspora, koja je gotovo brojnija nego matična populacija. Jagodić, povratnik koji je osjetio zov

domovine, uređuje svoju kuću za nov život, a onda se prostor romana širi i na staru domovinu, prema Podravini, gdje odlazi naći Željka, svojega ujaka i svoje korijene. Kad je proniknuo sve obiteljske tajne, Ivica Jagodić se umirio i našao zašto živjeti: „Našao sam rodni mi kraj, nove ljude, a znamda i svoju ženu. Pokazala si mi put k svojem u svojoj i me dopeljala k onomu, ča sam.“ (Čenar 1993:122). Ocjenjujući Čenarov prozni tekst, Lukežić ističe sljedbu „tradicionalističkog književnog koncepta“ (Lukežić 1995:219) koji odgovara „horizontu očekivanja gradišćanskohrvatskog čitatelja“ (Lukežić 1995:219). Međutim, Čenar je svojim pjesničkim angažmanom otvorio nove putove gradišćanskohrvatskoj književnosti i kulturi, učinio je suvremenijom i na istome putu svojih prethodnika progovorio o problemima koji opterećuju modernoga čovjeka; njegove sumnje, snove i čežnje i razočaranja unio je bez uljepšavanja u svoje pjevanje. Formom modernoga pjesništva približio se aktualnim pjesničkim modelima austrijske i hrvatske suvremene književnosti te svojim originalnim i nadahnutim pjesničkim govorom ušao u recentne antologije suvremenoga hrvatskog pjesništva.

Doroteja Zeichmann (1957.)

Doroteja Zeichmann, rođena Lipković, u vrijeme studija počinje objavljivati u brojnim gradišćanskohrvatskim tiskovinama. Kao studentica bečkoga sveučilišta uređuje časopis *Novi glas* 1981. – 1982. (Benčić 2000:290). I ona, kao i njezina prethodnica Ana Šoretić (kada su u pitanju žene u književnosti gradišćanskih Hrvata), započinje objavom dvojezične zbirke pjesama koja je otisnuta u vlastitoj nakladi u Pragu 1994. pod nazivom *Keine Erinnerungen mehr / Nema uspomena*. U njezinu opusu ističu se objave tekstova „Utiski u Zagrebu“ i „Čežnja u noći“ u *Novome glasu* i antologijski izbor pjesama u antologijama *Ptići i slavuji* i *Gedichte nach 1984*. (Benčić 2000:290). Poeziju joj karakterizira igra riječi, humor koji često i u nekom obliku samokritičnosti upravlja i vlastitim postupcima: „Od pandiljka do petka / je škuro / a u subotu i nedilju se dani / kad dojdem domom (...)“ (Zeichmann 1999:15). U pjesmi „sad je jur pandiljak“ humorno zbraja propuste svakodnevice: „sad je jur pandiljak / a još nimam dosta sna / sad je jur utorak / a ja već nimam volje / sad je jur srijeda / a ja nimam strpljenja / sad je jur četvrtak / a ja još nimam pjesme / sad je jur petak / a ja nimam pinez / sad je jur subota / a ja još nimam tovaruša (...)“ (Zeichmann 1999:16). U svoju poeziju unosi ljubavne motive, čežnju i čekanja: „noga je bezbrižno koracala bliže / hrabro mu se približila / na pol puta se je oko strefilo s okom (...) tako se je lamao led / ufam se / jako se ufam / da će drugi put / lamati dalje“ (Zeichmann 1999:21). Zatim postavlja pitanja o roditeljstvu i samoći („ča misliš“), ali i na humorističan način progovara o muško-ženskim odnosima. Takva je pjesma „Muži, ha muži“: „O, vi šmišnjaki, oholjaki, / vi ruljki i patuljki / tijela tanka kot slamka. / Hajdebahlji i raskahlji, / petešići, fiftilići...“ (Lipković 1983:64). Katkada se taj humor pretvara u satiru ili u kritiku i samokritiku: „moj tovaruš jur čeka (...) pelja me kroz visoku travu / ku bi morala jur čera pokosit / pokaže mi umazane obloke / ki bi se jur davno morali bili očistiti (...) mi smo žajne kriču kitice / mi smo gladni kriču dica / mi smo populjani kriču rubi (...)“ (Zeichmann 1999:30). U dijelu pjesništva apostrofira zavičaj i zavičajne motive. U njezinim pjesmama pulsiraju ritam krajolika, ljudi i običaja – „sad smo gotovi / ljeto je skoro mimo / žito je u pridjeli

/ slama u škadnji / grozje je potrgano“ (Zeichmann 1999:27) – i zadovoljstvo ljudi: „grozje stenje pod prešom / upit ćemo se vinom / svinja cvili pod nožem / rizat ćemo u pečeno // sad smo gotovi / naše je ljeto je skoro mimo / moremo biti s mirom“ (Zeichmann 1999:27). Humornu i svojevrsnu „kerempuhovsku optiku“ na stanje u Gradišću rabi u pjesmi „ultra“: „ultra / mega / cool / riči / mladine / ne samo za vikend / hrvatske nisu / a nisu ni nimške / ali / ultra / mega / cool / s u“ (Zeichmann 1999:33). Premda je na tragu česte kritike njezinih prethodnika o odnarođivanju domaćega svijeta – na to upućuju svi od Meršića Miloradića do Čenara – nisu više u Gradišću toliko važni ni Nemci ni Ugri, koliko novi utjecaji globalnoga na mlade, koje je sada svima cool. Središnja je objava njezine pjesničke zrelosti dvojezična zbirka *Med nebom i paklom / Zwischen Himmel und Hölle* (pjesme o ljubavi) iz 2012. godine. Tema ljubavi, koja prati liriku od samih početaka, u Doroteje Zeichmann je stalna i posebna jer, kako sama veli, ona je motor koji pokreće naše živote. Ljubav je naprosto potrebna od vrtića do smrti te je jedna osobitost koju autorica u svojim zrelim godinama osjeća (a taj osjećaj predaje onda svima). Zaključuje kako nas ljubav prati cijeli život: „Ako mladi mislu, da se stariji ne zaljube ili da već ne moru strastveno ljubiti, onda se varaju...“ (Zeichmann 2012:6). Često dolazimo u situacije tajne ljubavi, nekoga voliš i strastveno se predaješ tomu osjećaju, ali jednostavno nemaš načina da to pokažeš. To ostaje u nama kao tajna: „umjesto toga šaljem ti / tajni poljubac / i ti hvalim / za svu tvoju ljubeznost i dobrotu“ (Zeichmann 2012:14). Često ljubav boli, pa govori i o tom osjećaju (*kako*) ili analizira zaljubljenost: „zaljubljeni je slip / kadakoč i gluh / ali na neki način / nije bez ćuti // ki nikad nije / nesrećno ljubio/neće znat / to čemu govorim“ (Zeichmann 2012:24). Pjesma „sanje“ donosi nadu u ostvarivanje ljubavi i kao da se poigrava intertekstualnim pasažom s početnim stihom „sanjam i ufam se“ prema naslovu zbirke Ane Šoretić (*Sanje i ufanja*). No Dorothea Zeichmann propituje i ljubav prema narodu, domoljubni osjećaj: „i za nje živimo / i smo živili / za one stare / prastare / praoce / ki su sanjali o boljoj budućnosti“ (Zeichmann 2012:44). Vrhunac je ili prava oda neiskazanoj ljubavi pjesma „ča mi hasni“: „ča mi hasni / ako mislim na tebe / a ti to neznaš (...) ništ mi ne hasni / ali ne morem drugačije // mislim na tebe / noć i dan“ (Zeichmann 2012:54). No i ovdje u kratkim stihovima u drugome dijelu zbirke autorica daje oduška humoru, koji često nalazimo u njezinu pjesništvu: „kako ti ide / mila moja draga / bolje nego meni“ (Zeichmann 2012:60). I u proznome iskazu Zeichmann rabi humor, kao u noveli „Teta Bare ili Tajna smrti“, gdje prati lik starice koja ide na svaki pogreb, pa si umišlja da je proniknula u tajnu smrti: „A kad je kogula, ka je bila usmirena na štakore, zabludila i trefila nekoga muža ravno u srce, mislila si je: Kako veselo još tuca moje srce! A kad je muž nje družice umro od raka na pluću, ona s veseljem diboko zdahne i ćuti kako se dižu i spuščaju nje prsi.“ (Zeichmann 1999:42). To zadovoljstvo životom prema onima koji su otišli prelazi u osjećaj iznimnoga zadovoljstva kada je umro onaj koji se malo s njom našalio: „(...) pomisli najzad na jednu situaciju, kada joj je pri pogrebu u susjedskom selu jedan muž prepustio mjesto s riči: No dajte se starici sjesti. A bio je samo 10 ili 15 ljet mlađi od nje. Nekoliko misec po ti njegovu riči umro nenadijano. No, neće ta već tako čega reći ni meni ni bilo kojoj drugoj ženski, misli teta Bare pri sebi.“ (Zeichmann 1999:42). Već teta Bare umišlja da posjeduje nekakvu moć i da je nitko ne može ružno pogledati jer se događalo da je uvijek ubrzo umirao onaj tko bi je uvrijedio ili krivo pogledao. Pita se „Je li viška ili je svemoguću Bog ispu-

nio nje otajne želje?" (Zeichmann 1999:43). No i nju čeka sudbina prolaznosti ili, kako naš puk veli, „svi ćemo“: „Svejedno koliko pogrebov će još moći pohoditi i svejedno je li će konačno otkriti tajnu smrti, posljednji pogreb na kom će diozeti bit će nje vlašći.“ (Zeichmann 1999:43). U noveli „Knez Hohenstein“ koristi se parabolom. U strukturi novele poigrava se nekim žanrovskim stereotipima, pa tekstu daje ton bajkovitosti: „Bio je jednoč knez, imenom Hohenstein.“ (Zeichmann 1999:44). U pripovijedanju se osjeća čvrsta oslonjenost na pojedine žanrovske zakonitosti, i to prvenstveno odnosa poznatih motiva koji se suprotstavljaju u toj književnoj vrsti, dobra i zla, bogatstva i siromaštva, istine i laži. Nakon šoka uzrokovana time što je izgubio sve u ratu knez se Hohenstein zapošljava u ministarstvu, gdje radi kao činovnik, a vjerno ga prati njegov sluga Patak, kao što je otac Patak služio njegova oca. Ima i nešto donkihotovskoga u samoj poruci, a to je traženje smisla i nemogućnosti da se dobiju odgovori na bitna pitanja života. I samo crtanje njihove vanjštine na putovanju u vlaku upućuje na sam par svjetski poznatih pikara: „Suputniki u vlaku su je znatiželjno gledali, jer su predstavljali neobičan par: visok, suh, elegantan gospodin i njegov mali, debeljasti sprohodnik. Ki su bili? Kamo su se vozili?“ (Zeichmann 1999:46). Pitanje je i odnosa prema povijesti Austrije, ali i prema pravednome svijetu. Odgovor na to gdje leži budućnost u svojoj prisposobi daje Patku Hohenstein: „Budućnost je uvijek ležala i dan danas leži u siromaški i podvrženi narodi, u skromni i marljivi ljudi, ki imaju sanje i ufanja i ki si kanu svojom mukom i marljivim djelom ostvarit te sanje.“ (Zeichmann 1999:47). No dalek je put do odgovora i, kako se zaključuje, vodi prema istoku. U noveli „U crikvi“ tematizira strahote, rat i žrtve, apostrofirajući žensku žrtvu Zlatu. I ovdje se poigrava sa žanrom, pa možemo tekst nazvati dramskom novelom. U pripovijesti, odnosno kratkom romanu *Pave na putu domom* tematizira život Hrvata Pave Cvitkovića, koji je dospio u SS postrojbu i na front u Rusiju. Drugi svjetski rat česta je i bolna tema gradišćanskohrvatskih autora – Bintingera, Schreiner, Blazovića. Napose se Leopoldova proza bavi sudbinom Hrvata iz Gradišća u tome ratu, kao u prozi „Ukrajinka“. Leopold je zahvatio i tematiku koja se vezuje za poraće: „Flajko“, „Vazmeni zvoni“ i dr. S druge strane zahvat Doroteje Zeichmann prati i tradiciju svojevrstne zavičajne kronike, kakvu donosi Ignac Horvat u romanu *Iz naše stare gore* ili u Štefanićevu gospodinu ili ćemo pak naći neke protožanrovske poticaje u Karallovim *Crticama iz seoskog žitka*, napose u „Luci i Anki“. Također se i Blazovićeva Čežnja naslanja na oblik obiteljskoga romana odnosno kronike. *Pave na putu domom* počinje kronikom obitelji Cvitković. U uvodnim se poglavljima govori o propasti nekada bogate i plemenitaške loze, koja je u jednome trenutku osiromašila i raselila se diljem kraja. S druge strane roman kao središnju temu pripovijedanja (uz brojne sadržaje o načinu života u Gradišću od Prvog svjetskog rata) prati i rođenje Pave kao sedmoga djeteta. I prije negoli je novorođeni Pave naučio hodati otac mu je morao u rat. Može se označiti i kao roman lika jer slijedi Pavino odrastanje u siromašnoj kući Cvitkovića, koju su pratile razne nedaće, najprije otac koji se vratio iz rata (samo je šutio i rijetko kada pričao o svome ratnom putu i djetinjstvu). Brat Jive, koji je sa svega 16 godina morao raditi, poginuo je jedne nedjelje jer ga je zatrpao pijesak koji je skupljao za nadnicu. Teško siromaštvo i majčina muka da im priskrbi makar koricu kruha pratili su Pavino odrastanje. Preživljavali su tako što bi im netko dao crvljivu jabuku ili bi se najeli murvi ili pak našli nešto što bi pojeli. Siromaštvo nije promijenila ni usrdna molitva na koju je Pavinu majku uputio

farnik/župnik. Djeca su molila za blagostanje, ali su ih svi ostavili, pa i Božja pomoć. Vrijeme romana brzo se premješta u Pavinu mladost, gdje Pave kao cilj svoga života postavlja bijeg od siromaštva vjerujući u svoj stav: „Sve ča je ćutio je bilo, da je nekako srićan, da ima još cijeli žitak pred sobom i da kade tade u svitu za njega leži njegov dio. On je samo morao pojti po njega.“ (Zeichmann 1999:68). Novo je razdoblje u životu Pave odlazak u austrijsku vojsku, gdje ga konačno prihvaćaju kao istoga, sebi ravna. Kronika povijesnih mijena mijenja i Pavin život. Najprije se kao odjek zbivanja u susjednoj Njemačkoj pripovijeda o Austrijancu koji vodi Njemačku, a onda sav taj europski totalitarni usud dolazi i u njegovu zemlju. Samo su rijetki osuđivali te promjene. Premda su on i brat bili članovi „Socijalističke partije, ka je pravoda u medjuvrimentu bila prepovidana“ (Zeichmann 1999:71), nakon promjena odlučili su se prijaviti za SS i otišli su na regrutaciju u Željezno. Franc je bio težak, a Pavu su primili u SS. Slijedi Pavina obuka u Weimaru. Shvaća gdje je došao i svu strahotu koju je nacionalsocijalizam ostvario u ondašnjoj Njemačkoj. No povratka na staro nema. Slijedeći konformističko načelo, nosi ga voda. Doznaje za strašne progone Židova u Njemačkoj, a on poznaje samo jednog Židova, onoga iz sela, trgovca koji mu nije bio baš simpatičan, ali mu ne želi smrt (Zeichmann 1999:75). No taj ga njegov konformizam dovodi i do Buchenwalda, koncentracijskoga logora u kojem postaje stražar. Postavlja si pitanje zašto su tamo doveli ljude (ulovljenike) jer su jedni krivi što su Židovi, drugi zato što su homoseksualci, treći jer su politički neistomišljenici i njihova je pripadnost označena na odjeći crvenom bojom. Razmišljao je Pave da bi i on dospio među crvene jer je i sam bio pripadnik socijalističke partije. Premda je dospio na strašno mjesto neslobode, on sve to odbacuje i „[u] carstvu neslobode bile su ove njegove misli slobodne, ali samo zbog toga što nigdo nije doznao ili samo tako dugo dok je nijedan nije zvidio“ (Zeichmann 1999:81). Nakon te dužnosti Pavu rat dovodi u Biaritz jer dopijeva u motoriziranu (u međuvremenu je postao vozač) diviziju „SS panzer“ koja ratuje u novome ratu na zapadu, u Francuskoj. Tamo Pave razmišlja i ne slaže se s ratom: „Ča imamo ovde za jiskat? Ovo nij' branjenje naše domovine, naprotiv, mi smo okupirali domovinu drugih. Ovde isto živu dobri ljudi, ki bi rado mirno išli po svoji puti, obdjelivali polja i vinograde i djelali u fabrika i trgovina. Zač je mi ovde bludimo? Mislio je i na svoju obitelj u Gradišću.“ (Zeichmann 1999:83). Konačno, kao vojnik poslan je na istok u novome Hitlerovu pohodu na Rusiju. Tamo Pavi dolaze nova iskušenja zbog njegove uloge u ratu protiv Rusije, odnosno Hitlerova ratovanja protiv cijeloga svijeta. Kad god može, pomaže, pa i ruskomu seljaku kad mu dojava da skloni kravu da mu je vojska ne odvede. Daje i primjer nečovječnosti prema Hitlerovim zakonima i pogledu na Germane kao nadmoćne nad ostalim rasama, napose Slavenima u primjeru Hansa Sommera. Hans Sommer je zaluđen tom politikom i svoje vojnike tjera da rade zvjerstva. Tekst prati i propast Hitlerova rata protiv svih i konačno poraz, Pavino zarobljavanje u Berlinu te njegovo zarobljeništvo u Ivanovu nadomak Moskve. Prvi dio završava Pavinim povratkom iz dvije i pol godine duga zatočeništva u logoru u Sibiru. Drugi dio nastavlja pratiti Pavin život u poraću, u podizanju doma i obitelji. Ovdje se želi predstaviti austrijska obnova i položaj običnoga čovjeka u vremenima kada je nakon svjetske katastrofe trebalo izgrađivati društvo. U toj novoj slici nalazi se i Pave: „Za veliko djelo se je tribalo i kupac ljudi, siromaški djelačev ki su za odredjenu plaću bili pripralni na najteže i najopasnije djelo. A u tom velikom gradjenju mali

Pave, ki je s tovaruši pljuvao krv kad su vrtali u skalinu i disali ili žrkali prah.“ (Zeichmann 1999:125). Njegov rad za boljitak doma i obitelji značio je rastanak i odvojeni život. To njegovo nadničarenje na velikim gradnjama (hidroelektrana u Kaprunu) uskratilo mu je obitelj jer je s njom komunicirao pismima, a rijetko je dolazio doma. Tako je prolazio život, koji je postojao jedino u mislima izrečenim u pismima. Ono što ga kao vodilja čuva da se zadrži u takvome življenju jest misao „Da daci jednoč bolje ide. Da budu jednoč bolje imali nego mi. To je bila deviza pokoljenj (...)“ (Zeichmann 1999:131). Autorica ponegdje upotrebljava i dinamičniji oblik naracije, umetanje asocijacija i *flashbacka*, kao u primjeru Marice, koju u crkvi nešto vraća u mladost i na vjenčanje. Funkcionalno prekida pripovijedni tijek ritmom umetanja različitih vremenskih razdoblja iz života obitelji, kao u prizorima s malom Danicom i njezinim odrastanjem. Tako se doznaje da je s odrastanjem male Danice, odnosno najmlađe generacije djece onih koji su bili zreli u poraću život bio bolji: „Bila je to prva kupaonica ku su ikada u Ščrbinovom stanu imali. Samo nekoliko ljet prije upeljao se je vodu u malo hrvatsko selo nedaleko od granice. Do tog časa su vodu vadili iz zdenca koga su u dvoru iskopali kad su počeli graditi stan. A još prije toga su nosili vodu za ljude i blago iz zdenca zdola na ulici, kih 150 metrov od stana (...)“ (Zeichmann 1999:142). Premda je drugi dio teksta narativno bogatiji (donosi živo pripovjedno tkivo upletanjem, između ostalih, i Pavinih *flashbackova*), ipak je kao autorica ostala vjerna tradicionalističkomu konceptu proze koji je prisutan od Karalla preko Ignaca Horvata, Leopolda, Blazovića i Čenara. Njezino pripovijedanje osvrće se i na položaj Hrvata u Austriji, odnosno na traume manjinskoga naroda iz sedamdesetih godina. Pritom umeće izjavu Pavina kolege s posla: „Ja sam zato, svi Hrvati doli u Hrvatsku. Ki kani biti Hrvat, doli va Hrvatsku. Mi smo ovde Nimci. U Austriji se nimški govori.“ (Zeichmann 1999:146). Iako se Doroteja Zeichmann osvrnula u svome djelu na mnoge probleme maloga čovjeka u vrtlogu vremena i promjena od Prvoga svjetskog rata do naših dana, gradeći na životnoj borbi karakter Pave, s obzirom na građu za roman, tekst se mogao ostvariti u većem obimu. No i ovim sadržajem i oblikom dala je zanimljivo štivo o jednoj generaciji gradišćanskih Hrvata koja je ostvarila svoj mukotrpan životni put u dvadesetome stoljeću lomeći teški kruh promjena, začinjen svjetskim ratovima, obnovom i konačno ostvarenim boljim životom u miru i boljim uvjetima života manjinskoga, hrvatskoga naroda u Austriji. Ovaj tekst obiteljske kronike nastavlja tradiciju njezinih prethodnika, no s većim vremenskim i prostornim obuhvatom, za razliku od Leopoldovih i Blazovićevih tekstova, naslanjajući se na šire zahvate Ignaca Horvata koje je dao u nekim tekstovima koje smo već naveli. Poruka je jasna, ljudi nisu mogli sami trasirati životni put nego su društvene i svjetske prilike oblikovale život ljudi, kao da autorica sugerira da je upravo taj faktor upravljao ljudima. No unatoč tome čovječja snaga da ne bude samo statist i ciljevi za boljim životom prošli su i nadišli sve nedaće i prepreke koje su u im bile na tome putu. Kao da se htjelo u liku Pave pokazati junaka – isto kao u bajkama – koji prelazi velike socijalne razlike, tako da je onaj Nesretni Pave na kraju života Sretni Pave. Gotovo da nešto mitskoga ima u njegovu preživljavanju i opstanku od rata, zarobljavanja, hladnoće i životnog puta koji je označen neprestanim radom i odvojenošću od obitelji. Mudro poručuje kad mu se rodio unuk: „Samo da ne bude mario u boj! Je bila njegova prva misao.“ (Zeichmann 1999:148). Smrću Pave otišlo je i sve ono breme koje je „mali“ čovjek morao

nositi na leđima, odnosno sve što je morao trpjeti kroz vrijeme. U grob je položen samo s onim što mu je pružalo zadovoljstvo, a ono što ga je mučilo ukućani ne polažu u grob: „A na drugoj strani nimški križ sa švastikom i brojem 1939. (...) Ne, ov kipić neće dojt ocu u grob, – striljilo je Danici kroz glavu. – Ča nikada neće biti ovomu konac, nikada neće imati mira, još i u smrti ne? Tako da nigdor nije vidio stavila je ov kipić u žep. Svi ostali došli su u vrićicu da se mrtvacu položu u škrinju.“ (Zeichmann 1999:162). Na tragu *Pave na putu domov* i autoričina je dvojezična knjiga kratkih proza *Želja / Der Wunsch* iz 2013., u kojoj također donosi sudbine ljudi i obitelji svojega zavičaja. Vrlo kritički se osvrće na događaje i pojave, pa u kratkoj prozi „Kako sam naučio vragovati“ govori o rasuću obitelji jer je otac otišao, a kao epilog navodi utapanje aktera u alkoholu. Kako smo naveli, tako je izrečena česta kritka društva u gradišćanskohrvatskih književnika od Karallove „Spomeni se da svetke svetiš“. Alkohol je put prema propasti: „Brat se je oženio u drugo selo, a ja sam ostao sam i sam se već držao floše neg žen. (...) Vidim kako sada kokoše, svinje, vile, lopate, i plug jedan za drugim marširaju van iz stana. A i lapat je sve manje. Kamo će ovo peljati? Toga ne znam. Vjerovatno tamo da već ničesa neće biti u stanu. A onda će me vrag zeti.“ (Zeichmann 2013:9). Ponešto je drugačije intonacije kratki tekst koji je dramatizirana novela dijaloga Franza Kafke i Boga, „Želja“, gdje Bog Franza Kafku stavlja u iskušenje različitim uvjetima povratka na zemlju. Kafka na to pristaje, pa i na uvjet da se vrati u život kao žena: „Bog: Moj posljednji i najteži uvjet, koga ti stavljam je, da se vrneš na zemlju kot žena. Hoću da vidiš svit iz sasvim druge perspektive. Ti još nimaš pojma, kako ćedu ti se najjednostavnije stvari činiti drugačije. (...) F. K. spustio je glavu na prsi, pri čem je još nekoliko puta klimnuo. Pripravan sam, rekao je tiho, skoro bezglasno.“ (Zeichmann 2013:39). Jedinstvena je objava u njezinu književnom opusu knjiga *AB – DZ Dopisivanje Augustina Blazovića s Dorotejom Zeichmann 1992. – 2004.*, za koju Benčić ističe da je „po prvi put, da se i tiskano pojavi dopisivanje med dvimi književniki, verzirani u pisanju u pravoj privrgnutosti i simpatijom jedna prema drugom“ (Benčić 2014:2). Korespondencija između značajnih aktera suvremene gradišćanskohrvatske književne riječi osvjedodčuje intenzivnu književnu razmjenu i povjerenje obiju adresa. Otkrivaju se mnoge životne i književne aktivnosti koje su stvarale i katkada sustvarale pojedine pasáže suvremene gradišćanskohrvatske književnosti. Često je korespondenciji prilagano i recentno pisanje, napose Augustina Blazovića, koji je uz svoje nove pjesme slao i tekstove na njemačkome jeziku (npr. Wilhelma Buscha). U posljednjem pismu Augustinu Blazoviću, koje je datirano na dan njegove smrti 10. svibnja 2004., Doroteja Zeichmann zaključuje mislima o narodnome opstanku kojemu svaki pojedinac mora pripomoći, kao svojevrsno obećanje vlastita držanja toga puta: „Na kraju ovog pisma hoću napomenuti, ča ste većkrat naglasili: da narod i u njem i kroza njega jezik more samo onda opstati, ako živi, ako se razvija dalje. Mi moramo biti živa zajednica, narodni korpus od koga svaki pojedini – a čim manji je narod, tim važniji je svaki pojedini – mora doprinesti svoj dio k daljnjem opstanku, bilo tim da odgoji dicitu i dalje da svoj materinski jezik, da uči, piše ili čita na tom jeziku i.t.d.“ (Zeichmann 2014:135).

Doroteja Zeichmann je u svome pjesničkom opusu ostvarila nove tonove unoseći u suvremenu gradišćanskohrvatsku književnost zaigranost, humor i satiru, ne ustručavajući se pritom uputiti kritiku mladima, pa i usmjeriti je prema sebi. S druge se stra-

ne nastavlja i na teme svojih prethodnika u domoljubno-refleksivnoj lirici i pjesništvu u kojem tematizira svoj zavičaj, što se manifestira i u prozi, u kojoj poput Blazovića i Leopolda ostvaruje krokije iz života zavičaja, ali s težnjom za većim povijesnim zahvatima koje je ostvarila u tekstu *Pave na putu domom*.

Timea Horvat (1967.)

Pišući o problematici manjinske književnosti u Mađarskoj, Stjepan Blažetin napominje kako je presudna za funkcioniranje „kakvog-takvog“ književnog života „stalna izdavačka djelatnost, distribucija knjiga, književni časopisi, književna kritika, manje-više izgrađena čitateljska publika“ (Blažetin 2010:239). Hrvatska manjina u Mađarskoj, stvarajući svoj kulturni prostor (napose intenzivirajući izdavaštvo), nakon demokratskih promjena i uspostavom hrvatske države otvara „nove mogućnosti, koje Hrvati u Mađarskoj pokušavaju iskoristiti. Među takve pokušaje svakako valja ubrojiti i utemeljenje časopisa *Riječ*“ (Blažetin 2010:238–239). Kako ističe Blažetin, upravo u to vrijeme „pojavi se nekoliko novih autora, od kojih su neki već došli do svojih prvih pjesničkih zbirki. Riječ je, prije svih, o Timei Horvat i njezinoj zbirci pjesama *Ako nisi tu* (1999.) te o Katarini Gubrinski-Takač koja je pod naslovom *Dragljubi i krizanteme* (2000.) objelodanila prvu zbirku haiku pjesama Hrvata u Mađarskoj.“ (Blažetin 2010:239). Upravo na činjenicu njezine suradnje u časopisima i kalendarima upućuje i Nikola Benčić: „Objavljuje u ‚Hrvatskome glasniku‘, ‚Hrvatskom kalendaru‘, časopisima *R(i)(j)(e)č* i *Novom glasu* u Beču.“ (Benčić 2010:294). Njezino je pjesništvo uglavnom pisano na hrvatskome književnom jeziku, dok je u „lirskim crticama osobito zamjetan ponešto snažniji utjecaj dijalektalnih značajki govora njezina Petrova Sela, ali u kombinaciji s gradišćansko-hrvatskim književnim idiomom“ (Vulić 2015:303). Svoj je prvijenac, *Ako nisi tu*, objelodanila u izdanju Panonskoga instituta iz Pinkovca 1999. godine. Ispovijed je to i ljubavni kanconijer u kojem izražava svoje strepnje i ljubav upućenu izabraniku od kojega katkada ne dobiva odgovor. Na slojevitost odnosa koji propitkuje i otkriva lirski subjekt upućuje i Blažetin: „Radi se prije svega o ljubavi prema Njemu, koja je u mnogim pjesmama vrlo jasno, transparentno izražena. Time pridonosi i nerijetka uporaba zamjeničkih parova ja-ti ili ja-on. U tim stihovima ništa drugo i nije važno već odnos između lirskoga ja i Njega (...) Kroz brojne stihove pratimo upravo mijene tog odnosa od stidljivih priznanja i plamteće ljubavi do prvih sumnji i propitkivanja, ali i do očajničkih krikova kojima se želi zaštititi pravo na ljubav i onda kad ona nije uzvraćena.“ (Blažetin 1999:86-87). Ukratko, riječ je o ispovijedi koja je nastajala od kraja osamdesetih pa do izdanja knjige 1999., što se može iščitati iz datiranja pojedinih pjesama: „Daljina“, 1989.; „Ne pamtim“, 1992.; „Tvoje želje“, 1993.; „Cilj“, 1994.; „Virostovanje“, 1995.; „Neka im reći“, 1997. i „Nepovrat“, 1998. Među pjesmama u zbirci koja je napisana hrvatskim književnim jezikom nekoliko ih je na dijalektu: „Virostovanje“, „Neka im reći“, donekle i pjesma „Basta“.

Njezina je ljubavna lirika osobna, intimna i svoj niz započinje osjećajem strepnje zbog gubitka: „Odlaziš. Bez nade čekam znani korak.“ (Horvat 1999:9). U pjesmi „Umjesto tebe“ lirski subjekt u svakome znaku osjeća dozivanje uspomene i ljubavi, pa i

ona pahuljica koja se zaustavila na prozoru neki je znak ljubavi. Kao da doziva one zazine zaručnice i zaručnika iz biblijske „Pjesme nad pjesmama“ obraća se svojem zaručniku: „Više si puta dopustio / da te zovem, / da te želim, / da te grlim. / Ali nikad nisi rekao / da me čekaš, / da mene čekaš!“ (Horvat 1999:10). Čezne za odabranikom koji iskazuje znakove ljubavi, a Zaručnica je „patila svako slovo“ s nadom da će joj prići. Ali kao znak njegova postojanja i nježnosti samo su tihe pahuljice milovale prozor. Njezin je stih jednostavan, izravan i derivat njezina subjektivnoga osjećaja života i ljubavi kakav može izreći samo mlada osoba. Bez uvijanja, jasno, istinito, glasno i bolno, kakvi i jesu osjećaji vezani za sudbinske mladenačke ljubavi: „Hoću tebe posjedovati, / hoću misli tvoje znati / i obraz tvoj gledati, / sve do smrti suđene.“ (Horvat 1999:11). Isti osjećaj iskazuje i u stihovima pjesme „Tvoja“: „I do konca bih htjela / da sam tvoja, tvoja...“ (Horvat 1999:12). I Timea Horvat poput svojih prethodnika Blazovića, Matilde Bölcs i dr. putuje sad na krilima ljubavi u svoju pradomovinu, na svoj Jadran, pa otkriva šibenske vedute ispunjene nostalgijom i sjećanjem: „Na omamljenim / valovima Jadrana / u mirisu / svakog cvijeta / u izgubljenim / trenucima / nađi me / kod drevnih / zidina / našega / grada / Šibenika.“ (Horvat 1999:18–19). Mediteran, zvonici (kapanili), cvrčci, bura – sve su to znakovi stare domovine, pa u pjesmi „Rapska tajna“ daje žive dojmove otočnoga života nastavljajući se na slike putovanja svojih prethodnika. Anaforom koju rabi u pjesmi upućuje na rapski život i osjećaj toga prostora koji je oduševljava svojim postojanjem i svojim specifičnim životom, a otočna zbilja čini je sretnom jer je tu i Zaručnik: „Kad pristanište preuzima ritam koraka / Kad cvrčci odsviraju koncert umirenja / Kad bura vodi basprim na valovima Jadrana (...)“ (Horvat 1999:53). Otok je pun tajni koje istražuju, prozori su otvoreni i kao da dozivaju putnike – podneblje koje oduševljava i privlači svojom snagom, postojanošću i ljepotom trajanja. Kao da su vezani zemlja i nebo. Svakidašnje nalazi odraza u vječnosti: „Kad se prozori otvaraju putujućim dušama / Kad bijeli kameniti čuvari okružuju / baršunastu beskrajnost / Kad se smijeh digne nakon zemaljskog / druženja među oblake (...)“ (Horvat 1999:53). Zbirka evocira i naglašava pojedine faze ljubavi kojoj se lirski subjekt predaje do rastanka (pjesme „Ako nisi tu“, „Ti“, „Tvoje disanje“ i dr.).

Timea Horvat jedna je od prvih ljubavnih pjesnika/pjesnikinja u Gradišću, što je u neku ruku izdvaja od uobičajenih tema vezanih za očuvanje narodne zajednice i poezije koja je tematski zacrtana u prvih pjesnika u Gradišću na početku dvadesetoga stoljeća, od Miloradića, preko pjesnika između dvaju svjetskih ratova do onih koji nastavljaju njegovo iskustvo od pedesetih godina do danas. Kad Blažetin piše o toj osobitosti njezina pjesništva i uspoređuje je s pjesništvom Šinkovića, Škrapića i Matilde Bölcs (svi pišu mjesnim govorima), ističe da „u spomenutih autora jedva ćemo naći ljubavnu poeziju, a pogotovo onu vrstu intimne lirike s izričito naglašenim ispovjednim tonovima koju njeguje Timea Horvat. Prije bismo mogli zaključiti da njezina poezija korespondira s onom vrstom pjesništva koju su 70-ih godina njegovali Katica Sendrei i Anica Kutvelđi ili nešto kasnije Angela Šokac, Jolanka Tišler a dijelom i Ladislav Gujaš te pisac ovoga teksta.“ (Blažetin 1999:86). Ona se javlja intimnom, osobnom poezijom srca i vezom s hrvatskim standardom. Tek u nekoliko pjesama koristi se svojim izvornim dijalektom, jezikom svojih otaca. U pjesmi „Virostovanje“ nastavlja prebirati po svojoj duši i osjećajima, ali na dijalektu: „Nad mrtvimi nakinčenimi kameni teške tajne

/ samo ja virostujem u škuroj daljini (...) Po danu grčevito zduram u sanjariji, / dokle na štiga škurine samo ja virostujem / A s manom neće jur nigdor.“ (Horvat 1999:50). Blažetin pronalazi u toj pjesmi ključ kojim se „mijenja optika lirskoga ja ono više ne govori isključivo o sebi i odnosu prema drugom, već govori o neizmjernej samoći u svijetu koji je potpuno otuđen“ (Blažetin 1999:86). U pjesmi „Neka im reći“ oplakuje neizmjerni gubitak koji joj potpuno mijenja život: „Neka im reći da sam se / kamogod otpravila / kisela tišina je zvonila / po prašni puti.“ (Horvat 1999:54). U toj duhovnoj pustinji nije našla potpore ni utjehe: „Neka im reći da nisam / imala jur nikogar / ki bi me tišio.“ (Horvat 1999:54).

Osobito je značajna objava *Petroviskog pera* iz 2010. u izdanju Panonskoga instituta iz Pinkovca. U njoj se daje presjek publicističkoga stvaranja Timee Horvat, koje je ujedno i svjedočanstvo kulture i povijesti, kako Hrvata u Ugarskoj tako i cijeloga hrvatskog prostora, osobito u doba rata u Hrvatskoj. U nekim pak tekstovima referira i o sudbini ljudi s prostora bivše Jugoslavije, npr. o sudbini izbjeglih Kosovara u doba rata na Kosovu. Njezino je pero oštro i pravedno, ne ustručava se reagirati na nepravdu: „Glasnogovornik s Kosova tjesno uz rešetke dotira dicu za volju fotografiranja. Človik mirnim srcem i hladnokrvno ne more ostaviti ove male žrtve daleke, odcipljene provincije.“ (Horvat 2010:76). Posebno je to slučaj kada je riječ o neljudskim uvjetima pod kojima žive prognanici: „Po dvisto ljudi živi na jednom katu, u jednoj sobi 20 do 25 osobov. Žene, dica, familije, i neoženjeni, stranci, i zemljaki, črni i bijeli.“ (Horvat 2010:75). Najviše je boli što nitko ne čuje muke i jauke i potrebe prognanih: „Dokle stranijski ljudi slomljenih kril produciraju pobune, probijaju se iz čuvanih prenočišćev, štrajkaju, gladuju i uznemiravaju se protiv trenutačne bezizlazne i žuke sudbine, donidob različite komisije ljudskih prav jedva čujno i slabokrvno protestiraju.“ (Horvat 2010:74). Riječ je o izboru njezinih novinarskih tekstova objavljenih u *Hrvatskome glasniku* i *Hrvatskome kalendaru* i, kako ističe Mirko Berlaković u predgovoru, ovom objavom „zadobit će čitalac jedinstven pogled u najnoviju, žalibože, bolnu povijest hrvatskoga naroda odnosno samo jednog dijela, naime gradišćanskih Hrvatov u Ugarskoj“ (Berlaković 2010:3). Knjiga je podijeljena u tri poglavlja: 1. „Gradišćanski Hrvati u Ugarskoj“; 2. „Mi svi“ i 3. „Eduardo“. Tekstovi nisu kronološki poredani. Znakovito je da knjiga započinje relativno novijim tekstom, koji za opstanak gradišćanskih Hrvata ima snažnu poruku: „Jezik je duša naroda“. U tom se tekstu autorica osvrće na težak položaj hrvatskoga jezika u društvu u kojem se gube govornici gradišćanskohrvatskoga jezika u Mađarskoj: „Mi na ovom jeziku molimo, učimo svoju dicu, lučimo se u zadnjoj uri, a jezik kot duša naroda – nigdor to ne će negirati – umira.“ (Horvat 2010:4). Smatra da je pitanje narodnoga opstanka usko povezano s pitanjem opstanka jezika te poziva odgovorne da svojim djelovanjem utječu na to: „Ako se zabi, ako se zanemari, ako se briše seoski idiom, gradišćanski govor, što će od nas ostati? Od česa ćemo mi ili naši nukići biti Gradišćanci? Dobro bi bilo i na ovom se malo diblje študirati takozvanim peljačem ki muču, umjesto toga da bi se zdignuli glas i bi jasno zahtijevali naše pravo do riči, slova i jezika, sve dokle ti uskogrudni Hrvati konačno ne kapiraju da pod ugarskim nebom nisu svi skloni zničenju.“ (Horvat 2010:4). U nizu članaka portretira nositelje hrvatske kulture u Mađarskoj (Gradišću) – slikara Lajoša Brigovića („U sjeni Brigovićeveoga slikarstva“), svećenika i pjesnika Antona Slavića („Intervju s Antonom

Slavićem, autorom zbirke *Plajgorski zvoni*“), zatim Nikolu Benčića („Intervju s akademikom dr. Nikolom Benčićem prilikom otkrivene poezije Antona Slavića“), Pavla Horvata („Vazmena poruka dušobrižnika Pavla Horvatha“), Štefana Dumovića („Štefan Dumović 25 ljet dušobrižnik Hrvatskoga Židana“), Mihovila Nakovića („Nakovićevi slijedi u Koljnofu“), Ivana Šnellerera („Intervju sa zlatomisnikom Ivanom Šnellerom“), Jakova Šmita („Židanski drvorizac Jakov Šmit“), Jakoba Kumanovića („Židanski slikar iz hobija“), Ferenc Taschnera („Razgovor s Ferencom Taschnerom“) i dr. No zanimljiv je njezin niz koji donosi i uspjehe i životne putove „malih ljudi“. Stoga crta život Antuna Pajrića, dugogodišnjega brijača (frizera) iz Kolodvorske ulice u Koljnofu („Život vjeran meštiji“), ili životnu sudbinu Silvestra Škrapića, koji je revolucionarne 1956. napustio komunističku Mađarsku u potrazi za boljim životom i nakon logora u Austriji iselio u Ameriku, gdje je uvijek čeznuo za svojim Petrovim Selom i zavičajem. Piše i slovo o proslavi Ane Gerenčer i Ferdinanda Horvata („Dijamantni jubilej hištva Ane Gerenčer i Ferdinanda Horvata u Nardi“) i dr. U tom mozaiku daje sliku zbivanja, osluškuje bilo naroda kroz osobe koje su dale značajan prinos hrvatskoj kulturi u Gradišću ili kroz portrete pojedinaca iz naroda gradi sliku života u mađarskome dijelu Gradišća. Drugi dio knjige („Mi svi“) započinje reportažom o Laszlu Erdődyu, jednom od potomaka velike mađarske grofovske loze, o sudbini izgnanika koji je kao i mnogi mađarski građani napustio domovinu nakon gušenja revolucije u prosincu 1956. i preko Austrije dospio u München. Veći dio poglavlja donosi ratne teme iz područja bivše Jugoslavije, napose Bosne. U putopisnome osvrtu „Bosna kani živiti i zabit“ izvještava o stanju u zapadnoj Bosni i posljedicama rata u Velikoj Kladuši i Bosanskoj Krupi. Niz je tekstova posvetila Marku Perkoviću Thompsonu i raspravi o njegovu koncertu i polemikama oko gostovanja u Mađarskoj. Na njezin tekst u kojem se zalaže za nastup hrvatskoga pjevača („Thomsonstop!“) reagirao je Hrvatski akademski klub („Otvoreno pismo Hrvatskog akademskog kluba na glavno uredništvo Hrvatskoga glasnika“) te je to donijelo i polemički odgovor Timee Horvat („Refleksije na otvoreno pismo Hrvatskog akademskog kluba“) u kojem ona brani svoje izrečene stavove. Konačno, u niz je uvršten i Thompsonov intervju nakon njegova nastupa u Sambotelu u prosincu 2008. godine. U knjizi je izdvojila i intervju s gostovanja drugih hrvatskih glazbenika u Mađarskoj („Petrovski intervju s frontmenom Barunov“), s Danijelom Martinović, Stankom Šarićem (*frontmenom Najboljih hrvatskih tamburaša*) i dr. Iz svojih brojnih osvrtu na rat u Hrvatskoj izdvaja tekst „Sedamnaest ljet poslije pada (Trnjem korunjen grad herojev: Vukovar)“. Posebno poglavlje knjige posvetila je uspomeni na Eduarda Rózsa Floresa: „Bio je takov, sve što mu je došlo napamet, veljek je i bilježio. Volio je kratke i mudre rečenice, volio je riči španjolske, ugarske, engleske, talijanske i hrvatske. Ali za pjesmu samo dvi, one španjolske, dobivene od matere, a druge ugarske od ćaće. Mnogo je više znao dati svim, mnogo više, nego što je on sam mislio.“ (Horvat 2012:158). Središnji dio njezina bavljenja životom i djelom Eduarda Rózse Floresa jesu tri opširna intervjuja („U sredini mete – Eduardo Rózsa Flores“ /I., II., i III. dio/) objavljena u *Hrvatskom glasniku* 30. listopada, 6. studenoga i 13. studenoga 1997. Pišući o životu Eduarda Rózse Floresa ističe da je „sin španjolske majke i ugarskoga oca – stigavši kao novinar lista La Vanguardia i izjavitelj BBC World Servicea u Hrvatskoj 1991., – po tri mjeseci boravka dobrovoljno je stao u Hrvatsku narodnu gardu. Zatim kot komandant Internacionalne brigade sa suborci iz 22 razliĉnih zemalj borio se za

Osijek, Vukovar, Laslovo... Tri put je bio ranjen, dobio je hrvatsko državljanstvo i demobiliziran iz Hrvatske vojske kot pukovnik.“ (Horvat 2010:100). Njegovo djelovanje prati u više prigoda u *Hrvatskome glasniku*: „Laslovo prik boja“, „Završena dobrovoljna akcija mladih Gradišćancev“, „Promocija ratnih pjesam Eduarda R. Floresa Húség/Vjernost/Lealtad“, „Nova pjesnička zbirka Eduarda R. Floresa“, „Chico iz Bolivije u hrvatski boj“, „U glavnoj ulozi – Eduardo R. Flores“ i oproštaj s Eduardom „Zbogom, Chico!“ nakon njegove smrti u Boliviji. I nakon ove objave u kojoj dominiraju tekstovi koji su posvećeni očuvanju hrvatskoga identiteta čvrsto stoji na istome putu. Tako je i svojim Petrovišćanima posvetila svoju književnu i kritičarsku snagu, pa je napisala dojmljiv predgovor knjige Lajoša Škrapića *Po dugoj cesti*: „Što smo mi zapravo Petrovišćani i ov mali, stoljeća dugo rastrgani, rašćani gradišćanskohrvatski narod dobili od Škrapićeve poezije? (...) U prvom redu ljubiti, onda stvarati, prikdati, zidati, služiti, poštovati. Ljubiti Boga i domovinu, dom i najbližnje stvarati za ljude nesebično, kako autor piše, „poslat u službu srce i dušu. Prikdati mladom pokoljenju božji dar, materinsku rič, radost, svu lipotu ovoga mudro-čarobnoga, vragutnoga grišnog svita.“ (Horvat 2016:5).

Njezin je publicistički opus posve određen borbom za očuvanje hrvatskoga identiteta u zapadnoj Ugarskoj, u dijelu Gradišća koji je ostao u Mađarskoj i na svoj način nastavlja Miloradićevu baštinu. Kao jedan od pregaoca s jasnim hrvatskim, narodnim osjećajem svojim je novinarskim prikazima ukazala na bitne kulturne događaje, osobe i procese, mijene i probleme Hrvata u tome prostoru. Ukazujući na male i velike, proniknula je u sve slojeve javnoga života, zaokruživši svoj novinarski rad i interesom za ostale („Mi svi“, citirajući naslov Čenarove zbirke pjesama) i napose se brinući o sudbini hrvatskoga naroda u staroj domovini u doba rata. Posebno je poglavlje njezina književnoga opusa ratnik i pjesnik Edaurdo Rózsa Flores, koji svojim životom zaokuplja njezino angažirano novinarsko pero, a dio svojega odnosa prema njemu iskazala je intimnom ispovijedi u zbirci *Ako nisi tu*, koja u ugarskome dijelu Gradišća otvara posebno poglavlje ljubavne lirike i koja u tome prostoru, kao i u prostoru cijeloga Gradišća, od samih početaka čeka svoje autore.

Petar Tažky (1968.)

Književnik Petar Tažky iz obitelji je koja je slovačko-hrvatskoga podrijetla, a kako se navodi usto, nije Novoselac: „Premda mu je otac ugledni slovački književnik i političar Ladislav Tažky, Petar se smatra i Hrvatom jer je po majci iz Lamoča“ (Vulić 2015:316). U književnost gradišćanskih Hrvata ušao je objavom crtice „Pripetenje“ 1992. u *Novome glasu* Hrvatskoga akademskog kluba u Beču, i to formom kratke priče koju nasljeđuje od svojih prethodnika. Ta se forma u dugome nizu godina oblikovala prateći zahtjeve kalendarskoga proznog teksta, a napose se takva praksa realizira nakon Drugoga svjetskog rata u kalendaru *Gradišće* i u *Našem tajedniku*. U tom ključu valja interpretirati i Tažkyjev prvijenac, koji je krajnje ekonomičan, čak reduciran u dinamici događaja. Sve je svedeno isključivo na dijalog, odnosno na tuženje glavnoga junaka koji govori o neskladu u selu i propasti žita zbog viših interesa. Konačno, u nekoliko je rečenica danim primjerom sve rečeno o režimu koji je do pada željezne zavjese funkcionirao

zaklinjući se u devizu „sve za narod“, premda je narod, posebno selo, najviše ispaštao. Sve je moglo ići prema dogovoru između seljaka i poduzeća, ali je išlo u drugome smjeru (prema interesu jedne strane koja je u vrijeme zrenja žita uništila dio ljetine jer je trebalo stupove dalekovoda što prije postaviti u žitno polje), što se doznaje iz lamentacije glavnoga, neimenovanoga junaka/pripovjedača: „To me jada, mer ja ne morem živiti prez kruha i vi takaj ne i oni zidari isto sigurno ne moru. I ja imam dice i oni imaju dice. Ki ima pravo gaziti po kruhu? Ki? U ime stupa električnog voda, u ime ceste, u ime poduzeća? U čije ime imamo pravo gaziti po kruhu?“ (Tažky 2004:59). U njegovu proznom opusu još je jedna novela uklopljena u tradiciju gradišćanskohrvatske proze. Riječ je o noveli „Odziv dušnog dana“, koja tematizira vrijeme u revolucionarnoj 1848. i u neku se ruku nastavlja baviti temama Horvatovih i Blaževićevih povijesnih novela. U Horvata ćemo naći osvrte na povijesnu tematiku – „Turci razrušili Cagu“, napose „Trgadba leta 1848“, u kojoj se isto tematizira revolucionarna godina u zapadnoj Ugarskoj i Hrvati iz matičnoga prostora koji su s Jelačićem na čelu gušili revoluciju. Svojevrsnim *flashbackom* Tažky u šetnji zagrebačkim Gornjim gradom od Kamenitih vrata prema Jelačićevu trgu evocira vrijeme i događaje u prostoru između Sambotela i Kisega i sudbine triju hrvatskih vojnika – Štefa iz Varaždina, Josipa iz Požege i Mirka iz Karlovca. U vrtlogu ratnoga sukoba izgubili su svoju postrojbu i sami su se našli u prostoru zapadne Ugarske. Vjeruju da će se osjećati sigurnima jer tamo žive Hrvati, ali već u prvome susretu s „majkom Meršičevom“ dolazi do nesporazuma, a seljani su vidjeli „one čudne vojake u nepoznati uniforma, ki govoru tako, da im čuda toga razumu, ali i čuda ne razumu“ (Tažky 2004:116). Posebno do uzbune dolazi kada se pročulo po selu da su pridošli s juga. I očekivanje se hrvatskih vojnika urušilo u reakciji njihovih sunarodnjaka s ugarskom adresom: „I mi Hrvati ovoga kraja, moramo skupa držati s vojskom Kossuth Lajoša! S njim su naši muži i junaki! – Tako je! Tako! – kima glavom množina. Éljen Kossuth! Éljen Magyarország! Kriči školnik iz svega grla. – Éljen! – odgovara mu cijelo selo.“ (Tažky 2004:116). No u krčmi su počele padati još gore riječi i ismijavanje *bandita s juga*: „– I ja pravam tako ča za golubinjak. Dajte nam naprtnjače dične Jelačićeve vojske za korunu! – Brate! Umiša se Mirko. – Ostavi nas na miru. Mi smo poštteni ljudi. Razumiješ, šta ti kažem? – Razumimo te dobro. Ne kaniš za korunu, onda daj za dvi. I krčma se sada kani lezegati na svakoj bedavosti i svi kot črijeda podivljanih divljih svinj gledaju na nje i njeve naprtnjače.“ (Tažky 2004:120). U sukobu u koji je sve preraslo hrvatski je vojnik Štef svladao napadača koji je pijan najprije vrijeđao njih i Jelačića, a onda i nasrnuo na njih: „Ali plavi frankovac dava hrabrenosti i malomu vrepću. Ipak je udrio vojaka po obrazu. I to nij smio činiti. Ritnuti nogom u vojničke naprtnjače? To je čuda! Zbantovati njegovu vojsku i zapovidnika.“ (Tažky 2004:121). Svi su mišljenja da su Hrvati ubojice i da žele u krčmi nekoga ubiti. Selo se diglo na tri hrvatska vojnika. Slučajno se dogodi umorstvo dječaka, pa se selo diglo te su u strašnoj borbi ubili hrvatske vojnike koji nisu tražili kavgu, već utočište: „Štef je očutio bod pod livim pazuhom. Mirku su uboli ravno u pluća i udrili ga flošom po glavi i Josipa su nožem, koga su kupili uprav od njega, uboli ravno u srce.“ (Tažky 2004:125). Tažky se sa suosjećanjem i žalom osvrće na nekadašnji strašni događaj u zapadnoj Ugarskoj i moli oprost za počinjeni grijeh otaca – možda je sve bio splet nesretnih okolnosti – i to upravo pred Jelačićevim spomenikom: „I kad gledam ta strogi pogled bana Jelačića na zagrebačkom trgu, ko nosi njegovo ime, još dandanas čujem one

Štefove riči – Brate, nisam te htio ubiti, nikoga nisam želio ubiti... Nij kanio, a vindar je ubio... i njega su ubili, a morebit takaj nisu kanili." (Tažky 2004:127). Ubojice su nakon rata kažnjeni strašnom kaznom smrću vješanjem, a jedan od njih batinanjem. I svećenik je bio kažnjen na godinu dana zatvora jer nije htio kršćanske duše pokopati na groblju.

Zanimljivo je da Tažky opet u noveli „Mrzla preravska jesen 1948.“ tematizira povijesne događaje (i njegova knjiga proza *I takovi smo bili* započinje novelom iz povijesti – „Po božićni hatski cesta“, čiju radnju smješta između dva svjetska rata u Hrvatskome Jandrofu na Badnjak 1927. ljeta). Povijest se u „Mrzloj preravskoj jeseni 1948.“ vezuje uz za taj prostor prijelomnu 1948. (ali sada stotinu godina kasnije). Posljedice rata osjećaju se u kraju koji se rasprostire između Austrije i ondašnje Čehoslovačke. Netko živi u Čehoslovačkoj, a ima svoja polja u Austriji ili je zbog povlačenja granica dio narodu potrebnih sadržaja naprosto rasprostranjen kojekuda: „U Novoj Preravi je bila krčma, crikva i farof. Ali pošta je bila stoprv u Drinholcu na moravskoj ili u Wildendürnbachu na austrijanskoj strani. Ali u svako od ovih dvih većih sel je bilo potribno propišaćiti pet kilometrov i to se bome splatilo pojti i na koli.“ (Tažky 2004:62). Taj se uvodni opisni dio naglo prekida jer u selo dolazi dječak koji je u trku iz Dobroga Polja u Novu Preravu donio vijest poput nekoga antičkog glasonoše. Vijest nije dobra jer se u susjednome mjestu nova komunistička vlast obračunava s protivnicima režima: „SDP-ovce višaju! Na Dobrom Polju su jur obisili Vranešića! Črljen trupe hodu po strani, sve imaju napišeno, točno znaju ki je bio SDP-ovac, ki je bio kod SS-a i ki je bio kod Werhmachta.“ (Tažky 2004:63). U seljana je velika bojazan od odmazde jer je njihovo selo bilo u sastavu „nimškog rajha“. Stoga su svi muškarci mobilizirani u njemačku vojsku. Napose se izdvaja sudbina Joze Slunjskog, koji je 1938. u mjesecu listopadu organizirao svečani doček Hitlera: „Firer je naime demonstrativno pohodio okupiranu južnu Moravsku ravno na dan 20. obljetnice nastanka ončas jur bivše Čehoslovačke. U Drinholcu na raspatici ga je pozdravljala hrvatska muzika iz Frielištofa obličena u prelipi hrvatski nošnja.“ (Tažky 2004:64). U toj neizvjesnosti kao da i priroda stišće ljude svojom naravi, pa je i ona pokazala zube, možda zbog zaštite progonjenih ili je naprosto nebo moralo pokazati nadmoć nad ljudima: „Otpodne se je zaoblačilo, zamračilo i činilo se, da će snigati. Oblaki su sidili nad Preravskim vrhom i u zraku su migljale snigobijele pahuljice. Zvečera su presvlikle krove tankom prahenom prevlakom.“ (Tažky 2004:65). A župnik je najavio u toj dobi Svih svetih mučeništvo: „(...) ar i ova dob si išće za se svoje svece i mučenike“ (Tažky 2004:65). Tažky u tome hladnom vremenu koje je priroda svojom snagom učinila još hladnijim apostrofira osjećaj gorčine zbog nepravde koja je učinjena: „Civilisti s črljenimi traki na rukavi su bili obličeni u kratki jupa, neki su imali batice u ruka, drugi su pak ruke imale zataknuti u žepi. S puškami i baticami u ruka su prišli uloviti Hrvate, kot su rimljanski vojaki išli s meči i šćapi uloviti Jezuša u Getsemanski zaselak.“ (Tažky 2004:68). Zatim svoj tekst, koji gradi na povijesnim realijama, odnosno na stradanju i progonu Hrvata u Čehoslovačkoj, dokumentira i izvornom povijesnom građom: „Na temelju prijedloga Kotarskoga narodnoga odbora u Nikišporku i Zemaljskoga narodnoga odbora u Brnu, Centralni komitet Komunističke partije Čehoslovačke i predsjednik republike drug Klement Gottwald odlučili su za troja sela kotara Nikišpork – za Frielištof, Novu Peravu i Dobro Polje – priminiti Mali

retribucijski dekret predsjednika Eduarda Beneša br. 137/1945. o kaštiganju prestupa protiv nacionalne časti kot i Dekret o konfiskaciji imanja izdajnikov i kolaboraterov prez nadomješćenja..." (Tažky 2004:71–72). Slunjski, koji se skrio u zemunici u štali, jedini bježi u Austriju, a svi ostali su raseljeni. Naravno, „narodna vlast“ je konfiscirala sve što je ostalo kod bogatih seljana, a svaka obitelj koja je raseljena u sjevernu Moravsku dobila je do sutra u 10 sati vrijeme da ponese sve što stane u jedan vagon. Konačno, epilog toga bolnog studenog 1948. bio je tragičan po hrvatsku zajednicu u Čehoslovačkoj: „Po preuzimanju vlasti komunisti, od 1948. do 1953. ljeta nasiljem su iselili još 83 familije iz Nove Prerave, 171 obitelji iz Frielištofa i 52 obitelji iz Dobroga Polja. Ukupno je iz ovih sel silom iseljeno prik 1700 ljudi hrvatske narodnosti.“ (Tažky 2004:75). Napose treba istaknuti u njegovu opusu 1993. godinu, kada „u Kalendaru Gradišće objavljuje tri priče: ‚Orao koji nije doletio‘, ‚Kruh‘ i ‚Devetnaest ljet‘. Ta je godina u književnom pogledu bila Tažkomu vrlo značajna jer je za pripovijetku ‚Ferije na Dobrom Polju‘ u austrijskom Gradišću dobio drugu nagradu na književnom natjecanju ‚Ignac Horvat‘“ (Vulić 2015:317). Kao središte njegova književna opusa, ta pripovijest, koja mu je objavljena u kompletu s nagrađenim piscima Anom Šoretić, Martinom Jordanićem i Matom Kočišem u izdanju Hrvatskoga štamparskog društva 1995. godine, otvara bolnu tematiku progona Hrvata u južnoj Moravskoj 1948. koju je, kako smo naveli, nastavio u novijim objavama. U literaturi se ističe kako je Tažky poticaj za pisanje ovoga teksta dobio „dok je kao vojni obveznik služio u Češkoj (prije državnoga razgraničenja Češke i Slovačke)“ (Vulić 2015:317) te da „metodom naivnoga, bezazalnoga pripovjedača u *ich-formi* (...) pristupa vrlo ozbiljnoj i tragičnoj temi nasilnog iseljavanja južnomoravskih Hrvata iz njihovih bogatih sela (...)“ (Vulić 2015:317). Heidi, Bečanka, odlazi s pokopa svoje bake Reze. Priroda kao i u ostalim Tažkyjevim djelima ima bitnu ulogu u karakterizaciji, pa Heidi ovu svoju mučnu i tužnu životnu scenu, kada je morala pokopati svoju voljenu babu Rezu, osjeća i u sivoj kopreni prirode: „Ona je stalno lipa i mirna, ali sada, kad sam othadjala s ovoga pogreba, se i meni činila kako-tako tužna. Lipa i velika aleja starih kostanjev se pod vagom miždećih kapljic nagibala doli na asfaltiranu stazu. I kostanji su se plakali.“ (Tažky 1995:9). Heidi Petrovits ispovijeda obiteljski život u kojem je najistaknutije mjesto imala baba Reza iz Dobroga Polja, koje ustvari više i ne postoji. Ispovijeda i to kako unatoč činjenici da su joj otac i majka Hrvati ne zna hrvatski jezik, nego njemački i nešto malo engleskoga, a sve su žene iz Dobroga Polja profesorice jezika. Njezin tata u korporaciji često putuje jer zna jezike (hrvatski, češki, engleski i ruski). Ruski je i engleski naučio na sveučilištu, a „[o]stale jezike ga je naučila njegova majka, baba Reza na Dobrom Polju. Baba Reza je najpreštimaniji profesor stranih jezika. Na Dobrom Polju su živili sami profesori stranih jezika.“ (Tažky 1995:13). U mozaiku spajanja krhotina jednoga života koji je realiziran izvan mjesta gdje je trebao biti proživljen bitne su i male stvari koje su podsjećale na Dobro Polje, pa tako i jedan stari naslonjač koji je baba Reza uspjela donijeti u Beč. Ujedno je priča o starome „fotelju“ otvorila i priču o životnome putu koji se naglo mijenja u vrtlogu povijesnih promjena koje utječu na život njezine babe Reze koja odlazi iz svoga mjesta s troje djece: „Baba Reza je imala i nešto pinez. Sve ove pineze je pri transportu dala jednom žandar, da bi joj doslobodio zeti barem ov jedan jedini fotelj sa sobom. I tako je baba Reza živila u Beču već nego četrdeset ljet s ovim jedinim spominkom na Dobro Polje, kade je ostavila sve: stan, vrt, lapte, blago,

svoju mladost i muža na cimiteru.“ (Tažky 1995:15). Što je domovina, pita se Heidi. Pa i ona hrana koju je baba Reza spremala je domovina, okus „makove savnice i kugljufa“ (Tažky 1995:16). Nakon smrti babe Reze Heidi se zagledava u njezinu knjižnicu u kojoj je bio velik broj crkvenih knjiga, a među njima i jedan hrvatski autor u njemačkome prijevodu – Miroslav Krleža. Premda je mislila da će u romanu *Na rubu pameti* naći likova poput njezine bake, našla je drugačiji sadržaj i likove. Roman je potiče da razmišlja o ljudskoj gluposti: „Namjesto dobroćudnih lic babe Reze ili tete Katicice su ovde nastupali nek nazlobni i hudobni zagrebački purgeri. Na omotu ove knjige je pisalo, da je to knjiga o ljudskoj bedavosti. I to je jedino što sam si zapametila“ (Tažky 1995:20). Nakon toga Heidi, koja se bavi fotografijom, putuje u Požun gdje sreće Čeha Vaclava koji je iz Dobroga Polja. U hipu se odlučuje otići u rodno selo svoje bake Reze. Tako su s požunskoga kolodvora otputovali u Dobro Polje, gdje se upoznala s Vaclavljevom obitelji i susrela svećenika Halousku. On jedini s njom otvoreno govori o progonu Hrvata i njemu se čini da nema sreće u novih stanovnika koji su naseljeni u kuće prognanih Hrvata. Vaclavljev otac progon Hrvata objašnjava optužbom da su neki od njih bili vezani uz nacionalsocijalistički pokret: „Vranešić te ne zanima, ali sigurno te zanima, i to si me jur pitala, zač je tvoja baba Terezija Petrović morala iseliti. Nut, evo mog odgovora: Zbog Tome Vranešića i njemu spodobnih.“ (Tažky 1995:37–38). Tu tešku optužbu Šindelke Heidi ne prihvaća jer smatra da ne mogu narod niti njezina obitelj zbog pojedinaca biti osuđeni: „Poznam samo babu Rezu Petrović, oca Joška Petrovića, svoju majku Mariju Petrović rođenu Tomšić ter tetu Katicu Lavarić. Već Hrvatov ne poznam, ali ovi četiri sigurno nisu bili nikakovi naciji, za tim stojim, a nijedan Vranešić me ne zanima.“ (Tažky 1995:37). Heidi zaključuje: „Tako je završila naša svetačna večera. No duha i okus savnice su nadmašili i meni nepoznatoga gospodina Vranešića, ki je bojse kriv za iseljenje babe Reze i nje črljenog fotelja.“ (Tažky 1995:38). Povijesni trenutak, strašni progon Hrvata i grijeh, odnosno nepravdu koja je učinjena cijelomu narodu najbolje objašnjava župnik Halouska: „Svaki narod je u ovom strašnom boju imao svoje Vranešiče. I Čehi su ih imali, čuda već Vranešičev. (...) Većina Hrvatov je hrabreno podnosila sva stradanja i trapljenje boja (...) Ako se najde barem jedan pravičan, neću pogubiti varoš! Ovde je bilo čuda pravičnih! Zač su je nek sve isellili? Krivce triba suditi, pravične ostaviti na miru.“ (Tažky 1995:45-46). O Vranešičevoj sudbini govori se i u Tažkyevoj noveli koja nastavlja tematizirati događaje koje je opisao u tekstu „Ferije na Dobrom Polju“. „Mrzla preravska jesen 1948.“ donosi epilog: „Na Dobrom Polju su jur obisili Vranešića! Črljene trupe hodu po stani, sve imaju napišeno, točno znaju, ki je bio SDP-ovac, ki je bio kod SS-a i ki je bio kod Werhmachta.“ (Tažky 2004:63). Ni to pogubljenje bez suda ni strašni progon, kako prikazuje Tažky, nisu odvratili komunističku vlast od progona cijeloga naroda. Na svome povratku korijenima i istraživanju života babe Reze i svoje obitelji dolazi i pred kuću s brojem 47 gdje su živjeli njezini, a sad živi Čeh koji je nakon što je boravio kod Čeha tijekom Drugoga svjetskog rata u Daruvaru u Hrvatskoj naseljen u Dobro Polje u kuću odakle je protjerana njezina obitelj. Sve su to bolne krhotine koje se oštro zabijaju u srce Heidi. Jedina joj je utjeha župnik. On jedini shvaća posljedice toga događaja: „Došljaki, ki su se nastanili u stane Hrvatov i Nimac, nisu nigdar imali one prave materinske ljubavi k svojem selu. Sve su zanemarili: zgrade, ulice, crikvu, cimiter.“ (Tažky 1995:46). Opet joj se vraća Krležina misao (*Na rubu pameti*): „Sada znam, gdo je bio kriv a gdo nekriv. Baba Reza,

ter teta Katica nisu bile krive, ali su je osudili kot Herodeš nekrivu dičicu. Nisu osudili Vranešiće, osudili su Hrvate. Krleža – ljudska bedavost.“ (Tažky 1995:46). Na njezino spominjanje ljudske gluposti odlučio joj je dobri pastir Halouska pokazati u Frielištofu natpis na križu. Na tom su križu bila tri natpisa – na njemačkome, češkome i hrvatskome. Jedini je ostao hrvatski jer su Nijemci pred Drugi svjetski rat maknuli češki natpis, a Česi poslije rata njemački natpis. Riječ je o tekstu Frana Vašaka koji je „godine 1928. napisao pjesmu za spomenik koji je za poginule u Prvome svjetskom ratu postavljen na frielištofskom groblju. Početak te pjesme glasi: „Hrvatsko selo / Hrvatski ljudi / Hrvatski jezik / Hrvat ljubi““ (Vulić 2015:321–322). Bolna su Heidina iskustva na njezinim praznicima u Dobrom Polju koja ostavlja iza sebe, osobito u spoznaji cijele situacije u kojoj je nestao jedan narod: „Nisam bila ni srićna, ni turbna. Iskala sam samo istinu. Jednostavno sam skusila ča novoga i ove ferije neću sigurno tako hitro pozabiti. Imala sam jednoć babu Rezu i baba Reza je bila iz Dobroga Polja. (...) U Dobrom Polju živi dobri farnik Halouska. Ondje živu i drugi ljudi, ki ali nisu tako dobri. Zbogom Dobro Polje i srićan ti put! Grč u grlu je ipak polako popušćao“ (Tažky 1995:50). Konačno je Heidi mogla slijepiti krhotine jednoga života u cjelinu. Onaj stari bakin crveni „fotelj“ iz Dobroga Polja vraćen je u svoj prostor, dakle spoznala je istinu koja je svima u obitelji promijenila život. Tažky vrlo realno prikazuje situaciju i putovanjem/povratkom Heidi na Dobro Polje daje objektivnu sliku događaja koji su se u tome prostoru zbivali te ne „posiže ni za kakvom dodatnom ideologizacijom niti čitatelju želi dijeliti moralne ili političke lekcije, što bi zasigurno bespotrebno opteretilo pripovijedanje. (...) Problem nasilnog raseljavanja jedne manjine nije mitologiziran u izvanliterarne svrhe, već prilagođen potrebama novele i njezine poante.“ (Lukežić 1995:222).

Nakon objave svojega nagrađenog djela „Ferije na Dobrom Polju“ Tažky se javlja i s pjesništvom: „Odgovor pjesnika“, „Lamočki cimitor“, „Ča me pitaju“ i „Po pogrebu“ 1996. u *Hrvatskim novinama*. Tažky je zasigurno jedan od najznačajnijih suvremenih prozaika gradišćanskohrvatske književnosti, tj. „po izgrađenosti svoga izričaja na gradišćanskom književnom idiomu nedvojbeno pripada u sam vrh te grane hrvatske književnosti“ (Vulić 2015:320). Premda je njegov opus obimom nevelik, po dorađenosti izraza, po izboru i oblikovanju građe pridonio je osuvremenjivanju gradišćanskohrvatske proze jer se upravo tih godina „zamjećuju stanoviti inovativni pomaci u tematskom i žanrovskom pogledu (...)“ (Lukežić 1995:222). Uspješno je gradio i motivirao svoje novele povijesnom građom u kojoj je naglašeno nestajanje Hrvata s temama „iz jednoga svita, ki je našem bio spodoban ali na rubu, ov- i onkraj Dunaja“ (Benčić 2004:129), odnosno „teme, ke su nedavno bile još kusić pravog zbivanja, ali nam nisu bile nazočne u literarnom životu“ (Benčić 2004:129). Tako je zahvatio vrijeme od 1848. do naših dana i polazeći od svojih književnih prethodnika u Gradišću obradio život Hrvata na granici, napose stradanje u ondašnjoj Čehoslovačkoj, koja je pod krinkom suradnje s Nijemcima prognala sve Hrvate u južnoj Moravskoj jer je sva sela raselila, započevši od te sudbinske 1948. (naznačene točno stotinu godina od 1848.) do 1953. Njegov je stav izražen u najdubljoj ljudskoj gorčini zbog nepravde i osjećaja izgubljenosti u vrtlogu naglih povijesnih promjena koje su utjecale na život Hrvata u Čehoslovačkoj. Tažky duboko ulazi u povijesne realije i slojevite odnose prostora na kojem je živjelo više naroda i promatra utjecaj i posljedice tih povijesnih promjena

na području rubnoga dijela Češke prema germanskome svijetu, gdje se među njima pritiješnjen našao hrvatski manjinski narod. Ne ustručavajući se iznijeti probleme koji su opterećivali odnose među narodima, napose u vrtlogu rata, Tažky ističe da su najvišu cijenu platili Hrvati koji su izbrisani s toga prostora. Ujedno je to i analiza sudbine Hrvata u prostoru na kojem se stalno povlače nove granice. Time nastavlja kroniku stradanja Hrvata koji su se naselili najzapadnije (kako pojedinaca tako i cijeloga naroda) o kojoj su prije njega pisali Horvat, Blažević, Schreiner, Leopold, Blazović i Zeichmann. Dubok osjećaj gorčine zbog stradanja ispunjava gotovo cijelu njegovu prozu.

Franc Rotter (1970. – 2002.)

U povijesti gradišćanskohrvatske književnosti niti jedan autor nije takvom osebnom pojavom, meteorski svijetlo, snažno zabljesnuo i nestao zauvijek još kao mladić poput Franca Rottera (1970. – 2002.) Ostavio je u rukopisu svoju oporuku, prvijenac – dvojezičnu poemu *CROATIA liberata*, koja mu je posthumno tiskana 2002. godine. Nestavši u mraku vječnosti o kojoj je toliko propitkivao sebe i svijet, kao i smisao i postojanje, podrijetlo i narav života, ostavio je jedinstveno književno svjedočanstvo kako u gradišćanskohrvatskoj književnosti, tako i u suvremenoj hrvatskoj književnosti: „Ovo je moj teštamenat i moj rodni list, skradnja moja ura i nov početak, buna, obnova, totalni boj, u kom sam jur sve dao, još i zadnji izdah svoj; ali uprav ta sapa ide sada svojim putem i neće se ugasiti oganj mojih riči, dokle mar jedan človik odsapne duh, ki u žaru njih sviti.“ (Rotter 2002:142). Bio je student bečkoga sveučilišta, a studij kroatistike i francuskoga jezika okončao je diplomom 1995. godine. Premda već u to doba boluje, „ipak se s velikom nadom pripremao za disertaciju o jezičnim inovacijama u gradišćanskohrvatskom“ (Benčić 2010:328). U Rotterovu djelu nalazimo novi tip, model poezije koji ne prati Miloradićevu ostavštinu koju slijede pjesnici u Gradišću koji su „uglavnom baštinili one poetičke odvetke koji su formalno manje zahtjevni“ (Stojević 2015:206). Matoševa *Mora* je prototekst, no naći ćemo i buntovne krležijanske dikcije, napose iz *Balada Petrice Kerempuha*, hrvatskoga čovjeka u povijesti, ali sudbinu čovjeka u zviježđu, njegov položaj u *svetilju* smrti, poslužimo li se Preradovićevim riječima u *svemijenju*. Nije, dakle, samo naglašen sloj Matoša, Kranjčevića i Krleže, što se potvrđuje u invokaciji – „Ča nigdar niste čuli / Kranjčevićev krik, Matoševe muke / Krležin uzvik?!“ (Rotter 2002:41) – već i sloj Preradovića (koji je svim gradišćanskim pjesnicima uzor kao romantik i domoljub), ali možda onoga Preradovića iz vremena traženja smisla nakon gubitaka i životnih razočarenja. Usto i sam prijevod Musseta, njegove pjesme „Tristesse“, koju šalje Benčiću u popratnome pismu uz *CROATIU liberatu*, govori o nekom osobitom romantičarskom pristupu životu, bijegu od svakodnevice i težnji prema nečem višem, odnosno osjećaju (svjetske) boli: „Bog govori, triba odgovoriti // jedino, ča ostavljam za ov svit / Jesu suze pak još bivša žalost.“ (Musset 2002:145). Kako navodi Stojević, pjesnikov „intertekstualni melanž dolazi podjednako iz književnog miljea romantičara i ekspresionista, a sam postupak je postmodernistički i često osnažen izričajnim zalihosnostima nadrealista i dadaista, ne samo u igri riječima nego i u prepoznatljivoj asocijativnoj strukturi pjesničkih sintagmi, u *ričizgovornosti*, napisao bi Nikola Benčić“ (Stojević 2015:212). Taj postmodernistički postupak naći

ćemo u nizu stihova, primjerice igru riječi u trećem dijelu *CROATIE liberate*: „aaallaah / laah / aaahv / aaahve / aaahve / aaahveaaalllaah“ (Rotter 2002:65). Igra riječi konačno spaja, poslužimo li se Mažuranićevim riječima, dva silna simbola Alaha i Jahvea, a sve je proizišlo iz hrvatske riječi *hvala*, odnosno anagrama i ispuštanja pojedinih glasova, slova: „hvala / hvaala / faaalaa / aalaa / aaallaa / aaallaah (...)“ (Rotter 2002:65). Konačno, upućuje li Rotter na pomirbu, na suživot dvaju različitih svjetova? Ili pak jezična igra u sintagmi *u miru* postaje *umiru*: „U miru u miru / Umiru umiru“ (Rotter 2002:72). Benčić pronalazi „U miru u miru“ (tezu), „Umiru umiru“ (antitezu), „Za mir za mir“ (sintezu) (Benčić 2002:136) te ističe kako je Rotter „kanio sadržajno pokazati na teoriju o *miru* kot lažnu teoriju o koj svaki govori, blebeće, ali se u stvarnosti nigdor ne trudi na ostvarenju mira“ (Benčić 2002:136). Asocijativni niz prema vrhuncu molitve stvara stihove koji upravo dokidaju taj molitveni niz, kao neka antimolitvena sintagma ili kao u prethodnim stihovima antiteza: „slava i dika budi tebi, zdravo tijelo zmajuševo! / ko si s neba došlo / zdravo tijelo zmajuševo / ko si med nas prišlo / zdravo tijelo zmajuševo / ko si nam sve uslišilo“ (Rotter 2002:56). Zmaj koji se u tekstu javlja kao metafora rata, stradanja, pogibelji, muke, suprotnost je onomu koji silazi s neba i donosi mir. U tekstu se primjećuje neki osjećaj „žive smrti“ koji očito korespondira s Matoševim osjećajem more. Nešto te pritišće i gotovo da je to neko stanje ni života ni smrti ili života i smrti istodobno, živi mrtvac koji se ne pomiče: „Vaj, ja sam mrtvac – sad ih znam: / Sahraniše me živa, zar ih nije sram! / Da huknem, jeknem, maknem se – ne mogu / Ni maći tijelo, glavu, ruku, nogu“ (Matoš 1981:41). Ružica Pšihistal u *Mori* pronalazi stanje subjekta teksta: „Nije samo njegova duša – kako bi se očekivalo od spavača – nego i njegovo tijelo izloženo nesmiljenu mučenju (...) sve do potpune oduzetosti ili paralize u snu (...)“ (Pšihistal 2015:66). Stanje more jest i nije situacija, nešto između života i ne-života, ni život ni smrt, možda neko stanje kao klinička smrt. Takav osjećaj ne-života, kao i u Matoša, naći ćemo u prvome dijelu *CROATIE liberate*: „Nemam ruke koja piše / liše me nežitak samo od ove muke. / Nemam očiju koja vide / ide slipost ova svojem skorom kraju. / Nemam ušiju koja čuju / pluju neglasi moji jur u Črnom morju. / Nemam ustiju koja viču / kriče sapa sada u Mojem raju!“ (Rotter 2002:38). Ta „jest i nije“-situacija provlači se kroz poemu na više mjesta: „Ne, ja nikad neću biti / nikad neću moć' umriti / ne pravam reći: evo mene / mene nikad nije bilo (...)“ (Rotter 2002:106). Ružica Pšihistal (2015:67) u interpretaciji Matoševe *More*, govoreći o „inferiornom položaju spavača“ ističe kako se „mora (...) može tumačiti kao označitelj njegova psihofizička stanja i korelat za sadržaj mučnog sna ili more, koji se indicira nizom personificiranih demonskih likova koji neprestano mijenjaju oblik i identitet (Mračni džin, Maglin sin, šakal, gavran, pauk, bauk aždaja, nepoznata ruka, demon, polip, vukodlak, skrletni demon itd.)“ Tako u Rottera možemo pronaći neke demonske sile, bića i likove koji se mogu tumačiti samo mučnim slikama u mori. Stoga se „pluju neglasi moji u Črnom morju“ (Rotter 2002:38), pojavljuju se „Pastrica smrti“ (Rotter 2002:39), „Sotonska zvir, zviranjak zla“ (Rotter 2002:47), „inkvizitor škuri“ (Rotter 2002:49), zmiije, „na jezik meće zmiiju gibavu“ (Rotter 2002:50), zatim „Krvopijan“ (Rotter 2002:53), zloduh i zmaj, „kad zdahne zloduh zmalja se zmaju“ (Rotter 2002:56), vampir, „a črni vampir se još rascira“ (Rotter 2002:77) i dr. Promatrajući tekst koji je ispunjen ne-životom i patnjom, kao da osjećamo i duh Schopenhauerove filozofije „Život je za Schopenhauera u prvom redu ispunjen patnjom, on je besmisle-

na i besciljna, razumu nedokučiva sudbina“ (Bobinac 2012:48). Bobinac (2012:48) ističe Schopenhauerovo mišljenje „da oslobođenje od tih patnji pruža tek bijeg u iluziju unutarnjeg sklada u svijetu umjetnosti“. Zaključujući misao o Schopenhaueru, Bobinac navodi sljedeće: „Tek umjetnost predstavlja život, misli Schopenhauer, i to s distance estetske transformacije, a umjetnost nastaje upravo kao izraz protivljenja životu“ (Bobinac 2012:48). Brojni su primjeri pjesnikove patnje: „kroz nebosuro sito sipi godina / na moje ozeblo tijelo / kot iz suznog škropilca / na nimu zemlju zatvorenu / othićen zrak zagadjenoga neba / jesenjski jadoviti vjetar / pljuje mi sočno plača trudne oči“ (Rotter 2002:84). Konačno, to znači autorov odlazak u svijet umjetnosti, u pjesništvo: „Mlatu kačji korbači Meduze / čini se da smrt prevladava. / Ali na grobi kraljuju muze / sloboda i u noći ne spava“ (Rotter 2002:122). Već je Benčić u pogovoru knjige uputio na intertekstualnost (i na neki način na jedan od postupaka poetike postmoderne) i vezu s matičnom književnošću, a Stojević ističe da u „Rotterovom primjeru, valja uočiti inzistentnije posizanje za suvremenim poetskim iskustvima matične književnosti“ (Stojević 2015:211), napose za Krležinom dikcijom, parafrazom njegove dikcije, što u invokaciji, kako je već istaknuto, autor i potvrđuje stihom o Kranjčevićevu krik, Matoševoj muc i Krležinu uzviku. Zasebno su apostrofirane *Balade* (što navodi u primjerima Stojević; usp. Stojević 2015:214). U tekstu su brojni znakovi Krležina diskursa, na što se upućuje u literaturi: „Ti prokleti cimator – harendator / egzekutor, ki gazi za svakčim nor (...) A kraljuje odzgora trijumfator / na najmožnijoj skalini svih skalina“ (Rotter 2002:54). Tako je i u stihovima „O vi prošivi praznoglavci / tupe pisaljke, glupi intelektualci / pomašnični recitatori, nagradjeni pisari, / slogotvorci, flajsasti“ (Rotter 2002:63), koji kao i u Matoševoj *Mori* prelaze u kritiku – „Moja čaša (...) Otrova je puna kao mišji boj / Plitkih novinara, ludih poslanika / Trošnih perjanica, pučkih sramotnika (...) Demokratski fićfrići / umne mule, slavljani oslići, / Sramotnoga stupa krasni kandidati (...)“ (Matoš 1981:46–47) – odnosno u Rotterovu tekstu u opis situacije gradišćanskohrvatskih prilika – „rumeni horor / folklorne rožice / idilični teror, rekvijem jačkice / ritmični razdor, nostalgične mrtvačnice!“ (Rotter 2002:63) – i uopće u poruke koje se tiču stanja u društvu koje vode nesposobni: „O vi, štuđirani slogobrojači, katederske neznanosti krojači / tituliran talari, naučni retoričari / naučni filozofirati i intrigirati / naučni citirati“ (Rotter 2002:64). I odjeke usmene poezije, one gradišćanskohrvatske, naći ćemo u pojedinim pasažima: „Tancaj, tancaj, črni kos / kosi, kosi mladu kos“ (Rotter 2002:43). Ta je poezija poznata i cijelomu Gradišću, pa i u gradišćanskohrvatskome odvjetku u Slovačkoj: „Tancaj, tancaj, čierni kuos! / Kako, kako, kad sam buos?“ (Pokorny-Tica 1999:81). Istu pjesmu nalazimo i u *Hrvatskoj Pjesmarici* Štefana Kočiša: „Tancaj, tancaj črni kos. / Kak' bi tancao kad sam bos; / nimam dreve nit smole, / da b' si krpao postole.“ (Kocsis 1973:90). Istu varijantu nalazimo i u *Pjesmarici za hrvatske škole Gradišća* koju je sastavio J. Vukovich (novo i povećano izdanje s obzirom na narodne napjeve iz 1954. prema prvom izdanju iz 1924 / *Jačkar za hrvatske škole Gradišća*). Lirski se subjekt aktivno obraća svakomu pojedincu, društvu i svijetu u četvrtome dijelu poeme; protiv je svih autoriteta, kao da u tim riječima ima i nešto Kamovljeve strasti („nema mi mjesta među njima i kažnjiva je moja riječ“ (Kamov 1980:95): „vi ste ča mi nismo“ (Rotter 2002:72); ili „ča su se oni posvetili očenašu, a ne človiku / ča su se oni posvetili ubijanju človika-duha / ča su se oni posvetili egoizmu, autizmu, narcizmu / posvetili autoritarizmu, despotizmu, fašizmu (...)“ (Rotter

2002:74). I u Rottera, koji se drži strukture prototeksta, na kraju je apostrofrano buđenje ili, kako Ružica Pšihistal napominje o kompoziciji *More*: „Najsažetija parafraza sadržaja *More* može se sročiti u jednu rečenicu koja joj osigurava minimalnu čitljivost: u *Mori* se iznosi stanje lirskog subjekta zahvaćenoga mučnim snom ili morom i njegovo jutarnje buđenje (usp. Kravar 2001:92)“ (Pšihistal 2015:62). Tako je u buđenju lirskog subjekta *CROATIE liberate* cilj i svrha potraga za ljubavlju, pa je iz stiha u stih sve skeptičniji: „Ča uvidjenje hasni / kad na svitu ljubav, svenek kasni?!“ (Rotter 2002:107). Sve je početno iskazano i rečeno. Sad je lirski subjekt oslobođen patnje, pa u katarzičnome finalu poeme iskazuje samo posvećenje ljubavi i ljubav prema bližnjem i čovječanstvu, a ljubav je stvoritelj; „Još nikad u duhu nisam imao ovoliko zraka / ne pravam riči, niti kipe / ar imam misli / ar imam ćut / ar ćutim ljubav / ar ljubim sve / ar je sve postalo od početka / od ljubavi zarad ljubavi / za ljubav za ljubav za ljubav!“ (Rotter 2002:118).

Za slojevitu poemu Franca Rottera *CROATIA liberata* već je književna povijest istaknula poveznicu s matičnom književnošću, počevši od samoga naslova i veze s Vitezovićevom *Croatiom redivivom* (usp. Stojević 2015:210). Iščitavanjem djela uočavaju se mnoge poveznice s nizom hrvatskih pjesnika: od Preradovićeve osjećaja smrti, Kranjčevićeva krika za pravdom, Matoševe muke, do Krležina prkosa i polemike, Kamovljeve strasti i možda do Donadinijeva ispitivanja smrti i njegova vapaja i krika. Mnoge je slojeve pronašao Stojević, između ostalih i pjesništvo Vesne Parun i Dobriše Cesarića: „nudi i ‚prijevod‘ Parunove (*Nisi li, mati, tminu čnu zimu / namjesto mene porodila?*), renesansni pastoralni ugođaj ‚na narodnu‘, cesarićevsku socijalu i panteizam, eliotovsku temporalnost, smrt kao topos u ‚narodnom ritmu‘ itd.“ (Stojević 2015:214). Stoga je Rotterovo djelo i određena sinteza njegova odnosa prema hrvatskome nasljeđu, odnosno pjesništvu, napose onom suvremenom, efektno prerađena (ako bismo se koristili rječnikom ekspresionizma) u krik/vapaj pritiješnjenoga čovjeka koji je namijenjen buđenju onih koji žive ogrnuti maglama ne osjećajući pravi život i dimenzije dinamike ljudskih potreba i pojava: „Ne željim nigdar već ovako bit / željim si nov, nov manji svit!“ (Rotter 2002:106). Kao i u prototekstu Matoševoj *Mori*, gdje prevladavaju „potencijalno beskrajne enumeracije i katalogizacija raznorodnih raznovremenskih entiteta (zemljovidne, povijesne kulturne, mitske realije, motivi iz književne, umjetničke i kulturne povijesti, folklornih predaja i svakodnevice)“ (Pšihistal 2015:67), može se i u *CROATIJI liberati* osjetiti „košmarni simultanzizam“. On se prepoznaje na stilskoj razini, što ističe Ružica Pšihistal u interpretaciji *More*, držeći se Flakerovih zaključaka (usp. Pšihistal; prema Flaker 2015:67). Konačno je Rotter uzeo kao model „prvi cjeloviti predavangardni tekst u hrvatskoj književnosti. Građena je [misli se na *Moru*; op. R. B.] na tematskom katastrofizmu i stilskom antiesteticizmu (...)“ (Oraić Tolić 2013:22). Vezujući se za postmodrenističku poetiku (na koju upućuju Benčić i Stojević), pojedini pasaži Rotterove poeme mogu se povezati s poetičkom matricom *More* (*CROATIJE liberate* prema *Mori*), napose u njezinoj temeljnoj osi sna i buđenja. Ovo jedinstveno djelo u cjelokupnoj gradišćansko-hrvatskoj književnosti našlo je odjeka i u antologijama, pa je u drugo izdanje Stojevićeve antologije Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća iz 2007. uvršteno nekoliko odlomaka („Sotonska zvir, zviranjak zla...“, „Rovov rex, vladar katakombov...“, „O, vi prokšivi praznoglavci...“, „O, vi študirani

slogobrojači...“ „Jedan, dva, a kot tri...“). Držeći se riječi Franca Rottera u pismu Nikoli Benčiću, možemo tekst zaključiti upravo njegovim mislima: „Sada ali već ne more biti sumnje, gdo jesam i ča jesam, sve je napisano i sve je jasno, otvoreno, odn. ništa opet nije jasno, a kamoli razumljivo – i to mora tako biti.“ (Rotter 2002:143).

Ptići i slavuji (1983.)

Do pojave *Ptića i slavuja* 1983. u gradišćanskohrvatskoj antologijskoj praksi izišao je Leopoldov *Gradišćanski hrvatski gaj* (pjesme iz književnosti Gradišćanskih Hrvata za hrvatsku školsku dicu i mladinu) (Željezno, 1967.), u kojem je urednik i antologičar dao pregledan izbor gradišćanskohrvatskoga pjesništva od prvaka Mate Meršića Miloradića, preko glavnih pojava između svjetskih ratova (Marhold, Lemperg, Blažević, Jagšić, Radostić) do svojih suvremenika, pjesnika koji svoje pjesničke opuse ostvaruju nakon Drugoga svjetskog rata – Ferija Sučića, Augustina Blazovića, Ivan Pavičića i dr. Sabiranje rezultata pojedinih opusa, svojevrstne antologijske izbore možemo pronaći i u trima izdanjima Miloradićevih pjesama (1934. u „razlaganju“ Martina Meršića st., u onoj Horvatovoj iz 1954. i u proširenome Benčićevu izdanju iz 1978. (*Jačke, Željezno*, Hrvatsko štamparsko društvo). Knjiga koja u podnaslovu nosi oznaku „suvremeno gradišćanskohrvatsko pjesništvo“ i kojoj je izdavač Peter Tyran s predgovorom Nikole Benčića i prijevodom Herberta Kuhnera i Petera Tyrana pojavila se u prigodi svečanosti 450. obljetnice doseljenja Hrvata, što se naglašava u besjedi na klapni knjige: „u novu domovinu, nekadašnju Zapadnu Ugarsku, Dolnju Austriju i Moravsku, kade se je oko 150.000 iseljenikov naselilo u oko 200 seli“ (Tyran 1983). Zaključuje se optimistično unatoč teškim i dugim godinama i unatoč mislima nekih da se neće više čuti hrvatska riječ: „Ova zbirka suvremenoga pjesništva je dokaz, da zora posljednjeg Hrvata još nije svanula.“ (Tyran 1983). Bilo je to vrijeme (kako smo već istaknuli) kad su „[m]ladi Hrvati predvođeni Juricom Čenarom odbijali brojidbu koju su provodile vlasti kako bi se ustanovio točan broj manjinske populacije, a potom dala dozvola za stavljanje topografskih tablica i pravo na hrvatska imena i prezimena u hrvatskoj gramatičkoj formi“ (Vidmarović 2009:108). Zapravo je dvojezični pregled (*Ptići i slavuji / Hawks and Nightingales*) suvremene gradišćanskohrvatske lirike i novijih pojava u pjesništvu (netom afirmiranih pjesnika) pregled vodećih aktera pjesništva nakon Drugoga svjetskog rata (Leopold, Blazović), afirmacije jednoga novog naraštaja pjesnika u Gradišću, redom rođenih pedesetih godina dvadesetoga stoljeća (Höld, 1954.; Gassner, 1955.; Tyran, 1955.; Čenar, 1956.; Lipković, 1957.;) te nešto starijega Novosela (1948.). Nikola Benčić naziva pojavu *Ptića i slavuja* „nezboravnom“ te ističe da su u antologiji „zastupani književnici jednake dobi koji su si postavili u omladinskom društvu ‚Hrvatski akademski klub‘ u Beču zadatak ‚upoznanju, gajenju i očuvanju hrvatskoga kulturnog dobra‘ pridonijeti nešto u prvome redu književnosti i nastavljaju u formalnom i sadržajnom smislu razvoj prijašnjeg naraštaja, što se manifestira nakon kratkog prekida i u ‚Novom glasu‘, atributom ‚novo‘, što znači van iz uskogrudne zavičajnosti paralelno uz razvoj literarne scene u Grazu i Beču, u tiskanicama ‚Pokus‘, ‚Hrvatskim novinama‘ ili vlastitim zbirkama.“ (Benčić 2011:44). U vidokrugu izbora su i pjesnici koji su već ostavili značajan trag u poslijeratnome gradišćanskohrvatskom pjesništvu.

Anton Leopold se među njima prvi pojavio potaknut tradicijom gradišćanko-hrvatskoga pjesništva između dvaju svjetskih ratova, napose pjesništvom Dometra Lemperga, i to objavom u *Crkvenom Glasniku Gradišće* u jesen 1946. Suradnju u glavnoj gradišćanskoj publikaciji, kalendaru *Gradišće*, započinje 1948. godine. Samostalnom zbirkom javlja se 1954., i to objavom *Cvijeća iz Gradišća* u Gornjoj Pulji u vlastitoj nakladi u kojoj je objavio sedamdesetak tekstova. U izboru je s engleskim prijevodom objavljeno sedam Leopoldovih pjesama: „ljubav / love“, „jesensko raspoloženje / autumn mood“, „melankolija / melancholia“, „u krpljetu / in the farmers kitchen“, „polje u snigu / fields covered by snow“, „pijanac / the drunkard“, „čik / butt“. Zanimljivo je da su svi naslovi pjesama napisani u kazalu malim slovom, čime se otvaraju novi poetički prostori, a to bismo mogli povezati s nekim stilskim polazištima Bečke skupine – u poetičkome smislu namjerna uporaba malih slova – što se onda u antologiji očituje u stihovima Andija Novosela, Herberta Gasnera i Jurice Čenara, koji kasnije u svojim opusima streme tomu novom pjesničkom govoru koji se temelji i na utjecaju suvremene austrijske književnosti. Dakle, ovdje bismo mogli reći da se već otvaranjem knjige može zaključiti o susretu staroga i novoga, odnosno o osebujnome susretu dvaju naraštaja u suvremenosti koji nagovješćuje najnovije, što će onda svojim pjesničkim opusima nakon *Ptića i slavuja* ostvariti Jurica Čenar, Doroteja Lipković (kasnije Zeichmann) i pjesnikinja koja tad nije ušla u antologijski izbor – Ana Šoretić. Oni će za sobom povući i niz novih autora: Freda Hergovića, Matildu Bölcs, Šandora Horvata, Timeu Horvat, Petra Tažkoga, Franca Rottera i dr. Leopoldove pjesme slijede njegov središnji dio opusa, koji donosi pjesnikova raspoloženja vezana za mijene u prirodi i atmosfere doma i života njegova rodnog Gradišća. U pozadini je svih tih slika bolna ljubav, kao u „Melankoliji“, gdje se simbolički osjećaj sivila i kiše povezuje s unutrašnjim osjećajem neostvarene ljubavi kojoj se pjesnik, lirski subjekt ipak nada: „Ja još čujem korake, / Škljocaju po blatu, (...) Čini mi se, / Da se nazad vraćaju.“ (Leopold 1983:26). Onda slijedi pjesma „Polje u snigu“ („Fields covered by snow“), koje upućuje na najbolji dio Leopoldova stvaranja. To su gotovo fotografski zabilježene slike snage i mijena prirode u njegovu kraju: „Naše polje snig pokriva, / Bijelo, tiho ono sniva. / Črna su još samo stabla, / Na nji sidi tanka magla.“ (Leopold 1983:32). Ponešto je drugačiji u pjesmi „U krpljetu“, gdje humoristično, satirično i gotovo naturalistički slika kuhanje mlade seoske djevojke kojoj je u lonac upala muha i gotovo pometovski sarkastično zaključuje „Dobar apetit!“ (Leopold 1983:30). Netipične su, gleda li se njegov cjelokupni opus, i pjesme „Pijanac“ i „Čik“, gdje crta rub društva i ovisnost, marginu društva i gradsku sirotinju.

Augustin Blazović započinje nostalgичno pjesmom „Stari cimbal“. Stari cimbal ga vraća u djetinjstvo i još dalje u prošlost, u djedove mlade dane: „Zasviraj pjesmu djetinjstva moga / pjesmu, kom je nekad / djed moj ispjevao / zaručni svoj svadbenu pjesmu.“ (Blazović 1983:40). Pjesma „Ne gataj mi smrt“ nastavlja Blazovićev niz refleksija o prolaznosti, a on se ne miri s njom i kao da odgovara onima koji misle da su njegovi život i rad završeni te skuplja snagu za novi put, što je potpomognuto u stihu s čak trima uskličnicima: „A ti se skoči!!! / Stresi sa sebe okove straha, (...) Nismo još mrtvi! / Neka nas nigdo/ne riva u grob! /Blazović 1983:42/). Katkada se Blazović javlja polemički prema kritičarima, a ovdje je riječ upravo o njegovoj odluci da se još

snažnije, gotovo junački othrva zlobi i svima onima koje osjeća progoniteljima na svo-
 me putu: „Sutra ćeš morat umrit. / Lažni prijatelji, vuki u koži ovčinjoi / nudu ti smrt.
 / (...) srce ti drhće od smrtnoga straha, / jer ti već nazlobno sviraju / za zadnji ples i
 za smrt.“ (Blazović 1983:42). U njegovu članku iz kalendara *Gradišće* za 1980. (goto-
 vo istodobno) naći ćemo njegov odgovor onima koji rezignirano govore o narodnoj
 propasti: „Puno imamo starih i mladih Hrvatov, ki volu vjerovati podmuklim ili očitim
 neprijateljem našega naroda ili onim malovjernim zdvojnim prorokom, ki nam gataju
 brzu narodnu smrt. Mnogo puta mi se čini, da nas neki namjerno rivaju u grob, ili da
 je i med nami nastala neka tragična strast, da kao samoubojice, samoumorniki hoteć
 trčimo u smrt.“ (Blazović 1980:30). S druge strane vjeruje, kao i u pjesmi, u život: „Još
 živimo, još imamo puno svega, čemu se smimo veseliti. I zato se ufajmo dok dišemo!“
 (Blazović 1980:30). Kao da osjećamo Blazovićev odgovor kritičarima i možda svima
 onima koji su se odlučili predati da njegovo pjesničko poslanje nije završilo i da ga na-
 rodna borba unatoč rezignaciji pojedinaca i starih i mladih ne napušta, da je to pravi
 put opstanka kojemu svaki pojedinac treba dati vlastiti prinos. Pojedine rane na tome
 putu bole Blazovića, pa je na uvrede na koje je naišao u društvu progovorio i u članku
 „Pisca dvojbe i borbe“ (*Gradišće*, 1987.). Isti je događaj pretočio i u alegoričnu crticu
 „Nij mi se sanjalo“, u kojoj zaključuje sljedeće: „Ali pijanac me je i onde našao i počeo
 na novo psovati. I sve je, sve je šutilo. I ta sramota ležala je i leži teže na meni, neg sve
 psovke i zdivanja onoga nesrićnoga pijanca. Rado bih rekao. <Sanjalo mi se je.> Na žalost
 moram reći: <Nij mi se sanjalo!“ (Blazović 1987:149). Motiv pjesničke slobode donosi
 u pjesmi „Van iz prostora“. Svoje domoljublje i osjećaj povezanosti sa svim Hrvatima
 izražava u pjesmi „Jug“: „U mojoj krvi klije žega juga, / Sva gola strast Dinarske planine,
 / Jadrana plavog tajne dubine, / U mojoj krvi bdije čežnja juga.“ (Blazović 1983:50).
 Refleksivna je i pjesma „Agava“ i to ga raslinje vezuje uz sunčani Jadran, njegove pret-
 ke i njegov narod. Agava mu je simbol kratkotrajne ljepote života: „Samo jedanput
 cvate agava. / Svadbeno digne k zaručniku suncu / vitke grane, na kojim opažaš /
 skromnog cvijeta zelenu krunu / kao života svečanu žrtvu.“ (Blazović 1983:52). Aga-
 va mu svjedoči o kratkoći života, ali i o ljepoti i vrijednosti koju uživa svatko od nas:
 „Samo jedno proljeće ima, / jedan svibanj i jednu Ivanjsku noć, / jednu žetvu i berbu
 čovječji život.“ (Blazović 1983:52). Onda stižu mrak i hladnoća, jesen života: „Zatim sli-
 jedi starost i zima, / gole grane, smrt i grobna tišina.“ (Blazović 1983:52). No Blazovića
 umiruju vjera i ufanje u vječni život, česti motivi njegova pjevanja: „cvjetovi uvenu,
 svijeca dogori, / no i u smrtu jedno govori: / proljeće jednom vječno će doći“ (Blazović
 1983:52). Probrane Blazovićeve pjesme sadržajem daju potpuni presjek njegova bo-
 gatog pjesničkog opusa koji se nalazi između starih i mladih, odnosno, kako Benčić
 (1983:11) zaključuje u predgovoru: „On sam sebe smatra mostom između starije i no-
 vije pjesničke generacije, ku ulogu i u potpunosti izvršuje, čak se mladji moraju silno
 napreći da mu jezično i sadržajno kanu nastati ravnopravni.“

Ova Benčićeva misao o Blazoviću koji je most između generacija može se odnositi
 i na pitanje o pjesničkome svijetu sljedeće autorice u izboru *Ptići i slavuji* – **Doroteju
 Lipković** (kasnije Zeichmann). Što je novoga ova autorica iz generacije *Ptića i slavuja*,
 odnosno „jastreba i slavuja“, donijela u suvremeno gradišćanskohrvatsko pjesništvo?
 Je li riječ o novome pjevanju, o novome diskursu? Koliko je silno to njezino „napre-

zanje“? Ona po svemu razbija stereotipe, premda ima u njezinu pjesništvu (tada još studentice) i pjesama koje su po svojoj fakturi i sadržaju bliske tradiciji („Moja lipa, slatka rič“). No njezin je govor bez ograda, buntovan, jasan, slobodan i kritičan ne samo prema drugima nego i prema sebi. Često iznosi i uzaludnost borbe i svega da narod opstane, s dosta ironije, gdje se osjeća gorčina života i svega nastojanja. Očito je to odraz stanja mlade generacije i razmišljanje mlade inteligencije koja je ulazila u vrijeme javnoga, književnoga, kulturnoga i političkoga života s kojim su nezadovoljni te otvoreno i slobodno izražavaju svoje neslaganje. Zahtijevale su se promjene. O toj rezignaciji, o stanju duhova najbolje svjedoči njezina pjesma „Ništ' ne hasni“. Sve su metode uzaludne: „Trsiš se: / lipo hrvatski govoriti (...) naše kazališne predstave gledati, / u klubu se s drugimi upiti, / predavanja poslušati, / ponekad neku pjesmicu napisati, / nekoliko redi u hrvatski novina preštati, / o našem stanju diskutirati, / naše funkcionare podnositi, / na važnost dvojezičnosti upozoravati, / na tamburici cincljati, (...)“ (Lipković 1983:60). Konačno, nikakav napor ne vrijedi jer se zna rezultat: „Za Nobelovu nagradu to nažalost još nije dosta. / Premalo smo internacionalni. (...) Ča ćeš? Trsiš se, a ništ' ne hasni.“ (Lipković 1983:60). Ovo kao da je himna mlade generacije. Oni su mladi i životniji naraštaj i bez dlake na jeziku rugaju se svojevrsnoj žici koja manjinu okružuje u germanskome prostoru. No Lipković ne gubi strast mladenačke borbe i vjeruje u opstanak: „Probudit našu svist, / da je zora našega dana jur / zdavno svanula“ (Lipković 1983:62). Usto kao odraz stvarnoga života humoristično, raspjevano i šaljivo donosi muško-ženske odnose u pjesmama „Muži, ha muži“ i „Ljubomornost“, gdje se ipak uza sve priklanja odabraniku: „Neka luta! / Vrag ga nosi! / Ja ću svenek biti ja! / Morat će on spoznat, / da ga samo ljubim ja.“ (Lipković 1983:68).

Odraz ravnomjerja i dosadu svakodnevice koja se događa od tjedna do tjedna naći ćemo u **Andija Novosela** („U sedam dani se tajedan gradi“). Govori o preziru prema životu grada koji je u kontrapunktu sa selom. Tamo je velegradska zmija („kača“), a ostaju samo dva dana života: „ostaju dva dani žitka / do novog pandiljka“ (Novosel 1983:76). Svoje nezadovoljstvo životom daje i ocjenom velegrada i sve one tradicije koja privlači, ali koja se pod novim globalnim imenom gubi („demel... sacher... imperial. Mc donald's %“ (Novosel 1983:82). Za grad u kojem radi (Beč) ne nalazi simpatije: „grad prežeranih – debelih – napuhnutih štakorov / zasranih štatutov i monumentov (...) parket špekulantov / pun denuncijantov i vojerov“ (Novosel 1983:82). U Novosela se osjeća taj prijelaz od starih prema novome govoru, odnosno izrazu i stihu. U njega kao u djelovanju pjesnika Bečke skupine pronalazimo samo upotrebu malih slova. To je kasnije očitije u pjesništvu Jurice Čenara, odnosno nalazimo još izraženije u njegovim samostalnim objavama (*misi misli* i *mi svi*). Novosel stalno progovara o životu i izražava svoje nezadovoljstvo onim što vidi, a to je pogubnost materijalizma i konzumerizma. Sva vrata, svu „ljubav“ otvara novac: „moderna velika kola / za vruću ljubav divojak / karijera muža / za sigurnost hištva / grobni kamen / *četrdesettisuć šilingov* / za ljubav mrtvacu“ (Novosel 1983:84). Novosel je u Klagenfurtu 1994. tiskao knjigu *Pohota*, o kojoj opširno piše Đuro Vidmarović te ističe da njegovo pjesništvo „spada u političku, ili bolje rečeno, društveno angažiranu poeziju (...)“ (Vidmarović 2009:108), a „(...) knjiga ima ispovjedni, besjedni, kronografski, propedeutički, kritičkoeklezijalni, politički karakter, a na pojedinim mjestima uzdiže se do refleksije, unutarnjeg govora,

do onoga što poneki nazivaju „čista poezija“ (Vidmarović 2009:109). U Novoselovoj objavi iz 1994. „središnje mjesto na predmetno-tematskoj razini pripada asimilaciji (...)“ (Vidmarović 2009:108) te se bolna tema može iščitavati u nizu pjesama iz zbirke: „koliko dugovanj“, „kampajn“, „proslavljeno?“, „HN“, „mora“, „janus pannonijs“, „NS“, „stari otac“ i dr. Napose „stari otac“ govori o trenutku u kojem se hrvatski narod našao u Gradišću: „*kćerka i sin / govoru samo / jedan jezik / državni nimški jezik!*“ (Novosel 1994:66). Svakako Novosel kao i u *Ptićima i slavujima* tematizira i općeljudsku i egzistencijalističku problematiku, a u zbirku *Pohota* uvrstio je i pjesme objavljene u antologiji: „u sedam dani se tajedan gradi“ i „cijena ljubavi“ te i ovdje nastavlja pisati prepoznatljivim znakom „Bečke skupine“ uporabom malih slova.

Ewald Höld pak daje intimnu ispovijed čovjeka u tranziciji, čovjeka koji traži nove životne prostore, tj. odnos sela i grada (Benčić 2010:297): „*Iščem put / koga starci naši / nisu našli, / i ćutim se sam, / ali kot zviranjak, / životni, pun moći.*“ (Höld 1983:94). Crta i trnoviti put, rane koje ostaju na stazi kojom prolazi pojedinac („boli me trn“) i vrtuljak u kojem može okusiti malo sreće („Sanje, daljine, širine“). Höld u svome poetičkom promišljanju katkada ispušta naslove pjesama. Tim je pjesmama urednik u kazalu dao naslov po uvodnim stihovima. Naslovio je prvu pjesmu („Zadnji škadnji“) i zadnje tri od četiri u izboru: „Mali smo“, „Kade si bio?“ i „Pleo sam mrižu“. Hrabri se u pjesmi „Mali smo“, gdje traži iskrnu koja će razgoriti onu utrnulu vatru života i naroda: „*Vrnite nam cipaljke, / te dobre, tvrde, / da još jednoč / zagori naš oganj*“ (Höld 1983:104). Očito u simbolu vatre koja je zapretana izražava sumnju u preživljavanje narodne zajednice ako se opet ne pojave cipaljke jer je sve zamuklo, sve se ugasilo: „*Mali smo / bojažljivi i šutljivi, / zamuknuli smo – / skoro – kad / diboko u našem srcu / još grije žeravka / naše duše*“ (Höld 1983:104). Izraz mu je hermetičan, što je odraz suvremene pjesničke prakse, no svakako, ako bismo tražili njegova prethodnika u gradišćanskohrvatskome pjesništvu, onda je refleksivni poticaj i dozu hermetičnosti mogao dobiti od Augustina Blazovića.

Herbert Gassner je pjesnik kojemu je malo ovozemaljsko, pa korača svemirskim i daljinama vječnosti i svezremenosti. Tu se traži kao pojedinac i kao čovjek. Sve se u njegovu poetskom svijetu mjeri s prolaznosti i „*Čemu nam granice?*“, postavlja pitanje Gassner: „*čemu nam gužve / strašne neopisive*“ (Gassner 1983:122). Daje odgovor o našoj ništavnosti i neznatnosti u svemiru: „*svemir je širok / svemir nas zove / svemir nas čeka (...)*“ (Gassner 1983:122). U poruci o strahu gotovo inventarski nabroja sve one more i strahove koji nas okružuju, a koji su često i imaginarni: „*strah od strijele iz vedroga neba / strah od izgubljenog vrimena / strah od ispita / strah od padanja / strah da izostane erekcija / strah da pukne gumica (...)*“ (Gassner 1983:116). Sve je u čovjeku i njegovoj odluci da odlučno promijeni svoj život ili da se guši strahom cijeli život: „*a ne znam odakle / dolazi / ta prokleti strah / ki se opet / kot očajni krik / u mom grlu davi...*“ (Gassner 1983:116). U pjesmi „Svi mrtvaci“ govori o izjednačavanju svih u smrti, svi su jednaki: „*bez imena / bez zanimanja / bez pineza / bez domovine / govoru / jednim jezikom / sve ča umre / nastane internacionalno / pripada človičanstvu*“ (Gassner 1983:120). Pjesma „boj“ tematizira rat i daje snažnu antiratnu poruku, čime se izražava i određeni društveni angažman Gassnerova pjesništva: „*boj je / slipa ptica*

od krvi pijana / vuk u ljudskoj koži / mrtva riba na pijesku (...) boj je / stari panj / gluh i glup" (Gassner 1983:124). Njegovo pjesništvo književna povijest vezuje uz suvremeno austrijsko pjesništvo, no nalaze u njegovu pjesničkom opusu i odjek hrvatske i svjetske književnosti, a u stilu ga vežu uz prethodnika Augustina Blazovića (Benčić 2010:283–284). Nakon objave u izboru *Ptića i slavuja* u Beču mu je 1984. izišla zbirka poezije *Ledolomac* u kojoj se Đuro Vidmarović u uvodnome tekstu („Ljepota materske riječi – dar čovječanstvu“) osvrnuo na fenomene novije gradišćanskohrvatske književnosti (Benčić 2010:283). Za Gassnera navodi da „je prvenstveno angažirani pjesnik. To znači da njegova poezija nije kabaret riječi, nije sama sebi dostatna, već je duboko ukorijenjena u aktualni život. Ova aktualnost našeg pjesnika ima dva smjera: jedan je lociranje društvene problematike gradišćanskohrvatske narodne zajednice, a drugi lociranje svjetske društvene i etičke problematike.“ (Vidmarović 1996:126). Feri Sučić za Gassnera u tekstu iz kalendara *Gradišće* za 1986., kojemu je povod zbirka *Ledolomac* („Naš mladi pjesnik Herbert Gassner“) kaže „da on nikad nije podlegao krivoj i lažnoj nekoj propagandi o manjevrudnosti ili nevrudnosti našeg hrvatskog jezika“ (Sučić 1986:95) te da je austrijski ministar Heinz Fischer rekao da „ova zbirka [misli se na zbirku *Ledolomac*; op. R. B.] načinja vrt austrijskoga stvaranja šarenijim i ljubeznijim“ (Sučić 1986:96).

Duša cijeloga projekta **Peter Tyran** objavljuje u *Ptićima i slavujima* osam pjesama: „zavlačenje pada“, „Auschwitz“, „prirodni zakon“, „kongres“, „biti miroljubiv“, „kako blizak“, „oni ki slipo“ i „neophodnost“. Inače je Tyran „jedan od glavnih pokretača novijih političkih i kulturnih strujanja u HAK-u“ (Benčić 2010:320). Njegov prinos kulturi gradišćanskih Hrvata očituje se u nizu akcija koje je vodio, a „od 1978. do 1983. bio je i glavni urednik kulturnog časopisa *Pokus* u kojem možda nastavlja od *Glasa* započetu kulturno-književnu liniju“ (Benčić 2010:320). Nakon uspješnoga uredničkog nastupa u *Pokusu* dolazi „1984. na mjesto glavnoga urednika tjednih novina gradišćanskih Hrvata *Hrvatskih novina* kojima je jasno i odlučno odredio novi smjer i put za suvremenu i modernu tiskovinu manjinske skupine“ (Benčić 2010:320–321). Tyran na tragu mnogih svojih prethodnika i suvremenika (Leopold, Blazović, Schreiner, Čenar, Lipković i dr.) osvrtno na Drugi svjetski rat šalje snažnu osudu nacizma u pjesmi „Auschwitz“. Nabrajajući imena koncentracijskih logora osvrće se na vlastite gubitke i stradanja: „(...) su im zeli / najlipše / zaručnje i žene. / Nam su zeli / najbolje / majke i staremajke“ (Tyran 1983:134). U Tyrana dominira domoljubna nota („kako blizak“), gdje ističe svoj domoljubni osjećaj vezanosti uz ljude i narod svoje stare domovine premda im nije blizu: „Kako blizak / si mi ti / iako ti je domovina / daleko od moje // Kako dalek / mi je on / iako mu je domovina / blizu moje // Tebe i mene / veže / isti jezik. // Njega i mene / razdvaja / različni JEZIK“ (Tyran 1983:142). I u njega nalazimo društvenu angažiranost i aktivizam jer daje primjeren odgovor ili ocjenu o neslobodi svih onih koji spadaju u neki politički okvir jer su njime sputani u svome djelovanju: „Oni ki slipo / slijedu nekim tradicijam i konvencijom (...) i zatvaraju si / gled na / desnu i (ili) / na livu / stran“ (Tyran 1983:144). Društvenu kritiku očituje i u ocjeni zasjedanja (Kongres), tj. o dosadnosti i pretjerivanju na skupovima: „predavanja / referati / prijevodi (...) prez / kraja i / konca“ (Tyran 1983:138). Cijeli projekt definira pjesmom „neophodnost“, koja je „ujedno program 80-ih godina: „Morao / sam / postati / ptićem / da / spasim / svoje /

slavuje (...)” (Benčić i Tyran; prema Benčić 2010:320 i Tyran, 1983:146). Benčić tumači značenje tih programskih riječi: „(...) nije dostatno uspješno pjevati i pisati, sve to treba društveno i politički osigurati, za sve to se mora pokrenuti borba, pa i onda kao se dođe u sukob s državnim i javnim stajalištem” (Benčić 2010:320).

Konačno, u antologijskome izboru izišlo je i osam pjesama aktivista, novinara i urednika **Jurice Čenara**: „tajedan”, „školjka”, „pinez”, „pismo”, „praznina”, „listopad”, „ravnina” i „ali živim”. Njegove pjesme nastale 1978. („pinez”, „tajedan”), 1979. („ali živim”, „praznina”), 1980. („pismo”, „školjka”) i 1982. („listopad”, „ravnina”) presjek su njegova ranog pjesništva, a ući će i u najznačajniju pjesničku zbirku mladoga naraštaja i najnovijega pjesništva gradišćanskih Hrvata u dvadesetome stoljeću, u njegov prvijenac *misi misli* iz iste 1983. godine kada se pojavila i antologija *Ptići i slavuji*. Pjesme u izboru donose pjesnikov pogled u svakodnevnicu i njegov sud o pojavama i svemu onome što ga muči. U „tajednu” pokazuje kako je upravo tih sedam dana naš sat koji daje ritam našim životima. Učinak je te vrtnje, toga otkucavanja dan u poruci u „rezimeu tajedna” u stihovima koji su dodani u zbirci *misi misli*, a nema ih u *Ptićima i slavujima*: „rezultat / zač žvit / upit / zabit // ubisit” (Čenar 1983:36). U pjesmi „pinez” osvrće se na snagu novca bez ograda – „novina / knjiga / krčma / pivnica / kino / kurva / pinez // auto / jilo / pilo / pinez (...)” (Čenar 1983:154) – te zaključuje: „prez pinez / osudjen / človik” (Čenar 1983:154). Snagu pisane riječi i pjesništva pretočio je u pismo: „(...) odnesi / moje iluzije / u svit / slov / riči / misli / i / iluzije” (Čenar 1983:156). Čenar je svoj izraz temeljio na samoj riječi, bez nekih većih poetičkih intervencija u njezinu primarnom značenju i efektu da takva (sažeta) jasno ukaže na istinu. Polazeći od poticaja koje je dobio iz vlastite tradicije (napose Blazović), ali i ugledajući se na književnost matičnoga naroda i većinske suvremene austrijske književnosti (napose poetičkih polazišta Bečke grupe), stvorio je tip poezije koja se oslanja na malu zalihost ili uporabu leksika, a koja s puno značenja odražava mnoge probleme koji muče suvremenoga čovjeka. Premda je dotle realizirao i svojevrsni poetički novogovor konkretne i vizualne poezije (npr. „pjesme riči”, „narod”, „put” i dr.), ipak je taj dio njegova stvaranja izostavljen u *Ptićima i slavujima* i uvršten u njegovu prvu zbirku *misi misli* iz 1983. Možemo zaključiti kako je Čenar kao vodeći pjesnik generacije rođene pedesetih godina dvadesetoga stoljeća u *Ptićima i slavujima* otvorio prostor novoj poetici koja je prevladala u gradišćanskohrvatskome pjesništvu pretkraj dvadesetoga stoljeća i na početku novoga tisućljeća, dok se danas opet pjesnici vraćaju tradiciji, tj. „klasičnoj pjesničkoj formi” (Benčić 2011:44). Ističući elemente novoga pjesničkog govora, Benčić podvlači „slobodan stih bez rečeničnih znakova, bez rime i kitice ali osjetljivim muzičkim ritmom i zvučnim oponašanjem, inačice riječi s istovremenom minimalizacijom u izrazu sve do konkretne slike, piktografije, interpunkcijskim znakovima ili slovima. Sadržajno odraz novoga, otuđenoga sa svojim višestrukim problemima opterećenoga života kojim su i gradišćanski Hrvati krenuli iz društvene seljačke idile u urbanizirani individualizam.” (Benčić 2011:44). Čenar i većina pjesnika *Ptića i slavuja* ušli su u nešto kasnije objavljenu Stojevićevu antologiju Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća (Rijeka, 1987.). Od starije je generacije u antologiju ušao Augustin Blazović, a od najmlađih Čenar, Gassner, Höld, Lipković i Tyran. U drugo, prošireno i izmijenjeno izdanje iz 2007. ušao je i Andi Novosel s četiri svoje pjesme. *Ptići i slavuji* otvorili su najnovijoj gradišćanskohrvatskoj

lirici, osim recepcije u tisku u Austriji, Sloveniji i Hrvatskoj (Benčić 2010:321), i prostor uvrštavanja i situiranja u tijekove hrvatske književnosti, odnosno u njezinu čakavsku dionicu.

S druge strane, *Ptići i slavuji* otvorili su nov pjesnički naraštaj koji se vrlo uspješno nastavio na svoj pjesnički antologijski debi (napose Čenar, Lipković i neuvrštena Ana Šoretić), ali i otvorio prostor za novu pjesničku realizaciju Timee Horvat, Matilde Bölcs, Šandora Horvata, Franca Rottera i dr. Za ovaj iskorak mogli bismo uporabiti davni Wiesnerov osvrt na pjesnike i poeziju *Hrvatske mlade lirike*: „Novija je lirika sama iz sebe stala da izbacuje snage i razvija se posve samostalno: marljivo je izgradjivanje i diferenciranje novih elemenata osjećanja i gledanja s jedne, a s druge je strane traženje adekvatnog izraza savremenim bolovima, užitcima i strastima.“ (Wiesner 1980:7). Benčić (2011:44) smatra da se „[o]vaj (...) naraštaj stavio potpuno izazovu i svojim pjesničkim ostvarenjem obilježio punovrijednu lepezu srednjoeuropskoga književnoga života“. Trebali bismo dodati i zaključiti raspravu o *Ptićima i slavujima* i značenju pojave novijega gradišćanskohrvatskog pjesničkog naraštaja Wiesnerovim optimizmom na kraju uvodnoga teksta: „Ovako bi se u dvije, tri crte svršio nacrt novih lirskih nastojanja. Ali program umjetnosti još uvijek nije iscrpen. Ovo su obećanja. Na pragu u Novo ovo su tek vrata. Ovo je uvod.“ (Wiesner 1980:9).

JEZIK GRADIŠĆANSKOHRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Od Karala do suvremenosti

UVOD

Razmotrimo li dosadašnju literaturu o jeziku i književnosti gradišćanskih Hrvata, vrlo lako ćemo utvrditi da je do sada objavljen nemali broj tekstova o gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima i dijalektima, o razvoju hrvatske pisane riječi na današnjem gradišćanskohrvatskom govornom području, također o gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, a posebice je temeljito predstavljena gradišćanskohrvatska književnost. Najmanje je radova o jeziku pojedinih gradišćanskohrvatskih pisaca, a velikih sintetskih radova na tu temu nema. Međutim, i u radovima koji se naoko odnose na jezik samo jednoga pisca, ima iznimno važnih analiza razvoja jezika gradišćanskohrvatske književnosti u cjelini. U tom pogledu valja izdvojiti rad Ive Sučića „Blazović kot graditelj jezika na putu od Vulke u Velebit“ iz 2012.

Budući da se od početka 20. stoljeća na prostoru na kojem žive današnji gradišćanski Hrvati kontinuirano počinje na hrvatskom jeziku razvijati beletristika u užem smislu, upravo je jezik te književnosti predmetom analize u ovoj studiji. U tom pogledu pisac međaš je Mate Karal (Veliki Borištof, 1827.-Filež, 1911.), koji svoje beletrističke kratke prozne tekstove počinje objavljivati od 1903. u *Kalendaru svete Familije* (usp. Benčić 1998: 275), a nedugo zatim, pojavom pjesništva Mate Meršića Miloradića ta je staza čvrsto utrta do današnjih dana. Zbog toga i ova studija o jeziku gradišćanskohrvatskih pisaca obuhvaća izabrane autore u vremenskom rasponu od Karala do današnjih dana. Većina je gradišćanskohrvatskih pisaca rođena i život provela u mjestima u kojima se govori čakavskim ikavsko-ekavskim dijalektom, koji je u znatnoj mjeri postao i osnovicom gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika. Zbog toga nije začudno što je i jezik književnih djela tih pisaca (i na samo njih) u pravilu temeljen na tom dijalektu, ali s različitim posebnostima koje su dijelom uvjetovane posebnostima pojedinih govora, a dijelom obrazovanošću pojedinoga autora, njegovim odnosom prema jezičnoj tradiciji u Gradišću, poznavanjem gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika, odnosom prema standardnomu jeziku u Hrvatskoj, a djelomice uvjetovane i utjecajima drugih autora i drugih pisanih djela. Ovdje su predmetom jezikoslovne analize ne samo prozna djela nego i pjesnička (k njih je u gradišćanskohrvatskoj književnosti najviše), rjeđe scenski tekstovi, a još rjeđe neki drugi tipovi tekstova. Pritom se pri analizi pjesničkih djela imalo na umu jesu li jezični izbori u vezanom stihu uvjetovani srokovnim i metričkim ograničenjima.

Zbog velike brojnosti i pisaca i djela na gradišćanskohrvatskim idiomima sveobuhvatna bi jezikoslovna, lingvostilistička i općenito stilistička analiza svih pisaca i

djela zahtijevala vrlo opsežnu monografiju. U ovom pak opsegom ograničenom radu pozornost je usredotočena na jezikoslovnu raščlambu u užem smislu, gramatičku i leksičku. Usto je važno pripomenuti da su analizom obuhvaćena isključivo hrvatska književna djela izabranih autora. Pritom je iznimno važno upozoriti da je, zbog ograničenosti opsega rada, u okviru hrvatske literature načinjen trostruki izbor: a) za analizu nisu izabrani svi autori nego oni najreprezentativniji ili pak oni koji su s jezičnoga aspekta bitno drugačiji od većine, a rjeđe oni koji su rodом iz mjesta koja se posebice ubrzano asimiliraju, b) nisu obuhvaćena sva djela pojedinoga autora (pogotovu ne onih plodnijih) nego je opet načinjen izbor, c) analizom su obuhvaćene samo izabrane jezične značajke. Već spomenuti Karal jedini je od autora koji je rođen i cijeli život proveo u ondašnjoj zapadnoj Ugarskoj. S njegovim se djelima zajedno analiziraju i izabrane jezične značajke u djelima autora koji su živjeli i djelovali u povijesno prijelomnom razdoblju prije raspada Austro-Ugarske Monarhije i u novosnovanoj austrijskoj pokrajini Gradišću (Martin Meršić stariji, Mate Meršić Miloradić, File Sedenik, Petar Jandrišević, Ivan Blažević, Tome Bedenik i Ivan Jagšić). Premda rođen i školovan u zapadnoj Ugarskoj, otac suvremene gradišćanskohrvatske proze Ignac Horvat književno je značajan u doba kada već postoji austrijska pokrajina Gradišće. I Ferdinand Sinković rođen je u zapadnoj Ugarskoj, ali za razliku od rodnoga Maloga Borištova Ig. Horvata, Sinkovićev rodni Koljnof pripao je Mađarskoj. Ipak, četiri ključna desetljeća svoga života u kojima je književno stvarao proveo je u austrijskom Gradišću. Tu je još nekolicina izabranih autora koji su rođeni i dio djetinjstva proveli u zapadnoj Ugarskoj, ali su se književno formirali kada je već postojala austrijska pokrajina Gradišće. To su Fridrik Binting, Bela Schreiner i Feri Sučić. Svi navedeni pisci, osim Jandriševića, rođeni su na govornom području čakavskoga ikavsko--ekavskoga dijalekta. Njihovim su izabranim primjerima za jezikoslovnu analizu u ovom radu pridruženi primjeri izabranih suvremenih autora rođenih i odraslih na području čakavskoga ikavsko--ekavskoga dijalekta u austrijskom Gradišću, konkretno primjeri iz djela Augustina Blazovića, Antona Leopolda, Martina Jordanića, Vladimira Vukovića, Joška Weidingera, Evalda Pihlera¹, Ane Šoretić (Schoretits), Štefana Kokošića, Jurice Čenara, Doroteje Zeichmann i Franca Rottera. Slijede ih izabrani autori rođeni na govornom području istoga dijalekta u zapadnoj Mađarskoj: Mate Šinković Capa, Anton Slavić, Ivan Horvat i Matilda Bölcs. Na govornom području toga dijalekta rođena su i dvojica izabranih autora iz Novoga Sela u Slovačkoj (Viliam Pokorny i Juro Baláž) te dvojica autora iz Frielištova u južnoj Moravskoj (Milo Vašak i Joza Lavička)². Iz Slovačke je rodом u jezičnom (ali i književnom) pogledu zanimljivi pisac Petar Tažky. Petar Jandrišević i Siegfred (Sigi) Hajszan rodом su iz južnoga Gradišća, iz temeljno čakavskih mjesta u kojima se rabi zamjenica *što*. Po svom rođenju ili podrijetlu gradišćanskohrvatskoj ikavskoj skupini nazvanoj Štoji pripadaju izabrani autori Lajoš Škrapić, Šandor Horvat i Timea Horvat (svi s područja današnje zapadne Mađarske). Među izabranim autorima samo je pjesnik Pavao Horvat rodом s kajkavskoga gradišćanskohrvatskoga govornoga područja (i to s područja današnje zapadne Mađarske).

Karalov jezik u ovom se radu analizira na primjerima preuzetih iz njegovih kratkih proza objavljenih početkom 20. stoljeća u *Kalendaru svete Familije*. Ti se primjeri uspoređuju sa sukladnima u knjizi *Crtice iz seoskoga žitka*, koja je objavljena 2000., gotovo 90 godina nakon autorove smrti. Pola stoljeća nakon autorove smrti objavljena

je knjiga *Spominki* s proznim tekstovima M. Meršića starijega. Primjeri iz toga izdanja rabe se u ovom radu. Miloradićev se pak jezik analizira na temelju primjera iz pjesama u zbirci *Zibrane jačke* iz 1933. te u manjem broju iz zbirke *Jačke* iz 1978. Sedenikov jezik ilustriraju primjeri iz pjesama objavljenih u monografiji Nikole Benčića *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* Primjeri iz djela ostalih autora preuzeti iz: proza sabranih u Jandriševićevoj knjizi *Sličice*, proza u Blaževićevoj knjizi (koja je naslovljena *Proza*), pjesama u Bedenikovoj zbirci *Rožice*, Jagšićevih pjesama i proza koje je prikupio N. Benčić, iz proznih knjiga I. Horvata *Veliki i mali. Crte i slike; Iz naše stare gore; S perom kroz selo i život i Hiža rasipana po svitu*, iz pjesničke zbirke F. Sinkovića *Otajni ribolov*, iz Bintingerove prozne zbirke *Na kratki*, iz Schreinerova romana *Skok konjića*, iz kratke proze *Tomina Lotika* F. Sučića i njegovih nekoliko pjesama, iz Blazovićeve novele *Od Vulke u Velebit*; knjige scenskih tekstova *Tri drame*; pjesničke zbirke *Rosa i dim*; knjige proza *Slike i sudbine* te romana *Čežnja* istoga autora, iz Leopoldove zbirke *Pjesme na dvi jeziki*, iz Jordanićeve novele *Dok nas smrt ne razluči*, iz Vukovićeve pjesničke zbirke *Nemoj brate, pusti ruku* i nekoliko njegovih pjesama objavljenih u Kalendaru *Gradišće*, iz Weidingerovih pjesama i proza sabranih u knjizi *Prik plota*, iz nekoliko Pihlerovih pjesama, iz poeme A. Šoretić *Zamotana duša* te od iste autorice pjesničke zbirke *Ravno*, knjižice scenskih tekstova *O Bog* i *Stari vuk*, također dviju knjiga pjesama i proza *Blizu je vrime* i *Ne znati, odakle smo. Putovati, otkriti, sastati se*. Primjeri su također preuzeti iz Kokošičeve pjesničke zbirke *Vrime teče*, Čenarovih pjesničkih zbirki *Misi misli*; *Posvete* i *Mi svi* te romana *Svojemu svoj* istoga autora, iz knjige pjesama i proza *Mrtvi na odmoru* D. Zeichmann te iz pjesničke zbirke *Med nebom i paklom* i prozne zbirke *Želja. Kratka proza* iste autorice, iz pjesama S. Hajszana objavljenih u zborniku *Panoska lirika* i u monografiji N. Benčića iz 2010., iz Rotterove pjesničke zbirke *Croatia liberata*, iz pjesničke zbirke M. Šinkovića *Na našoj Gori*, iz Slavićeve pjesničke zbirke *Plajgorski zvoni*, iz romana za djecu *Židanski dičaki* I. Horvata i njegove zbirke *Pjesme*, iz pjesama u zbirkama *Jantarska ciesta* i *(I)ako sloboda* M. Bölcs, iz pjesničke zbirke *Ča dan donesie* V. Pokornoga te iz scenskih tekstova u knjizi *Novosielski kipci* i proznih tekstova u zbirci *Nuovo Selo se smije* istoga autora, iz pjesničke zbirke *Vrát'anje domuom* Jure Baláža, iz Vaškove knjižice *Va Frielištofi*, iz dvanaest Lavičkinih pjesama, iz novele *Ferije na Dobrom Polju* P. Tažkoga te iz knjige proza *I takovi smo bili* te kratke proze *Moj rodni kraj (Dom koga nij)* istoga pisca, iz Škrapićevih pjesničkih zbirki *Obračun* i *Po dugoj cesti*, iz pjesničke zbirke *Ako nisi tu* Timeje Horvat i njezine kratke proze *Zakašnjeno pismo ...* (koje je odlomak objavljen u monografiji N. Benčića 2010.), te iz desetak pjesama P. Horvata.

SLOVOPIS

U današnjem gradišćansko-hrvatskom književnom jeziku prihvaćeno je složeno slovo *dj* i u riječima koje su praslavenskoga podrijetla i u posuđenicama i usvojenicama iz drugih jezika, pa se već u izdanjima u Austriji nakon Drugoga svjetska rata u pravilu redovito tako piše, npr. u riječima psl. podrijetla *Dokle je bila mladja* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Žuža*), *kamo su dohadjali ljudi* (I. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *u tudjoj zemlji* (F. Sučić, pjesma *Daleko u tudjoj zemlji*), proza *Misli se radjaju*

u glavi (Blazović, *Slike i sudbine*), *Kako se ti usudjuješ tudja pisma štat* (Blazović, Čežnja), *Andjeo čuvar je uslišio moju molitvu* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *osudjen človik* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Pinez*) te u riječima stranoga podrijetla kao npr. *biblijski arkandjeli* (Šoretić *Blizu je vreme*, pjesma *Biblijski glasniki ili...*), *ponekad još i andjela* (Zeichmann, *Želja*, proza *Cimator*). Isto nalazimo i u djelima V. Pokornoga objavljenim u Slovačkoj, npr. *andjel*; *sprovadja* (*Novosielski kipci*). Prije toga razdoblja u riječima koje nisu psl. podrijetla susreće se složeno slovo *gj*, npr. *Draga gjungja leži* (Bedenik, pjesma *Moje jačke*), a u riječima psl. podrijetla obično grafem *j* (što je u skladu s brojnim gradišćanskohrvatskim govorima pa je tu zapravo riječ o fonemu /j/), npr. *Tuji duh* (Miloradić, *Zibrane jačke*, *Stari japa*). Sukladno tomu, grafem *j* nalazimo i u pojedinim poslijeratnim izdanjima u Mađarskoj, npr. *tujina* u pjesmama M. Šinkovića (*Na našoj Gori*). I inače u suvremenim izdanjima izvan Austrije nisu rijetka odstupanja, pa je npr. u pjesničkoj zbirki Ju. Baláza, koje je pjesnički jezik temeljen na organskom idiomu Novoga Sela, u objema situacijama zabilježen grafem *d'*, npr. *posud'uju*; *and'elak*. Pojedini pak suvremeni autori u Mađarskoj bilježe grafem *đ* u pjesmama koje pišu na hrvatskom standardnom jeziku. Na tom su idiomu napisane i objavljene čitave pjesme, pa i većina zbirke *Ako nisi tu* T. Horvat, npr. pjesma *Nađi me*; *među nama* (pjesma *Moj strah*), *tuđa hladnoća* (pjesma *Rujansko raspoloženje*) itd.

Dok se u izdanjima u Austriji redovito bilježi fonem *ć*, u Slovačkoj su različita rješenja koja nastoje približiti izgovorne posebnosti, npr. grafem *t'* u Ju. Baláza (već u naslovu zbirke *Vrát'anje domuom*), a u Pokornoga *tj*, npr. *svitjica*; *budutje*; *Ta tje me potpirat* (*Novosielski kipci*).

Pjesnik Š. Horvat iz Mađarske koristi suvremeni mađarski slovopis kao stilsko izražajno sredstvo koje potencira sadržaj pojedinih pjesama, npr. u pjesmi naslovljenoj *Brat Stefana Kralya* (u transkripciji *Brat Štefana Kralja*) slovopisne su realizacije *ogany / kot pany* (*oganj kot panj*), *osztal* (ostal).

Slogotvorno r

Pisanje slogotvornoga *r* s antepoanim samoglasnikom duboko je ukorijenjeno u hrvatsku slovopisnu tradiciju. Stoga nije začudno što Karal početkom stoljeća bilježi slogotvorno *r* slijedom *er*, npr. *Nijhtil da bi ga za zjalavoga deržali; kad je pak nikoliko škol zveršil* (proza *Joško iz Štajerov*). Međutim, u prvim desetljećima 20. stoljeća postupno ipak prevladava pisanje slogotvornoga *r* bez antepoanimoga samoglasnika (vjerojatno pod utjecajem novih slovopisnih strujanja u Hrvatskoj). Stoga su npr. Miloradićeve *Zibrane jačke* 1933. tiskane s tim novim slovopisnim rješenjem: *vrt zeleni* (pjesma *Na rastanku*), *moje srce* (pjesma *Pesnik va vrtu*). U kasnijim djelima gradišćanskohrvatskih autora također se slogotvorno *r* u pravilu bilježi bez antepoanimoga samoglasnika, neovisno o podrijetlu pojedinih autora, tj. neovisno o tom izgovara li se u njihovim govorima *r*, *er* ili *ar*, npr. proza *Vrganji* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*), *ča je krv u nami* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Mi Hrvati*), *u mom srcu* (F. Sučić, pjesma *Bor u srcu*), *Naokolo vlada smrt*; *Pust i prazan stoji vrt* (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Kasna jesen*), *iz našega srca* (Šoretić, *Ravno*), *srce Bogu prinaša* (Slavić, *Plajgorski zvoni*, pjesma *Našim jubilarom*), *vaše si držite* (Slavić, *Plajgorski zvoni*, pjesma *Čeprečkim*

Hrvatom), pjesma *Črni kos; beri črve* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Črni kos*), *U srcu* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Rodno selo*), *Hladni stan srcem toplila* (Škrapić, *Po dugoj cesti*, pjesma *Mati*), *Zločesta smo krv* (Š. Horvat, pjesma *Zahorat*), *krvavi oganj* (Š. Horvat, pjesma *Gubitak*), *o krvavom cvietu* (Pokorný, *Ča dan donesie*, pjesma *Čuj, vetrić tiho šumi*), *padaj na vrt* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Zimska*), *Krv po tielu* (Lavička, pjesma *Moja mila mala*), *muoj vrtljac* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, pjesma *Na frielištofskom cimitieri*), *hrvatski govorilo* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Tuga*) itd.

Dio autora iz Mađarske ipak bilježi *er* u skladu sa svojim mjesnim govorima, npr. *Židanci* Iv. Horvat i Bölcs: *Ive zame serpe; germlje* (Iv. Horvat, *Židanski dičaki*), *Čiju kerv su si zaželjili* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Molitva za človika, da človik ustane*), *od serca; va zercalu* (Bölcs, *I)ako sloboda*, pjesma *Marco Polo*). Šinković također obično bilježi svoje koljnofsko *er*, npr. *na našem verti* (zbirka *Na našoj Gori*, pjesma *Protuliće*), *jiskre sije diboko ti v serce* (pjesma *Big u sanje*).

Vedešinac P. Horvat najčešće bilježi slijed *er*, npr. *Dosad sam bil verlo nadut; ar sam červič, a ne človik* (*Molitve*), *Dej nam mervu počinuti*. (kajk. pjesma *Selu se Harvati*). Pritom je zanimljivo da je upravo u naslovu pjesme *Selu se Harvati* zabilježen slijed *ar* u riječi *Harvati*. Tu je vjerojatno riječ o prepisivačevoj pogrješci, tj. o pogrješnom čitanju vedešinskoga etnonima *Horvati* u kojem P. Horvat, sukladno vedešinskomu govoru, bilježi grafem *o za fomem /o/*.

PRAVOPIS

Poslije Drugoga svjetskoga rata gradišćanskohrvatski se književni jezik pravopisnim rješenjima približavao pravopisu u Hrvatskoj, pa se s uglavnom morfološkoga postupno prelazilo na morfonološki pravopis. Približavanja toga tipa bilo je i prije, premda nedosljedno, pa npr. u izdanju Miloradićeve zbirke *Zibrane jačke* iz 1933. u istoj riječi nalazimo pravopisna rješenja bez provedenoga jednačenja po zvučnosti, npr. *A vrebčićev sedam* (pjesma *Kod oblaka*.) te s provedenim jednačenjem, npr. *Na krovi vrepčići* (pjesma *Moje ptice*).

Prema suvremenom gradišćanskohrvatskom pravopisu jednačenje se po zvučnosti provodi na granici prefiksa *od* i riječi koja počinje fonemom *p*, npr. *otpodne; otpustiti* (2009: 164). Tako npr. piše Lavička: *Nato su njim Marija Trihraščenska sve zlo otpustili* (pjesma *Poslidnji put va Trihraste*). Između dva svjetska rata nije se u pismu provodilo to jednačenje, pa npr. Ig. Horvat piše *otpodne* (*Veliki i mali*, proza *Hrvatska sanja i istina*).

Kod suvremenih gradišćanskohrvatskih autora susrećemo u jednačenju po zvučnosti odstupanja od gradišćanskohrvatskoga pravopisa, npr. *Zamučao sam, da uza to moram razčistiti važna pitanja* (Čenar, *Svojemu svoj*), *O duojdi frižko!* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Duojdi*).³

Ispadanje suglasnika obično se dosljedno provodi, npr. *k tecu Hanzu u Križevo* (Ig. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *U glavi i želucu sam ćutio* (Čenar, *Svojemu svoj*).

Promjene *č + stvo > štvo* i *k + stvo > štvo* na granici tvorbene osnove i sufiksa u gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku ne provode.⁴ To pravilo slijede gradišćanskohrvatski autori u Austriji, npr. *da je vračtva proti toj zaloj nevolji* (Ig. Horvat, *Iz naše*

stare gore, proza *Stara gora umre*), pjesništvo; umjetništvo (Leopold, *Pjesme*, pjesma *Pjesništvo*). Istodobno se provodi promjena *h + stvo > štvo*⁵, pa npr. Slavić piše: *Siromaštvo je veliko* (*Plajgorski zvoni*, pjesma *Moj pradjed Pave Kuzmić*).

Sastavljeno i nesastavljeno pisanje

Oblici niječnoga nenaglašenoga prezenta glagola *htjeti* također su se do 1960., tj. do novosadskoga pravopisa obično pisali rastavljeno u skladu s Brozovom i Broz-Boranićevom pravopisnom normom. Zato nije začudno što tako piše i lg. Horvat, npr. *A mer ne ću reć* (*Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*, 1947.), *A mer si već ne ću otpriti zube, a more Turak siditi na turmu*. (*S perom kroz selo i život*, proza *Bare, Dore i Kate u štrajku*, 1965. – još po starom pravopisu). Tu pravopisnu tradiciju slijedi i F. Sučić, npr. *to ne će dobro projti; ako veli da ne će* (proza *Tomina Lotika*) – objavljena posthumno 2018. Ipak, nakon stupanja na snagu novosadskoga pravopisa u Hrvatskoj, većina je djela u Gradišću tiskana u skladu s pravopisnim rješenjem iz toga pravopisa. Po tom su se pravopisnom rješenju u Gradišću počela tiskati djela ne samo novijih nego i starijih autora, npr. *nećeš spavati* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*), *Majka, ja ovde neću biti*. (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *Ali po selu neću pojtiti* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *Nećete mi vjerovati* (Schreiner), *Tvojega staroga oca nećeš pitat?* (Šoretić, *Stari vuk*), *da si neće dojtiti po mliko* (Čenar, *Svojemu svoj*), *ja nikad neću biti* (Rotter, *Croatia liberata*), *neće od stana ostati ništ* (Tažky, *Moj rodni kraj*), a tako je pisao i P. Horvat, npr. *človik neće biti škrt* (pjesma *Noćni čuvar*). Sastavljeno pisanje niječnice i toga glagola propisuje i suvremeni gradišćanskohrvatski pravopis, a inače niječnicu odvojenu od glagola. Međutim, pojedini gradišćanskohrvatski autori iz Češke i Slovačke slijede izgovorne cjeline pa niječnicu pišu sastavljenu s glagolom, npr. Vašak *Nieznam jeli je je Tito puozvav* (zbirka *Va Frielištofi*, proza *Brukvice*), naslov pjesme *Nebud nezahvalan* (Pokorný, *Ča dan donesie*).

U pravopisnoj normi u Hrvatskoj do 1930.-ih godina obično prijedlozi nisu bilježeni kao sraslice ili složenice u kombinaciji s imenicama, zamjenicama, pridjevima i priložima nego su pisani odvojeno. U Gradišću je ista pravopisna praksa, a nastavljena je i kasnije, npr. *S Bogom, s Bogom, lipi, zlati, / Ah prekratki mladi čas* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Na rastanku*), *po tom sedam celih let nisu ništ trgali* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*). U kasnijim izdanjima takova su se rješenja mijenjala i usklađivala s novijim pravopisnim promjenama. To dobro pokazuju primjeri iz Karalovih djela. U prozama tiskanim u *Kalendaru svete familije* prijedlog nije srašten s prilogom, npr. *Vrata su se na jednoč otperla* (Karal, proza *Pave Pilac, Kalendar svete Familije*, 1911.). Primjer pokazuje i bilježenje slogotvornoga *r* s anteponiranim vokalom. Međutim, u knjizi *Crtice iz seoskoga žitka* (tiskana 2000.) u istoj prozi prijedlog i prilog su srašteni, a slogotvorno *r* je zabilježeno bez anteponiranoga vokala: *Vrata su se najednoč otprla*. Općenito se može reći da u kasnijim izdanjima u pravilu izostaje takav tip rastavljenoga pisanja, npr. u Blazovićevu romanu *Čežnja*, tiskanom 2001.: *Još je dodao jednu mraznu psovku, ku je Bartol dotada čuo samo od ljudi, ki su s juga došli*. I drugi su tipovi rastavljenoga pisanja bili uobičajeni u gradišćanskohrvatskih pisaca, npr. u lg. Horvata: *Zato Štefac, to jest Pišta* (*Hiža rasipana po svitu*).

Tvorenice sintaktičko-semantičkom tvorbom *staramajka* i *stariotac* u nominativu se gotovo redovito pišu sastavljeno, npr. *Stariotac u starom stolcu* (Blazović, *Tri drame. Hiža Drašković*), *Moja staramajka* (Šoretić, *Zamotana duša*), *moj stariotac* (Šoretić, *Ne znati, odakle smo*, proza *Koljnofski vjetar ili dojeti domom u Koljnof*), *Mišliš da je moj stariotac dohadjao na ove velike sajme* (Čenar, *Svojemu svoj*), i *stariotac* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*). Iznimke su rijetke, npr. *da im prije spavanja stari otac još nešto pročita* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*). U ostalim se padežima susreću dvojaka rješenja, čak i u istoga autora, npr. *Za bolesnu starumajku* (Weidinger, *Prik plota*, pjesma *Hvala*), *za starogaoca* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *pohodi njegovoga starogaoca* (Šoretić, *Blizu je vrime*, prozni opis u tekstu *Bog, jaslice i krhotine*), ali: *Tvojega staroga oca nećeš pitat?* (Šoretić, *Stari vuk*), *stelja staroga oca* (Šoretić, *Blizu je vrime*, proza *Od velikoga do Maloga Jezua*).

Zarez

Gradišćanskohrvatski autori redovito bilježe zarez ispred veznika *da* te ispred neodređene pridjevne zamjenice *ki*, *ka*, *ko*, npr. *čer je kod nas povidala jedna ciganica, da su se to niki dan Longitolji jedni Bečani s teretnim automobilom ravno va lozu zavezli* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Vrganji*), *Zaman se je pozivao na to, da mu pred desetimi ljeti ni Madjar Pišta nije dopustio* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *Znamo samo to, da ga je njegov susjed Pelikan doprimio za pomoćnoga mlinara* (Blazović, *Čežnja*), *Kad se je htila kamo odvesti, nam je dan pred tim nazvistila, da si neće dojeti po mliko* (Čenar, *Svojemu svoj*), *očutila je, da joj je potribno malo friškoga zraka* (Zeichmann, *Želja*, proza *Vraćanje*), *prošal je i va kerčmu, ka ga je drugda malo kada vidila* (Karal, proza *Bartol teržac, Kalendar svete Familije, 1911.*), *Dobar gospodar je morao biti, ki ju je zgradio, je svaki rekao, ki ju je vidio* (Karal, *Crtice*, proza *Bartol i Pave*), *kako sričan je ta dičakić, ki je spao u tako meko gnjazdo*. (Blažević, *Proza, Anton Glavanić, miš, ki pluje u loju; ovo je ta dan, koga nam je pripravil Gospodin* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *kao ptičica, ka je ispala / iz toploga gnjazda* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Sam u velegradu*), *Još je dodao jednu mraznu psovku, ku je Bartol dotada čuo samo od ljudi, ki su s juga došli*. (Blazović, *Čežnja*), *U veži, ku smo htili zvati i veža i kuhinja; kade smo si htili stepliti večeru* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

FONOLOGIJA

Budući da se u ovoj studiji razmatra jezik književnih djela, u poglavlju o fonologiji razmatraju se samoglasničke i suglasničke značajke u tim djelima, dok je razmatranje o naglasnom sustavu u potpunosti izostavljeno. Naravno, u djelima koja su načelno napisana na gradišćanskohrvatskom književnom jeziku valja pretpostaviti naglasna pravila toga idioma, dok u djelima kojih je jezik temeljen na pojedinim mjesnim govorima valja pretpostaviti naglasni sustav tih organskih idioma. U pjesničkim je djelima, naravno, moguće pretpostavljati pojedina naglasna rješenja na temelju rime, ali to nije predmetom ove studije.

Vokalizam

U poglavlju o vokalizmu najveća je pozornost posvećena odrazu jata, odrazu poluglasa, odrazu prednjega nosnoga samoglasnika, vokalizaciji i dvoglasima, a zatim ostalim značajkama.

Odras jata

Ovo bi potpoglavlje moglo biti uvršteno i u poglavlje o pravopisu, ali zbog djelomične ovisnosti o dijalektnoj osnovici gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika uvršteno je u poglavlje o fonologiji.

U gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku bilježi ikavski odraz jata po fonološkoj zakonitosti koja je u dijalektologiji poznata kao pravilo Meyera i Jakubinskoga, a tako uglavnom pišu i svi autori koji su rodом s područja čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, npr. *orih⁶ po glavi* (Miloradić, *Zibrane jačke, Prilika*), *cvitno protuliće* (Miloradić, *Zibrane jačke, Pesnik va vrtu*), *drivce* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *veliki ćeš skusit svit* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Na malo glej ...*), *Ča je u štali Ditešču dalo* (F. Sučić, pjesma *Razgovor živin u Badnjoj noći*), *kao grišnik kad moli* (Pihler, pjesma *Takodjer...*), *drivo / kamen* (Čenar, *Posvete*, pjesma *Kipar*).

U vrlo je česta uporaba imenice *protuliće* i odnosnoga pridjeva *protulićni*, npr. u pjesnika koji su rodом s područja čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta: *Buhticanje je bilo protulićni šport*. (Meršić st., *Spominki*), *Cvitno protuliće* (Miloradić, *Zibrane jačke, Pesnik va vrtu*), *od protulića do jeseni* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *u protuliće* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *od protulićnoga blaženstva* (lg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Hrvatska sanja i istina*), pjesma *Protuliće* (Kokošić, *Vrime teče*), *Protuliće je drugačije*. (Zeichmann, *Želja*, proza *Cimator*), *Minulo je protuliće* (M. Šinković, pjesma *Jesen*), naslov pjesme *Protuliće* (M. Šinković, *Na našoj Gori*), pjesme naslovljene *Protulit'e I* i *Protulit'e II* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*), *jednoga protulićnoga jutra* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *Na protuliće stoju / Ledenjaki pred nami* (Lavička, pjesma *Ledenjaki*). Čenar obično ima *protuliće* (*Misi misli*, pjesma *Četire ljetne dobe*). Ponekad ju rabi usporedno s drugom ikavskom inačicom koja je bliža idiomima u Hrvatskoj, tj. *proliće / protuliće* (*Mi svi*, pjesma *Protuliće*). Ikavski odraz jata izabrao je, naravno, i Škrapić koji je rodом ikavac iz skupine Štoja, npr. pjesma *Protuliće* (zbirka *Obračun*). Premda rjeđe, u starijih se autora ta imenica susreće s ekavskim odrazom jata, npr. naslov pjesme *Protuleće*. Vuković, kada piše na gradišćanskohrvatskom, rabi realizaciju *protuliće*, pa npr. ima pjesmu naslovljenu *Evo protulića* (zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*). Budući da je riječ o pjesniku koji je nemali dio svoga opusa ostvario na standardnom jeziku koji se rabi u Hrvatskoj, logično je da u takovim svojim pjesmama rabi realizaciju *proljeće*, npr. naslov pjesme *Proljeće i ja; Ne tuguju, dušo, za proljećem* (pjesma *Ne tuguju, dušo...*). Tako piše i Blazović kada svoj pjesnički izraz temelji na hrvatskom standardnom jeziku, npr. *samo jedno proljeće ima; Proljeće jednom vječno će doći* (*Rosa i dim*, pjesma *Agava*). U F. Sinkovića nije tako jasan izbor idioma, ali nerijetko po uzoru na standardni jezik u Hrvatskoj bira *proljeće*, npr. pjesma *Proljeće* (knjiga *Otajni ribolov*), *na proljeće* (*Otajni ribolov*, pjesma *Posmih*). U dijelu pjesama rabi gradišćanskohrvatsku realizaciju, npr.

pjesma *Protulična raskoš (Otajni ribolov)*.

Znatno je složenije pitanje bilježenja ekavskoga odraza jata prema spomenutomu pravilu. Stariji autori na mjestu kratkoga jata bilježe ekavski odraz, npr. *da je sve na svojem mestu* (Karal, proza *Ivo Mandić Polovnjak*), pjesma *Pesnik va vrtu* (Miloradić, *Zibrane jačke*). Kasnije su takove realizacije znatno rjeđe, npr. u lg. Horvata u replikama likova izvornih govornika: *Ali ja moram jur ovde dolistat. (S perom kroz selo i život, proza Hrvatice med sobom)*. Pjesnik M. Šinković iz zapadne Mađarske ostao je izvan kasnijih književnojezičnih tendencija koje su bile u austrijskom dijelu, pa piše: *letni dani; vetar puše* (pjesma *Jesen*), *delo (Na našoj Gori, prema Vulić 2018:179)*. Budući da se ekavizam *verovat, vera* na gradišćanskohrvatskom govornom području nerijetko ostvaruje i u ikavskim govorima, a ne samo u ikavsko-ekavskim, nije začudno što ga se susreće i u književnim djelima, npr. *najvernije služu narodu* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*). Uglavnom je ekavizmom zabilježen i odraz dugoga jata, npr. *beli snig* (Bedenik, pjesma *Protuleće*), *bela misečina* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore, proza Legenda o staroj gori*), *u celoj varmedji* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore, proza Pri prešanju*), *zvezdami* (F. Sinković, *Otajni ribolov, pjesma Na malo glej ...*). Nije velik broj primjera u kojima ekavizam odstupa od pravila Meyera i Jakubinskoga, npr. *kade je naša majka sadila različno cveće* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore, proza Božje drivce*), *u duhi junijskoga cveća* (lg. Horvat, *Veliki i mali, proza Hrvatska sanja i istina*). Po uzoru na starije autore tako je u novije vrijeme pisao Pihler, npr. *U tom cveću* (pjesma *Takodjer...*). Rjeđe su autori odraz dugoga jata bilježili dvoslovom *ie*, npr. *da od smieha ni govorit ni mogal; ne bi tako lien bil* (Karal, proza *Ivo Mandić Polovnjak*). Navedeni prvi primjer pokazuje da se dvoslov *ie* bilježi i u primjerima u kojima odraz jata nije u skladu s pravilom Meyera i Jakubinskoga.

Ivo Sučić (2012:108) upozorava da je od sredine 50-ih godina 20. stoljeća skupina intelektualaca okupljena oko časopisa *Naš Tajednik* na poticaj lg. Horvata počela gradišćanskohrvatski pisani jezik približavati standardnomu jeziku u Hrvatskoj. Navodi nekoliko promjena u tom pravcu, među inim i „refleks jata piše se kot *ije* ili *je*“ (*Ibid.*). To potvrđuju primjeri iz brojnih djela većine autora, npr. *pine bijele* ‘pjene bijele’ (Jagšić, pjesma *Pine*), *do neke mjere* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *Na nebu pjevaš* (F. Sinković, *Otajni ribolov, pjesma Slavulj*), *Na cvijet* (F. Sinković, *Otajni ribolov, pjesma Na malo glej ...*), *volak bijeli* (F. Sučić, pjesma *Razgovor živin u Badnjoj noći*), *Travica mu cvijet jedini* (F. Sučić, pjesma *Daleko u tudjoj zemlji*), *Na vrh bora zvijezda bijela; sviće bijele* (F. Sučić, pjesma *Bor u srcu*), *na grob moj sadite cvijeće* (Blazović, *Rosa i dim, pjesma Agava*). Vuković u svojim pjesmama na gradišćanskohrvatskom slijedi taj uzus i kada remeti rimu, npr. *Lipše cvate doma cvijeće – rimuje se sa šeće* (zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Povratak*). Već prije toga razdoblja poneki su autori nastojali pisati ijekavski, više ili manje uspješno, npr. Bedenik: *Lipši od cvijetićev* (pjesma *Majčine oči*), naslov pjesme *Kad su črišnje bijelo cvale*. Isto tako i Čenar, npr. *protuliće / cvijeće* (*Misi misli, pjesma Četire ljetne dobe*).

Dio autora u Austriji ipak ne slijedi taj pravopisni uzus pa npr. Pihler ima pjesmu *Blijed vetar od trnuljic*.

U Slovačkoj također nisu svi autori prihvatili *ije* i *je* pa npr. Pokorný i dalje piše *e* za kratki jat, a *ie* za dugi: *vetrić; o krvavom cvieti* (*Ča dan donesie, pjesma Čuj, vetrić tiho šumi*).

U Mađarskoj je pjesnik Pavao Horvat, rodom kajkavac iz Vedešina, nastojao slijediti gradišćanskohrvatski književni jezik pa npr. piše *liva cesta* (pjesma *Na prvi psalmuš*), *vjerni narod* (pjesma *Plač Vedešinca*), *Kako se vrime / tako se i život minja* (pjesma *Straža*). U svojim kajkavskim pjesmama ponekad je pod utjecajem gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika, a ponekad nastoji zabilježiti odraz jata u skladu sa svojim mjesnim govorom, npr. u pjesmi *Selu se Harvati: Čuda dice va kouli*, ali *Kruha prosi svaku dejte*.

Rođeni ikavac Škrapić samo ponekad nastoji slijediti gradišćanskohrvatski književni jezik, a inače piše ikavski, npr. *na cilom svitu (Obračun, pjesma Na Božić)*, *Stoji sam lugar u lisi; Pušku na vijeke obisi (Obračun, pjesma Stari lugar)*, *što je krez vijeke stalno opstalo (Po dugoj cesti, pjesma Materinski jezik)*.

Samoglasnik *a* kao odraz jata u riječi *gnjazdo* tipičan je za čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, prihvaćen je i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, pa ga sukladno tomu nalazimo i u pisaca, npr. *kako srićan je ta dičakić, ki je spao u tako meko gnjazdo*. (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *ptičinja gnjazda* (Blazović, *Slike i sudbine, proza Seliti se ili ostati*), *svaka ptica svomu gnjazdu leti* (Blazović, *Rosa i dim, pjesma Čežnja za domovinom*), *iz toploga gnjazda (Rosa i dim, pjesma Sam u velegradu)*, *naše drago gnjazdo* (Kokošić, *Vrime teče, pjesma Celindofska „himna“*).

Zanimljiva je imenica *svijetlo*⁷ koju susrećemo u Vukovića, a realizira se po uzoru na hrvatsku pravopisnu tradiciju s početka 20. stoljeća, koju, kad je riječ o tom primjeru slijede i izdanja Boranićeva pravopisa sve do 1951., a u pisaca u Hrvatskoj najčešća je sve do prevlasti novosadskoga pravopisa Sukladno tomu Vuković piše: *izgubiti svijetlo svoje / izgubiti život* (zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Trebaš živjeti*).

Odras poluglasa

Gradišćanskohrvatski pisci sukladno organskim idiomima često imaju fonem *a* na mjestu nekadašnjega poluglasa i kada je bio u tzv. slabom položaju poluglas se vokalizirao, npr. *za manom letite* (Miloradić, *Zibrane jačke, Pesnik va vrtu*), *zemlja drhtala pod manom* (lg. Horvat, *Veliki i mali, proza Hrvatska sanja i istina*), *pominaj se s manom jer ne znam kade sam* (Čenar, *Misi misli, pjesma Noć*), *s manom komunicirati* (T. Horvat, *Petrovsko pero, Zakašnjeno pismo...*), *dva vjetrne maline* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život, proza Visti noćnoga čuvara*), *vodopade ki gonu male drivene maline* (Blazović, *Slike i sudbine, proza Seliti se ili ostati*), *malinski kamen* (Rotter, *Croatia liberata*), *Vo ljeto nije bilo mlade maše* (F. Sinković, *Otajni ribolov, pjesma Ne ljubi svit*), *u crikvu k hrvatskoj maši* (Bintinger, *Na kratki, proza Doma je najbolje*), *u nedilju pred mašom* (F. Sučić, *proza Tomina Lotika*), *k svetoj maši* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru, proza Pave na putu domom*), *tretoga tajedna* (Bintinger, *Na kratki, proza Doma je najbolje*), *U dojučem tajednu* (F. Sučić, *proza Tomina Lotika*), *Prošao je tajedan za tajednom*. (Blazović, *Od Vulke u Velebit*), *na prvi dan tajedna; na trotajedni odmor* (Čenar, *Svojemu svoj*), *pjesma Tajedan* (Čenar, *Misi misli*), *za cijeli tajedan* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *Od nazlobnih ljudi i jezikov zalih (< zli)* (Miloradić, *Zibrane jačke, Majki*), *da je vraćva proti toj zaloj nevolji* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore, proza Stara gora umre*), *Ovako zapovida stari Zali?* (F. Sinković, *Otajni ribolov, pjesma Na Blatnom jezeru*), *zale duše* (Škrapić, *Obračun, pjesma Misto sebe*), *pred Vazmi* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore, proza Rastok na farofu*), *Pred Vazmi je bilo* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život, proza Popiševanje ljudi*), *oko Vazma* (Bintinger, *Na*

kratki, proza *Milo za drago*), *Šećem se na Vazam* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Odlomki*).

Najčešće se rabi mjesni prilog *kade* u kojem je također vokaliziran poluglas, npr. *i kad je na stanu jur sve spalo, on je kade va kutu sidil* (Karal, *Študentić Šime*), *I po tujih vrti zna kade je sada 'voća'* (Miloradić, *Zibrane jačke*, poema *Luka Vušilović*), *kade je curila zdenčena voda* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *kade je naša majka sadila različno cveće* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *Dajte mi vašu fajfu! Kade je?* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Kad su kolje zabijali*), *Kade su ti grmi?* (Pokorný, *Ča dan donesie*, prema Vulić 2001: 40), *Kade gori?* (Pokorný, *Novosielski kipci, Ibid.*), *kade je moj rodni dom* (Tažky, *Moj rodni kraj*). Šoretić također rabi *kade*, npr. *još najdu kade malo pameti* (*O Bog*). Ali, pri dijalektnoj karakterizaciji likova ta autorica posize i za inačicom *kaj* u istom značenju, npr. u djelu *Stari vuk* stariji čovjek pita: *Kaj je naš prijatelj?* 'gdje je naš prijatelj'. Inačicu *kaj* u tom značenju rabi i Jagšić: *Kaj su pine bijele?* 'gdje su pjene bijele' (pjesma *Pine*).

Vuković u zbirci *Nemoj brate, pusti ruku...* varira inačice *kade* (dvosložnu) i *gdi* (jednosložnu) zbog versifikacijskih potreba, tj. da bi dobio željeni broj slogova u osmeračkom stihu, npr. *Sad se sjeti doma svoga, kade vlada mir i sloga* (pjesma *Povratak*), *Gdi prik zime one bile* (pjesma *Ptice se povratu*).

Odraz staroga prijedloga *va* u starijih je autora obično prijedlog *va*, npr. *va grm si sela* (Miloradić, *Zibrane jačke, Pesnik va vrtu*), *va žep poseć* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *Va lozi sidim* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Va lozi*), a rabe ga i pojedini pisci koji su slijedili za njima, sve do novijega vremena, npr. *va travi* (Pihler, pjesma *Skoro pametne malenkosti*). Prijedlog *va* rabi i lv. Horvat koji jezik svojih književnih djela temelji na rodnom židanskom govoru, npr. *va gradi* (*Židanski dičaki*). P. Horvat, koji je pod utjecajem gradišćanskohrvatskih čakavaca, rabi prijedlog *va*, npr. u svojoj pjesmi *Selu se Harvati: Neka zgину svi va pekli*.

U austrijskom Gradišću autori postupno sve češće variraju prijedloge *va* i *u*, npr. Jagšić *va domovini* (pjesma *Tudjina*), *U Beč* (prozni dio ispred pjesme *Kis ti Hand*), Binting *va vriću* (*Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *Staramati spravljala se je jur dugo k svojoj kćeri u Beč; u crikvu k hrvatskoj maši* (*Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), F. Sučić *ufanje va Te; u mom srcu* (pjesma *Bor u srcu*), također Zeichmann, npr. *va miru pobrat* (*Med nebom i paklom*, pjesma *Jesenska urodja*), *u Ameriku* (*Želja*, proza *Črna ovca*). Ta autorica u svojoj prozi naslovljenoj *U knjižari* piše: *va ništ ne vjerujem* (knjiga *Želja*). Isto variranje *u* i *va* ima i Bölcs u zapadnoj Mađarskoj, npr. *Djutro se zaljubil va gospu u svili* (*I)ako sloboda*, pjesma *Marco Polo*), premda češće rabi *va*, npr. *va varoš dospenemo* (*Jantarska ciesta*, pjesma *Finibus Savariae*), *a kašnje se pak / va njega opet doselili* (*Jantarska ciesta*, pjesma *Židanski turam*).

Ipak, od druge polovice 20. st. najčešće „prijedlog *v*, *va* se zaminja prijedlogom *u*“ (I. Sučić 2012: 108), npr. *u žetvi je bilo, ter su bile u selu sve klupi pred hižami prazne* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Zgubio mašu*), *Gdo ima ove dva moste u ruka, ta drži u šaki ključ* (Schreiner, *Skok konjića*), *u tvrdjavi* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Školjka*), *u mrižu* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Misli*), pjesma *U jami* (Š. Horvat), *u Lamoču, u hrvatskom selu* (Tažky, *Moj rodni kraj*). Takovih je nastojanja doduše bilo i prije, npr. *U veliki loza; U hataru* (Blažević, *Fratrovac*).

Pisci, koji su rodom Štoji, rabe *u* i zato što je imanentan njihovim rodnim govorima, npr. *Crikva u cintiru / pokojni u miru* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Rodno selo*), *u Kisegu*

(T. Horvat, *Petrovisko pero, Zakašnjeno pismo ...*). Isto se može reći za Jandriševića, južnoga čakavca iz Šeškuta u Nogradskom kotaru, npr. *ča je krv u nami* (*Sličice*, proza *Mi Hrvati*).

Slovački Hrvati Pokorný i Ju. Baláž te moravski Vašak i Lavička variraju *va* i *v*, npr. Pokorný *va tri lonci; v dibokoj kupici; v grabi* (*Ča dan donesie*, prema Vulić 2001: 40), *va svetačnom; v Nuovom Seli* (*Novosielski kipci, Ibid.*), *Kad ti je ča v krilo palo* (*Ča dan donesie*, pjesma *Nebud nezahvalan*). Ju. Baláž u zbirci *Vrát'anje domuom* piše: *va vodi*, ali *V ribnjaki su ribe* (pjesma *Hámborak*), *Ja ti duojdem v Selo* (pjesma *Imam to neg ja?*). Vašak je svoju zbirku naslovio *Va Frielištofi*, a u pjesmi *Duojdi* u toj zbirci ima sintagmu *v tihoj vuodi*. Primjeri pokazuju da je izbor *v* ili *va* obično uvjetovan početnim fonemima riječi koja slijedi. U Lavičke nije uvijek tako pa npr. nalazimo *va seli nov život* (*Frielištofska jačka*), *Radi sme va našem Frielištofi živili* (pjesma *Lipa domovina*), ali *Hrvatski su se ljudi v seli veselili* (pjesma *Lipa domovina*). Prijedlog *v* nalazimo i u M. Šinkovića u zapadnoj Mađarskoj: *jiskre sije diboko ti v serce* (pjesma *Big u sanje*).

Vrlo je često *v* (< *vb*) u potpunosti reduciran, bilo na početku riječi ispred suglasnika, ili kao prijedlog, npr. *stao sam se za dobe* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *od torka neka idu* (Iv. Horvat, *Židanski dičaki*), *nije smila ništa zeti iz stana* (Tažky, *Ferije na Dobrom Polju*), pjesma *Nukiću* (Škrapić, *Obračun*), *Kiseg su me školit dali* (Miloradić, *Zibrane jačke, Kisegi*), proza *Joško se uči selo hoditi* (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*), *kako vam ide Beči* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *S malim lvom ćemo pojt Kiseg; kad dojdu Klošter; naš otac čedu smolu odvies Kiseg* (Iv. Horvat, *Židanski dičaki*), *Ako dojdeš Židan 'ako dođeš u židan'* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Židanski turam*), *najveć nedilju po maši 'najviše u nedjelju ...'* (Tažky, *Moj rodni kraj*). I takove realizacije nerijetko u istom djelu variraju s onima s prijedlogom, pa čak i u istoj rečenici, npr. *A čer je kod nas povidala jedna ciganica, da su se to niki dan Longitolji jedni Bečani s teretnim automobilom ravno va lozu zavezli* (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Vrganji*).

Razvoj *vb* > *va* očuvan je u upitnom prilogu *vač 'ušto'*, npr. *Vač Vi vjerujete? 'ušto vi vjerujete'* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*).

U gradišćanskohrvatskih se autora susreću inačice *denas* i *danas*. Rabi ih npr. Šoretić pri govornoj karakterizaciji likova, npr. u djelu *O Bog*, otac kaže: *Mama je denas puna šale*. Odmah zatim kći mu odgovara: *Kako da imamo danas ove kekse*. Sama autorica u svom osobnom pjesničkom izrazu rabi *danas*, npr. pjesma *Danas i ovde* (*Blizu je vrime*). Iv. Horvat u skladu sa svojim rodnim židanskim govorom rabi *denas*, npr. *denas bi nas bili morali dojt pogledat* (*Židanski dičaki*), također i njegova sumještanka Bölcs: *aš nima / denas do bi stal* (*Jantarska ciesta*, pjesma *450 liet*). P. Horvat u svom kajkavskom pjesništvu rabi inačicu *denes*, npr. u pjesmi *Selu se Harvati*.

Pridjevna zamjenica *vas 'sav'* u jednini muškoga roda rabi se redovito, npr. *vidil sam vas narod kot na široko platno naslikan* (Ilg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Hrvatska sanja i istina*), *vas žitak* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Mati*), *To je vas naš stan*. (Tažky, *Moj rodni kraj*), *Od žalosti sam vas potren* (P. Horvat, *Osmo molitva*). Međutim, drugačije je stanje s oblicima ženskoga i srednjega roda te s množinskim oblicima. I Sučić (2012: 108) upozorava da od 50-ih godina 20. stoljeća zamjenica „*vas, vsa, vse* počela se je pisati kod *vas, sva, sve*“. Brojni primjeri to potvrđuju. Npr. u djelima prije navedenoga razdoblja premetanje *vs* > *sv* izostaje: *Vse va jačkah* (Miloradić, *Zibrane jačke, Šćipanci*),

Zvrhu i okolo mene je vse plulo; Mi smo vsi krivi (Ilg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Hrvatska sanja i istina*), *vse tri* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*). Isto vrijedi za priloge nastale od te zamjenice (npr. *vsejedno*), za složenu imenicu *vsemir* te za neodređenu pridjevnu zamjenicu *svaki*. Nakon primjene nove koncepcije potiskuju ih *svejedno*, *svemir*, *svaki*. Npr. prije prijelomnice nalazimo potvrde *vsaki laže* (Miloradić, *Zibrane jačke, Šćipanci*), *vsejedno nek najradje čuje; vsako leto* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *a nad nje glavom sviral je vsemir* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*). Nakon prijelomnice susreće se npr. *Sve je bilo tiho*. (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Zgubio mašu*), *Svaki večer* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *Već je bilo sve kontrolirano* (Blazović, *Od Vulke u Velebit*), *velikim redom svemira* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Misli se radjaju u glavi*), *u svemiru leti; i svaki je sam* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Na putu na tuđi planet*), *Sve je tužno* (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Kasna jesen*), *svako ljeto pri žetvi* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *I ov jur zna sve*. (Šoretić, *Stari vuk*), *Svaki večer* (Šoretić, *O Bog*), pjesma *Svemir* (Čenar, *Mi svi*), *Svaka familija* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*), *Svako jutro* (Zeichmann, *Želja*, proza *Cimator*), *Sva sela, sve varoše* (Š. Horvat, pjesma *Zahorat*), *To je sve*. (Tažky, *Moj rodni kraj*), *uz muore svako* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Jeliš?*), *mnogo svega* (P. Horvat, pjesma *Noćni čuvar*), *Neka zginu svi va pekli*. (P. Horvat, pjesma *Selu se Harvati*).

Jezik pisaca koji su djelovali prije navedene prijelomnice vjerojatno je u pojedinim izdanjima objavljenim u novije vrijeme usklađivan s navedenom jezičnom promjenom. Zato npr. nalazimo u Karala *kad je pol dneva sva družina na polju* (proza *Ivo Mandić Polovnjak*), Meršića starijega *Zaman je bilo sve* (*Spominki*), u Blaževića *A ča će svega imati* (*Proza, Anton Glavanić*).

Protivno tomu, pojedini pisci koji stvaraju kasnije ne slijede uzuse gradišćansko-hrvatskoga književnoga jezika nego svoj pjesnički jezik temelje na svojim mjesnim govorima, pa npr. Bölcš piše *Si ste prošli* (*Jantarska ciesta*, pjesma *450 liet*), tj. rabi židansku realizaciju sa sjevernočakavskim razvojem *vbsi > vsi > si*.

Zastupljenost istoznačnih inačica vremenskoga priloga u značenju 'uvijek, stalno', razvijenoga od početnoga *vš-* ili od *vbs-*, također se lijepo može pratiti u književnim djelima. Prije sredine 20. stoljeća Ilg. Horvat piše: *Naš gospodin imadu vsenek najbolje vino!* (*Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), a u drugoj polovici stoljeća npr. *Te kako ti uvijek ide?* (*Hiža rasipana po svitu*). Kada u tom razdoblju rabi drugu leksičku inačicu, ona je s ekavskim odrazom jata, npr. *uvek širom otvorila usta* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*). U drugoj polovici stoljeća nalazimo: *Iz Beča još uvijek nije dostao nikakove visti*. (Blazović, *Od Vulke u Velebit*), *va viške još svenek vjeruje* (Blazović, *Tri drame. Koliko smo, to smo*), *da će ju uvijek na ruka nosit* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *Još svenek ne znam, gdo ste vi* (Šoretić, *Stari vuk*), *onda se je susjeda svenek jako paščila* (Čenar, *Svojemu svoj*), *bio si moj / zauvijek* (Zeichmann, *Med nebom i paklom*, pjesma *Sanje*), *svenek tvoj u duši mojoj* (P. Horvat, *Molitve*), *Ti si me svenek čekala* (T. Horvat, *Petrovisko pero, Zakašnjeno pismo...*), *ov stan još svenek diše* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *svagda si mi pred očima* (P. Horvat, *Molitve*). Pojava priloga *uvijek* u novijim izdanjima vremenski starijih dijela opet se s velikom vjerojatnošću može smatrati naknadnim zahvatom u njihov jezik, npr. *Razumljivo, da je Mare uvijek znala, ča hoće Mate* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Sličice iz Stinjakov*) (tiskano 1978.). Šoretić ponekad

namjerno bira inačicu koja je bliža govoru, npr. *senek nam je ča na puti (O Bog)*. Autori iz Mađarske jezik temelje na svojim mjesnim govorima, pa odatle i u njih sukladne inačice, npr. *Po velikoj staroj cesti su još seneg mučali* (Iv. Horvat, *Židanski dičaki*), *Aš je sanja oš senek lipša* (Bölcs, *I)ako sloboda*, pjesma *Finska škola*).

Odras prednjega nosnoga samoglasnika

Iza *j* prednji nosni samoglasnik u gradišćanskohrvatskim idiomima obično je dao *e*, što potvrđuju i djela pisaca, npr. *na jeziku* (Miloradić, *Zibrane jačke, Prilika*), pjesma *Naš jezik* (Miloradić, *Zibrane jačke*), *s nimškim jezikom je stala u velikom neprijateljstvu* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Žuža*), *premili jezik naš živio* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Naša dica...*), *jezik se govori* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Z vinograda*). Iza *ž* je odraz *a* u imenici *žaja* (i njenim izvedenicama) u čakavskim ikavsko-ekavskim gradišćanskohrvatskim govorima, a isto u književnika koji su rodом s toga područja, npr. *Pak ćemo si moć dost vina kupit, kad zažajamo* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *Zov tajne žaje* (Leopold, *Pjesme*, pjesma *Mira mi ne daje*), *Žaja; žajni / smo* (Iv. Horvat, *Pjesme*, pjesma *Žaja*).

U imenici u značenju 'žetva' raspored je manje u suglasju s dijalektnim stanjem na terenu. U Šinkovića doduše jest *žetva* u skladu s govorima Poljanaca (*Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 179). Kod pisaca koji su rodом Dolinci mogla bi se očekivati *žatva*. Sukladno tim očekivanjima piše npr. Blažević: *vrime do žatve; okolo žatve* (Proza, *Anton Glavanić*), *kad dojde žatva; u žatvi* (Proza, *Vas žitak s korbom po svitu*). U ostalih je pisaca nerijetko *žetva* (koja ih približava standardnomu jeziku u Hrvatskoj, i to već od Miloradića, npr. pjesma *Žetva (Zibrane jačke)*, također u Ilg. Horvata, npr. *u žetvi je bilo* (*S perom kroz selo i život*, proza *Zgubio mašu*), F. Sučića, npr. *svako ljeto pri žetvi* (proza *Tomina Lotika*), Blazovića, npr. *Žetva je bila već mimo. (Od Vulke u Velebit)*, Jordanića, npr. *Bilo je ljeta 1945. po žetvi (Dok nas smrt ne razluči)*, itd.

Vokalizacija

Zanimljivo je da već Karal postupno uvodi vokalizaciju. Premda nedosljedno, provodi je u gl. pridjevima od glagola IV. vrste⁸, npr. *sidio* (proza *Luca i Anka*), *upio* (proza *Bartol i Pave*), *Ali Šime se ipak školio* (Karal, *Študentić Šime*), *ali je na te riči otac odgovoril; on je kade va kutu sidil pri svitiljki ter se učio; ugarski naučil (Študentić Šime)*. U gl. pridjeva ostalih glagolskih vrsta ta promjena u Karala izostaje, npr. *Njega si je najveć ribal, i onda još kad je pod dunjom bil, a čim već ribal, tim ga je već pekal.* (proza *Ivo Mandić Polovnjak*), *Ovako je naš Šime došal va škole (Študentić Šime)*.

Inače u djelima pisaca do sredine 50-ih godina 20. stoljeća obično nije provedena vokalizacija u glagolskom pridjevu radnom, na što upozorava I. Sučić (2012: 108). To potvrđuju i primjeri: *zdavno sam ju kupil sam* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Stari danki.*), *Otkad sam te vidil; ku sam ljubil* (Sedenik, pjesma *Ljubim te*), *ki je još danas dopodne tako grmil* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), itd.

U kasnijim djelima Ilg. Horvata provedena je vokalizacija, čak i u dijaloškim forma-

ma, npr. *A zapio si je, ti požrnjak!* (*S perom kroz selo i život*, proza *Na jesenskom sajmu*). Navedenu promjenu provode i ostali kasniji pisci u Austriji, npr. *ar je zlat večer bio donesao mokro jutro* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *Privezao sam Ti na drivce* (F. Sučić, pjesma *Bor u srcu*), *Zaman se je pozivao na to, da mu pred desetimi ljetni Madjar Pišta nije dopustio* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *Tome je bio prisiljen* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *Doma htio bi on sad biti* (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Povratak*), *noći koje sam živio / i dane koje sam spavao* (Pihler, pjesma *Takodjer...*), *zač sam simo došao* (Šoretić, *O Bog*), *Nigdor nije vidio* (Šoretić, *Blizu je vrime*, proza *Vuk pri jaslica*), *Gustokrat sam sidio u zrakoplovi* (Čenar, *Svojemu svoj*), *nego se je Pave naučio; je morao otac* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, *Pave na putu domom*).

U kasnijim izdanjima starijih pisaca, kojih je jezik prilagođavan gradišćansko-hrvatskom književnom idiomu, ta je promjena također provedena, npr. *U školi, u ku sam 1875. ljeta s tolikim veseljem došao, se je jezik vrlo razvijao* (Meršić st., *Spominki*), *rekao; dane brojio* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*), *Ali gdo bi mi mogao prepovidati* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Naši stari*), *kako sričan je ta dičakić, ki je spao u tako meko gnjazdo; on se je narodio na samu Antonovu* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *Ali nije tako bilo kot si je mislio duhovnik*. (Blažević, *Proza, Istina i sanja*), *Jedan prez drugoga nije znao biti*. (Blažević, *Proza, Zavolj praseta*).

Autori iz Mađarske i Slovačke (osim Tažkoga) obično ne slijede pravila gradišćansko-hrvatskoga književnoga jezika nego bilježe dočetno -l, pa u njih obično vokalizacija izostaje, npr. *Saki si je našal mjesto* (Iv. Horvat, *Židanski dičaki*), *lšal sam va šumu* (Iv. Horvat, *Pjesme*), *Djutro se zaljubil va gospu u svili* (Bölcs, *I)ako sloboda*, pjesma *Marco Polo*), *večkrat si pokusil; znal si; gdo se bojal Tebe* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Miloradić*), *sanjal si* (Š. Horvat, pjesma *Stari zdenac*), *nač si došal* (Pokorný, *Novosielski kipci*, prema Vulić 2001: 40), *Človik bi štimal* (*Ibid.* 41), *kad si ur začel* (*Ibid.* 42), *Kako si znal* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Prvo sveto primanje*).

Pjesnik P. Horvat iz Mađarske nastoji pisati gradišćansko-hrvatskim književnim jezikom, npr. *bio je dan* (pjesma *Noćni čuvar*), *Ar s dibine sam došao* (pjesma *Plač Vedešinca*), ali u tom nije dosljedan, npr. *Dosad sam bil vrlo nadut; spoznal sam jur i sad znam* (*Molitve*).

Vašak i Lavička pak, sukladno njihovom rodnomu frielištofskom govoru u Moravskoj, pišu dočetno -v u gl. pridjevu radnom, npr. *Ja sam mu rekav; Nieznam jeli je je Tito puozvav* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, proza *Brukvice*), *Biele ruože sam ja tebi predav* (Lavička, pjesma *Moja mila mala*). Osim u tom glagolskom obliku, ta dva autora dočetno -v bilježe i u ostalim vrstama riječi, što pokazuje da ne provode vokalizaciju, npr. u pridjevima *guov sam ja 'gol sam ja'* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, pjesma *Moravski Hrvat*), *okrugav hrvatski klobučak* (Vašak, *Va Frielištofi*, proza *Frielištovski purgamastr*), *Muž i žena žitak ciev ostat* (Lavička, pjesma *Moja mila mala*).

Stariji autori u ostalim vrstama riječi bilježe završno -l, tj. također ne provode vokalizaciju, npr. u pridjevima: *Nij još zrel* (Miloradić, *Zibrane jačke, Prilika*), *vesel človik* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*). Ali i u novijih i razmjerno novijih autora u ostalim se vrstama riječi vokalizacija ne provodi dosljedno. Češća je u imenicama, npr. *lagak posao; pravi smisao; Gdo je vrebac, gdo oral 'tko je vrabac, tko orao'* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Znaki vremen II*), *Andjeo čuvar* (Jordanić, *Dok*

nas smrt ne razluči), misao jača (Čenar, *Posvete*, pjesma *Starost šic*). U pridjevima se češće završno -l, npr. *kisel osudjen človik* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Limun*). Autori iz Mađarske u pravilu ne provode vokalizaciju, neovisno o vrsti riječi, npr. *Sur kot pepel* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Ubraz razbojnika*).

Vokalizaciju na kraju sloga u sredini riječi ne provode stariji autori, npr. u *polnoći* (Blažević, *Anton Glavanić*), *budan u polnoći* (Jagšić, pjesma *Slavulj*), *radost selske dice* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), u *polnoći*; s *prodikalnice* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*). Budući da inačicu *polnoć* preporučuje gradišćanskohrvatski književni jezik, ona je redovita i u ostalih autora, npr. *polnoć udrila* (F. Sučić, pjesma *Razgovor živin u Badnjoj noći*), *Polnoć* (Šoretić, *Ne znati, odakle smo*, pjesma *Polnoć po uski ulica staroga Splita*). U primjerima u kojima gradišćanskohrvatski književni jezik dopušta oba rješenja, u pisaca u Austriji, također u Tažkoga, ipak prevladavaju primjeri s vokalizacijom, npr. *U jednom seocu duboko na jugu* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Poslidnjega Hrvata pokop*), *seoski ljudi* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *seoski stolar* (Tažky, *Moj rodni kraj*). Naravno, isto vrijedi za primjere u kojima se preporučuje vokalizacija, npr. u *kupaonici* (Čenar, *Svojemu svoj*). Jandriševićeva realizacija *U kovaonici* (*Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*) u izdanju iz 1978. vjerojatno je rezultat usklađivanja njegova izvornoga rješenja s gradišćanskohrvatskim književnim jezikom. Manji broj autora u Austriji oslanja se više na mjesni govor nego na rješenja iz književnoga jezika, npr. Jordanić koji piše npr. *pred selskim kiritofom*; *selske novine* (*Dok nas smrt ne razluči*) bez vokalizacije.

Kod autora iz Mađarske također izostaje vokalizacija u sredini riječi, npr. kod Štoja: *malo selce moje* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Rodno selo*), *Polnoćica* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Na Božić*), s *prodikalnice* (Škrapić, *Po dugoj cesti*, pjesma *Glasi rič*), u *dolnjoj hiži* (T. Horvat, *Petrovisko pero*, *Zakašnjeno pismo ...*).

Naravno, uvijek ima iznimaka pa npr. P. Horvat ima primjera s provedenom vokalizacijom i bez nje, i to ponekad u istoj pjesmi: *Gori mi svića do ponoći / kad i selska straža zaspi* (Horvat, pjesma *Straža*).

Lavička varira svoju moravskohrvatsku inačicu s promjenom *l > v*, s onom koja je uobičajena u gradišćanskim Hrvata, npr. *Na Badnjak / na povnoćicu* (pjesma *Svieta noć*), *Polnoćici se gre k svetoj maši* (pjesma *Božić stoji pred vratu*).

Dvoglasi

U analiziranim gradišćanskohrvatskim književnim djelima od Karala do suvremenosti u pravilu se ne bilježe dvoglasni koji se pri čitanju tih djela izgovaraju. Iznimka je opet većina autora iz Mađarske, Slovačke i Moravske čiji rodni govori pripadaju čakavskomu ikavsko--ekavskomu dijalektu. Oni bilježe dvoglase *ie* i *uo* iz svojih rodni govora, npr. *goni pastir na zimu krave i tielce* (lv. Horvat, *Židanski dičaki*), *Po jantarskoj cesti* (Bölcs, zbirka *Jantarska ciesta*, pjesma *Finibus Savariae*), *narod nebieski* (Bölcs, *l) ako sloboda*, pjesma *Marco Polo*), *Druoptine metra* (Bölcs, *l) ako sloboda*, pjesma *Morje i gitara*), naslov knjige *Nuovo Selo se smije* (Pokorný), naslov knjige *Ča dan donesie* (Pokorný), *Lipuvoskoj ciestici fali kad se po njuoj / ne huodi* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Andi Miloševit'*), *Tiebe vidim*, pjesma *Duojudi* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Duojudi*),

A miene nisi htila (Lavička, pjesma *Moja mila mala*), *Danas kad va naša sela duojdeš* (Lavička, pjesma *Moravska hrvatska himna*).

Pjesnik P. Horvat, u svojim pjesmama koje je nastojao pisati na svom rodnom vedešinskom kajkavskom govoru, bilježi dvoglas *ou* iz toga govora, npr. *Ljudi se selu toužni / Čuda dice va kouli* (pjesma *Selu se Harvati*).

Ostale samoglasničke značajke

Promjena kratkoga *o > u* ispred dvousnenih glasova *b* i *p* češća je u starijih pisaca i u novijih autora iz mađarske, npr. *ter s j'upio* 'opio' (Karal, *Bartol i Pave*), *Muče si je ubisil kožnu torbu* (Karal, *Bartol teržac*), *Češ odnest staromu ocu ubed va goru*. (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Tomaca nesrični dan*), *u ovu pratež češ me ublič* (Ilg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Poslidnji Hrvat*), *na ubied k liktaru* (Iv. Horvat, *Židanski dičaki*), *Po jantarskoj ciesti Europu / Ubašli* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Finibus Savariae*), *kamo se ubračaš* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Djiščimo slobodu*), pjesma *Ubraz razbojnika* (Bölcs, *Jantarska ciesta*). Dio je tih rješenja uvršten i u gradišćanskohrvatski rječnik 1991. (*upiti se; ubisiti; ublič*), dok pravopisni rječnik 2009. donosi samo primjere s inicijalnim *o-*.

U književnim se djelima susreću i primjeri promjene *o > u* ispred sonanata, npr. *Stalo se je kad su zvoni / turam ustavili* 'ostavili' (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Židanski turam*), dok gradišćanskohrvatski pravopisni rječnik donosi samo *ostaviti*.

U Gradišću supostoje i inačice koje su bliže standardnomu jeziku u Hrvatskoj. Susreću se i u književnim djelima, npr. *opazila je odmah, da nje muža ča gnjavi* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*).

Gradišćanskohrvatske govore čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, ali također i dio govora na gradišćanskohrvatskom jugu karakterizira uporaba sekvencije *re*, a ne *ra* u riječi u značenju 'vrabac', npr. *Na krovi vrepčiči* (Miloradić, *Zibrane jačke, Moje ptice*), *A vrebčičev sedam* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Kod oblaka.*), *vrepći pod slamnim krovom* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*), *Gdo je vrebac, a gdo oral* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Znaki vrimen II*), pjesma *Vrebac* (F. Sinković, *Otajni ribolov*). Sukladno svemu tomu realizacija *vrebac* prihvaćena je i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Pođemo li od postavke da toponimi čuvaju starije jezično stanje, onda valja pretpostaviti da su se nekoć rabile i fonološke inačice s promjenom inicijalnoga *vr-* > *r-* u toj riječi. To pokazuje hidronim *Rebac* kao ime potoka u Frakanavi. Miloradić ime toga potoka spominje u pjesmi *Rodno mesto: Rebac, Srud su riči naše* (*Zibrane jačke*).

Glagol *rast* Miloradić bilježi sa sekvencijom *ra*, npr. *Smo morali rast va gladi* (*Zibrane jačke*, pjesma *Starci*), a i u današnjem se gradišćanskohrvatskom književnom jeziku rabi *rasti*.

Pridjev *tepal* 'topao' s prijevojem *o > e* (usp. Skok 1973: 481) u različitim se fonološkim inačicama susreće u znatnoj većini gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora, a u inačici *tepao* u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Sukladno jednoj i drugoj činjenici rabe pridjev *tepal / tepao* i njegove izravne i neizravne izvedenice brojni pisci, npr. *vrime tepline* (Šoretić, *Zamotana duša*), *kade smo si htili stepliti večeru* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *tiepav kožuh* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*,

proza *Frielištovski purgamastr*), *Teplo mi je bilo* (Lavička, pjesma *Moja mila mala*) itd.

Usporedno je u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku prihvaćena i realizacija *topao* jer se inačice te realizacije bez prijetoja rabe sa svojim izvedenicama na jugu gradišćanskohrvatskoga govornoga područja. Zato npr. Škrapić piše: *Hladni stan srcem toplila* (*Po dugoj cesti*, pjesma *Mati*). Međutim, i dio pisaca koji je rođen na području čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta rabe izvedenice od *topal* / *topao* s prijetojem, npr. *kad je pak granulo toplije sunce* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *od toploga juga* (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Ptice se povratu*), *cvijeće / toplina* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Četire ljetne dobe*), *toplina srcev* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Snig*).

U gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku u dijelu imeničkih posuđenica i usvojenica koje završavaju na *-ar* preporučuje izostanak blagoglasnoga *a* u kosim padežima, npr. u imenicama *metar* i *ministar*, također u novim imenicama tvorenim od njih. To pravilo nastoji poštivati Tažky, koji se i inače izrazito trsi pisati gradišćanskohrvatskim književnim jezikom, npr. *deset kilometrov od Požona; okolo jednoga kilometra* (*I takovi smo bili*, proza *Romanca s groficom*). Međutim, u brojnim se mjesnim govorima u tom tipu imenica čuva blagoglasno *a* u kosim padežima. Književna djela nerijetko slijede stanje iz organskih idioma, npr. u neutralnom pripovjedačevu iskazu u lg. Horvata nalazimo: *tri-četiri metare dužička jama* (*S perom kroz selo i život*, proza *Na takalu*). Sukladno kod Zeichmann *oko dva metara* (*Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*). Takovi su oblici česti i u dijaloškoj formi, npr. u mocijskim izvedenicama: *Kad bi ja nek bila za minutu ministarica* (Blažević, *Proza, Crtice iz žitka*), te opet u kosim padežima: *tako kot ministare* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Iz „Lontoga“*).

Konsonantizam

U poglavlju o konsonatizmu razmatra se više značajki koje susrećemo u jeziku gradišćanskohrvatske književnosti, kao što je npr. rotacizam i ostale glasovne promjene, zatim suglasničke skupine i ostale suglasničke značajke.

Rotacizam

Sukladno gradišćanskohrvatskim govornim idiomima i gradišćanskohrvatskomu književnom jeziku, gradišćanskohrvatski pisci redovito rabe prezentske oblike glagola *moć(i)* s provedenim rotacizmom *že > re*, što uključuje i različite tvorenice od tih oblika, npr. *Moreš vse pokvarit* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Kad su kolje zabijali*), *Mi to ne moremo* (Schreiner, *Skok konjića*), *Škodit mu ne more*. (Šoretić, *Stari vuk*), *da se već ne morem / s tobom razgovarat* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Na majkinom grobu*), *Tri nove suradnike si slobodno morete zibrati*. (Čenar, *Svojemu svoj*), *ne morete imati* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*), *muoreš* (Pokorný, *Nuovo Selo se smije*), *Muoreš si natablat* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Dičactvo*), *muore jačit* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *jesen II.*), *morete nek naslutiti* (Tažky, *Moj rodni kraj*),

ne morem spavati (P. Horvat, pjesma *Noćni čuvar*), prilog *morebit još veće razočarenje* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*).

Analogijom prema ostalim prezentskim oblicima *r* se realizira i ispred nastavka *-u* za 3. os. mn. prezenta, npr. *ter ča ti moru* (Blažević, *Proza, Crtice iz žitka*), *da batru ili, ako je potribno bilo, i pomoru* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *da im pomoru trgati* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Čerišnje su zrele*).

U 1. os. jednine rijetka je realizacija *mogu* iz standardnoga jezika u Hrvatskoj. Rotter je npr. rabi kao kontaktni sinonim te ujedno i stilem: *ne mogu, ne morem* (*Croatia liberata*).

Ostale glasovne promjene

U okviru konsonantizma važno je istaknuti izostanak najnovijega jotiranja, što je sukladno gradišćanskohrvatskim govornim idiomima i gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Zbog toga je stari glagol *it(i)* očuvan u svojim prefikslnim realizacijama sa slijedom *jt* bez premetanja u infinitivu, odnosno sa slijedom *jd* u prezentu i imperativu, npr. *Ali će dojt* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Progovor.*), *amo ćemo pojti; dojde red na štorice* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *Dojdem do drugoga stupca* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *Kad na večer sunce zajde* (F. Sučić, pjesma *Daleko u tuđoj zemlji*), *Najt ćeš pak orihe* (F. Sučić, pjesma *Bor u srcu*), *još najdu kade malo pameti* (Šoretić, *O Bog*), *Ana kani pojti van* (Šoretić, *Stari vuk*), *da si neće dojt po mliko* (Čenar, *Svojemu svoj*), *da se već neće najti* (Zeichmann, *Želja*, proza *Djelač u cestogradnji*), *kad dojdu Klošter* (lv. Horvat, *Židanski dičaki*), pjesma *Dojdi nedilju* (Bölcs, zbirka *Jantarska ciesta*), *rozajt se 'razići se'* (Pokorný, *Nuovo Selo se smije*), *dojt će dan* (P. Horvat, pjesma *Noćni čuvar*). Koliko je uobičajen izostanak premetanja i jotiranja u tom tipu glagola najbolje pokazuje primjer iz Blazovićeve pjesme *Zgubljeni čas* (u knjizi *Rosa i dim*), u kojem bi množinski oblik *noći* trebao biti u rimi s *doći*, ali se Blazović ipak odlučuje za gradišćanskohrvatsku inačicu *dojti*: *Duge jesenske noći / brzo hte opet dojt*.

Iznimka su pjesme koje su pojedini gradišćanskohrvatski autori nastojali pisati pod utjecajem hrvatskoga standardnoga jezika. Blazović npr. u takovim svojim pjesmama provodi najnovije jotiranje, ali ostavlja gradišćanskohrvatski dvoslov *dj*: *da k njemu ne dodjemo blizu*. Isto postupa i Vuković, npr. *dok nadje jedna ona / mir i san* (zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Duša patnika*), *mir da najde srcu svomu* (zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Povratak*). T. Horvat u svojoj zbirci *Ako nisi tu* mnoge pjesme u potpunosti piše na hrvatskom standardnom jeziku. U tim je pjesmama provedeno premetanje i najnovije jotiranje, a usto i zabilježen grafem *đ* iz hrvatskoga standardnoga jezika, npr. u pjesmi *Nađi me*, ne samo u naslovu nego npr. u stihovima *nađi me / kod drevnih / zidina*.

Stari redni broj *treti* bez provedenoga jotiranja preporučuje gradišćanskohrvatski književni jezik jer se rabi u gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima čakavskoga ikavsko--ekavskoga dijalekta. Rabe ga i pisci, npr. *drugi i tret* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *trete stube* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

Sibilarizacija u gradišćanskohrvatskim govorima i u književnom jeziku izostaje u N

mn. imenica a-sklonidbe, te u D i L jd. imenica e-sklonidbe. To pravilo slijede i pisci, npr. *dičaki* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *duhovniki i učitelji* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *u šaki ključ; oklopnjaki* (Schreiner, *Skok konjića*), *u velikoj neprilici* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *k mojoj majki* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Čežnja za domovinom*), *U ruki je držao veliku sikiru* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *glasniki i poslaniki* (Šoretić, *Blizu je vreme*, pjesma *Biblijski glasniki ili...*), *tukli su je Turki* (Kokošić, *Vreme teče*, pjesma *Hrvati u Gradišću...*), pjesma *Sebičnjaki* (Škrapić, zbirka *Po dugoj cesti*), *šaki* (Š. Horvat, pjesma *Edan horij*), *najveć o politici; Svi su bili seljaki* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *v tvojoj ruki* (P. Horvat, u stihu *Molitve*). Sukladno tomu sibilizacija izostaje i u deminutivima tipa *kako sričan je ta dičakić* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *za šakicu* (Šoretić, *Ravno*) i sl.

U ovom tipu imenica iznimke sa sibilizacijom nalazimo samo u pjesmama koje su napisane na hrvatskom standardnom jeziku, npr. u pjesmi *Znam* autorice T. Horvat: *samo sam igra u tvojoj ruci* (zbirka *Ako nisi tu*, pjesma *Znam*).

U govorima čakavskoga ikakvsko-ekavskoga dijalekta u središnjoj Hrvatskoj iznimka je bila množina *vrazi*⁹ od imenice *vrag* u kojoj se redovito provodila sibilizacija. Budući da predci gradišćanskih Hrvata potječu iz središnje Hrvatske, nije začudno što se i u gradišćanskohrvatskim govorima susreće sibilizacija u toj riječi, a isto je u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku i u gradišćanskohrvatskih pisaca, npr. *Znat ćeš da i vrazi psuju po ugrsku* (Miloradić, *Zibrane jačke*, poema *Naša teta Kate*), *Vrazi – tako mi se čini* (Slavić, *Plajgorski zvoni*, pjesma *Opet gori na Balkanu*). Rabe tu realizaciju i pisci Štoji, npr. *zale duše, vrazi, tati* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Misto sebe*).¹⁰

Suglasničke skupine

Stari inicijalni suglasnički skup *čr-* uobičajen je i u gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Sukladno tomu rabe ga i pisci, npr. *Črni kruh* (Miloradić, *Zibrane jačke*, *Jezuše mali*), *črnimi slovi* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *Zemlja črna* (Jagšić, prozni dio ispred pjesme *Kis ti Hand*), *črn oblak* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *Črljene i zlate* (F. Sučić, pjesma *Bor u srcu*), *črna kuga* (Blazović, knjiga *Rosa i dim*, pjesma *Kad selo umira*),¹¹ *ka se črljeno krisi* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Masa na plaži*), *črni ugljen* (Šoretić, *Ravno*), *črljenih / črnih* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Demokracija*), proza *Črna ovca* (Zeichmann, *Želja*), *u Črnom morju* (Rotter, *Croatia liberata*), *Črip za kamenom* (Bölcs, zbirka *Jantarska ciesta*, pjesma *Finibus Savariae*), pjesma *Črni kos* (Škrapić, *Obračun*), *črip, cigle* (Škrapić, *Po dugoj cesti*, pjesma *Materi*), *beri črve* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Črni kos*) itd.

Zbog realizacije *er* na mjestu slogotvornoga *r* u židanskom govoru (s antepniranim samoglasnikom *e* ispred *r*), Bölcs piše *červi se ur napudjuju* (*Jantarska ciesta*, pjesma *Djiščemo slobodu*).

Iznimke su pjesme koje su cjelovite napisane na hrvatskom standardnom jeziku. U njima je, sukladno tomu idiomu, inicijalno *cr-*, npr. u Blazovića *slomljeni crijep* (zbirka *Rosa i dim*, pjesma *Slomljeni vrč*), *u svojoj crnoj svilenoj kosi* (*Rosa i dim*, pjesma *Escorial*).

Odras praslavenskih skupova **skj* i **stj* u gradišćanskohrvatskim je govorima šćakavski, također u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Tako je i u književnim

djelima, npr. *Idem na bojišće* (Miloradić, *Jačke*, pjesma *Zapicali su me...*), *iščem si krivicu* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Ne bome.*), *Onde ćete vidit jedno ripišće*. (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam još išao u lov*), *Iščem vašu dicu!* (A. Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Kad selo umira*), *Ne išči ga / u dalekom svitu* (Vuković, pjesma *Božićni mir*, *iščemo krivca* (Šoretić, *Ravno*), pjesma *Iščeš ljubav* (Zeichmann, *Med nebom i paklom*), *ki ga šćiplje* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Obruč*), *a ti ju nek iščeš* (Š. Horvat, pjesma *Stari zdenac*), *stara ognjišća* (Tažky, *Ferije na Dobrom Polju*), *ka u tebi išče pokoj* (P. Horvat, *Molitve*), itd.

Od toga odstupaju samo djela koja su napisana na hrvatskom standardnom jeziku, npr. u Blazovića *nema / Toploga plašta; skromno sklonište; ognjište* (*Rosa i dim*, pjesma *Jesen je ovdje...*).

Suklano gradišćanskohrvatskim govorima, gradišćanskohrvatski književni jezik propisuje stari inicijalni skup *čl-* u imenizi *človik* i njezinim izvedenicama. Tako je i u književnim djelima, npr. *Zač človik zakrene s verom* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Tuga.*), *človik* (Jagšić, prozni dio ispred pjesme *Kis ti Hand*), *vesel človik* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *Človik gleda* (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Ptice se povratu*), *za normalnoga človika* (Šoretić, *O Bog*), *kot odrašćenoga človika; drugi človik* (Čenar, *Svojemu svoj*), *osudjen človik* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Pinez*), *človik obajde sve moguće zemlje* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*), *pod njin je človik nevidljiv* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Židanski turam*), *Človik bi štimal* (Pokorný, *Novosielski kipci*, prema Vulić 2001: 41), *Človik neg dielovan* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Rudi Štújbr*), *človik neće biti škrt* (P. Horvat, pjesma *Noćni čuvar*), *ar sam červić, a ne človik* (P. Horvat *Molitve*).

Iznimka su opet djela na hrvatskom standardnom jeziku u kojima susrećemo noviju fonološku inačicu *čovjek*, npr. *oj čovječe* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Jesen je ovdje...*), *mlad al nemoćan stojim čovjek* (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Trebaš živjeti*).

U gradišćanskohrvatskom književnom jeziku prihvaćen je završni suglasnički skup *-st*, npr. *svist*. Pojedini pak pisci iz Mađarske, koji jezik svojih djela temelje na svojim rodnim govorima s promjenom *-st > -s*, ne bilježe završno *-t* iz spomenutoga skupa, npr. *naš otac ćedu smolu odvies Kiseg 'odvesti u Kiseg'* (lv. Horvat, *Židanski dičaki*).

Ostale suglasničke značajke

Složeno slovo *dž* sastavnim je dijelom gradišćanskohrvatskoga slovoписа, a fonem koji označuje sastvnim je dijelom gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika. Međutim, sukladno većini gradišćanskohrvatskih organskih idioma u značenju 'džep' rabi se realizacija *žep* i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku i u književnim djelima, npr. *Taknut ću si svit va žep!* (Miloradić, *Zibrane jačke*, *Šćipanci*), *moraš va žep poseć* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*). Pisci koji svoj književni izraz temelje na rodnim mjesnim govorima, bilježe tu riječ s dvoglasom (ako je tako u njihovu govoru), npr. u Mađarskoj Bölcs: *moj žiep* (zbirka *Jantarska ciesta*, pjesma *Naiva*).

Na temelju zastupljenosti u mjesnim govorima gradišćanskohrvatski književni jezik propisuje *morje* sa slijedom *rj* koji se inače smatra kajkavskom značajkom. Realizacija

morje uglavnom je redovita i u gradišćanskohrvatskoj književnosti, npr. *morje* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*), *pliva u morju* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Masa na plaži*), *smo se i mi – na morje otpravili* (Weidinger, *Prik plota*, *Mirno putovanje*), *nije bilo morja* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*), u *Črnem morju* (Rotter, *Croatia liberata*), *Plaču za vami brigi i morje* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Umrit za slobodu*), *kapljica morja* (Š. Horvat, pjesma *Gubitak*).

Inačica *more* pojavljuje se u djelima gradišćanskohrvatskih autora koja su cijela napisana na hrvatskom standardnom jeziku, kao što npr. pjesma A. Šoretić naslovljena *Dobro jutro more – kolovoz u Podstrani*. Osim u naslovu, *more* se u toj pjesmi spominje u stihu *a ja žena od kopna stojim kraj mora*.

Iznimno se inačicu *more* može naći u djelima koja su pretežito na gradišćansko-hrvatskom, npr. u F. Sinkovića u pjesmi *Zlati večer na moru* (zbirka *Otajni ribolov*), ne samo u naslovu nego i drugdje u pjesmi, npr. u stihu *Ne morem se nagledat plavog mora*.

Sukladno gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, u autora u Austriji u pravilu izostaje promjena završnoga $m > n$ u gramatičkom morfemu, tj. bilježi se m , npr. *A ča da velim* (Schreiner, *Skok konjića*), *Morem Vas umiriti* (Blazović, *Od Vulke u Velebit*), *Ja za papir pišem* (Leopold, zbirka *Pjesme*, pjesma *Pjesme su nek papir*), *Jist mi dajte, velim vam* (Weidinger, *Prik plota*, pjesma *Veliki glad*), *Nisam ćutila ništ vanjskoga* (Šoretić, *Zamotana duša*), *Ćutio sam, da nije znala* (Čenar, *Svojemu svoj*), *To ne vjerujem* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, *Pave na putu domom*), *da od svega ja još falim* (Rotter, *Croatia liberata*), *Povežite, prosim, sve nas s Bogom* (Slavić, zbirka *Plajgorski zvoni*, pjesma *Pozdrav na grob staremajke*).

Iznimka su pisci u čijim se mjesnim govorima događa spomenuta promjena $-m > -n$, a koji pritom jezik svojih djela bilježe na rodnom govoru, kao npr. Bölcš koja tu promjenu rabi sukladno svomu židanskomu govoru, npr. *Došla san na Djivanju / da te vidin* (*Jantarska ciesta*, pjesma 450 *liet*).

Suvremeni gradišćanskohrvatski pravopis nalaže dosljedno bilježenje h . Tako npr. već Miloradić piše *orih po glavi* (*Zibrane jačke*, *Prilika*), što je sukladno današnjemu gradišćanskohrvatskomu književnomu jeziku. Takovo rješenje ima i F. Sučić, npr. *Najt ćeš pak orihe* (pjesma *Bor u srcu*). Međutim, u jeziku književnosti nalazimo različita druga rješenja pri bilježenju te (i ne samo te) riječi i njezinih izvedenica. Bölcš npr. rabi fonološku inačicu s međusamoglasničkim j nakon izostanka artikulacije h , pa piše *viverica hita orihe* (*Jantarska ciesta*, pjesma *Dojdi nedilju*), a Blazović npr. odnosni pridjev *orijov*: *Po krovu lomaće orijova kita* (*Rosa i dim*, pjesma *Kad selo umira*). Analogno se j realizira i u nominativu *orij*. Pritom je zanimljivo da se upravo u takovu tipu realizacije susreće protetsko h - u pojedinim autora koji svoja književna djele temelje na mjesnom idiomu, npr. u Š. Horvata: *horij pukne u šaki* (pjesma *Edan horij*). Isti autor rabi protetsko h -i u glagolu *horat* 'orati' i njegovim prefikslnim tvorenicama, npr. u naslovu pjesme *Zahorat* 'zaorati'.

U pojedinim je pak riječima u gradišćanskohrvatskim govorima uobičajen izgovor bez h , pa takve inačice dopušta i gradišćanskohrvatski književni jezik, kao npr. glagol *sraniti* (< *shraniti*). Sukladne realizacije nalazimo u gradišćanskohrvatskoj književnosti, npr. *sunce se je jur sranilo* (Ilg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Hrvatska sanja i istina*). Međutim, kada nastoje pisati hrvatskim standardnim jezikom i u tom glagolu

imaju *h*, npr. Blazović u nesvršenom vidu: *Starci se shranjaju već za pećicu* (zbirka *Rosa i dim*, pjesma *Jesen je ovdje ...*).

Ponekad i unutar iste rečenice pojedine se riječi bilježe sa *h*, a poneke bez. Takove su realizacije bile češće prije reforme 50-ih godina prošloga stoljeća, npr. *drhću ramena od smija*¹² za *dojdući mesopust* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*).

Gradišćanskohrvatski književni jezik propisuje nastavak *-ih* u G mn. pridjeva. Suvremeni književnici koji nastoje pisati tim idiomom uglavnom slijede to pravilo, npr. pjesma *Ljubav prošlih generacijov* (Zeichmann, knjiga *Med nebom i paklom*), ali ne svi, npr. *par stari žien* (Evald Pihler, pjesma *Takodjer...*). U starijih je autora izostanak *h* znatno češći, npr. *Ali je i nespametni roditeljev* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*). Pišući o Miloradićevu jeziku Neweklowsky (2010: 97) upozorava da u gradišćanskohrvatskim govorima „*h* ispada na kraju riječi i ispred sonanata“, što je „posljedica dvojezičnosti, jer je u njemačkim govorima Gradišća isto tako.“ Pri analizi ovoga fonološkoga pitanja valja ipak voditi računa o izostavljanju *h* u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj, tj. na prostoru odakle potječu predci današnjih govornika čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta na gradišćanskohrvatskom govornom području. Tako se npr. u Oštarijama govori *vrnje* ‘vrhnje’; *sranit*; *Mrtvi godov*, *Ognjeni danov*, *Prosni danov* (usp. Vulić 2009: 193).

Kod pisaca iz Slovačke ponekad se susreće zamjena fonema *g* slovačkim zvučnim *h*, npr. *hruom* ‘grom’ (Pokorný, *Ča dan donesie*, prema Vulić 2001: 42).

U gradišćanskohrvatskim je idiomima uobičajena riječ *južina* (< užina) s protetskim *j-*, pa je upravo ta inačica prihvaćena u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Tako je i u književnosti, npr. *namastiti bradu*, *i to na južinu* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*). Pisci iz Mađarske obično imaju protetsko *j-* i u riječima u kojima ta proteza izostaje u književnom jeziku, npr. *jiskre sije diboko ti v serce* ‘iskre ...’ (M. Šinković, pjesma *Big u sanje*), *jiglica* ‘iglica’ (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 179), *s jilovačom* ‘ilovačom’ (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Rodno selo*). Za razliku od Šinkovića, autori Dolinci bilježe i protetsko *dj-*, npr. *djigrat se* ‘igrati se’ (lv. Horvat, *Židanski dičaki*), *Došla san na Djivanju* ‘Ivanju’ (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *450 liet*), *sriću djišči* ‘išči’ (Bölcs, *I)ako sloboda*, pjesma *Marco Polo*).

U gradišćanskohrvatskom su književnom jeziku riječi *učnja*; ‘učenje’ i *Ugar* bez protetskoga *v-*. Škrapić pak bilježi fonološku inačicu s protetskim *v-* u skladu sa svojim petrovišćanskim govorom Štoja: *vučnja* ‘učenje’ (*Obračun*, pjesma *Braća*), *napol Nimac*, *napol Vugar* (*Obračun*, pjesma *Stari lugar*).

U glagola s ikavskim odrazom jata palatalizira se fonem *l* ispred toga *i*. Uglavnom je to u skladu i s govornim idiomima i s gradišćanskohrvatskim književnim jezikom, pa tako i s jezikom književnih djela, npr. *konačno su teškim srcem privoljili*; *ovakovoga muža si je željila* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *Željim se igrati* (Leopold, *Pjesme*, pjesma *Još je mjesta na sajmišću?*), *Bog želji naše srce* (Šoretić, *Blizu je vrime*, pjesma *Svića*), *Željimo si zdravlje* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Novo ljetno*), *željili su bolji žitak* (Zeichmann, *Med nebom i paklom*, pjesma *Ljubav prošlih generacijov*), *Čiju kerv su si zaželjili* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Molitva za človika, da človik ustane*), *poljivat podnoć* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Židanski turam*) itd. Današnji gradišćanskohrvatski književni jezik dopušta *cviliti* i *cviljiti*, ali u gradišćanskohrvatskoj tradiciji je *cviljit(i)*, npr. *ljudi su cviljili od tuge* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*).

Kod pisaca iz Češke susreće se i promjena *ni > nji*, npr. u imenicama: *pobliž / puoljske granjice* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, pjesma *Tuga*), *A svako leto putnjike va Trihraste* (Lavička, pjesma *Posljednji put va Trihraste*). Vašku bi čak bolje odgovaralo *granice* u rimi s *dice*, ali on piše u skladu sa svojim mjesnim govorom.

MORFOLOGIJA

Težište je ovoga poglavlja na analizi promjenjivih vrsta riječi i njihovih oblika, a izabrani primjeri nepromjenjivih analiziraju se u okviru leksika.

Imenice

U djelima gradišćanskohrvatskih pisaca imenice se uglavnom sklanjaju na način propisan u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, koji je također sukladan sklonidbenomu sustavu većine gradišćanskohrvatskih mjesnih govora.

U gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima vokativni je oblik u pravilu jednak nominativu, a gradišćanskohrvatski književni jezik najčešće dopušta dvostruka rješenja. Kada pišu na tom idiomu gradišćanskohrvatski se pisci nerijetko odlučuju za poseban vokativni oblik, ali ne redovito. Nerijetko isti autor rabi oba oblika, npr. Šoretić u svojoj knjizi *Blizu je vrime* jednu je svoju pjesmu naslovila *Govori moj andjele*. U istoj pjesmi nalazimo i stih *Javi mi se, andjele moj*, opet s posebnim vokativnim oblikom. Međutim, u istoj knjizi, u pjesmi *Molitva k svetomu andjelu čuvaru*, nalazimo stih: *O predragi moj andjeo*, u kojem je vokativni oblik isti kao nominativni. Pritom je važno naglasiti da su obje pjesme napisane slobodnim stihom pa rješenja nisu birana zbog potrebe rime i metra, pa ni ritma. Izvan stihova, posebice pri govornoj karakterizaciji svojih likova, rabi oblik koji je svojstven govoru lika, npr. u igrokazu naslovljenom *O Bog* prema Jeremijaševoj replici: *O Bog. ti si Bog?* s vokativnim oblikom koji je izjednačen s nominativnim. Inače se kod imenica muškoga roda koje završavaju na suglasnik susreću oba rješenja, a razlozi za pojedini izbor mogu biti različiti. Npr. Kokošičeva pjesma *Zač?* (u zbirci *Vrime teče*) nije napisana u vezanim stihovima, ali se ipak može pretpostaviti da je poseban vokativni oblik u stihu *Zato si došao, o Bože, k nam na svit* izabrao zbog potrebe ritma. P. Horvatu je poseban vokativni oblik poslužio pri gradnji osmeračkoga stiha, npr. *Poslušni, o Bože, moj krik (Molitve)*. Međutim, kada mu je za osmerac potreban vokativni oblik koji je izjednačen s nominativnim, onda bira taj oblik, npr. *Nisi ti kriv vjerni narod* (pjesma *Plač Vedešinca*). Blazović npr. veći dio pjesme *Zapleten u mrižu* (zbirka *Rosa i dim*) piše u šesteričkim stihovima, u što mu se uklapa i posebni vokativni oblik u stihu *o Bože moj, k Tebi*. U posljednjim četirima stihovima te pjesme napušta šesterički metar. Zato u predzadnjem stihu *kričim k Tebi, o Bože* ostavlja posebni vokativni oblik premda je zbog njega stih sedmerački. Međutim, oblik *Bože* znatno mu se bolje slaže s početkom idućega stiha koji glasi *iz mriže* i daje pjesmi neusporedivo bolji ritam.

Zbog izostanka posebnoga vokativnoga oblika u Gradišću molitva obično počinje zazivom *Otac naš*, premda gradišćanskohrvatski književni jezik kao ime molitve

preporučuje sraslicu *Očenaš* (vjerojatno s jedne strane po uzoru na standardni jezik u Hrvatskoj, a još više zato što je u gradišćanskohrvatskim idiomima uobičajen naziv *očenaši* u značenju 'krunica'). Tu dvojnost je Blazović iskoristio u svojoj pjesmi *Poslidnjega Hrvata pokop* (zbirka *Rosa i dim*) u kojoj rabi obje inačice sraslica: *Jedan Otacnaš moli se kod škrinje / To biše zadnji očenaš hrvatski*. Kad je pak riječ o samoj imenici *otac*, gradišćanskohrvatski su autori skloniji obliku koji je izjednačen s nominativnim, npr. *Otac, kad ćete dojt* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*).

Kod imenica e-sklonidbenoga tipa, pisci također načelno biraju oblike koji su izjednačeni s nominativnima, npr. *Majka, ja ovde neću biti* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *Što stuguješ golubica mala* (Bedenik, pjesma *Što duguješ...*), *vinograd, braća, vinograd ćemo zasaditi* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *Majka, a ča ćete mi donest iz Beča?* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *Dajmo si ruke sad, / hrvatska sestra i brat* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Naša dica...*), *da te vidin o / zemlja starih otaca* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *450 liet*), *Prim' je, majka, to Te prosim* (S. Hajszan, pjesma *Na Majkin dan*). Isto vrijedi i za imenice i-sklonidbenoga tipa, npr. *Za tebe rič moja / ur nigduor ne mari* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, pjesma *Tuga*).

U gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta i dijelom čakavskoga ikavskoga dijalekta uobičajen je u L jd. muškoga i srednjega roda nastavak *-i*. Današnji pak gradišćanskohrvatski književni jezik propisuje nastavak *-u* u tim padežnim oblicima (vjerojatno pod utjecajem standardnoga jezika u Hrvatskoj i brojnih govora na jugu Gradišća). Već kod Miloradića susrećemo oba oblika, ali ipak češće onaj koji je sukladan području čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta na kojem je rođen i djelovao, npr. *na vrtu; po vrti* (*Zibrane jačke, Pesnik va vrtu*), *pop na seli* (*Zibrane jačke, Delam!*). S lg. Horvatom postupno počinje prevladavati nastavak *-u* u tom obliku, npr. *va jednom našem selu* (*Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*), *ter su bile u selu sve klupi pred hižami prazne* (*S perom kroz selo i život*, proza *Zgubio mašu*). Budući da je upravo taj oblik, kako je navedeno, prihvaćen u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, kasniji autori koji nastoje pisati tim idiomom rabe realizacije s nastavkom *-u* neovisno s kojega govornoga područja potječu, npr. *na nebu* (Čenar, *Posvete*, pjesma *Dvor*), *u Lamoču, u hrvatskom selu* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

Pisci koji su rodnom iz Novoga Sela u Slovačkoj, ili su pak moravski Hrvati, obično jezik svojih književnih djela temelje na svojim rodnim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, pa zato rabe oblike L jd. na *-i*, npr. *o krvavom cvietu* (Pokorný, zbirka *Ča dan donesie*, pjesma *Čuj, vetrić tiho šumi*), *v Nuovom Seli* (Pokorný, *Novosielski kipci*, prema Vulić 2001: 42), naslov zbirke *Va Frielištofi* (Vašak), *v starom drivi* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Ćučak*), *čiera oš na vrti cvala / danas si ti na oltari; na gnjuoji; v niebi* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Zlata ruoža*), pjesma *Na frielištofskom cimitieri* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*), *po sunci* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Mitlmonka*). Ima i odstupanja od toga uzusa pa npr. Vašak ponekad ima nastavak *-u*, npr. *Dica na selu* (*Va Frielištofi*, proza *Frielištofski purgamastr*).

I pojedini pisci koji su rodnom iz austrijskoga Gradišća ponekad, posebice pri govornoj karakterizaciji svojih likova, rabe u razmatranim oblicima L jd. nastavak *-i*, npr. Šoretić u igrokazu *O Bog* u Jeremijaševoj replici: *senek nam je ča na puti*.

U gradišćanskohrvatskom književnom jeziku jednosložne imenice muškoga roda koje završavaju na suglasnik imaju kratke množinske oblike. Tako je i u mjesnim

govorima, a uglavnom i u gradišćanskohrvatskih pisaca, npr. u N mn. *niski krovi* (Miloradić, *Zibrane jačke, Na rastanku*), proza *Ča velu miši* (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*), *Naši su samo mosti*. (Schreiner, *Skok konjića*), u A mn. *zauzeti moste* (Schreiner, *Skok konjića*), *po krmu za zece pojt* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*), *vidim kamene ploče i križe* (Zeichmann, *Želja*, proza *Cimator*).

Međutim, kada gradišćanskohrvatski autori pišu na hrvatskom standardnom jeziku rabe u razmatranim padežima duge množinske oblike sukladno idiomu na kojem pišu, npr. A. Blazović, u zbirci *Rosa i dim: volovi gaze; magarci, volovi, stranci* (pjesma *Usred španjolskoga polja*), *svodovi živi; sivi krovovi* (pjesma *Kordoba*), *Pod krovove sive* (pjesma *Escorial*). Vukovićeva se pjesma *U magli* (zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*), koja je napisana na hrvatskom standardnom jeziku, sastoji od šest četvrostiha s naizmjeničnim deveteračkim i osmeračkim stihovima. Zbog potreba metra u toj pjesmi rabi čak dugu množinu jednosložne imenice muškoga roda *jad*, premda ni u hrvatskom standardnom jeziku ta riječ nema dugu množinu, konkretno: da bi dobio željeni osmerac u 2. stihu 4. kitice (*duboke jadove, boli*) i u 2. stihu 5. kitice (*i moji jadovi jedni*) te da bi dobio željeni deveterac u 3. stihu 6. kitice (*Ne brate, jadove oduvijek*).

U G mn. imenica muškoga roda a-sklonidbe gradišćanskohrvatski autori rabe oblike s nastavkom *-ov*, odnosno s nastavkom *-ev* ispred palatala, npr. *A vrebčićev sedam* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Kod obloka.*), *Ali je i nespametni roditeljev* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *kod starijih vinogradarov* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *osam zecov; ima dvi vrsti fratrov na svitu* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *sto tisuć astronautov* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Na putu na tuđi planet*), *krug mojih prijateljev* (Šoretić, *Ravno*), *čuda laptov* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *u stanu roditeljev* (Zeichmann, *Želja*, proza *Vračanje*), *profesor stranih jezikov* (Tažky, *Ferije na Dobrom Polju*), *sve već autobomilov* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Po božićni hatski cesta*), *Šiest lipih psuov je glavu guori držalo* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, proza *Frielištofski purgamastr*).

Vrlo se rijetko u djelima koja su napisana na nekom od gradišćanskohrvatskih idioma susreće nastavak *-a* u G mn., kao npr. u naslovu Škrapićeve pjesme *Trinajst uzroka* (zbirka *Obračun*).

Oblike G mn. većine imenica srednjega i ženskoga roda gradišćanskohrvatski pisci bilježe s nultim nastavkom, npr. *sedam celih let* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *Češ zapražениh jaj?* (Ilg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *oko deset ljet* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *zutra i za tisuć ljet* (Zeichmann, *Želja*, proza *Cimator*), *ispred svojih vrat* (Šoretić, *Ravno*), *sniga do koljen* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Po božićni hatski cesta*), *za sto ljet* (P. Horvat, pjesma *Plać Vedešinca*), naslov pjesme *Razgovor živin u Badnjoj noći* (F. Sučić), *Gdi su ptičić mili glasi* (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Kasna jesen*), *par stari žien* (Pihler, pjesma *Takodjer...*), *Vidila je obraze starih žen* (Zeichmann, *Želja*, proza *Djelač u cestogradnji*), *Ptičić mili nij već čuti* (M. Šinković, pjesma *Jesen*), *iz ruševin sad kriči Vukovar* (Slavić, *Plajgorski zvoni*, pjesma *Križne postaje mojega roda*).

Osnove takovih imenica ponekad završavaju dvama suglasnicima među koje se zbog artikulacijskih potreba umeće blagoglasno *a*. Takove realizacije također su uobičajene u gradišćanskohrvatskih pisaca, npr. *na temelju nekoliko pisam* (prema N jd. pismo) (Blazović, *Od Vulke u Velebit*), *par čizam* (prema N jd. *čizma*) (Ilg. Horvat, *Iz*

naše stare gore, proza *Rastok na farofu*), *na zdravu čredu ovac* (prema N jd. *ovca*) (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *Još gorja od višak*. (prema N jd. *viška* 'vještica') (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Radio-uvadio*).

Posuđenice koje završavaju na *-ija* u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku u pravilu imaju nastavak *-ov* u G mn., npr. u naslovu pjesme *Ljubav prošlih generacijov* (Zeichmann, knjiga *Med nebom i paklom*).

Čenar u stihu *brojidba / kravov / bikov / volov* (zbirka *Misi misli*, pjesma *Brojidba*) kao poetem rabi oblik *kravov* s genitivnim množinskim nastavkom *-ov* (prema N jd. *krava*).

U pjesmama koje su čitave ili većim dijelom napisane na hrvatskom standardnom jeziku susreće se nastavak *-a* u G mn., npr. u Vukovića *svjedok / pradavnih vremena* (pjesma *Ruševina*).

Imenice a-sklonidbenoga tipa u pravilu imaju u D mn. nastavak *-om*, odnosno *-em* ispred palatala, npr. *sve poštenje ovim starim školnikom* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Naši stari preceptor i školnici na Stinjaki*), *pomoć vsim onim vinogradarom* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *Nam Hrvatom su prepovidali / učit jezik se u školi* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Hrvati u Gradišću ...*), *Nam posljednjim Hrvatom* (Lavička, proza *Frielištofska divojka*). Supletivni množinski oblik *ljudi* ima u D mn. nastavak *-em*, npr. *Prepovidali su pretpostavniki / - u crikva i u škola - / našim ljudem govoriti hrvatski!* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Hrvati u Gradišću ...*).

U D mn. imenica e-sklonidbe redovit je nastavak *-am* u djelima na gradišćanskohrvatskim idiomima, npr. pjesma *Hrvatskim novinam* (Leopold, *Pjesme*), *naši prijatelji svim živinam povidaju, kako je bilo* (Weidinger, *Prik plota*, proza *Daleki svit*), *Serviranje pila je slišilo k pozitivnim stranam* (Čenar, *Svojemu svoj*).

U L mn. imenica a-sklonidbe nastavak je u pravilu *-i*, kao u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, npr. *u neki hrvatski seli* (Karal, *Crtice*, proza *Hrvat je človik za svit*), *U regali je ležalo rublje* (Schreiner, *Skok konjića*), *U drugi hrvatski seli* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Po božićni hatski cesta*).

U skladu s hrvatskom književnojezičnom tradicijom stariji su autori bilježili nastavak *-ah* u L mn. imenica e-sklonidbe, npr. Miloradić: *Vse va jačkah* (*Zibrane jačke, Šćipanci*), *va jaslicah dite* (*Zibrane jačke*, pjesma *Jelva*). Tako pišu i moravskohrvatski pisci iz Frielištova, na temelju svoga mjesnoga govora, npr. *ča se na nogah nuosi* (Vašak, zbirka *Va Frielištovi*, proza *Brukvice*), *A duoma dite na rukah nosiv* (Lavička, pjesma *Mlada ljubav*)¹³.

Inače je već u doba Ilg. Horvata u književnim djelima prevladao nastavak *-a* u L mn. imenica e-sklonidbe, koji propisuje i gradišćanskohrvatski književni jezik, npr. *s dvimi krasnimi turtami u ruka* (Ilg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *da će ju uvijek na ruka nosit* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *Odmah je bilo sve na noga* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *naša prava u čuvarnica i škola dobimo; u crikva i u škola* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Hrvati u Gradišću ...*), *držim i ja u ruka* (T. Horvat, *Petrovisko pero, Zakašnjeno pismo ...*), naslov proze *Po božićni hatski cesta* (Tažky, *I takovi smo bili*), *u prelipi plavo-bijeli nošnja* (Tažky, *Itakovi smo bili*, proza *Krv nij voda...*), itd.

U I mn. a-sklonidbe m. r. i s. r. nastavak je redovito *-i*, npr. *ter si s roditelji dopišuje* (Karal, *Crtice*, proza *Naš kalendar*), *med svojimi gosti; za obloki farofa* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *pokrito bezbrojnimi padobrani* (Schreiner, *Skok konjića*), *med dvimi drivenimi turmi* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *Naoružani krvoločnima*

instrumenti; med pijanimi Rimljani (Weidinger, *Prik plota*, proza *Putovanje u Betlehem*), *na drugom stolu s taksisti* (Čenar, *Svojemu svoj*), *med starji, med brati* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Rodno selo*), *friškimi koraki stupi nutar* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Po božićni hatski cesta*), *sa smišnima imeni* (Weidinger, *Prik plota*, proza *Horoskop i prorokovanje*), *konju upregnutomu pred koli; pred trimi ljeti* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Po božićni hatski cesta*). Iznimka su opet djela koja su napisana na hrvatskom standardnom jeziku, kao npr. pjesma *Dobro jutro more – kolovoz u Podstrani* (Šoretić, knjiga *Ne znati, odakle smo*), u kojoj nalazimo nastavak *-ima* u stihu: *i kiše su pjevale nad jablanima*.

U 1 mn. imenica e-sklonidbe nastavak je *-ami*, npr. pjesma *Med žabicami*. (Miloradić, *Zibrane jačke*), *S jačkami pokazat* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Naš jezik.*), *stojeći pred lesami* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *ter su bile u selu sve klupi pred hižami prazne* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Zgubio mašu*), *pod nogami* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Šiling i groš*). *Pred zadnjimi nogami* (Weidinger, *Prik plota*, proza *Sastavak školara Jurice o kravi*), *staze Ti bižu / Pod nogami* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Zagledani va sunce*), *zis slugami* (Š. Horvat, pjesma *Zahorat*), *svagda je živao za drugimi divojkama* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Po božićni hatski cesta*), *s puškama i baticami u ruka su prišli uloviti Hrvate* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Mrzla preravska jesen 1948.*), *nakinčen kiticami* (Tažky, *Moj rodni kraj*) itd.

Imenica *doba* u gradišćanskohrvatskim je idiomima ženskoga roda e-sklonidbe. Tako je i u književnim djelima, npr. *Sad bi ali bila doba, da nam tvoja žena pomore*. (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *stao sam se za dobe* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), pjesma *Četire ljetne dobe* (Čenar, *Misi misli*).

Također se rabi imenica *dob* i-sklonidbe, npr. *najsrićnija dob njegovoga žitka* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *U tu dob 'u to doba, vrijeme'* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *k ljetu va se dob 'dogodine u ovo doba'* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Oko savnic (masnic) – u dijalogu likova*), *u božićnu dob* (Šoretić, *Blizu je vrime*, proza *Od velikoga do Maloga Jezusa*), pjesma *Zlatna dob* (Čenar, zbirka *Posvete*).

Gradišćanskohrvatske idiome (govorne i pisane) karakterizira razmjerno veći broj imenica ženskoga roda i-sklonidbenoga tipa. Takove su npr. imenice *klup*, *stran* i *vrst*. U književnim su djelima brojni primjeri njihove uporabe: *ter su bile u selu sve klupi pred hižami prazne* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Zgubio mašu*), *Zdvojno se je hitio na klup* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *sramota / je obvila moju klup* (Šoretić, *Ravno*), *teška klup* (Šoretić, *Blizu je vrime*, proza *Od velikoga do Maloga Jezusa*), *široka klup* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *od druge strani* (Šoretić, *Stari vuk*), *na livu, onda na desnu stran; Iz prostrane predsobe se na livu stran more dospiti* (Čenar, *Svojemu svoj*), *moja prava stran* (Zeichmann, *Med nebom i paklom*, pjesma *Liva desna liva*), *na slovačku stran* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Po božićni hatski cesta*), *ima dvi vrsti fratrov na svitu* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *dvi vrsti ljudi* (Šoretić, *Ravno*).

U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima, također u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku imenica *večer* je muškoga roda. Tako je i u književnim djelima, npr. pjesma *Letni večer* (Miloradić, *Zibrane jačke*), *Bil je krasan junijski večer* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *Jednoga jesenskoga večera* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *jednoga večera na koncu augusta* (lg. Horvat, *Hiža*

rasipana po svitu), pjesma *Zlati večer na moru* (F. Sinković, *Otajni ribolov*), *ar je zlat večer* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *Svaki večer* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *Magleni večer je* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Badnjak u društvu*), *Svaki večer* (Šoretić, *O Bog*), *skoro svaki večer* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *zlati večer* (M. Šinković, pjesma *Big u sanje*).¹⁴

Zato je posebice zanimljivo da je Karal rabio imenicu *večer* u ženskom rodu, npr. *Dojde jedne večeri domom* (proza Ivo Mandić *Polovnjak*).

Muška imena koja završavaju na *-ko* u gradišćanskohrvatskim su čakavskim govorima e-sklonidbenoga tipa. Tako je i u književnim djelima, npr. *Iduć našom ulicom zagledam Jošku ter ga pitam* (Karal, proza *Joško iz Štajerov*), *Tonko*, G *Tonke*, D *Tonki*, A *Tonku* itd. (Pokorný, *Novosielski kipci*, prema Vulić 2001:41).

Zamjenice, pridjevi i brojevi

U okviru analize jezika gradišćanskohrvatskih pisaca posebice je važno osvrnuti se na akuzativne enklitičke oblike zamjenica za 3. osobu. U jednini je za ženski rod to redovito oblik *ju*, što je u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom, s gradišćanskim mjesnim govorima i gradišćanskohrvatskim književnim jezikom. Tako je i u književnim djelima, npr. *zdavno sam ju kupil sam* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Stari danki.*), *Plavo nebo vjerno ju pokriva* (Bedenik, pjesma *V lipom vrtu*), *nje starji su ju vozili* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *da će ju uvijek na ruka nosit* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *o svojoj smrti još nisu ništ slutili, akoprem su ju jur nosili na svoji hrbati* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Odziv dušnoga spoznanja*), *tebe najde ki ju čita* (P. Horvat, *Molitve*) itd.

Nenaglašeni pak oblik osobne zamjenice za 3. osobu množine u gradišćanskohrvatskim idiomima glasi je 'ih', npr. *donesli su iz poda škorušev, osušili je u peći* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*), *Rano jur došli su žnjači / vesela pjesma je prati* (F. Sučić, pjesma *Dvi naše žetve*), *tukli su je Turki* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Hrvati u Gradišću ...*), *Josip, Mirko i Štef su bili u središću pažnje cijeloga sela. Ali nisu je prijeli kot drage goste* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Odziv dušnoga spoznanja*), *umorniki / samo se boju / da je ne ulovu* (P. Horvat, pjesma *Grih*). Budući da se, pod utjecajem njemačkoga jezika, u gradišćanskohrvatskim idiomima umjesto oblika za 3. os. jd. iz poštivanja prema starijim ili uglednijim osobama rabi oblik za 3. os. množine, u tim situacijama također susrećemo akuzativ *je*, npr. *Teta Reza su mi se jednoč jako tužili, da je čuda trapu viške*. (Blažević, *Proza, Stric Zima*).

Nenaglašeni akuzativni množinski oblik *je* za 3. osobu najčešće ostaje i u susjedstvu oblika za 3. osobu prezenta glagola *biti* s kojim je homoforn, tj. oba glase *je*, npr. *da mu je je Mali Jezuš lani donesao 'da mu ih je ...'* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*), *Česka vlada je je dopeljala; Nieznam jeli je je Tito puozvav* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, proza *Brukvice*). Pojedini autori, da bi izbjegli homoforne u neposrednom susjedstvu, biraju akuzativni množinski oblik *ih* iz hrvatskoha standardnoga jezika, npr. *Negdo ih je morao odrizati*. (Zeichmann, *Želja*, proza *Benzinska stanica*).

Naglašeni množinski akuzativni oblik za 3. osobu u gradišćanskohrvatskim idiomima glasi *nje* 'njih' pa je tako i u književnim djelima, npr. *i za nje živimo; ako ne za*

nje / onda barem za njevu ... (Zeichmann, *Med nebom i paklom*, pjesma *Ljubav prošlih generacijov*).

Od ostalih oblika izdvajam npr. instrumentalni množinski oblik *njimi* za 3. osobu, npr. *Med njimi sidi* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Židanski turam*).

Gradišćanskohrvatski književni jezik usporedno dopušta upitno-odnosne zamjenice *gdo* i *ki* u značenju 'tko'. U književnim djelima *ki* se susreće u starijih autora, npr. *Ki će jahat, neka jaše* (Miloradić, *Zibrane jačke*, *Rodno mesto*), a rijetko kod ostalih, npr. *Ki se valja s golom ričom va travi / neka ne zabi na koprive!* (Pihler, pjesma *Skoro pametne malenkosti*). Razmjerno rano je u književnim djelima prevladala inačica *gdo*, npr. *Ali gdo bi mi mogao prepovidati* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Naši stari*), *da bi bil gdo komu ča ukral* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*), proza *Gdo je sričniji?* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*), *Gdo je vrebac, a gdo oral* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Znaki vrimen II*), *Gdo ima ove dva moste u ruka, ta drži u šaki ključ* (Schreiner, *Skok konjića*), *Gdo je njemu dao danas večeru?* (Blazović, *Tri drame*. *Hiža Drašković*), *Oprostit gdo će* (Vuković, pjesma *Vukovar '91*), *gdo se bojal Tebe* (Škrapić, *Obračun*, pjesma Miloradić), *Gdo svoje rodno selo ljubi* (Lavička, pjesma *Naša vjera*), *Gdo će mislit na Te!* (P. Horvat, pjesma *Pláč Vedešinca*).

Autori koji jezik svojih književnih djela temelje na svojim mjesnim govorima rabe možebitne fonološke inačice te riječi, npr. Pokorný s dvoglasom *uo* kao u njegovu novoselskom govoru: *Gduo si?* (*Ča dan donesie*, prema Vulić 2001: 41). Bölcs pak piše na svom rodnom židanskom govoru, pa kod nje nalazimo izostanak inicijalnoga *g-* iz skupa *gd-*, tj. *aš nima / denas do bi stal / va njega* (*Jantarska ciesta*, pjesma *450 liet*).

Neodređena imenička zamjenica *negdo* u značenju 'netko' u skladu je s uporabom zamjenice *gdo*, npr. *negdo od njegovih suulovljenikov* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *Negdo ih je morao odrizati*. (Zeichmann, *Želja*, proza *Benzinska stanica*). Vrlo rijetko se u tom značenju susreće u ikavskoj inačici, npr. *Najednoč potukeće nigdo vani po obloku*. (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*).

Gradišćanskohrvatski književni jezik preporučuje uporabu neodređene imeničke zamjenice *nigdo* u značenju 'nitko'. Ta se zamjenica u hrvatskoj pisanoj tradiciji često rabila s naveskom u glasovnoj inačici *nigdor*. Ta se inačica susreće i u govorima, pa zato nije začudno što npr. Šoretić piše: *Nigdor nije vidio* (*Blizu je vrime*, proza *Vuk pri jaslica*).

Pojedini autori, vjerojatno pod utjecajem hrvatskoga standardnoga jezika, rabe u tom značenju inačicu *nitko*, npr. *Istine nitko nij znao* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*).

Gradišćanskohrvatski književni jezik dopušta uporabu upitno-odnosnih zamjenica *ča* i *što*. Budući sa su gradišćanskohrvatski pisci uglavnom rođeni na području u kojem se rabi zamjenica *ča*, i u svojim djelima rabe tu zamjenicu, npr. *da bi bil gdo komu ča ukral* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*), proza *Ča velu miši* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*), *Majka, a ča ćete mi donest iz Beča?* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *I biće svako se j' pominalo / ča je u štali Ditešču dalo* (F. Sučić, pjesma *Razgovor živin u Badnjoj noći*), *Ča smim svojim zvati, / Privezao sam Ti na drivce* (F. Sučić, pjesma *Bor u srcu*), *Ča misliš, zač sam simo došao; senek nam je ča na puti* (Šoretić, *O Bog*), *ča ja hoću, toga Vi nimate* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*), naslov knjige *Ča dan donesie* (Pokorný), *Kad ti je ča v krilo palo* (Pokorný, *Ča dan donesie*, pjesma *Nebud nezahvalan*), *ne znate ča to je* (Ju. Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Očalji*), *ča se na*

nogah nuosi (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, proza *Brukvice*).

Jandrišević je rođen u dijelu južnoga Gradišća u kojem se rabi zamjenica *što* (unatoč čakavskoj osnovici te skupine govora), ali je osamnaest godina bio župnikom u Stinjakima u kojima se rabi *ča*. Te su dvije činjenice, kao i čitanje gradišćanskohrvatske literature u kojoj znatno prevladava *ča* utjecale na njegov izbor. Naime, Jandrišević rabi i *što* i *ča*, npr. *da će s ovoga dičaka još što bit* (*Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*), *Razumljivo, da je Mare uvijek znala, ča hoće Mate* (*Sličice*, proza *Sličice iz Stinjakov*).

Nastojeći pisati gradišćanskohrvatskim književnim jezikom, *ča* je prihvatio i rođeni kajkavac P. Horvat, npr. *odverni sve ča je suprot* (*Molitve*).

Pisci pak koji su rodom Štobi rabe u svojim djelima zamjenicu *što*, npr. *što smo si zaslužili?* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Sto lit*), *što je kroz vijekje stalno opstalo* (Škrapić, *Po dugoj cesti*, pjesma *Materinski jezik*), *što si nek ti mogla* (T. Horvat, *Petrovisko pero, Zakašnjeno pismo* ...).

Pihler, premda je odrastao u Pajngrtu i živio u čakavskom dijelu Gradišća, pojedine pjesme piše mješavinom hrvatskoga standardnoga jezika i gradišćanskohrvatskoga, pa rabi zamjenicu *što*, npr. *Što je meni sreća; Što je za me molitva* (pjesma *Takodjer*...).

Genitivni oblik od *ča* i *što* u gradišćanskohrvatskih je autora obično *česa*, npr. *Česa?* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *česa je malo* (Škrapić, *Po dugoj cesti*, pjesma *Materinski jezik*).

Gradišćanskohrvatski književni jezik preporučuje uporabu neodređenih imeničkih zamjenica *nešto* i *ništ(a)*.

Zamjenica *nešto* susreće se kod suvremenih pisaca u Austriji, npr. *da im prije spavanja stari otac još nešto pročita* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *Nešto je privlačilo Raušera*. (Zeichmann, *Želja*, proza *Benzinska stanica*). U pisaca koji su im prethodili, kao i u pisaca koji svoj književni jezik temelje na svom rodnom govoru, nalazimo i inačicu *ništo* u tom značenju, npr. *bit ću ništo prik sedamdeset* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Popiševanje ljudi*), *ništo nuovoga ča se na nogah nuosi* (Vašak, *Va Frielištofi*, proza *Brukvice*).

Kad je riječ o inačicama *ništ* i *ništa* u značenju 'ništa', može se reći da *ništ* prevladava kod starijih autora, zatim kod autora koji jezik svojih djela temelje na svom mjesnom govoru, ali i kod pojedinih novijih autora, npr. *Vse va jačkah, ništ va prozi* (Miloradić, *Zibrane jačke, Šćipanci*), *ništ joj nije moglo naškoditi* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *Zato j' ništ*. (u dijaloškoj formi) (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Hrvatice med sobom*), *svojega ti ništ ne ponudi* (Pokorný, *Ča dan donesie*, pjesma *Sudac*), *va ništ ne vjerujem* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*). Pojedini autori rabe obje realizacije, npr. *Tažky: neće od stana ostati ništ* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *nije smila ništa zeti iz stana* (Tažky, *Ferije na Dobrom Polju*). Kod dijela autora češće je *ništa*, npr. *nij znala sama ništa* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *ništa nije ostalo* (Šoretić, *Ravno*), *ništa nije jio* (Zeichmann, *Želja*, proza *Benzinska stanica*).

Pojedini autori koji izrazito jezik svojih dijela temelje na svom mjesnom govoru rabe i dijalektnu inačicu *niš*, npr. *Marko niš ne veli* (lv. Horvat, *Židanski dičaki*).

Neodređena imenička zamjenica *svašta* također se susreće, npr. *kanim / sve / i svašta / vidit* (Čenar, *Posvete*, pjesma *Mariju*).

Uobičajena je i uporaba pridjevne zamjenice *ki, ka, ko* u značenju 'koji, koja, koje', npr. *kao ptičica, ka je ispala / iz toploga gnjazda* (A. Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Sam u*

velegradu).

S gradišćanskohrvatskim književnim jezikom u suglasju je uporaba pokaznih zamjenica u muškom i srednjem rodu *ov, ova, ovo; ta, ta, to i on, ona, ono*, npr. *I ov jur zna sve.* (Šoretić, *Stari vuk*), *ov stan još svenek diše* (Tažky, *Moj rodni kraj*), *Meni se vidi ov žitak* (P. Horvat, pjesma *Noćni čuvar*), *ovo je ta dan, koga nam je pripravil Gospodin* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *kako sričan je ta dičakić, ki je spao u tako meko gnjazdo.* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *Gdo ima ove dva moste u ruka, ta drži u šaki ključ* (Schreiner, *Skok konjića*), *on stan u Hrvatskom Grobu* (Tažky, *Moj rodni kraj*). Nerijetko ipak prevladavaju likovi koji su svojstveni različitim mjesnim govorima, npr. *Vo ljetu nije bilo mlade maše* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Ne ljubi svit*). Znatno je rjeđa uporaba inačice se u značenju 'ovo', npr. *k ljetu va se dob* 'dogodine u ovo doba', i to u replici lika (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Oko savnic (masnic)*).

Dio govora sjeverozapadne čakavštine u Hrvatskoj karakterizira u N i A mn. srednje-ga roda kombinacija pridjeva s nastavkom *-e* i imenice s nastavkom *-a*. Istu kombinaciju nalazimo u Pokornoga koji svoja djela temelji na govoru Novoga Sela u Slovačkoj, npr. *v Nuovom Seli ur dužičke lieta biva* (Novosielski kipci, prema Vulić 2001: 42).

U G jd. zamjeničko-pridjevne sklonidbe u gradišćanskohrvatskom je književnom jeziku, također u mjesnim govorima redovit nastavak *-oga*, odnosno pred nepčanikom *-ega* u N i A jd. U pravilu je tako i u književnim djelima, npr. *budućnost našega maloga naroda* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Naši stari*), *Tvojega staroga oca nećeš pitat?* (Šoretić, *Stari vuk*), pjesma *Polnoć po uski ulica staroga Splita* (Šoretić, *Ne znati, odakle smo*), *Došlo je do Prvoga svitskoga boja* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Hrvati u Gradišću ...*), *jednoga protuličnoga jutra* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

Zamjeničko-pridjevnu sklonidbu, s istim tipom nastavka *-oga / -ega*, imaju i odnosi pridjevi na *-ov, -ev*, također sukladne pridjevne zamjenice, npr. u G jd. *iz susjedljivoga sela* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*), *kod farnikovoga stola* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *kakovoga selo jur dugo nij doživilo* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *svitlina petrolejske lampe rasvićevala je zadnju hižu Jandrićevoga stana* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *jedini potomac Klančarovoga roda; jedini potomac Jagodićevoga roda* (Čenar, *Svojemu svoj*), *ki se nisu bojali nikakovoga djela; najsrićnija dob njegovoga žitka* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *zbog njegovoga obraza* (Zeichmann, *Želja*, proza *Djelač u cestogradnji*), *takovoga mjesta već nij* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

Iznimke od toga pravila nisu česte. U pjesništvu mogu biti uvjetovane potrebama metra, a samim tim i ritma. Tako je npr. Vuković svoju pjesmu *Kasna jesen* (u zbirci *Nemoj brate, pusti ruku...*) napisao u izmjeničnim neparnim osmercima i parnim sedmercima. U drugom stihu druge kitice parni je sedmerac postigao genitivnim nastavkom *-og* (umjesto *-oga*): *Toplog sunca zlati sjaj*. Zbog uspostavljanja željenoga pjesničkoga ritma Vuković rabi genitivni nastavak *-og* i u prvom stihu pjesme *Trebaš živjeti* (u istoj zbirci). Stih glasi: *Na obali silnog mora*.

Vrlo rijetko se nastavak *-og* susreće bez nekoga posebnoga razloga, npr. u pjesmama u slobodnom stihu. Tu ipak valja pretpostaviti svojevrsni utjecaj iz Hrvatske, npr. *bajnog i bućnog velegrada; iz toploga gnjazda* (A. Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Sam u velegradu*), *žilom Jadranskog mora; zipke poljičkoga kraja* (Šoretić, *Ne znati, odakle smo*, pjesma *Cesta u Omišu*).

U oblicima D jd. zamjeničko-pridjevne sklonidbe u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku i u mjesnim govorima nastavak je *-omu*, odnosno *-emu*, a u L jd. *-om*, odnosno *-em*. Tako je u pravilu i u književnim djelima, npr. *skoro da se nismo poklonili tomu drivenomu zmaju; da bi bil gdo komu ča ukral* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*), *za slugu k jednomu bogatomu seljaku* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *U dojučem tajednu* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*). Iste nastavke u D i L jd. imaju odnosni pridjevi na *-ov*. Kako je već spomenuto, ti pridjevi imaju zamjeničko-pridjevu sklonidbu, npr. L jd. u *Petrovom Selu* (T. Horvat, *Petrovisko pero, Zakašnjeno pismo ...*).

Sukladno mjesnim govorima u gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku brojevi druge dekade (od 11 do 19) tvore od glavnih brojeva prve dekade sufiksom *-najst*, pa Škrapić npr. piše *Trinajst uzroka* (*Obračun*). Od glavnih se brojeva dodavanjem nastavaka određenih pridjeva načinjaju redni brojevi tipa *trinajsti*, *G trinajstoga* ili npr. *šesnajsti*, *G šesnajstoga* itd. Zato je vrlo zanimljivo kada Škrapić, želeći očuvati osmerački metar u svim stihovima svoje pjesme *Na jubileum* (zbirka *Po dugoj cesti*), umjesto rednoga broja *šesnajsti* rabi *šesnadesti: Gornji kraj šesnadestoga*. Pritom je važno znati da su upravo takove brojeve druge dekade rabili pojedini hrvatski pisci u 16. stoljeću, npr. Splitsani Aleksandar Komulović (koji npr. piše *dvanadesti član* 'dvanaesti član') i Marko Marulić.

Gradišćanskohrvatski književni jezik propisuje sklanjanje svih brojeva, a tako je i u mjesnim govorima. To pravilo većinom slijede i pisci u književnim djelima, npr. *pred tridesetimi ljeti* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *pred desetimi ljeti* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *Deset minut pred devetimi* (Šoretić, *O Bog*).

U pojedinim se gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima brojevi koji su između dekada (druge i treće, treće i četvrte itd.) pišu po uzoru na njemački jezik, npr. *dvadvajset* po uzoru na njem. *zweiundzwanzig*. Pojedini pisci koji jezik svojih književnih djela temelje na svojim mjesnim govorima, a u čijim su govorima takove realizacije, također tako pišu, npr. *dvadvajset prez nas* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Sto lit*).

Glavni broj se susreće u funkciji brojevnice imenice, npr. *Dva se igraju šah* 'dvojica igraju šah' (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Masa na plaži*).

Glagoli

U književnim se djelima susreću realizacije infinitiva s finalnim *-i* i bez njega, neovisno o položaju u rečenici, npr. već kod Karala: *škoda bi bila, kad ga ne bi dali školiti; Lipo i dobro bi bilo Šimu školiti* (Študentić Šime).

U gradišćanskohrvatskim je mjesnim govorima uobičajen glagol IV. vrste *školiti* (*se*), dok je u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku prihvaćen glagol VI. vrste *školovati* (*se*) po uzoru na standardni jezik u Hrvatskoj. Stariji su gradišćanskohrvatski autori rabili *školit* (*se*), npr. *Ali Šime se ipak školio* (Karal, Študentić Šime), *Kiseg su me školiti dali* (Miloradić, *Zibrane jačke, Kisegi*), a oni nakon njih već imaju i *školovati* (*se*), npr. *nikada mnogo školovali dice* (Ilg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*).

U gradišćanskohrvatskim se mjesnim govorima rabi glagol *sramovati* *se* koji

pripada VI. vrsti. Gradišćanskohrvatski književni jezik usporedno s tim glagolom dopušta i glagol IV. vrste *sramiti se* koji se rabi u standardnom jeziku u Hrvatskoj. Gradišćanskohrvatski pisci u pravilu rabe glagol *sramovati se*, npr. *počeli su se sramovati* (Jandrišević, *Sličice*, proza *U kaši*), *a mati se je dugo sramovala zavolj ovoga čina svojega sina* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *neka se sramovat* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*).

Pri tvorbi futura I. u većini gradišćanskohrvatskih idioma sudjeluje nenaglašeni prezent pomoćnoga flagola *htit(i)*: *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, ćedu*. Kombinira se s infinitivom glagola. Taj je infinitiv redovito bez dočelnoga *-i* kod pisaca koji svoja djela temelje na svojim mjesnim idiomima, npr. u lv. Horvata: *naš otac ćedu smolu odvies Kiseg* (*Židanski dičaki*).

Oblik niječnoga prezenta pomoćnoga glagola *bit(i)* za 3. os. jednine često je sukladam realizaciji u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku i dijelu mjesnih govora, npr. *Hrvatizam, nij to grih!* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Va koli.*), *Ptičić mili nij već čuti* (M. Šinković, pjesma *Jesen*), *takovoga mjesta već nij* (Tažky, *Moj rodni kraj*). Vrlo je često dijelom perfekta, npr. *A srnac nij nikako načinio željeni korak*. (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam još išao u lov*), *a da još nij brojio ni pedeset* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Stara nota*), *jur su Tri Kralji ovde pak još nij spalo niti godine niti sniga*. (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Ča velu miši*), *kakovoga selo jur dugo nij doživilo; nij znala sama ništa* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*).

Znatno rjeđe se susreće inačica *ni*, npr. *govorit ni mogal* (Karal, proza *Ivo Mandić Polovnjak*), *kade nigdor ni spavao* (T. Horvat, *Petrovisko pero, Zakašnjeno pismo ...*).

Pod utjecajem standardnoga jezika iz Hrvatske dio autora rabi inačicu *nije*, npr. *Jer i teta gola nije pravična* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *Ali nije tako bilo kot si je mislio duhovnik*. (Blažević, *Proza, Istina i sanja*), *Jedan prez drugoga nije znao biti*. (Blažević, *Proza, Zavolj praseta*), *Vo ljeto nije bilo mlade maše* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Ne ljubi svit*), *Iz Beča još uvijek nije dostao nikakove visti; Zač mu se nije javila?* (Blazović, *Od Vulke u Velebit*), *Madjar Pišta nije dopustio* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *Zač nije moguće; ništa nije ostalo* (Šoretić, *Ravno*), *Nigdor nije vidio* (Šoretić, *Blizu je vrime*, proza *Vuk pri jaslica*), *ništa nije jio* (Zeichmann, *Želja*, proza *Benzinska stanica*), *nije bilo morja* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*).

U prezentskom obliku za 3. os. množine može se susresti nastavak *-adu*, npr. u glagola 7. razreda I. vrste, npr. *ki se znadu spomenut* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *Ali za te bojse ne znadu kod novin*. (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Bare, Dore i Kate u štrajku*).

Glagoli IV. vrste obično imaju u prezentskom obliku za 3. os. množine nastavak *-u* (kao u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku), npr. *pustil svoje misli da letu* (od glagola *letiti*, pz. *letim*) (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *oni odletu* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Čerišnje su zrele*), *ovde sidu sam gospodin farnik miš, kip pluje u loju; Vred potom i zlovu jednu poznatu Lukinu jačku* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *najvernije služu narodu* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *ljudi čudakrat mislu* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*).

Miloradić rabi nastavak *-iju* kod glagola IV. vrste, npr. zbog potreba metra u dvanaesteračkom stihu, npr. *Voziju se redom, po velikoj zimi; Pak jedna od druge širom se diliju* (Miloradić, *Jačke*, pjesma *Bijeli Križ*). Isto se u toj pjesmi može reći za stih *Sidiju na groblji pri krvavi tijeli* jer se zadnja riječ u stihu čita *tieli*, tj. to je dvosložna riječ jer je

nositelj prvoga sloga dvoglas *ie*.

Glagoli V. vrste na *-at(i)* često pripadaju 3. razredu, kao što je nerijetko u hrvatskoj tradiciji, npr. s prezentskim nastavkom *-je* i epentetskim *l* u oblicima za 3. os. jednine: *samo siplje svoje šalice* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *nigdor se ne giblje / Nek jesensko lišće trudni vjetar ziblje* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Kad selo umira*), *ki ga šćiplje* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Obruč*), *škriplje, puca granje* (Škrapić, *Po dugoj cesti*, pjesma *Tri vojaki*). Sukladno tomu, nastavak za 3. os. možine je *-ju*, npr. *zidju kade na kraju sela nove i lipe stane* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), također s epentezom *misli škriplju* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Anno 1916*), *Šake škriplju* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Zagledani va sunce*).

Glagoli 4. razreda V. vrste obično imaju nastavak *-aju* u prezentskom obliku za 3. os. množine (kao u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku), npr. *pred vrati čekaju* (Jandrišević, *Sličice*, proza *U kaši*), pjesma *Kukavni narodi nimaju doma* (F. Sinković, *Otajni ribolov*), *prik noći / se minjaju strani* (Šoretić, *Ravno*). U pojedinim se autora susreće i nastavak *-adu*, npr. *Naš gospodin imadu vsenek najbolje vino!* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *peljadu pred sudstvo tvoje* (P. Horvat, pjesma *Na prvi psalmuš*).

Budući da Lavička svoj pjesnički jezik temelji na svom rodnom frielištovskom govoru, prezentski oblici za 1. os. množine kod toga autora završavaju na *-e*, npr. *Radi sme va našem Frielištovi živili; Zato živime sada saki dobro va svojem* (pjesma *Lipa domovina*).

Aorist je iznimno rijedak u gradišćanskohrvatskim idiomima pa je tako i u književnim djelima, npr. *neprijatelji navališe na nju; kad nas drugi ostaviše same* (Slavić, *Plajgorski zvoni*, pjesma *Hrvatska 1991.*)¹⁵.

Zapovjedni se način obično izražava posebnim imperativnim oblicima, što dobro pokazuju brojni primjeri oblika za 2. os. jednine iz Škrapićeve zbirke *Obračun: Spoznaj bar koč, / sloga je moć* (dvostisi *Mudrosti*), *Ti, sestrica, piši jačke* (pjesma *Jantar*), *Piši sebi; Piši da smo jednoč i mi bili; zariži u križe* (pjesma *Zašto? Komu?*), *Posudi nam mudrosti* (pjesma *Sto lit*) i dr., ili npr. u Jure Baláža u zbirci *Vrát'anje domuom* oblici za 2. os. množine: *Čuvajte se* (pjesma *Rudi Štújbr*), *Pitajte se* (pjesma *Dedo*) i dr.

Drugi je način tvorbe imperativa kombinacijom oblika *nu, nute* i sl. s infinitivom, npr. *nute mi vjerovati* 'vjerujte mi' (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Romanca s groficom*).

Niječni imperativni oblici za 3. os. jednine te za 1. i 2. os. množine u čakavskim se gradišćanskohrvatskim govorima tvore kombinacijom oblika *neka* ('nemoj'), odnosno *nekamo, nekate* ('nemojmo, nemojte') i infinitiva.¹⁶ Iz gradišćanskohrvatske književnosti navodim primjere *neka se sramovat* 'nemoj se sramiti' (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *Neka se noriti, Mirko* (Tažky, *I takovi smo bili*, proza *Mrzla preravska jesen 1948.*), *No, nekamo dalje raskapati simo-tamo* (Blažević, *Proza, Fratrovac*).

U govoru Novoga Sela u Slovačkoj razlikuje se modalna čestica *neka* (npr. *neka je tako*) od oblika *nekaj* za tvorbu niječnoga imperativa (usp. Jo. Balaž 1991:108), pa se sukladno tomu umjesto množinskoga *nekamo, nekate* rabi inačica *nekajmo, nekajte*. To potvrđuju i pojedini primjeri iz pjesništva Ju. Baláža iz zbirke *Vrát'anje domuom*, npr. *nekajte se plakat* (pjesma *Pred mašu*), ali *Neka si uon nju / a ona njiega zame* (pjesma *Sedljak a zemlja*), *neka pada* (pjesma *Snig*).

RJEČOTVORJE

Primjeri iz rječotvorja koji se susreću u gradišćanskohrvatskim književnim djelima s jedne strane svjedoče o uporabi brojnih tvorenica koje su uobičajene u hrvatskoj jezičnoj tradiciji, ali također i onih koje su karakteristične za gradišćanskohrvatske mjesne idiome i gradišćanskohrvatski književni jezik.

Tvorba imenica

Kao i inače u hrvatskom jeziku, i u gradišćanskohrvatskim je idiomima, pa tako i u književnosti plodna tvorba imenica sufiksom *-(a)c* koje označuju mušku osobu, vršitelja radnje, npr. od prezentske osnove glagola, npr. *pisac* od prezentske osnove glagola *pisat(i)*: *onda je dostal službu kod županije kot pisac* (Karal, proza *Joško iz Štajerov*). Rjeđe su u toj semantičkoj skupini izvedenice od infinitivne osnove sufiksom *-(a)c*, npr. *pilac* od infinitivne osnove glagola *pit(i)*: proza naslovljena *Pave pilac* (Karal, *Crtice*, proza *Bartol i Pave*). Među tvorenicama od imeničkih osnova sufiksom *-(a)c* izdvajam muški etnoid *pustinac* (Blažević, *Proza, Fratrovac*), *kemaljski pustinac* (Škrapić, *Obračun*, pjesma Miloradić). Od priloga je tim sufiksom izvedena imenica *potomac*, npr. *jedini potomac Klančarovoga roda; jedini potomac Jagodićevoga roda* (Čenar, *Svojemu svoj*). Mocijskom je tvorbom od osnove imenice ženskoga roda *srna* izvedena sufiksom *-(a)c* imenica *srnac* koja označuje životinju, npr. *A srnac nij nikako načinio željeni korak*. (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam još išao u lov*)¹⁷, *lip mladi srnac* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*).

Susreću se i izvedenice sufiksom *-an(a)c* od prezentske glagolske osnove, npr. *Kad sam izdaleka zagledao poznanice; u krugu poznanicev* (Šoretić, *Zamotana duša*) od glagola *poznat(i)*. Od osnove toponima, konkretno horonima *Egipat* na sinkronijskoj je razini izveden etnonim *Egiptomac* sa sufiksom *-om(a)c*, npr. *Fenicijani i Egiptomci* (Ilg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*).

Općenito se može reći da je pri tvorbi imenica koje označuju mušku osobu vršitelja radnje plodan i sufiks *-ač*, npr. *popisač* od svršenoga glagola *popisat(i)*: *Onda ste vi 81 ljeto stari, - veli popisač*. (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Popiševanje ljudi*). Od nesvršenoga je pak glagola *stipat(i)* se izvedena imenica *stipač* koja pripada istoj općoj semantičkoj skupini: *nastao pravi noćni stipač 'skitnica'* (Blažević, *Anton Glavanić*). Istodobno je imenica *požrnjak* na tvorbenom rubu jer je izgubljena čvrsta formalna veza s glagolom¹⁸ od kojega je izvedena, npr. u okviru dijaloga likova: *A zapio si je, ti požrnjak!* (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Na jesenskom sajmu*).

Sufiks *-ik* može se susresti pri tvorbi imenica muškoga roda a-sklonidbe izvedenih od glagolskoga pridjeva trpnoga, npr. *ulovljen > ulovljenik: politički ulovljenik* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*).

Sufiksom *-nik* se od prezentskih glagolskih osnova izvode imenice koje označuju mušku osobu, vršitelja neke radnje, npr. od glagola *umorit(i)* imenica *umornik: umorniki / samo se boju / da je ne ulovu* (P. Horvat, pjesma *Grih*). Istim se sufiksom od imeničkih osnova izvode imenice koje označuju mušku osobu s nekim uglednijim zanimanjem, npr. *farnik i školnik; pozvao i školnika* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i*

ja još bio dičak), farnik, pak školnik (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*). Izvedene su od osnova imenica *fara* i *škola*. Budući da je *fara* germanizam, *farnik* je hibridna izvedenica s domaćim sufiksom. Izvedenica *školnik* također se može smatrati hibridnom izvedenicom s romanskom osnovom.

U skladu s hrvatskom tradicijom od infinitivne se glagolske osnove sufiksom *-telj* izvode imenice koje označuju mušku osobu koja se bavi nekim intelektualnim zanimanjem, npr. od infinitivne osnove glagola *vračiti* i *zbuditi* izvedene su imenice *vračitelj* 'liječnik' i *zбудitelj*, npr. *vračitelj je ustvrdil kod diteta grižu* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*), *Razvija se – velu vračitelji!* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Tajna života*), *Naroda svoga, Božjega zбудitelj* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Tajna života*).

Susreću se i izvedenice sufiksom *-an* koje označuju mušku osobu s nekom tjelesnom osobinom, npr. od osnove imenice *brada*: *Otpeljala me je do sobe, u koj je sidio bradan*. 'bradati čovjek' (Čenar, *Svojemu svoj*).

Od pridjevske su osnove sufiksom *-jāk* također izvedene imenice koje označuju mušku osobu s nekom osobinom. Nerijetko imaju pejorativan predznak, npr. od osnove pridjeva *pohlepan*, *ništvidan* i *nenavidan* izvedene su imenice *pohlepnjak*, *nenavidnjak* i *ništvidnjak* s jotiranjem na granici tvorbene osnove i sufiksa: *kad se stari pohlepnjak blamira; kako velik je broj nenavidnjakov* (Šoretić, *Ravno*), *Ti, ništvidnjak* (Blazović, *Tri drame. Koliko smo, to smo*). Toj skupini pripada i imenica *vodenjak* kojoj je tvorbena značenje 'on, ki ima vodenu krv', a leksičko značenje 'mlak čovjek, koji se lako asimilira, bez oduševljenja i ideala', npr. *da se more reć da se je njim krv na vodu pretvorila, ter da su pravi vodenjaki* (Karač, proza *Joško iz Štajerov*).

Od skraćene osnove imenice *polovica* izvedena je sufiksom *-njāk* imenica *polovnjak* u značenju 'on, ki ima polovicu stana (hiže)'. Karač usporedno rabi tvorenicu antonimnoga značenja *celovnjak*, koja je od pridjeva *cel*, *-a*, *-o* izvedena sufiksom *-ovnjāk*, u značenju 'on, ki ima cieli stan (hižu)': *Polovnjak je bil Bartol; Po četiri lieti je svoje pol hiže za cielu zaminjil, bil je sad celovnjak* (Karač, *Bartol teržac*).

Kao i inače u hrvatskom jeziku, uobičajeni su deminutivi koji su od imenica muškoga roda izvedeni sufiksom *-ić*, npr. od imenice *varoš* hibridna deminutivna izvedenica s osnovom koja je mađarizam i domaćim sufiksom: *k željeznaru u bližnji varošić* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*).

Imenica *ditić* nije umanjena, a usto je na tvorbenom rubu zbog gubljenja izravne značenjske veze između imenica *dite* i *ditić*. Naime, imenica *ditić* ne rabi se samo u značenju 'muško dite, dičak' nego češće u značenju 'mladić, mladi neoženjeni muškarac'. Rabi je npr. Ilg. Horvat: *sidu u jednom kutu ditići* (*Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*).

U naslovu proze Ilg. Horvata *Rastok na farofu* (knjiga *Iz naše stare gore*) sadržane su dvije izvedenice. Imenicu *farof* na sinkronijskoj je razini moguće izvesti od osnove imenice *fara* sufiksom *-of*. Imenica *rastok* izvedena je nultim sufiksom od prezentske osnove nesvršenoga glagola *rastočiti*.

Hibridna tvorenicu muškoga roda a-sklonidbe *hrvatizam* (u značenju 'hrvatstvo') izvedena je od osnove domaćega etnonima *Hrvat* sufiksom stranoga podrijetla *-iz(a)m*, npr. *Hrvatizam, nij to grih!* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Va koli*).

U hrvatskom jeziku općenito plodne su izvedenice sufiksom *-ina* od pridjevskih

osnova. Riječ je o imenicama ženskoga roda, obično u apstraktnom značenju. U gradišćanskohrvatskim su idiomima vrlo česte, pa tako i u književnim djelima, npr. *sunce va škurini* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Hvala braći.*), *nazvišćeval je buganj selskoga sluge ovu novinu 'novost'* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *niti je doživila / sjevernu svitlinu 'svjetlost'* (Šoretić, *Ravno*).

Sukladno očekivanjima, brojne su umanjnice ženskoga roda izvedene sufiksom *-ica*. Ovom prigodom izdvajam dvije fonološke inačice umanjnice izvedene tim sufiksom: *gajbica* i *galjbica*. Potonju npr. rabe moravski Hrvati: *Da laštovičku zapru / v galjbicu od zlata* (Vašak, *Va Frielištofi*). Sufiks *-ica* također je plodan pri tvorbi imenica koje označuju životinju. Od toponimske je osnove domaćim sufiksom *-ica* izvedena opća imenica *kanarica* 'ptica koja potječe s Kanara, tj. Kanarskih otoka, kanarinac'. Riječ je o hibridnoj izvedenici ženskoga roda. Oba tipa izvedenica nalazimo u lg. Horvata u istoj sintagmi: *ar bi živila kao kanarica u zlatnoj gajbici* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*). Zanimljivo je da se kod Vaška susreće tvorbena inačica te hibridne izvedenice od stranoga toponima s domaćim sufiksom *-(a)k*, pa je zato muškoga roda, tj. *kanarak*, npr. *da jači kot kanarak* (*Va Frielištofi*). Premda je frielištska realizacija *kanarak* nastala pod utjecajem češkoga *kanárek*, na sinkronijskoj je razini tvorbena motivirana riječ u Vaškovu frielištofskom idiomu.

Od prvoga dijela njemačkoga hodonima *Kärtner Strasse* domaćim je sufiksom *-ica* izvedena hibridna tvorenica *Kärtnerica* koja je također hodonim, tj. ime ulice, npr. *prik Kärtnerice odšetali mimo Štefanske crikve* (Čenar, *Svojemu svoj*). Sukladno očekivanjima sufiks *-ica* plodan je u mocijaskoj tvorbi, pa se npr. od muškoga etnonima *Cigan* tvori ženski etnonim *Ciganica* koji je hibridna izvedenica. U gradišćanskohrvatskoj je književnosti ponekad zabilježen malim početnim slovom, npr. *A čer je kod nas povidala jedna ciganica, da su se to niki dan Longitolji jedni Bečani s teretnim automobilom ravno va lozu zavezli* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Vrganji*).

Od pridjevskih se osnova mogu izvoditi apstraktne imenice sa sufiksom *-ica*, npr. *vsakidašnjica: u našoj školarskoj svakidašnjici* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*). Od osnove odnosnoga pridjeva *slivov* izvedena je sufiksom *-ica* imenica ženskoga roda e-sklonidbe *slivovica*, npr. *naljao slivovicu u grlo* (Čenar, *Svojemu svoj*).

Gradišćanskohrvatska imenica *čuvarnica* rabi se u značenju 'mjesto kade se čuvaju predškolska dica', pa je zato izvedena sufiksom *-arnica* od prezentske osnove nesvršenoga glagola 4. razreda V. vrste, npr. *čuvarnica / osnovna / glavna / sridnja škola* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Demokracija*). Sufiksom *-nica* izvodi se imenica *vankušnica* 'navlaka za vankuš' od imeničke osnove (jer nije potvrđena uporaba pridjeva *vankušni*), npr. *našivala vankušnice* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*).

Imenica s mjesnim značenjem *dočekaonica* 'prostor gdje se dočekuju pristigli putnici' izvedena je sufiksom *-aonica* od prezentske osnove svršenoga glagola 4. razreda V. vrste *dočekat(i)*, npr. *je li ću na ipak dosta veliku daljinu vidjeti Juliju u dočekaonici* (Čenar, *Svojemu svoj*).

U gradišćanskohrvatskim je idiomima, pa tako i u književnim djelima, vrlo plodan sufiks *-nja* pri tvorbi imenica ženskoga roda izvedenih od prezentskih osnova nesvršenih glagola I., IV. i V. vrste. Od glagola I. vrste je npr. izvođenje *tući > tučnja*, *vući > vučnja* s alternacijom *k / č* završnoga fonema osnove: *načelnik Mate je star i premiran za tučnju* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *tučnja* (M. Šinković, *Na našoj*

Gori, prema Vulić 2018: 178), *prestat će vučnja za svakidanji kruh* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Božićne misli*), *u rivnji i vučnji* 'u guranju i navlačenju' (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*). Od glagola IV. vrste je npr. izvođenje *platit(i) > platnja*, *lovit(i) > lovnja*, *učit(i) > učnja* (odnosno u istom značenju fonološka inačica s protetskim *v-*, tj. *vučiti > vučnja*): *za svakoga dojde dan platnje* (Blažević, *Proza, Crtice iz žitka*), *lovnja* (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178), *ako ih nikako ne more goniti na red, na uredbu, na učnju* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *učnja za školu* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*), *učnja* (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178), *Škola, vučnja 'učenje'* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Braća*). Od glagola V. vrste je npr. izvođenje: *rivat(i) > rivnja* u lg. Horvata): *rivnja za prva, za zgornja mjesta* (*S perom kroz selo i život*, proza *Božićne misli*), *u rivnji i vučnji* (*Hiža rasipana po svitu*). Svi su navedeni primjeri glagolske imenice.

Lavička pak u svom pisanom jeziku temeljenom na frielištovskom idiomu rabi imenicu ženskoga roda *studnja*, koja je izvedena od skraćene pridjevne osnove sufiksom *-nja* (pod utjecajem češkoga jezika): *rano pri studnji s mrzlu vodu se umivali* (pjesma *Posljednji put va Trihraste*).

Sufiks *-ba* plodan je pri tvorbi glagolskih imenica ženskoga roda (e-sklonidbe) 4. razreda V. vrste, npr. *minjat(i) > minjba* 'mijenjanje, zamjena', *vonjat(i) > vonjba* 'smrad': *da bi bili dali njeve dičake za naše za minjbu* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *dosta velika vonjba je va štali* (Karal, proza *Ivo Mandić Polovnjak*), *dišeš / vonjbu varoškoga prometa* (Čenar, *Mi svi*, pjesma *Hrvatskoj majki u Velikom Borištofu*). Također se taj sufiks susreće pri tvorbi glagolskih imenica izvedenih od infinitiva bez dočetnoga *-i* od nesvršenih glagola 4. razreda V. vrste, s jednačenjem po zvučnosti na tvorbenom šavu, npr. *trgat > trgadba*: *s ovim pitanjem smo trapili našega oca po trgadbi* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*), *A jednoč se, na trgadbu, ukrao domom* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *Po trgadbi kipi mušt* (M. Šinković, pjesma *Kipi mušt*). Isto se može reći za tvorbu od glagola IV. vrste: *brojit(i) > brojidba*. Potonja se rabi u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, pa se susreće i u književnim djelima, npr. pjesma *Brojidba* (Čenar, *Misi misli*).

Također je plodan sufiks *-ija* pri tvorbi apstraktnih imenica e-sklonidbe, izvedenih od pridjevnih osnova, npr. *lakom > lakomija*, *nor > norija*, *ohol > oholija*: *Za lakomiju drugih rad sudi* (Pokorný, *Ča dan donesie*, pjesma *Sudac*), *norija* (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178), *Puknut će od oholije* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Hvala braći.*), *slatku glazuru oholije; tvoja oholija* (Šoretić, *Zamotana duša*).

Dio izvedenica i-sklonidbe sufiksom *-ež*, koje pripadaju hrvatskoj jezičnoj starini, karakteristične su za današnje gradišćanskohrvatske idiome, te su sukladno tomu česte i u književnim djelima. Najčešća je među njima imenica *pratež*, koja je izvedena od *prat-*, npr. *u ovu pratež češ me ublić* (lg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Posljednji Hrvat*), *dobra zimska pratež* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *pratež* (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178), *samo osobno dugovanje, hranu, pratež ter postole* (Tažky, *Ferije na Dobrom Polju*). U gradišćanskohrvatskim se govorima rabi imenica e-sklonidbe *mladina*, koja je od pridjevne osnove izvedena sufiksom *-ina*. Kada je pak. F. Sinkoviću trebala rima s imenicom *pratež* poslužio se imenicom i-sklonidbe *mladež* koja je tvorbena inačica imenice *mladina*. Tvorenice *mladina* i *mladež* izvedene su od iste pridjevne osnove i imaju isto značenje, ali se izvode različitim

sufiksima. Zato je u Sinkovićevoj pjesmi *Protulična raskoš* kraj prvoga stiha *Oblikla je priroda novu pratež* u rimi sa zadnjim stihom te kitice *Raskošniju neg naša ženska mladež* (zbirka *Otajni ribolov*). Imenicu *mladež* Sinković je preuzeo iz hrvatskoga standardnoga jezika, a inače je u gradišćansko-hrvatskoj književnosti uobičajena izvedenica *mladina*, npr. *mladina, ditići i divojke* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Čerišnje su zrele*). Općenito se može reći da je sufiks *-ina* u gradišćansko-hrvatskim idiomima plodan pri tvorbi apstraktnih imenica ženskoga roda s pridjevnom osnovom (npr. *novina* 'novost', *svitlina* 'svjetlost', *mrzlina*, hibridna izvedenica *škurina*), što potvrđuju i književna djela, npr. *drugoga dana je ova novina uzбудila selo* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *mrzlina, škurina* (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178), *Skromna svitlina petrolejske lampe* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*). Usporedno s *mrzlina* Šinković rabi tvorbeni inačicu *mrzloća* sa sufiksom *-oća* (*Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178). Od skraćene pridjevske osnove izvedena je sufiksom *-oća* apstraktna imenica ženskoga roda *strahoća*, npr. *u najvećoj strahoći* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*).

Sufiks *-ost* plodan je pri tvorbi imenica i-sklonidbe s apstraktnim značenjem, izvedenih od pridjevnih osnova, npr. *bedavost, zaostavnost* 'zaostalost', *divljost, slipost, tvrdoglavnost* (od pridjeva *tvrdoglasan* koji je prihvaćen u gradišćansko-hrvatskom književnom jeziku): *bedavost i zaostavnost; ča je krv u nami, divljost* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Mi Hrvati*), *u tvojoj neizmjerne sliposti* (Šoretić, *Zamotana duša*), *uz svu svoju tvrdoglavnost* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*).

Od glagola *psovat(i)* izvedena je sufiksom *-ost* imenica ženskoga roda i-sklonidbe *psost* 'psovka'. Miloradić ju često rabi, npr. *Psost kad čuješ onde, strahovito mrsku, / Znat ćeš da i vrazi psuju po ugrsku* (Zibrane jačke, poema *Naša teta Kate*), *Ča čini bedak, Kad mu čuješ psost ?* (Zibrane jačke, *Psost*).

Od pridjeva *grub* izvedena je sufiksom *-nōst* imenica ženskoga roda i-sklonidbe *grubnost*: *da lipimi ričami još već more upraviti nego grubnošću* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*).

Od pridjevskih osnova izvode se i apstrakte imenice ženskoga roda e-sklonidbe sa sufiksom *-ščina*, kao npr. hibridna izvedenica *modernščina* u dijalogu likova Ilg. Horvata: *Meni se jur zdavno čemeri od ove modernščine* (*S perom kroz selo i život*, proza *Hrvatski razgovor*).

Od starovisokonjemačkoga *buhsa* razvila se u hrvatskom jeziku *pukša*, koja je uobičajena u hrvatskoj jezičnoj starini i u gradišćansko-hrvatskim idiomima. Na sinkronijskoj je razini tvorbeno motivirana jer se može izvesti sufiksom *-ša* od skraćene prezentske osnove glagola *puknut(i)*, npr. *pukša puca* (Miloradić, *Jačke*, pjesma *Zapisali su me...*), *Iz boja je bilo čuda pukšov doma* (Blažević, *Anton Glavanić*), *pukneš iz pukše* (Ignac Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Čerišnje su zrele*). U današnjem je hrvatskom standardnom jeziku prihvaćena fonološka inačica *puška* s premetanjem *kš > šk*, tj. *pukša > puška*. Na taj se način izgubila formalna veza s glagolom *puknuti* pa je *puška* tvorbeno nemotivirana riječ. Prihvaćena je u gradišćansko-hrvatskom književnom jeziku (usporedno s *pukša*), a rabe ju i pojedini gradišćansko-hrvatski pisci, npr. *Dočuo sam, da se Mate rado školja s puškom* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Sličice iz Stinjakov*), *Pušku na vijeke obisi* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Stari lugar*).

Pri tvorbi imenica e-sklonidbe susreće se i sufiks *-a*, npr. od prezentske osnove nesvršenoga glagola IV. vrste *srdit(i)* *se > srda*: *ča bi imali uzroka na srdi* (Jandrišević,

Sličice, proza *Mi Hrvati*), *njegova srda se je namah rastalila* (Ilg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*).

Od prezentske osnove svršenoga glagola IV. vrste *posudit(i)* izvedena je glagolska imenica *posuda* u značenju 'posudba' koju rabi Ju. Baláž, npr. u naslovu pjesme *Posuda* (zbirka *Vrat'anje domuom*), u kojoj je iz konteksta jasno da je riječ o posudbi (počinje stihom *Posud, bratac, stovicu* 'posudi, brate, stoticu').

Sufiks *-išće* se susreće pri tvorbi izvedenica srednjega roda s domaćom osnovom kao što je npr. izvedenica *drvališće* 'drvarnica', npr. *Za lopom drvališće* (Karač, proza *Ivo Mandić Polovnjak*). Riječ je o sekundarnoj izvedenici od osnove imenice *drvalo* koja se rabi u istom značenju. Hibridna je tvorenica *fajfišće* koja je izvedena od osnove imenice *fajfa* koja je germanizam (njem. *Pfeife*), npr. *a fajfu s dugim fajfišćem u ruke* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *s fajfom na dugom fajfišću* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*).

Među imenicama srednjega roda izdvajam i tri izvedene od nesvršenih glagola 1. vrste: *pilo*, *spalo* 'spavanje' i *jilo*, koje su izvedene sufixom *-lo* Imenica *pilo* izvedena je od infinitivne osnove glagola 6. razreda 1. vrste *pit(i)*: *tomu je krivo pilo, ništ drugo neg pilo* (Karač, *Pave pilac*), *Serviranje pila*; *U glavi i želucu sam ćutio, da bi se bio morao najzadržati pri pilu* (Čenar, *Svojemu svoj*). Imenica *spalo* izvedena je od infinitivne osnove glagola 7. razreda *spat(i)*: *A saki dan pred spalom molili* (Lavička, pjesma *Svieta noć*). Imenica *jilo* izvedena je od skraćene osnove glagola 1. razreda *jist(i)*: *jilo / pilo* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Pinez*).

Od prezentske osnove nesvršenih glagola IV. vrste izvode se imenice sufixom *-stvo*, npr. *vračiti* > *vračtvo* 'lijek' (s redukcijom (čs > č): *dobro vračtvo proti ovom betegu* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*).

Zbirne se imenice, koje su gramatički srednjega roda jednine, nerijetko izvode sufixom *-je*. Tako je npr. od osnove imenice *sliva*¹⁹ sufixom *-je* izvedena zbirna imenica *slivlje* s epentetskim *l* kao vrstom jotiranja, npr. u Ilg. Horvata: *kad sam pasal krave pod slivljem* (*Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *pod slivljem* (*Veliki i mali*, proza *Poslidnji Hrvat*), *iz vinograda van pod slivlje* (*Hiža rasipana po svitu*). Naravno, taj autor rabi i polaznu imenicu *sliva*, npr. *pobere svoje sedmere slive* (*S perom kroz selo i život*, proza *U potu obraza*).

U gradišćanskohrvatskim su idiomima česte tvorenice srednjega roda koje su izvedene od svršenih glagola, npr. sa sufixom *-nje* od infinitivne osnove glagola 3. razreda V. vrste, npr. *pokazat(i)* > *pokazanje* 'svjedodžba': *pokazanje, ko je na leta dobil* (Karač, *Študentić Šime*), također sa sufixom *-enje* od prezentske osnove glagola IV. vrste, npr. *pomiriti* > *pomirenje* 'pomirba', *poželjiti* > *poželjenje*: *Ovako je pomirenje, moremo reći, došlo kot samo od sebe*. (Blažević, *Anton Glavanić*), *Velikim poželjenjem sam pograbio za slaninom* (Čenar, *Svojemu svoj*).

Česte su i izvedenice od infinitivne osnove nesvršenih glagola sa sufixom *-nje*, npr. *odibirati* > *odibiranje* 'izbor', *stipati se* > *stipanje* 'skitnja': proza *Odzivki odibiranja* (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*), *stipanje još jako mladih dičakov* (Blažević, *Anton Glavanić*).

Premda nije svojstven hrvatskim govorima (osim pojedinim štokavskim, koji su pod utjecajem srpskoga), u hrvatskom je standardnom jeziku prihvaćen sufix *-če*, uglavnom pri tvorbi imenica koje označuju mlado biće, a koje su gramatički srednjega roda.

Odatle je u pojedinim primjerima prihvaćen u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, premda ga nema u gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima, npr. *pastirče, svinjče* (izvedenih od osnova imenica *pastir* i *svinja*). Upravo se ti primjeri susreću i u književnim djelima, npr. *pastirče mlado se tužilo* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *Dogodaj kod Betlehema*), u *lopi shranjeno mlado svinjče; teta Marga je krmila i čuvala svinjče* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*).

Premda je Miloradić u dijelu svojih pjesama bio pod utjecajem epskih narodnih pjesama u kojima je nerijetko nominativni oblik zamijenjen vokativnim, u njegovu stihu *K domu krene starče ter se jako pašči, / Da si staru vidi va kraljevskom plašči* (*Zibrane jačke*, pjesma *Morska vladarica*) oblik *starče* ipak ne treba smatrati vokativnim oblikom imenice *starac* nego izvedenicom srednjega roda sa sufiksom *-če* u značenju 'starčić'. Tako pojavnost sufiksa *-če* u gradišćanskohrvatskih autora zapravo možemo pratiti već od Miloradića.

Pri prefiksnoj tvorbi imenica muškoga roda obično se u gradišćanskohrvatskim književnim djelima susreće prefiks *su-*, npr. *suškolar, suulovljenik, suzarobljenik, subrat*, npr. *njegovi suškolari* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *negdo od njegovih suulovljenikov; bilo komu od suzarobljenikov* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *Subrate, Pave* (Slavić, *Plajgorski zvoni*, pjesma *Subratu Pavi na zlatu mašu*).

Prefiks *pred-* susreće se u književnim djelima pri tvorbi imenica muškoga i ženskoga roda, npr. *kip > pretkip* 'uzor' (s jednačenjem po zvučnosti na tvorbenom šavu), hibridna tvorenica *soba > predsoba* 'predsoblje'^{fn}: *Moj otac je za mene svenek bio pretkip.; Iz prostrane predsobe* (Čenar, *Svojemu svoj*). Isto se može reći za tvorenice prefiksom *nad-*. Navodim primjer tvorenice ženskoga roda: *Ona posluje dalje u bolnici kao nadsestra*. (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*).

Prefiksno-sufiksnom tvorbom izvedena je imenica *znoglje* 'podnožje' s prefiksom *z-* i sufiksom *-lje* koji se vežu s osnovom imenice *noga*, a tvorbeno je značenje 'ono, ča je z noge (s noge)', tj. 'podnožje', npr. *na znoglja brižičev* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*).

U gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku rabe imenice muškoga roda *činitelj* i *zločinitelj*. Zato je imenica *zločinitelj* nastala čistom složenom tvorbom. Prva osnova te složenice jest osnova *zl-* poimeničenoga pridjeva *zlo*. Ta je osnova spojnikom *-o-* povezana s drugom tvorbenom osnovom *činitelj*. Prema *Gradišćanskohrvatsko-nimškom rječniku* u gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku složenica *zločinitelj* rabi u značenju 'razbojnik, zločinac'. Miloradić ju rabi u značenju 'vrag', npr. u pjesmi naslovljenoj *Zločinitelj nima mira!* (*Zibrane jačke*). To je ujedno i zadnji stih triju središnjih kitica te pjesme, kojih kontekst jasno pokazuje značenje složenice, npr. u drugoj kitici u pjesmi: *O skazljivci, hipokrite! / Vsaka ćut vam na zlo smira ... / Zločinitelj nima mira!*

Na sinkronijskoj razini čistoj složenoj tvorbi pripada i složenica *uljemazanje* 'pomazanje, pomast', s prvom imeničkom osnovom *ulj-* imenice srednjega roda *ulje*. Budući da nije riječ o sraslici, ta je tvorbeno osnova spojnikom *-e-* povezana s drugom tvorbenom osnovom koju čini glagolska imenica *mazanje*, npr. *sveto uljemazanje* (Blažević, *Anton Glavanić*).

Među tvorenica složeno-sufiksne tvorbe muškoga roda izdvajam primjere s

prvom pridjevnom osnovom (pridjevi *mlad, zlat*), spojnikom *-o-*, drugom osnovom imenice *maša* i sufiksom *-nik*, tj. *mladomašnik* i *zlatomašnik*: *Vo ljeto nije bilo mlade maše, / U biskupiji mladomašnika* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Ne ljubi svit*), pjesma *Zlatomašniku* (F. Sinković, *Otajni ribolov*), pjesma *Zlatomašniku Štefanu Geošiću* (Slavić, *Plajgorski zvoni*)²¹.

Izdvajam i tvorenicu složeno-sufiksalne tvorbe *dvogrošaš* 'novčić od dva groša' s prvom brojevnom i drugom imeničkom osnovom koje su međusobno povezane spojnikom *-o-*, a nakon druge osnove slijedi sufiks *-aš*: *gleda na dvogrošaš* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Šiling i groš*).

Nulti sufiks sudjeluje pri tvorbi složeno-sufiksalne tvorenice muškoga roda *mesopust* s prvom tvorbenom osnovom *mes-* od imenice *meso*, koja je spojnikom *-o-* povezana s drugom tvorebenom osnovom koja je prezentska osnova glagola *pustiti*. Nulti se sufiks veže uz drugu tvorbenu osnovu. Tvorenica *mesopust* rabi se u gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima i književnom jeziku, te se sukladno tomu susreće u književnim djelima, npr. *za dođući mesopust* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *Na mesopust* (Jagšić, prozni dio koji prethodi pjesmi *Kis ti Hand*). I inače su česte tvorenice složeno-sufiksalne tvorbe s prvom imeničkom i drugom glagolskom osnovom koje su povezane spojnikom *-o-* te s nultim sufiksom. Neke su od njih načinili sami autori, npr. tvorenicu *jezikoslov* nalazimo kod Blazovića: *pamet jednoga jezikoslova*²² (*Slike i sudbine*, proza *Misli se radjaju u glavi*). Ima i hibridnih tvorenica toga tvorbenoga tipa kao npr. *loromet* s tvorbenim značenjem 'on, ki mete lor' ('dimnjak'), npr. *dimnjačar ili loromet* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Matura*). Tu je prva osnova germanizam²³, a druga glagolska je domaća riječ.

Među imenicama srednjega roda koje su načinjene složeno-sufiksalsnom tvorbom navodim primjer *dvokolce* 'bicikl'. Prva je tvorbeno osnova *dv-* od glavnoga broja *dva* spojnikom *-o-* povezana s drugom tvorbenom osnovom *kol-* od imenice *kolo*. S drugom tvorbenom osnovom veže se sufiks *-ce* za tvorbu imenica srednjega roda. Prva tvorbeno osnova označuje brojno stanje onoga što je označeno drugom, tj. imeničkom osnovom. Tvorenicu *dvokolce* rabi npr. lg. Horvat u svojoj prozi naslovljenoj *Dvokolce na selu* (knjiga *S perom kroz selo i život*).

U realizacijama *stariotac, staramati, staramajka, staristarji* i sl. dekliniraju se oba člana tih rodbinskih naziva koji semantički predstavljaju jednu riječ. Zato su oni produkt sintaktičko-semantičke tvorbe neovisno o tom pišu li se sastavljeno kao jedna riječ, ili kao dvije. Već je navedeno da se u nominativu gotovo redovito pišu sastavljeno, npr. *počel je stariotac* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *Staramati spravljala se je jur dugo k svojoj kćeri* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), u didaskaliji *Stariotac u starom stolcu* (Blazović, *Tri drame. Hiža Drašković, moj stariotac* (Šoretić, *Ne znati, odakle smo*, proza *Koljnofski vjetar ili dojt domom u Koljnof*), *Moja staramajka* (Šoretić, *Zamotana duša*), *Mišliš da je moj stariotac dohadjao na ove velike sajme; Nje mati, ada moja staramati* (Čenar, *Svojemu svoj*), i *stariotac* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*). Iznimke su rijetke, npr. *da im prije spavanja stari otac još nešto pročita* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*).

U ostalim se padežima, kako je već navedeno, susreću dvojaka rješenja, čak i u istoga autora, npr. *Za bolesnu starumajku* (Weidinger, *Prik plota*, pjesma *Hvala*), *za starogaoca* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *stan njihov*

starihstarih (Tažky, *Moj rodni kraj*), *pohodi njegovoga starogaoca* (Šoretić, *Blizu je vrime*, prozni opis u tekstu *Bog, jaslice i krhotine*), ali: *Tvojega staroga oca nećeš pitat?* (Šoretić, *Stari vuk*), *stelja staroga oca* (Šoretić, *Blizu je vrime*, proza *Od velikoga do Maloga Jezusa*). Navedeni primjeri ipak pokazuju da je i u ostalim padežima češće sastavljeno pisanje, premda se dekliniraju oba člana rodbinskoga naziva.

Da npr. naziv *stariotac* pripada sintaktičko-semantičkoj tvorbi pokazuje i odnosni pridjev *staroočev* u kojem su pridjevna i imenička osnova povezane spojnikom -o-, a nakon druge osnove je sufiks -ev, pa je taj odnosni pridjev tvoren složeno-sufiksalmom tvorbom, npr. *od dima staroočeve fajfe* (Šoretić, *Blizu je vrime*, proza *Od velikoga do Maloga Jezusa*).

Tvorba pridjeva i brojeva

Dio se opisnih pridjeva tvori od prezentske osnove sufiksom -(a)n, npr. od prezentske osnove nesvršenoga glagola IV. vrste *učit(i)* > *učan* 'učen, školovan': *učni ljudi* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*). Sufiksom -jen izveden je npr. glagolski pridjev od prezentske osnove *zaostav-* svršenoga glagola *zaostavit(i)* 'ostaviti, napustiti' > *zaostavljen* s glasovnom promjenom jotiranja, konkretno epentetskoga / na tvorbenom šavu, npr. *zaostavljen stan* 'napuštena kuća' (Blažević, *Anton Glavanić*).

Od osnove imenice *turam* izveden je sufiksom -en odnosni pridjev *turmen*, npr. *da su turmene ure odbile drugu uru* (Čenar, *Svojemu svoj*), a od osnove imenice *tanac* sufiksom -jen odnosni pridjev *tančen* 'plesni' s jotiranjem *cj* > *č* na tvorbenom šavu, npr. *u tančeni dvorana* 'u plesnim dvoranama' (Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *u neki restaurant ili tančeni klub* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*).

Od osnove imenice *vjetar* izveden je sufiksom -nī određeni odnosni pridjev *vjetrni*, npr. *dva vjetrne maline* (Ilg. Horvat, *Sperom kroz selo i život*, proza *Visti noćnoga čuvara*).

Prezentska osnova svršenoga glagola 3. razreda I. vrste *zateč(i)* 'nateći, nateknuti' služi kao tvorbeni osnovni glagolskoga pridjeva *zatečen* 'natečen' koji se izvodi sufiksom -jen. Na tvorbenom šavu provodi se jotiranje *kj* > *č*, npr. „*Jože, Jože! ča to imaš na nosu*“ – *je zaviknuo, ar mu je bil vas zatečen, črljen* (Karal, proza *Ivo Mandić Polovnjak*).

Sufiks -ev sudjeluje pri tvorbi odnosnih pridjeva, npr. od osnove *ulj-* imenice *ulje* izveden je odnosni pridjev *uljev*: *ki je bio izrizan od uljevoga driva* (Čenar, *Svojemu svoj*).

Sufiks -ast također se veže s imeničkim osnovama, npr. od osnove *buč-* imenice *buča* izveden je pridjev *bučast* s tvorbenim značenjem 'on, ki ima glavu tvrdu kot buča', odnosno s leksičkim značenjem 'tvrdoglav', npr. *on vam je tako bučast* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*).

Glavni brojevi druge dekade u gradišćansko-hrvatskim se govorima i u književnom jeziku izvode sufiksom -najst od glavnih brojeva prve dekade: *dvanajst*, *trinajst* itd., npr. *Trinajst uzroka* (Škrapić, *Obračun*), *osamnajst* (Pokorný, *Nuovo Selo se smije*). Njihovi redni brojevi imaju pridjevnju sklonidbu, npr. *u dvanajstu uru* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *pri zaokretu devetnajstoga stolća* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*). Pod utjecajem hrvatskoga standardnoga jezika pojedini gradišćansko-hrvatski autori rabe inačice s -naest, npr. *dvanaest dice* (Blažević, *Proza, Vas žitak s korbom po svitu*), *petnaest prašćičev* (Bintinger, *Na kratki*,

proza *Doma je najbolje*), *oko šesnaest ljet* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *jedanaest po broju* (Slavić, *Plajgorski zvoni*, pjesma *Moj pradjed Pave Kuzmić*).

Tvorba glagola

Sufiksom *-at(i)* izvode se najčešće glagoli 4. razreda V. vrste, i to od različitih osnova. Tako je npr. od osnove imenice muškoga roda *snig* izveden nesvršeni glagol *snigat(i): je li je curilo, snigalo ili žgalo sunce* (Čenar, *Svojemu svoj*).

Glagol IV. vrste *živarit(i)* s tvorbenim značenjem 'kumaj biti živ' izvodi se od pridjevske osnove sufiksom *-arit(i)*, npr. *Prost živari naš jezik* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Naš jezik*).

Nesvršeni glagoli VI. vrste mogu se izvoditi od imenica, npr. sufiksom *-evat(i)* izveden je nesvršeni glagol *maševat* od osnove imenice *maša: Jahat bez ostrugov je onako kao kad bi išli maševat bez mašnoga rublja*. (Jandrišević, *Sličice*, proza *Iz Sandžaka*).

Vrlo su česti primjeri prefiksalne tvorbe svršenih glagola od nesvršenih, npr. s prefiksom *za-*: *pred Bogom za sve vijekje zaigrao svoju sriću* 'proigrao' (Ignac Horvat, *Hiža rasipana po svitu*). Dio nekadašnjih izvedenica tim sufiksom na sinkronijskoj se razini više ne mogu smatrati tvorbeno motiviranima jer se polazni glagol prestao rabiti u sukladnom značenju, npr. *okolo žatve je zatekla dičaku noga* 'oko žetve je natekla dječaku noga' (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*).

Pisci iz Novoga Sela u Slovačkoj, koji jezik svojih djela temelje na svom mjesnom govoru, rabe prefiks *roz-* koji je posuđen iz slovačkoga, npr. u Pokornoga *rozajt se* 'razići se' (*Nuovo Selo se smije*), *rozmislit* 'razmisliti'; *rozviesat* 'razvezati' (*Novosielski kipci*, prema Vulić 2001: 43). Ako polazni glagol počinje bezvučnim fonemom realizira se prefiks *ros-* kao alomorf prefiksa *roz-*, tj. kao rezultat jednačenja po zvučnosti na tvorbenom šavu, npr. *rosprodat* 'rasprodat' (*Nuovo Selo se smije*).

Sekundarnom se prefiksacijom od svršenoga glagola *rodit(i)* se tvori svršeni glagol *narodit(i)* se s istim značenjem, npr. *on se je narodio na samu Antonovu* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *kad se je Regina narodila*. (Šoretić, *O Bog*).

Plodna je prefiksalno-sufiksalna tvorba od imeničkih osnova, npr. od imenice *pinez* s prefiksom *-u* i sufiksom *-it(i)* svršeni glagol IV. vrste *upinezit* 'unovčiti': *od urodje se nij' moglo već upinezit, neg ki kablič pšenice ali jarca* (Karal, *Bartol teržac*). Od imenice *veruge* tvoren je s prefiksom *za-* i sufiksom *-it(i)* svršeni glagol IV. vrste *zaveružit(i)*, npr. *Kad smo tamo došli, bila su putna vrata zaveružena*. (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Nešto o kiritofi*).

U gradišćanskohrvatskim se idiomima, posebice u mjesnim govorima u Austriji i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, rabi veća skupina glagola koji su zapravo doslovne prevedenice iz njemačkoga, ali su istodobno na sinkronijskoj razini tvorbeno motivirani. Tako je npr. prema njem. *zusammenkommen* načinjen svršeni glagol *skupadojt(i)*. Prilog *skupa* prikladnije je smatrati prefiksom *skupa-* nego prvom osnovom pa u takovim slučajevima možemo govoriti o prefiksalnoj tvorbi. Glagoli s prefiksom *skupa-* većinom označuju neku zajedničku radnju, što pokazuje i primjer *Onda su skupadošli vsi dičaki našega kraja* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju*). Na isti se način tvore i nesvršeni glagoli kao npr. *skupasidat(i): da smo se po*

principu slučajnosti skupasidali (Čenar, *Svojemu svoj*).

Njemački glagol *zurückhalten* poslužio je kao predložak za gradišćanskohrvatski nesvršeni glagol *najzadržat(i)* koji se također na sinkronijskoj razini može smatrati tvorbeno motiviranom tvorenicom s prefiksom *najzad*. Označuje radnju kojom se od nečega udaljava. U primjeru koji slijedi doslovce znači 'suzdržavati se': *U glavi i želucu sam čutio, da bi se bio morao najzadržati pri pilu* (Čenar, *Svojemu svoj*).

Na sinkronijskoj je razini tvorbeno motiviran i svršeni glagol *dolistat(i)*. Tu također prilog *doli* možemo smatrati prefiksom, a glagol *dolistat(i)* prefiksalmom tvorenicom na sinkronijskoj razini. Prefiks *doli-* se rabi pri tvorbi glagola koji označuju gibanje, djelovanje od gore prema dolje. Rabi ga npr. u dijalogu svojih likova Ig. Horvat: *Ali ja moram jur ovde dolistat. (S perom kroz selo i život, proza Hrvatice med sobom)*.

Pri tvorbi glagola susreće se i prefiksarno-složena tvorba kod koje je prva osnova oblik u akuzativu nakon prijedloga koji služi kao prefiks, a druga je osnova glagol. Mogu se smatrati i sraslicom, npr. svršeni glagol *upametzet(i)* 'opaziti', npr. *Danas sam upametzela, da kad je doba u školu pojt, se spravi i projde* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*).

Tvorba nepromjenjivih riječi

U gradišćanskohrvatskim književnim djelima nerijetko se susreću prilozi nastali srastanjem dvije ili više riječi, npr. *prljekoč* 'nekoć' i *nasvezadnje* 'na kraju', npr. *A prljekoč sam bio drugi človik*, (Čenar, *Svojemu svoj*), ili u dijalogu likova: *Pak nasvezadnje, kad bi se moralo polako jur počet sijat* (Ig. Horvat, *S perom kroz selo i život, proza Hrvatski razgovor*).

Otvoreno je pitanje treba li oblik *kašnje* smatrati tvorbeno motiviranim na sinkronijskoj razini budući da se obično ne susreće pozitiv *kasno* (premda nije u potpunosti isključen iz uporabe), npr. *pol stoljeća kašnje* (Šoretić, *Blizu je vrime, proza Od velikoga do Maloga Jezuš*), *kašnje sve jače* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru, proza Pave na putu domom*), *O njoj će još kašnje biti govora*. (Zeichmann, *Želja, proza Črna ovca*), *a kašnje se pak / va njega opet doselili* (Bölcs, *Jantarska ciesta, pjesma Židanski turam*), *čuda kašnje* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi, proza Brukvice*). U gradišćanskohrvatskom je književnom jeziku usporedno prihvaćena i tvorbeno inačica *kasnije* koja se rabi ne samo u hrvatskom standardnom jeziku nego i u gradišćanskohrvatskim štokavskim govorima (npr. u Vlahiji). Rabe ju i pojedini pisci, npr. *Kasnije joj je Miho zajedno s njegovom ženom prouzročio mnoge tuge*. (Blazović, *Od Vulke u Velebit*). Škrapiću je poslužila i pri gradnji rime, npr. *Lita kasnije je u rimi s boj se nek bije* (*Po dugoj cesti, pjesma Po dugoj cesti*).

Srastanjem imenica *Jezuš, Marija* i *Jožef* nastala je nepromjenjiva riječ (koja se ne sklanja), tj. usklik divljenja *Jezušmarijajožef* u razgovorima likova, npr. *Jezušmarijajožef, ovoj j' človik!* (Ig. Horvat, *S perom kroz selo i život, proza Na jesenskom sajmu, Jezušmarijajožef, ove žene!* (*S perom kroz selo i život*)).

Prilog *nasvezadnje* 'na kraju krajeva' također je sraslica, npr. *Pak nasvezadnje, kad bi se moralo polako jur počet i sijat* (Ig. Horvat, *S perom kroz selo i život, proza Hrvatski razgovor*).

SINTAKSA

Za ovaj je rad izabrano nekoliko tipičnih značajki gradišćansko-hrvatske sintakse koje se susreću u književnim djelima. Pritom je zanimljivo slaganje prijedloga i padežnih oblika. Tako se npr. prijedlog *s* susreće s genitivom: *da će s ovoga dičaka još što bit* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*). Prijedlog *od* vrlo često dolazi s genitivom u sintagmama tipa *Od kakove odgovornosti je ovde govor?* (A. Blazović, *Tri drame. Koliko smo, to smo*), koju rabi dramski lik u svojoj replici. Takova je uporaba uobičajena u hrvatskoj književnosti u 16. i 17. stoljeću. Također je u gradišćansko-hrvatskim čakavskim govorima u Austriji i Mađarskoj, pa tako i u književnim djelima, vrlo česta uporaba prijedloga *kod* s genitivom za oznaku mjesta, npr. *Ako ki kod nas plundre nosi* (Karal, proza *Joško iz Štajerov*).

Sukladno očekivanjima prijedlog *k* dolazi s dativom, npr. *u crikvu k hrvatskoj maši* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *k svetoj maši* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), a također i prijedlog *proti*, npr. *da je vračtva proti toj zaloj nevolji* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *dobro vračtvo proti ovom betegu* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*). Glagol *m(e)rzit* susreće se u uporabi s prijedlogom *na* i objektom u akuzativu, npr. *ki merzu na materinski jezik* (Karal, proza *Joško iz Štajerov*).

Prijedlog *na* + akuzativ također može biti priložna oznaka cilja kretanja, npr. u dijalogu likova: *Kad sam prošao na krčmu* (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Da bi je nek ta Duh Sveti rasvitio*). S lokativom taj prijedlog daje priložnu oznaku mjesta, npr. *Ali kad je on toliko na krčmi sidio* (Karal, *Luca i Anka*).

S lokativom se pri uspostavi priložne oznake mjesta često rabi prijedlog *na*, npr. *i kad je na stanu jur sve spalo, on je kade va kutu sidil* (Karal, *Študentić Šime*), *na Štajeri i gospoda govori* (Karal, *Joško iz Štajerov*).

Prijedlog *po* s lokativom može npr. biti priložna oznaka vremena: *s ovim pitanjem smo trapili našega oca po trgadbi* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Pri prešanju, nedilju po maši* (Tažky, *Moj rodni kraj*). Također može biti priložna oznaka sredstva, npr. *po pošti / došla je škrablja* (Čenar, *Misi misli*, pjesma *Praznina*).

U čakavskim govorima moravskih Hrvata rabio se prijedlog *pri* s lokativom za oznaku mjesta, pa je tako i u razmatranim djelima, npr. *ja sam pri Tebi* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Duojdi*).

Sukladno očekivanjima prijedlog *pred* često se rabi s instrumentalom. Također može biti priložna oznaka vremena, npr. *Pred zorom se j' stal 'ustao'* (Karal, *Bartol teržac*).

Karal, vjerojatno pod utjecajem standardnoga jezika u Hrvatskoj, ne rabi izraz *po nimšku* koji je uobičajen u gradišćansko-hrvatskih čakavaca nego samo oblik *nimški*, npr. *na Štajeri i gospoda nimški govori* (Karal, proza *Joško iz Štajerov*).

Particip prezenta nerijetko je u atributnoj službi, npr. *kot da bi stoprv sada vidili u kutu sidećega človika* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*).

Učestalost, a ponekad i trajnost radnje koja se događala u prošlosti izražava se kombinacijom perfekta pomoćnoga glagola *htit(i)* i infinitiva glagola koji označava o kojoj je radnji riječ. Takvi su sklopovi općenito vrlo česti u govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta u središnjoj Hrvatskoj, u književnim djelima starijih razdoblja s toga područja, također u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u Gradišću. Suklad-

no tomu susreću se i u autora koji su rodom s toga područja, npr. *Mama je htela sjesti uz mene* 'mama je običavala sjesti ...'; *Onda je htela u stanu ili na vrtu ča djelati*; *Kad se je htela kamo odvesti, nam je dan pred tim nazvistila* (Čenar, *Svojemu svoj*), *U veži, ku smo hteli zvati i veža i kuhinja*; *Na tom stolčacu, hteli su ga zvati i šamlica*; *Na tom stolčacu su hteli siditi i susjeda* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

Izraz *brigom gori* za uspinjanje podsjeća na brojne govore čakavskoga ikavsko--ekavskoga dijalekta na Kvarneru u kojima se rabe srodni izrazi, npr. u gradišćansko-hrvatskim djelima *Misec ide brigom gori* (Jagšić, pjesma *Slavulj*).

U dijalogima likova iz Gradišća lg. Horvat npr. rabi sintagmatski sklop *ča j' to za* u značenju 'kakav', npr. *Radio? Ča j' to za stvar?* 'kakova je to stvar' (*S perom kroz selo i život*, proza *Radio-uvadio*), *A ča vi imate za gospodina?* 'kakav je vaš svećenik' (*S perom kroz selo i život*, proza *Hrvatice med sobom*), *A kade j' črpulja?* – *Ča za črpulju?* 'kakav poklopac' (*S perom kroz selo i život*, proza *Na jesenskom sajmu*). Takav je sintagmatski sklop izravan prijevod njemačke sintaktičke konstrukcije *Was ist das für* u istom značenju. Taj se sintagmatski sklop iz njemačkoga susreće i u zapadnoslovačkom dijalektu blizu Bratislave (*čo to dá / čo za* 'kakav'), pa ga sukladno tomu rabe i hrvatski autori iz novoga Sela u Slovačkoj, npr. *sad vidim ča je to za dielo* (slovački *čo to dá prace sad vidim*) 'sad vidim kakav je to posao'; *Ča si ti za puotvoru!?* (slovački *čo si ty za potvoru!?*) (Pokorný, *Novosielski kipci*, prema Vulić 2001: 42), *Ne znam ča je to za dielo* (Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Imam to neg ja?*).

Uporaba oblika za 3. os. množine kao izraz poštovanja prema pojedincu o kojem je riječ također je rezultat utjecaja njemačkoga jezika, npr. pri razgovoru o svećeniku u dijalogu *A ča vi imate za gospodina?* – *No, naš su jur starji človik* 'naš je već stariji čovjek' (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Hrvatice med sobom*), *ovde va stolu moradu bit još jedne molitvene knjige moje matere... Bog im daj pokoj! ... oni su si sve simo zapisali* 'Bog joj dao pokoj! ... ona si je sve ovdje zapisala' (lg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Popiševanje ljudi*).

Genitiv osobne zamjenice *ona* rabi se u funkciji posvojne zamjenice njezin, -a, -o, npr. *nje starji su ju vozili od padara do padara* 'njezini roditelji su ...' (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *nje suseda* 'njezina susjeda' (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*), *opazila je odmah, da nje muža ča gnjavi* 'da njezina muža ...' (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*)²⁴, *mnogokrat sam čuo nje tanače* 'često sam čuo njezine savjete' (Čenar, *Svojemu svoj*), *nje biblioteka* 'njezina knjižnica' (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*), *zagušljiv zrak nje male sobice* 'njezine male sobice' (Zeichmann, *Želja*, proza *Vračanje*).

S druge strane, kad je riječ o 3. os. množine susreću se oblici posvojne zamjenice, npr. *A ja sam njeva krv* 'njihova krv' (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Hrvat sam.*), *da bi bili dali njeve dičake za naše za minjbu* 'njihove dječake' (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *Ali zaman njeve prošnje* 'ali zaludu njihove molbe' (Vuković, zbirka *Nemoj brate, pusti ruku...*, pjesma *Povratak*), *Okolo jim se zamutnulo / I brusi njevo suho grlo* 'njihovo suho grlo' (Š. Horvat, pjesma *Zahorat*).

U brojnim se gradišćansko-hrvatskim mjesnim govorima, također u gradišćansko-hrvatskom književnom jeziku glagoli *plakat(i) se* i *učit(i) se* rabe kao povratni, npr. *nigdor se ne plače* (Sedenik, pjesma *Na domorodnom mestu*), *majke i divojke se plaču* (lv. Horvat, *Židanski dičaki*), *Sveci se plaču* (P. Horvat, pjesma *Grih*), *on je kade va kutu sidil*

pri svitiljki ter se učio (Karal, *Študentić Šime*)²⁵. Kada je glagol *sjest(i)* bez objekta u akuzativu također se rabi s povratnom zamjenicom, npr. *Kumaj je došal iz škole, odmah se je sjel k svojim knjigam* (Karal, *Študentić Šime*). T. Horvat rabi glagol *plakat(i)* bez povratne zamjenice, npr. *pametim, koliko sam plakala, jafkala i vikala zašto ja moram ostati u Petrovom Selu* (T. Horvat, *Zakašnjeno pismo ...*).

Pojedini glagoli s pravim objektom također se rabe s povratnom zamjenicom, npr. *Dva se igraju šah* 'dvojica igraju šah' (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Masa na plaži*).

Pri realizaciji perfekta povratnih glagola, zamjenica se nalazi se ispred oblika pomoćnoga glagola *biti*, npr. *U školi, u ku sam 1875. ljeta s tolikim veseljem došao, se je jezik vrlo razvijao* (Meršić st., *Spominki*), *život se je obraćao* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*), *on se je narodio na samu Antonovu* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *Naša varmedjska oblast se je jur pobrinula* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Stara gora umre*), *mi se je činilo* (lg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Hrvatska sanja i istina*), *Staramati spravljala se je jur dugo k svojoj kćeri u Beč*. (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *Zaman se je pozivao na to* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *ča se je u onoj noći dogodilo* (Šoretić, *Blizu je vreme*, proza *Vuk pri jaslica*), *Vidio mi se je način* (Čenar, *Svojemu svoj*), pjesma *Kako se je zaljubila* (Zeichmann, *Med nebom i paklom*).

U Pokornoga je oblik pomoćnoga glagola *biti* ispred zamjenice *se*, npr. *Ča je se stalo? što se je dogodilo?* (naslov jedne kratke proze u knjizi *Nuovo Selo se smije*). Pritom nije riječ o slovačkom utjecaju jer usporedni prijevod na slovački jezik glasi *Čo sa stalo?*. Isti poredak nalazmo u moravskohrvatskoga autora, npr. *nuoć je se zgubila* (Vašak, *Va Frielištofi*, pjesma *Duojdi*). Međutim, položaj zamjenice ispred oblika pomoćnoga glagola *biti* može se u autora iz Slovačke i Moravske smatrati utjecajem slovačkoga, odnosno češkoga jezika, npr. *ne znate ča to je 'ne znate što je to'* (Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Očalji*).

U gradišćanskohrvatskim se idiomima suprotni veznik *ali* često rabi ispred oblika glagolskoga pridjeva radnoga, načelno na trećem mjestu kad je riječ o redu riječi u rečenici, npr. *Sad bi ali bila doba, da nam tvoja žena pomore*. (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *Ča su ali bili zločini ovde zatvorenih?* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *On je ali ostao potpuno miran* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*). Ako je rečenica u kojoj se rabi suprotni veznik *ali* druga po redu u okviru složene rečenice, u toj je drugoj rečenici veznik *ali* također na trećem mjestu po redu, npr. *Za razliku od Lamoča se ovde još kade-tade čuje i hrvatski, najveć nedilju po maši, ka je ali samo još na slovačkom jeziku* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

U okviru futura I. kratki oblik prezenta glagola *htiti* često je na prvom mjestu, npr. *neka se nek spomene gdo na me, ću mu ja skresat* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *No majka, ćemo se pojt sutra muru šetat* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*). Tako je i kada je taj oblik na prvom mjestu u rečenici, npr. *Ćete se naučit. Ni ja nisam znao*. (Jandrišević, *Sličice*, proza *Iz Sandžaka*), *Ćeš zapraženih jaj?* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *Ćemo se tako dogovorit* (Šoretić, *O Bog*).

Kratki oblik prezenta pomoćnoga glagola *biti* u okviru perfekta u književnim je djelima ponekad na početku rečenice, posebice u upitnim rečenicama u replikama likova, npr. *Si mi sukne donesla?* (Šoretić, *O Bog*), a ponekad ne, npr. *Kad je Karolina stupila na ulicu, bilo je jur škuro*. (Zeichmann, *Želja*, proza *Vraćanje*).

LEKSIK I SEMANTIKA

U gradišćanskohrvatskim govorima Štoja uobičajena je riječ *cucak* u značenju 'pas', pa stoga nije začudno što ju rabe pisci koji su rodnom Štoji, npr. *starac cucka žaluje* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Stari lugar*), *u cucku buha; cucak* (Š. Horvat, pjesma *U jami*). Ta je riječ prihvaćena i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, premda je uobičajenija inačica *kucak* koju rabi većina gradišćanskih Hrvata. U govorima moravskih Hrvata rabila se riječ *pas*, pa ju često ima i Vašak, npr. *To da je morav bit niki drugi pas; Svojiega psa su na dvuori na lanac privezali; Šiest lipih psuov je glavu guori držalo* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, proza *Frielištofski purgamastr*). Pritom je zanimljivo da u istoj prozi rabi i riječ *kucak*, vjerojatno zato što je u gradišćanskohrvatskom najuobičajenija, npr. *su si kucka zieli*.

Skupine gradišćanskohrvatskih govora, pa čak i pojedini mjesni govori unutar jedne skupine, nerijetko se razlikuju različitim leksičkim rješenjima za istu stvar, pojam i sl. To je rezultiralo sinonimijom unutar gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika koji je nastojao ravnopravno prihvatiti leksik tih različitih skupina govora, a također i raznolikošću leksičkoga fonda unutar književnih djela. Tako se npr. rabi domaća izvedenica *vračitelj* 'liječnik' i germanizam *padar* (njem. *Bader*), kojemu je temeljno značenje 'ranar', ali se rabi i u značenju 'liječnik', npr. *vračitelj je ustvrdil kod diteta grižu* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*), *Razvija se – velu vračitelji!* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Tajna života*), *kod vračitelja* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *vračitelj* (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178), *kot padar kroz Röntgen-stroj* (Blažević, *Proza Crtice iz žitka*), *nje starji su ju vozili od padara do padara* (lg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Božje drivce*), *ljudi čekaju / vlak / padara* (Šoretić, *Blizu je vrime*, pjesma *Čekanje*). Istodobno se i internacionalizam *doktor* susreće u tom značenju: *poj vreda š njim doktoru* (Šoretić, *O Bog*), *v Drinuovac k duктору* (Vašak, zbirka *Va Frielištofi*, proza *Frielištofski purgamastr*).

Navedeni primjeri pokazuju da se kod istoga autora može susresti domaća riječ i posuđenica, npr. kod lg. Horvata *vračitelj* i *padar*, ili npr. kod Šoretić dvije različite posuđenice, u ovom slučaju *padar* i *doktor*.

U gradišćanskohrvatskim se govorima rabe riječi *kuh(i)nja*, *veža* i *krpljet*, a sve su tri prihvaćene i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Prema Skoku, prva je podrijetlom iz starovisokonjemačkoga (1972: 224), druga je praslavenskoga podrijetla (1973: 584), a treća dalmatoromanskoga (1972: 42). Pisci koji rado preuzimaju iz hrvatskoga standardnoga jezika često rabe riječ *kuhinja*, neovisno o tom što nije svojstvena njihovim mjesnim govorima, npr. *nutra u kuhinju; Pomaže materi u kuhinji* (lg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *mi moramo u kuhinju pogledat; Majka i Anica idu u kuhinju* (Blazović, *Tri drame. Hiža Drašković*, i u didaskalijama i u govoru likova). Sukladno tomu, lg. Horvat rabi i pridjev *kuhinjski* koji je od te imenice izveden sufixskom *-ski*, npr. *zavikne majka od kuhinjskih vrat* (*Iz naše stare gore*, proza *Tomaca nesrićni dan*). Kod ostalih pisaca izbor pojedinoga od tih leksema nerijetko ovisi o kraju iz kojega potječu. Karal rabi riječ *veža* koja je uobičajena u mnogim govorima Dolinaca, npr. *veža je bila puna žen* (*Luca i Anka*), a Miloradić pak riječ *krpljet* iz svoje rodne Frakanave (usp. Vulić 1996: 92), npr. *Vidim vas s kuhačom žarke va krpljeti* (*Zibrane jačke*, pjesma *Majki*). U govorima oko Bratislave je *veža*, pa ju nalazimo i u Pokornoga, npr. *Sakoga z*

nas pritieže / Ča je z pakliene vieže (Ča dan donesie, pjesma Pokušienje), a susreće se i u Tažkoga, npr. Veža ter hiža. To je sve. To je vas naš stan. (Moj rodni kraj).

Leksičke inačice *aldov* i *žrtva* sastavnim su dijelom književnoga idioma Hrvata iz Gradišća. Prva je od njih hungarizam (prema mađ. *áldozat*) koji se rabi i u gradišćanskohrvatskim organskim idiomima, a druga ruski crkvenoslavenizam (usp. Skok 1973: 685), koji je iz hrvatskoga standardnoga jezika preuzet u književni idiom Hrvata iz Gradišća, ali se ne rabi u mjesnim govorima. Gradišćanskohrvatski pisci rabe obje, ponekad i u istom djelu, pače i u istoj pjesmi, kao npr. Slavić u pjesmi *Joški Kuzmiću, mladomašniku: Prikaži aldov u kruha-vina daru / Svemogućem Bogu, žrtvu najsvetiju*.

U gradišćanskohrvatskom književnom jeziku rabe se u istom značenju riječi *godina* i *kiša*. Objе su hrvatske riječi, ali prva se od njih rabi u svim gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima, dok druge u tim idiomima uopće nema. U književni jezik u Gradišću preuzeta je iz hrvatskoga standardnoga jezika. Zato se u gradišćanskohrvatskih autora često susreće *godina* i od nje izvedena imenica *godinica* u značenju 'blaga kišica' i glagol *godinat(i)* u značenju 'kišiti', npr. *jur su Tri Kralji ovde pak još nij spalo niti godine niti sniga*. (Ilg. Horvat, *Sperom kroz selo i život*, proza *Ča velu miši*), *Jur je osmi dan curila godina*. (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *po vjetru i godini* (F. Sučić, proza *Tomina Lotika*), *ar da će u tom slučaju s krova novoga škadnja na njegov dvor curiti godina* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Za poldrug pedanj zemlje*), *da mu jesenska hladna godina jur premače opravu* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *ne trapi si glavu zbog sniga i zbog godine* (Pihler, pjesma *Skoro pametne malenkosti*), *godinica* 'kišica' (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178), *Godinalo je tako dugo* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*). U pjesmama gradišćanskohrvatskih autora koje su cijele napisane na hrvatskom standardnom jeziku u skladu s očekivanjima rabi se riječ *kiša*, npr. pjesma *...Jesenska kiša* (Blazović, knjiga *Rosa i dim*), *i kiše su pjevale nad jablanima* (pjesma *Dobro jutro more – kolovoz u Podstrani* (Šoretić, *Ne znati, odakle smo*). Međutim, *kiša* se susreće i u djelima koja su uglavnom napisana na gradišćanskohrvatskom ili svojevršnom mješavinom obaju idioma, npr. *vani je hladno i kiša pada* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), pjesma *Travanjska kiša* (Blazović, *Rosa i dim*). F. Sučić, u svojoj pjesmi *Koncem listopada*, koja je napisana mješavinom gradišćanskohrvatskoga i hrvatskoga standardnoga jezika, rabi pridjev *kišoviti* koji je sufiksom *-oviti* izveden od osnove imenice *kiša*: *Opet su nam došli kišoviti sati*.

Istodobno se u značenju '12 mjeseci' rabi imenica *ljetu* i od nje izveden pridjev *ljetni*, npr. *Dostao si moja najlipša ljeta, moju mladost* (Šoretić, *Stari vuk*), *zbrajaš ljeta* (Čenar, *Posvete*, pjesma *Zlatna dob*), pjesma *Četire ljetne dobe* (Čenar, *Misi misli*).

U većini se gradišćanskohrvatskih govora rabi riječ *žitak*, ali budući da je u pojedinim štokavskim gradišćanskohrvatskim govorima i *život*, u gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku rabe obje, a i zato što je *život* u hrvatskom standardnom jeziku. U gradišćanskohrvatskih su autora obje zastupljene, gotovo podjednako u 20. stoljeću, npr. pjesma *Put života* (Miloradić, *Zibrane jačke*), *život se je obraćao* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam i ja još bio dičak*), pjesma *Tajna života* (F. Sinković, *Otajni ribolov*), *Nije život čekati* (Pihler, pjesma *Takodjer...*). U moravskohrvatskih autora riječ *život* može biti i rezultat utjecaja češkoga jezika (jer je u češkom *život*), npr. *nov život* (Lavička, pjesma *Frielištofska jačka*). Mnogi od pisaca usporedno rabe obje riječi, npr. Blažević:

s pravim kršćanskim životom; u njegovom žitku (Proza, Anton Glavanić), zavolj njevoga svetoga žitka (Proza, Fratrovac). Ig. Horvat je svoju knjigu proza naslovio *S perom kroz selo i život*, ali već prije je također rabio obje riječi, npr. *to je bil onda žitak* (Iz naše stare gore, proza *Legenda o staroj gori*), u *dvajset i petom letu svoga života* (Iz naše stare gore, proza Škoruš). Šoretić također ima obje riječi, ali *žitak* rabi u dijalogu likova i u tekstovima koji su više povezani s tradicijom, a inače nerijetko riječ *život*, npr. *zač gaziš najveću šancu tvogega žitka* (*O Bog*), *va žitak vjekovječnoga blaženstva* (*Blizu je vrime*, pjesma *Molitva k svetomu andjelu čuvaru*), ali: *pripovida tvoj život* (*Ne znati, odakle smo*, pjesma *Golubinjak u Čelajevom malinu*), pjesma *Andjeo života* (*Blizu je vrime*), *onim, ki su u svojem životu konfrontirani s mnogimi nerazvezanimi posli, o pitanji okolo smisla života* (*Blizu je vrime*, pjesma *Vjera nosi svitlost*). Slavić rabi riječ *žitak*, npr. *Žitak je pun halabuke* (*Plajgorski zvoni*, pjesma *Virostuj*), ali budući da rado piše pjesme u osmercima, u kosim padežima kada mu je potrebno zbog broja slogova bira riječ *život* koja je tada trosložna, npr. *Ča propustiš u životu / To se najzad već ne vraća* (*Plajgorski zvoni*, pjesma *Na djelo*). U P. Horvata također susrećemo obje riječi, i to u istoj pjesmi: *Meni se vidi ov žitak. Rado živim; tako se i život minja* (pjesma *Noćni čuvar*). Autori rođeni u Austriji u 2. plovici 20. stoljeća nerijetko se više okreću tradiciji i preferiraju riječ *žitak*, npr. pjesma *Žitak* (Čenar, *Mi svi*), *željili su bolji žitak* (Zeichmann, *Med nebom i paklom*, pjesma *Ljubav prošlih generacijov*), *žitak moj* (Rotter, *Croatia liberata*). Kod autora iz Mađarske načelno je zastupljenija riječ *žitak*, npr. kod Škrapića: *Žitak ne moreš zatajat* (*Obračun*, pjesma *Odlomki*), *vas žitak* (*Obračun*, pjesma *Mati*).

U gradišćanskohrvatskim je idiomima uobičajen glagol *skrbiti(i) se* od kojega je nultim sufixsom izvedena imenica *skrb*, npr. *ja sam se skrbio za te* (Šoretić, *O Bog*). Premda se te riječi rabe i u hrvatskom standardnom jeziku, Blazović kada piše na tom idiomu rabi riječ *briga*, npr. *Oduzmi, Bože, prosjaku brigu* (Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Jesen je ovdje ...*).

U gradišćanskohrvatskim je čakavskim ikavsko-ekavskim govorima uobičajena stara hrvatska riječ *loza* u značenju 'šuma'. Ta se riječ, kao i izvedenica *lozica* 'šumica' rabi u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku pa ju, sukladno tomu, nalazimo kod različitih pisaca, npr. *da su se to niki dan Longitolji jedni Bečani s teretnim automobilom ravno va lozu zavezli* (Ig. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Vrganji*), *Va lozi sidim* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Va lozi*), *loze, polja, vinogradi* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Pinčena draga*), *lozica* (M. Šinković, *Na našoj Gori*, prema Vulić 2018: 178).

Zbog oslanjanja na hrvatski standardni jezik, kojega elemente uklapaju u svoj gradišćanskohrvatski književnojezični izričaj, pojedini su autori preuzeli riječ *šuma*, koja je u hrvatskom standardnom jeziku posuđenica ilirotračkoga podrijetla (usp. Skok 1973: 422-423), npr. *kroz šumu i lug* (F. Sučić, pjesma *Koncem listopada*), *ova šuma nam je bila nepoznata* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *Išal sam va šumu* (Iv. Horvat, *Pjesme*, pjesma *Badnjak*), *U tišini šume* (Kokošić, *Vrime teče*, pjesma *U tišini zime*).

U gradišćanskohrvatskom je književnom jeziku prihvaćen turcizam *lula* iz hrvatskoga standardnoga jezika. U govorima je najčešći germanizam *fajfa* (njem. *Pfeife*). Objе leksičke realizacije susrećemo u gradišćanskohrvatskoj književnosti, npr. *a fajfu s dugim fajfišćem u ruke* (Ig. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Rastok na farofu*), *s fajfom na dugom fajfišću* (Jordanić, *Dok nas smrt ne razluči*), *i pušio svoju lulu* (Ig. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *zapaljuje lulu* (A. Blazović, *Tri drame*. Hiža Drašković, u okviru

didaskalije kao autorov jezik). Navedeni primjeri opet pokazuju uporabu različitih leksičkih rješenja kod istoga autora, npr. Ig. Horvata.

Mađarizam *kip* u značenju 'slika' (prema mađ. *kép* u istom značenju) rabi se u gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, pa ga sukladno tomu u tom značenju nalazimo i u književnim djelima, npr. *Putnjiki su 'kolo vrata Marijanske kipe a očenaše nosili* (Lavička, pjesma *Poslidnji put va Trihraste*). U tom se značenju ta riječ rabila u Hrvatskoj još u 19. stoljeću. Međutim, u današnjem hrvatskom standardnom jeziku mađarizam *kip* rabi se u značenju 'statua, skulptura, trodimenzinalni lik izrađen od tvrdoga materijala'. U tom ga značenju ponekad nalazimo u književnim djelima gradišćanskohrvatskih autora. Npr. Slavić ima pjesmu koju je naslovio *Pred spomenikom J. Guljaša Džuretina*, u kojoj je iz naslova jasno da je u toj pjesmi riječ *kip* u značenju 'statua': *Bespomoćno stojim sad pred tvojim kipom* (jer je riječ o Gujaševoj statui). Premda se u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku ne rabi riječ *kip* u značenju 'statua, skulptura', prihvaćena je riječ *kipar* u značenju 'skulptor', a rabe ju i pisci, pa npr. Čenar ima pjesmu naslovljenu *Kipar* (zbirka *Posvete*).

Ima i primjera kada autor u istom značenju rabi posuđenicu koja je uobičajena u Hrvatskoj i domaću riječ koja inače nije uobičajena u tom značenju neko u sličnom. Tako npr. Čenar rabi riječ *dizalica* u značenju 'lift' pa piše: *kad je na sedmom katu istupila iz dizalice*²⁶ (Čenar, *Svojemu svoj*). Na drugom mjestu u istom romanu rabi posuđenicu *lift*: *Mene je lift odvezao još dva kate*.

Premda je Blazović jedan od rijetkih gradišćanskohrvatskih autora čije su pojedine pjesme napisane isključivo hrvatskim standardnim jezikom, i on pripada među veći broj onih autora koji i svoja gradišćanskohrvatska djela ponekad pišu oslanjajući se u znatnoj mjeri na hrvatski standardni jezik. O takvom osobnom odnosu prema jeziku u vlastitim djelima otvoreno piše Blazović (1991:6) u svom tekstu *Misli se radjaju u glavi* (knjiga *Slike i sudbine*): „moždjani i pamet jednoga jezikoslova ustanovit ćedu (...) nedosljedni ples med južnim i našim književnim jezikom s prvo- i drugorazrednim germanizmima“. Pritom u duhu starih hrvatskih pisaca rabi povezane istoznačnice, tj. usporedno riječ iz nekoga od gradišćanskohrvatskih idioma i riječ iz hrvatskoga standardnoga jezika, koja može i ne mora biti prihvaćena u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, npr. *slapi ili vali* (Blazović, *Slike i sudbine*, proza *Misli se radjaju u glavi*). To ne znači da i gradišćanskohrvatski autori prije Blazovića nisu u svojim djelima rabili takav tip istoznačnica.

Naime, već u prvim desetljećima 20. stoljeća gradišćanskohrvatski su autori rado rabili povezane istoznačnice, bilo da je riječ o posuđenici i novoj hrvatskoj riječi, npr. *na odibiranju kevetov (poslanikov)* (Blažević, *Proza, Jandre je iz neba najzaddošao*), ili pak o dvama gradišćanskohrvatskim leksemima od kojih je jedan uobičajeniji, a drugi se rabi u kraju u kojem pojedini autor živi i radi. To je često kod Jandriševića u knjizi proza *Sličice*, npr. *Dočuo sam, da se Mate rado školja s puškom pod hlačami po loza. Mi velimo gora* (proza *Sličice iz Stinjakov*), *viške, ili kako na Stinjaki velu: coprnice* (proza *Naši stari preceptor i školniki na Stinjaki*), *oprao rublje-pratež* (proza *Kad sam još išao u lov*).

Podučavajući svoje čitatelje riječi iz hrvatskoga standardnoga jezika, Jandrišević ponekad na prvo mjesto stavlja posuđenicu iz toga idioma, a na drugo mjesto hrvatsku riječ koja se rabi u gradišćanskohrvatskom. Tako npr. uvrštava u svoj jezik

komparativ *jeftinije* pridjeva *jeftin* koji je grecizam u hrvatskom standardnom jeziku, npr. *za nekoliko krajarov jeftinije-lakucjenije* (*Sličice*, proza *Sličice iz Stinjakov*).

Ponekad Jandrišević na prvo mjesto stavlja izraz za koji vjerojatno pretpostavlja da se rabi u standardnom jeziku u Hrvatskoj, a na drugo njegov gradišćanskohrvatski kalk, npr. *kanikulačka-kucinja vrućina* (*Sličice*, proza *Selim-efendi*). Pridjev *kanikulački* izveden je od latinizma *kanikula* (prema lat. *canis* 'pas'). Ta je riječ uobičajena u govorima bačkih Hrvata, a rabi se u značenju 'ljetni dani kada je pasja, tj. najveća žega'. U govorima bačkih Hrvata prihvaćena je preko mađarskoga *kánikula*. Ostaje otvoreno pitanje odakle ju je preuzeo Jandrišević.

Rjeđe taj autor na zadnje mjesto stavlja riječ koju preuzima iz hrvatskoga standardnoga jezika, npr. *u velikoj poteškoći, skrbi i brigi* (*Sličice*, proza *U kaši*). To se obično događa u slučajevima kada se ta druga riječ rabi i u gradišćanskohrvatskim idiomima. Tako npr. Poljanci, Hati i dio južnoga Gradišća rabe staru hrvatsku riječ *teg*, dok se u mnogim drugim gradišćanskohrvatskim govorima u istom značenju rabi *žito* (kao u današnjem hrvatskom standardnom jeziku), npr. *gdegod malo ča tega-žita* (*Sličice*, proza *Naši stari preceptor i školnici na Stinjaki*). Kada procjenjuje da je izraz iz hrvatskoga standardnoga jezika složeniji također ga stavlja na drugo mjesto, npr. *Ste se radje buktali – igrali nogomet?* (*Sličice*, proza *Naši stari preceptor i školnici na Stinjaki*). Glagol *buktat(i)* se hibridna je izvedenica od osnove riječi *bukta* 'lopta' s domaćim sufixsom *-at(i)*. Polazna riječ je germanizam (prema njem. *Buchtel* u značenju 'napuhnjača' jer se lopta napuhuje). Budući da je u gradišćanskohrvatskom jedna riječ, stavio ju je ispred dvočlanoga izraza iz hrvatskoga standardnoga jezika.

Nakon Jandriševića, u uporabi povezanih istoznačnica posebice se ističe lg. Horvat koji je gradišćanskohrvatsku riječ iz mjesnih govora (koja je obično posuđenica) rabio kako bi njegovi čitatelji lako razumjeli o čem piše, a prvim dijelom toga leksičkoga para podučavao ih je hrvatski standardni jezik. Osobito je to izraženo u zbirci proza *Iz naše stare gore*, npr. *U veliki loza, znamo, su živili razbojniki (raubari)* (proza *Legenda o staroj gori*) (prema njem. *Räuber*), *modrikaste boje (farbe)* (*Božje drivce*) (prema njem. *Farbe*), *naša dičinja mašta (fantazija)* (*Cesarice*) (prema njem. *Phantasie*), *pod pregaču (fertuk)* (*Rastok na farofu*) (prema njem. *Vortuch*), *uz sučev (liktarov) stan (Pri prešanju)* (prema njem. *Richter*), *u štali bdije (virostuje)* (*Pri prešanju*) (prema mađ. *virraszt*), a susreće se i u ostalim njegovim djelima, npr. *dimnjačar ili loromet (S perom kroz selo i život, proza Matura)*, *odvjetnik ili fiškal ću biti (Hiža rasipana po svitu)* (od lat. *fiscus* prema mađ. izgovoru *fiškuš*, usp. Skok 1971:519).

Budući da se u gradišćanskohrvatskim idiomima uopće ne rabi riječ *vatra*, u gradišćanskohrvatskom je književnom jeziku, po uzoru na tvorenicu složeno-sufiksalne tvorbe *vatrogasac* (koja se rabi u hrvatskom standardnom jeziku), načinjena tvorenica *ognjogasac*, kojoj kao prva tvorbeni osnovi služi morfološka osnovi imenice *oganj* dok joj je druga tvorbeni osnovi prezentska osnovi glagola *gasit(i)*. Osnove su povezane spojnikom *-o-*, a pri tvorbi sudjeluje i sufix *-(a)c*. Međutim, u gradišćanskohrvatskim je mjesnim govorima uobičajena tvorenica *ognjobranac* kojoj je druga tvorbeni osnovi prezentska osnovi glagola *branit(i)*. Zato lg. Horvat piše *ognjogasci, ili po domaću ognjobranaci* (*Hiža rasipana po svitu*)

U trećem tipu povezanih istoznačnica lg. Horvat, poput Jandriševića, donosi parove iz različitih gradišćanskohrvatskih govora, npr. *zajaču samo na veselju (piru)*

(*Veliki i mali*, proza *Hrvatska sanja i istina*), *na vankuš (podglavaču)*²⁷ (*Veliki i mali*, proza *Poslidnji Hrvat*), *stari vrdir (čubar) gore (Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *Oko savnic (masnic) (S perom kroz selo i život)*.

Poput Ig. Horvata i Škrapić rabi povezane istoznačnice *ognjobranac* i *ognjogasac*, npr. u prvom stihu zadnje kitice pjesme *Na jubileum*, koji glasi *Ognjobranci, ognjogasci* (zbirka *Po dugoj cesti*). Zanimljivo je da u prvom stihu iste pjesme povezuje domaću riječ *ognjobranac* s germanizmom, tj. *Fajbegari, ognjobranci* (prema njem. *Feuerwehr*).

Povezane istoznačnice (u kojima je obično drugi član germanizam) rabi i Zeichmann, npr. *načelnik ili liktr (Mrtvi na odmoru*, proza *Pave na putu domom*), *Dokle su se ada druga dica labdala/buhtala (Želja*, proza *Črna ovca*). U potonjem je primjeru prvi član povezane istoznačnice glagol *labdat(i) se*, koji je, poput glagola *buhtat(i) se*, hibridna izvedenica s domaćim sufiksom *-at(i)*. Ali, za razliku od glagola *buhtat(i) se* kojemu je osnova germanizam, osnova glagola *labdat(i) se* je od imenice *labda* 'lopta', koja je mađarizam (prema mađ. *labda*).

U novije je vrijeme takav način pisanja prihvatio Tažky, npr. *U veži, ku smo htili zvati i veža i kuhinja* (Tažky, *Moj rodni kraj*).

Povezane istoznačnice nalazimo i kod S. Hajszana, koji npr. usporedno rabi gradišćanskohrvatsku riječ *duha* (koja se još uvijek susreće i u mjesnim govorima u Hrvatskoj) te iz hrvatskoga standardnoga jezika grecizam *misris: kot jedna duha (miris)* (pjesma u prozi *Ćut*).

Ponekad posuđivanje iz hrvatskoga standardnoga jezika rezultira pokušajem razgraničavanja značenja riječi iz Gradišća i one iz Hrvatske. Tako npr. N. Benčić (2009: 6) upozorava kako "riječ 'pjesma' za poetski produkt se počela širiti tek poslije Prvoga svjetskoga rata. Danas razlikujemo *jačka* za *pjesmu*²⁸, a *pjesmu* uzimamo za književnu vrstu poezije, iako *pjesma, pjevati, pjevački* potiskuje *jačka, jačiti, jačkarni*". Sukladno tomu, naziv *pjesma* i glagol *pjevati* rabe razmjerno noviji autori, dok je u starijih obično *jačka* i *jačiti*, npr. *Jačke jačim* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Zač*), *Na nebu pjevaš* (F. Sinković, *Otajni ribolov*, pjesma *Slavulj*), *Za me su pjesmice / Većkrat / Kot zabavice* (Leopold, *Pjesme*, pjesma *Kot samo od sebe*).

Načelno se može ustanoviti da gradišćanskohrvatski autori nerijetko posežu za riječima iz hrvatskoga standardnoga jezika koje se uopće ne rabe u gradišćansko-hrvatskim govorima, ali ih je prihvatio gradišćanskohrvatski književni jezik. Takova je npr. riječ *planina*, pa nije začudno što npr. S. Hajszan ima pjesmu naslovljenu *Planine*.

Turcizam *čižma* (s izvedenicom *čižmar*) rabi se samo u dijelu gradišćanskohrvatskih govora, npr. u kajkavaca i u štokavskim govorima Vlahije. Prihvaćeni su u gradišćansko-hrvatskom književnom jeziku, a u književnosti ih je već rabio Miloradić, ali i kasniji autori, npr. *Čižme tvrde* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Stari danki*), npr. *Čižmar Pave je pri lesi* (Miloradić, *Zibrane jačke, Prilika*), *nove žute, išite čižme* (Jandrišević, *Sličice*, proza *Žuža*), *čižmar Benko* (Ig. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Iz „Lontoga“*).

Osim vrlo rijetkih turcizama koji se rabe u gradišćanskohrvatskim mjesnim govorima, u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku rabe se i pojedini turcizmi prihvaćeni iz hrvatskoga standardnoga jezika kao npr. *kat*. Tako npr. Čenar piše: *Mene je lift odvezao još dva kate (Svojemu svoj)*. Međutim, osim tih turcizama pojedini autori rabe i druge koji su izravno preuzeti iz Hrvatske. S. Hajszan u istom djelu rabi germanizam *farba* uobičajen u gradišćanskohrvatskim govorima, te turcizam *boja* koji je iz hrvatskoga

standardnoga jezika prihvaćen u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, npr. *svaka ćut ima svoju vlašću boju; od tisuć detaljov, fasetov i farbov* (pjesma u prozi *Ćut*).

Već kod Miloradića u njegovoj Koračnici nalazimo turcizam koji se u Hrvatskoj rabi samo u imperativnim oblicima za 2. os. jednine te 1. i 2. os. množine. Miloradićeve *Koračnica* počinje stihom: *Hajdmo van, lip je dan* (prema tur. *hayde* s kojim se veže hrvatski nastavak za imperativni oblik). Čenar pak rabi turcizam perzijskoga podrijetla *mušterija* 'korisnik, kupac, klijent i sl.' (prema tur. *müşteri*) koji je također preuzeo iz Hrvatske: *jedni izmed naših najboljih mušterijov* (*Svojemu svoj*).

Prilog *domom* 'doma' zapravo je adverbizirani nekadašnji množinski dativni oblik imenice *dom*²⁹, npr. *su ga na koli poslali domom* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*). Mogao bi se naravno smatrati i adverbiziranim oblikom instrumentala jednine. Međutim, taj instrumental ne upućuje na smjer i cilj kretanja, a razmatrani prilog upravo to pokazuje. Na to upućuje dativ, pa je zato obravđano prilog *domom* smatrati adverbiziranim dativnim oblikom, npr. *Dojde jedne večeri domom* (Karal, proza *Ivo Mandić Polovnjak*), *Kad su ga svi domom slali, morao je na kraju krstitke obaviti doma*. (Jandrišević, *Sličice*, proza *Sličice iz Stinjakov*), *su ga na koli poslali domom* (Blažević, *Proza, Anton Glavanić*), *domom dojt* (Bedenik, pjesma *Protuleće*), *Četiri jaki muži su ga zeli na ruke i odnesli domom*. (Ilg. Horvat, *Veliki i mali*, proza *Poslidnji Hrvat*), *iz gore domom* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *Štefan je odmah odlučio da putuje domom* (Ilg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *Ja ću pojt domom* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Doma je najbolje*), *neka projde domom* (Čenar, *Svojemu svoj*), proza *Pave na putu domom* (Zeichmann, *Mrtvi na odmoru*).

Upitno-odnosni prilog *zač* 'zašto' uobičajen je u gradišćanskohrvatskim književnim djelima, npr. *Jačke jačim, pitam zač?* (Miloradić, *Zibrane jačke*, pjesma *Zač*), *Ter to je, zač se ta gora i danas tako zove* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Legenda o staroj gori*), *Ali zač* (Ilg. Horvat, *Iz naše stare gore*, proza *Škoruš*), *Zač mu se nije javila?* (Blazović, *Od Vulke u Velebit*), *Zač nisi bio nikad zaistinu prvi?* (Pihler, pjesma *Skoro pametne malenkosti*), *Zač nije moguće* (Šoretić, *Ravno*), *Zač to niste veljek rekli?* (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*), *Zač si ustal Kemlji 'zašto si ostao u Kemlji'* (Bölcs, *Jantarska ciesta*, pjesma *Mate Meršić* (Miloradić?)).

Znatno se rjeđe rabi upitno-odnosni prilog *nač*, npr. *nač si došal* (Pokorný, *Novosielski kipci*, prema Vulić 2001:40).

Pisci koji su rodom Štoji u skladu sa svojim mjesnim govorima preferiraju inačice *zašto* i *na što*, npr. naslov pjesme *Zašto? Komu?* (Škrapić, zbirka *Obračun*), *povite mi, zašto?* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Čače*), *pametim, koliko sam plakala, jafkala i vikala zašto ja moram ostati u Petrovom Selu* (T. Horvat, *Zakašnjeno pismo...*), *na što si porođen / nukić, mali moj!* (Škrapić, *Obračun*, pjesma *Nukiću*).

Stari hrvatski usporedbeni prilog *kot* čest je u gradišćanskohrvatskim govorima. Sastavnim je dijelom gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika, pa sukladno tomu i u književnim djelima, npr. *Delaj, kot da moraš živit / Ovde vekom veka* (Miloradić, *Zibrane jačke, Brunde*), *Onda su jur i stari cvali kot klinčaci*. (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Stara nota*), *zeci kot pozoji* (Bintinger, *Na kratki*, proza *Prava božja istina*), *tako kot je prije bilo* (Šoretić, *Ravno*), *Kadaoč se ćutim kot svića u škurini* (Šoretić, *Blizu je vrime*, pjesma *Svića*), *Akceptirala me je kot odrašćenoga človika* (Čenar, *Svojemu svoj*), *kot pravo dite svoje dobe* (Zeichmann, *Želja*, proza *Črna ovca*), *Začudjeno se knjižar i*

divojka ogledaju, kot da bi stoprv sada vidili (Zeichmann, *Želja*, proza *U knjižari*), *kot voda se ne razlije* (P. Horvat, *Molitve*).

Pisci iz Novoga Sela u Slovačkoj u pisanom se jeziku više oslanjaju na svoj mjesni govor, pa zato ispred riječi koja počinje zvučnim suglasnikom rabe inačicu *kod* priloga *kot*, npr. *Ta tje me potpirat kod dobra žena* (Pokorný, *Novosielski kipci*, prema Vulić 2001: 41), *Sunce kod žumance* (Baláž, *Vrát'anje domuom*, pjesma *Protulit'e II*).

U gradišćanskohrvatskim se govorima ne rabi usporedbeni prilog *kao*, ali budući da je iz standardnoga jezika prihvaćen u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, susreće se i u književnim djelima, npr. *Ona posluje dalje u bolnici kao nadsestra*. (Ilg. Horvat, *Hiža rasipana po svitu*), *kao ptičica, ka je ispala / iz toploga gnjazda* (A. Blazović, *Rosa i dim*, pjesma *Sam u velegradu*), *kao grišnik kad moli* (Pihler, pjesma *Takodjer...*).

Zanimljiva je uporaba glagola *šlabikovat(i)* u gradišćanskohrvatskom. U *Grdišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* uvršten je u značenju 'blebetati, brbljati'. U istom je značenju inačice *šlabekovati – šlabekati* uvrstio Bratoljub Klaić u svoj *Rječnik stranih riječi*, te usto naveo i drugo značenje 'natucati njemački jezik'. Za podrijetlo pak toga glagola navodi njem. *schlabbern*. Zato je posebice zanimljivo što u Ilg. Horvata nalazimo u dijalogu likova taj glagol u njegovu temeljnom značenju 'sricati, odnosno sricati iz početnice': *Pri tom smo sidili i šlabikovali: abu, bijelu* (Ilg. Horvat, *S perom kroz selo i život*, proza *Popiševanje ljudi*). Tu je Horvat sljednik hrvatske pisane tradicije jer već npr. Juraj Habdelić u svom *Dictionaru* iz 1670. glagolsku imenicu *Slabekuvanye* i prezentski oblik *Slabekuem* dovodi u vezu s lat. *Syllabizatio* 'sricanje slogova' jer u latinskom *syllaba* znači 'slog'. To je u skladu i s temeljnim značenjem u njemačkom jeziku u kojem zastarjela *syllabie'ren* znači 'sricanje'. Sve to pokazuje da je temeljno značenje 'sricanja slogova' (kao u Ilg. Horvata), dok je 'blebetanje, brbljanje' sekundarno značenje.

ZAKLJUČAK

Pisci u Austriji znatno dosljednije slijede pravila gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika, dok je više dijalektnih značajki u djelima autora iz Mađarske i Slovačke (osim u Tažkoga). Pritom naravno više dijalektnih značajki nalazimo i u pisaca iz Austrije kada se služe dijalektnom karakterizacijom likova. Mimo toga lokalnim je gradišćanskohrvatskim jezičnim značajkama u određenoj mjeri sklona A. Šoretić.

Također je važno upozoriti da je u mnogim izdanjima djela starijih autora, koja su tiskana od druge polovice 20. stoljeća pa nadalje, njihov jezik donekle mijenjan te usklađivan s današnjim gradišćanskohrvatskim književnim jezikom.

Suvremeni pak autori, posebice iz austrijskoga Gradišća, nerijetko posežu za leksikom, pa i sintagmama iz Hrvatske, čak i onda kada takova jezična rješnja nisu prihvaćena u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Usto valja napomenuti da je takovih preuzimanja bilo i prije, već od Miloradića. Preuzimale su se ne samo pojedinačne riječi nego i čitavi stihovi, kao npr. stih *Zora puca, bit će dan!*, kojim završava svaka od šest kitica Miloradićeve pjesme naslovljene *1910. (Zibrane jačke)*. Taj je stih preuzet iz pjesme *Zora puca* koje je autor hrvatski preporodni pjesnik Petar Preradović.

Ima i autora koji u svojim djelima rabe riječi koji su iz Hrvatske preuzeli bilo preko gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika bilo izravno, a opet se prema takovu preuzimanju odnose kritički, kao npr. S. Hajszan u pjesmi *Hrvati u Gradišću*, koje prva kitica glasi: *Hrvati u Gradišću, / oni išću, išću, išću / Oni sigurno ne tražu, / ako tražu – onda lažu*. Može se zaključiti da Hajszan smatra nepotrebnom uporabu glagola *tražit(i)* kad je u gradišćanskohrvatskom *iskat(i)*.³⁰ Ali, budući da treća kitica počinje stihom *oni išću, tražu, išću* time jasno ublažava svoju kritičnost.

Istodobno, već su se pisci koji su stvarali u prvoj polovici 20. stoljeća kritički osvrtni prema nepotrebnom preuzimanju njemačkih riječi i sintagmi, pa i otvoreno se rugajući onima koji tako govore, npr. Jakšić u svojoj pjesmi *Kis ti Hand*.

¹ Pihler je rođen u Beču, ali je odrastao u Pajngрту.

² Samo se usputno spominje i Bedřich Sič.

³ *Pravopis gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika* propisuje *frižak, friška* (2009: 133), isto *Gradišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* navodi *friško; frižak, friška* (1991:144-145) te isto *rasčistiti* (*Ibid.* 566).

⁴ U *Pravopisu gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika* nalazimo potvrdu *pjesništvo* (2009:167), u *Gradišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimškom rječniku* također *pjesništvo*, te npr. *vračstvo* (1991:445,769).

⁵ U *Pravopisu gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika* nalazimo *siromaštvo* (2009:180), isto u *Gradišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimškom rječniku* (1991:616).

⁶ Prema praslavenskomu **orěhъ* realizira se ikavski odraz jata *orih*.

⁷ U današnjem hrvatskom standardnom jeziku je *svjetlo*.

⁸ Podjela glagola po vrstama i razredima u ovom je radu načinjena po uzoru na jezikoslovni priručnik *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (vidi popis literature i jezikoslovnih priručnika).

- ⁹ Početkom 20. stoljeća N mn. *vrazi* zabilježio je jezikoslovac Rudolf Strohal, a to svoje zapažanje objavio je 1910. u knjizi *Današnje oštarijsko narječje*.
- ¹⁰ Realizacija *vrazi* sa sibilizacijom susreće se i drugdje u sjeverozapadnoj čakavštini, ne samo u ikavsko-ekavskom dijalektu.
- ¹¹ Razvoj je *orih* > *orie* > *orije*, odnosno *orihova* > *oriova* > *orijova*.
- ¹² U današnjem gradišćanskohrvatskom književnom jeziku je *smih*.
- ¹³ Isti oblik ima i moravskohrvatski pisac Bedřich Sič, također rodom iz Frielištova, koji inače nije uvršten u ovu studiju zbog nedovoljnoga broja tekstova za analizu. Nekoliko njegovih kratkih proznih opisa uvrstio je Dragutin Pavličević u svoju knjigu *Moravski Hrvati*. Sič npr. piše: *Kad su kite na vrbah visoko virasle* (str. 319.), *Njegovi kipci su visili v tih najpoznatijih galerijah v Evropi* (str. 322.).
- ¹⁴ Imenica *večer* u muškom rodu svojstvena je različitim hrvatskim govorima, npr. čakavskim govorima na Kvarneru i šire, također dubrovačkom štokavskom govoru. Susreće se i u velikom broju hrvatskih književnih djela različitih autora u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća (usp. Vulić 2018:141., podrubnica 175).
- ¹⁵ Važno je naglasiti da je ta pjesma napisana na gradišćanskohrvatskom idiomu.
- ¹⁶ Te su čestice pri tvorbi imperativa karakteristične ne samo za gradišćanskohrvatske idiome nego također za bunjevačkohrvatske i šokačkohrvatske, a često se susreću i u djelima hrvatskih pisaca iz starijih razdoblja.
- ¹⁷ Taj autor usporedno rabi i polaznu imenicu ženskoga roda *srna*: *Gledam i gledam kude će srna dojti*. (Jandrišević, *Sličice*, proza *Kad sam jiš išao u lov*)
- ¹⁸ Vjerojatno je riječ o glagolu *požrknuti*.
- ¹⁹ Imenica *sliva* u hrvatskom je jeziku bila uobičajena bez provedenih dviju glasovnih promjena (*sliva* > *sljiva* > *šljiva*). Još uvijek se starija inačica *sliva* rabi u različitim hrvatskim arhaičnijim govorima (posebice čakavskim), pa tako i u gradišćanskohrvatskim idiomima.
- ²⁰ Tvorenicu *predsoba* je hibridna jer je polazna riječ *soba* mađarizam (mađ. *szoba*), neovisno o činjenici što je u gradišćanskohrvatski književni jezik preuzeta iz hrvatskoga standardnoga jezika.
- ²¹ Pritom valja pripomenuti da Slavić usporedno rabi pridjeve *zlat*, *zlata* i *zlatan*, *zlatna* kao inačice, npr. *na ov veliki dan tvoje Zlate maše; i svečuje s tobom zlatnu svetu mašu* (pjesma *Zlatomašniku Štefanu Geošiću*). U tvorbenoj analizi valja dati prednost pridjevu *zlat* zato što je karakterističan za gradišćanskohrvatske idiome, pa je moguća tvorbeno analiza na sinkronijskoj razini.
- ²² U gradišćanskohrvatskom književnom jeziku prihvaćena je tvorenicu *jezikoslovac* iz hrvatskoga standardnoga jezika.
- ²³ Skok (1973:138) donosi primjere germanizma *ror* u značenju 'dimnjak' u hrvatskom jeziku. Smatra da se ta posuđenica razvila od starovisokonjekorijemačkoga *rôre*. Odatle se disimalizacijom likvida razvilo *ror* > *lor*.
- ²⁴ Valja imati na umu da ova proza nije objavljena za autorova života nego tek 2018.
- ²⁵ Glagol *učit(i)* u gradišćanskohrvatskim se idiomima ne rabi kao prijelazni glagol s objektom (učiti nekoga). U tom se značenju rabi glagol *podučavati*.
- ²⁶ Iz konteksta (koji je preopsežan da se ovdje navodi) jasno je da je riječ o liftu.
- ²⁷ Riječ *podglavača* domaća je tvorbeno motivirana riječ prefiksarno-sufiksalne tvorbe, izvedena od osnovne imenice *glava* prefiksom *pod-* i sufiksom *-ača*. Među gradišćanskim Hrvatima rabe ju obično Poljanci i Hati. Riječ *vankuš* je posuđenica starovisokonjekorijemačkoga podrijetla koju rabe Dolinci, a susreće se i drugdje među gradišćanskim Hrvatima, npr. u južnom Graišću (usp. Vulić 1996: 90).
- ²⁸ Tj. za pjesmu koja se pjeva (op. S. V.).
- ²⁹ Skok (1971: 425) smatra da je prilog *domom* vjerojatno nastao zamjenom *-ov* iz G mn. priloškim *-om*.
- ³⁰ Glagol *iskat(i)* istodobno je svojstven brojnim hrvatskim govorima, uključujući i pojedine novoštokavske govore (npr. dubrovački), a usto je uobičajen u hrvatskoj književnosti prethodnih razdoblja.

LITERATURA I PRIRUČNIKI

- Anić, Vladimir (1998), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Babić, Stjepan i sudj. (1991) *Povijesni pregled, glasovi i oblici*, Zagreb, HAZU, Globus.
- Bacalja, Robert (2013), Grigor Vitez u intertekstu hrvatske dječje poezije, u: *Veliki vidar – stoljeće Grigora Viteza*, Zagreb, 59-71, Učiteljski fakultet.
- Bacalja, Robert (2015), Recepcija Frana Mažuranića u kritici moderne, u: *„Šegrt Hlapić“ od čudnovatog do čudesnog*, Zagreb, 751-762. – Slavonski Brod, Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Ogranak MH.
- Bacalja, Robert (2018), Književno djelovanje Mata Vodopića i Petra Kuničića i hrvatska pomorska tradicija, u: *Od glagoljaške tradicije do suvremene škole* (zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa u povodu pedesete obljetnice učiteljskog studija u Zadru), Zadar, 53-68, Sveučilište u Zadru.
- Bacalja, Robert (2018), Predgovor, u: *Iz Wiener Neustadta i drugih gradova*, Zagreb, 5-6, DHK.
- Bajza József (1933, 1936), A nyugatmagyarországi horvátok, u: *Magyar Szemle*, III. IXIX, 317-327./HN 1934/18.
- Balaž, Joško (1991) *Hrvatski dialekt u Devinskom Nuovom Selu*. Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj.
- Baláz, Juro (2013) *Vrát'anje domuom*, Bratislava, Hrvatski kulturni Savez u Slovačkoj.
- Balog, Zvonimir (1979) *Nevidljiva Iva*, Zagreb, Mladost.
- Banov-Depope, Estela, Povijesna tipologija zapisa hrvatskih usmenih tradicija, u: Bjelanović, Živko-Pilić, Šime (ur.) (2003) *Zbornik Ivana Mimice: u povodu 70. rođendana*, Split, 26, Visoka učiteljska škola 2(3-35).
- Barac, Antun (1935) „Vladimir Nazor i Fran Mažuranić“, u: Antun Barac, Članci o književnosti, Zagreb, Binoza, 181-215.
- Bartolić, Zvonimir (1980), *Sjeverohrvatske teme I*, Čakovec, Zrinjski.
- Bartolić, Zvonimir (1994), Juraj Fridetzky-nepoznati hrvatski kajkavski pisac, u: *Hrvatski kajkavski kalendar 1994*, Čakovec 1993 .
- Batušić, Nikola, Švacov, Vladan, Drama, dramaturgija, kazalište, u: Škreb, Zdenko, Stamać Ante, *Uvod u književnost*, Zagreb, 441-487, Globus.
- Batinić, Ana (2013) U carstvu životinja (animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Bauer Franjo (1990) Predgovor, u: Fridrik Binting, *Na kratki*, Željezno, HŠtD, 3-4.
- Bedenik, Tome (1923) *Rožice*, Oberwarth/Mönchmeierhof, Naklada: Tome Bedenik.
- Bellostencz, Joannis (1973) *Gazopylacium*, seu ... II. Zagrabiae MDCCXL- (reprint), Liber.
- Benčić, Nikola (1983) Predgovor, u: Jurica Čenar, *misi misli*, Matrštof, Vlastita naklada, 4-5.
- Benčić, Nikola (1983) Predgovor, u: *Ptići i slavuji*, (izd. Peter Tyran, ur. N. Benčić), Beč, Braumuller, 9-13.
- Benčić, Nikola (1987) Viške i viškinji procesi, *Gradišće kalendar*, 134-138.
- Benčić, Nikola (1989) Dr. Ivan Jagšić, *Gradišće kalendar*, 154-159.
- Bencsics, Nikolaus (1990), Apokryphische Literatur bei den Burgenländischen Kroaten, u: *Croatica, Slavica, Indoeuropaea*, Wiener slavistisches Jahrbuch, Ergänzungsband VIII, 13-19, Wien ÖAdW.
- Bencsics, Nikolaus i sur. (1991) *Gradišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*, Zagreb-Eisenstadt.

- Benčić, Nikola (1992) Pjesma je jačka stvarnosti, u: mi svi, *Željezno*, HŠtD, 5-8.
- Benčić Nikola (1995) Pismo i književnost, u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (ur. Ivan Kampuš), Zagreb, Globus, 248-276.
- Benčić, Nikola (1996) Književno djelovanje, u: Ivan Blažević, *Proza*(ur. N. Benčić), *Željezno*, HŠtD, 264-270.
- Benčić, Nikola (1998) *Književnost gradišćanskih Hrvata (od XVI. stoljeća do 1921.)*, Zagreb, Sekcija DHK i Hrvatskoga P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu Zagreb.
- Benčić, Nikola (2002) „... u ljubavi sada ja stanujem...“, u: Franc Rotter, *CROATIA liberata*, *Željezno*, HŠtD, 125-141.
- Benčić, Nikola (2004) Pogovor s ufanjem, u: Petar Tažky, *I takovi smo bili*, *Željezno*, HŠtD, 129-132.
- Benčić, Nikola (2009), *Lirika u gradišćanskih Hrvata*, u: *Klasje naših ravnin*, XIV.br.1-2. 3-15, Subotica.
- Benčić, Nikola (2010) *Književnost gradišćanskih Hrvata (od 1921 do danas)*, drugo izdanje, Trajštof, ZIGH.
- Benčić, Nikola (2011), Na rubu hrvatske književnosti, *Riječ* (4) 43-71.
- Benčić, Nikola (2012), Blazovićeve ugarske pjesme, u: *Augustin Blazović, književnik, dušobrižnik*, zbornik, *Željezno*, 149-162, HŠtD.
- Benčić, Nikola (2014), Poslanice iz ljubavi, u: *AB – DZ Dopisivanje Augustina Blazovića s Dorotejom Zeichmann 1992.-2004.*, *Željezno/Eisenstadt*, 2-4, HKD.
- Bencsics, Nikolaus (2015), Burgenländische Kroaten an den Wiener Universitäten, u: *Die Kroaten an der Wiener Universität, 650 Jahre Universität Wien*, Wien 2015, 239-250, Hrvatska akademska zajednica.
- Benčić, Nikola (2017) *Miloradić* (Život, djelo i poslovanje Mate Meršića Miloradića 1850.-1928.), *Željezno*, Vlastita naklada.
- Berlakovich, Helene (1984) *Das Schulwesen der burgenländischen Kroaten vom 16. Jahrhundert bis 1921*, Wien, Phil. Diss.
- Berlaković, Mirko (2010), Predgovor, u: Timea Horvat, *Petrovisko pero*, Pinkovac, Panonski institut, 3.
- Bezić, Jerko (1995), Folklorna glazba, u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (ur. I. Kampuš), Zagreb, 361-402. Globus.
- Billisics, Silke (2006), *Ana Schoretits' literarischer Beitrag zur burgenländischen Kultur*, Wien, Dipl. Arb.
- Bintinger, Fridrik (1990), *Na kratki*, (ur. Bauer Franjo), *Željezno*, HŠtD.
- Blazović, Augustin (1967) *Od Vulke u Velebit*, *Željezno*, HŠtD.
- Blazović, Augustin (1974, 1976, 1978, 1980,) Veliki i Mali File, *Gradišće kalendar*, *Željezno*, HŠtD.
- Blazović, Augustin, (1977) *Rosa i dim*, Trajštof, HŠtD.
- Blazović, Augustin (1978) K 50. rođendanu pjesnika Antona Leopolda, *Gradišće kalendar*, 116-117.
- Blazović, Augustin (1980) Briga za našu narodnu budućnost, *Gradišće kalendar*, HŠtD, 30-13.
- Blazović, Augustin (1983) *Tri drame*, *Željezno*, HŠtD.
- Blazović, Augustin (1987) Nij mi se sanjalo, *Gradišće kalendar*, HŠtD, 149.
- Blazović, Augustin (1987) Pisca dvojbe i borbe, *Gradišće kalendar*, HŠtD, 148.
- Blazović, Augustin (1987) *S licem prema narodu*, *Željezno*, HŠtD.
- Blazović, Augustin, (19091), *Slike i sudbine*, *Željezno*, HŠtD.

- Blazović, Augustin (2001) *Čežnja* (roman), Željezo, HŠtD.
- Blazović, Augustin (2001) *Uvod*, u: *Čežnja* (roman), Željezo, HŠtD, 7-9.
- Blazović, Augustin (2014) *Draga i poštovana Dorothea!* (U Beču, 31. 5. 1995.), u: *AB – DZ Dopisivanje Augustina Blazovića s Dorotejom Zeichmann 1992. – 2004.*, Željezo/Eisenstadt, 16-17, HKD.
- Blazović, Augustin (2014) *Draga i poštovana Dorothea!* (U Beču, 12. Aug. 2003.), u: *AB - DZ Dopisivanje Augustina Blazovića s Dorotejom Zeichmann 1992. – 2004.* Željezo/Eisenstadt, 103-104., HKD.
- Blažetin, Stjepan (2010) *Pregled književnosti Hrvata u Mađarskoj*, u: *Rasuto biserje* (Antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.-2000.), Pečuh, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 229-241.
- Blažetin, Stjepan (2010) *Dječja književnost Hrvata u Mađarskoj od 1945. do danas*, u: *Sjajna igra* (Antologija hrvatske dječje poezije u Mađarskoj 1945. – 2010.), Pečuh, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 117- 127.
- Blažetin, Stjepan (1998) *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, MH.
- Blažetin, Stjepan (1999) *U traganju za izgubljenim skladom*, *Riječ* (3) 1, 86-88.
- Blažetin, Stjepan (2010) *Pregled književnosti Hrvata u Mađarskoj*, u: *Rasuto biserje* (Antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.-2000., Pečuh, 229-241, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
- Blažević, Ivan, *Pjesme* (ur. Nikola Benčić), Željezo, HŠtD.
- Blažević, Ivan (1996), *Proza* (ur. Nikola Benčić), Željezo, HŠtD.
- Bobinac, Marijan (2012) *Uvod u romantizam*, Zagreb, Leykam international.
- Bogišić, Rafo (1971) *Leut i trublja* (antologija starije hrvatske poezije), Zagreb, Školska knjiga.
- Bogišić, Rafo (1979) *Mate Meršić Miloradić, pjesnik gradišćanskih Hrvata*, u: *Forum 10-11*, 843-844.
- Borenits, Bernhard (2009), *Martin Borenits*, u: *Gradišće kalendar*, Željezo, 196-204, HŠtD.
- Bošković-Stulli, Maja (1967), *Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti*, u: *Umjetnost riječi*, 1967/3, Zagreb/ u: (1978) *Povijest hrvatske književnosti I.*, Zagreb, Liber.
- Bošković-Stulli (1971), *Balada o pastiru i tri vještice*, u: *Usmena književnost*, Zagreb, 89-105.
- Bošković-Stulli (1973), *Popevka od Silojevića*, *Narodna umjetnost*, Zagreb, vol. Nr.1, 23-39.
- Bošković-Stulli (1978) *Usmena književnost nekad i danas*, Zagreb.
- Botica, Stipe ((2001), *Grafiti i njihova struktura*, u: *Umjetnost riječi*, Zagreb, XLX/1 79-80.
- Botica, Stipe (2011) *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, Zagreb, br. 3, Školska knjiga.
- Botica, Stipe (2013) *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Zagreb, Školska knjiga.
- Botnik, Jan (1999), *Pogovor o Novoselskim slikama Viliama Pokornoga*, u: *Novosielski kipci/ Novoveske obrázky*, Bratislava, 91-95, Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj/Chorvatsky kulturny zvez na Slovensku.
- Botik, Jan (2001), *Slovenski Chorváti*, u: *Etnokutúrny vyvin z pohľadu spoločenskovednych poznatkov*, Bratislava, Lúč.
- Bölcs, Matilda (1992) *Jantarska ciesta*, Pečuh.
- Bölcs, Matilda (2006) *(I)ako sloboda/ Ha(bár) a szadság*, Budmipešta, Društvo „Škoruš“.
- Breu, Jsef (1970) *Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschließenden Gebieten*, Wien 1970, Deuticke.
- Breyer, Mirko (1939) *Tragom života i rada Frana Kurelca hrvatskoga preporoditelja i književnika, (1811-1874)*, Zagreb, Hrvatski moderni pisci Kolo III, knj. 6.

- Bučar, Franjo (1933), Eine evangelische Handpostille aus dem Jahre 1568 für die burgenländischen und ungarischen Kroaten, u: *Burgenländische Heimatblätter*, Eisenstadt, 1933/3-4, 191-193.
- Budišćak, (2015) Pučka kao popularna književnost: teorijsko razmatranje, u: *Jat: časopis strudenata kroatistike*. Zagreb 154-169, Vol 1. No 2. ožujak.
- Bulcsú, László-Boros, Damir (2007), Tuđinština u jeziku hrvatskome, u: *Studia lexicographica*, Zagreb 2007/1, 31.
- Car-Mihec Adriana (1992), Dramska djela Augustina Blazovića, *Fluminensia* (4) 1, Rijeka 87-95.
- Carroll, Lewis (1987) *Alica u zemlji čudesas*, Zagreb, Mladost.
- Crnković, Milan, Težak, Dubravka (2002) *Povijest hrvatske dječje književnosti*, Zagreb, Znanje.
- Csaplovics, Johann (1828), *Croaten und Wenden in Ungern*, Pressburg, Weber.
- Csörsz Rumen, István (2006) *Közköltészet – irodalom alatt, kulturák fölött*. Literatura 2, Budapest, 273-282.
- Čenar Aladar (1988) Zaslužni Dobropuljanci, *Gradišće kalendar*, 99-72.
- Čenar, Jurica (1983) *misi misli*, Matrštof, Vlastita naklada.
- Čenar, Jurica (1988) *Posvete*, Uzlop, Vlastita naklada.
- Čenar, Jurica (1992) *Mi svi*, Željezno, HŠtD.
- Čenar, Jurica (1993) *Svojemu svoj*, Željezno, HŠtD.
- Čenar, Jurica (1996), *Jurica Čenar o Kočiševoj noveli „Dom je nek jedan“*, u: *HN 1996 (03.05)*, HŠtD.
- Čubelić, Tvrtko (1988) *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb
- Dante Alighieri (1960) *Pakao*, Zagreb, MH.
- Čulinović-Konstantinović, Vesna (1972) Stanko Vraz, *Narodno stvaralaštvo*, Folklor XI sv., 41-43, januar-juli.
- Dávid, András (1978) *Délszláv epikus énekek magyar történeti hősök*, Forum könyvkiadó, Úvidék.
- Delorko, Olinko (1979) *Zanemareno blago*. O hrvatskoj narodnoj poeziji, Zagreb.
- Dragić, Marko (2007/08) *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Split.
- Dobrović, Jakob (b. lj.) *Duhovne jačke gradišćanskih Hrvatov u vrimentu okol ljeta 1800.*, Vlastita naklada.
- Duda, Dean (1998) *Priča i putovanje*, Zagreb, Matica hrvatska.
- Duličenko, Aleksander D. (1981) *Slavjanskije literaturnye mikrojaziki*, Tallin.
- Duličenko, Aleksander (1999) *Ruski slavist Izmail Sreznjevskiji Gradišćanski (tadazapadnougarski) Hrvati u 40-ti ljeti 19. stoljeća*, <HN 1999 (30.04), www.zigh.at/hrv/intitut/istraživanja/kucharski.html-2010.10.03.
- Egresits, Johann, (1982) *Die Schulfrage bei den burgenländischen Kroaten von 1921 bis 1938*, Wien. Dipl. Arb,
- Endstrasser, Vilko (1991) *Poslovice u kontekstu Barokne umjetnosti*, Narodna umjetnost, Zagreb 159-190.
- Enislidis-Dobrović (1993) *Spričanje*. Jačka lučenja Gradišćanskih Hrvatov, GK 1993, 72-81.
- Nim. Volksmusik im Burgenland (1999) *Spričanje*, Das Toten-Abschiedslied der Kroaten im Burgenland, Wien, Böhlau.
- Erdélyi, Zsuzsanna (1984) Későközépkori közköltészeti emlékek a hazai interetnikus – délszláv – szakrális hagyományban, u: Kiss Mária: *A hagyományos műveltség továbbélése*: Budapest, 43-105
- Erdélyi Zsuzsanna-Horváth Sándor (2013)
- Ernst, August (1981) Gab es im Burgenland eine „Kroatische Bewegung?, u: *Burgenländische*

- Forschungen*, Eisenstadt, Sheft VI, 44-62.
- Femenić, Stanislav (1991) *Tele*, u: *Hrvatski dječji pisci III*, Zagreb, MH.
- Fialka, Moritz (1842) *Národní písně Horvátů u šopronské stolici Královstwj uherskékeho*, Květy, br. XXXI.: (1963) *Kroatische Volkslieder aus der Umgebung von Eisenstadt um 1840*, u: *Jahrbuch des österreichischen Volksliedwerkes*, Bd. 12/1.
- Flaker, Aleksandar (1998) *Umjetnička proza*, u: Škreb, Zdenko, Stamać, Ante, *Uvod u književnost*, Zagreb 335-377, Globus.
- Fodor, Attila (2008) *Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek 21. századi vizsgálata*, u: *Erdélyi Múzeum LXX*, 1-2. 2, 1-16.
- Fodor, Pál (b, lj, rp.) *Gazdasági és egyházi történet* (Vedešin i Umok), farska biblioteka.
- Franta, Franz, Lepold, Anton (1992) *Hrvatske povidajke* (Kroatische Sagen), Eisenstadt, E. Weber Verlag.
- Fuček, Ivan (1994) *Juraj Mulih život i djelo*, Zagreb, Duriex.
- Gaál, Károly-Neweklowsky, Gerhard (1983) *Erzählgut der Kroaten aus Stinatz im südlichen Burgenland*, Wiener Slawistisches Almanach, Sonderband 10, Wien.
- Géfin Gyula, (1929) *A szombathelyi egyházmegye története*, Szombathely, 3 kötet.
- Georgijević, Krešimir (1969) *Hrvatska književnost od XVI do XVII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb, MH.
- Gorući grm* Knjiga Izlaska, u: *Stari zavjet, Biblija*, Zagreb, 2002, Kršćanska sadašnjost, 44.
- Gradišće kalendar*: izdaje HKD i HŠtD (skoro u svi izdanji):po izboru: 1946. (Bedenik, Lemperg, Radostić, Schreiner); 1961. (Marhold); 1968. (Horvat, Leopold); 1973. (Blazović, Ignac Horvat); 1974., (Blazović); 1975. (Blazović, Ignac Horvat, Leopold); 1976. (Blazović, Leopold, Šoretić, Feri Sučić); 1977. (Šoretić); 1978. (Blazović, Pavao Horvat, Leopold); 1980. (Blazović, Krpan, Leopold, Šoretić, Tobler, Vidmarović); 1986. (Blazović, Kočiš, Leopold, Vuković); 1987. (Benčić, Blazović, Pavao Horvat, Vuković, Weidinger); 1988. (Blazović, Čenar, Kočiš, Leopold, Feri Sučić, Vuković); 1989. (Benčić, Blazović, Jagšić, Šoretić); 1992. (Benčić); 2009. (Borenić); 2010. (Čenar).
- Grin, Igor (1984), *A Sopronkörnyéki horvátok epikus népköltészetének néhány sajátosságáról*. (Különös tekintettel Mate Szinkovich kéziratos kópházi énekeskönyvére), u: *Folklór és tradíció I*, Budapest, 432-478.
- Gulyás, Pál (1939-2002) *Magyar írók élete és munkái* – új sorozat, Budapest. 19 sv., Argumentum, P-Zs se nije objelodanio.
- Hadrovics, László (1974) *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Wiem, ÖAdW.
- Hajszan, Robert (1979) *Ignac Horvat*, Pinkovac, Vlastita naklada.
- Hameršak Marijana, Zima, Dubravka (2015) *Uvod u dječju književnost*, Zagreb, Leykam international.
- Harambašić, August (1966) *Marica po modi*, u: *August Harambašić, Fran Mažuranić Pjesme i proza / Lišće i druga prozna djela*, Zagreb, 89-90, MH.
- Harambašić, August (2005) LIV. (Ja sam, draga, dobar Hrvat.), u: *Izabrana djela*, Zagreb, 102, MH.
- Herben, Jan (1882) *Tri hrvatska sela u Moravskoj*, u: Pavličević, *Moravski Hrvati*, Zagreb 1994, 203-221, Sveučilišna naklada.
- Herczeg, Petra (2006), *Sprache als Erbe*, Aufwachsen in mehreren Sprachen, Klagenfurt - ..., Wieser Vlg.
- Hercigonja, Eduard (1975) *Srednjovjekovna književnost*, knjiga 2, Zagreb, Liber.

- Hetyési Katalin-Sudár Lászlóné (ur.) (1995) *A Répce mente meséi és mondái*, Csepreg, Linea Nyomda.
- Hoffmann, Franz prema Crnković, Težak (2002) Iгла, u: *Povijest hrvatske dječje književnosti*, Zagreb, Znanje.
- Horvat, Ignac (1927) *Veliki i mali – Crte i slike*, Beč, Vlačša naklada.
- Horvat, Ignac (1946) Dometar Lemperg (iz Ki su od nas pošli), *Gradišće kalendar*, 88-90.
- Horvat, Ignac (1947) *Iz naše stare gore*, Beč, Hrvatsko nakladno društvo.
- Horvat, Ignac (1954) Predgovor, u: Mate Miloradić, *Jačke* (s razlaganjem Martina Meršića st.) Beč, Hrvatsko nakladno društvo.
- Horvat, Ignac (1961) Slavko Marhold, *Gradišće kalendar*, 35-36.
- Horvat, Ignac (1965) *S perom kroz selo i život*, Željezno, HŠtD.
- Horvat, Ignac (1968) S Matom Ujevićem kroz Hrvatsku, u: *Gradišće kalendar*, Željezno 72-80, HŠtD.
- Horvat, Ignac (1974) *Hiža rasipana po svitu*, Željezno, HŠtD.
- Horvath, Iván (1971) *Gyermekdalok*, 1971-72, SNA 2058. 12 p.
- Horvat, Ivan (2001), *Židanski dičaki*, Budimpešta, Croatica.
- Horvat, Ivan, *Pjesme* (2008) (ur. Đudo Vidmarović), Pinkovac, Panonski institut.
- Horvath, József (2017) *Kak mi govorimo*, Budimpešta, Croatica.
- Horvath, Pavao (1987) Od vedešina do Koljnofa (Koljnofski farnik Pavao Horvath o svojem životu), *Gradišće kalendar*, 65-67.
- Horvath, Sándor (1995), Páduai Szent Antal vasi kultuszához, u: *Páduai Szent Antal emlékezete 1195-1231*, Sümeg, Múzeumi füzetek 3, 57-64.
- Horvath, Šandor (1998) Gradišćanskohrvatski podatki o baladi Szilágyi i Hajmási, u: *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, Budimpešta, 207-223.
- Horvath Šandor (ur.) (2011) *Dnevnik staroga školnika / Németh János kántortanító „naplója“*, Szentpéterfa.
- Horváth, Sándor (2013), „Mi nyikorog az égen?“ A magyarországi horvátok archaikus népi imádságának képei, u: *Ethnographia* 2013/2, 129-155.
- Horvath, Štefan (1985) Prva lastavica novog protulića, u: *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov* (ur. N. Benčić), Željezno HŠtD, 103-105.
- Horvat, Timea (1999) *Ako nisi tu*, Pinkovac, Panonski institut.
- Horvat, Timea (2010) *Petrovisko pero*, Pinkovac, Panonski institut.
- Horvat, Timea (2012) *Pjesme „iz groba“*, u: *Hrvatski kalendar*, Budimpešta 157-160, Croatica.
- Horvat, Timea (2016) Predgovor, u: Lajoš Škrapić, *Po dugoj cesti*, Hrvatska samouprava Petrovo selo, Petrovo selo, 5-6.
- Hrvatski dječji pisci III*, (1991), Zagreb, Nakladni zavod MH.
- Hranjec, Stjepan (2006) *Stiha glas iz Gradišća*, u: Matilda Bölcs, *(I)ako sloboda / Ha(bár) s szabadság*, Budimpešta, 5-8, Društvo „Škoruš“.
- Issatschenko, Aleksander (1938) *Vidovinka*, Kroatische Gesänge aus dem Burgenlande, Graz.
- Ivancsics, Martin (1996) Predgovor, u: Ana Schoretits, *Obrazi pozornice / Bühnengesichter*, Željezno/Eisenstadt, hkdc.
- Jagšić, Ivan (1998) *Kis ti Hand*, u: *Gradišćanskohrvatska književnost* (zbornik, priredio Irvin Lukežić), Vinkovci, Biblioteka Croatica (hrvatska književnost u 100 knjiga), Riječ, 112-113.
- Jakševac, Stjepan (1991) *Trešnja*, u: *Hrvatski dječji pisci III*,. Zagreb, 215, MH.
- Jandrišević, Petar (1987), *Sličice*, (ur. Ferdinand Mühlgassner i Feri Sučić, Željezno, HŠtD.

- Jandrišević, Petar (b.lj.) *Urkunden und Dokumente über das (südliche) Burgenland und Umgebung*, rp.
- Jembrich, Alojz (1986) Ein Beitrag zur Kenntnis der kulturellen Beziehungen bedeutender burgenländer Kroaten mit dem Mutterlande zu Beginn des 20. Jahrhunderts, u: *Burgenländische Heimatblätter*, Eisenstadt, Heft 23, 57-87.
- Jembrih, Alojz (1993) Jezik Postile (1568), u: pretisak „*Postille*“, Pazin, dodatak.
- Jembrih, Alojz (1990) Grgur Pythiraeus Mekinić i njegove pjesmarice (1609. i 1611.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Jembrih, Alojz (2000) Recepcija Mate Miloradića u Hrvatskoj, u: *Mate Meršić Miloradić 19.9.1850.-15.2.1928.*, Beč, 39-52, HAK.
- Jembrih, Alojz (2010) Boreničevići učenici u Zagrebu, u: *Tkalčić*, 159-284.
- Jembrih, Alojz (2012), Horvaczko evangyelye (1732) Uzor gradišćanskohrvatske norme, u: *Časopis za hrvatsku kulturu*, 2013, 3.
- Jembrih, Alojz (2017), *Tragom identiteta južnomoravskih Hrvata*, Zagreb 2017.
- Jordanić, Martin (1982) *Dok nas smrt ne razluči* (Prilika iz Gradišća), Željezno, HŠtD.
- Jung, Károly (2001) Nyugat-magyarországi horvát epikus ének Rákóczi fogságáról és szökéséről, u: *Néprajzi Látóhatár*, 1-4 szám, 159-172.
- Jurdana, Vjekoslava (2014) Molitvice kao jedinstveni oblik obiteljskog molitvenog života, u: *Obnovljeni život* (69) 1, 97-109.
- Jurica, Neven (1989), Mate Meršić Miloradić i hrvatska poezija početka stljeća, u: *Forum* 7-8, Zagreb 202-208, JAZU.
- Jurić-Arambašić, Ante (2001) *Molitvice – nabožne pjesme u selu Kijevo*, Zagreb, Župni ured Kijevo.
- Karall, Andreas (1963) *Das religiöse Schrifttum der heute burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, Wien 1963, Theol. Diss.
- Karall, Lovre (1927) Predgovor, u: Ignac Horvath, *Veliki i mali – Crte i slike*, Beč, Vlačša naklada I-II.
- Karal, Mate (2000) *Crtice iz seoskoga žitka*, Željezno, HŠtD.
- Kekez, Josip (1984) *Poslovice i njima srodni oblici*, Zagreb.
- Kinda-Berlakovich, Andrea Zorka (2005) *Die kroatische Unterrichtssprache im Burgenland, Bilinguales Pflichtschulwesen 1921-2001*, Wien, LIT.
- Klaić, Bratoljub (1990), *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, MH.
- Klier Karl M. (1956) *Kroatische Kinderreime aus dem Burgenland*, u: *Burgenländische Heimatblätter*, Eisenstadt 130-136.
- Kocsis, Stefan (1998), Zur sakralen Musik der burgenländischen Kroaten in Geschichte und Gegenwart, u: *... und sie singen noch immer ... još si svenek jaču*, (ur. Ursula Hemetek), Željezno, 199-289, hkdc.
- Kočiš, Mate (1986/87), *Budućnost prez ufanja*, Unterpullendorf, Vlastita naklada.
- Kočiš, Mate (1986/87), Predgovor, u *Budućnost prez ufanja*, Unterpullendorf, Vlastita naklada, 2.
- Kočiš, Mate (1988) *Čuška*, Željezno, HŠtD.
- Kočiš, Mate (1988) Predgovor, u *Čuška*, Željezno, HŠtD, 3-4.
- Kokošić, Štefan (1999) *Vrime teče*, Željezno, HKD.
- Kölbl, Marko (2005) *Noch schöner ist es, die alte Mutter klagen zu hören ...*, Totenklage aus Stinatz, ...Großwarasdorf, 111-147, KUGA.
- Kolumbić, Nikica (2001) Hrvatski humanisti u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti*, u: *Zbornik o Branku Vodniku* (ur. Tihomil Maštrović), Zagreb, 39-46, Hrvatski studiji Sveučilišta

- u Zagrebu.
- Kos Lajtman Andrijana (2011) Pisanje o sebi, u: *Autobiografski diskurs djetinjstva*, Zagreb 15-42, Naklada Ljevak.
- Kovács, Ágnes (ur.) (1966), *A rátótiádák típusmutatója*, u: *Magyar népmesekatalógus füzetei*, Budapest, 127, Néprajzi Múzeum.
- Kozarčanin, Ivo (1935) Visibabe, u: *Sviram u sviralu*, Zagreb 5, Zaklada tiskare Narodnih novina.
- Kragel, Eberhard Maria (1763), *Csetvero-versztni duhovni persztan, ...*, Soproni, Sziesz.
- Kranjčević, Silvije, Strahimir (1958) Moj dom, u: *Izabrane pjesme, Sabrana djela/Pjesme I.* (ur. Dragutin Tadijanović), Zagreb, 296-297, JAZU
- Kresznerics, Ferenc, rp. ostvščina *A rátótiádák típusmutatója. A magyar falucsúfolók tipusa* (AaTh 1200-1349), u *A magyar népmesekatalógus füzetei* 3, Budapest, kat: MNK 1310 III.
- Krleža, Miroslav (1982), *Poezija*, Sarajevo, NIŠRO „Oslobođenje“ i IKRO „Mladost“.
- Krleža, Miroslav (1982) *Balade Petrice Kerempuha*, Sarajevo, NIŠRO „Oslobođenje“ i IKRO „Mladost“.
- Krpan, Stjepan (1980) Hrvati u Slovačkoj, *Gradišće kalendar*, 70-77.
- Krpan, Stjepan (1984) Kolo gradišćanskoga hrvatskoga djačtva (prilog upoznavanju rada toga društva 1931-1938), u: *Gradišćanski Hrvati* (zbornik), Zagreb, Društvo za suradnju s gradišćanskim Hrvatima i drugim hrvatskim manjinama u susjednim zemljama /Centar za istraživanje migracija i narodnosti, 31-45.
- Krpan, Stjepan (1988) Gradišćanskohrvatska žena poslenica na narodnoj njivi, u: *Gradišćanskohrvatski portreti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 281-319.
- Krpan, Stjepan (1988) *Gradišćanski portreti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Kučerová, Kvetoslava (1998), *Hrvati u Srednjoj Europi*, Zagreb, Matica Hrvatska-Matica Slovačka.
- Kuhač, Franjo Šaver (1878.-1941.) *Južno-slovenske narodne popievke*, 1-5, Zagreb.
- Kukuljević-Sakcinski, Ivan (1847) *Različita dela*, Knjiga četvrta. Pesme, Zagreb, 163-164.
- Kuničić, Petar (1994) *Hrvati na Ledenom moru. Putovanje po sjeveru s hrvatskim mornarima*. Po izvješću Julija Payera (pretisak iz 1893. godine), Zagreb, Dom i svijet .
- Kurelac, Fran (1871). *Jačke ili narodne pësme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonskoj i Želéznoj na Ugrih*, Zagreb, Dragutin Albrecht.
- Kuzmich, Ludwig (1992), *Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie*, Eisenstadt, Burgenländische Forschungen, Sband X.
- Lempereg, Dometar (1946) Pesma kovača i Va Savici ribica, u: *Gradišće kalendar*, Zagreb, Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, Nakladni zavod Hrvatske, 90.
- Leopold, Anton (1954) *Cvijeće iz Gradišća*, Gornja Pulja, Vlastita naklada.
- Leopold, Anton ur. (1967), *Gradišćanski hrvatski gaj*, Željezno, HŠtD.
- Lepolod Anton (1976) Kak sam počeo pisati..., *Gradišće kalendar*, 138-139.
- Leopold, Anton (1989) *Štorice i pjesme*, Željezno, HŠtD.
- Leopold, Anton (1992) Božje drivce, u: Franz Franta, Anton Leopold, *Hrvatske povidajke (Kroatische Sagen)*, Eisenstadt, 4-42, E. Weber Verlag.
- Leopold Anton (1996) *Sunce domovine*, Željezno, hkdc .
- Leopold, Anton (2008) *Pjesme na dvi jeziki*, Kroatisch Geresdorf.
- Lozica, Ivan (1985) Folklorno kazalište običaja i scenska svojstva, u: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol 2, Nr. 24, 22-33.
- Lukežić, Irvin (1995) *Proza u gradišćanskih Hrvata (doktorska radnja)*, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Lukežić Irvin (1995) Gradišćanskohrvatske Sibile, u *Fluminensia* 7/2, 111-121.
- Lukežić, Irvin (1998), *Gradišćanskohrvatska književnost*, Vinkovci, Riječ, Croatica, Hrvatska književnost u 100 knjiga.
- Lukežić, Irvin (1998) Predgovor, u: *Gradišćanskohrvatska književnost*, Vinkovci, Riječ, Croatica, Hrvatska književnost u 100 knjiga, 5-16.
- Magyar művelődéstörténeti lexikon* (2009), középkor és kora újkor IX, Budapest, Balasi kiadó.
- Majhut, Berislav (2005) *Pustolov, siročje i dječja družina: hrvatski dječji roman do 1945*, Zagreb, Filozofski fakultet.
- Marković, Jelena (2009) Dječja usmenost i usmenost o djetinjstvu u hrvatskoj etnologiji i folkloristici, u: *Studia Ethnologica Croatica*, vol. 21, Zagreb
- Marošević, Grozdana (2005) Naricanje u Hrvatskoj u povijesnom kontekstu, u: *Narodna umjetnost* 42&2, 39-48.
- Maštrović, Tihomil (ur.) (2017) Šurminov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji, u: *Zbornik o Đuri Šurminu*, Zagreb, 9-18, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Matoš, Antun Gustav (1981), Mora, u: *Poezija i proza*, Zagreb, Mladost, 40-47.
- Mažuranić, Fran (1972) *Mladost radost*, Beč, Književni odbor hrvatskih učitelja u Gradišću.
- Meršić, Martin (1940) Materinski jezik i jezikoslovlje, u: *Hrvatski kalendar*, 60-61.
- Meršić, Martin ml. (1949), *Podatki k našoj književnosti i povijesti*, u: *Kalendar Gradišće 1949*, 43-44, HŠtD.
- Meršić, Martin – Žganec, Vinko (1964) *Jačkar hrvatske narodne jačke iz Gradišća*, Čakovec, Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće.
- Meršić, Martin, st. (1993) *Spominki*, (ur. Nikola Benčić i Jurica Čenar) *Željezo 1993.*, HŠtD.
- Meršić Miloradić, Mate (1978) *Jačke*, (ur. Nikola Benčić), *Željezo*, HŠtD.
- Mihanović Salopek, Hrvojka (2018) Pjesništvo u najpoznatijim crkvenim pjesmaricama za djecu i mlade na području Zagrebačke nadbiskupije, u: *Barakovićeve dani, znanstveni skup Djetinjstvo poezije i poezija djetinjstva* (program knjižica sažetaka), Zadar, DHK.
- Milanja, Cvjetko (1999) Krležina ekspresionistička lirika, *Republika* (55) 1-2, 31-51.
- Milčetić, Ivan (1994) *O moravskim Hrvatima (1895/98)*, u: Pavličeviću (1994), 249-273.
- Milčinović, Andrija (1917) „Frana Mažuranića Lišće“, u: *Narodne novine* 83 (22), 1-2.
- Mm. (1941), Školsko izobraženje naših predocev i pisci školskih knjig, u: *Hrvatski kalendar*, 53-63, HKD.
- M.M. (1974) U spomen našem kalendaru prof. Ignacu Horvatu, u: *Gradišće kalendar 1974*, *Željezo*, 32-36, HŠtD.
- Miloradić, Mate (1933) *Zibrane jačke s kimi je va ljubavi zabavljaj svoju braću Hrvate* (ur. Martin Meršić st.) HKD.
- Mohl, Adolf (2000) A horvátok bevándorlása 1533-ban,... u: Johann Erhard-Kiss Tamás, *Mohl Adolf válogatott írások*, Sopron, 6-49.
- Molnar Draženka-Vidaković Erdeljić, Dubravka (2009) Paremija u pisanoj i javnoj komunikaciji u hrvatskome i engleskome jeziku, u: *Jezikoslovlje* 10, 1-2, Zagreb 45-58.
- Musset, Alphonse (2002) Tristesse (prev. Franc Rotter), u: *Dragi Nikola!* (Beč, 5./6. 3. 1995., *CROATIA liberata*, *Željezo* 145, HŠtD.
- Nemčić, Antun (1965) Putositnice (dio prvi), u: *Putositnice, Udes ljudski, Kvas bez kruha, Članci i feljtoni*, Zagreb 29-258, Zora, MH.
- Nemec, Krešimir (2003) *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*, Zagreb, Školska knjiga.

- Nemec, Krešimir (2010) Čitanje grada, Zagreb, Naklada Ljevak.
- Német János (2001) *Dnevnik staroga školnika*, (ur. Šandor Horvath), Petrovo Selo.
- Neweklowsky, Gerhard (1978) *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien, ÖAdW.
- Neweklowsky, Gerhard-Gaál, Károly (1991) *Kroatische Märchen und Totenklagen im Burgenland*, Zagreb, Mladost
- Neweklowsky, Gerhard (2007), Dijalekatska osnova Miloradićeva jezika, u: *Gerhard Neweklowsky Die Sprache der Burgenländer Kroaten*, Ausgewählte Aufsätze, Trajštof, 93-99, ZIGH.
- Novine i časopisi gradišćanskih Hrvata* (1985), (ur. Nikola Benčić), HŠtD.
- Nyomárkay, István (1979) Ein burgenländisch-kroatisches Evangelienbuch aus dem Jahre 1732, u: *Studia Slavica Hung.*, Budapest 1979/19, 391-401.
- Nyomárkay, István (1983), Das erste handschriftliche Gebetbuch der burgenländischen Kroaten aus dem Jahre 1728, u: *Studia Slavica Hung.*, Budapest, XXIX, 111-169.
- Oraić Tolić, Dubravka (2013) Čitanja Matoša, Zagreb, Naklada Ljevak.
- Österreichische Rektorenkonferenz (1989) Bericht der Arbeitsgruppe: *Lage und Perspektiven der Volksgruppen in Österreich*, Mit einem statistischen Ergänzungsheft, Wien, Böhlau.
- Panonska lirika* (1995) (ur. Hajszan Robert), Pinkovac, Panonski institut.
- Pavličević, Dragutin, *Moravski Hrvati*, Zagreb 1994, Sveučilišna naklada.
- Payr, Sándor (1924) *A Dunántúli evangélikus egyházkerület története*, Sopron, I. kötet, Székely és társa.
- Piskač, Nenad (2018) Svi naši književni susreti (1), u: *Regionalne Studije X*, PannonIQ, 126-130.
- Pokorný-Tica, Viliam (1991) *Rič tr drivo / Slovo a drevo*, Bratislava Djevinsko Novo Selo/Devinska Nova Vas.
- Pokorný-Tica, Viliam (1992) *Chorvaty v Devinskej Novej Vsi/Hrvati u Devinskom Novom Selu*, Bratislava/Chorvatsky kulturny zvez na Slovensku/Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj.
- Pokorný-Tica, Viliam (1997) *Ča dan donesie*, Bratislava, Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj.
- Pokorný-Tica, Viliam (1999) *Novosielski kipci/Novoveske obrázky*, Bratislava, Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj/Chorvatsky kulturny zvez na Slovensku.
- Pokorný-Tica, Viliam (2006) *Nuovo Selo se smije*, Bratislava, Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj.
- Popović, Nenad (1983) Bečka grupa, *Književna smotra* (15) 49, 10-15.
- Popović, Pavle (1905) Pripovetka o djevojci bez ruku, u: *Studija iz srpske i jugoslavenske književnosti*, Beograd, 23-24.
- Povijest hrvatske književnosti* u sedam knjiga (1978), Liber.
- Preradović, Petar (1994) Smrt, u: *Izabrane pjesme* (priredio i predgovor napisao Mirko Tomasović), Zagreb, Erasmus naklada, 53-56.
- Prikosović, Martin (1985) „glas“, u: *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvata* (ur. N. Benčić) Željezno, Hrvatsko štamparsko društvo, 127-128.
- Prpić, Jure (1941) Književnost Gradišćanskih Hrvata, u: *Hrvatska revija*, Zagreb 31-36.
- Pšihistal, Ružica (2015) Matoševa Mora – Knjiga sa sedam pečata, u: *XII. Međunarodni kroatistički skup* (zbornik radova), Pečuh, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 61-87.
- Ptići i slavujji/Hawks and nightingales*, suvrimeo gradišćanskohrvatsko pjesništvo/current burgenland croatian poetry (izdavač Peter Tyran), Wien, Braumüller.
- Putanec, Valentin (1982) Fabian Hauszers „Kroatisch-deutsches Wörterbuch“ (1858) für die Schulen im burgenländisch-westungarischen Raum, u: *Burgenländische Heimatblätter*, Eisenstadt, Heft 4, 147-156.

- Raimann, Stefan (1993) *Das Wallfahrtswesen der burgenländischen Kroaten*, Wien, Dipl. Arb., kot knjiga 1996.
- Rem, Goran (2003) *Koreografija teksta 1 / Pjesništvo iskustva intermedijalnosti*, Zagreb, Menadar.
- Rem, Goran (2003) *Koreografija teksta 2 / Pristup korpusu hrvatskog pjesništva iskustva intermedijalnosti (1940, 1991)*, Zagreb, Menadar.
- Ritig-Beljak, Nives (1995), Pregled usmene književnosti, u: I. Kampuš (ur), *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, Zagreb, 334-360, Globus.
- Rittsteuer, Josef (1955) *Die Klostersakten über das Burgenland*, Eisenstadt, Burgenländische Forschungen, Heft 30.
- Rittsteuer, Josef (1968) *Kirche im Grenzraum*, Eisenstadt, Horvath.
- Rotter, Franz (1995), *Bilinguismus der Burgenlandkroaten – Soziopsychologische Aspekte der Assimilation*, Wien, Dipl. Arb.
- Rotter, Franc (2002) *CROATIA liberata*, (ur. Nikola Benčić), Željezno, HŠtD
- Rotter, Franc (2002) Popratno pismo uz poemu CROATIA liberata: Beč, 5./6. 3. 1995. /Dragi Nikola!, u: *CROATIA liberata*, Željezno HŠtD, 142-146.
- Sablić Tomić, Helena (1912) *Uvod u hrvatsku kratku priču*, Zagreb, Leykam international.
- Sapunar, Andrea (1999), *Das burgenlandkroatische literarische Volksbarock und seine stilistischen und inhaltlichen Besonderheiten*, Uni.Wien, Diss.
- Sapunar Knežević Andrea (2011) Ivan Kukuljević Sakcinski i usmena književnost gradišćanskih Hrvata, u: *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* (ur. Tihomil Maštrović), Zagreb 193-214, Hrvatski studiji.
- Sapunar Knežević, Andrea (2012) *Književni prsten*, Zagreb, Erasmus naklada.
- Sápy, Szilvia (2013) *A halotti búcsuztató eredete, történeti rétegei*, Debreceni Egyetem, BTK, Doktori (Ph.D) értekezés.
- Schlag, Gerald (1980), *Ein frühes Gebet- und Andachtsbuch für die Kroaten des Burgenlandes*, Burgenländische Heimatblätter 42, 195-197.
- Schlag, Gerald (2001) *Aus Trümmern geboren ... Burgenland 1918-1921*. Eisenstadt, WAB, Band 106.
- Schmidt-Dengler, Wendelin (1995), *Bruchlinien*, Vorlesungen zur österreichischen Literatur 1945 bis 1990, Wien, Residenz Vlg.
- Schoretits, Anna (1987) *Sanje i ufanja / Träume und Hoffnungen*, Eisenstadt, Nentwich.
- Schoretits, Ana (1989) *Ravno*, Eisenstadt, Nentwich.
- Schoretits, Ana (1996) *O Bog / Stari vuk*, Željezno, hkdc.
- Schoretits, Anna (1996) *Obrazi pozornice/Bühnengesichter*, Željezno/Eisenstadt, hkdc..
- Schoretits, Ana (2007) *Puna zdjela / Volle Schüssel (25 ljet Kazališna grupa Cogrštof / 25 Jahre Theatergruppe Zagersdorf)*, Mattersburg, Kultur Burgenland.
- Schoretits, Ana (2012) *Zadnji hrvatski Mohikanac, po slijedi hrvatske abecede / Pannoniens letzter Mohikaner, eine alphabetische Spurensuche*, Željezno/Eisenstadt, HKD.
- Schoretits, Ana (2016) *Nicht wissen, woher man kommt / Reisen, entdecken, begegnen, Ne znati, odakle smo / Putovati, otkriti, sastati se*, Oberwarth, Lex List.
- Schoretits, Ana (2018) *Korak po korak / Begleiter für den Pilgerweg*, Eisenstadt, HKD.
- Schoretits, Ana, *Ki nosi, ne prosí / Kroatische Sprichwörter III*, Željezno / Eisenstadt 2019, HKD.
- Schoretits, Ana (2015) *Blizu je vrime*, Željezno, HKD.
- Schreiner, Bela (1971) *Probijanje u vječni led*, Željezno, HŠtD.

- Schreiner, Bela (1997) *Skok konjića*, Željezno, HŠtD.
- Sedenik, File (2003) *Jačke – Pjesme* (ur. Nikola Benčić), Željezno, HŠtD.
- Seemann, Erich-Wiora, Walter (1959) *Deutsche Volkslieder, Baladen*, Berlin.
- Sič, Bedrich (1994) Sjećanje na rodni kraj, u Dragutin Pavličević, *Moravski Hrvati*, Zagreb, 317-325, Hrv. sveučilišna naklada.
- Sinković, Ferdinand (1982) *Otajni ribolov*, Pinkovac, Vlastita naklada.
- Skok, Petar (1971-1974) *Etimologijski rječnik I-IV*, (ur. Valentin Putanec) Zagreb, JAZU.
- Slavić, Anton (2007), *Plajgorski zvoni*, (ur. Nikola Benčić), Budimpešta, Croatica.
- Soljačić, Mario (2018) *Književni prilozi u Katoličkoj Dalmaciji (1870.-1898.)*, doktorski rad, Sveučilište u Zadru.
- Sommervogel, Carlos (1895), *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Bruxelles-Paris MDCCCXCV.
- Srdoč-Konestra, Ines (2002) Flora Ranjinina zbornika, *Fluminensia* (14) 1, 1-16.
- Stamać, Ante (1989) Pjesnik u dijaspori, *Forum*, 28 (5-6), 727-732.
- Stojević, Milorad (1987, 2007) Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća, antologija, studija, Rijeka, Izdavački centar Rijeka.
- Stojević, Milorad (1992) Ignac Horvat, *Fluminensia*, (4) 1, 47-82.
- Stojević, Milorad (1994) *Ignac Horvat*, Crikvenica, Libellus.
- Stojević, Milorad (2006) *Tri stvari gradišćansko-hrvatskoga knjiženstva*, Rijeka, Riječki nakladni zavod.
- Stojević, Milorad (2015) Franc Rotter, *človik ohne Sprache*, *Nova Istra* (20), 3-4, 203-227.
- Sučić, Feri (1976) Za našu štampu, *Gradišće kalendar*, 31-32.
- Sučić, Feri (1986) Naš mladi pjesnik Herbert Gassner, *Gradišće kalendar*, 95-99.
- Sučić, Feri (1988) O vridnosti našeg jezika, *Gradišće kalendar*, Željezno 31-33, HŠtD.
- Sučić, Feri (1985) Kako je nastala i prestala „Naša Zora“, u: *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov* (ur. Nikola Benčić), Željezno 135-138, HŠtD.
- Sučić, Ivo ur. (2003) *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika*, Željezno, ZIGH.
- Sučić, Ivo ur. (2007) *Pravopis gradišćanskohrvatskoga jezika*, Eisenstadt, hkdc.
- Sučić Ivo (2012) Blazović kot graditelj jezika na putu od Vulke u Velebit, u: *Augustin Blazović književnik, dušobrižnik*, zbornik, Željezno, 107-122, HŠtD.
- Sučić, Robert (1966) Predgovor, u: Vladimir Vuković, *nemoj brate pusti ruku...*, Željezno, Prugg Verlag, 2.
- Suvajdžić, Boško (2003) *Epske pesme o hajducima i uskocima*, Antologija, Beograd, Gutenbergova galaksija.
- Szedenich, Fülöp (1912) *Naši pisci i književnost*. Magyar horvátok irodalomtörténete, Sopron. Piri és Székely.
- Szegedy, Rezső (1913) A Nyugatmagyarországi horvátok, u: *A Szent István Akadémia Értesítője; A „Béla király és Bankó leánya” forrása*, u: *Budapesti Szemle* 153, 404-422.
- Šenoa, August (1964), *Seljačka buna*, Zagreb, Zora, MH.
- Šašelj, Ivan, (1906) *Kdo če pravo deliti*, Ljubljana, Katoliško tisk.
- Šetka, Jerolim (1970) Hrvatska pučka religiozna poezija, *Kačić* (3), 187-266.
- Šatović, Anton, *Pobožnost*, 1981/1, 62-117.
- Šenoa, August (1964) *Seljačka buna*, Zagreb, Zora, MH.
- Šetka, Jerolim (1970) Hrvatska pučka religiozna poezija, *Kačić* (3) 187-266.
- Šinković, Mate (1981) *Na našoj Gori*, Budimpešta, Demokratski savez Južnih Slavena.
- Škerlj, Ružena (1981) *Češko-slovenski slovar*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.

- Škrapić, Ljudevit (1988) *Droptine*, Budimpešta, Izdanje Demokratskog saveza Južnih Slavena.
- Škrapić, Lajoš (1996) *Obračun*, Budimpešta, Izdanje Zemaljska samouprave Hrvata u Mađarskoj.
- Škrapić, Lajoš (2016) *Po dugoj cesti*, Petrovo Selo, Hrvatska samouprava.
- Šoretić, Ana (1995) *Eva na pragu* (Novela u nastavku -1992), Željezno, HŠtD.
- Šoretić, Ana (1998) *Zamotana duša*, Željezno, HŠtD.
- Šte (1988) Savezna realna gimnazija u Željeznu, Gradišće kalendar, 73-77.
- Stamać, Ante (1989) Pjesnik u dijaspori, u: *Forum* 5-6, 727-732, Zagreb, JAZU.
- Szedenich, Fülöp (1912), *Naši pisci i književnost*, Sopron. Piri és Székely.
- Szinnyei, József (1891-1914), *Magyar írók élete és munkái*, Budapest, 14. sv., Hornyánszky.
- Szivatz, Christian, *Mathias Szinovatz (1781-1855), Leben, Wirken und Verdienste eines Hornsteiner Lehrers / Die Marienlitanei des Hornsteiner Kantorlehrers Mathias Szinovacz (1781-1855)...*, Hornsteiner Heft/e (b.lj.).
- Tažky, Petar (1995) *Ferije na Dobrom polju*, Željezno, HŠtD.
- Tažky, Petar (2004) *I takovi smo bili*, Željezno, HŠtD.
- Tažky, Petar (2018) *Moj rodni kraj (Dom koga nij)*, Gradišće kalendar, Željezno, HŠtD.
- Tobler, Feliks (1978) *Die Migrationen des kroatischen Mittel- und Kleinadels in den österr.-ung. Grenzraum im 16/17. Jahrhundert und das „familiars“ Problem*, BHBI 1978/1, 16-36. (i hrv. u Radovi 1979/12, 5-23).
- Tobler, Feliks (1980) Ivan Čuković i njegovi pokušaji stvaranja grad.-hrv. omladinske literature, *Gradišće kalendar*, Željezno 58-59, HŠtD.
- Tobler Feliks (1980) Ivan Čuković i početki produkcije naših školskih knjig pod Austrijom, *Gradišće kalendar*, Željezno, 54-57, HŠtD.
- Tomafšits, Joseph, *Pafsia na Czvitnu nedilyu*, rp. Knjižnica slavistike u Beču Nr. 154R2/3 B1934.
- Tornow, Siegfried (1971) *Die Herkunft der kroatischen Vlahen des südlichen Burgenlandes*, Freie Uni. Berlin, Bd. 39.
- Tornow, Siegfried (2011) *Burgenlandkroatische Dialekttexte*, Die vlahischen Ortschaften, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, Bd. 15.
- T.Š. (1976) Naša pozornica –naša narodna učiteljica, Gradišće kalendar, 33-36.
- Tutek, Anđelka (2009) *Pučko kazalište Hrvata u Gradišću*. Od doseljenja do kraja 20. stoljeća. Rijeka, dis.
- Tutek, Anđelka (2014) Pučko kazalište Hrvata u Gradišću, u: *Riječki filološki dani*, 9 (zbornik radova), Rijeka, Filozofski fakultet u Rijeci, 169-179.
- Tyran, Katharina (2007) *Das Klingenbacher handschriftliche Fragment*, ...Wien, Dipl. Arb., ZIGH.
- Tyran, Petar (1995) Mate Kočiš; *Zgubili smo prijatelja i književnika*, HN 34, 5.
- Valentić, Mirko (1970) *Gradišćanski Hrvati od XVI stoljeća do danas*, Zagreb, Povijesni Muzej Hrvatske; (1972) *Die burgenländischen Kroaten vom 16. Jahrhundert bis heute*, Bgld. Landesmuseum, Sonderausstellung.
- Vargyas, Lajos (1976) *A magyar néballada és Európa I-II.*, Budapest, Zeneműkiadó.
- Vasilev, Cristo (1966) Die heute čakavische Schriftsprache der Burgenland-Kroaten, u: *Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik* 8, 189-233.
- Vašak, Milo (1989), *Va Frielištofi*, Vlastita naklada.
- Vidmarović, Đuro (1977), Pjesništvo Mate Šinkovića kao odraz povijesti i postojanosti Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj, u: *Čakavska rič* (7)2, 73-95.
- Vidmarović, Đuro (1980) Prilog kulturnoj baštini Grad. Hrvatov (Pjesničko stvaralaštvo

- gradišćanskih Hrvatov u Mađarskoj PAVAO HORVAT – dijalektalni pjesnik kršćanske inspiracije, *Gradišće kalendar*, 78-84.
- Vidamrović, Đuro (1991) *Suvremeni tokovi u pjensištvu mađarskih Hrvata*, Zagreb, MH.
- Vidmarović, Đuro (1996), *Gradišćanskohrvatske teme*, Crikvenica, Libellus.
- Vidmarović, Đuro (1996) Na braniku materinske riječi: o pjesništvu Mate Šinkovića iz Koljnofa, u: *Gradišćanskohrvatske teme*, Crikvenica, Livellus, 91-100.
- Vidmarović, Đuro (1996) *Zavičaj, materinski jezik i hrvatski čovjek* (Anton Leopold: Štorice i pjesme, knjiga XLV, HŠtD, Željezno, 1989.), u: *Gradišćanskohrvatske teme*, Crikvenica, Libellus, 129-138.
- Vidmarović, Đuro (2006) ĐURO VIDMAROVIĆ: *Gradišćanskohrvatske teme II*, u: Matilda Bölcs, (*i ako sloboda / Ha(bár) a szabadság*, Budimpešta, Društvo „Skoruš“, 19.
- Vidmarović, Đuro (2009) Knjiga o sudbini gradišćanskih Hrvata ili kako se suprotstaviti odnarođivanju Andi Novosel: *Pohota* (pjesme), u: *Hrvatsko rasuće*, Split, 94-122, Naklada Bošković.
- Vidmarović, Đuro (2015) *Jurica Čenar, hrvatski pjesnik iz Gradišća*, Split, Naklada Bošković.
- Vitezić, Ivan (1973) Ignac Horvat i gradišćanski Hrvati, *Hrvatska revija*, 23 (4), 504-511.
- Vraz, Stanko (1972) Narodno stvaralaštvo, u *Folklor*, god. XI, 41-43.
- Vujkov, Balint (1971) *Cvjetovi mećave*, Hrvatske narodne pripovjetke iz Mađarske, Austrije i Čehoslovačke, Zagreb, MH.
- Vujkov, Balint (2012) *Gradišćanske povidajke*, Pinkovac, Panonski institut
- Vukelić Rožić, Đurda (2014) *Haiku u Hrvatskoj* <https://www.thehaikufoundation.org> 1-22.
- Vukovich, Ivan. (1954) *Pjesmarica za hrvatske škole Gradišća*, Wien, Österreichischer Bundesverlag.
- Vuković, Vladimir (1966) *nemoj brate, pusti ruku...*, Željezno, Prugg Verlag.
- Vuković, Vladimir (1985) „Novi Glas“, u: *Novine i časopisi gradišćanskih Hrvata* (ur. N. Benčić), Željezno, Hrvatsko štamparsko društvo, 149-151.
- Vuković, Vladimir (2014) „Na polovici žitka človičjega“ /Interpretacija pjesme Lajoša Škrapića, *Gradišće kalendar*, 63-68.
- Vuletić, Branko (1982) Vizualni pjesnički znak, u: *Književna smotra* (14) 47-48, 3-14.
- Vulić, Sanja (1993) Renesansa čakavštine u Slovačkoj, *Čakavska rič* (21) 2, 111-118.
- Vulić, Sanja (1996) Iz gradišćanskohrvatske sinonimije, u: *Riječ 89-96*, Rijeka.
- Vulić, Sanja (1999) Imeničke tvorenice u pjesništvu Mate Šinkovića, *Čakavska rič* (27) 2, 259-265.
- Vulić, Sanja (2001) Jezična analiza književnoga djela Viliama Pokornog, u: *Čakavska rič* (29) 1, 37-46.
- Vulić, Sanja (2009) Oštarski govor u Strohalova doba i danas, u: *Rudolf Strohal i njegovo djelo*, Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa povodom 150. obljetnice rođenja Rudolfa Strohala 20. listopada 2006. 189-201, Zagreb, Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“, (ur. Alojz Jembrih).
- Vulić, Sanja, (2018) O tvorbeno motiviranim imenicama u pjesmama Mate Šinkovića, u: Sanja Vulić, *Jedinstvo različitosti*. Radovi iz hrvatske filologije, Split 177-181, Književni krug.
- Vulić, Sanja (2013) O čakavskoj pučkoj prozi u austrijskom Gradišću, *Čakavska rič* (41) 1-2, 111-119.
- Vulić, Sanja (2015) O književnosti Hrvata u Mađarskoj, *Nova Istra* (20) 3-4, 285-309.
- Vulić, Sanja (2015) Hrvatska književnost u Slovačkoj i Moravskoj, *Nova Istra* (20)3-4, 310-327.
- Wanschitz Feliks, (1983/84), *Reformacija*, serija u HN.

- Wassitzky, Rudolf, (1976) Zur Einrichtung des Trivialschulwesens im Burgenland, exemplarisch dargestellt an der Schul-Ordnung des Grafen Harrach für Parndorf und Neudorf von 1761, u: *Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1975*, Eisenstadt, Bd. 7, 259-270.
- Weidinger, Joško (1998) *Prik plota*, Željezno, HŠtD
- Wiesner, Ljubo (1980) Uvod, u: *Hrvatska mlada lirika* (reprint), Ljubljana, Nakladni zavod Hrvatske, DHK .
- Wipinger, Peter Paul (1996) *Pflanzen auf steinigem Boden*, Wiener Zeitung März, 6.
- Wiplinger, Peter Paul (/1996) *Minderheitenliteratur*, Die österreichische Literatur der Volksgruppen, <http://ejournal.thing.at/LitPrim/wipp/mindlit.html>.
- Zádrovich, Bernadett (2001) *Govor Priske*, A Peresznyén élő horvátok nyelvjárása, Szombathely.
- Zečević, Divna (1978) Pučki književni fenomen, u Bošković-Stulli, Maja-Zečević Divna, *Usmena i pučka književnost*, Zagreb, Povijest hrvatske književnosti, u sedam knjiga, Knjiga I. 357-638. Liber.
- Zečević, Divna (1988), *Hrvatske pučke pjemarice 19. stoljeća* (Svjetovne i nabožne) Teorijska biblioteka 31/. Revija, Čakovec.
- Zeichmann, Doroteja (1999) *Mrtvi na odmoru*, Željezno, HŠtD.
- Zeichmann, Dorothea (2012) *Med nebom i paklom / Zwischen Himmel und Hölle* (pjesme o ljubavi / Gedichte über die Liebe), Eisenstadt / Željezno.
- Zeichmann, Dorothea (2013) *Želja / Der Wunsch*, Eisenstadt, hdkc.
- Zeichmann, Doroteja (2014) *AB–DZ Dopisivanje Augustina Blazovića s Dorotejom Zeichmann 1992.-2004.*, Željezno/Eisenstadt, HKD.,
- Zima, Luka (1988) *Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*, (Pretisak JAZU iz 1880), Zagreb, Globus.
- Zimmermann, Bernhard Hans (1950) *Reformation und Gegenreformation bei den Kroaten im österreichisch-ungarischen Grenzraum*, Burgenländische Forschungen VIII.
- Zvonarich, Katarina (2013) *Die Kalenderliteratur der Burgenländischen Kroaten von 1806 bis 2012 / Kalendari gradišćanskih Hrvatov od 1806. do 2012.*, Trajštov/Trausdorf, ZIGH.
- Žigmanov, Tomislav (2015) *Crtice o očnoj naravi hrvatske književnosti u Vojvodini*, *Nova Istra* (20) 3-4, 328-335.
- Županović, Lovro (1995) *Oris razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas s osobitim osvrtom na tzv. umjetničku glazbu*, u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (ur. I. Kampuš), Zagreb, Nakladni zavod Globus, 277-314.

KRATICE

austr.	- austrijski,-a,-o	ml.	- mladji
A-U	- Austro-Ugarska	MTA	- Magyar Tudományos Akadémia
BDM	- Blažena Divica Marija	nim.	- nimški
BF	- Burgenländische Forschungen	NN	- Naše novine
Bglđ.	- Burgenland	npr.	- na primjer
BHAK	- Bundes Handelsakademie	NS	- nacionalsocijalizam; nacionalsocijalistički,-a,-o
BHBI	- Burgenländische Heimatblätter	NSB	- Nacionalna i sveučilišna biblioteka
b.lj.	- bez/prez ljeta	NT	- Naš tajednik
CD	- Compact Disk	ORF	- Oesterreichischer Rundfunk (Burgenland)
CGG	- Crikveni glasnik Gradišća	OŠ	- Osnovna škola
CSP	- Christlichsoziale Partei	ÖAdW	- Österreichische Akademie der Wissenschaften
dipl.	- diplomski,-a,-o	PA	- Pedagoška akademija
Dipl. Arb.	- Diplomarbeit, diplomsko djelo/rad	P.E.N.	- Poets, Essayists, Novellists
dir.	- direktor	Phil. Diss.	- Philosophische Dissertation, disertacija fil. fakulteta
dis.	- disertacija, disertacijski,-a,-o	PLjP	- Panonski Ljetopis
dj.	- djelo	prev.	- preveo,-a,-o
dok.	- doktorski,-a,-o	prir.	- priredio,-a,-o
dr.	- doktor; drugi,-a,-o	prof.	- profesor
DHK	- Društvo hrvatskih književnika	prot.	- protestantski,-a,-o
DPGH	- Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata	PSB	- Prvi svitski boj
DSB	- Drugi svitski boj	pseud.	- pseudonim
engl.	- engleski,-a,-o	PVŠ	- Pedagoška visoka škola
DZ	- djelatna zajednica	r.	- razred
fak.	- fakultet	red.	- redovnik/redovnica; redovnički,-a,-o
fil.	- filozofski,-a,-o	rep.	- reprint
Gestapo	- Geheime Staatspolizei	rp.	- rukopis
GŠ	- Glavna škola	SAD/USA	- Sjedinjene Američke Države
gimn.	- gimnazija	Sb	- Sonderband
grad.	- gradišćanski,-a,-o	sl.	- slično
gh, grh.	- gradišćanskohrvatski,-a,-o	slav.	- slav(en)ski,-a,-o
grH, GH	- G/gradišćanski Hrvati	srphrv.	- srpskohrvatski,-a,-o
GV	- Gradišćanska vlada	st.	- stoljeće
HAK	- Hrvatski akademski klub	St.	- Sankt
HAZU	- Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti	sv.	- sveti,-a,-o
HKD	- Hrvatsko kulturno društvo	sveuč.	- sveučilišće; sveučilišni,-a,-o
hkdc	- Hrvatski kulturni i dokumentarni centar	šk.	- školski,-a,-o
hknj.	- hrvatski književni jezik	teol.	- teološki,-a,-o
HN	- Hrvatske novine	tit.	- titula
hrv.	- hrvatski,-a,-o	tj.	- to je(st)
HŠtD	- Hrvatsko štamparsko društvo	tzv.	- takozvani
itd.	- i tako dalje	uč.	- učitelj, učiteljica; učiteljski,-a,-o
JAZU	- Jugoslavesnska akademija znanosti i umjetnosti	ug.	- ugarski,-a,-o
kat	- katolič(ans)ki,-a,-o	ur.	- urednik, uredio
KG	- Kalendar Gradišće	v.	- vidi
KKK	- Kršćansko-katoličanski kalendar	WAB	- Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland
KLjS	- Ktoličanski ljudski Savez	ZG	- Zemlja Gradišće
KPÖ	- Kommunistische Partei Österreichs	ZIGH	- Znanstveni insitut gradišćanskih Hrvatov
KsvF	- Kalendar svete Familije	ZS	- Zemaljski sabor
KUGA	- Kulturna Zadruga	ZV	- Zemaljska vlada
KZ	- koncentracioni logor	žup.	- županija
lj.	- ljeto	*	- rođjen,-a,-o
Mag., mag.	- magister; magisterski,-a,-o	†	- umro, umrla
MH	- Matica Hrvatska		
MHI	- Matica Hrvatska Iseljenika		

KRATKI ŽIVOTOPISI KNJIŽEVNIKOV/PISCEV (izbor)

ANDRIĆ, Josip, književnik i skladatelj (1894.-1967.). Študirao pravo, trgovačke nauke, filozofiju i slavistiku u Zagrebu, Pragu i Innsbrucku. U Hrvatskoj kulturi je zaslužan kot pisac biografijov, putopisov, novelov i romanov. Posebno je izučavao i narodnu muziku i preveo cijeli red djel iz českoga, slovačkoga, nimškoga i francuskoga. Osebito dobre veze je imao s Hrvati u Slovačkoj od 1929. ljeta. Andrić uglazbi mnogo slovačkih tekstov i izgradi dobru vezu k slovačkim skladateljem. I neka književna djela su mu vezana uz slovačku tematiku, med njimi i glasoviti roman „Velika ljubav“, koga je Ferdo Takač preveo i na slovački. Iz zahvalnosti su mu slovački Hrvati u Hrvatskom Grobu postavili poprsje/kip.

ARALICA, Ivan, književnik (*1930.). Školovao se je na Učiteljskoj školi u Kninu (1953.), učiteljevao je po Dalmaciji, diplomirao 1960. na Filozofskom fakultetu u Zadru. Po tom upravitelj, direktor, profesor sridnjih škol u Zadru. Angažirao se je u hrvatskom protuliću, od 1990. angažiran i u političkom životu. Redovni član HAZU. Piše socijalno angažiranu prozu, obdjeliva povijesne teme, ke imaju u neki romani srodnosti s tematikom doseljenja u naše kraje. Objavio je prik tucet romanov. Za nas grH je značajan roman „Okvir za mržnju“ (1987.) u kom karakterizira i predstavlja profesora metodike i didaktike Eduarda Božića, gradišćanskoga Hrvata.

BACALJA, Robert (*1962.) OŠ, gimn. i Filozofski fakultet u Zadru (1991.), magistrirao je u Zagrebu, doktorsku disertaciju na Filozofskom fakultetu Zadru. Od 2017. redovni profesor u Zadru. Znanstveni interesi su mu usmireni prema hrvatskoj književnosti 19. i 20. st. Sudjelovao ja na velikom broju znanstvenih skupov u zemlji i inozemstvu. Urednik je više znanstvenih zbornikov i glavni urednik časopisa *Magistra ladertiana* i u uredničtvu časopisa za dicu *Libri & liberi*. Objavio veći broj monografijov. Zvana toga ima i tri zbirke pjesam u dijalektu. Osebitu pažnju poklanja dičjoj poeziji, pelja umjetnički projekt „Dolazak u baštinu“, med njimi izgradjiva veze i s Gradišćanskimi Hrvati.

BALAŽ, Juro, seljak, pjesnik. Rodjen u Devinskom Novom Selu 02.07.1957. Proveo svoje ditiinjstvo u Tibnju/Devinu. Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj mu je 2013. izadao zbirku pjesam *Vrat'anje domuom*.

BALOŠIĆ/BALLOSICH, Mihael/Michaelis. (16. st.). Nepoznati hrvatski protestanstki pisac u Novom Gradu. Vjerojatno pisatelj djela za ko ne poznajemo naslov, ar je Borsa otkrio u korica *Nürnbergger Kalender* od Georgiusa Caesiusa (1601.) fragmente 18 dupljastih stranic jednoga hrvatskoga protestantskoga molitvenika. Pretpostavlja se to je 1/4 molitvenika.

BARILIĆ, Lovre, kanonik u Juri. Rodjen u Trajštofu 07.08.1865., umro u Juri, 01.11.1945. Školovao se je u Sambotelu i Juri. Posvećen 1890., kapelan u Svetici, Porpuhu, Keresturu, Bojsi i u Željeznu na Brigu, farnik u Fertöszergényu a od 1909. farnik u Györújvárosu. Špiritualjurskoga velikoga sjemenišća, Predsjednik šegrtskoga društva i djelačkoga saveza, kanonik, prevoditelj pastirskih pisam jurskoga biskupa. Jedan od pokretačev i urednik „Naših novin“.

BARLÉ, Janko, svećenik, povjesničar, etnograf, glazbeni pisac (1869.-1941.). Teologiju je završio u Zagrebu (1892.). Polihistor sa znamenitim djeli u različni disciplina. Njegovom zaslugom je izašao časopis „Sv. Cecilija“ (uredjivao od 1913.-1940.) u kom se je pojavilo nekoliko raspravov i o gh. glazbi.

BARTOLIĆ, Zvonimir, književni povjesničar i kritičar (1930.-2009.) Svoje študije je završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sveučilišni profesor i narodni zastupnik županijskoga doma. Bavio se je medjumurskimi temami ali obdjelao je i nekoliko gh. temov, tako o Martinu Meršiću ml., Jurju Fridetzkomu, Stipanu Konzulu, protestantizmu u našem prostoru, o jačkaru, otkrio i izdao Palatinovoga Virgiliuša.

BEÉRY, István, svećenik. Rodjen u Fintafa 10.09.1941., umro na Stinaki 05.11.1906. Posvećen je za duhovnika 1864., kapelan je u Rohuncu, Vincjetu, farnik u Szarvaskendu, Sambotelu, od 1892. je farnik na Stinjaki/Pásztorháza. Peljač programa izdavanja školskih knjig za hrvatske manjinske sambotelske biskupije. Dopisnik ugarskih novin i časopisov.

BEDENIK, Tome, učitelj, pisatelj. Rodjen u Štikapronu 10.12.1889., umro u Matrštofu 06.06.1940. Oš je pohađjao u rodnom selu, gimn. u Šopronu, završio učiteljsku školu u Modoru SK (1909.), bio učitelj u Velikoj Nardi, otišao u Hrvatsku, položi ispit iz hrv. knj. jezika, učitelj u Kaštelancu. Oženjen sa Sofijom Šarec (1899.-1981.) iz Piščanevca kraj Varaždinskih Toplica (1913.), ka je mnogo pomagala kod izdanja *Rožic*. Tome se je početkom PSB javio kot dobrovoljac. Po boju se je vratio u Ugarsku, po priključenju zapadnoga dijela dojde za uč. u Marof (1921.-1924.), Frakanavu (1924.-1932.), 1932. obolio živčano.

BENČIĆ/BENCICS, Nikola, kulturni povjesničar i filolog. Rodjen u Velikoj Nardi 12.10.1938. Oš je pohađjao u rodnom selu i Jászberényu, srpskohrvatsku učiteljsku školu u Budimpešti, 1956. pobigne u Austriju, maturira u ugarskoj gimn. u Grānu/ Tirol u Austriji. Študira slavistiku, povijest i filozofiju na sveučilišću u Beču. Študij završi doktoratom (1963.), kašnje i profesorskom diplomom. Zaposli se od 1963. na privatnoj Biškupskoj gimnaziji u Željeznu kot odgojitelj i nastavnik. Paralelno nastane predavatelj na Pedagoškoj akademiji u Željeznom, od 1983. lektor na slavistiki sveučilišća u Beču, ku djelatnost završi kot naslovni sveučilišni profesor 2004. Mnogobrojni znanstveni doprinosi o jeziku, književnosti i povijesti grH. Sudjelač na gh. rječniki. Od 1988. član JAZU = HAZU i DHK.

BERLAKOVIĆ/BERLAKOVICH, Ivan, svećenik. Rodjen u Velikom Borištofu 29.05.1838., umro u Željeznu 23.07.1893. Oš je pohađjao u rodnom selu. Teologiju u Juri, posvećen za svećenika 1862., kapelan u Velikom Borištofu, farnik u Koljnofu, 1878., desetnik, odakle dojde za farnika u Trajštof. Pripada krugu mladih obnoviteljev jezika i školstva.

BERLAKOVIĆ/BERLAKOVICH, Mirko, učitelj, muzičar. Rodjen u Velikom Borištofu 13. 04.1941. Oš je pohađjao doma a Gš u Gornjoj Pulji, učiteljsku u Strebersdorfu (1955.-1960.). U učiteljskoj službi od 1960. u Bandolu, Starom Hodasu, Velikom Borištofu, 1990. je postao direktor dvojezične glavne škole Veliki Borištof, u mirovinu je stupio 2001. Od 1994. peljač Muškoga pjevačkoga zbora, pred tim *Harmonija* od 1964. tamburaško društvo *Slavuj* (1964.) u Velikom Borištofu, 1967. Muški pjevački zbor *Djačko kolo*, urednik mnogobrojnih

kazališnih igar, 1971. spoji bečko plesačko društvo *Kolo* i velikoborištovski *Slavuj* u *Kolo-Slavuj*. Predsjednik HŠtD-a (1981.-1995.). Redoviti lektor i korektor KG, obvršavao i kantorsku službu. Dao učiteljem *Mali pregled gramatike gh. i hrv. jezika*, Eisenstadt 1995. Autor je brojnih školskih knjig, kot i duhovnih pjesam, tako nedavno *Slavite gospodina pjesmami* (2015.), ur. zbornika *Augustin Blazović – književnik dušobrižnik*, (2012.).

BINTINGER, Fridrik, pravnik, publicist i pisatelj. Rodjen u Malom Borištofu 27.02.1913., umro u Velikom Borištofu 20.09.1960. Kao djak bio je predsjednik „Kola“ katoličkoga hrvatskoga djačtva. Študirao pravo u Beču, promovirao za dr. ius. Urednik hrv. novin „Naš tajednik“ (1947.-1952.) i suosnivač „Hrvatskoga nakladnoga društva“. Mnogobrojni članci o kulturi, školstvu i gospodarstvu u Gradišću. Crtice *Na kratki* (1990).

BIRIC-CECELIĆ/BIRICZ-CZECZELICH, Marija/Maria, učiteljica. Rodjena u Velikom Borištofu 03.12.1920., umrla ?). Po školovanju u domaćem selu dojde u GŠ u Kerestur i Beč, gimn. u Štamperku i Beču (1939.). Počinje poslovati 1939. na Stinjaki, pa u Štajerskoj, odakle se vrati 1948. ponovno u Gradišće. Zaposli se u Klimpuhu (1948.-1954.), pa u Filežu (1954.-1980.). Obavlja i školsko-psihološko savjetovanje na dvojezični škola gornjo-puljanskoga kotara. Savezni predsjednik ju imenuje školskim savjetnikom. *Početnica* (1972).

BLAZOVIĆ/BLAZOVICH, (Franjo) Augustin, benediktinac, književnik. Rodjen u Frakanavi 29.01.1921., umro u Beču 10.05.2004. OŠ je pohađao u rodnom selu (1927.-1932), gimn. kod benediktincev u Kisegu (1932.-1940.), stupi u red benediktincev u Pannonhalmi i studira matematiku i fiziku na sveučilišću u Budimpešti. Za svećenika je posvećen 1946. 1947. nastao je profesor na gimnaziji u Čepelu kraj Budimpešte. Po nacionaliziranju ugarskih škol ga je red poslao u Austriju. Najprije je djelao kot knjižnjičar kod benediktincev u Beču a od 1949. je imenovan dušobrižnikom gr. H-ov u Beču. Zvana toga je imao različne funkcije u gradišćanskom sjemenišću. I sam red mu je navalio cijeli red zadać, ke je izvršavao za nadopatiju Pannonhalmu sve do 1997. Uza to je studirao sociologiju na sveučilišću u Beču, ku je završio disertacijom 1953. Od 1956.-do 1977. je urednik „Crikvenoga glasnika Gradišća“, suradnik gh. printme-dijev i vrsni književnik gr.H-ov. 1950. do 1970. je bio narodni misionar za gr.H., član austrijskog PEN-a i hrvatskoga DHK. Sudjelivao kod sastavljanja misala.

BLAŽEVIĆ (BLAZOVICH), Ivan, pseud. Tugomir, svećenik. Rodjen u Frakanavi, 17.06.1888., umro u Sambotelu, 29.03.1946. OŠ je pohađao u rodnom selu, gimn. u Kisegu i Vesprimu, bogosloviju u Juri (1909.-1913.). Kapelan u Gyömöre (1913.-1914.). Za vrime Prvoga svitskoga boja vojni dušobrižnik u Beču, po tom kapelan u Beledu (1919.-1924.), Koljnofu (1924.), farnik u Hrvatskom Jandrofu (1925.-1935.) i Koljnofu (1935.-1946.). Umro je u bolnici u Sambotelu od ran, ke su mu zadali ruski soldati krajem boja. Bio je suradnik razlićnih hrv. novin i časopisov, kade su mu se pojavljivali i literarni doprinosi, pjesme, proza i kazališni kusići za dicu.

BOGOVIĆ/BOGOVICS, Lovre/Laurentius, franjevački redovnik. Rodjen u Velikom Borištofu 30.07.1719. (po drugi 1721.), umro je pri egzercicija u Szetgotthárdu 12.01.1789. Zaredjen je 1746. za mašnika, hrvatski prodikač u Željeznu na Brigu/Kalvariji, kašnje u Novom Gradu. U Željeznu je osnovao „Hrvatsko bratintstvo“ i tim pokrenuo snažan vjerski narodni pokret,

kao ča je to činio i Godefrid Palković u Novom Gradu. Za bratinstvo je (ili su) izdali 1759. *Obchinszke miszie pitanya knisicze na tri skole po rédu razdilyene*, ... ča znači u tri sveščici, katekizam za različne uzraste, kao i 1761. *Szvéti Krisni put*. Ali i prvi školski udžbenik, „becka“ ili naslovom *Hervatczki Slabikar* „1753?, skupa s Palkovićem će biti njevo djelo. Od „Šlabikara“ se nije našao (sačuvao) niti jedan primjerak. Sadržajni opis je dao, izgleda po očividnosti i kasnijoj nakladi 1785., Martin Meršić ml. U „Hrvatskom kalendaru“ za 1941. Po svemu se čini da je to po opisu sadržaja neka vrsta skraćenoga katekizma.

BOIŠIĆ/BOISITS, Ida, pjesnikinja, rođj. **Saković**. Rodjena u Novoj Gori 08.11.1934. OŠ je pohađjala u rodnom selu, sezonska djelačica po Austriji. Pjesme i male prikaze u kasnijoj ljeti, publicirane i u HN i KG.

BORENIĆ/BORENICH, Martin, učitelj. Rodjen u Cogrštofu 07.11.1850., umro u Pajngрту 22.05.1939. OŠ u rodnom selu. Za dvorazrednu sridnju školu ga pripravi uč. Naković, ku završi u Šopronu, zatim pak učiteljsku školu isto u Šopronu (1870.). Učiteljsku službu je započeo u Orbuhu, od 1871. školnik u Pajngрту (1871.-1916.). Podučava na ugarskom, hrvatskom i nimškom jeziku. Prireditelj školskih knjig. Nadzornik vrtljarstva u šopronskom i matrštofskom kotaru. 1901. je osnovao u Pajngрту ognjogasno društvo. Visoka odlikovanja. Brojne pedagoško poučne pjesme za dicitu, kot i nabožne po molitveniki. Za veći broj školarov ishodio štipendiju u Zagrebu. Njegova loza je podijeljena na austrijsku (gradišćansku), hrvatsku i ugarsku granu.

BOSANAC, Stefan, pedagog i jezikoslovac (1870.-1949.). Studirao slavistiku i klasičnu filologiju u Zagrebu i Beču, doktorirao 1894. Rektor Više pedagoške škole u Zagrebu. Sudjelač akademijinoga „Rječnika“, bio urednik „Vienca“, preveo djelo T. Kempenca „Nasljeduj Krista“ (1903.).

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, proučavateljica usmene književnosti (1922.-2012.). Študirala slavistiku u Zagrebu i drugi gradi, diplomirala 1950., doktorirala 1961. Od 1952.-1979. zaposlena u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Direktorica instituta (1963.-1972). Dobila Herderovu nagradu. Brojne rasprave i o gh. narodnoj književnosti.

BOTICA, Stipe, kroatist i folklorist. Rodjen na otoku Sinja 1948. Študirao kroatistiku i jezik u Zagrebu. Objavio neke monografija (... antologiju hrv. usmene ljubavne poezije). Dekan na fil. fak. Pretežno se bavi hrv. usmenom predajom.

BÖLCS, Matilda, profesorica, pjesnikinja. Rodjena u Szombathelyu, 22.02.1949. Potječe iz obitelji Berzlanović, OŠ je pohađjala u Hrv. Židanu, gimn. u srpskohrvatskoj gimnaziji u Budimpešti (1967.), študij hrv. i ug. jezika na sveučilištu Eötvös Loránt, djelala kot prof. najprije za ug. jezik, pak na srpskohrvatskoj gimnaziji (1973.-1988.) i Ekonomskom fakultetu u Budimpešti. Od 1991. bila nastavnica na visokoj školi Berzsényi Dániel u Sambotelu, urednica časopisa *R(i)(j)eč* (1995.-2000.), dobitnica Bedekovčine '97. (u Krapinskom Zagorju), mnogobrojni doprinosi o književnosti po hrv. i ug. novina i časopisi.

BRABEC, Ivan, jezikoslovac (1907.-1985). Odrasao u Tuzli. Študij slavistike i germanistike u Zagrebu, doktorirao 1955. Gimn. prof. po različni gradi u Jugoslaviji i na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Objavio brojne udžbenike i bio sudjelač prve velike hrvatske gramatike po DSB. Posebnu pažnju je posvetio raseljenoj Hrvatskoj i doprinesao mnogo popularizaciji te tematike. Veliki prijatelj gradišćanskih Hrvatov. Nagrada „Ivan Filipović“ (1972.).

BREŠIĆ/BRESICH, Franjo, učitelj, pseudonim Tetac Franjo Rodjen u Pandrofu 03.10.1871., umro u Beču 16.06.1936. Po OŠ u rodnom selu pohađa gimn. u malom sjemenišću u Juri, uč. školu u Šopronu (1891.). Pomoćni uč. u Filežu, (1891.-1892), uč. u Otavi (1892.-1894.), Cogrštofu (1894.-1901). Kot učitelj dojde pak u Maráz (1901.-1911., Baranja žup. (trojezičnost,) odakle dojde u Raušer (1911.-1925). Oduševljen ognjobranac, držao predavanja u hrv. seli, suurednik kalendara „Naša domovina“ (1931.-1932.).

BUBIĆ/BUBICH, Agnjica, novinarka. Rodjena u Uzlopu 18.04.1960. OŠ u Uzlopu, GŠ i gimn. kod Sestar od Božanskoga Otkupitelja u Željeznu, Terezijanum (1978.), PA u Željeznu, osposobljenje za stručno podučavanje na GŠ u matematiki, ručno djelo, hrvatski jezik i vjeronauk. Od 1981. podučava na GŠ u Rušti, od 1983. tajnica Hrv. sekcije Pastoralnoga ureda pri Dijecezi Željezno.

BUBIĆ/BUBICH, Štefan, kantoručitelj. Rodjen u Uzlopu 18.11.1955. Od 1997. nadzornik za vjeronauk na dvojezični škola u Gradišću. Priredio *Pripjevi – crikveno ljeto A,B,C*, 1996.

BUCOLIĆ/BUCZOLICH, Rudolf, glumac, (*Bijelo Selo, 15.05.1934.-†Beč,13.06.2015.). Najprije završio učiteljsku školu u Beču, po tom prešao na glumačku izobrazbu Raimund-seminara. Najprije dobio angažman u Nimškoj, pak u Švicarskoj. Vrativši se u Austriju nastane članom Burgtheatra, poznat i po sudjelovanju u TV-seriji „Seniorenclub“. Evald Pichler ga je pozvao na glavnu ulogu u gh. filmu *Pir na selu* (1993.). Četiri ljet dugo peljao Svetačne igre na jezeru u Merbišu. Dugoljetni intendant dvorskih igar u Kobrštofu, glasoviti recitator Miloradićevih pjesam, imao angažman i u „Peacemakeru“ Stevena Spielberga. Odlikovan je titulom „profesora“ (1997.), Austrijskim časnim križem za znanost i umjetnost l. r. (2002.).

BUČAR, Franjo, povjesničar (1866. –1946.) Doktorirao u Zagrebu i djelao kot profesor na zagrebački gimnazija. Istaknuti organizator brojnih športskih igar. Dao značajan doprinos hrv. historiografiji baveći se protestantizmom. Med ostalim je bio med prvimi ki piše opširnije o protestantizmu med grH.

BUDIŠČAK, Vanja, književnik

BUZECKI, Gertrude, rodj. **Ugrinović**, učiteljica. Rodjena u Rasporoku 26.09.1930. OŠ u rodnom selu, gimn. u Željeznu (1940.-1944.), učiteljsku školu u Bečkom Novom Mjestu (1946.-1949.). Poslovala na Stinjaki, u Frakanavi, Rasporoku, Šundrofu, Rasporak-Pajngrtu. 1988. umirimovljena.

CANISIUS, Peter/Petrus, SJ, svećenik, pisali su ga i kot Kanisius, Kanijs, Kannis. (1521.-1597.), svetac, cikveni učitelj, pisac vjerskih knjig, prvi nim. jezuit, nazočnik na Tridentskom

koncilu, sveuč. prof. u Ingolstadt, prodikač u Beču, 1555. upravitelj Dijezeze Beč. Za priručnu upotrebu je 1556. priredio *Catechismus minimus*. Po Tridentskom koncilu je izdao mjerodavni katekizmu našega prostora *Summa doctrinae christianae*, Beč 1559., kot odgovor na učenje Luthera, po kom su se redili svi narodi sridnjoeuropskoga prostora, tako i grH. Već za njegovoga života se je pojavio oko 200x. Zadnja svoja ljeta je prebavio u Freiburgu/CH. 1869. su ga proglasili blaženim, 1925. svetim i crikvenim učiteljem, pak po Bonifacu drugim učiteljem Nimac.

CSÖRSZ, Rumen István, književne znanosti, sudjelač Ugarske akademije znanosti, istraživa stare ugarske jačke i melodije.

ČAPLOVIĆ/CSAPLOVICS, Jan/János/Johann, pravnik, upravitelj gospodarstva, etnolog (1780.-1847.). Na početku djela kot pravnik po Slovačkoj, od 1809. je u Pakracu u Slavoniji sekretar grčko-kat. crikve, od 1813. zaposlen kod upravitelj gospodarstva kod grofa Filipa Schönborna, nastani se u Beču kade i umre. Pisao je pjesme na slovačkom jeziku, rasprave na latinskom, ugarskom i nimškom. Suprotstavljao se je madjarizaciji. Značajna su mu etnološka djela.

ČENAR/SEENAR-JUGOVIĆ, Anita, prof. Rodjena u Gornjoj Pulji 12.07. 1969. Študij slavistike u Beču, diplomirala 1996. Diplomsko djelo o Augustinu Blazoviću. Nastavnica za hrvatski jezik u privatnoj biskupskoj gimnaziji u Željeznu. Nastavnica na Pedagoškoj visokoj školi u Željeznu, od 2019. na dvojezičnoj gimn. u Borti. Peljačica autorstva „mini“- knjig 2015., urednica *Gradišće kalendara* 1999-2003.

ČENAR, Jurica, pjesnik, pseudonim Senica Ivan. Rodjen na Dolnjoj Pulji, 25.08.1956. OŠ u domaćem selu, gimn. u Gornjoj Pulji kade mu prof. Vladimir Vuković budi interes za novije moderno austrijsko pjesništvo. Urednik klupskoga časopisa *novoga glasa*, sudjelač kod hrv. redakcije ORF Gradišće, kulturna književna nagrada grad. ZV 1989., mnogobrojni pozivi na čitanje svojih pjesam, dobitnik književnoga naticanja I. Horvat 1993., inicijator CD izdanj ORF-a, suinicijator i u suurednik *rompotanja*. Od 1989. član P.E.N.-a, čitanje doma i u inozemstvu.

ČENAR/SEENAR-SCHUSTER, Agnjica. Rodom iz Uzlopa. OŠ u rodnom selu, gimn. u Željeznu, sveučilišće, tumački fakultet u Beču (1991.), slobodna tumačica i prevoditeljica, predsjednica ZIGH-a (1997.), urednica kalendara *Gradišće* 2004-08., sudjelačica kod HN, urednica priloga u HN, jedno vrime uredjivala i „novi glas“, Glasilo HKD-a, pjesme po novina i kalendaru, prevoditeljica knjig za dicu.

ČIZMAZIJA/CSIZMAZIA, Franc, učitelj, novinar. Rodjen u Židanu 14.04.1889., umro u Željeznu 03.03.1969. Školovanje u rodnom selu, Kisegu, uč. školu u Peticrikva. Od 1909. učitelj u Bonyhád-Varasdu (Tolna), Velikom Borištofu (1910.), Sabari (1911.-1914.), vojna služba do 1916., kada zbog bolesti ponovno preuzme svoje mjesto u Sabari. Od 1919. se angažira za priključenje k Austriji pri „Ödenburger Heimatdienstu“. Urednik novin „Novi Glasi“ (1921.-1922.) za propagandu priključenja. Disciplinarni postupak zbog ponašanja za vrime Ugarske Sovjetske Republike. Poslije priključenja se priključi kršćanskosocijalnoj liniji, zbog čega je

otpušćen iz uredništva novin i poslan na učiteljsku službu u Pandrof, u državnu školu (1922.-1924.), bio sudjelač "Slovnice" 1926. U „Drugoj Štanki“, u Štikapronu kot direktor (1925.-1930.), pak služba u zemaljskom školstvu, od 1038. dodiljen grad. Zemaljskom poglavarstvu kot prevoditelj za „Volkstumsstelle“ (1938.-1943.), do 1945. u „Landratu“, kade pelja odiljenje za obiteljske potpore. Umirovljen 1948., urednik „Naš Hrvatski kalendar“ 1924.

ČRNJA, Zvane, književnik (1920-1991). U mladi ljeti se je priključio partizanskomu pokretu. U Zagrebu je študirao pravo, a poslije se dao u književnost. 1969. je osnovao „Čakavski sabor“, unutar koga je izgradio dobre veze i grH-om i omogućio izdanje monografije „Gradišćanski Hrvati“ i MMml. „Znameniti i zaslužni GH“.

ČUKOVIĆ/CSUKOVITS, Ivan, svećenik, pisac. Rodjen u Gerištofu, morebit Mjenovu, 11.05.1865., umro u Velikovcu/Völkermarkt, 11.09.1944. ili 15.09.1944. Studira u sjemenišću u Juri (1886.-1890.), kapelan: St. Martin, pristupi lazaristom, ke napusti i dojde karmelitom u Sopronbánfalva. 1919. se priključi gibanju za Austriju, dojde u s kob s Martinom Meršićem st., dobene zaposljenje kod Grad. Zemaljske vlade u Kiseloj Vodi kot odgovorni za školska pitanja. Za školu propagira širokogrudan program koga ali učitelji potkopaju. Dojde za farnika u Novo Selo i Štikapron, odakle pobigne 1930. zbog konflikta sa socijaldemokrati i Franjom Čizmazijem u Korušku, u Velikovec, kade i umre za vrime boja. Martin Meršić st. ga apostrofira kot *jedan od naših najdarovitijih i najboljih književnikov*. Izdao oko polstotine različnih manjih i većih vjerskih produktova. Bavio se je i mehanikom i elektronikom. Imao nekoliko malih patentova: električni akumulator, staka za držanje kitic, obraćanje stranic pri orgulanju. Urednik „Gradiški Kalendar sv. Jožefa“ za 1923. ljetu.

DALMATIN, Antun. Ne zna mu se mjesto rodjenja, vjerovatno Senj ili sjeverna Dalmacija, umro je u Ljubljani 1579. Skupa sa Stipanom Konzulom prevodio i redigirao za Hrvate protestantske knjige, i za gradišćanske Hrvate. Djelao je u Ungnadovoj hrvatskoj tiskari u Urachu kraj Tübingena (1561.-1566.). Iz Uracha se je s Konzulom skupa preselio u Regensburg (1566.-1568.). Po dolasku Konzula u zapadnu Ugarsku odlazi u Ljubljanu, kade i umre 1579.

DAMŠIĆ/DOMSITZ, Georg/Georgy, svećenik. Rodjen u Vorištanu 27.04.1686., umro u Celindofu 26.02.1755. Teologiju je študirao u Juri, posvećen 1710., kapelan u Bjelocrikvi, farnik u Celindofu (1711.-1755.). Napisao po jurskom biskupu Adolfu Grollu katekizam: *Kratka sprava nauka kerschianzkoga* (1747.), reprint ZIGH (1994.).

DELORKO, Olinko, književnik i folklorist. Rodjen u Splitu 30.01.1910., umro 2000. Diplomirao slavistiku i filozofiju u Zagrebu. Srednjoškolski profesor, sudjelač Instituta za narodnu umjetnost. nekoliko zbirki pjesam i sastavio antologiju *Hrvatska moderna lirika*. Za nas su mu značajne zbirke narodnih pjesam.

DIHANIĆ/DIHANICH, Hermann, svećenik, maturirao u gimn. u Željeznu (1949.). 1955. promovirao na slavistici u Beču *Das Verbum im Burgenländisch-Kroatischen* (1954.).

DJUKOVIĆ, Serafin, rođen 1700. u Mučindrofu, zaređen za franjevca 1719., od 1728. do 1731. boravio u franjevačkom samostanu u Novom Gradu i bio hrvatski dušobrižnik u Körmendu i Hrvatskoj Nadalji, umro 8. marca 1736. Morebit identičan sa Serafinom Gyifkovicsem.

DOBROVIĆ/DOBROVICH, Ivan, učitelj. Rodio se je u Vulkaprodrštofu 10. 07. 1882., umro u Željeznu 02. 01. 1967. OŠ je pohađao u rodnom selu (1888.-1892), sridnju školu u Željeznu (1892.-1896.), učiteljsku u Juri (1901.), učitelj u Cindrofu (1901.-1905.), kantoručitelj i direktor u Mjenovu (1905.-1933.). Od 1925. lj. nadzornik vjerezakonskih škol lučmanske, kašnje i keresturske ešperešije, a kratko pred Drugim sv. bojem svih škol u Gr. Prvi predsjednik HKD (1929.), predsjednik Katoličanske Akcije Gradišća, zbog čega je odlikovan i ordenom „Vitez reda sv. Silvestra“, suradnik File Sedenika, mnogobrojni doprinosi u kalendaru, vjerski i svitski novina. Pod njegovim nadzorničtvom su nastale školske knjige *Prva* (Početnica, 1924.), *Druga* (1926.) i *Treta štanka* (1929.).

DOBROVIĆ/DOBROVICH, Jakov, učitelj, muzičar. Rodjen u Vulkaprodrštofu 30.04.1911., umro u Vulkaprodrštofu 30. 06.1984. OŠ u rodnom selu, gimn. u Željeznu, učiteljsku školu u Gornji Šica (1930.), učitelj u Štikapronu, od 1938. direktor škole, sa šestljetnim prekidom za vrime boja do umirovljenja 1972. kantoručitelj, vrlo aktivan na muzičkom polju. Osnovao „Pjevački krug Štikapron“ (1946.).

DOBROVIĆ/DOBROVICH, Štefan, svećenik. Rodjen u Pajngрту 03.08.1911., umro u Novom Gradu 18.11.1960., Gradjansku školu u Šopronu (1922.-1924.), gim. kod ben diktincev u Šopronu (1924.-1931.), teologiju u Beču (1931.-1936.), kapelan u Gijeci, Kalištrofu, upravljač u sjemenišću u Beču, farnik grH u Beču, farnik u Heiligenbrunnu, za vrime DSB dušobrižnik Slovakov i Jugoslavov u Leobersdorfu i u lazaretu u Beču. Urednik časopisa „Katoličanski Ljudski Savez“.

DOMNANOVIĆ/DOMNANOVITS, Franjo/Ferenc, svećenik, pisac. Rodjen u Mjenovu 21.04.1836., preminuo u Šopronu 21.10.1915. Gimn. je pohađao u Šopronu, Sambotelu, teologiju u Juri. Posvećen 1859., kapelan je bio u Pandrofu i Prodrštofu, farnik Otave, kasnije u Svetici (1880.), od 1879. nadzornik hrvatskih škol Jurske biskupije. Desetnik i kanonik.

DOMNANOVIĆ, Ivan, učitelj. Rodjen u Filežu 27.01.1864., umro u Kisegu 09.08.1909. Uč. šk. je pohađao u Šopronu. Uč. u Velikom Borištofu, Filežu i Plajgoru. Utemeljitelj Kalendara sv. Antona Paduanskoga, od 1904. do 1908. skupa s Martinom Boreničem.

DRAGONUS/DRAGONI, Gáspár, protestantski pastor, umro 1612. Po prvi put se pojavi u našoj pokrajini 1576. kada su ga Šopronci pozvali na preporuku Beythe Istvána da prodikuje ug. i hrv. U gradu je ostao do 1582. 1582. mora napustiti Šopron, ar je prodikovao protiv novoga kalendara. 27.01.1581. se tuži na Koljnofce pred Tanačom, da mu ne kanu prepustiti prostora za obred i da su tvrdokorni. Juraj Drašković, kraljevski namješćenik ga je odsudio na zatvor u tvrđjavi Kesző. 1586. je prodikač u Kermendi (1587.-1588.), 1587. podučava na visokoj teološkoj školi, odavle ide u Rohunac za farnika (1591.), 1561. je diozeo na Kolokviju protestantov u Čepregu.

DROBILIĆ/DROBILITS, Mate, prevoditelj. Rodio se je u Bizonji, 18.09.1808., umro u Ugarskom Starom Gradu 02.12.1891. Iz Bizonje se preselio u Ugarski Stari Grad i nastao varoški policajac i gruntovničar kod varmedje. Prevadjao je iz nimškoga i češkoga jezika knjige za narod.

DULIČENKO, Aleksander D., slavist (*Novoaleksejevskaja/Krasnodar, RU, 30.10.1941.). OŠ sve do mature je završio u Novoaleksejevskaja (1949.-1958.), sveučilište, rusku filologiju u Ašhabadu (1961.-1966.), učitelj za ruski jezik i književnost u Gara-Veliki (1966.-1968., Turkmenija), asistent za rusku filologiju na sveučilištu u Samarkandu (1968.-1970.); disertacija 1974. o rutinskom jeziku u Jugoslaviji, habilitirao se je 1981. o slavenski mali jezici, od 1981. docent na sveučilištu u Tartu, od 1992. redoviti profesor u Tartu.

FERČAK/FERTSAK, Franjo/Ferenc, svećenik. Rodjen u Dolnjoj Pulji 22.07.1861., umro u Trajštofu 20. 11.1926. Teologiju je završio u Juri (1880.-1884.), kapelan u Hrv. Jandrofu i Vel. Borištofu, farnik u Cogrštofu (1889.-1893.), Trajštofu (1893.-1926), skupa s Ivanom Čenarom i Matom Horvathom uredjiva „Hižni kalendar“ (1892.-1894.).

FERŽIN/FERSCHIN, Mate, vječitelj, urednik i pisatelj. Rodjen u Pajngрту 09.02.1900., umro u Rasporcu, 26.01.1976. OŠ je pohađjao u Pajngрту, pomoću učitelja Borenića je došao u gimn.u Zagreb, kade i maturira. Medicinu počne študirati u Zagrebu i završi u Beču 1943. Općinski liječnik u Rasporcu (1927.-1966.), urednik HN (1927.-1942.). Program: širenje znanja i obnova hrv. jezika, solidna informacija i zabava. Pseudonimom Ivan Ljubić, kratica M. F.

FIALKA, Moric, istraživač (1809.-1869.) GŠ u Pragu, od 1924. u vojsku, kade dojde do čina majora (1864.). Nekoliko ljet je bio učitelj češkoga jezika u Vojnoj školi u Bečkom Novom Mjestu. Bavio se je i znanstvenim istraživanjem, tako i med grH sakupljao narodne jačke u seli oko Željezna. U češkom časopisu „Kwěty“ je dao i opširan opis zapadnougarskih Hrvatov. Med grH je upeljao Frana Kurelca.

FICKO/FITZKO Jožef, svećenik. Rodjen je u slovenskom (vendskom) selu Boreći 15.03.1772., umro u hrvatskoj Prisiki, 28.11.1843. Od 1802. je farnik u Prisiki (1802.-1843.), desetnik svojega dekanata. Predjelao, modernizirao starije molitvenike: Bogovićevo „Hižu zlatu“, Knefacovo „Mariansko Cveće“, za narod priredio 1824. „Stari i Novi teštamenat“: KRATAK PREGLÉD SZTAROGA ZAKONA ..., KRATAK PREGLÉD NOVOGA ZAKONA, kot i „ABC knjižicu“.

FILIPOVIĆ/FYLYPOVICH, Klimpuški farnik, ki je na korici latinske mašne knjige 1564. dodao bilješku: *Wezelyze dythe welykym pochtenye jest = Veseli se dite velikim poštenje jest.*

FIXL, Franjo, svećenik, (?). Farnik u Vorištanu (12 ljet). Prevoditelj igrokazov: „Ciganski Božić“ (1935.), „Genoveva“ (1934.) skupa s Bogomirom Sinovcem „Kapela Maloga Jezuša va lozi“ (1931.), „Tiha noć, o sveta noć“ (1931.).

FODOR, Pál, svećenik, rodjen u Agyagosszergényu 29.10.1889. Posvećen 1913., kapelan u Babotu, učitelj vjeronauka u Šopronu, od 1914. u Rosvaru, Gyömöru, od 1917. farnik u Kapuváru, 1925. u Cenki, Vedešinu.

FRANKOVIĆ/FRANKOVICS, Djuro/György, etnolog. Rodjen u Foku 09.02.1945., umro u Pečuhu 09.10.2016. Gimn. u srps.-hrv. u Budimpešti. Dipl. povijest i hrv.-srp. jezik u Pečuhu. Nastavnik u Budimpešti (1970.-1972.). Od 1973. novinar u Pečuhu.

FRANTA, Franjo/Franz, učitelj. Rodjen u Štikapronu 23. 08.1930. umro u Željeznu 16.03.2006. OŠ u rodnom selu, gimn. u Željeznu, učiteljsku školu u Beču. Od 1951. do 1959. odgojitelj, učitelj po različni domi SOS Kinderdorf u Tirolu i Vorarlbergu. Od 1959. učitelj u Gerištofu, Longitolju, Frakanavi, Pajngrtu, Vorištanu, Cogrštofu. Direktor OŠ u Štikapronu (1971.-1989.), peljač tamburaških grup u Frakanavi, Pajngrtu, Vorištanu i Cogrštofu. Gorljiv kulturni djelač, dopisnik HN, suradnik kod sastavljanja hrvatskih udžbenikov. Zastupan je u jednoj japanskoj monografiji, ku je sastavio Haruaki Matsushita (Osaka).

FRIDECZKY, György/Juraj, svećenik, pisac, rodjen u Válu, županija Fejér, 14.04.1820., umro u Velikoj Nardi, 28.07.1887. Teologiju studirao u Zagrebačkoj biskupiji, posvećen 1846., kapelan u Medjimurju, 1848. vojni dušobrižnik, zatim u Gracu pod hižnim arestom, služba u bolnici. Od 1850. u Sambotelskoj biskupiji, farnik u Rohuncu (1854.), Sv. Mihalju i Velikoj Nardi. Nadzornik hrvatskih škol Sambotelske biskupije (od 1877.). Pisao u hr. kajkavskom jeziku. Pisao ug. doprinose u novina županije Vaš.

GAÁL, Károly, etnolog (1922.-2007.) OŠ na jednom salašu blizu Kecskeméta, gimn. u Kecskemétu, sveučilište u Budimpešti, završi disertacijom o marijanskom hodočasnom mjestu Andocs. Od toga vrmena se je posvetio etnologiji i objavio mnogobrojna djela na tu temu. Za grH je prof. Neweklowskyjem istraživao stinjačke jačke, povidajke i javkanje.

GAJ, Ljudevit, književnik preporoditelj. Porijeklom iz Krapine 1809., preminuo u Zagrebu 1872. Školovao se je u Varaždinu, Karlovcu, Gracu i Pešti. Pod uticajem Šafařika i Kollára počinje obnovu hrv. jezika na štokavskoj osnovi. Od njega je ideja, da Slaveni/ Hrvati potiču od Ilira. 1830. je izdao „Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja“. 1934. je pokrenuo „Novina Hrvatskih“ i književni prilog „Danica“.

GALOVIĆ/GALOVICH, Miho/Michael/Mihály, učitelj. Rodjenj u Frakanavi 22.09.1772., umro u Židanu 11.04.1806. od kolere. Miloradićev stric. Izdao *Duhovne knisicze po imeni klyucs Nebeszki* (1804).

GASSNER, Herbert, pravnik, pjesnik, rodjen u Celindofu, 11.11.1955. Vrlo aktivan u pokretu HAK-a. Glavni urednik „novoga glasa“ (1979.-1980.). Početo od 1983. sudac na kotarskom sudu u Željeznu. Osnivač Narodne visoke škole Grad. Hrvatov. Nekoliko članak u različni hrvatski novina i časopisi. Član DHK. Osnivač Instituta Kaušić u Celindofu, piredio monografiju o njemu. Samostalna zbirka pjesam *Ledolomac*.

GAVAZZI, Milovan, etnolog, (1895.-1992.), OŠ u Gospiću, gimn. u Sušaku, studirao slavistiku, germanistiku i filozofiju u Zagrebu i Pragu. Suradnik u Etnološkom muzeju u Zagrebu (1923.-1927.), od 1927. profesor etnologije u Zagrebu, dobitnik Herderove nagrade. Inicijator etnološkoga istraživanja i sakupljanja med grH. Boravio 1933. na sakupljanju med grH. Jedan od utemeljiteljev DPGH.

GÉFIN, Gyula, svećenik (1889.-1973.) Porijeklom iz Celldömölka. OŠ u rodnom gradu, teologiju u Sambotelu (1906.-1907. i Innsbrucku 1907.-1912.), doktorat u Innsbrucku (1914.), posv. 1912., kapelan u Királyfalva, vjeroučitelj u Zalaegerszegu, prefekt u sjemenišću u Sambotelu, od 1917. upravitelj biskupske knjižnice.

GEOŠIĆ/GEOSITS, Štefan/Stefan, svećenik. Rodjen u Petrovom Selu 18.08.1927. OŠ je pohađao u rodnom selu (1934.-1939.), gimn. u Sambotelu Faludy Ferenc (1939.-1947), teologiju u Beču/Pazmaneum (1947.-1952.), posvećen za svećenika 1952., promovira u Beču za dr. theol. (1953.), študij u Rimu (1955.-1958.) i Jeruzalemu: Pontificium Institutum Biblicum, (1958.). Kapelan u Filežu i u Mjenovu (1952.-1955.), farnik u Klimpuhu (od 1958.). Neko vrime je nosio brigu i za fare Rasporak (1963.-1964.). Dekanatski dušobrižnik za muže, kotrig Liturgijske komisije za hrvatske posle, stručni nadzornik za vjeronauk na dvojezični škola (1985.-1997.). Vjeroučitelj u Cindrofu od 1964. do 1991. i u BHAK u Željeznu. U mirovini se posvetio potpunom prijevodu *Biblije* u gradišćanskohrvatski jezik.

GINZLER, Mate, učitelj, Rodjen je u Pajngrtu 31.07. 1780., umro u Frakanavi, 18.10.1850. Učitelj u Celindofu, Mjenovu i Frakanavi. U Mjenovu je bio i bilježnik. Pisac nekoliko crkvenih i svitskih jačak, kot npr. *Sveti, jaki, zmožni Bog, Šetujmo o grišnici; Jačka od Ginzlera, ...*

GINZLER, Štefe, učitelj. Rodjen u Frakanavi 13.12.1814., umro 1869. Praeceptor (pomoćni učitelj) u Ciklešu (1830.-1831.), Židanu (1837.-1838.), učitelj/školnik (1850.-1860.), učitelj Hrvatska Nadalja (1839.-1841., 1845.-1847.), Egyházásrádoc (1841.-1843.), učitelj, bilježnik i školnik u Velikom Borištofu (1847.-1850.). Ne zna se kade je umro. Piše crkvene i šaljive jačke. Znao i ciganski jezik.

GLAVANIĆ/GLAVANICH, Gašpar/Kaspar, svećenik, književnik. Rodio se je u Štika-pronu 04.01.1833., umro u Vorištanu 19.12.1872. OŠ je pohađao u rodnom selu, gimn. u Šopronu, sjemenišće u Juri, završio 1857. Najprije biskupski ceremonijar, poslije dušobrižnik u Šopronu, od 1862. farnik u Vedešinu, odakle je zbog neugodnosti po kratkom vrimenu morao proći, dalje farnik u Vorištanu. Pri lovu se sam nastriljio i od rane umro. S Jurom Horvathom 1864. pokrene *Kerstjanszko-katolicsanszki kalendar*, članki u *Katolikus lelipásztor*. Začetnik novijega svitskoga pjesništva, više člankov o problematiki jezika i hrvatskoj narodnosti, nekoliko pjesam, pisac školskih knjig

GREGORIĆ/GREGORICH, Vili/Wilhelm, učitelj. Rodjen u Dolnjoj Pulji, umro 18.05.1916.). OŠ u rodnom selu, GŠ u Beču, učiteljsku školu u Beču (1931.-1936.), učiteljski ispit (1936.), namješćenje kot odgojitelj u Beču, učitelj u Čembi, kažnjeno premješćenje u Mönchmaierhof, pak najzad, protivnik nacijov, uhapšen 1941., po različni uza, pa u KZ Dachavi, došao najzad 1945. Nastao direktor GŠ u Rohuncu (1946.-1978.). Napisao brošuricu *6/43 Gregorich Wilhelm, § 83, 10J*, (1989.).

GROLL, Adolphus, jurski biskup, (1681.-1743.) alias **György Groll**. Školovao se kod piaristov u Beču, novicijat s 15-imi ljeti, posvećen 1698. Učio se istočne jezike, tumačio je židovske i arapske pisce. Nekoliko ljet podučavao više razrede u gimnaziji, kasnije sveučilišni prodikač. Biskup Rumeln ga je izabrao za savjetnika, po njegovoj smrti je nastao direktor kolegija

piaristov u Beču. 1724. je u Rimu na općem sastanku reda, kade su ga izabrali za poglavara svih milosrdnih školskih redov, 1730. je imenovan biskupom Bečkoga Novoga Mjesta, a 1733. Jurske biskupije. U najkraćem vrjemenju se je naučio ugarski i svuda prodirao u tom jeziku. Za grH je 1744. Juraj Damšić izdao pod naslovom *Kratka sprava nauka kerschianzkoga* preveo to njegovo latinsko djelo: *Rudimenta ...*

GROZAJ, Franjo/Franc, svećenik. Rodjen u Dokuveču/HR, 18.11.1938. Zaredjen za svećenika 1970. u Željeznu, kapelan u Eberavi, Sv. Martinu n. R., Keresturu. Farski vikar u Bocksdorfu i Čembi, farski provizor u Šundrofu. Od 1987. služba u Ketelju i Hrv. Cikljinu, različne dušobrižničke službe u dekanatu. Pisatelj igrokazov.

GRUBIĆ/GRUBITS, Anton, svećenik, Rodjen u Kalištrofu 27.03.1874., umro u Filežu 15.09.1929. Niže razrede gimn. u Šopronu, malo i veliko sjemenišće u Juri, teologiju u Beču, Pazmaneum, posvećen 1897. Kapelan u Velikom Borištofu (1898., 1899.-1904.), Filežu (1898.-1899.), farnik u Frakanavi (1905.-1919.) i Filežu (1919.-1929.). Od 1916. dekan Lučmanskoga dekanata. Organizira knjižnicu na farofu, liturgično, obrazovno i narodno kulturno poslovanje, suradnik u novina, časopisi i kalendari. Predsjednik pripravljaćega odbora HKD (1928.). Prvi urednik časopisa „Katoličanski Ljudski Savez“, pisac molitvenika *Vera, ufanje i ljubav*.

GUSIĆ, Grgo, učitelj, Rodjen u Hrvatski Šica 21./12.03.1821., umro u Vulkaprodrštofu 13.09.1894.). Po OŠ u rodnom selu je bio praeceptor, učiteljski šegert po različni mjesti zapadne Ugarske (Vasvár (1835.-1839.), Rábaszentmihály (1839.), Pinkafeld (1839.-1841.), Vulkaprodrštof (1842.), Pandrof (1843.) i tako naučio dobro sve jezike krajine. Učiteljski ispit je položio u Šopronu (1843.). Učitelj u Cindrofu (1845.), Vittnyédu (1846.), Šuševu (1850.), Pajngrt (1856.), a na zadnje je nastao kantoručitelj u Vulkaprodrštofu (1856.-1888.). Bio na glasu orguljaš, sakupljač narodnoga dobra i sam pisao crkvene i svitske pjesme u narodnom duhu. Ostavšćinu opisao Jakob Dobrović.

GYIFKOVICS v. DJUKOVIĆ

HABDELIĆ, Juraj, pisatelj, prodikač i leksikograf (1609.-1678.). Teologiju je završio u Trnavi. Djelovao kot učitelj na Rijeki, u Varaždinu i Zagrebu. U Gracu je izdao 1670. *Dikcionar ili reči slovenske...* hrvatskoga kajkavskoga govora, protumačeno latinskim jezikom. Bio poznat i u zapadnougarski hrvatski fara.

HADROVICS, László, sveučilišni profesor. Rodjen u Lendavi 27.06.1910., umro u Budimpešti 12.05.1997. OŠ je pohađao u rodnom selu, gimn. u Kisegu (1921.-1925.) i Keszthelyu (1925.-192.), študirao na Pázmány Péter Tudományegyetem u madjarski, latinski i njemački, kasnije i slav(en)sku filologiju, profesorsku diplomu i doktorat 1934., od 1951. docent, od 195. redovni prof. na slavistici sveučilišća Eötvös Loránt tudományegyetem = ELTE u Budimpešti sve do umirovljenja 1974. Vrsni znalac slavenske i ugarske filologije i povijesti književnosti. Redovni član Ugarske akademije znanosti i Umjetnosti, dopisni član JAZU, član Vojvodjanske akademije = VANU. Za grH ima posebno značenje, ar se je intenzivno bavio našim jezikom i književnošću. Sastavljač ugarskoruskoga i madjarsko-srpskohrvatskoga rječnika. Njegova bogata biblioteka je u vlasništvu visoke škole u Sambotelu.

HAJSAN/HAJSZAN, Robert, nastavnik. Rodjen u Pinkovcu 16.07.1948. OŠ pohađao je u svojem rodnom selu, gimn. u Gracu, Pedagoška akademiju u Željeznom (1971.), slavistiku i povijest u Beču, doktorirao na temu Ignac Horvat (1979.). Sponzija za magistra povijesti 1985. Podučavao u OŠ Pinkovac, Stinjaki, na GŠ u Sv. Mihalju, PA Željeznu, Trgovačkoj akademiji Santalek, Dvojezičnoj gimnaziji u Borti. Utemeljitelj i predstojnik "Panonskoga instituta" (1993.). Znanstvene, popularne rasprave, pjesmice i crkveno štivo.

HAUSZER, Fabian, svećenik. Rodjen u Rosvaru 1790., umro u Rosvaru 01.08.1871. Teologiju je završio u Juri (1815.), farnik u Rosvaru, od 1822., kanonik u Juri (1854.), nadzornik za hrvatske škole. Djelao na približavanju gh. jezika zagrebačkoj normi.

HEMETEK, Uršula/Ursula, etnomuzikologinja, habilitirala na Bečkom sveučilištu na tematiku stinjačkoga pira (2001.).

HERBEN, Jan, žurnalist, rodjen 1857., umro u Pragu 1936. Gim. je završio u Brnu (1878.), studirao povijest, zemljopis i češki jezik.

HERGOVIĆ/HERGOVICH, Fred, pjesnik, novinar. Rodjen u Beču 20.09.1960. Završio študij gospodarstvenih znanosti u Beču 1984., sudjelač hrvatske redakcije ORF Gradišće, predstojnik hrvatske redakcije od 2005. Dvojezični pjesnik. Dobitnik književnoga naticanja BEWAG-a (1987.). Sudjelovao na Medjunarodnom sajmu knjig u Frankfurtu (1995.) Pjesnička zbirka *Staubsaugen* (1988.).

HORVATH, Béla, svećenik, farnik u Nijemetu/Németi kraj Szalánta u Baranji. izdao Petőfijeve pjesme u Subotici 1914., ke su redom donasale i „Naše novine“.

HORVATH, Franjo/Branimir, TUKAVAC, novinar, povjesničar. Rodjen u Frakanavi 15.02.1910., umro u Beču 02.04.1990. OŠ pohađao u Frakanavi, jedan razred gimn. u Kisegu, dva razrede u Ostrogonu, maturirao u Šopronu. Študij prava u Beču, referendar u Beču. Prevoditelj, dopisnik hrvatskih novin i kalendarov, kada se 1953. u svadji luči od tih medijev i postao suradnik komunističkoga dvotajednika „Naša domovina“ i kalendara „Ognjišće“ (1954.-1957.). Od 1958. zaposlen u Ministarstvu za trgovinu, kašnje u Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen, sve do 1983. Uz Andorfera, Venca Gregorića je već 1956. potribovao pred sudom hrv. službeni jezik. Kot novinar otkriva neredovitosti med grH.

HORVAT/HORVATH, Ignac, svećenik, književnik. Rodjen u Malom Borištofu 01.02.1895., umro u Gornjoj Pulji 22.04.1973. OŠ u rodnom selu (1901.-1906.), gimn. u Požonu (1906.) i Šopronu (1907.-1910.), sjemenišće u Juri (1910.-1918.), kapelan u Otavi (1918.-1920.), Gijeci (1920.-1924.) i Gornjoj Pulji (1925.), farnik u Novoj Gori (1925.-1938.), Frakanavi (1938.-1971.), do smrti živi na Gornjoj Pulji, kade umre u prometnoj nesrići. Mnobrojni članci kulturnoga, jezikoslovnoga, povijesnoga, književnokritičkoga sadržaja. Pokretač društvenih događajev kot npr. HKD, izdavanje novin, kalendarov i knjig. Jezikoslovac i obnovitelj ghkj. Upeljao u HN. rubriku *Jezikoslovne crtice* (1940., 1947., 1961.). Imao politički mandat u ZS (1934.-938.). Pseud: Hrvat, Frakanavac, Jezičar.

HORVATH, Ivan, svećenik, etnolog, pisac. Rodjen u Židanu 01.03.1940. Umro u Židanu 25.03.2002. OŠ u rodnom selu, gimn. u Kisegu, paralelno muzičku školu, završio studij teologije u Juri i bio farnik u Undi (1964.-1969.). Suradnik Ug. trgovačkoga i ugostiteljskoga muzeja u Budimpešti (1969.-1971.), Hrvatskoga muzeja u Mohaču (1971.-1991.), Ug. akademije naukov, Institutom za narodnu umjetnost u Zagrebu, pečujskog radija, sabirač narodnoga bogatstva Hrvatov na Ugri. Peljač Komisije za kulturu Demokratskoga sveza Južnih Slavena i Muzeja piva. Pisac mnogobrojnih stručnih i popularnih članakova i crtica.

HORVATH, Juraj, učitelj, izdavač. Rodjen u Vedešinu 23.05.1830., umro u Kisegu 25.06.1871. Gimn. je pohađao u Kisegu, preparandiju u Juri (1850), učitelj na različni mjesti, na zadnje u Kisegu, bilježnik u Čepregu i Velikom Borištofu. Izdavač kalendara: Kerstjanszko-katolicsanszki kalendar, Pesti 1864., 1865, ...

HORVATH, Mate, svećenik. Rodjen u Gerištofu 14.09.1865., umro u Židanu 19.05.1925. Redoviti doprinosi u Miloradićevom „Kalendaru sv. Familije“. Suurednik: „Hižni Kalendar“ (1892.-1894.), skupa s Franjom Ferčakom i Ivanom Čenarom.

HORVAT(H), Pave/Pál, svećenik, kajkavski pjesnik. Rodjen u Vedešinu 08.07.1930., umro u Keveždi 21.11.2000. Gimn. kod benediktincev (1941.) u Šopronu, pak Juri, posvećen za svećenika 1954. u Juri, kapelan u Környe, Ugarskom Starom Gradu, farnik u Hrvatskoj Kemlji (1957.-1964.), Prisiki, pak Koljnofu (od 1971.) i Bojsi. Od 1992. u Keveždu. Pjesme pretežno vjerskoga sadržaja i u kajkavskom jeziku u različni gh. novina i kalendari.

HORVAT/HORVATH, Šandor/Sándor, etnolog, pjesnik. Rodjen u Velikoj Nardi 26.02.1959. OŠ u rodnom selu, gimn. kod benediktincev u Juri, sveuč. u Budimpešti i Zagrebu, doktorat o običaji. Bio novinar, „Vas népe“, sudjelač u Herendu (1997.), peljač pokrajinskoga muzeja Savaria u Sambotelu, predsjednik općine Narda, mnogobrojne izložbe. Pjesme po različiti gh. novina i kalendari.

HORVATH, Štefan, svećenik. Rodjen u Čembi 20.12.1909., umro u Malom Borištofu 01.02.1985. OŠ u rodnom selu, teologiju u Sambotelu i Beču, za svećenika posvećen 1934. Kapelan u Bocksdorfu, Štamperku i Velikom Borištofu. Od 1936. do smrti prvi farnik Maloga Borištofa, desetnik i časni kakonik Zagreba, počasni kanonik Riječke–Senjske biskupije, kulturni djelač grH i pisac doprinosov za crikvene i svitske novine, izdavač mnogobrojnih crikvenih izdanj, prevoditelj i sastavljač crikvenih knjig. Mnogobrojna odlikovanja. Pseud.: Štefan mučenik Hrvat

HORVATH, Timea, novinarka, pjesnikinja. Rodjena u Sambotelu 1967. Završila Visoku pedagošku školu u Sambotelu, diplomirala na slovensku i hrvatsku književnost, od 1994. novinarka, urednica gh. dijela tjednika „Hrvatskoga Glasnika“ i dopisnica ugarskoga „Vasvármegye“. Pjesnička zbirka pod naslovom Ako nisi tu (1999.) i iz novinarskoga djelovanja Petrovisko pero (2010.).

HOUTZAGERS, Peter, jezikoslovac, djeluje na sveučilišću u Amsterdamu. Disetirao na temu kajkavskoga jezika u Vedešinu i Umoku (1999.)

HÖLD, Ewald, psihiater, pjesnik. Rodjen u Uzlopu 18.09.1954. OŠ u Uzlopu, gimn. u Matrštofu, študirao medicinu na sveučilištu u Beču. Koordinator GV protiv ovisnosti od drogov (Suchtkoordinator). Pjesnik i pisac proze.

IBEŠIĆ/IBASICH, Jožef, učitelj. Rodom iz Štikaprona 07.09.1918., kade je i umro 21.10.1994. OŠ u rodnom selu, gimn. u Željeznu, preparandiju u Matrštofu, učitelj u Klimpuhu, Šikapronu, Neufeldu (1938.-1951.), na GŠ u Željeznu (1951.-1973.). Školski nadzornik dvojezičnih škol (1973.-1983.). Peljač Djelatne zajednice za školske knjige.

ILETIĆ/ILLETITS, Ivan/János, učitelj. Rodjen u Čataru 1844., umro u Čembi 29.01.1907. učitelj u Prašćevu. Molitvenu knjigu *Marijanski put, ki va nebo pelya*, 1889. napisao u čakavskom i štokavskom dijalektu južnoga Gradišća.

IVŠIĆ, Stjepan, jezikoslovac (1884.-1962). Gimn. u Osijeku i Požegi, diplomirao kroatistiku i klasičnu filologiju na sveučilištu u Zagrebu, specializacija u Pragu, Krakovu, Petrogradu, Moskvi, doktorirao 1913. na temu „Prilog za slavenski akcent“. Od 1914. do umirovljenja sveučilišni prof. u Zagrebu. Redovni član JAZU. Uz mnogobrojne studije o hrvatski dijalekti se bavio i gradišćanskohrvatskim jezikom.

JAGŠIĆ/JAKŠIĆ/JAGSICH, Ivan, svećenik, pjesnik, literat, hobiarheolog. Porijeklom iz Uzlopa, 05.09. 1893., umre u Gracu 19.05.1964. On je jedan od onih ki su gimn. pohađali u Zagrebu, poslije ide med piariste, posvećen u Budimpešti (1920.), podučavanje i doktorat u Segedinu, od 1924. služi u Gradišću, farnik u Gijeci, farnik u Klimpuhu (1926.-1959.). Mnogobrojni kritički članci u novina, kalendari, prijevodi, pjesme i igrokazi, putopisi, prvi učitelj na preparandiji u Matrštofu, iskapao 1934. blizu Klimpuha brižuljkaste grobe.

JANDRIŠEVIĆ/JANDRISEVITS, Petar, svećenik, pisac, novinar, povjersničar. Rodjen u Šeškutu 22.02.1879., umro u Čembi, 08.06.1938. Pseudonimi: Janicsár, Hetes, Grabič, Graničar. OŠ u rodnom selu, otac mu je zadnji hrv. učitelj. Teologiju je študirao u Sambotelu, posvećen 1903., kapelan u Solunku, Rohuncu, kade je podučavao u GŠ fiziku, prirodopis i kemiju, farnik na Stinjaki (1906.-1924.), po tom u Čembi. Za vrime boja je bio vojni kaplan i nadzornik vjerskih škol u Beogradu i Sandžaku. U političkoj borbi 1919.-1921. se je angažirao za Ugarsku opciju. Na kraljevsku vladu u Pešti je stavio memorandum (1921.) o tom pitanju. Bio zastupnik Kršćanskosocijalne stranke u ZS (1925.-1926.), jedan od osnivateljev NN, HN, HKD, KLjS. Bio dopisnik nekoliko ug. i austroniških regionalnih i nadregionalnih novin. Bavio se arheologijom i poviješću. Literarni doprinosi po gh. novina, časopisi i kalendari. Politički mandat CSP (1923.-1927).

JEMBRIH, Alojz, filolog, rodjen u Varaždinu 11.06.1947. Školovao se je u Zagrebu, sveučilišće u Beču, slavistika (1977.) kade se je upoznao s gradišćanskohrvatskim kulturnim krugom i posvetio veliki broj studijov toj tematiki. U Zagreb se je vratio 1978., zaposlio na različni znanstveni inštitucija, izvanredni profesor u Čakovcu, pa sveučilišni u Zagrebu.

JORDAN, Tomáš/Thomas, svećenik. Rodjen je u Rusovcu, 21.12.1815., umro kot kanonik

u Juri 25.11.1893. Posvećen za svećenika u Juri 1839., kapelan u Horpácsu, Pandrofu, Vedešinu, Velikom Borištofu, farnik u Uzlopu (1848.-1858.), Trajštofu (1858.-1874.), desetnik (1865.), jurski kanonik (1874.). Osnovao zakladu za sirotišće (u Trajštofu) od 5000 guldenov. Od njega imamo: *Kerschanzko Katholicsanzki NAUK ali razlaganye szi nedilyni, i szvetacsni Steny' i Evangyely ...* (1857.), *još Vivia Perpetua mučenica, ...* (1884.) i *Ivan Zalka bogoszlovlyia naucsitely ..., b. lj* (1893).

JORDANIĆ/JORDANICH, Martin, književnik, kulturni djelač. Rodjen u Filežu 15.10.1935. OŠ je pohađao u rodnom selu, izučio zidarsku meštiju u Pinkafeldu (1949.-1952.), namješćenik kod pošte u Beču (1971.-1987.), kade osnuje *Fileški Trio* (1973.-1983.) za Hrvate u Beču, u selu peljač muzičke grupe *Domaća muzika*, aktivan suosnivač tamburašev *Mladosti* i *Graničarov* i zabavne grupe *77* i *Ženskoga zbora* (1990.) dobio „Književno naticanje Ignac Horvat“ 1980./81., mnogobrojne crtice, pričice, humoreske, radiodrame iz gh života.

JURASOVIĆ/JURASSOVICH, Mate, oficijal. Rodjen u Klimpuhu 20.09.1867.- umro u Beču 23. 03.1940. Kulturni djelač, suradnik novin i kalendarov. Suradnik i komisar proaustrijskoga Ödenburger Heimatdiensta u Šopronu i Koljnofu 1921. ljeta. Pisatelj nekoliko prigodnih pjesam.

KARAL/KARALL, Andrija/Andreas, svećenik. Rodjen u Velikom Borištofu, 26.11.1934.). OŠ u rodnom selu, zaređen za svećenika 1958., kapelan u Rohuncu, dušobrižnik u Štikapronu, Bandolu (1963.), od 1975. u Velikom Petarštofu, destnik dekanata Rohunac (1978.-1993.), nadzornik za katoličanski vjeronauk. Disertirao na temu nabožne književnosti gradišćanskih Hrvatov (1963.).

KARAL/KARALL, Ivan/Janči/Johann, svećenik. Rodjen u Velikom Borištofu, 27.05.1959. OŠ u rodnom selu, sridnju školu u Željeznu, bogosloviju u Beču i Heiligenkreutzu, završio 1991. Kapelan i farnik u Gijeci (1995.), Rasporak-Pajngrtu, sakupljač gh knjig.

KARAL/KARALL, Lovre, političar. Rodjen u Velikom Borištofu 10.08.1894., umro i pokopan u Walbersdorfu 17.03.1965. OŠ u Rosvaru, gimn. u Požonu (1912.), sveučilišće u Budimpeši kade promovira za dra prava (1922.). U Prvom svitskom boju je oficir (1914.-1918.). Politički peljač GH po priključenju k Austriji, osnovao Hrvatsku stranku (1923.) skupa s Rudolfom Klaudusom i „Hrvatske novine“ (1923.) čiji je prvi urednik, osnivač gospodarstvenih ustanovov u Gradišću, od 1927. u ZS kot mandatar CSP (1927.-1934.), i za vrime stališke ere (1934.-1938.), 1929.-1934. u ZV, od 1945. se bori za samostalno Gradišće, zemaljski poglavar Gradišća (1946.-1956.), u ZS (1946.-1960.), predsjednik Gradišćanskoga ZS (1956.-1960.), predsjednik Trgovačke komore, novoosnivač i predsjednik Narodne stranke (1945.-1963.), švedski časni konzul (1960.-1965.). Osnovan Fond dra Lovre Karalla.

KARAL/KARALL, Mate, svećenik, pripovidač. Rodjen u Velikom Borištofu 17.09.1827., umro u Filežu 24.12.1911. OŠ je pohađao u rodnom selu, gimn. u Šopronu, teologiju u Juri (1845.-1850.), kapelan u Pandrofu, Pajngrtu, Rasporaku, farnik u Filežu (1856.-1911.). Piše u Miloradićevom kalendaru pod pseudonimom Pretelj svoga roda i naroda, uzorodgojitelj cijele duhovničke generacije pred Prvim svitskim bojem. Titule; papin komornik, desetnik,

kanonik. U 1880. ljetu sastavio je *Historia, Povestr Ugarska* i najznamenitija pripetinja obće povesti. HŠtD mu je 2000. izdalo *Crtice iz selskoga žitka*.

KARAL/KARALL, Mate II. svećenik. Rodjen u Velikom Borištofu 21.09.1887., umro u Filežu 25.12.1968., sudjelač školskih knjig, pisac gospodarstvenih doprinosov u novina i kalendaru, sastavljač lekcionara.

KARAZMANN, Štefan, učitelj, slikar. Rodjen u Mučindrofu 18.09.1945., umro u Gornjoj Pulji 24.04.2019. OŠ u Mučindrofu, GŠ na Gornjoj Pulji, učiteljsku školu u Željeznu, učitelj za likovni odgoj i hrv. jezik u Mjenovu, Velikom Borištofu, pa na GŠ u Gornjoj Pulji. Brojne izložbe i ilustrator razliĉnih knjig.

KARNER, Ivan, red. ime Žigmund/Sigismund, svećenik, Rodjen u Pandrofu, 24.05.1756., umro u Bizonji, 12.02.1817., školovao se je u Ugarskom Starom Gradu, najprije stupa u red pavlinac u Marijanki/SK. Spovidač i prodikač za hrvatske hodočasnike. Po raspušćanju samostana (1786.) kapelan u Ugarskoj Kemlji (1788.-1799.), farnik u Bizonji (1799.-1817.).

KAUŠIĆ, Filip, svećenik, Rodjen u Celindofu 22.04.1618., umro u Požonu 31.10.1673. Študirao u Tirnavi, Pasavi, stupio med jezuite 1638. u Beču, u Zagrebu rektor, u njegovo vrime osnivanje Filozofskoga fakulteta, misionar u Slovaĉkoj, Ugarskoj, Turskoj.

KEKEZ, Josip, kroatist (*1937.). Redovni profesor na katedri hrvatske usmene književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sakupljač i tumač usmene književnosti.

KEMPENS, Thomas, živio 1379./80. do 1471. S 13. lj. prošao u društvo augustinerov u Deventeru, živio u kloštru Zwalle, napisao oko 30 dušobriĉniĉkih djel. Najpoznatije mu je *De imitatio Christi* = Naslijedovanje Kristeševo. Na gh. prevedeno od Ivana, Žigmunda Karnera „Od nasljedovanja Kristussevoga“, ostalo u rukopisu, čuva se u biskupskoj biblioteki u Zagrebu. Po drugi put od Mate Meršića Miloradića, objelodanjeno u Kalendaru sv. Familije, lj.1905. do 1912., nepotpuno.

KINDA-BERLAKOVIĆ/BERLAKOVICH, Andrea Zorka, slavistkinja (*Gornja Pulja/ VB, 1964.). OŠ u Velikom Borištofu, gimn. Gornja Pulja, študij slavistike i pedagogije u Beču (1982.-1987.), Zagrebu, Zadru. Najprije podučavala na različiti škola u Beču, od 1997. lektorica na Slavistiĉkom institutu u Beču. I na Pedagoškoj visokoj školi u Željeznu. Na Pedagoškoj visokoj školi u Željenu ima redovitu profesuru.

KITONIĆ/KITONICS/KOSTAJNIĀKI, Ivan/János, (oko 1560.-1619.). Porijeklom iz Hrvatske, viši študij u Gracu, upravitelj škole u Sambotelu, vicešpan Mošonske županije, krunski pravnik, stručnjak Verbőczijevoga Tripartituma.

KLAUDUS, Rudolf, slikar. Rodjen u Šuševou 19.10.1895., umro u Željeznom 26.03. 1979. OŠ u rodnom selu, gimn. u Kisegu, u PSB oficir u Galiciji i u Italiji. Počeo študij likovne umjetnosti u Beču 1921. Osnivač Hrvatskih novin 1923. Štipendija u Zagrebu kade završi 1926. študij na Akademiji likovne umjetnosti. Podučava u gradjanskoj školi u Keresturu. Pristup tzv.

„Eisenstädter bzw. Burgenländ. Kunstverein“, redovite izložbe, od 1936. nadzornik za hrvatski jezik. 1938. su ga NS otpustili iz službe zbog njegovog djelovanja u „Vaterländ. Frontu“. Od 1945. do 1950. kotarski školski nadzornik, pa 1950. do 1960. urednik i izdavač tajednih novina Naše selo (1947.-1949.) sudjelač časopisa „Mladost“. Osnivač gradišćanskoga umjetničkoga udruženja „Bgl. Kunstverein“ (1954.-1956.), ko se 1956. pretvori u „Künstlergruppe Burgenland“. U mirovinu išao 1960. Pejzažne slike Gradišća kot i slike naših sel, aktivan u gh. kulturnom životu. Zalagao se je za hrv. književni jezik. Veliki opus slik, s mnogobrojnim izložbami.

KLEMENČIĆ, Ingrid, učiteljica, urednica. Rodjena u Šopronu 06.07.1975. OŠ pohadja u Koljnofu, gimn. Miroslav Krleža Pečuhu (1993.), viša izobrazba u Sambotelu (fizika, 1997.) i Juri (transport i logistika, 2004.). Od 1995. podučava na OŠ u Koljnofu, sudjelatiča HŠtD od 2004., predsjednica Društva gradišćanskohrvatske mladine u Ugarskoj (2004.-2007.), od 2009. urednica „Kalendara Gradišće“. Piše pjesme.

KNEFAC/KNIEFAC, Šimeon/Simon, franjevac. Rodjen u Novom Selu 23.02.1752., umro u Klimpuhu 03.08.1819. Stupio 1771. u franjevački red, posvećen 1775. u Sladečkovcy (SL), bio u klostru u Novom Gradu i Željeznu kot hrv. prodikač, kot kaplan u Pandrofu (1788.), Celindofu, Ciklešu (1799.), farnik u Klimpuhu (1801.).

KOČIŠ, Mate, književnik. Rodjen u Dolnjoj Pulji 14.02.1930., umro u Dolnjoj Pulji 15.09.1995. OŠ u rodnom selu, izuči krojački obrt, profesionalni vozač, počeo pisati prozu prilično kasno, nekoliko pjesam, dopisnik HN i kalendara.

KOČIŠ/KOCSIS, Štefan/Stefan, muzičar. Rodjen u Dolnjoj Pulji, 12.12.1930. OŠ u rodnom selu, najprije muzičku školu u Gornjoj Pulji, Visoku muzičku školu u Beču (1946.-1948.), direktor Muzičke škole u Gornjoj Pulji (1952.). Mnogobrojni koncerti po svitu. Kompozitor mnogih sakralnih djel i kusićev.

KOKOŠIĆ, Štefan, pjesnik, činovnik. Rodjen u Bečkom Novom Mjestu 14.12.1952. Porijeklom iz Celindofa, OŠ doma, GŠ u Klosterneuburgu, završi trgovačku školu, od 1999. bankovni tanačnik u Beču, kantor u selu, dopisnik HN., peljač „Tamburice Celindof“.

KONZUL, Stipan, Istrijan, protestantski svećenik. Rodjen u Buzetu/HR, 1521., umro u Gradišću ili Dolnjoj Austriji (po 1579.) Glagoljaški svećenik, ki je prešao na protestantizam. Životni put ga je otpeljao u Ljubljanu, pa u Nimšku u Urach, kade dobene nalog od Hansa Ungnada za peljanje hrvatske tiskare. U njoj je Konzul skupa s Antunom Dalmatinom izdao knjige glagoljicom, ćirilicom i latinicom. Med njimi jednu „postilu evandjeljev“ i za zapadnougarske Hrvate, ka se je ali pojavila u Regensburgu. S tom knjigom je došao med zapadnougarske Hrvate Željezanske i Vorištanske gospošćine 1568., na poziv Hansa Weispriacha da širi protestanstku vjeru. U Željeznu mu se je izgubio slijed. Za Zapadnougarske Hrvate se spominja Katekizam, Tübingen 1564, *Posztila*, ... (1558.), 2 sv., reprint (1993).

KOSCHAT, Jelka, rodj. Biricz, slavenska filološkinja. Rodjena u Pajngрту 26.02.1939. OŠ u rodnom selu (1949.). Mädchengymnasium der Schwestern von armen Kinde Jesu (1949.-

1953.), učiteljsku školu kod opatic u Željeznu. Sveučilište Beč, slavistika i germanistika (1958.), stipendij Split-Zagreb (1960.), Varšava-Breslau (1962.), Moskva (1961.), Zagreb (1963.-1964.), doktorsko djelo 1966., asistentica prof. Hamma (1969.-1970.), od 1979. lektorat na Tumačkom fakultetu sveučilišća u Beču.

KŎVÁRI, Štefan, svećenik. Rodjen u Rosporku, 15.08.1890., umro u Ostrogonu 01.11.1951. Rodjeno ime mu je bilo Marhold, ko si je dao madjarizirati. Teološki študij u Beču, Pazmanita (1910.-1914.), zaređen u Beču 1914., teološki doktorat, kapelan je bio u Krušovcu/SK, Topolčany/SK, vojni kapelan (1916.-1918), Budimpešta (1920.-1942), kapelan u Gbelce/SK, farnik u Budajenóu/H (1944.-1947.), pa dušobrižnik u ostrogonskoj bolnici. U zatvoru pod komunističkim režimom. Suradnik HN i kalendara. Zbog njegovoga doprinosa *Krivi i pravi socijalizam* u kalendaru „Naša domovina“. 1938. je od tajne policije zapljinjen ta kalendar.

KRAGEL, Eberhard Marija, svećenik, servit. Rodjen u Cundravi 24.12.1725., umro u Fortnavi, 25.04.1788. Školovanje pomoću servitov u Lovreti, zaređen 1748. u Beču, profesor dogmatike i hrvatski prodikač u Lovreti. Po raspušćanju reda u jozefinizmu farnik u Vorištanu i Fortnavi.

KRAJAČEVIĆ-SARTORIUS, Nikola, vjerski pisatelj (1582.-1653.). Poznate su mu „Molitvene knjižice“ prez notov iz 1628. i 1640., najstarija poznata tiskana molitvena knjiga. Pod imenom zagrebačkoga biskupa P. Petretića su mu se 1651. pojavili „Sveti evangeliomi“ u Gracu.

KRPAN, Stjepan, kroničar, pisatelj, (1922.–1995.). Po sridnjoj školi u hrvatskom domobranstvu (1942.-1945.), išao po „križnom putu“, študij gospodarstva, ki mora 1950. prekinuti, kot izvanredni študent u Sarajevu i završio učiteljsku izobrazbu (1954.-1961.), službovao u Oroslavju, Novskoj, Ogulinu i Zagrebu. U Zagrebu je 1988. izdao knjigu *Gradišćanski portreti*.

KUHAČ, Franjo Ksaver, muzikolog (1834.-1911.). Diplomirao u preparandiji u Pešti (1854.). Svoje muzičko znanje proširuje u Leipzigu, Weimaru i Beču. Po povratku djeluje u Osijeku i Hrv. kot klavirski pedagog i zborovodja. Od 1871. živi u Zagrebu. Proputovao po Kurelčevom slijedu gh. sela.

KUCHARSKI, Andrej, slavist (1795.-1864.) Poljak, med gr. Hrv. ga je upeljao Fialka.

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, povjesničar, književnik, političar (1816. –1889). Školovao se je u Varaždinu i Zagrebu, vojnoj akademiji u Kremsu. Služi u ug. dvor-skoj gardi u Beču (1835.). Počne pisati na nim. jeziku, 1837. upozna Ljudevita Gaja i postane oduševljeni ilirac. 1842. napusti vojsku i zaposli se u Zagrebu, počne se baviti politikom, zastupnik u Saboru u kom održi prvi hrv. govor 02.05.1843., član banskoga vijeća, za vrime Bacha arhivar. Bavi se znanstvenim djelom i tematikom zapadnog, danas grH. Brojna znanstvena djela.

KURELAC, Fran, sakupljač narodnoga dobra, prof. (1811.–1874.). Rodjen u oficirskoj familiji, školovao se je u Švarci i Rakovcu, gimn. u Karlovcu i Gracu, 1830. študira u Zagrebu, od 1833. u Beču, 1835. u Budimu, od 1840. ponovno u Beču. U dva putovanja, 1846. i 1848. je

proputovao zapadnu Ugarsku, sakupljajući narodne jačke, iz kih je 1871. izdao izbor jačak. Učitelj hrv. jezika na Rijeki, staroslavenskoga u Djakovu.

KUTEN, Djuro, profesor na Obrtničkoj školi u Zagrebu. 1884. putovao u Prag i tada posjetio i Moravske Hrvate.

KUZMIĆ/KUZMITS, Jandre/Endre, kantoručitelj, pisac igrokazov. Porijeklom iz Mjenova, 22.11.1863., umro u Trajštofu, 23.02.1940. Po osnovnoškolskoj obavezi u rodnom selu ide u gimn. u Šopron, 4. r. u Juri, preparandiju u Šopronu, učitelj pak kantoručitelj u Štikapronu (1884.-1925.), zadnja ljeta u Trajštofu. Kulturni djelač, jedan od pokretačev novin (1910.), suurednik "Kalendara sv. Antona Paduanskoga" (1909.-1923.), sudjelač "Hrvatskoga kalendara Gradjanske države" (1923.-1925.).

KUZMIĆ/KUZMICH, Štefan, učitelj. Rodjen u Filežu 25.12.1913., umro u Filežu 19.05.1988. OŠ u rodnom selu, gimn. u Željeznu, maturirao u Hollabrunu, djelao u Zagrebu, službovati počeo kot bilježnik u Velikom Borištofu, morao na vojsku, zbog kritike na Hitlera je morao pobignuti u Jugoslaviju, pri kraju boja u zatvoru u Mariboru, učitelj u Filežu (1946.-1978.), prevoditelj i režiser igrokazov, pisatelj radioemisijov, suradnik Kočiševe pjesmarice i gh. rječnika, HN i kalendarov.

LAAB, Matijaš/Mathias, svećenik. Rodio se je u Bizonji, oko 1746., umro u Novom Selu 07.08.1823. Po neki podatki Edler von Laab/plemeniti. Teologiju je završio u Ostrogonskoj biskupiji, kade je imao i svoje prvo mjesto kot kapelan u slovačko-ugarskom selu Cseklésu (Bernolákovo). 1790. je premješćen u Jursku biskupiju, farnik je u Vedešinu (1790.-1796.) i u Novom Selu (1797.-1823.).

LÁSZLÓ, LÁSZLÓ, Štefan/Stephan, biskup. Rodjen je u Požonu 25.02.1913, umro u Željeznu 08.03.1995. 1936. posvećen u Beču, doktorat teologije, u Rimu doktorat za kanonsko pravo, sekretar Apoštolske administrature Gradišće (1939.), ravnatelj Caritasa (1945.), ravnatelj financijske komore dijeceze Gradišće, apoštolski administrator dijeceze (1954.), titularni biskup dijeceze Metellopolisa (1956.), 1960. ljeta je administratura podignuta na čast biskupije, prvim biskupom je imenovan ddr. Štefa László (1960.). Referent austrijske biskupske konferencije za masovne medije, apoštolski vizitator za Ugre u Austriji, suradnik na Drugom vatikanskom koncilu u komisiji za masovne medije i laični apostolat. Utemeljitelj Sekcije za hrvatske posle pri dijecezi Željezno. Njegovom zaslugom je gradišćanskohrvatski jezik od Vatikana priznat kao liturgični jezik.

LAVIČKA/LAWITSCHKA, Joza, kulturni djelač, pjesnik, Rodjen u Frelištofu/Č, 31.01.1933.). OŠ u rodnom selu. GŠ u Fölsbergu. Kot mladi človik emigrirao u Austriju (1948.). Na početku živi u Eibesthalu, DA. Sudjelač HN i PLJP o položaju i kulturi Moravskih Hrvatov, sakupljač narodnoga dobra, pjesnik, suorganizator hrvatskoga kiritofa u Frelištofu. Pjesme u jeziku svojega sela.

LEMPERG, Demeter, pjesnik. Rodjen u Mjenovu 1898, poginuo u Logu/SLO, 26.10.1944.). Mnogobrojni kulturni i pjesnički doprinosi po gh. novina i časopisi.

LEOPOLD, Anton, pjesnik. Rodjen u Frakanavi 13.06.1928. OŠ u rodnom selu i Lučmanu. U zadnjem ljetu boja morao u vojnu službu mladih. Po boju ostao doma u seljačtvu ali vrijeda prođe u Beč na privremeno djelo, nastane pendler. Zaposli se kot knjigoveža, pak djela u gradjevinarstvu, metalnoj industriji. Na drugom izobrazbenom putu se izuči za knjigovodstvo u kom djela do umirovljenja. Kulturne nagrade Theodor Kery i Lovre Karall. Cijeli niz pjesničkih i proznih ostvarenj.

LEOPOLD, Franjo/Franz, političar. Rodjen u Filežu 26.03.1902., umro u Željeznu 07.02.1960. OŠ u rodnom selu, trgovačku školu u Šopronu (1922.), od 1923. u službi u ZV, za vrime boja knjigovodja grofa Zichy-Mesko u Filežu, od 1945. ponovno u zemaljskoj službi, upravitelj Hrvatskoga nakladnoga društva. Od 1947. direktor ureda zemaljskoga knjigovodstva, 1949. zastupnik ÖVP u ZS (1949.-1959.), urednik HN.

LESKOVIĆ/LESZKOVICH, Blaž, svećenik, Novoselac, rodjen 29.01.1699., umro u Pandrofu 06.03.1758. Posvećen za duhovnika 1723. u Juri, kapelan u Rajki (1723.-1926.), farnik u Jelentu (1726.-1737), Pandrofu (1737.-1758). Mecen šlabikara i katekizmuša (1747.).

LINZER, Demeter, notar. Rodjen u Velikom Borištofu, 18.10.1909. umro u Borti, 18.03.1978.) OŠ u rodnom selu, gimn. u Šopronu i Željeznu, pravni fakultet na sveučilišću u Beču (1933.), zaposlen u Gornjoj Pulji, Beču, Novom Gradu, javni notar u Santaleku (1950.), u Borti (1960.-1975.). Dopisnik HN, nekoliko pjesam, aktivan u javnom životu, predsjednik HKD-a (1962.-1967.).

LIPKOVIĆ v. Zeichmann

LUKEŽIĆ, Irvin, jezikoslovac, (*1961.). Diplomira u Rijeki (1983.), magisterij 1992., doktorat 1995. u Zagrebu na temu proze kod grH. Boravio u Gradišću stipendijom Österreichischer Akademischer Austauschdienst. Glavni urednik časopisa Fluminensija, profesor sveučilišća u Rijeki.

LJUBIĆ, Šime, arheolog, povjesničar i biograf, (1822.-1896.). Uz više znanstvenih knjig je u „Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske“, Rijeka 1864. i 1869. prikazao i zapadnougarske književnike.

MARHOLD, Slavko/Vjekoslav, učitelj, Rodjen u Rasporcu 11.06.1898. umro u Pajgrtu 31.10.1959.). OŠ u domaćem selu, po vojnoj službi u PSB završi učiteljsku školu 1919. Kantoručitelj u Pajgrtu (1919.-1937.), šk. dir. u Pandrofu (1937.-1959.). Poticatelj prvoga tamburaškoga društva u Pajgrtu (1923.), peljač jačkarnoga zbora, režizer kazališnih igar, podučavao hrv. jezik u škola u Željeznu. Dopisnik novin i kalendara, urednik „Malih Crikvenih i Školskih Novin“ (1931.-1939.) i „Mladosti“ (1953.-1957.). Pisatelj prigodnih pjesam.

MARTINKOVIĆ, Ivan, učitelj. Rodjen u Pandrofu 1910., umro 21.02.1981. OŠ u rodnom selu, učiteljsku u Beču, učitelj u Čajti, Novom Selu, Zurndorfu, Otavi, Malom Borištofu (1951.-1961.), Bijelom Selu i u Pandrofu (1963.-1974.).

MEKINIĆ PYTHIRAEUS, Grgur, ev. svećenik. Nije mu poznato mjeso i vrime rođenja, vjerovatno Vipava, umro je u Keresturu, 04.03.1617. Spominje se po prvi put 1591. kot evangelički duhovnik, protestantski pastor u Štamperku, pak Keresturu. 1591. je na kolokviju/disputu u Čepregu. Pisao i izdao dvi crikvene hrv. knjige, pjesmarice = jačkene knjige. Knjige je pronašao Marjan Smolik i Ivan Škafar 1969. u biskupskoj knjižnici u Ljubljani i predstavili znanstvenom svitu: *Dvsevne peszne, ...*, Kerestur, I. sv. 1609., II. sv. 1611.; pretisak u Zagrebu 1990.

MERŠIĆ, Konrad, učitelj, Rodjen u Frakanavi 17.02.1912. umro u Frakanavi 18.06.1983.). OŠ u Frakanavi, učiteljsku školu Gornje Šice (1931.), već tamo aktivno sudjelivao na organizaciji sridnjoškolskoga udruženja Rodobran. 1931. do 1960. učitelj, kašnje dir. u Frakanavi. Za vrime DSB kod mornarice, englesko zarobljeničtvo. Nadzornik za dvojezične hrv. škole u Gradišću (1960.-1972.), organizator Hrvatske školske biblioteke, učitelj na PA Željezno za hr. jezik i dvojezičnu didaktiku.

MERŠIĆ, Martin ml., svećenik. Rodjen u Frakanavi 27.10.1894., umro u Pajngрту 21.07.1989. OŠ je poadjao u rodnom selu, teologiju u Juri (1918.). Kapelan u Velikom Borištofu i Svetici (1918.-1925.), farnik u Pajngрту (1925.-1965). Od 1963. kanonik novoosnovane biskupije Željezno, kustos i propst, 1966. stupi u mirovinu. Mnogobrojni kulturnopovijesni doprinosi u HN i kalendari, kot i drugi nimški novina. Prevadjao rodoljubne pjesme, kazališne kusiće, urednik: „Male Crikvene i Školske Novine“ (1931.-1939.).

MERŠIĆ, Martin, st., svećenik, Rodjen u Frakanavi 30.10.1868., umro u Velikom Borištofu 30. 07.1943. OŠ je poadjao u rodnom selu, gimn. u Kisegu (1881.-1884.), teologiju u Juri (1891.), kapelan Raušer (1891.-1892.), Svetica (1892.-1896.), Filež, Veliki Borištof (1898.-1899.), farnik u Štamperku (1899.-1906.), Veliki Borištof (1906.-1939.). U Velikom Borištofu postavi čitaonicu, mlikarnicu, 1907. šparno društvo za Veliki Borištof, Šuševo i Gerištof, dao postaviti društveni dom u Velikom Borištofu (1912.), jedan od utemeljiteljev „Naših novin“ (1910.), pokrenuo „Krščanske hrvatske novine“ (1922.), pokrenuo hrvatsko shodišće u Celje (1923.), pokusio prvu organizaciju HKD-a (1920.), potom pak prvo kulturno društvo u Beču (1923.), organizirao jubilejnu svetačnost 400 ljetnoga doseljenja (1933.), bio gorljivi proponent Hrvatske stranke. 1925. je pisao „Memorandum“ na ZV.

MERŠIĆ/MERSICH-MILORADIĆ Mate, svećenik, pjesnik, znanstvenik. Rodjen je u Frakanavi, 19.09.1850., umro u Hrvatskoj Kemlji, 15.02.1928. OŠ je poadjao u rodnom selu, GŠ u Kisegu, gimn. i teologiju u Juri. Kapelan je bio u Filežu, Velikom Borištofu i farnik u Hrvatskoj Kemlji. U mladi ljeti se je bavio samo znanošću: matematikom, fizikom, filozofijom socijalnimi znanosti, kašnje i hrvatskim jezikom. Od 53. ljeta života počne pisati hrvatske pjesme (jačke). Urednik KSvF (1903.-1917.). Suurednik „Naših novin“ 1910. Pjesničke zbirke su mu se pojavile pod naslovom *Zibrane jačke*, 1933., 1955.; *Jačke*, 1978.: *Ausgewählte Gedichte*, prev. Evald Pichler; *Hrvat u Gradišću*, 1991, prir. Djuro Vidmarović. Izdao je *Nauk katoličanske viere*, 1900 i *Slovnica hrvatskoga jezika*, 1919.

MERŠIĆ, Šimon, svećenik. Rodjen u Dolnjoj Pulji 28.10.1800., umro u Pandrofu 03.12.1879. Posvećen za svećenika 1824., kapelan u Novom Selu (1824.-1825., 1826.), Pandrofu (1825.-

1826.), farnik u Novom Selu (1826.-1865., u Pandrofu (1865.-1878.), desetnik. Napisao *Zsitak szvecev*, 1864.

MILČETIĆ, Ivan, kroatist i slavist (1853.-1921.). Književni povjesničar i kritičar. Posjetio je 1895. Moravske Hrvate, Hrvate u Dolnjoj Austriji i okolici Šoprona i objelodanio svoj opis u „O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Dolnjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj“, Zagreb 1899.

MILOŠIĆ, Stanislav Geza, književnik, (1926.-1981.). Obitelj porijeklom iz Bandola. Počeo pisati pjesme u mladi ljeti (1935.). Od 1964. živi u Slavonskom Brodu, pjesme su mu se pojavljivale u Posavski tokovi, Brodski list. Uglazbeno nekoliko pjesam. Zbog knjige Domovina Hrvata morao emigrirati (1972.) najprije u Bandol, potom u Zapadnu Njemačku. Teško bolestan se 1980. vratio domom, kade pak umre.

MULIH, Juraj, svećenik, SJ, porijeklom iz Hrašće, Hrvatska 1694., umro u Zagrebu 1754. Po školovanju na Griču dojde 1714. lj. u Beč, kade stupi u jezuitski red. Študij je završio 1727., posvećen za svećenika u Trnavi 1726. Misijonar kot missionarus vagus = putujući misionar od 1728. po Slavoniji i južnoj Ugarskoj, pisac velikoga broja vjerskih knjig. Držao misije i med zapadnougarskimi, danas grH 1730. u južnom Gradišću, 1749-50., 1751-52., 1754. po cijeloj zapadnoj Ugarskoj i Dolnjoj Austriji, dostignuo veliko diozimanje. Zimske misece je proveo u jezuitskom konviktu u Šopronu. Za grH je pisao i dvi knjige *Pripravlyanye k szpovidi*, Željezno 1748; *Duhovne Jacske*, Jura 1750.

MUŠKOVIĆ/MUSKOVITS, Ivan, svećenik. Rodjen u Velikom Borištofu 18. 08.1848., umro u Židanu 31.08. 1930. OŠ je pohađao u rodnom selu, teologiju u Juri, kapelan je bio u Čepregu, Svetici, Velikom Borištofu, farnik u Židanu od 1876., savjetnik Svete Stolice. Pisatelj školskih knjig, u prvom redu vjerskih. Dopisnik novin i kalendarov.

MÜHLGASZNER, Edith, rođj. **Benčić**, nadzornica. Rodjena u Čembi 27.12.1951. OŠ u rodnom selu, GŠ u Rohuncu, gimn. u Štamperku i Željeznu, Theresianum (1970.), PA u Željeznu (1972.), učiteljica na GŠ u Rohuncu (1972.-1972.), šk. dir. u Vincjetu (1981.), studij slavistike u Gracu (1986.). angažirana u političkom životu, zastupnica SPÖ-a u ZS (1991.-1997.), šk. nadzornica za dvojezične škole (1990.-2012.), predsjednica HNVŠ (1990.-1996.). 2005. imenovana dvorskom savjetnicom.

NAKOVIĆ/NAKOVICH, Mihovil, učitelj, rodjen u Velikom Borištofu 27.09.1840., umro u Koljnofu 19.07.1900. OŠ pohađao u rodnom selu (1846.-1852.), praeceptor u Židanu, Frakanavi, Ciklešu, Otavi, preparandiju u Šopronu (1858.-, učitelj u Vulkapodrštofu, Cogrštofu (1860.-1874.), kantoručitelj u Koljnofu (1874.-1900.), peljač Djelatne zajednice hrv. učiteljev u županiji Šopron. Urednik: *Kršćansko-katoličanskoga kalendara*, časopisa *Knjižnica za seljačke ljude*. Nekoliko pjesama za odrasle i dicitu, potvrđuje se, da je bio i dobar slikar.

NÉMETH, Ivan, učitelj. Rodjen u Hrvatskoj Nadalji, 21.06.1880. – umro u Kermendi, 07. 04.1961. Kantoručitelj u Kermendi i Petrovom Selu (1904.), pjesme o dolini Pinki, dopisnik novin i kalendarov. U selu osnovao „Seljačko gospodarsko društvo“ (1906.) i „Štedionicu pinčene

drage“. U Petrovom Selu su ga zvali „stari školnik“. Organizator seoskog referenduma za Ugarsku (1921.).

NEWEKLOWSKY, Gerhard, jezikoslovac, (*1941.). OŠ je pohađao u Bad Ausseeu i Lincu, gimn. u Linzu (1951.), filoz. fakultet u Beču (1959.) slavistiku i perzistiku, 1961. boravio stipendijom u Zagrebu, pa kasnije u Sofiji i Varšavi, promovirao 1963., habilitacija, gastdocent u Charlottesville (USA), redovni profesor slavistike u Celovcu (1979.-2000.), pa od 2000. u Beču. Specializirao se je kod prof. Hamma na gh. govore. Sudjeluje na hrvatskom dijalektološkom atlasu. Umirovljen 2006.

NOVAKOVIĆ, Robert, učitelj, režizer, (*Nova Gora, 1953.). Nadzornik za „posebne“ škole (Sonderschulen (2004).

NYOMÁRKAY, István, sv. professor, slavist. Rodjen u Budimpešti, 1937. OŠ u Makó-u i Budimpešti, gimn. u Budimpešti (1951.-1955.), poslije študij na sveučilišću u Budimpešti (1956.-1961.), študira južnoslavenske jezike. Sridnjoškolski nastavnik, od 1973. lektor na sveučilišću u Budimpešti, pak Zagrebu, Leningradu, od 1975. docent, a 1989. sveuč. profesor slavistike i upravljač instituta. Brojna djela o gr. jeziku i kulturi.

PALATIN, Mate, učitelj. Rodjen u Mjenovu 03.09.1942. OŠ u Mjenovu, GŠ i trgovačku u Gornjoj Pulji, zaposli se najprije u Beču. Po nekoliko ljeti se preseli u Zagreb, kade maturira, učiteljsku školu u Željeznu. Učiteljsku službu počne 1967. OŠ Veliki Borištof, pa GŠ u selu (1968.), kade posluje sve do umirovljenja. Aktivan u kulturnom životu, folkloru, tamburica Pajngrt, TD Slavuj, različni pjevački zbori. Režizer igrokazov u Velikom Borištofu i Mlade inicijative u Mjenovu, kot i u Radnoj zajednici učiteljev za GŠ. Za svoje režizersko djelovanje je 2001. primio nagradu Tetac Kunin.

PALATIN, Šimun, svećenik. Rodjen u Mjenovu 05.10.1788., umro u Szepetneku 31.10.1840. Zaredjen u Sambotelu za svećenika (1811.), kapelan u Petrovom Selu, farnik na Stinjaki (1814.-1821.), Zalaszentgyörgy, pa Szepetniku (1823.-1940.). Glavni Čaplovićev informant, preveo *Hrvatski Virgiliuš*, rp. tiskan 2002. ur. Zvonimir Bartolić; Slovnica, rp. izgubilo se; Nediljne prodike, rp. izgubljeno, gramatika, rp. izgubilo.

PALKOVIĆ/PALKOVITS, Elizabet, slavistkinja (*). Studira slavistiku i publicistiku u Beču i Zagrebu. Priredila pod tisak *Wortschatz des Burgenländisch-kroatischen* (1987.).

PALKOVIĆ/PALKOVITS Franjo, učitelj. Rodjen u Štikapronu 03.10.1913., umro u Filežu 25.07.1980. OŠ je pohađao u rodnom selu, GŠ u Neufeldu, učiteljsku u Strebersdorfu (1933.). Učitelj je u Celindofu, od 1934. u Filežu. Za vrime boja tumač u YU, u ropstvu u Frieslandu, 1949. kantorska služba u Kalištofu pa ponovno u Filežu., šk. dir. od 1963. Predsjedatelj Hrvatske učiteljske djelatne zajednice. = HURZ

PALKOVIĆ/PALKOVITS Godefrid, franjevac Rodjen u Celindofu 05.12.1714., umro u Sambotelu 19.03.1778. Filozofiju je pohađao u Juri, teologiju u Požonu. U 1736. stupi u red franjevcev, zaredjen 1739. Vršio službu hrv. prodikača u Novom Gradu i Željeznu. S

Bogovićem skupa je 1753. izdao „Šlabikar“ i prethodni molitvenik „Hiže zlate“. Bogovićem skupa su izdali i tri knjižice 1759. *Općinske misije knjižice*. Samostalno je izdao molitvenik *Duhovna kiticza*, ki je imao još devet izdanj do kraja 19. st.

PAVIČIĆ/PAVITSICH/PAVICSIH, Mate, svećenik iz Vulkaprodštova. Rodjen 08.02.1842., umro u Šopronu 13.02.1917. OŠ u rodnom selu, posvećen u Juri za duhovnika (1867.), kapelan u Šopronu, Dolnjoj Svetici, Veilkom Borištofu, farnik u Cogrštofu (1871.-1873.), Vorištanu (1873.-1907.), u mirovinu prošao u Šopron.

PAVLOVIĆ, Boro, pjesnik, (1922. –2001.). Završio pravni i Filozofski fakultet u Zagrebu. Kot književnik se je pojavio već 1943. Pisao pjesme za dicitu, slikovnice, putopise, mjuzikl i libreta. Bio večkrat u Gradišću.

PERIŠIĆ, Denis, pisac. Rodjen u Varaždinu 1968. Položio kroatistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Poiskao različne medjunarodne seminare književnosti. Piše pjesme, drame, eseje, priče. Napisao novelu o Filipu Vezdinu.

PETRETIĆ, Petar, biskup (1604.-1667.). Školovao se u Zagrebu i Beču, 1632. je kanonik „Hrvatskoga kolegija“ u Beču. 1648. je nastao zagrebački biskup.,1667. kaločki biskup. Pod njegovim imenom se pojavilo *Szveti Evangeliomi* (1651.).

PICHLER, Evald/Evaljd, pjesnik. Rodjen u Beču 16.08.1943., umro u Željeznu 08.03. 2002. Ditinjstvo je proveo u Lakimpuhu i Pajngрту kade je poadjao i OŠ, gimn. u Željeznu (1954.-1961.) študij na sveučilišću u Beču, teatrologija i kazališna povijest, diplomiran glumac, aktivan član Kazališne grupe Cogrštof. Kratko zaposljenje na Zemaljskoj hipotekarnoj banki, dopisnik BF-a kolumne „Waldis Schnappschüsse“, „dressman“ kod krojača Peppino, tajnik za novinarstvo kod Keryjeve vlade. Urednik i predstojnik gh. sekcije ORF-a Gradišće, od 1979. od 1989. se emitira „Dobar dan Hrvati“. Sarkastično kritički avantgardni pjesnik, prevoditelj Miloradićevih pjesam.

PINEZIĆ/PINEZICH, Štefan/István, pravnik. Rodjen u Pajngрту 1878., umro u Šopronu 21.11.1962. OŠ je počeo u svojem rodnom selu, dalnje školovanje u Šopronu i Budimpešti. Fiškalsku karijeru je započeo u Šopronu 1908., zastupnik u Ugarskom parlamentu (1935.-1939.). Urednik NN(1910.-1913.), odrekao se je uredništva zbog predbacivanja „panslavizma“, predsjednik Hrvatskoga Narodnoga Tanača 1919./20., glavni inicijator „Memoranduma“ ug. vladi. Od 1930. član ugarske Gornje hiže parlamenta, od 1937. predsjednik Actio Catholica šopronske grupe i osnivatelj šopronske Caritasa. Od 1939. pod uticajem priključenja Austrije Nimškoj izgubi mandat, istotako izgubi i u gradu Šopronu političke funkcije i povliče se na svoju fiškalsku praksu.

POKORNÝ, Viliam, pjesnik, činovnik. Rodjen u Devinskom Novom Selu o1.05.1929., umro 22.11.2016.). pseud.: Tica. OŠ je poadjao u rodnom selu, trgovačku akademiju u Bratislavi, doktorirao na svučilišću u Bratislavi (1982.). Počne djelati kot novinar i obrazovatelj odraslih. Graditelj vez med Hrvati Slovačke i stare domovine. Obnovitelj društvenoga života po preokretu 1999., predsjednik Hrvatskoga kulturnoga društva u Devinskom Novom Selu,

urednik novin *Novosielskio glasi* i *Hrvatska rosa*. Ima nekoliko zbirkov pjesam u svojem domaćem govoru.

PREČ/PRETS, Joško, svećenik. Rodjen u Undi, 19.02.1926. OŠ u rodnom selu, teologiju u Juri, dojde u Gradišće, dušobrižnik u Filežu, Ketelju, Šundrofu, Malom i Velikom Borištofu, 1991. štrajk gladju na Ballhausplatzu u Beču za priznanje Hrvatske od strane Austrije. Po umirovljenju se je opet vratio u Ugarsku (Jura). Piše pjesme, redovite vjerske doprinose u HN, doprinose po drugi novina i kalendaru, urednik i izdavač časopisa *Uljenka* (1985.), urednik CGG, ur. časopisa *Marija* 1987.

PREČ/PRETS, Karlo, svećenik. Rodjen u Undi 31.10.1917., umro 16.02.1985. Pseud. Ribar. Ditiinjstvo je proveo u Frakanavi, gimn. u Kisegu, seminar u Juri, posvećen 1944. za svećenika. Farnik u Hegyeshalomu, Prisiki, Pinkafeldu, Štikapronu, Pandrofu, od 1963. u Novom Selu, bio nadzornik za vjeronauk u dvojezični škola, član liturgične komisije. Glavni urednik CGG (1949.-1956). Doprinosi za novine, kalendar od 1949.

PRIKOSVIĆ/PRIKOSZOVICH, Jandre/Andrija, svećenik. Rodjen u Filež, 09.09. 1888. Umro u Juri 06.10.1946. OŠ pohađao u rodnom selu, pa u sjemenišću u Juri, posvećen za duhovnika 1911., prefekt u sjemenišću, postavljen za direktora djačkoga zavoda Rákoczyánuma u Juri (1916.), urednik NN (1913.-1922.) i KsvF (1914.). Miloradić mu pokloni pjesmu *Na god*.

PRIKOSVIĆ, Martin, činovnik. Rodjen u Filežu 11.11.1929., umro u Beču 13.07.2017. Študij prava u Beču. Zaposlen kot činovnik u uredu ministarstva za obranu, predsjednik HAK-ov (1954.-1956., 1960.-1961.), glavni urednik časopisa *Glas*, predsjednik HKD-a u Beču.

PRIOR, Tedi/Theodor, činovnik. Rodjen u Cindrofu 13.02.1919., umro u Cindrofu 09.03.2006. OŠ u rodnom selu, matura u Željeznu (1938.), u americkom ropstvu, po Drugom svitskom boju činovnik kod ZV, kotrig općinskoga savjeta (1971.-1978.), mirovina od 1982., od 1971. piše pjesme u narodnom i zabavnom duhu.

PROBST, Franz, novinar, političar. Porijeklom iz Vorištana, rodjen 28.11.1919., umro u Vorištanu 06.04.1993. OŠ pohađao u rodnom selu, Limfortu, Traiskirchenu (1938.), studira u Beču, Pragu germanistiku, anglistiku i teatrologiju. Pisao pjesme, drame. Političar, zastupnik SPÖ u ZS (1959.-1975.), peljao referat za Zemaljsko kazališće i narodnu igru, sudjeluje u BF-u kao redakter kulturnoga dijela, a od 1962.-1968. glavni urednik časopisa „Volk und Heimat“ (1948.-1956.), ravnatelj odiljenja grad. PEN-kluba (1975.-1992.).

PRPIĆ, Jure, pjesnik, kritičar (1920.-2009.) Študirao pravo u Zagrebu. Povijest študira u Gracu, istraživa povijest iseljeničtva doktorirao u Washingtonu. Knjiga *Hrvati u Americi*. Bio redovni profesor u Clevelandu.

PUM, Jure, svećenik. Rodjen u Bijelom Selu 27.01.1911., umro 30.06.1993. OŠ u rodnom selu, gimn. u Hollabrunnu, zaredjen 1937. u Beču, kapelan u Čembi, Novoj Gori, farnik u Pinkovcu, Stotzingu, Čembi, Vincjetu.

RADOSTIĆ, Pepi/Jožef, seljak, pjesnik. Rodjen u Novoj Gori 19.02.1910., umro u Novoj Gori 17.10.1956. OŠ u rodnom selu, seljak i pjesnik, jedan od rijetkih štokavskih pjesnikova, povezan sa svojom zemljom, dopisnik HN i kalendara. Za vreme nacionalsocijalizma bio u uzi.

RONČEVIĆ, Ivan, slavist, porijeklom iz Osijeka. OŠ i gimn. pohađao u Osijeku. Djela na slavistici u Beču, izdao *Praktische Grammatik der burgenländischkroatischen Sprache* (2019.).

ROTTER, Franc, pjesnik, Rodjen u Gerištofu 23.08.1970., umro u bolnici Gornja Pulja, 15.02.2002. OŠ u rodnom selu, GŠ u Velikom Borištofu, počeo stručnu školu na Gornjoj Pulji, poslije Handelsschule Weiss u Beču (1985.-1988.), študirao slavistiku na sveučilišću u Beču i završio dipl. djelom (1995.). Nagrada DHK „Slavić“ (2003.) za prvu objavljenu knjigu *Croatia liberata* (2002.)

SAPUNAR-KNEŽEVIĆ, Andrea, kroatistkinja. Rodjena u Zagrebu 1968. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, doktorski študij u Beču 1995.-1997. Obranila doktorsku disertaciju o gradišćanskohrvatskom baroku. 2000. U Zagrebu na sveučilišću pelja kolegij Hrvatska književnost u dijaspori. Viši znanstveni sudjelač različnih hrvatskih inštitucijova.

SCHARFEGGER, Stefely, pjesnikinja. Rodjena u Čajti 13.09.1942. OŠ je poiskala u rodnom selu, dva razrede GŠ u Rohuncu, potom šest ljet gimn. u Gornji Šica, nastavlja s 3 ljeti izobrazbom za bolničarke u Mödlingu i Speisingu s diplomom 1962. Djela kot bolničarka do 1998. Živi u Borti. Uz pisanje pjesam i proze, meditacijova u nim. i hrv. jeziku.

SCHERR, Dieter, pjesnik, Rodjen u Cindrofu 1960.). Odrasao u Cindrofu, Študirao filozofiju u Beču. Ima i hrv. dvojezičnih pjesam.

SCHNEIDER, Tome, urednik, pseud.: Krojač. Rodjen u Uzlopu 05.03.1932., umro u Željeznu 24.03.2010. OŠ pohađao u rodnom selu, gimn. u Željeznu (1942.-1951.), poštanski činovnik. Urednik novin *Naša domovina* (1952.-1956.), *HN* (1970.-1978., 1981.-1983.), kalendara *Gradišće* (1989.-1997.).

SCHORETITS v. Šoretić

SCHREINER, Bela/Adalbert, prof., pisac. Rodjen u Dolnjoj Pulji 19.04.1915. umro u Kiseloj Vodi 10.05.2005.). OŠ u rodnom selu, GŠ u Štamperku, gimn. u Hollabrunnu (1935.), počne študirati bogosloviju u Beču (1937.), tumač u Drugom svitskom boju (1939.-1945.), študij slavistike, zemljopisa i povijesti na sveučilišću u Beču, sridnjoškolski profesor Željezno (1946.-1959.), predsjednik HKD-a (1956.-1962.), dir. Realne gimn. na vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu (1959.-1978.), dir. Pedagoške akademije u Željeznu (1978.-1980.), mirovinu proživio u Kiseloj Vodi. Umro u prometnoj nesrići. Počeo mlad pisati književne i popularnoznanstvene doprinose. Brojni doprinosi u novina, časopisi i kalendari. Od njega je roman *Skok konjića*.

SCHUCH, Raimund, rodjen u Pinkovcu 23.10.1963, pjesme, dvojeična izdanja.

SEDENIK/SZEDENIK, File/Fülöp, učitelj, pjesnik, povjesničar književnosti. Rodio se je u Malom Borištofu 19.08.1862., umro u Peresztegu/H, 16.06.1920. OŠ je pohađao u rodnom selu, gimn. u Kisegu, učiteljsku školu u Šopronu (1878.-1881.), učitelj u Cindrofu (1881.-1882.), Gijeci (1882.-1883.), Filežu (1883.-1884.), u Lakindrofu kantoručitelj (1884.-1889.), od 1889. do umirovljenja šk. dir. i kantor u ug. selu Pereszteg. Gradišćanskohrvatski pjesnik s prvom tiskanom zbirkom pjesam *Jačke* 1912., obdjelodanio prvu povijest gradišćanskohrv. književnosti *Naši pisci i književnost*, molitvenike i ceremonije, doprinosi na ug. jeziku u „Soproni újság“, NN i KsvF, uz pjesme i skladatelj nekoliko crikvenih jačak kot pisatelj dnevnika na ugarskom.

SEMELIKER, Mate, svećenik. Rodjen u Vulkaprodrštofu 25.02.1910. umro u Uzlopu 02.11.1986. Gimn. u Željeznu, teologiju u Beču (1937.), kapelan u Vincjetu, provizor u Doljno Pulji, pa Štikapronu, zbog zalaganja za hr. rič pod nadzorom Gestapoa, pa Kalištrof, Nova Gora, Perchtoldsdorf odakle djeluje u hrv. fari u Beču, 1943. uhapšen, po kratkom tamnovanju u KZ Dachau. Po Drugom svitskom boju po različiti fara, na kraju farnik u Uzlopu. U HN objelodanio svoje spominke.

SINKOVIĆ, Ferdinand, svećenik, pjesnik. Rodio se je u Koljnofu, 04.07.1911., umro u Gornjoj Pulji, 04.01.1993. OŠ je pohađao u rodnom selu, preparandiju u Šopronu, učitelj u Balfu. Na svitovanje Ivana Blaževića stupi u red franjevcev u Nográdu. Projde na teologiju u Sambotelu, zaredjen 1944., kapelan po različni ug. seli, med ostali i u vendskom Dolnjem Seniku (1947.-1949.), veliki neprijatelj komunizma, zatvor u Vácu [1949.]. Pobigne u Beč, dušobrižnik u Lainzu, od 1955. u službi Gradišćanske biškupije, Bandol, Kerteš, Andau, farnik u Pinkovcu i Novoj Gori (1957.), dopisnik novin i kalendara. Samostalna pjesnička zbirka *Otajni ribolov*, (1982.) Dobitnik Književnoga naticanja Ignac Horvat (1981.). Pokretač tamburaškoga društva u Pinkovcu (1960.).

SINOVAC/SZINOVATZ, Mirko, činovnik, rodjen u Uzlopu 23.07.1939. Činovnik ZV. Organizator i peljač, „Tamburice Uzlop“, pisatelj igrokazov, kulturni djelač.

SLAVIĆ/SZLAVICS, Anton/Antal, svećenik, pjesnik. Rodjen u Plajgoru 10.06.1934. umro u Nimškoj 2019. Pohađao je OŠ u rodnom selu, gimn. u Juri (1948.), Budimpešti (1951.-1955.). Počne studirati na Pedagoškoj visokoj školi u Pečuhu. 1956. pobigne u Austriju, pak projde u Nimšku kade študira najprije slavistiku ali završi teologiju u Bonnu, zaredjen za svećenika 1965. Djeluje kot dušobrižnik hrvatskih gastarbeiterov u dijecezi Köln. 1989. se preseli u Gradišće i nastane farnik u Filežu pak Mjenovu, odakle 2003. projde u mirovinu i odseli se najzad u Nimšku.

STEFANITS, Günther, prof., nadzornik. Rodjen 10.08.1942. u Željeznu. OŠ u Vorištanu, gimn. u Željeznu (1960.). Študira germanistiku i anglistiku na sveučilišću u Beču. Disertira o domaćem govoru Vorištana. Sridnjoškolski profesor u Željeznu, pak nadzornik viših škol Gradišća.

STOJEVIĆ, Milorad, književnik, pjesnik (*1948). OŠ u Bribiru, gimn. u Crikvenici, študij na sveučilišću u Zagrebu, prof. hrv. književnosti na sveučilišću u Rijeki (1991.). Pisac proze,

poezije, književne kritike, esejov i znanstvenih raspravov. Predavač gradišćanskohrvatskih temov u Hrvatskoj i Gradišću.

STROHAL, Rudolf, filolog i književnik (1856 –1936.), Sridnjoškolski prof. u Osijeku, Rijeki, Karlovcu, Bjelovaru. Zalagao se za Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata, sudjelač kod monografije o znameniti Hrvati (1925.).

STUBIĆ, Leo, STUBIĆ/STUBITS, Leo, svećenik. Rodjen u Pinkovcu, 26.09.1932, umro u Lainzu 13.02.2002. OŠ u rodnom selu, gimn. u Beču i Matrštofu, Unterwaltersdorfu, asistentska služba u Lincu, teologija u Beču, posvećen (1964.), kapelan u Borti (1964.-1967.), farnik na Stinjaki (1967.-1977.), Vulkapodrštofu (1978.-1998.). Magisterij i teološki doktorat u Gracu i Beču. Peljač Hrvatske sekcije Pastoralnoga ureda biskupije Željezno, glavni urednik CGG (1984.-1997.), "Naša Budućnost" (1992.), "Die Hoffnung" (1995.), "Večer" (1999.) izdavač brošurov i knjig na hrv. jeziku, član razliĉnih društav i komisijov. 1971. Predsjednik HKD. Hobislikar, izložba 1981., titule monsignore, kanonik. Djelo o životopisu i djelovanju napisala Renata Jušić.

STURM, Hanna, djelaĉica. Rodjena u Klimpuhu 1891., umrla u Zagrebu 03. 1984.) Djelaĉica od rane mladosti u Cindrofu, Neufeldu, Beču, Pöchlarnu, aktivistkinja u djelaĉkom komunistiĉkom gibanju. 1924. organizatorka velikoga štrajka u Neufeldu. KPÖ ju pošalje u Moskvu, kad se vratila 1932. dojde na 8 misec u zatvor. Za vrime NS od 1938. u KZ u Ravensbrücku. Po boju živi u Neufeldu i u Zagrebu. Urednica Jasminka Domaš napravila dokumentarac o njoj.

SUĀIĆ, /Franjo/Feri, ĉinovnik, pjesnik, novinar. Rodjen u Velikom Borištofu 30.09.1918., umro u Źeljeznu 28.02.2012. Pseudonimi: F.S., Šime Šipak, Jure Octak, Jive Kopriva, V.B. = Veljko Borić. OŠ u rodnom selu, po smrti oca se s majkom preseli u Beĉ, kade se ukljuĉi u kulturno djelo HKD u Beču. Po DSB stupi u službu GZV (1947.) u odiljenju za tisak i novinarstvo. Prva pjesma mu se je pojavila u HN 1938., od onoga vrimenta veliki broj pjesam u narodnom duhu u novina i kalendaru. Po smrti Frica Bintingera nastane urednik NT i HN (1951.-1967.), urednik GK. Oduševljenjem je tamburaš i autor mnogobrojnih pjesam/jaĉak i zbirkov za tamburaške zборе. Peljaĉ tamburice u Klimpuhu (od 1958.).

SUĀIĆ, Ivo, Lav, filolog, profesor. Rodjen u Trajštofu 10. 04.1938. OŠ u rodnom selu, GŠ u Źeljeznu, gimn. u Matrštofu (1957.), sveučilište slavistiku i istoĉnoeuropsku povijest u Beču (1957.-1962.). Študij izmjene študentov u Sarajevu i Zagrebu (1959.-1960.), znanstveni asitent u Forschungsinstitut für den Donaauraum u Beču (1962.-1964.), odgojitelj na biskupskoj gimn. u Źeljeznu (1964.-1967.), gimn. profesor za hrvatski i ruski jezik u saveznoj gimn. u Matrštofu (1965.-1998.). Suradnik ĉasopisa „Glas“ i glavni urednik, ĉlanki u novina i kalendaru. Cijeli red razliĉnih drugih dužnosti u nastavi kod ministarstva, komisija za ruski jezik. Odlikovanje. Hans-Christian Andersen nagrada. Lektor školskih knjig, dijalektolog "ĉienski govor", projekti rjeĉnikov i gramatike.

SUĀIĆ, Robert, etnolog, diplomat. Rodjen u Beču 26.09.1940., umro na Gornjoj Pulji 23.04.2015. OŠ u rodnom selu, GŠ u Gornjoj Pulji, gimn. u Beču, študij etnologije i sociologije najprije u

Beču, pa Zagrebu, kade i diplomira. Peljač tamburaške grupe HKD-a i HAK-a u Beču, urednik HN (1968.-1970.), tajnik HKD-a u Gradišću. Diplomatska služba u Zagrebu, Beogradu, Moskvi (1979.-1986., 1994.-2000.). Pripravljač konferencije KESS, direktor Austrijskog Kulturforuma u Zagrebu (2001.-2006.), od 2006. predsjednik HKD-a, izdavač knjige "Grabimo za zvijezdami" od Mühlgassnera i "Nemoj brate..." od Vukovića.

ŠAFARIK, Paul Josef, povjesničar književnosti (1795.-1861.). Sridnjoškolski prof. u Požonu, Novom Sadu, cesarski cenzor, bibliotekar u Pragu, od 1848. sveuč. prof. slav. filologije u Pragu. Jedan od najznačajnijih slav. filologov i povj. literature. U svojoj literaturi je obdjelao i gh. književnike.

ŠATOVIĆ, Jakob Anton, svećenik, dominikanac. Rodjen u Pervani, 12.05.1933. Sridnju školu u Matrštofu, sjemenišće u Beču, u dominikanski red stupi 1956., posvećen 1961., študije u Augsburgu (1962.-1964.), u Retzu (1964.-1965.), u Beču (1965.-1966.), u Frisachu (1966.-1968.), Kanadi (1968.-1969.), provizor u Lučmanu (1978.-1979.), Bijelom Selu (1979.-1982.), Mikištofu, Pandrofu (od 1982.) i u Novom Selu, ponovno u u kloštru u Retzu.

ŠČUKANEC, Aleksandra, germanistkinja (*1984), študira germanistiku i engleski jezik u Zagrebu, doktorira na temu gradišćansko-hrvatskoga jezika u odnosu na nimški. Bavi se i drugi tema gradišćansko-hrvatske kulture.

ŠEŠELJ, Stjepan, književnik. Potječe iz Podgradine-Opuzena 1947. Gimn. u Ploča, pravo u Zagrebu. Urednik „Hrv. Slova” i serije “Prinosi za povijest književnosti u Hrvata”.

ŠINKOVIĆ, Mate, pjesnik, nadimak Capa. Rodjen u Koljnofu 27.04.1927., umro u Koljnu, 24.12.1972.). OŠ u rodnom selu, sridnju u Šopronu, višu pedagošku u Budimpešti. Zbog bolovanja se nije mogao zaposliti kot učitelj. Bio knjigovodja u seoskoj zadrugi u Koljnofu. Pjesme objelodanio u ug. “Narodnih novina”, u antologiji “Kolo”. Pjesme u narodnom tonu.

ŠKRAPIĆ, Lajoš, fizičar, pjesnik. Rodjen u Petrovom Selu 20.07.1938., umro u Budimpešti 01.02.2016. Predavač fizike na Eötvös Loránt sveučilišću u Budimpešti (1962.). Hrvatske pjesme počeo pisati u zreliji ljeti, oko 1980. Publicirao u “Narodni novina” i “Narodnom kalendaru”. Zbirke pjesam: *Droptine* (1988.), *Obračun* (1997.), *Po dugoj cesti* (2013.)

ŠORETIĆ/SCHORETITS, Ana/Anna, rod. **Pajrić**, pjesnikinja, pisateljica. Porijeklom iz Cogrštofa 11.04.1952., pseudonim Varga. Po osnovnoškolskom izobrazbom u rodnom selu ide u gimn. u Željeznu/Theresianum, slobodna suradnica hrv. ORF redakcije, od 1993. slobodna književnica, piše kazališne kusiće za amatersku grupu Cogrštof, liriku, prozu, eseje, prijevode, prinosi za radio i različne časopise. Zaposlena kod Dijeceze Željezno od 1997., članica Austrijskog P.E.N-kluba (1995.). Zastupana u različni nimški antologija. Od 2010. u mirovini. Brojne zbirke dvojezičnih pjesam.

ŠOSTARIĆ/SOŠTARIĆ/SOSTARICH/SOSTERIC/SOSTERITS, Jeremijaš/Jeremiás, franjevac. Rodjen u Malom Borištofu 02.12.1714., umro u Svetici za Jezerom ili Marijanki 28. 04.1770.). Od 1733. je u franjevačkom redu, posvećen 1738., prodikač i učitelj novicov. Njemu se

pripisuje do sada nepotvrđeni *Duhovni vertlyacz*, 1746. i *Marianszko czveche*, 1757., ki molitvenik je Ficko preuzeo u svoj program obnovljenih molitvenikov, akoprem je od Šimona Knefaca paralelno tiskan Šošterićev molitvenik.

ŠULEK, Stjepan, novinar, pjesnik. Rodjen u Dubrovčanu kraj Velikoga Trgovišta/HR, 13.10.1933. Studirao teologiju u Lincu, sveučilište u Beču, sudjelač novin die Furche (1962.-1965.), radiopostaje Deutschland Funk (1964.-1977.), Deutsche Welle (1977.-1992.) u Kölnu. Savjetnik hrv. veleposlanstva u Bonnu. Pisao za *Kroatische Berichte*. Urednik časopisa *Glas HAK-a*, dopisnik HN, pjesnik, pisac esejev i kritikov.

TAŽKY, Petar, novinar, pisac. Rodjen u Požonu, 02.08.1968. Pohadjao slovačke škole, diplomirao na sveučilištu u Požonu germanistiku i kroatistiku. Namješćen u uredu za tisak slovačkoga predsjedništva, danas zaposlen u privatnom gospodarstvu, član DHK od 1996., živi u Horvatskom Grobu. Dobitnik Književnoga naticanja I. Horvat 1991. Glavna djela u gradišćanskohrvatskom jeziku su mu: *Ferije na Dobrom Polju*, (1994.), *I takovi smo bili*, *Željezno* (2005).

TOMŠIĆ/TOMSICH, Koloman, učitelj, političar. Rodjen u Čembi 12.10.1886., umro u Bečkom Novom Mjestu 25.11.1944. OŠ pohadjao u rodnom selu, gimn. u Juri, Gornji Šica (1905.), učitelj u Malom Borištofu, Mučindrofu, Velikoj Nardi, Sabari, vojna služba (1914.-1918.), poznato pismo zalaganja za Ugarsku i pobunu grH protiv Austrije (Sopronudvard, 1921. aug. 26.), u Austriji zastupao ideju priključenja k Austriji, zaposljenje kod gr. ZV, školsko odiljenje, zemaljski zastupnik socijaldemokratov (1923.-1934.), komandant gr. Schutzbündlerov, 1934. optužen kot veleizdajnik, otpušćen iz službe, urednik novin „Naš Glas“ (1923.-1931.), urednik kalendara „Naš Kalendar“ (1928.).

TOMŠIĆ, Rudolf, pravnik, Rodjen u Filežu, peljač odiljenja za posle narodnih grup kod grad. ZV., dobitnik „Publicističke nagrade Alpe-Jadran“ (1994.)

TORNOW, Siegfried, slavist, (*1938.). Po školovanju u Berlinu, sveučilišnom študiju slavistike i indologije u Berlinu, Sarajevu, Hamburgu i Bonnu lektor, asistent, privatni docent i profesor slobodnoga sveuč. u Berlinu. Od 2007. slobodni znanstveni spisatelj.

TREUER, Jure, seljak. Rodjen u Hrvatskom Jandrofu 08.09.1874., umro Hrvatskom Jandrofu 16.01.1948. Školovanje 1880.-1886., krovopokrivač, crikvešnjak, od 1897. kroničar sela.

TYRAN, Petar, novinar, pjesnik. Rodjen u Gijeci 27.10.1955., Novoselac. OŠ u rodnom selu, gimn. u Beču, študij anglistike i slavistike na sveučilištu u Beču, aktivan član HAK-a, urednik časopisa „Pokus“, glavni urednik HN od 1984. Zastupnik i predstavnik gh. književnosti i poezije na različni vrsni gremiji i simpoziju sridnjoeuropskoga prostora.

UJEVIĆ, Mate, leksikograf i književnik, (1901.-1967.). Gimn. u Sinju i Splitu. Slavistiku študirao u Ljubljani i Zagrebu. Pisao pjesme, novele, feljtone, crtice, romane i dr. Veliki prijatelj grH i Ignaca Horvata. Napisao više doprinosa u *Mladosti*, Hrvatskoj Straži (1933.). Jedan od inicijatorov Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata.

VAJKOVIĆ/VELKOVIĆ, Jure, Legitimus, crkveni muzičar. Rodjen u Trajštofu 22.04.1799., umro u Trajštofu, 29.09.1875. Školnik i kantor u Bizonji (1815.-1818.), Pandrofu (1818.-1822.), Ciklešu (18128.-1833.), Santaleku (1833.-1836.), Pinkovcu 1864.-1866.). Pobirao jačke i zapisao i melodije. Njegove rukopisne pjesmarice je Miloradić darovao Janki Barléu u Zagrebu, ki je 1917. u časopisu "Sveta Cecilija" otiskao nekoliko njegovih jačak, kot i sedam u „Hrvatskoj crkvenoj pjesmarici“, 1919. pod imenom Djuro Veljković. Pjesme su mu još u „Virgini matri“ 1921., „Hrvatski crkveni kantual“ 1934. i u „Nova crkvena pjesmarica“ 1974. U Hrvatskoj su prepjevali Vajkovićev original u hrvatski jezik matičnoga naroda Vladimir Rožman i Fredo Rožić svećeniki, harmonizirao Franjo Dugan.

VALENTIĆ/VALENTICH, Ladislav (Johannes/Ivan), svećenik, franjevac. Rodio se je u hrvatskom selu Celindofu 06.07.1687., umro u Beču 21.04.1742. Zagovor 1712. u Beču, posvećen za duhovnika 1713. u kloštru minoritov u Wimpassingu (1721.-1723., 1737.). Cenzori knjige su bili Ludovicus Debiel SJ i Franciscus Antonius de Spaun, rektor u Beču.

VALENTIĆ, Mirko, povjesničar. Rodom iz Ivanjske, Hrvatska Ivanjska/BH, 19.09.1932. Študij povijesti na sveučilišću u Zagrebu, diplomirao 1961., 1961.-1964. prof. povijesti na Školi za odgajateljice u Zagrebu, doktorirao u Zagrebu 1978., od 1964. do 1971. kustos Povijesnoga muzeja Hrvatske, od 1971. u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu (nekada Institut za historiju radničkoga pokreta), od 1991. do 2002. ravnatelj Instituta za suvremenu povijest i predavač na Odsjeku za povijest pri Hrvatskim studijama. Bavio se je Vojnom Krajinom, Vlaha i grH. Odlikovanje Pokrajine Gradišće: Časni znak Zemlje Gradišće (16.10.2013.).

VARGA, Marlen, rođ. **Dorner**, učiteljica, spisateljica, rođena u Borti 23.11.1972. PA u Željeznu, uč. i dir. OŠ u Vincjetu, član folklornoga ansabla „Štokavci“.

VAŠAK, Milo, moravski Hrvat iz Frielištofa 1926., umro u Burlingtonu/CAN, 2007.). Gimn. u Nikišporcu, pjesme je pisao u tudjini kot spominak na svoje selo i u HN. Umro i pokopan u Burlingtonu.

VÁŽNY, Vaclav, slavist (1892.-1966.), germanistiku i slavistiku študirao u Pragu, najprije gimn. profesor, pak sveučilišni u Pragu i Bratislavi. Bavio se je i dijalektologijom, med njimi i gradišćanskohrvatskim jezikom u Slovačkoj.

VIDMAROVIĆ, Djuro, političar i diplomat, književnik (*1947). Gimn. u Kutini, študij povijesti i filozofije u Zagrebu. Magisterij u Ljubljani. Sridnoškolski profesor. Zastupnik u parlamentu od 1990., veleposlanik u Kijevu (1995.), organizirao simpozij o Miloradiću u Zagrebu (1998.), od 2017. predsjednik DHK.

VLAŠIĆ/VLASITS, MALTOV, Joško, prof., lector. Rodjen u Trajštofu, 17.03.1932., umro 01.01.2010.) Odrasao u Cindrofu, OŠ i GŠ u Cindrofu, gimn. u Željeznu (1951.), činovnik poreznog ureda u Željeznu (1952.-1954.), študij slavistike i anglistike (1954.-1958.), prof. hrv. i engleskog jezika u Željeznu, peljač jezičnih tečajev u Hrvatsku i Englesku, lektor gh. jezika (1982.-1992.), suradnik različnih gh. rječnikov, tumač gr. ZV. I saveznih predsjednikov, član nomenklaturkomisije, delegat Eurospkoga saveza u Strasbourgu (Sandžak), prvi

predsjednik ZIGH-a (1993.-1997.) i urednik knjig u njemu, peljač Jezične komisije u ZIGH-u, prvi govorač redodvih emisijov ORF Gradišće (1979.)

VRAZ, Stanko, pjesnik, (1810.-1851.). Porijeklom Štajerac, rodio se je pod imenom Jakov Frass. Pisao je svojim slovenskim dijalektom. Priklučio se je hrvatskom ilirskom pokretu i 1838. se je preselio u Zagreb. Poznat kot hrv. književnik.

VUJKOV, Balint, etnolog, pisac, sakupljač (1912.-1987.). Rodjen u Subotici, Študirao pravo, sudac, od mladosti se je bavio književnošću. Sakupljao hrvatska narodna dobra. Za grH. značajno djelo Cvjetovi mećave, Zagreb 1971., narodne pripovitke.

VUK, Miroslav, Croata, etnomuzikolog, (1930.-2005.). Porijeklom iz skromne seljačke obitelji, OŠ u rodnom selu, gimn. u Čakovcu, študij na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, posebno istraživač i gh. crikvene glazbe. Med njegovi „romarski“ (hodočasnički pjesma oko 30% gh.).

VUKOVIĆ/VUKOVICH, Ivan, učitelj, muzičar. Rodjen u Klimpuhu 28.02.1876., umro u Pandrofuj 12.07.1957. OŠ u rodnom selu, gimn. u Šopronu kod benediktincev, u 6. r. projde na učiteljsku školu u Juru (1895.), učitelj u Vorištanu (1895.-1900.), Pandrofu (1900.-1936.), kantor i dir. Muziku je učio kod prof. Župančića, čelist u Juri, osnivač Pjevačkog zbora Gradišćanskih Hrvatov u Pandrofu, gostovanje u Zagrebu (1936.).

VUKOVICH/VUKOVIĆ Jožef, porijeklom iz Santaleka 1864. Bio u Ameriki ali se zbog bolesti doselio najzad u Beč, kade djeluje u „Verein der christlichen Burgenländer in Wien“. Već se je 1919. priklučio grupi „Deutsche Landsleute aus Ungarn“. Ljeta 1921. je u delegaciji u Beogradu kot tumač. Zagovorač priklučenja k Austriji, o čemu napiše i svoj „spomenspis“ i bavi se i položajem Hrvatov. Bio uz Matu Jurasovića i Franju Čizmazije u hrvatskoj grupi „Ödenburger Heimatdiensta“, ki su izdavali novinice „Novi Glasi“, kontrolirali glasovanje kot austr. komisar u Koljnofu.

VUKOVIĆ, Vladimir, slavist, pjesnik. Rodjen u Filežu 29.12.1938. OŠ pohadjao u rodnom selu, gimn. u Wieselburgu. Poslije ide na slavistiku i povijest u Beču, prvi urednik „novoga glasa“. Podučavao u Gornji Šica, poslije na Gornjoj Pulji u Trgovačkoj akademiji, kade je bio i direktor. Prve pjesme je publicirao u „Glasu“. Po mladi ljeti pazira pisanjem, kasnije piše haiku pjesme i kratku pregnantnu prozu.

VULIĆ VRANKOVIĆ, Sanja, profesorica, jezikoslovka (*). Študij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, struka kroatistika, posebnim težišćem na dijalekte do 2007. Zaposli se u Zavodu za lingvistiku HAZU u Zagrebu, docentica u Splitu. Voditeljica Hrvatskoga povijesnoga instituta u Beču (2007.-2011.), danas redoviti profesor na Hrvatskim študijama u Zagrebu, težišćem dijalektologija, hrvatski jezik u dijaspori, tvorba riči. Drži predavanja za postdiplomski študij po cijeloj Hrvatskoj, pelja Ljetnu školu. Ima(la) je gostpredavanja na mnogi sveučilišći zvana Hrvatske. Mnogobrojni znanstveni prinosi, ali istotako i popularni po novina i časopisi. Disertirala je na sveučilišću u Rijeki na temu *Tvorba imenica u gradišćanskohrvatski, čakavskim govorima* i od toga vrimenta se redovito bavi gradišćanskohrvatskimi jezičnimi pitanje s ove i one strane granice i drži med njimi predavanja o ti pitanji.

WEIDINGER, Joško, pisac narodnih igrokazov, proze, pjesam. Rodjen u Frakanavi, 06.11.1942., umro na Gornjoj Pulji 30.06.2010. Od mladosti aktivan u komunalnom životu. Od 1968. redovito piše narodne igrokaze, u prvom redu šalne, ke redovito priredi u Frakanavi sa svojom kazališnom grupom, skladatelj popularnih jačak, pisac beletrističkih i kritičko-ironičnih doprinosov po hrv. novina i kalendari. Prvi igrokaz *Sluga Pišta i tri zaručnjaki* je postavio na pozornicu 1968. I od tog vremena redovito pisao za svoju amatersku kazališnu grupu svoje šalno tragične zabavne igre, kot i povijesne kipe iz prošlosti u svojoj trilogiji Kozari (*Hej, kade su nek ti mali Turki* (1985.), *Jednoč pakao i najzad* (1985. i *Lepnjaki sa sirom* (1989.)), ku neki gledaju za gradišćanskohrvatsku sagu iz njihovoga života 16. 19. i 20. st. U komadu *Dva brati* posegne za tematikom iz života Jožefa Ficka, prisičkoga farnika. Ima i velik broj skečov u seriji *Grilič i Vrlič* i *Bare i Klara* iz svakidašnjega života svojih sunarodnjakov.

WEILGUNI, Werner, slavist (1955.), doktorirao u Beču na temu borbe za upeljanje hrvatskoga književnoga jezika med gradišćanskimi Hrvatima (1984.).

WIPLINGER, Peter Paul, pjesnik, esejist. Rodjen u Haslachu/OÖ, 1939. Živi od 1960. u Beču, študirao germanistiku, filozofiju, znanost o teatru, piše pjesme, kulturni publicist i umjetna fotografija.

ZAKAL/ZAKALL, Ivan/Johann, svećenik, dramski pisac. Porijeklom iz Corgštofa, 21.01.1940., umre u Vulkaprodrštofu, 24.12.2007. OŠ pohađa u rodnom selu, mali seminar u Matrštofu, teologiju u Beču, posvećen 1964. Kapelan, farnik u Pinkafeldu, Bijelom Selu (1999.), Melindrofu, regens sjemenišća (1995.). dušobrižnik u Najfeldu (1998.), od 2000. do 2005. u Illmitzu. Na zadnje dušobrižnik u uzi u Željeznu. Pisac duhovno-crikvenih dramskih igrokazov ali i pjesam *Gledati, čitati, misliti, moliti, živiti*, 1983. pjesme, (i nimški).

ZALKA, János, jurski biskup, (1820.-1901.). Izobrazbu je dobio u Juri, Šopronu, Požonu, Trnavi i Beču. Podučavao na teološki visoki škola u Pešti, Ostrogonu. Od 1867. Jurski biskup.

ZEČEVIĆ, Divna, folkloristica, književna povjestičarka, pjesnikinja (1937.-2006.). Študij jugoslavistike i anglistike u Zagrebu. Doktorat o pučkoj književnosti (1980.). Djelala u Muzeju Srba u Hrvatskoj I Institutu za etnologiju. Glavna tema joj je fenomen hrvatske pučke književnosti, posebno nabožno štivo. Objavila i zbirke pjesam.

ZEICHMANN, Doroteja, Dorothea, rođ. **Lipković/Lipkovich**. pjesnikinja (*Klimpuh, 22.06.1957.). OŠ u rodnom selu, študij u Americi (1975.-1976.), študij za tumača engl. i ruski na sveuč. u Beču. Glavna urednica „novoga glasa“ (1981.-1982.), jedno vreme živila u Pragu. Publicirala pjesme i prozu nimško i hrvatski u različni literarni časopisi. Na nju djeluju književnici Franz Kafka i F. M. Dostojevski.

ZGODIĆ/SGODICH/SZGODICS/ZGODICH, Jandre/András, svećenik. Rodjen u Rasporuku, 1669., umro u Juri 15.05.1743. Završio gimn. u Juri (1689.), farnik u Prisiki (1694.-1698.), Vedešinu (1698.-1703.), Pandrofu (1703.-1713.), jurski kanonik (1713.) s čim su osigurani njegovi prihodi, desetnik Medjurablja, pak Lučmanskoga dekanata (1716.), mošonski nadesetnik (1718.), nimški kapelan u Juri, direktor jurskoga sjemenišća (1718.-1720.),

mecen izdanja „Horvaczko evangyelje“ 1732., osnivač „Deficientie“ = (staračkog doma za svećenike).

ZVONARIĆ/ZVONARICS, Imre/Emerik, prot. pastor. Rodjen u Sárváru 1570., umro u Čepregu 06.01.1621. Školovao se je u Wittenbergu, od 1602. lj. je u službi protestantske crkve, 1614. je u Čepregu. Ubili su ga cesarski vojnici 1621.

ZVONARIĆ/ZVONARICS, Miho/Mihály, prot. pastor. Rodjen u Sárváru 1570., umro 27.02.1625.). Otac mu je šuster kod Nádasdyjev u Sárváru. školovao se je u Čepregu, Komarnu i Straži, 1590. je lektor u Keresturu, pastor u Sakonyu (1595.), Cenki (1606.), Sárváru, dvorski pastor Pavla Nádasdyja, od 1620. superintendent Šopronsko-Željezanske prot. Crkve.

ZVONARIĆ/ZVONARICH, Štefan/Stefan st., učitelj, nadzornik, kulturni djelač. Rodjen u Velikom Borištofu 10.08.1911. umro na Gornjoj Pulji, 18.10.1988. OŠ u rodnom selu, gimn. u Željeznu, učiteljsku šk. u Strebersdorfu kod Beča, učitelj: Filež (1931.-1932.), Mjenovo (1932.-1938.), Kerestur (1938.-1940.), vojska, od 1946. ravnatelj GŠ u Štumi, kotarski školski nadzornik (1950.-1977.), študira slavistiku u Beču, mirovina na Gornjoj Pulji. Organizirao Sridnjogradišćanski učiteljski zbor, korektor, priredjivač, sudjelač i mentor mnogih gh. projektova i izdanja. Jedan od autorova gh. rječnika, predavač na znanstvenim skupovima u Zagrebu. Sudjelivač s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu, kade postoji na NSB zbirka Zvonarić, sakupio jednu od najbogatijih gh. zbirki knjiga, naša izdanja .

ŽGANEC, Vinko, etnomuzikolog i melograph (1890.-1976.). Študira u Zagrebu pravo, uz to se bavi muzikom i pobira narodne pjesme. Djela u Etnološkom muzeju u Zagrebu (1945.-1948.), sudjelač Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu (od 1948.), član JAZU, pobirao jačke u Medjimurju ali i po Gradišću.

POPIS IMEN

A

Alfons, Fridrih 208
Akviski, Tome 67
Almásy, plemićka obitelj 177
Altenberger, Peter 215
Ambruš, Kalistus 48
Andrić, Ivo 210
Andrić, Josip 18, 129, 404
Anić, Vladimir 171, 388
Anzengruber, Ludwig 279
Aralica, Ivan 129, 404
Arany, János 73, 273
Arpa, Hans 291
Arth, Elfriede 120
Apaffy, Mihály 30
Atanyi, Pavao 160

B

Bacalja, Robert 177, 214, 226, 237, 293, 388, 404
Bach, Alexander 15, 118, 123
Bajza, József 152, 388
Balaž, Joško 123, 256, 363, 388
Balaž, Jure 331f, 363, 388, 404
Balog, Zvonimir 275, 293, 388
Balošić/Ballosich, Michael 29f, 404
Banov, Estela 142
Barac, Antun 231, 275, 388
Barilicz, Matthias 19
Barilić, Lovre 111, 404
Barlè, Janko 18, 49, 405
Banov-Depope, Estela 142
Bariska, István 21
Bartolić, Zvonimir 30, 54, 61, 105, 108, 123, 130, 388, 405
Báthory, Elizabeth 30
Batinić, Ana 189, 212, 388
Batušić, Nikola 290, 388
Batthány, plemićka obitelj 9, 24, 30
Bauer, Franjo 218, 388f
Bauer, Theodora, 98
Bedenik, Richard 50
Bedenik, Tome 194, 201-205, 249f, 275, 298, 330ff, 337, 353, 367, 384 388, 405
Bedričić, Silvestar 20
Beéry, Štefan 48, 61, 119, 405
Belostenec, Ivan 125, 142, 161, 388
Belleschicz, Joannes 19,
Benčić/Bencsics, Nikola 9, 16, 18, 23, 49, 58, 103, 129, 132, 135, 138ff, 144, 155, 179, 181ff, 185ff, 188, 190ff, 197f, 201, 203f, 214, 217, 219, 221, 225, 232f, 235, 237, 240, 242, 246, 249, 253, 266, 268ff, 275,

279, 282, 285, 287, 289, 292f, 295, 297f, 300, 305f, 309, 315f, 318ff, 322, 324, 325ff, 329, 331, 383, 388ff, 389
Benković, Feri 34
Berlakovich, Anton 112, 120
Berlakovich, Helene 117, 389
Berlaković, Ivan 39, 43, 119, 405
Berlaković, Jakov 292
Berlakovich, Jürgen 98
Berlaković, Mirko, 115, 120f, 124, 144, 236, 244, 308, 369, 389, 405
Bezić, Jerko 233, 289, 389
Billisics, Silke 93, 389
Bintinger, Fridrik 80, 111, 218-223, 232, 235, 261, 264, 302, 330f, 338ff, 343, 347, 353f, 356ff, 361, 371f, 375, 377, 379, 384, 389, 406
Biricz-Czeczeli, Marija 119f, 406
Blazović/Blazovich, Augustin 16, 59, 69, 72, 82, 87, 01, 96f, 99, 103, 108, 111, 114f, 1193f, 203, 205, 214f, 218, 220, 222f, 232, 235-246, 248ff, 264, 266, 270, 275, 279, 282f, 288, 291f, 295, 298, 302, 304, 306f, 316, 320ff, 334ff, 329f, 332, 334ff, 341ff, 347ff, 350ff, 357ff, 365, 371, 374f, 377f, 380, 381, 384f, 389ff, 393, 406
Blažetin, Stjepan 246ff, 271, 273, 279ff, 306ff, 390
Blažević, Ivan 63, 69f, 73, 76, 87, 107f, 190, 193-201, 203ff, 218, 237, 247, 249f, 266, 268, 272, 275, 277, 288, 298, 311, 316, 320, 331, 335f, 338f, 341ff, 346ff, 351, 353f, 357, 360, 362ff, 365, 367ff, 372ff, 376ff, 381, 384, 389f, 408, 433
Bogišić, Rafo 32, 184. 202, 390
Bogović/Bogovics, Lovre 34, 45ff, 52f, 56, 102, 105, 117, 123, 128, 406
Bogović, Mirko 223
Boišić/Boisits, Ida 104, 407
Bonset I. K. 291
Borenits, Bernhard 191, 390
Borenić, Martin 15, 49, 73, 115, 118, 120, 129, 191, 194, 203f, 298, 393, 395, 409, 413f
Boros, Damir 172
Borsa, Gedeon 29
Boranić, Dragutin 334, 338
Borenić, Martin 63, 98, 113, 115, 409
Bosanac, Štefan 60
Bošković-Stulli, Maja 19, 132, 150ff, 390, 407
Botica, Stipe 145, 155, 165, 258, 390, 407
Bot'ik, Jan 49, 259, 390
Bölcs, Matilda 103, 247, 273, 279-282, 288, 307, 321, 327, 330f, 333, 339ff, 342, 344f, 347ffff, 363, 356, 358, 363, 374, 384, 390ff, 394, 401, 403, 497, 409
Brabec, Ivan 123f, 408
Brankowicz, Joannes Paulus de Jajcze 10
Brenzia, Ivan 26

Brešić, Franc/Tetac Franjo, 115, 408
Brezović, Ivan 108
Brigović, Lajoš 308
Brlić-Mažuranić, Ivana 214
Brotkowitz, Michael 19
Breyer, Mirko 143, 144
Bubić, Agnes 111, 408
Bubić, Štefan 49, 408
Bucolić, Rudolf 408
Bucolić, Silvia 19
Bučar, Franjo 24, 27, 129, 391, 408
Bučić, Mihael 30
Budak, Pero 96
Budišćak, Vanja 131, 391
Bulcsú, László 172, 391
Bunyai, Štefan 120
Busch, Wilhelm 73
Buzecki, Gertrud 120, 408

C

Caesius, Georgius 29
Canisius, Franjo Peter 408
Car Emin, Viktor 96
Car-Mihec, Adriana 244f, 291, 391
Carrol, Lewis 293, 391
Cesarić, Dobriša 237, 288, 319, 382
Ciraki, 237
Corvinus, 9
Csepregi Turkovicz, Mihály 30
Csernoch, plemićka obitelj 126
Csörsz, Rumen István 131, 391, 409
Crnković, Milan 178, 391

Č

Čaplović/Csaplovics, Jan 122f, 143, 391, 409
Čenar, Ivan 114f
Čenar/Csenar, Jurica 17, 96, 106, 108f, 111, 114f, 129, 213, 220, 223, 238, 246, 248, 263, 267, 281, 292-306, 321, 323, 326f, 330ff, 341, 343f, 346ff, 355f, 359, 360, 364ff, 383f, 388, 391, 393, 397, 403, 409
Čizmazia, Franjo 111, 115, 409
Črnja, Zvane 105, 129, 410
Čubelić, Tvrtko 169, 391
Čuić, Stjepan 282
Čuković Ivan 17, 47, 59, 62, 1145f, 119, 412
Čupen, Blaž 187

D

Dalmatin, Anton 24, 26f, 410
Damjanović, Stjepan 245
Damsić/Damschicz, Georg 50, 105, 128, 410
Dávid, András 150, 391
Dante, Alighieri 185, 391

Deharbe, Joseph 61
D'ekon, Tomas 20
Delorko, Olinko 152, 173, 381, 410
Depope, 142
Demeter, Dimitrije 184
Dersffy, plemićka obitej 30
Dešić, Nikola 44
Deutsch, 89
Diancsevith, Gregorius 19
Dihanich, Hermann 124, 410
Diunich, Petrus 19
Djukovč, Serafin 44, 410, v. Gyivkovics
Dobrović-Enislidis, Ingeborg 135f
Dobrović, Ivan 15, 52, 115, 119, 120, 124, 128, 411
Dobrović, Jakob 49, 144, 391, 411
Dobrović, Štefan 111, 4131
Dominkovics, Franciscus 19,
Domnanović, Franjo 39, 54, 411
Domnanović, Ivan 115, 411
Domnanović, J. 73
Došen, Vid 128
Dragić, Marko 141, 145, 155, 161f, 166, 391
Dragonus, Gašpar 26, 31, 411
Drašković, plemićka obitelj 13
Dreisker, Jožef 119
Drobilić, Mate 15, 16, 32, 73, 140, 412
Duda, Dean 199, 391
Dühning, Eugen 186
Duličenko, Aleksander 143, 391, 412
Dumović, Štefan 309
Dürr, plemićka obitelj 30
Đurđević, Ljubica 202

E

Ebner-Eschenbach, Marie v. 73
Egresits (Göttel), Johann 74, 117, 391
Elisabetha, kraljica 209
Endstrasser, Vilko 164, 391
Eötvös, Loránd 271, 409, 417, 435
Erdélyi, Zsuzsanna 166, 391
Erdődy, plemićka obitelj 9
Ernst, August 17, 391
Esterházy, Pavao 32, 41, 46, 209
Ettl, Elfriede 288

F

Fanczovics, Georgius 19
Fazekas, Toni 267
Ferčak/Fercsak, Franc 114f, 412
Feštetić, plemićka obitelj 13
Feržin, Mate 80, 104, 107, 111, 129, 412
Fialka, Moritz 144, 412
Ficko, Jožef 13, 41ff, 46f, 49, 54, 56, 59, 73, 103, 118, 182, 412

Filipović/ Fylypouych, 21, 22, 102, 128, 412
Filipović, Ivan 178
Finka, Božidar 123
Fixl, Franjo 87, 412
Flaker, Aleksandar 200, 319, 392
Fodor, Pál 65, 136, 412
Franjo Josip, cesar i kralj 129, 209
Frank, Belko 266f
Frankh, Pankratz 21
Frankovics, Gergely 31, 413
Franta, Franz 120, 137, 211, 392, 396, 413
Fridetzky, Juraj 61f, 120, 413
Friedrich III, cesar i kralj 9
Fröhlich-Veselić, Rudolf 118, 126
Frühstück, Michaela 98
Fuček, Ivan 48, 87, 392
Fugger, plemićka obitelj 9
Fürst, plemićka obitelj 30

G

Gaál, Károly 144, 156, 392, 413
Gaj, Ljudevit 15, 114, 118, 296, 413
Galović, Fran 237, 288, 413
Galović, Mihael 48
Gallus, Nikolaus 26
Gárdonyi, Géza 73
Gassner, Herbert 17, 126, 267, 281, 320, 324ff, 394, 401, 413
Gašparoti, Hilarion 59, 128
Gavazzi, Milovan 126, 413
Géfin, Gyula 61, 392, 414
Geošić, Štefan 43, 45, 54, 89, 91, 93, 414
Georgiević, Krešimir 32, 392
Ginzler, Mate 63f, 414
Ginzler, Štefan 64, 132, 138, 414
Glavanić, Gašpar 15f, 43, 64ff, 76, 78, 98, 113f, 118ff, 124, 128, 414
Glöggelius, Konrad 23
Gludovac, Blaž 73+
Goethe, Johann Wolfgang 67
Goffiné, Leonhard 42
Golubić-Beidinger, Marija 160
Gomringer, Eugen 291f
Goran Kovačić, Ivan 197, 215
Gregorić, Vili 17, 414
Grin, Igor 134, 153, 392
Groll, Adolf 50, 52, 414
Gropzaj, Franz/Franjo 87, 95, 415
Grubić, Anton 63, 76, 87, 111, 194, 298, 415
Gubec, Matija 223f
Guljaš-Đuretin, Josip 280f, 381, 392
Gulyás, Pál 100
Gusić, Grgo 49, 63f, 132, 139
Güssinger, plemićka obitelj 9

Gyifkovics, Seraphin 44

H

Habdelić, Juraj 128, 415
Hadrovics. László 34, 47, 52, 56, 63, 113, 122, 126, 128, 392, 415
Hajsan/Hajszan, Robert 77, 104, 214, 230f, 236, 353, 383, 386, 392, 416
Hamm, Josip 125
Hameršak, Marijana 195, 392
Harrach, plemićka obitelj 117
Harangozó, Anna 140
Hauszer, Fabian 15, 118f, 123, 126, 416
Heinrich, Heine 273
Heis, Franjo 159
Hektorović, Petar 152, 288
Hemetek, Ursula 144, 416
Herben, Jan 123, 175, 392, 416
Herczeg, Petra 98, 392
Hergović, Fred 96, 104, 106, 267, 321, 416
Hikmet, Nazim 287
Hoffmann, Franz 178, 182, 393
Horvath, Béla 103, 416
Horvath, Franciscus 19
Horvat (Tukavac), Franjo 185, 416
Horvath, Gregor de Petthryny 10
Horvat, Ignac 14, 16, 18, 66, 77, 87ff, 103f, 106ff, 111, 114f, 129, 130, 180, 194, 197, 207-217, 221, 232, 251, 265, 276, 279, 283, 298, 302, 304, 313, 330, 368, 373, 393ff, 397, 400, 403, 416
Horvath, Ivan 19, 97, 140, 152, 160f, 393, 417
Horvath, Jure 64, 110, 114f, 417
Horvath, Mate 73, 114f, 417
Horvath, Pavao 69f, 264-266, 338, 343, 393f, 402, 417
Horvat, Rafael 158
Horvath, Stephanus 19
Horvat(h), Štefan 43, 63, 111
Horvat(h) Šandor 19, 97, 126, 131, 161, 166, 321, 327, 330, 394, 398, 417
Horvat(h) Timea 247, 257, 274, 306-310, 330, 389, 393, 417
Houtzagers, Peter 123, 420
Höld, Evald 17, 267, 320, 324, 326, 417
Hranjec, Stjepan 279, 393
Hurm, Antun 125
Huszár, Gál 30

I

Ibesich, Josef 120, 418
Iletić/Iletits, Ivan 61f, 418
Innitzer, Theodor, kardinal 219
Ivančan. Dubravka 270
Ivancsics/Ivancić, Martin 6, 290, 393

Ivšić, Stjepan 103, 123, 418

J

Jackovich, Stjepan 49

Jacovich, Gregorius 19

Jagić, Vatroslav 128, 191, 245f

Jagšić/Jakšić, Ivan 43, 69, 87f, 98, 107, 129, 204-205, 320, 330f, 337, 339, 344, 348f, 371, 376, 388, 393, 418

Jakševac, Stjepan 295, 297, 393

Jankovits, Stephanus 19

Jandrišević/Jandrisevits, Petar 14, 16, 24, 74, 197, 330-334, 340ff, 349, 355, 357ff, 362ff, 368, 373, 375, 379, 381, 383f, 387, 393f, 418

Jembrih, Alojz 18, 29, 32, 34, 36, 52, 59, 103, 105, 130, 183f, 394f, 418

Jivkin, Ive 163

Jókai, Mór 73

Jordan, Tome 42, 54, 59, 73, 418

Jordanić, Martin 73, 84f, 104, 235, 259, 313, 330ff, 335, 342f, 348, 355f, 358ff, 364, 366, 368f, 371, 373, 379f, 394, 419

Jorgovanić, Rikarda 182, 187, 237

Jožef II, cesar i kralj 118

József, Atilla 273

Jugović-Čenar, Anita 115

Jung, Károly 134, 394

Jurasović, Mate 17, 421

Jurišić, Mikula 20f, 82f, 213, 241

K

Kačić, Fabian 73

Kanizius/Canisius, Petar 34, 52

Kaleb, Vjekoslav 223

Karall, Andreas 19, 41, 43, 45, 47, 50, 394, 419

Karall, Ivan 36, 59, 419

Karall, Gabriela 112

Karall, Lovre 17, 54, 73, 1112, 208f, 394, 419

Karall, Mate 39, 73, 177-183, 194, 195, 197, 203, 215, 221, 239, 276, 279, 288, 298, 302, 304f, 329f, 332, 334f, 337, 339, 341f, 344ff, 357, 361f, 364f, 367, 369, 372ff, 384, 419

Karall, Mate II. 43, 87, 394, 420

Karal, Viola 121

Karazman, Štefan 120, 420

Karner, Ivan 59ff, 105, 117f, 123, 128, 130, 420

Katichi z Zalaj na Kupi, 10

Katunara, Ante 203

Kaušić, Filip 415, 420

Keglevich de Bazin 10

Kekez, Josip 164, 394, 420

Kempens, Thomas 60, 67, 420

Kersnerich, Mathias 19

Kinda-Berlaković, Zorka 74, 117, 394, 420

Kisfaludy, Sándor 273

Kitonić, János/Ivan 31, 190, 422

Klaić, Bratoljub 27, 30, 385, 394

Klaudus, Rudolf 129, 420

Klemenčić, Ingrid 97, 115, 421

Klier, Karl M. 163, 168, 394

Kneskovich, Casparus 19

Knežević, v Sapunar 58, 105

Kniefac, Šime 50, 421

Kniefasz, Mikuyula 136

Knor, Karl 121

Kobilić, Miloš 157

Kočič, Mate 84, 86, 235, 259-264, 313, 318, 391, 393, 394f, 421

Kočič/Kocsis, Štefan 49, 119f, 394, 421

Kokošić, Štefan 235, 330f, 336, 338, 342, 346, 348, 351ff, 355, 357, 360, 370, 380, 394, 421

Kolar, Slavko 96

Kollar, Jan 73

Kolarić, 182, 187

Kollonics, plemićka obitelj 30

Konzul, Stipan 14, 24, 26ff, 32, 54, 105, 128f, 421

Kornfeind, Branko 267

Koschat, Helen 123, 423

Kovačić, Ante 182, 214, 288

Kolumbić, Nikica 191, 394

Kovacs, Ignac 213, 396

Kovačić, Antew 182, 197, 214f, 223, 288

Kovačić, Ivan Goran 197, 215

Kozarčan, Ivo 195, 395

Kő, Benedek 78

Königsberg, plemićka obitelj 30

Kölbl, Marko 167, 394

Kóvári, Štefan/István 114, 424

Kragel, Ebrhard Maria, 54ff, 59, 73, 103, 105, 108, 128, 182, 3965, 422

Krajačević-Sartorius, Nikola 32, 128, 422

Kranjčević, Silvije 183, 274, 316, 318f, 395f

Kravar, Zoran 319

Kraljić, Blažen 76, 294

Kranz, Daniela 120f

Kresznerics, Ferenc 161, 395

Krleža, Miroslav 188ff, 297, 314f, 395

Krnic, Ivan 104, 214

Krpan, Stjepan 190f, 204, 215, 217, 219, 232, 235, 244, 247, 253f, 256, 273, 282, 293, 395, 422

Kučerovas, Květa 23, 395

Kudelovicz, Joannes 19

Kuhač, Fran 18, 49, 128f, 144, 172, 395, 422

Kuhnert, Herbert 100

Kukuljević-Sakcinski, Ivan 128, 143, 146, 148, 395

Kultsár, István 133

Kunics, Ferenc 98

Kuničić, Petar 203, 225f, 388, 395

Kunits, Adamus 19
Kurdoglu Nitsche, Gerald 100
Kurelac, Fran 18, 60, 63, 105, 128, 131f, 134, 138,
142ff, 149ff, 169ff, 395, 422
Katern, Djuro 2965, 425
Kuten, Gjuro 18, 423
Kuzmić/Kuzmits, Jandre 16, 62, 73, 88, 115, 119f,
194, 298, 334, 423
Kuzmić/Kuymich Ludvig 39, 135, 395
Kuznich, Petrus 19
Kuzmić, Štefan 17, 423

L

Laáb, Matijaš 36f, 39, 40, 54, 59, 423
Lackovich, Joannes 19
Ladmitsch, Georg 23
Lakits, György 19
Lasaković, Hanes 50
László, Štefan 61, 423
Latitsch, Markus 23
Laudon, Ernst 133
Lawitschka, Joze 100, 330, 333, 336, 340, 343f,
345f, 352, 355, 358, 363, 367, 369, 379, 381, 425
Lempereg, Demeter 69, 108, 195, 203f, 205-207,
247, 249f, 259, 273, 275, 320f, 393, 396, 423
Leopold, Antun/Anton 69, 71, 84, 108, 120, 195,
205ff, 211, 213, 220, 232ff, 235, 247ff, 250-256,
259, 260, 264, 266, 275, 294, 298, 302, 304, 306,
308, 316, 320f, 325, 330f, 334, 342, 350f, 355, 383,
390, 393, 395, 424
Leopold, Franjo 111, 424
Lešković, Blaž 52, 424
Linzer, D. 76, 108, 424
Lipković-Zeichmann, Doroteja 17, 424
Listy, plemićka obitelj 30
Lozica, Ivan 161, 395
Lukács, Sándor 78
Lukežić, Irvin 73f, 105f, 130, 137f, 177, 179, 394ff,
397, 424
Lukinich, Gerorg Vrh, 10
Luther, Martin 28, 30f
Ljubić, Peter 201,
Ljubić, Šime 105, 128, 191

M

Majhut, Berislav 226, 233, 396
Manlius, Johann 30
Marija, kraljica 30
Maretić, Tome 124
Masrgalits, Ede 125
Marija Terezija, kraljica 61, 118
Marhold, Alojz/Slavko 73, 80, 111, 119, 120, 195,
204f, 208, 249f, 268, 272f, 275, 320, 393, 424, 426
Marković, Franjo 187

Marković, Jelena 168, 396
Marošević, Gordana 167
Martinković, Ivan 111, 426
Marianović, Anton 115
Marinković, Ranko 223
Marulić, Marko 172
Matijaš, kralj 150
Matkovics, Martinus 20
Maštrović, Tihomil 191, 390, 397, 399
Matko, Janko 96
Matoš, Gustav 183f, 316ff, 396fff
Mažuranić, Fran 185, 214ff, 223, 270, 317, 388,
393, 396f
Medini, 391
Mekinić Pythiraeus, Grgur 13, 23, 27ff, 44, 48, 54,
102, 128
Meršić, Franjo 235
Mersich, Joannes 20
Meršić, Konrad 16, 119f, 124, 216, 425
Meršić, Martin ml. 16, 27, 40, 43, 49f, 54ff, 61, 63,
87f, 110f, 117, 123, 130, 144, 163, 173f, 204, 213f,
397, 425
Meršić, Martin st 16, 43, 59, 66f, 88, 110, 114, 124,
177f, 182, 184, 186, 320, 330, 396f, 425
Meršić, Šime 58, 73, 377, 425
Meskó, plemićka obitelj 177
Mesner, Anton 120
Meštrović, Ivan 288
Mihanović Salopek, Hrvojka 197, 396
Mikacs, Ivan 37
Miletić, Ivan 426
Milčinović, Andrija 2143, 396
Mikalja, Jaklov 173
Milčetić, Ivan 178, 396f, 426
Milanović, Jozo 238
Milkovics, Joanners 20
Miloradić Meršić, Mate 9, 13, 16ff, 41, 54, 60, 66,
68f, 73, 76, 77f, 87, 101ff, 106, 108, 110, 114f, 120,
124, 128ff, 152, 177, 179, 182-190, 193, 203f, 208,
214, 218, 258, 291, 298, 320, 329f, 341, 384, 390,
393, 396fff, 425
Milošić, Stanislav Geza 129, 426
Mohl, Adolf 10, 24, 396
Molnar, Draženka 164, 396
Montaigne, de Michel 141
Mrkonjić, Y. 293
Muczina, Thomas 20
Mulih, Juraj 40, 48, 87, 128, 426
Mušković, Ivan 39f, 54, 59, 73, 98, 120, 135, 194,
298, 426
Mühlgaszner, Edith, 123, 144, 426

N

Nabinitz, Gregor 23

Nádasdy, plemićka obitelj 9, 23f, 30f
Nakovics, Georgius 20
Naković, Mihovil 15f, 49, 62ff, 69, 73, 98, 110, 113, 115, 118ff, 124, 128f, 191, 275, 309, 426
Nazor, Vladimir 183, 197, 396, 388
Nemčić, Antun 199, 398
Nemec, Krešimir 231f, 237, 396ff
Német, Ivan/János 97, 139, 397, 426
Neven, Jurica 183, 395
Neweklowsky, Gerhard 123, 144, 397, 427
Nives- Rittig
Novaković, Robert 427
Novosel, Andi 109, 267, 320f, 323f, 326
Nyomárkay, István 34, 44, 126, 397, 427

O

Obilić, Miloš 157
Odoblašić, Željko 111
Orszag Hviezdoslav, Pavol 73
Osztopan Perneszi, Andreas 10
Owczarowicz, Joannes 20

P

Pacséri, Károly 10
Palatin, Mate 120, 427
Palatin Petar 266f
Palatin, Simon/Šime 122f, 427
Palković, Elizabet 125, 158
Palković, Franjo 95, 427
Palković, Godefrid 34,45,48, 50, 53. 177, 427
Pálffy, plemićka obitelj 9
Parun, Vesna 319
Paulovicz, Joannes 20
Pavičić, Ivan 320
Pavitsich, Mate 119, 428
Pavličević, Dragutin 18, 397
Pavlović, Boro 104, 129, 428
Payer, Julius 80, 225f, 396
Payer, Sándor 14, 23f, 26, 30, 397
Pericza, Paulus 20
Perišić, Denis 129, 428
Perušić, J. 73
Perušić, Petar 49
Petković, Bernardina 123
Petőfi, Sándor 67, 73, 103, 273f, 418
Petrasovich, Josephus 20
Petretić, Petar 32f, 428
Pica, Bartholomeo 26
Pichler, Evald 89, 96, 266, 410, 427, 428
Pinezic, Štefan 16, 69, 103, 111, 190, 199, 428
Pintér, Julianna 166
Pokorný-Tica, Vilijem 235, 256-259, 318, 330ff, 337, 339f, 340, 343f, 346f, 349, 351, 353, 357ff, 367, 372f, 376ff, 384f, 391, 397f, 428

Polić, Kamov, Janko 187, 318f
Ponte de Pavica, 192
Popović, Mile 227, 293, 297
Popović, Nenad 397
Popović, Pavle 154, 397
Preč, Joško 111, 431
Preč, Karlo 43, 103, 111, 431
Preradović, Petar 73, 177, 184, 191f, 239f, 267, 296, 316, 319, 386, 397
Prikosovich, Franciska 120
Prikosovits, Josef 49
Prikosović, Jandre 111, 114f, 124, 194, 266, 298, 429
Prikosović, Martin 111, 397, 399, 429
Prior, Tedy 64, 429
Probst, Franz 103
Prpić, Jure 104, 129, 182, 397, 429
Pšihistal, Ružica 317, 319, 397
Pucheimer, plemićka obitelj 30
Pum, Jure 59, 429
Pupačić, Josip 288
Puslabonić, Štefan 44
Puškin, Aleksandar 67
Putanec, Valentin 118, 126, 397
Püreschitz, Martin 50

R

Radostić, Pepi 69f, 108, 203, 217-218, 247, 259, 275, 320, 393, 431
Rajković, Zorica 168
Rákoczy/Rakoc, Ferenc 133, 149
Raimann, Štefan 41, 398
Rem, Goran 291, 294, 398
Remarque, Erich Maria 229, 231
Ricov, Joja 104
Ritig-Beljak, Nives 152, 398
Rittsteuer, Josef 23f, 34, 398
Rivalovics, Joannes 20
Robicza, Aleksander 113
Rončević, Ivan 125, 430
Rosegger, Peter 73
Rostand, 273
Roszenicz, Franciscus 20
Rotter, Franz 98, 269f, 285, 316-320, 321, 327, 330f, 334, 338, 347f, 350, 380, 389, 398f, 430
Rózsa Flores, Eduard 310
Rupanovitsd, Anton 157
Rühm, Gerhard 297f

S

Sablić-Tomić, Helena 223, 398
Salm, plemićka obitelj 9
Salzer, Hans 21
Sápy, 136, 398

Sapunar Knezević, Andrea 55f, 58, 105, 108, 130, 202, 398, 430
 Sauchlovicz, Michael 20
 Scharfegger-Stefaly, Elli 96, 430
 Scheffler, Herman 183
 Scheleskoviz, Andreas 20
 Scherr, Dieter 96, 430
 Schlag, Gerald 17, 32, 398
 Schmid(t), Christoph 178, 182, 291
 Schmidt-Dengler, Wendelin 96, 398, 400
 Schmidt, Manuela 99
 Schmidt, Siegfried 291
 Schneider, Tome 111, 430
 Schneller, Ivan 309
 Schnitzler, Arthur 229, 231
 Schreiner, Bela/Adalbert 80f, 200, 223-232, 235, 261, 264, 302, 316, 325, 330f, 334, 339, 346, 350, 354, 356, 358, 360, 393, 399f, 430
 Schuh, Raimund 95f, 99
 Schweiger, Romana 99
 Schuster-Čenar, Agnjica 115
 Szécheny, plemićka obitelj 177
 Sedenik/Szedenic, File 16, 44, 48f, 62, 66, 69f, 98, 103, 146ff, 164f, 190-193, 201, 203, 205, 273, 330f, 342, 376, 399, 431
 Sedlak-Debeli, Rozalija 158
 Semeliker, Matija 17, 431
 Senanin, Grgur 20
 Sibanjanin, Janko 150
 Simanić/Sywanych/Zimanić, 21f, 128
 Sinković, Ferdo 50, 87, 89, 108, 399, 431
 Sinovac, Mirko 95, 431
 Skok, Petar 345, 378, 382, 399
 Slamnig, Ivan 282, 293
 Slavić, Anton 69, 308f, 330, 332, 334, 348, 350, 354, 363, 3670f, 373 379, 380f, 387, 399f, 431
 Smolik, Marijan 27
 Soccoüycz/Soković 21f
 Sommervogel, 44, 399
 Srdoč-Konestra, Ines 201f, 399
 Sreznjevskij, Izmail 143
 Stamać, Ante 184, 388, 392, 399
 Stefanits , Güther, 431
 Spličanin, Bernardin 20
 Staschitz, Paulus 20
 Stefanits, Günther 123, 433
 Stojević, Milorad, 32, 69, 77, 101, 103f, 106, 108f, 130, 183ff, 190ff, 201, 203, 208ff, 213ff, 237, 250, 281, 294, 297, 316, 318f, 326, 399, 431
 Stotzing, plemićka obitelj 30
 Strohal, Rudolf 103, 129, 432
 Stubić, Leo 111, 432
 Sturm, Hanna 17, 4342
 Sučić, Franjo/Feri 69, 71, 108, 111, 114f, 195, 205, 219, 232-234, 248ff, 266ff, 275, 320, 325, 329ff, 334, 336, 338f, 341ff, 350f, 354ff, 362f, 376ff, 393f, 399, 432
 Sučić, Ivo 91, 111, 123, 125, 337, 340, 399, 432
 Sučić, Robert 111, 399, 432
 Suvajdžić, Boško 149f, 399
 Svilojević Mihajlo 150
 Szabar, Ivan 119
 Szalai, Ivan 49
 Szegedy, Rezső 152
 Szily, János 61
 Syinnyei, József 44, 101, 400
 Szinovacz, Mathias 49
 Szinovacz, Pavao 49
 Szivatz, Christian/Kristijan 49, 400

Š
 Šafaryk, Paul Josef 105, 433
 Šatović, Anton 16, 60, 399, 434
 Šatović, Jakob Anton 34
 Ščukanec, Aleksandra 123, 135
 Šenoa, August 73, 96, 184, 224, 399
 Šešelj, Ivan 147, 399
 Šešelj, Stjepan 129f, 433
 Šinković, Mate Capa, 69, 246-250, 272, 279, 330, 368, 399, 433
 Šišgorić, Juraj 142
 Škafar, Ivan 27
 Škrapić, Ljudevit/Lajoš 69, 235, 247, 257, 271-275, 279, 307, 309f, 330f, 333, 336, 338f, 340, 343f, 346, 348, 351, 354, 356, 358f, 361, 363f, 367f, 372, 374, 378, 380, 383f, 394, 400f, 403, 433
 Šoreti/Schoretits, Ana 16f, 18, 89, 93f, 99, 213, 232, 235, 246, 267, 283-291, 313, 321, 327, 330ff, 334f, 339ff, 343ff, 359ff, 371ff, 377ff, 384, 386, 389, 393f, 400f, 433
 Šosterić, Jeremija 34, 45, 50, 433
 Štrekelj II, Gl. 147
 Šulek, Stjepan 118, 434
 Štrekelj, 147
 Šumić, Monika 95
 Šurmin, Đuro 191, 397
 Švacov, Vladan 290, 388

T
 Tadijanović, Dragutin 237, 268, 289, 297, 396
 Tamaskovics, Augustinus 20
 Tažky, Ladislav 311
 Tažky, Petar 235, 310, 311-316, 330, 334, 336, 338ff, 353ff, 362f, 367, 372, 375ff, 383, 389, 400, 434
 Teklits, Ferenc 140
 Težak, Dubravka 178, 391, 393
 Thomas, Willian 141

Tobler, Feliks 13, 49, 61, 400,
Tomaschitz, Joseph 49
Tomić, Eugen 96
Tomba, Mihály 273
Tomsich, Gregorius 20
Tomšič, Koloman 17, 111, 114, 434
Tomšič, Rudi 126, 143, 434
Tornow, Siegfried 123, 144, 156, 159, 400, 434
Treuer, Jure 49, 434
Treuer, Pavao 49
Tresković, Vuka 213
Truber, Primož 28
Truhelka, Anton 197
T.Š. (Tome Schneider), 290, 430
Tukavac (Horvath Branimir) 114
Tutek, Anđelka 87, 89, 93, 95, 99, 279, 290, 400
Tyran, Katarina 21f, 400
Tyran, Petar 111f, 246, 260, 267, 320, 325f, 388,
399, 400, 436

U

Ujević, Augustin 267, 288
Ujević, Mate 18, 104f, 129, 183f, 208, 215, 394, 434
Ulrich, Suzanna 138

V

Vajda, György 30
Vajda, János 273
Vajković/Vejković, Jure 49, 434
Valentić, Ladislav 36, 435
Valentić, Mirko 10, 105, 400, 435
Valovich, Stephanus 20
Vančić/Wanschitz, Feliks 47
Varga, Marko 93
Varga, Marlen 89, 95, 435
Varga, Werner 112
Vargyas, Lajos 151, 171, 400
Vas, Gerben 73, 98
Vasilev, Cristo 125, 400
Vašak, Fran 315
Vašak, Milo 69, 72, 330, 333f, 340f, 343ff, 352ff,
359, 366, 374f, 377f, 400, 435
Važny, Vaclav 122, 435
Vidaković-Erdeljić, Dubravka 164
Vidmarović, Đuro 101, 103, 105f, 109, 129, 185,
246f, 251, 253, 265f, 269, 274, 280, 292ff, 298, 320,
323ff, 393f, 400f, 435
Vidnics, Paulus 230
Vidrić, Vladimir 183
Vilt, Jožef 37
Vitez, Grigor 293
Vitezić, Ivan 104, 208, 214, 401
Vitschlowitsch, Georg 19
Vlašić, Joško 126, 435

Vörösmarty, Mihály 67
Vramec, Antun 137
Vranovics, Martinus 20
Vraz, Stanko 73, 105, 128, 144, 177, 184, 202f, 391,
400, 403, 436
Vrhovacz, Maksimilijan 37, 60
Vujkov, Balint 128, 144, 156, 158ff, 255, 400, 436
Vuk Croata, Miroslav 128, 144, 436
Vukelić Rožić, Đurđa 269f, 400
Vukić, Štefan 111
Vukosinović, 184
Vuković, Ivan 49, 111 119f, 144, 400, 436
Vuković, Jožef 17, 436
Vuković, Vladimir 69, 72, 103, 266-271, 292, 330ff,
336ff, 341, 346f, 349, 354f, 358, 360, 376, 393, 400,
403, 411, 434, 436
Vuletić, Branko 292, 400
Vulić, Sanja 7, 123, 247, 255ff, 265, 271, 274, 282,
306, 310, 323, 325, 329, 337, 339f, 342f, 349, 351,
353, 357f, 360, 367f, 373, 376, 378ff, 384f, 387, 400,
436

W

Wartoloviz, Sigmund 19
Wehofsits, Jandre 49
Weidinger, Joško 16, 89, 94, 235, 275-279, 330,
335, 350, 355f, 371, 393, 402, 437
Weidinger, Walter 95
Weilguni, Werner 437
Weißpriach, Hans 23, 26, 30
Wiedemann, Theodor 23
Wilde, Oskar 284
Wiplinger, Peter Paul 97, 100f, 402, 437
Wlassich, Joannes 20

Z

Zadrovich, Bernadet 165, 402
Zakall, Ivan 87, 96, 437
Zalka, Ivan/János 60, 421, 437
Zarić/Carić, Petar 49
Zečević, Divna 131f, 138, 140, 402, 437
Zeichmann-Lipković, Doroteja 17, 99, 192, 200,
203, 246, 267, 300-306, 321f, 330ff, 335f, 338ff,
343, 346ff, 350f, 354, 359f, 362, 364, 357, 371,
373ff, 380, 383ff, 389f, 399, 402, 424, 437
Zgodić/Sgodics, Jandre 33f, 437
Zima, Luka 69f, 169f, 404
Zimmermann, B. H. 26, 31, 402
Zinzendorf, plemićka obitelj 30
Zoranić, Petar 288
Zrinjski/Zrinyi, plemićka obitelj 9, 30, 137
Zvonarics, György/Juraj 31
Zvonarics, Imre/Emerik 31, 438
Zvonarić, Jakob 89

Zvonarić, Katarina 112, 402
Zvonarics, Mihály/Miho 31, 438
Zvonarić, Štefan 119f, 438
Zweig, Stefan 229, 231

Ž

Žganec, Vinko 128, 144, 163, 173f, 438
Žigmanov, Tomislav 203, 402
Živković, 34

POPIS GEOGRAFSKIH MJEST

A

Allersgraben 157

B

Beč 10, 14, 17f, 34, 40, 43, 61, 77, 92, 115, 120, 123,
179, 200, 204f, 235, 244, 251, 260f, 263, 266, 291,
297, 299, 313, 323, 339, 377, 388, 393f, 396, 398,
406, 408f, 421, 424, 426, 431f, 436
Bijelo Selo 408
Bozsok 31
Bratislava 388, 390, 397
Budapest 119, 391ff, 400
Budim 54
Budim 54
Budimpešta 14, 282, 393, 399, 401, 422

C

Celindof 421
Celje 41, 47, 425
Chicago 14, 98
Cimof 19
Cogrštof 89, 290, 398, 428, 433
Csepreg 31, 393

Č

Čajta 31, 89
Čatar 31, 161
Čemba 31, 165
Čepreg 14
Červeny Kamen 10

D

Dachau 431
Devin 10
Devinsko Novo Selo 123, 256
Doljni Čatar 161
Drnoholec 10
Dubravka 158, 391f, 396

E

Endréd 31
Endrišće 23

F

Fertőendred 23
Fertőszentmiklos 31
Filež 31, 329, 425, 429, 438
Fortnava 10
Frakanava 241, 250, 252
Frielištof 312

G

Gerištof 425
Gorjane 10
Gornja Pulja 395, 420, 430
Gornje Šice 74, 425
Gornji Čatar 161
Graz 34, 393
Großpetersdorf 124
Győr 40, 43, 120

H

Hegykö 31
Hodas 31
Hof 19
Hrvatski Jandrof 96

J

Jeruzalem 76
Jura 17, 61, 168, 210, 426, 429

K

Kalištrof 431
Kerestur 406, 425, 438
Kevežd 30f
Kiseg 10, 14, 17, 21, 30, 61, 194, 213, 298, 340, 349,
361, 362
Klimpuh 26, 43, 89, 93, 437
Köln 431
Koljnof/Kolnhof 26, 89, 96, 289, 330, 335, 371
Kostajnica 10
Kövesd 30f

L

Leipzig 40, 120
Livir 30
Lővő 31
Ludbreg 198
Ljubljana 147, 399, 402

M

Mali Borištof 210
Maria Zell 425
Marof 405

Matrštof 61, 388, 391
Mjenovo 89, 438
Möncheierhof 201, 388

N

Nagyceknk 31
Narda 31, 165, 417
Neu Prerau 175
Neusiedl a. See 115
Nežider 61, 115
Nova Gora 89, 427, 431
Nova Prerava 175
Novi Grad 10
Novi Grad 10
Novo Selo 117, 410
Novy Prerov 175

P

Pajštun 10
Pandrof 117, 410, 415
Pechtolsdorf 431
Pereszteg 32, 431
Petrovo Selo 89, 96, 393, 397, 400
Pezinok 10
Pinkafeld 415
Pinkovac 89, 163, 168, 389, 292, 393, 397, 399,
401, 416
Požon 17
Prag 423

R

Regensburg 26, 410
Rijeka 326, 391, 399ff, 424
Rim 76, 237
Rohunac/Rechnitz 31, 411, 419

S

San Lorenzo 198
Santalek 14, 416
Sauerbrunn 115
Schlaining 201
Schönau 19
Senj 410
Siget 10
Sopron 396f, 399f, 423
Split 129, 388, 391, 401, 422
St. Michael 31
Stegersbach 31
Steinberg 31
Stinatz 144, 392, 394
Szombathely 44, 120, 133, 192, 279, 392, 402

Š

Šenkvice 10, 14
Šopron 61, 190, 192, 423, 428
Štikapron 159, 410, 411
Šuševno 158, 160, 425

T

Trajštof 389, 397, 405
Tausdorf 402
Tübingen 421

U

Ugarski Stari Grad 10, 412
Uzlop 391, 431

V

Vedešin 31, 392
Veliki Borištof 329, 405, 425, 427
Vincjet 31
Vorištan 10
Vulkaprodrštof 415

W

Wien 40, 78, 43, 119f, 388f, 390ff, 394, 397f, 401,
436
Wiesbaden 400

Y

Zadar 274, 388, 396
Zagreb 77, 115, 123, 129, 131, 173, 204, 208, 215,
227, 289, 296, 388fffffffffffff, 412, 418, 422, 426f,
436
Zwalle 420

Ž

Željezno 2, 10, 17, 36, 39, 43, 48f, 61, 77, 123, 125,
251, 253, 262, 285, 288, 298, 303, 320, 388f, 390f,
393ff, 399, 401f